ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

28

REVIZE
2019 - 2025

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Redakční rada

předseda
prof. JUDr. Jaromir Kincl, DrSc.

uspořadatel sborniku
doc. JUDr. Karel Malý, DrSc.

členové
JUDr. PhDr. Karolina Adamová, CSc.
doc. JUDr. Miloslav Doležal
JUDr. Jiři Kejř, CSc.
JUDr. Jiři Klabouch, CSc.
doc. JUDr. Jozef Klimko, CSc.
doc. JUDr. Dragutin Pelikán, CSc.
prof. JUDr. Eduard Vlček, CSc.

PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE

28

Academia / nakladatelství
Československé akademie věd

Praha 1987

Knihovna právnické fakulty
Univerzity Karlovy
Znač.: 7812, /28/a
Inv. č.: 434/88
1642/2024

© Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1987

8 0/88 Academia 003454 P 17 46,-

ZA AKADEMIKEM VÁCLAVEM VANĚČKEM

Necelé tři měsíce před osmdesátými narozeninami zemřel akademik Václav Vaněček, třetí řádný profesor československých právních dějin na právnické fakultě Karlovy univerzity, od konce druhé světové války nepochybně nejen nejreprezentativnější postava národní právní historiografie, ale i velká postava československé historiografie vůbec.

Akademik Vaněček začínal vědeckou kariéru ještě za studií na pražské právnické fakultě, když roku 1925 jako frekventant romanistického semináře profesora Josefa Vančury publikoval v časopise „Právník" svůj první odborný článek, příspěvek k problematice vzniku justiniánských Digest.

K dějinám českého práva přivedl mladého adepta slavistický seminář profesora Karla Kadlece, kde jen o rok později (roku 1926) vznikla dodnes používaná a citovaná drobná práce „Sedláci—dědici", naplno se však vědecká aktivita V. Vaněčka rozvinula až v semináři profesora Jana Kaprase, jehož schůzek se účastnil až do zavření vysokých škol. Pod vedením prof. Kaprase vznikla tehdy (v letech 1928—1938) celá řada různých studií, které ukazovaly nejen talent a příslib do budoucnosti, ale také již hotového vědeckého pracovníka. Z těch prací měly největší význam ve třech svazcích publikované „Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku", které se rychle staly nejen právními, ale i obecnými historiky uznávaným dílem, nově řešícím problém tzv. zakladatelských práv a tím i nabízejícím možnost nového pohledu na celou řadu otázek složitého politického i právního vývoje přemyslovského státu.

„Základy" neztratily na významu dodnes. Nasvědčují tomu často opakované odkazy a citace v odborné literatuře obecného i speciálního charakteru, sám autor se pak ještě na samém konci svého života zabýval myšlenkou zpracovat problematiku znovu, shrnout v sešitech rozptýlené díly do jednoho svazku a doplnit výklad vlastními novými poznatky, jakož i závěry nejnovější naší i cizí literatury.

Ale k tomu se již nedostal, stejně jako se vlastně nikdy nedostal k problematice, ke které se obracel ještě nad rozepsaným rukopisem třetího dílu „Základů" v roce 1938: k problematice českého majetkového práva.

Shromažďoval k tomuto jen málo zpracovanému odvětví práva přípravný

materiál od třicátých let, v předmluvě k poslednímu dílu „Základů" již označoval majetkové právo jako dominantní oblast své vědecké práce, nakonec však vnější okolnosti odvedly badatelský zájem jinam a odváděly jej potom vlastně až do konce Vaněčkova života.

Protektorát a hrozící germanizace podnítily snahu o historickoprávní osvětlení vztahů českých zemí k Říši a vedly k napsání knihy „Stát Přemyslovců a středověká Říše" (publikované ve dvou vydáních roku 1945 a 1946). Když byl pak po válce hned v roce 1945 jmenován řádným profesorem dějin československého práva, staly se pedagogické problémy a potřeby na dlouhou dobu jedním z determinujících faktorů Vaněčkovy publikační činnosti (roku 1947 se pod názvem „Malé dějiny státu a práva v Československu" objevila první verze učebnice národních právních dějin, kterou potom autor až do osmdesátých let přepracovával a rozšiřoval; již v červnu 1945 vydal první nástin „Dějin práva na Slovensku"), ve vlastní vědecké práci převládl potom pod dojmem proklamované potřeby přehodnocení naší historie z hlediska historického materialismu zcela výrazně zájem o nejstarší období vývoje naší státní společnosti, jak výmluvně dokazuje kniha „Počátky státu a práva v Československu" (Praha 1946) a o tři léta později monografie „Prvních tisíc let . . ." (Praha 1949).

Úzká specializace na určitý okruh problémů nebyla však nikdy pro Vaněčka charakteristická: vedle statí o nejstarším období vznikaly studie z dějin vrcholného i pozdního feudalismu u nás, zvlášť velkou pozornost přitahoval problém státu a práva v husitském hnutí, množily se však i příspěvky k dějinám doby nové a nejnovější, často se objevovaly i poznámky a komentáře k nejaktuálnějším politickým problémům současnosti. K těm měl akademik Vaněček vždycky blízko, před válkou i po válce, proto se také zcela samozřejmě živě a aktivně účastnil politického života, na fakultě i mimo ni. Diskutoval a psal o reformě právnického studia, v bouřlivém roce 1948 se vydatně podílel na oslavách šestisetletého výročí založení Karlovy univerzity, nechyběl na žádné vědecké konferenci o našich národních dějinách, často zajížděl i na konference do zahraničí. Když se mu roku 1956 po dlouhém úsilí podařilo založit „Právněhistorické studie", první československý právněhistorický periodický sborník, stal se logicky jeho vedoucím redaktorem a stálým dopisovatelem. Odměnou mu nebylo přáno málo: vydal prvních dvacet šest svazků, redakčně zcela připravil svazek 27. a ještě do 28. svazku recenzoval několik vědeckých příspěvků. Sám na stránkách PHS publikoval zásadní vědecké práce, často však psával i recenze, anotace a různá sdělení, ať již to byla jubilea významných právních historiků, zprávy o průběhu konferencí, či poznámky k politickým událostem.

Nebyly to ovšem jenom stránky PHS, kde rok co rok přibývaly do Vaněčkovy bibliografie nové a nové tituly: publikoval doma i za hranicemi, česky i v cizích jazycích, publikoval na stránkách odborného tisku, běžně však i na stránkách tisku denního či různých časopisů (jen k jubileu projektu mírové organizace Jiřího z Poděbrad napsal více než čtyřicet statí).

Za své hlavní, životní dílo považoval však nakonec přece jen velkou učebnici dějin národního práva: od doby „Malých dějin" se manuál přes skriptovou formu vydání stále rozrůstal, aby posléze ve třech vydáních (dvakrát v nakladatelství Orbis, jednou v nakladatelství Panorama) dostal svou definitivní podobu. A bylo jistě velkým oceněním Vaněčkova úsilí, bylo-li třetí vydání „Dějin státu a práva v Československu" přeloženo do ruštiny a vydáno v Moskvě jako reprezentativní dílo o vývoji státu a práva na našem území.

Plných padesát let bylo akademikovi Vaněčkovi dopřáno působit na právnické fakultě Karlovy univerzity, plných padesát let se mohl věnovat učitelské práci, plných šedesát let práci vědecké. Jistě čestně reprezentoval českou právní historii na katedře prof. Jaromíra Čelakovského a prof. Jana Kapraše, jistě bude trvale vzpomínán nejen svými žáky-učiteli a vědeckými pracovníky, ale i tisíci studenty, před kterými stál jako vysokoškolský profesor.

Jeho životní dílo zůstalo však, bohužel, nedokončeno: z dějin českého soukromého práva napsal sice akademik Vaněček řadu studií (např. „Záhadu vdání" roku 1942, „Kobylí pole" roku 1959), soustavný a systémový výklad zůstal však pouze v plánu a v bohaté sbírce materiálu a literatury, kterou skoro po celý život shromažďoval a zpracovával a kterou nakonec zanechal pro své nástupce a žáky.

Je toho třeba želet tím více, že úrovní prací svého zralého období akademik Vaněček každého čtenáře přesvědčoval, že důstojně pokračuje v tradici vysokého standardu československé právní historie a že je důstojným nástupcem nejen profesorů-bohemistů, ale právních historiků slavistů, germanistů i romanistů.

Čest jeho památce!

TRHY A TRHOVÉ VSI V ČECHÁCH A NA MORAVĚ*

Jiří Kejř

Na území Čech a Moravy lze ze zlomkovitých pramenů jen s obtížemi sledovat začátky trhů. Není ovšem nejmenší pochybnosti, že tu byly trhy již od prvních náznaků organizovaného společenského života, ale jejich rozšíření a dosah jejich obchodního obvodu spíše jen tušíme, než opravdu poznáváme, v nedostatečně podrobných náznacích rozptýlených zpráv. Pro naše území, kde se hospodářský život rozvíjel později než v některých sousedních zemích, zcela chybí důležitá trhová privilegia, jež jinde dovolují poznat již od 9. století aspoň v povšechných obrysech rozsah tržní sítě a rozvoj obchodních vztahů i jejich právní úpravy právě tak jako zvláštní svobody kupců.

Nejstarší zprávy o trzích a kupcích na našem území pocházejí z cizích pramenů, mezi nimiž zaujímá závažné místo tzv. Raffelstettenský celní řád,[1]) jehož vztah k Velké Moravě byl již přesvědčivě prokázán.[2]) Ale po rozpadu moravského státu počátkem 10. století se nedá počítat s nepřerušenou kontinuitou hospodářského a obchodního života a je proto vhodné obrátit hlavní pozornost na obchodní styky ve tvořícím se a rozvíjejícím státě Přemyslovců.

Geograficky uzavřené území Čech nevytvářelo příznivé předpoklady pro rozsáhlý tranzitní obchod a hlavní obchodní cesty vedly mimo pohraniční pásma hor, ale způsobilost osídlených českých území podílet se na obchodu nelze podceňovat. Často citovaný záznam Ibrahima ibn Jakoba[3]) není sice ve všem zcela

---

*) Tento článek je podstatně přepracovaná, rozšířená a novými odkazy na prameny a literaturu opatřená přednáška, jež byla v původní zkrácené verzi přednesena při sympoziu „Stadt und Markt", konaném r. 1977 v Rosenau v Rakousku.

[1]) CDB I, č. 31.

[2]) D. Třeštík, *„Trh Moravanů" — ústřední trh Staré Moravy*, ČSČH 21, 1973, s. 869—894. Na Třeštíkovu analýzu navazuje R. Marsina, *Město a trh na Slovensku do konca 13. stor.*, HČ 26, 1978, s. 79—80. Raffelstettenskému řádu se podrobně věnovalo několik přednášek při sympoziu „Die Karolinger an der österreichischen Donau" v Linci r. 1979; jejich publikované texty mi však nejsou k dispozici.

[3]) Ed. T. Kowalski, Monumenta Poloniae Historica, N. S., tom. 1, Kraków 1946, s. 146 — latinský překlad.

spolehlivý, ale jistě má pravdu, že v Praze smíme spatřovat uznávané středisko směny.

V časných rozptýlených a příliš povšechných náznacích je však sotva možné shledávat dostatečně pevné záchytné body pro pronikavou sondu do minulosti našich trhů, tím méně, že není dosud náležitě historicky zhodnocen přínos závažných archeologických nálezů. Je proto radno začít s naším pokusem v době, ve které se už rozhojňují písemné zprávy.

Nemůžeme si jistě naříkat na nedostatek vědeckých prací o rozvoji a dotváření sítě měst na území Čech a Moravy,[4]) ale jejich různorodé cíle a předmět zájmů se nekryjí se studiem trhů. Ty sice tvoří v tomto bádání podstatnou část existujících podkladů, ale jejich územní rozšíření a hospodářský dosah se jen do jisté míry kryjí s otázkami vzniku měst. Trhů a trhových vsí byl daleko větší počet než skutečných měst, jejich vznik patří daleko starší době a jejich prozkoumání je o to obtížnější, že zprávy o nich jsou zpravidla méně určité než o rozvitých městských institucích.

Roku 1039 při příležitosti válečného tažení do Polska, jehož cílem bylo převezení ostatků sv. Vojtěcha do Čech, vyhlásil český vévoda Břetislav v Hnězdně svá známá Dekreta,[5]) která obsahují dvě důležitá ustanovení o trzích. Panovník především zakázal provozovat obchod o nedělích: *Fora autem dominicis diebus omnino ne fiant, interdicimus*, což je možno pokládat za příznak kristianizace země, jak je to ostatně ve shodě s celkovou tendencí pramene. Dále ustanovila Břetislavova Dekreta způsob trestu pro zločince: . . . *violator* . . . *in medio foro ad palum suspensus*. S výrazem *forum* se v těchto příkazech setkáváme ve dvojím smyslu: jako obchod a jako tržiště. Uvedené věty prozrazují, že obchod si získal už určité rozšíření a že existovala i tržiště, která kromě obchodního významu sloužila také jako shromáždiště k závažným událostem.

Je pozoruhodné, že tržiště, jejichž hospodářská povaha byla primární, se objevují v nejstarších pramenných dokladech jako dějiště poprav[6]) nebo jako místa,

---

[4]) Bylo by zbytečné vypočítávat zde veškerou literární produkci. Stačí jen upozornit, že není dosud jako celek nahrazena práce A. Zycha, *Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden*, Prag 1914. Z nových prací se dvě týkají moravského území: J. Bakala, *Zrod městského zřízení na středověkém Opavsku*, Časopis Slezského muzea B 26, 1977, s. 97—122, a H. Stoob, *Bruno von Olmütz, das mährische Städtenetz und die europäische Politik von 1245 bis 1281*, in: Die mittelalterliche Städtebildung im südostlichen Europa, Städteforschung A/4, Köln — Wien 1977, s. 90—129. Nevýhodou této mimořádně pilné a důkladné práce je nedostatečné přihlédnutí k novým výsledkům českého diplomatického bádání. Autor tohoto článku učinil krátký pokus o poznání relace trhu a města, *Městské zřízení v českém státě ve 13. století*, ČSČH 27, 1979, zvl. s. 228—231.

[5]) Známá prostřednictvím Kosmovy kroniky, FRB II, s. 74.

[6]) Jako příklady mohou být uvedeny poprava spiklenců proti Soběslavu I. r. 1130, FRB II, s. 394, nebo krutá poprava dětí z rodu Vršovců, jak ji líčí k r. 1108 tzv. Dalimilova kronika, vyd. B. Havránek — J. Daňhelka, *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1958, s. 101.

kde byla ohlašována rozhodnutí panovníka.[7]) Takový obraz souvisí jednak s povahou kronikářských záznamů, které líčily neobvyklé zážitky při potrestání zločinců, především spiklenců proti panovníkovi, aniž přitom věnovaly pozornost každodennímu trhovému pořádku, jednak však odpovídá i některým listinným dokladům,[8]) podle nichž byly knížecí příkazy sdělovány širokému okruhu posluchačů na trzích.[9]) V takových případech je vlastně samozřejmé, že se proklamace dály v době trhu, tedy v čase, kdy se shromažďovali účastníci trhu ze samého trhového místa i z okolí. O různých proklamacích na trhu se dozvídáme v průběhu času mnohokrát a byly určitě všeobecným obyčejem;[10]) ve 14. století po zřízení dvorského soudu byla proklamace statků, jež připadly odúmrtí panovníku, bezpodmínečnou součástí řízení.[11])

Již z nejstarších náznaků v pramenech vyplývá, že se trhy objevovaly na českém území naprosto pravidelně a tvořily souvislou síť. Pozvolna lze zjišťovat i jednotlivé informace o hospodářské váze trhů právě tak jako stopy právní úpravy obchodu. Badatel však stojí při takovém průzkumu před nelehkou úlohou. Známé celistvé texty i jednotlivé zmínky pocházejí často z pozdních fals, a proto je někdy značně obtížné vystihnout skutečný stav a rozlišit, v jaké míře padělatelé posouvali své vlastní představy a nároky zpět do dřívější doby. Je proto nevyhnutelné

---

[7]) Podle Kosmovy kroniky, FRB II, s. 51, r. 1003 odměnění šlechtice Dovory *voce preconica indicitur ubique per fora.*

[8]) Protože listiny tvoří nejvýznamnější oporu pro další vývody, musí být zdůrazněno, že v omezeném rozsahu článku není možno upozornit na všechny podrobnosti nového diplomatického zpracování, ale jeho výsledky jsou pečlivě brány v úvahu. Jen tam, kde bylo nezbytné podepřít naše zkoumání diplomatickou analýzou, budou připojeny příslušné odkazy. Jako směrodatné platí výsledky, jichž dosáhli vydavatelé CDB J. Šebánek a S. Dušková, jejichž práce jsou průběžně sledovány, zvl. *Panovnická a biskupská listina v českém státě doby Václava I.* Praha 1961; *Listina v českém státě doby Václava I.* Praha 1963; *Das Urkundenwesen König Ottokars II. von Böhmen*, AfD 14, 1968, s. 302—422; 15, 1969, s. 251—427.

[9]) Při konfirmaci darování dávek pro olomoucký kostel v letech 1174—1178 vévoda Soběslav II. *universis per fora terre hoc notificare precepit*, CDB I, č. 289. Totéž opakuje i následující konfirmace Fridrichova 1178—1181, CDB I, č. 294. Vévoda Fridrich, poté co udělil 1187 vyšehradské kapitule výsady, nařídil *hec statuta . . . in foro per fidelem nostrum Diwis subcamerarium publico preconio proclamari*, CDB I, č. 317. Tato listina sloužila také jako předloha pro potvrzení Přemysla Otakara I., CDB II, č. 90. Proklamace byly právním obyčejem, jak svědčí listina téhož krále z r. 1212, CDB II, č. 99, podle níž *prefatum predium, ut moris est, in foro proclamatum . . . restituimus.* Směnu úroku nechává král Václav I. vyhlásit *tam in Pragensi quam in Luthomericensi foro*, CDB IV, č. 268. R. 1249 dal král, který tehdy dlel v Litoměřicích, vyhlásit svůj edikt *per omnia fora vicina*, FRB II, s. 305. Stejně tak přísné nařízení, že zemi musí opustit všichni Němci, kteří přišli po smrti Přemysla Otakara II. do Čech a chtěli se obohatit kořistí, bylo vyhlašováno *per civitates et fora ad edicendum et proclamandum voce preconica* FRB II, s. 354. V Hlubčicích podle privilegia z r. 1275, které však opakovalo i starší výsady města, CDB V/2, č. 790, čl. 23, . . . *sunt in anno tria iudicia publica, que pronuctiabuntur in ecclesia et in foro.* Toto privilegium má ještě další ustanovení o trhu, s nimiž se též setkáme.

[10]) Viz v předcházející pozn. doklad z r. 1212, kde výslovně *ut moris est.*

[11]) J. Kejř, *Počátky dvorského soudu*, Praha 1956, s. 48 ns., s poukazy na prameny.

věnovat soustředěnou pozornost i dějinám slov a jejich významů[12]) i právním institucím, jejichž co nejpřesnější osvětlení má význam také pro správné pojetí hospodářského života. Velmi mnoho nepodložených kombinací či přímo omylů v interpretaci pramenů je zaviněno nedostatečnou analýzou terminů.

S výrazem *forum* jsme se setkali již ve významu „obchod" a „tržiště". Ale četné doklady dovolují chápat termín *forum* i ve významu trhového poplatku,[13]) který obvykle vystupuje v pramenech jako *decimum forum* nebo *nonum forum*. Takové zmínky čteme nejčastěji v knížecích a královských listinách pro různé kláštery, kterým panovník věnoval tuto formu důchodů.[14]) Leckde představují cenná svědectví o existenci trhů v místech, u nichž o tom nemáme žádné jiné zprávy. Právě v těchto případech je však třeba obezřetně zkoumat mnoho falešných nebo aspoň podezřelých listin, protože kláštery se snažily uplatňovat svá sporná práva podvrženými doklady.[15])

Slovo *forum* má ještě další význam; označuje totiž statut celého trhového sídliště. To ale spadá do pozdějšího stadia institucionálního vývoje trhů, protože v takových případech se vztáhly výsady, které v dřívějších stadiích se týkaly jen skutečného trhu, nyní také na sídelní komplex. V této souvislosti je dále nezbytné se zevrubně zabývat i jinými slovními obraty, které přicházejí převážně ve spojení s adjektivem *forensis*, jako *locus forensis*, *villa forensis*, *oppidum forense*

---

[12]) Snad každá práce o počátcích trhů i měst se musí vyrovnat s obtížnými terminologickými otázkami; o nich posledně Edith Ennen, *Die Forschungsproblematik Bürger und Stadt — von der Terminologie her gesehen*, in: Über Bürger, Stadt und städtische Literatur im Spätmittelalter, Abh. d. Akademie der Wiss. in Göttingen, Philologisch-historische Klasse, Dritte Folge, Nr. 121, 1980, s. 9—26.

[13]) S těmito poplatky se budeme zabývat i dále při analýze *ius fori*. Jen smysl trhového poplatku může být přiznán falešné listině pro opatovický klášter, CDB I, č. 386, srv. i pozn. 15: *ad refocilationem fratrum, qui mittuntur ad colligenda fora.*

[14]) Příklady: Přemysl Otakar II. ještě jako markrabí moravský potvrdil 1251 *decimum forum*, které dali již jeho předchůdci rajhradskému klášteru, CDB IV, č. 208; jako král potvrdil 1266 stejné právo v Plzni chotěšovskému klášteru, CDB V/1, č. 475. Svatojiřskému klášteru v Praze potvrdil 1233 *nonum forum* v Litoměřicích, Ústí, Žatci, Mělníku a Prachaticích papež Řehoř IX, CDB III/1, č. 40.

[15]) Je to případ břevnovského kláštera; známé falsum ze 13. století, které udává jako rok svého vzniku 993, CDB I, č. 375, vzneslo nárok na *decimum forum* ve Slaném, Plzni, Litoměřicích, Koutimi, Chrudimi a Praze. Falšovatel označil jmenovaná místa jako *civitates*, tedy výrazem, který mu byl běžný, ale pro konec 10. století je vyloučen ve smyslu města. Daleko pozdější podvrh ze 14. století, který se sám vydává za zakládací listinu kolegiátního kostela v Litoměřicích zhruba z r. 1057, CDB I, č. 383, si činil nárok na totéž právo v Litoměřicích. V naší souvislosti by bylo nadbytečné hovořit o diplomatickém prozkoumání této listiny. Jiné falsum, které se představuje jako dání krále Vratislava opatovickému klášteru z r. 1073, CDB I, č. 386, chtělo tomuto klášteru zaručit *nonum forum* ve dvanácti *civitates* Moravie. — Podezřelá listina z 1262, CDB V/1, č. 310, zajišťovala svatojiřskému klášteru *decimum forum* v Praze, Slaném, Netolicích a Prachaticích, srv. i předcházející pozn. Tato listina byla však již 1271 potvrzena pravou listinou Přemysla Otakara II., CDB V/2, č. 644.

apod., aby mohlo být objasněno nejen institucionální zařazení takto označených lokalit, nýbrž také jejich význam v hospodářském systému a v dějinách osídlení.

V některých listinných dokladech vystupují *fora* vedle *civitates* jako organizační forma sídlišť. To však bylo možné teprve po zdomácnění městského zřízení, tedy ve vyšší etapě rozmachu českých a moravských měst a trhů.[16]) Jestliže se tedy hlásí listina s podobným obratem do doby před vytvořením institucionálních právních měst na naší půdě, jde o falsum, které se pokouší přeložit zpět do dřívější doby instituce městského zřízení.[17]) I takové zprávy však dokládají, že padělatelé si byli vědomi, že ve statutárním smyslu měla *fora* a *civitates* rozdílné zřízení a že mezi nimi bylo odstupňování, které nelze zanedbat s hlediska právní organizace ani rozvoje sídelní sítě.

Máme-li vrhnout pohled na rané období rozvoje našich trhů, musíme se pokusit o pochopení některých slovních spojení, jejichž interpretace není vždy jednoznačná. Kromě obchodní funkce trhů — a ta, jakkoli samozřejmá, vystupuje v pramenech ne vždy s dostatečnou jasností — je nutno sledovat vazbu samého trhu a statutu sídliště, v němž se trh koná. Tu lze pozorovat, že u starých a rozlehlých sídelních komplexů, např. Prahy nebo Olomouce, kde od pradávna existovaly známé trhy, nikdy nezjišťujeme souvislost jejich místního statutu s trhem. První doklad takového spojení je možno zjistit v obratu *forum cum villa*, který se týká moravské lokality Kyjova. Moravský údělný kníže daroval tuto ves po roce 1126 hradištskému klášteru.[18]) Tento pramen je ale po dlouhou dobu ojedinělý a bez postačující opory v jiných listinách nemáme možnost porozumět správnému smyslu. Bylo by snad možné interpretovat jej tak, že *villa* tvořila vlastně příslušenství k *foru* a že proto sama lokalita neměla ještě žádné zvláštní postavení, které příslušelo pozdějším trhovým sídlům.[19])

V pozdější době nalézáme obvykle obrat *villa cum foro*. Je však nutné dbát s velkou opatrností, z jakých listin pocházejí takové zmínky. Rozhodují listiny domácího původu, které — nehledě na dosud neustálenou terminologii — odpo-

---

[16]) I tehdy se objevují falešné listiny, které pocházejí z doby už stabilizovaných městských institucí a smí se proto přijímat celkem bez námitek rozdíl mezi městy a trhy, jak je v nich vyjádřen; srv. už uvedenou podezřelou listinu pro svatojiřský klášter v Praze, hlásící se do r. 1262, v níž král Otakar II. potvrdil *omnia iura, que . . . predicta ecclesia habuit per civitates et fora provincialia*. Odstupňování *civitates* a *fora* je naprosto zjevné. Totéž se dá poznat i z citované již pasáže kronikářského líčení událostí po smrti Přemysla Otakara II., FRB II, s. 354, *per civitates et fora*, viz pozn. 9.

[17]) Falsum na jméno markrabího Jindřicha Vladislava k r. 1203 pro hradištský klášter u Olomouce, CDB II, č. 356, obsahuje passus *dantes eis plenam libertatem . . . villas, fora, civitates locandi*. Je na první pohled zjevné, že podobné právo nemohlo být uděleno v době, kdy ještě neexistovala institucionální města a že formulace mohla vzniknout v mnohem pozdější době.

[18]) CDB I, č. 110.

[19]) Je to pravděpodobné i proto, že trhy raného období se nekonaly v samém místě, nýbrž na prostoře mimo osídlenou plochu; dokladů z různých území by bylo možno uvádět bezpočet. Byl by to snad i případ Kyjova?

vídají domácím institucím, zatímco papežská potvrzení[20]) označují často i bezvadně prokázaná institucionální města jen jako *villa cum foro*,[21]) a proto je jejich znění jen druhotného významu.[22])

V označení *villa cum foro* smíme snad pokládat *forum* za součást sídelního celku. Prvotní cenu při darování nebo potvrzení má sídliště, v němž byly konány trhy. Někdy bývalo připojeno i další příslušenství. Doklady toho druhu se vrší v posledních desetiletích 12. a na počátku 13. století.[23]) V porovnání s dřívějším ojedinělým obratem *forum cum villa* znamenají už vyšší stupeň zřízení, totiž spojení sídliště a trhu, který v něm byl pořádán, ale bylo by sotva správné vyvozovat z toho, že takové trhové sídliště už dosáhlo právního výsadního postavení. K tomu neposkytují naše listiny dostačující oporu a nejsme si proto jisti, zda by bylo správné pokládat takové lokality už za „trhy" v institucionálním smyslu se vztahem k samotnému statutu místa.

V mnoha dokumentech čteme cenné údaje o trzích, které však neposkytují pevný podklad ke kvalifikaci samých lokalit. Kde jsme dosáhli z jiných pramenů jistoty o městském charakteru sídlištní aglomerace, je situace jednoduchá. Jde o městský trh a veškeré výsady plnoprávného obyvatelstva jsou dány jejich měšťanským statutem. Ale v sídlištích, která dosud nedosáhla městského statutu a v nichž se přesto konaly trhy, se nedá vždy jednoznačně rozlišit, jaký právní

---

[20]) K tomu J. K e j ř, *Päpstliche Urkunden und Anfänge des Städtewesens in Böhmen und Mähren*, Folia diplomatica 2, 1976, s. 51—63.

[21]) To se týká Kladrub, Dobřan a Kravař, které jsou jinak známy ze spolehlivých pramenů jako města.

[22]) Jindy, v případech, kdy uváděné místo ještě nedosáhlo statutu měst, odpovídají i údaje papežských listin domácí terminologii, ale tu je třeba vždy zkoumat každý případ.

[23]) Listina vévody Fridricha z r. 1183 pro klášter v Plasich prokazuje, že trh patřil k příslušenství vsi, CDB I, č. 300: *villam . . . Crelowitz . . . cum omnibus appendititiis et cum foro contuli*. R. 1207 čteme v listině Přemysla Otakara I. pro olomoucký kostel, CDB II, č. 59: *Villam Cromesir cum foro et omni iure suo*. Když v témže smyslu mluví o Kroměříži k r. 1104 tzv. Granum catalogi praesulum Moraviae, vyd. J. L o s e r t h, AÖG 78, s. 69, *villam cum foro et omni iure suo . . . emit et ecclesie Olomucensi incorporavit*, jde o jazykový obrat pozdější doby; ohlas právě zmíněné listiny se v něm ozývá, původní předlohu nelze ověřit. — 1237 konfirmoval Václav I. německým rytířům mezi jinými statky i *Luben cum foro*, CDB III/1, č. 162. V některých papežských listinách se dají zjistit podobné záznamy, které asi odpovídají skutečnému stavu; první z nich se týká Hroznětína, podléhajícího tepelskému klášteru, a pochází z r. 1219, CDB II, č. 173: *. . . villam Lyhtenstat cum foro et silva et omnibus pertinentiis earundem*. Tato listina spočívá nejspíše na spolehlivé předloze a je proto třeba upozornit, že brzy budeme muset prozkoumat falešnou listinu, týkající se téhož místa. O *Tuscov cum foro* se dozvídáme z papežské listiny pro kladrubský klášter přibližně z přelomu let 1234—1235 CDB III/1, č. 101, když královská listina z r. 1239, CDB III/2, č. 219, jej jmenuje *villa forensis*. — Ze dvou konfirmací papeže Řehoře X. z r. 1273, CDB V/2, č. 707 a 708, se dozvídáme o dalších *villae cum foro* Teplé, Manětíně (Manton) a Staňkově (Ztancon); stranou může být ponechán stejný doklad o Dobřanech ve druhé z těchto listin, protože Dobřany měly už statut města.

statut měla souborná sídelní jednotka a která skupina obyvatel se právně podílela na výhodách trhu.[24])

Již na tomto místě je možno poznamenat, že na území Čech a Moravy není výraz *forum* běžným označením pro sídliště městského typu, jako tomu bylo ve Slezsku.[25]) Je totiž nadmíru obtížné vyvozovat z neurčité zprávy o *forum in* ve spojení se jménem místa, jaké zřízení toto sídliště mělo.[26])

Pojetí celého sídelního komplexu jako *forum* pronikalo v posledních desetiletích 12. století, nejprve v Kladsku. Pražský biskup Jindřich věnoval 1186 johanitskému špitálu *ecclesiam beati Wencezlai in foro Cladzko.*[27]) Týž kostel byl o osm let později označen jako *forensis ecclesia.*[28]) Ačkoli biskup byl oprávněn disponovat jen kostelem a jeho privilegium se nevztahovalo k samému sídlu a jeho trhu, je možno v tomto dokladu tušit již rozšíření pojmu *forum* na souhrnnou sídelní aglomeraci. V témže smyslu je třeba rozumět privilegiu knížete-biskupa Jindřicha Břetislava pro klášter v Mašťově, později přeložený do Oseka:[29]) *Forum etiam, quod Patcha dicitur, eisdem fratribus . . . cum his villis assignavit . . .* (následuje seznam sedmnácti míst, mezi nimi i sídlo kostela Mašťov). *Forum* je tu odlišeno od *villae*; není pochyb, že toto *forum* označovalo nejen vlastní trh, nýbrž trhové místo, a že jeho postavení se lišilo od pouhých vsí. Toto pojetí se dokládá i 1225, když král Přemysl I. potvrdil hradištskému

---

[24]) Vzdor tomu, že v české listinné zásobě chybějí odpovídající zmínky, smíme přece jen upozornit na skutečnost, zjištěnou na jiných územích, že totiž byla trhová místa, v nichž žily dvě právně rozlišené obce obyvatel, totiž sedláků a kupců, k nimž snad patřili i řemeslníci. Sedláci byli pravděpodobně podřízeni vrchnostenskému dvorskému právu, z kupců se v průběhu let stali měšťané; srv. A. Schulte, *Über Reichenauer Städtegründungen im 10. und 11. Jahrhundert*, Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins, Neue Folge V-2, 1890, zvl. s. 146 a 152. O případech osídlení téhož místa dvěma obcemi s rozdílným právem S. Rietschel, *Markt und Stadt in ihrem rechlichen Verhältnis*, Leipzig 1897, s. 122.

[25]) *Srv. W. Schlesinger, Forum, Villa Fori, Ius Fori*, in: W. Schlesinger, Mitteldeutsche Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters, Göttingen 1961, s. 304—305.

[26]) V listině Jindřicha z Rožmberka pro vyšebrodský klášter 1278 je jmenováno *forum in Merica*, CDB V/2, č. 879; z toho by kromě jistoty o existujícím trhu bylo možno vyvozovat velmi málo o povaze sídliska. Ale v listině je vypočítána řada vsi, rovněž v podobě *villa in . . .* Je proto možno odhadovat, že mezi jmenovaným *forum* a ostatními *villae* je institucionální rozdíl. V podobném případě, pocházejícím z fals kladrubského kláštera, je však už povaha pramene jiná. Z padělané listiny, údajně z r. 1115, CDB I, č. 390, pochází věta: *. . . et forum in Claderub ab omni theloneo liberum constitui*, což se opakuje v dalším falsu konfirmace Fridrichovy, prý z r. 1186, CDB I, č. 405: *In Cladrub quoque forum ab omni theloneo liberum contulerunt*. Na jiné než poddanské postavení vsi Kladrub se nedá myslet, tím spíše, že domnělá zakládací listina jmenuje Kladruby jen jako jednu ze vsí přikázaných klášteru. Kladruby v době, do níž se hlásí listiny, byly jednoduše poddanské sídliště, které podléhalo dozoru a právnímu pořádku vrchnosti. Ale padělky pocházejí ze 13. století a tu se snaží promítnout některé pojmy do minulosti. O Kladrubech a kladrubských kupcích ještě uslyšíme dále; zde už zbývá jen upozornit, že v padělcích se *forum* konstituuje pro nižšího feudála, což odpovídá obyčejům 13. století, viz dále.

[27]) CDB I, č. 313.

[28]) CDB I, č. 349.

[29]) CDB I, č. 355.

klášteru *tabernam . . . in iam dicto loco sive foro Prerow.*[30]) Výraz *forum* zahrnuje v sobě nepochybně celé sídliště, právě tak jako r. 1269 v listině královny Kunhuty pro klášter P. Marie v Brně *curiam quandam sitam in Pohorlich, foro nostro.*[31])

Dobrý příklad pro povýšení vsi do stupně trhu představuje případ Manětína. R. 1235 povolil král Václav I. johanitům[32]) *forum apud villam Manetin, exemptum ab omni exaccione, totali libertate decoratum . . . perpetue celebrandum, ut cuncto timore depulso publice et audacter ipsum forum adire studeant nullique iurisdictioni subiacentes plena gaudeant libertate.* Tato formulace sama ještě nedovoluje dojít k závěrům o samé lokalitě a jejím právním ustanovení,[33]) ale v dalších ustanoveních privilegia čteme závažné příkazy o soudnictví. Král povolil, že žádné spory ať již v trestních nebo majetkoprávních záležitostech nemají být rozhodovány ve správních hradových centrech, *sed per iudicem, quem iam dicti fratres in eodem loco Manetin ordinaverint, terminentur.* K tomu se dále připojuje *locani quoque eiusdem fori nec in predictis castris nec in aliquo loco alio preterquam coram nobis adstare iudicio compellantur.* Tato formulace značí, že povolení trhu změnilo postavení místa, soudní exempce se vztahuje k místu a zahrnuje veškeré obyvatelstvo. Z hlediska terminologie je možno zdůraznit, že v této listině právě tak jako v již zmíněném případě Přerova je postaven výraz *locus* na úroveň označení *forum*, což je dále akcentováno i použitím výrazu *locani*. Přitom však má být vzato v úvahu, že tento usus nelze interpretovat všeobecně a že se s jinak bezbarvým výrazem *locus* setkáme i v jiném smyslu.[34])

V právě probraných případech znamenalo *forum* už organizační formu,[35]) kterou nelze ztotožnit s městy, protože *fora* vystupovala vedle měst, ale těšila

---

[30]) CDB II, č. 279.

[31]) CDB V/2, č. 581.

[32]) CDB III/1, č. 105.

[33]) Samo o sobě by *forum apud Manetin* mohlo ukazovat i na případ, že se trh koná mimo osídlený komplex vsi, srv. výše pozn. 19.

[34]) Obecný význam „místo" má *locus* u Stříbra 1243, CDB IV, č. 32, a u Strakonic, rovněž 1243, CDB IV, č. 34. Naproti tomu použití tohoto výrazu u Hradce Králové 1241, CDB IV, č. 8, nevystihuje plně statutární zařazení tohoto důležitého východočeského centra, protože bylo městem již od r. 1225, srv. CDB II, č. 278. Listina z r. 1241 však mluví o právním obchodu, který byl uzavřen *in loco, qui dicitur Gradech, in domo fratrum Minorum*, a z toho vyplývá nepochybně, že Hradec měl už městský charakter, protože tam byl usazen žebravý řád; ty se až na netypické výjimky usidlovaly ve městech. — Stranou našich úvah smějí zůstat dvě listiny kladrubské, které označují sídliště přiléhající ke klášteru jako *locus*, protože pocházejí z fals, CDB I, č. 403 a č. 405, a netvoří dostatečnou oporu pro charakteristiku místa. — Ve falešné, ale spočívající na rozličných starších předlohách, listině pro Jevíčko, údajně z r. 1258, CDB V/1, č. 160, se užívá výrazu *locus*, ale v široce pojatých ustanoveních je dále Jevíčko jmenováno jako město.

[35]) Jako příklad poslouží Hroznětín, který vystupoval 1219 jako *villa cum foro*, CDB II, č. 173, a 1289 byl jmenován *forum*, RBM II, č. 1468: *in foro Lichtenstat et bonis ad idem forum pertinentibus.*

se vyššímu stupni oprávnění než pouhé vsi.[36]) Zda se dá přesně zjistit statutární postavení míst označených jako *fora*, bude ponecháno dalším úvahám; přímý pramen o tom nepodává žádnou zprávu.

Daleko hojněji než označení trhových center pouhým apelativem *forum* se v listinách vyskytují rozličná spojení s adjektivem *forensis*. V českém a moravském prostoru lze zjistit tato označení: *locus forensis*, *burgus forensis*, *villa forensis*, *oppidum forense* a *civitas forensis*, tedy vlastně veškerá označení pro kvalifikaci obce, doplněná a specifikovaná slovem *forensis*. Připojení tohoto slova znamená u některých výrazů povýšení lokality do vyššího stupně, tak třeba u spojení *villa forensis*, naproti tomu u *oppidum forense* nebo *civitas forensis* omezení původního významu výrazu.

Označení *locus forensis* nelze najít často a nepatří do doby raného rozvoje trhů a měst. Nejvíce dokladů vzniklo až v době Václava II. V některých privilegiích lze najít dokonce obrat *civitas seu locus forensis*,[37]) což by se mohlo interpretovat jako identické a *locus forensis* by tak byl vlastně označením pro plně institucionálně rozvité město. Před tímto ukvapeným závěrem však varují jiné zmínky v pramenech, z nichž už zřetelně vysvitne rozdílné postavení obou těmito výrazy označených lokalit.[38]) V případech povýšení vsi na stupeň *locus forensis* byly pravidlem stanoveny jen dispozice trhem a samo místo sice pečlivě terminologicky odlišeno od pouhých vsí, ale nikdy nebylo označeno jako město.[39]) Dále je zvláště důležité, že obyvatelé *locus forensis* nejsou nikdy titulováni jako *cives*, nýbrž vždy jen *habitatores*, *homines* nebo *incolae*.[40]) Také v několika listinách, v nichž se v souvislosti s právy některého *locus forensis* děje zmínka též

---

[36]) Totéž je možno postihnout 1261 při založení vyšebrodského kláštera, jemuž zakladatel Vok z Rožmberka daroval mj. *forum Stradonitz et villam Plan et curiam Malschitz*, CDB V/1, č. 284. Odstupňování v označení je výrazné.

[37]) Mezi jinými dary věnoval Václav II. 1295 pražskému biskupství, RBM II, č. 1692, také dvě vsi *citra civitatem seu locum forensem dictum Werona*. V dalším textu se ale mluvilo ještě jednou o Berounu, *villas . . . predicte civitati nostre Werone, quam de novo locari et rehedificari fecimus, duximus adiungendas*. V téže listině byl jmenován ještě jiný *locus forensis Ratay*, které však byly povýšeny na město až ve 14. století. Rozdíl v postavení obou míst je evidentní, tím spíše, že Beroun byl jmenován jako *civitas* již 1266, CDB V/1, č. 475. Jiný doklad se týká 1302 povýšení pozdějšího Jičína na město, *Zydinawes, villa sua, sit de cetero civitas seu locus forensis;* mají se tu konat trhy a *civitas* má při jejich pořádání mít všechna práva jako *civitates aliorum nobilium regni nostri*, CIM IV/1, č. 15.

[38]) Rozdíl mezi *civitas* a *loca forensia* vysvitne z privilegia Přemysla Otakara II. pro vyšehradského probošta z r. 1277, CDB V/2, č. 850, jehož lidé mají být eximováni ze soudů v Litoměřicích. Zásada je formulována takto: *homines . . . extra civitatis muros vel loca forensia ab exaccionibus collectarum vel iudiciorum ipsarum civitatum aut locorum quorumcunque deberent esse . . . absoluti*.

[39]) Tak u Božetic 1292, RBM II, č. 2742, nebo Klobouk 1298, RBM II, č. 1804.

[40]) Obyvatelé Police jsou jmenováni *habitatores*, RBM II, č. 1700, Klobouk *homines* nebo *incolae*, RBM II, č. 1804.

o městě, byl rozdíl v institucionálním stupni terminologicky zdůrazněn.[41]) Také jiné prameny nedovolují přiznat pro *locus forensis* statut plného města.[42]) Na tom nemění nic ani skutečnost, že ve dvou případech je dosvědčeno hrdelní soudnictví a iudex.[43])

Burgi forenses se objevují jen v jediném prameni.[44]) Dosavadní literatura však skoro vesměs přijímala, že výraz *burgus* na našem území představuje označení, které jest možné klást na roveň výrazu *villa forensis* a právě ojedinělý obrat *burgi forenses* ještě tuto domněnku zdánlivě potvrzoval.[45]) I když bylo věnováno burgu na teritoriu českého státu nedávno zevrubné pojednání,[46]) je nezbytné se s touto otázkou ještě jednou v krátkosti vyrovnat v rámci našeho zkoumání.

Jest vhodno zopakovat, že termín *burgus* na našem území nikdy všeobecně nezdomácněl,[47]) že se vynořil jen v určitém časovém úseku a pozdější jeho užití spočívalo jen na předlohách z tohoto období, že s jednou zcela anomální starou výjimkou patřil výhradně Moravě, že jej je možno shledat jen v úzkém kruhu několika klášterních listin a že jeho užití nebo pozdější odezvu lze zjistit toliko v listinách, které diktoval notář 05, tedy olomoucký biskup Robert,[48]) který, sám cizinec, vnesl tento nezvyklý výraz izolovaně do našeho prostředí. Nadto výraz *burgus* se vztahuje jen na určité lokality a nebyly jím nikdy označeny jiné trhové vsi, o nichž je přece jinak zpráv dostatek.

Rovnítko mezi *burgus* a trhovou vsí, jak je vehementně prosazovala část prací o dějinách zvláště moravských měst, spočívá — budiž dovoleno užít toho slova — na optickém klamu. Jak se jeví skutečná situace ve světle pramenné analýzy?

---

[41]) Ve srovnání s *locus forensis* Polici 1295, RBM II, č. 1700, byl Hradec Králové titulován jen *civitas;* v případě Klobouk, zmíněném v předchozí poznámce, bylo tomuto *locus forensis* uděleno právo *oppidi Meynin.*

[42]) Tak při konfirmaci úroku pro *parochialis ecclesia s. Petri in loco nostro forensi dicto Nova ecclesia in terra nostra Opaviensi* 1298, RBM II, č. 1893, nebo u Třebenic 1299, CIM IV/1, č. 14.

[43]) U Police a Třebenic v předcházejících poznámkách. Privilegia o tom byla vystavena na prosbu vrchnosti a také ji adresována. O soudnictví v biskupských trzích RBM II, č. 2742.

[44]) V listině Václava I. pro tišnovský klášter z r. 1238, CDB III/1, č. 180: . . . *universa bona, sive in villis aut theloneis vel burgis forensibus et aliis quibuscunque.*

[45]) Tuto domněnku programově hájil v několika článcích V. R i c h t e r, např. *Glosy k velehradským otázkám*, ČSPSČ 59, 1951; *Raně středověká Olomouc*, Praha—Brno 1959, s. 109 aj. Táž interpretace se objevuje v několika pracích o dějinách Brna nebo v pracích G. C h a l o u p k y, např. *Kolonizace horního Podyjí a počátky města Slavonic*, ČMM 51, 1966, s. 105—152.

[46]) J. K e j ř, *Burgus und burgensis in den böhmischen Ländern*, in: Die Stadt in der europäischen Geschichte — Festschrift Edith Ennen, Bonn 1972, s. 210—233. Na výsledcích tohoto zkoumání spočívají i problémy s užitím slova *burgus* v Čechách a na Moravě, jak o nich bude dále pojednáno; v témže článku byly rozebrány i příslušné prameny.

[47]) Přihlédnout nemusíme k užití slova *burgus* v kronice Vincentiově, FRB II, s. 445, k r. 1159, . . . *vix per unum miliare a Bononia in burgo ad sanctam Helenam* . . . , protože kronikář při svém pobytu v Itálii užil výrazu, který tam byl běžný, aniž tím jakkoli ovlivnil jeho přenesení do Čech.

[48]) J. Š e b á n e k, *Kdo byl notář Otacarus 5*, in: Studie z české diplomatiky doby přemyslovské, Praha 1959, s. 5 ns.

Místa, která byla označena jako *burgus*, jsou Brno, Velehrad, Olomouc, Staré Brno, v Čechách pak v jediné daleko starší výjimce Kadaň.[49]) U Kadaně nemáme bližší opory, u některých z ostatních lze skutečně zjistit trh. Velehrad bývá v jiných listinách jmenován jako *villa forensis*. Připočteme-li k tomu izolovanou zmínku o *burgi forenses*, zdálo by se být skoro samozřejmé připisovat výrazu *burgus* v českém království význam trhové vsi.

Vskutku však Brno a Olomouc, starobylá centra státní správy s důležitými přemyslovskými hrady, nikdy nebyly označeny jako trhové vsi, ačkoli se v nich od nepaměti konaly trhy. Ve Starém Brně nikdy trh neexistoval,[50]) a přesto bylo místo označeno jako *burgus*.[51]) A měla-li by být přijata identita *burgus* rovná se *villa forensis*, jak by se potom dalo vůbec vysvětlit a odůvodnit spojení *burgus forensis?* Připojení adjektiva *forensis* by v takovém případě bylo zcela nesmyslné a shledáváme-li je, pak je ve skutečnosti právě ono dokladem pro trh a prokazuje naopak, že byly i *burgi*, které nebyly *forenses* a tudíž nevypovídají nic o trhu.

Rekapitulujeme-li známé případy, pak ověříme, že většina dokladů o *burgi* nesvědčí o souhlasném významu obou výrazů, ale naopak — jen jediný! — pro Velehrad.[52]) Ale ani tam nelze bezvýhradně mluvit o identitě obou, protože nepocházejí z téže listiny či skupiny listin a jejich významovou shodu je třeba vykombinovat z věcného srovnávání. Pozdější písaři vůbec výrazu *burgus* nerozuměli, protože v opisech a potvrzeních Přemyslovy listiny pro Velehrad přepisovali slova *modo burgus* nevysvětlitelným vlastním jménem *Modoburgus*, které pokládali jen za jednu z řady současně uváděných lokalit.[53]) Není tedy ani u Velehradu identita *burgus* = *villa forensis* jednoznačně prokázána. V Brně a Olomouci víme jen o existenci trhů, ale nikdy nebyly jmenovány jako *villae forenses* a je dokonce vyloučeno je tak zvát; mocné hrady s rozlehlými podhradími, jejichž městům podobný charakter byl nepopíratelný už před jejich povýšením na právní města, měly málo společného s prostšími *villae forenses*. A v burgu Staré Brno vůbec žádný trh nebyl.

Musíme se jednoznačně vzdát vykonstruované domněnky o rovnosti *burgus*

---

[49]) CDB I, č. 310, listina vévody Fridricha pro johanity z r. 1186, kolem které jsou některé diplomatické nejasnosti. Smíme přisvědčit mínění, že termín *burgus* sem přinesli johanité, v. V. Vojtíšek, *Bratislavské burgum*, in V. Vojtíšek, Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 417.

[50]) To přesvědčivě dokázal G. Chaloupka, *K nejstaršim dějinám Brna*, in: Brno v minulosti a dnes 7, 1965, s. 142—150.

[51]) Je však třeba obezřetně zacházet s nejstarší zmínkou, jež pochází z falsa pro zábrdovický klášter, prý z r. 1210, CDB II, č. 364, které vzniklo až před r. 1235. Při jeho výkladu záleží na interpunkci, která mění obsah do té míry, že se doklad vůbec nemusí vztahovat na Staré Brno, nýbrž na *burgus* v Brně samém; v podrobnostech viz studii v pozn. 46, s. 220 a zvl. pozn. 61, tamtéž. Pak by se Staré Brno objevilo jako *burgus* jen jednou, a to až r. 1293, CDM IV, č. 320.

[52]) Listina Přemysla Otakara I. z r. 1228, CDB II, č. 321. O velehradském trhu se budeme muset zmínit i dále.

[53]) Rozbor dokladů v mé studii (viz pozn. 46), s. 212—214.

a *villa forensis*, opřít se o diplomaticky prověřené případy výskytu slova *burgus* v listinách a přiznat mu patrně smysl uzavřené skupiny domů, tedy sídelního typu. Ojedinělý výskyt spojení *burgi forenses* nelze vykládat jinak než jako individuální, u nás nikde jinde se neopakující označení, které stojí na místě jiného podobného obratu. Teprve připojení slova *forensis* činí tu z burgu trhový útvar.

Také spojení *civitas forensis* je možno nalézt jen ojediněle v našich listinách, a to v uspořádání majetkových otázek, jak je potvrdil Přemysl Otakar II. pro šlechtice Bohuslava z Trnovan r. 1275.[54]) Mezi jinými konfirmovanými statky čteme: *receparat eciam partem suam Crihouichi, civitatem forensem, que sita est in provincia Podbridye* . . . Cerhovice ale nebyly město, a proto je třeba i zde počítat s trhovým místem. Nápadný výraz *civitas* v takové souvislosti nemůže mířit na městskou instituci a smíme jej přičíst nejspíše dikci znamenitého královského notáře Jindřicha.[55]) Připojením adjektiva *forensis* se pojem *civitas* ponižuje ze svého plného významu.

Přistupme nyní k *oppidum forense*. Toto označení se vyskytuje v mnoha případech, nezůstalo omezeno na určitý časový úsek a nezávisí ani od užívání v jednom okruhu listin. Začneme naše zkoumání třemi listinami markrabího Přemysla, které vznikly v krátkém čase mezi 22. říjnem 1234 a 28. březnem 1235 a hovoří obecně o *oppida forensia*. Všechny tři byly vydány pro důležité premonstrátské kláštery na Moravě[56]) a osvobozovaly příjemce od povinnosti podílet se na stavbě, případně opevňování *oppida forensia*.[57]) Souvislosti vzniku těchto listin byly už objasněny.[58]) Z těchto listin, dochovaných v originálních vyhotoveních, se vyvozuje, že tehdy byla opevňována už i trhová místa.[59]) Ale velmi nápadná je skutečnost, že kromě těchto nepochybných povšechných dokladů se označení *oppidum forense* dlouho neobjevuje ve spojení s určitou jménem uvedenou lokalitou a že se znovu vynořilo a stalo se obvyklým až v době Přemysla Otakara II. Od r. 1258 bylo více lokalit titulováno jako *oppidum forense*[60]) a ve 14.

---

[54]) CDB V/2, č. 798.

[55]) Je bezpečně zjištěno, že tato listina je jeho dílem, v. Šebánek — Dušková. *Das Urkundenwesen*, AfD 15, s. 332 ns.

[56]) CDB III/1, č. 87, pro Louku; CDB III/1, č. 106, pro Hradisko; CDB III/1, č. 107, pro Zábrdovice.

[57]) O imunitě od těchto prací V. Vaněček, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.—15. stol.)* II, Praha 1937, s. 92. Že účast na opevňovacích pracích byla povinná, potvrzuje kronikářské vyprávění, tzv. Příběhy krále Václava I., FRB II, s. 303, které hovoří o hrazení měst a trhových vsí a dodávají *compellens religiosos et seculares clericos ad earundem civitatum municiones vel fossata constituenda*.

[58]) Listina pro Louku je stylisticky i graficky dílo notáře Hilaria, který diktoval několik listin markrabího Přemysla, srv. Šebánek — Dušková, *Panovnická a biskupská listina*, zvl. s. 87 ns. Pro Hradisko diktoval listinu vynikající notář O 5. Tato listina sloužila jako přímá předloha zábrdovické listiny, která slovně opakuje skoro celý obsah, a byla psána písařem P 3, v. Šebánek — Dušková, *Panovnická a biskupská listina*, s. 78, a tamtéž na dalších místech.

[59]) K tomu se ještě v dalším vrátíme.

[60]) Příklady: Broumov 1258, CDB V/1, č. 162; Hulín a Vyškov 1267, CDB V/2, č. 526; Žihle 1268, CDB V/2, č. 559; Slavětín 1268, CDB V/2, č. 565; Domažlice 1288, RBM II, č. 1432;

století se toto označení stalo nejobvyklejším pro sídliště, jež sice nebyla městy s plným právním statutem, ale jejichž postavení, zvláště vzhledem k trhu, se odlišovalo od pouhých vsí.

Jmenování ve třech uvedených klášterních privilegiích není zjevně možno pokládat za ovlivnění příštího usu; časový odstup je příliš hluboký a užití v úzkém okruhu listin[61]) lze sotva interpretovat jako institucionální kontinuitu, jež předznamenala rozvití pojmu. Užití tohoto pojmu v markrabských listinách bude nejspíše odpovídat snaze dát výraz novým historickým skutečnostem v etapě bouřlivého rozvoje sítě trhů.[62]) Přidání adjektiva *forensis* k výrazu oppidum, který v té době již značil i právní město,[63]) asi vyjádřilo úmysl vydavatele neuznat plný městský charakter těchto míst, přece však zdůraznit jejich trhový význam.

U listin, hovořících o *oppida forensia*, si musíme povšimnout ještě jedné okolnosti. Ponecháme-li stranou pozoruhodnou starší skupinu tří markrabských listin pro moravské premonstrátské kláštery, nebylo toto označení obvyklé v královských listinách a uvedené doklady jsou vzaty skoro výlučně z různých biskupských listin.[64]) Žádná z nich neobsahuje dispozici trhem nebo povýšení do hodnosti trhových míst, nýbrž vždy jen pouhou kvalifikaci míst, jmenovaných v listinách.[65]) To je na jedné straně důkaz, že trhový provoz nespadal pod pravomoc biskupů, na druhé pak svědectví, že toto institucionální označení trhových míst nebylo v souhlase s obvyklými výrazy královské kanceláře. K tomuto zjištění je možno dodat, že označení *oppidum forense* v posledních letech 13.

Touškov 1288, RBM II, č. 1288; Roudnice 1302, CIM IV/1, č. 16. R. 1276 čteme i obecně o *oppida forensia* kláštera vilémovského, u nichž král nařídil, že *tempore nove monete in suis forensibus oppidis homines ipsius monasterii per nostros monetarios cambire denarios non cogantur inviti*, CDB V/2, č. 811.

[61]) Připomeňme, že vydavatel všech dokumentů byl týž, že příjemci byly tři sobě blízké moravské kláštery téhož řádu a že původ listin jeví těsné příbuzenství. Není možno ani odhlížet od nápadné časové shody.

[62]) Podobný význam má i užití již probraného označení *burgi forenses*, které rovněž spadá do časové souvislosti s právě probranými doklady o *oppida forensia*.

[63]) Už nejstarší městská listina pro Uničov z r. 1223, CDB II, č. 246, označovala sídliště vzniklé o deset let dříve jako *oppidum*.

[64]) Z listin vypočítaných v pozn. 60 nevznikla ani jediná v královské kanceláři. Dokonce i královský mandát ve prospěch vilémovského kláštera, CDB V/2, č. 811, vznikl u příjemce, v. Šebánek — Dušková, AfD 15, s. 384. Ve 13. století se spojení *oppidum forense* nalézá převážně v listinách církevních hodnostářů.

[65]) U některých z jmenovaných míst víme o jejich trzích už ze starších zpráv. Broumov byl krátce předtím jmenován *villa forensis*, CDB V/1, č. 73, totéž platí o Hulínu, CDB V/1, č. 283. Domažlice byly od 1265 město, CDB V/1, č. 450, a o jeho trhu se dozvídáme 1273 z papežské listiny, CDB V/2, č. 708. Zbývalo by objasnit, proč je biskupská listina zná jen jako *oppidum forense*. Touškov jsme zaregistrovali již v letech 1234—1235 jako *Tuscov cum foro* a 1239 jako *villa forensis*, viz pozn. 23.

století poznenáhlu mizelo a že sama královská kancelář začala užívat titulatury *locus forensis*, jak se už o tom stala zmínka.

Ve 14. století se ale označení *oppidum forense* znovu objevuje, tentokrát v panovnických listinách, a kategorie *oppida forensia* se stala vyhraněnou institucí.[66]) V příští praxi se hodilo označení *oppidum forense* velmi dobře pro menší sídelní celky na venkově, kterým nepříslušela plná městská práva, ale byla přece jen pro své okolí důležitá jako trhová střediska. Prohlédneme-li si četné zmínky o této přechodné formě ze 14. století, rádi přesvědčíme mínění, které je zařazuje do kategorie „Minderstädte",[67]) tedy míst s neplnými městskými právy.

Frekvence názvu *oppidum forense* v listinách dovoluje rozlišit tři fáze. V první z nich, kterou představuje okruh tří listin z let 1234—1235, jde o hledání vhodného vyjádření dosud vágní instituce, ve druhé v biskupských listinách a teprve ve třetí o rozvitou instituci, jejíž označení se stalo obvyklé v královských listinách.

Je na čase obrátit nyní naší pozornost ke zdánlivě nejjednoduššímu, ale ve skutečnosti nejasnému označení *villa forensis*. Pojmem trhové vsi se zabývala už slušná řada badatelů, ale jejich vývody nelze považovat vždy za průkazné, především také proto, že při svých úvahách neprobrali veškerou historickou látku. Ostatně mnoho nejasností vnesla také interpretace zvláště pozoruhodného dokladu, totiž věty z tzv. Příběhu krále Václava I., které líčí povstání Přemysla Otakara proti jeho otci králi Václavovi r. 1249 a popisují panovníkovo úsilí o opevnění měst: . . . . *civitatem Pragensem fecit murari et alias villas forenses, quae iuxta vulgare nostrum dicuntur civitates, muniri praecepit lignis vel lapidibus.*[68]) To vedlo k přesvědčení, že *villae forenses* byly vlastně městy a že toto označení může být vystiženo ve smyslu pojmu „město".[69])

Utvrzení tohoto interpretačního pokusu se dá snad zjistit ve dvou pozdějších pramenných dokladech. V poznámce o mýcení polického lesa[70]) byla situace popsána *circa villam forensem, que Brunow vulgariter vocatur*. V témže prameni se však užilo i označení *civitas*, které je snad možno vztahovat též k Broumovu.[71]) Odtud by tedy bylo možné vyvozovat městský charakter zmíněné *villa forensis*. Druhý doklad, listina krále Václava II. z r. 1284 pro klášter Hradisko, obsahuje

---

[66]) Přesvědčivý důkaz pro to je listina markrabího Karla z r. 1342 pro Strachotice, RBM IV, č. 1163, v níž panovník povýšil pouhou *villa* na *oppidum forense* a povolil mu právo, jaké mají *alia forensia oppida terre nostre Moravie*. K tomu H. Stoob, jako v násl. pozn.

[67]) H. Stoob, *Minderstädte — Formen der Stadtentstehung im Spätmittelalter*, in: H. Stoob, Forschungen zum Städtewesen in Europa I, Köln—Wien 1970, zvl. s. 233 ns. Autor poukázal i na typické doklady z pramenů české provenience.

[68]) FRB II, s. 303. Ohlas tohoto místa v kronice Marignolově, FRB III, s. 564, nemá dostatečnou průkaznost vypovídat o poměrech 13. stol.

[69]) V. Vojtíšek, *Bratislavské burgum*, s. 421.

[70]) CDB V/1, č. 73.

[71]) J. V. Šimák, *Počátky Broumova a Broumovska*, ČČH 42, 1936, s. 575—582, podal přehled starších pramenů i příslušné literatury.

obrat *civitates seu villas forenses*. Mocí této listiny povolil totiž panovník, *ut ipse abbas et suus conventus, civitates seu villas forenses sui monasterii, videlicet Knenicz, Kyiow, Zwitauiam, Hranicz et Strelnam abbatis, in terra nostra Morauia existentes, sepibus, blancis, turribus, fossatis et aliis municionibus seu munimentis cingere valeant et munire . . .*[72]) V dalším textu listiny byla tato místa vymezena jen jako *civitates*. Přihlédneme-li pro srovnání k podobně znějícím místům z cizích kronik,[73]) zjišťujeme, že bylo dost záchytných bodů, které — viděno povrchně — připouštějí souhlasné vysvětlení. Ke správné odpovědi však může dospět jen důkladná analýza dosažitelných listinných dokladů.

Domnělé nejstarší údaje pocházejí ze dvou fals vzniklých ve 14. století na jméno Jindřicha Vladislava, údajně z let 1200 a 1201, které do tohoto dávného času překládají pozdější stav.[74]) Protože ani institucionální pojetí vůbec neodpovídá fingovanému datu, můžeme tedy tyto texty ponechat stranou[75]) a přihlédnout podrobněji k historicky spolehlivým zprávám.

První autentický pramen, který se dochoval, listina olomouckého biskupa Roberta pro velehradský klášter z r. 1220,[76]) rozlišila při výčtu míst, náležejících klášteru, *Welehrad villa forensis cum omnibus suis appendiciis* od ostatních jednoduchých *villae*, které byly uvedeny jen svými jmény. Nedá se pochybovat, že institucionální zřízení této trhové vsi[77]) bylo již odlišné od postavení pouhých vsí.

K témuž výsledku dospějeme i po prozkoumání dalších údajů, které vznikly za vlády krále Václava I. Nejbliže příští zmínka se nalézá v listině šlechtice Jana z Polné pro klášter Nížkov přibližně z let 1232—1234.[78]) Fundátor věnoval

---

[72]) CDM IV, č. 222 = RBM II, č. 1324.

[73]) G. Frey, *Die Schicksale des königlichen Gutes in Deutschland unter den letzten Staufern seit König Philip*, Berlin 1881, s. 6, cituje Chronicon Urspergense, s. 85, která na jednom místě staví do protikladu *villas seu predia rusticana* a *civitates seu villas, in quibus fora habentur*. H. Ludat, *Der Ursprung der ostdeutschen Wieken*, VSWG 29, 1936, s. 114—136, upozorňuje na místo z Velkopolské kroniky *Vicus enim in slavonico proprie civitas dicitur, in qua forum exercetur. Nunquam aliqui dicunt „transeamus ad civitatem", sed „vadamus ad wik"*. K témuž místu též W. Schlesinger, *Städtische Frühformen zwischen Rhein und Elbe*, in: W. Schlesinger, Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters II, Göttingen 1963, s. 210.

[74]) CDB II, č. 351 a 352.

[75]) Obě falsa se týkají statků a výsad premonstrátského kláštera v Hradisku a obsahují obraty, které mohou pocházet až z doby rozvitého městského zřízení. Mluví se např. o *civitates* na Moravě ve smyslu měst. Pro naše úvahy může být jen podotčeno, že *villae forenses*, jmenované v těchto podvržených dokumentech, souhlasí většinou s uvedeným již vypočítaním *civitates seu villae forenses* z listiny krále Václava II. pro týž klášter.

[76]) CDB II, č. 195.

[77]) Připomeňme, že totéž místo bylo 1228 pojmenováno *burgus*, což dalo podnět k probranému již pojetí *burgus* = *villa forensis*. V dalším se budeme Velehradem znovu zabývat.

[78]) CDB III/1, č. 100. K této listině J. Šilhan, *Osecká listina*, VVM 28, 1976, s. 196—206. Autor ale nerespektoval diplomatický rozbor Šebánka a Duškové *Listina v českém státě*, zvl. s. 128—130, a proto je třeba podrobit jeho vývody nové revizi; srv. nyní J. Čechura, *K otázce věrohodnosti tzv. osecké listiny*, in: Ústecký sborník historický.

klášteru *villam forensem Nesekove*, ostatní místa byla jmenována jen jako *villae*. Další doklady jsou vzaty už z královských listin a zřízení uváděných *villae forenses* bylo všeobecně jasně odlišeno od obyčejných vsí.[79]) Totéž lze zjistit i ve falsu, které se samo hlásí do doby Václava I.[80]) *Villa forensis* tedy zaujímala vyšší zařazení ve stupnici oprávnění různých lokalit, což bylo dále zdůrazněno i tím, že mnohdy byly vypočítány různé *villae*, které patřily k *villa forensis*.

Nyní se ale musíme zabývat na výsost zajímavým případem, jehož správné vysvětlení má mimořádnou důležitost pro osvětlení otázky trhových vsí na naší půdě. Při založení města Uherského Hradiště r. 1257 přeložil Přemysl Otakar II. do nového sídelního celku dva trhy; jeden z *villa forensis Welehrad*, která náležela bohatému velehradskému klášteru, druhý z místa Kunovice, které byly uvedeny jen svým jménem bez další specifikace jejich statutu.[81]) Všechny listiny, které se k tomu vztahují, starostlivě rozlišují kvalifikaci obou míst[82]) a tím prozrazují, že samotný trh nebyl jediným kritériem trhové vsi, protože se konal právě tak v pouhé vsi,[83]) o níž bychom to bez výslovných pramenných zpráv vůbec nemohli předpokládat.[84]) V dalším výkladu se budeme k tomuto případu muset vrátit.

Další údaje jsou vyňaty z listin různých vydavatelů, které tu a tam obsahují narážky na právní postavení *villae forenses*. Nejčasnější z nich, panovnická pro řád německých rytířů z r. 1261, povoluje vrchnosti vysokou soudní pravomoc

---

[79]) Tak v konfirmaci statků náležejících kladrubskému klášteru r. 1239, CDB III/2, č. 219; zde jsou kvalifikovány jako *villae forenses* Touškov a Přeštice; totéž se shledává v podobné konfirmaci pro tišnovský klášter, jež se týká trhové vsi Tišnova 1240, CDB III/2, č. 260. Jako odškodnění za jiné statky odevzdal král pražskému biskupu Mikulášovi 1250 *villam forensem Kynow cum omnibus pertinentiis . . . et cum theloneo et foro habente plena iura, que nostris sunt temporibus constituta*, přičemž jiná současně jmenovaná místa vystupují jen jako *villae*, CDB IV, č. 183. Týž rozdíl byl učiněn také při potvrzení statků špitálu sv. Františka v Praze 1253 u Humpolce, CDB IV, č. 266. V té souvislosti nemůže zůstat mimo pozornost Václavova listina pro johanity, již panovník potvrdil řádu Hrobníky. Spolehlivá rekonstrukce původního znění prozrazuje, že panovník povolil mezi jinými výsadami *villam forensem necnon fortem sibi domum construendi*, CDB IV, č. 27. Tentokrát však není možné srovnání s jinými označeními, protože jiná lokalita nebyla už jmenována; srv. i potvrzení téže listiny, CDB V/1, č. 392.

[80]) CDB IV, č. 242; listina se týká trhové vsi Dačic.

[81]) V jednotlivostech v. H. Fischer, *Die Siedlungsverlegung im Zeitalter der Stadtbildung*. Wien 1952, na několika místech.

[82]) CDB V/1, č. 136, z r. 1257; č. 156, z r. 1258; č. 261 — papežské potvrzení právních obchodů, obsažených v obou královských listinách.

[83]) Ačkoli v královských a také v dalších pozn. uvedené markrabské listině byly Kunovice jmenovány pouhým jménem bez dalšího označení, neodchýlila se papežská listina celkem od pojetí obou a použila výrazů *villa . . . de Conovicz ad eundem regem et de forensi ad vos spectancium villarum campestrium . . .* Papežská listina nemůže být směrodatná svou terminologií, ale má být přece jen citována, protože jinak respektuje dikci královských listin.

[84]) U Kunovic máme ještě starší doklad o trhu. Už 1251 potvrdil tehdejší markrabí Přemysl Otakar rajhradskému klášteru *decimum forum* v Kunovicích, CDB IV, č. 208, srv. výše pozn. 14.

v jeho dvou trhových vsích Miletíně a Chomutově.[85]) Z textace listiny vysvítá, že obě měly již dříve trh, jehož konání a práva už nebylo třeba upravit; jen kompetence soudu byla rozšířena. V témže roce věnoval král olomouckému biskupovi Brunovi veškerý obvod Hulín *cum ipsa villa forensi Hulin et aliis villis ad ipsam spectantibus* spolu s dalšími majetkovými hodnotami.[86]) Dvě jiné zmínky ze šedesátých let můžeme v této souvislosti ponechat mimo okruh úvah,[87]) zatímco jmenování trhové vsi Friedberg v Brunově testamentu zaslouží aspoň zběžného upozornění.[88]) Šlechtic Smil z Lichtenburka osvobodil listinou z r. 1269 lidi žďárského kláštera od celních poplatků *per omnes civitates nostras et villas forenses.*[89])

Z časů Přemysla Otakara II. a Václava II. přihlédneme k dalším písemnostem, které podávají zprávu o různých *villae forenses.*[90]) Jako typický příklad může být uveden testament pana Oldřicha z Hradce z r. 1294, ve kterém tento významný světský feudál odkázal své statky panovníkovi.[91]) V obsáhlé listině byl jmenován velký počet lokalit, u nichž je ve většině případů rozlišena jejich kvalifikace jako *civitas* nebo *oppidum*, *villa forensis*, pouhá *villa* a *castrum*. Zařazení těchto míst do příslušného stupně svědčí pro to, že mezi *villae forenses* a obyčejnou vsí na jedné straně a městem na druhé straně byly rozdíly v jejich zřízení a statutu. Totéž vychází najevo i z uzavřeného narovnání, v němž panovník ponechal za peněžní odškodnění statky, připadlé mu odúmrtí, šlechtici, který zamýšlel obhajovat své právo k nim.[92]) Také v tomto právním aktu bylo dodrženo odstupňování mezi vsí, trhovou vsí a městem[93]) právě tak jako r. 1304 při vyčítávání statků věnovaných nově založenému zbraslavskému klášteru.[94])

Již z těchto dokladů by se smělo vyvozovat, že rovnítko *villa forensis* = město nelze hájit a že musí být vzat ohled na institucionální odstupňování. Tento

---

[85]) CDB V/1, č. 265.

[86]) CDB V/1, č. 283. Připomeňme si, že Hulín byl 1267 v testamentu biskupa Bruna označen jako *oppidum forense*, viz výše pozn. 60.

[87]) Je to potvrzení Přemysla Otakara II. pro johanity, týkající se Hrobníků z r. 1263, které opakuje rozhodující passus jen z předchozí listiny z r. 1243, viz výše pozn. 79, a nepravá zakládající listina kláštera ve Vizovicích, která údajně r. 1261 mluví o trhové vsi Loučka, CDV V/1, č. 290.

[88]) CDB V/2, č. 526. V této listině jsou kromě této trhové vsi jmenována i dvě *oppida forensia*, totiž Hulín a Vyškov, v. výše pozn. 60. Friedberg v pozdějších dobách poklesl a na jeho místě vznikl Místek, v. E. Schwarz, *Volkstumsgeschichte der Sudetenländer II*, s. 419.

[89]) CDB V/2, č. 578.

[90]) Je zajímavé zjištění, že také toto označení se v posledních letech Přemysla Otakara II. a na počátku vlády Václava II. objevovalo řídčeji a teprve v devadesátých letech zase přibývalo. Jak už jsme mohli pozorovat, je to právě čas, z něhož pocházejí doklady pro *locus forensis*.

[91]) RBM II, č. 1656.

[92]) RBM II, č. 1841.

[93]) *. . . super villa forensi dicta Zuzelicz cum villis ad eandem spectantibus . . . nec non super castro et media civitate Horupnik cum villis . . . ad castrum et mediam civitatem predictam pertinentibus.*

[94]) RBM II, č. 2004; rozlišují se *civitates* — města, *villae forenses* — trhové vsi a pouhé vesnice, jež nejsou blíže označeny.

závěr samozřejmě neznamená, že bychom chtěli trhovým vsím upírat jejich hospodářský význam; také *villae forenses* hrály roli centrálních míst a mnoho z nich bylo asi podobno malým městům té doby svým vnějším vzhledem a příležitostí ke směně na trhu. V očích prostých sedláků, kteří dodávali své produkty na trh, byl stavovský rozdíl mezi obyvateli trhové vsi, kteří zůstávali *homines* své vrchnosti, a *cives* města sotva rozhodující.

Ačkoli musíme v dalším počítat s rozdílem mezi městy a trhovými vesnicemi, přistoupíme přece jen ještě jednou k pramenným dokladům, z nichž byla vyvozována zdánlivá identita obou.[95]) Nejprve musí být uznáno, že všechny texty nebyly sestaveny s naprostou právnickou přesností a že dokonce ani jejich dochování někdy neobsahuje nepochybné a jednoznačné znění.[96]) Dále je vhodno upozornit, že jen jediné z uváděných míst toho druhu pochází z listiny, tedy autentického dokumentu, zatímco jiná jsou vyňata jen z kronik, přičemž citování ze vzdálených cizích kronik může sloužit jen ke srovnání, ale pro naše území neskýtá pevnou oporu.[97])

U listiny krále Václava II. z r. 1284 musíme obezřetně zkoumat ústavněprávní stránku značení *civitates seu villas forenses*. U pěti jmenovitě uvedených míst[98]) není možno ve všech případech přesně stanovit, zda jim už příslušel statut města nebo zda zůstávaly v kategorii trhových vsí. Protože král povolil hradištskému klášteru, aby dal těchto pět míst obehnat hradbami, bylo by možno vyvozovat, že byla vlastně povýšena na města. Ale hradby samotné nemohou být považovány za rozhodující znak města a v našich dosavadních úvahách jsme se také krátce dotkli otázky opevněných trhů. Z existence hradeb se dá obvykle jen zřídka vyvodit, jaký statut místu příslušel.[99]) Naproti tomu výraz *civitas*, který v tom čase značil nepochybně město, by byl dostatečným svědectvím, že tato místa byla napořád městy.[100]) Ale při nejistotě o správném významu použitých

---

[95]) Viz pozn. 68, 70, 72, 73.

[96]) To platí o fragmentu o Broumově, CDB V/1, č. 73; srv. úvodní poznámky vydavatelů. Přitom není vůbec jisto, zda se označení *civitas* vztahuje na Broumov.

[97]) V pozn. 73 citovaná Chronicon Urspergense líčí ztráty na královském majetku za Filipa Švábského a obviňuje vládce, že zastavil venkovské statky své šlechtě a ministeriálům. Tak se stalo, že mu zůstalo jen jméno zemépána, města nebo trhové vsi a některé hrady. Úmyslem vypravěče bylo zdůraznit rozdíl mezi pozemkovými statky a jinými součástmi královského jmění. Proto použil k vystižení městských sídlišť vysvětlení *civitates seu villas, in quibus fora habentur*. Nesmí se přehlédnout, že i pro venkovské vsi použil vysvětlujícího doplňku *villas seu predia rusticana*. Ve výše citované polské kronice je na první pohled zřejmé, že slova *civitas, in qua forum exercetur*, mají sloužit vlastně jen k vysvětlení pojmu *vicus*. Tyto příklady jsou důkazem, že i v cizích kronikách nebyly vždy zřetelně rozlišeny institucionální pojmy. Pro naše poměry nelze vyvozovat žádnou paralelu.

[98]) Citovaný passus viz výše, s. 23.

[99]) To budiž namítnuto proti domněnce S. R i e t s c h e l a, *Markt und Stadt*, s. 149, která se mnohokrát opakovala i v jiných pracích, protože hledal rozdíl mezi městem a trhem v opevnění.

[100]) U žádné z jmenovaných lokalit se nedá přesně zjistit okamžik, kdy se stala městem; u některých je městský statut pochybný i v další době.

slov se musí především uvážit, že samu listinu nelze v tomto vyjádření vykládat zcela jednoznačně. Obrat *civitates seu villas forenses* není totiž nutno chápat „města čili trhové vsi", nýbrž je možno jej interpretovat ve smyslu „města nebo trhové vsi".[101]) Pak se nám rovné postavení obou skupin rozplývá a naopak lze uvažovat o jejich různosti. Postavena proti mase dokladů, které dokazují zvláštní postavení měst proti trhům, může tato listina platit jen jako nezřetelná anomálie, ale nemůže vyvrátit diferenciaci obou pojmů.

Zůstává ještě vysvětlit nejzávažnější oporu pro tvrzení, že *villae forenses* byly už vlastně městy, totiž prve citovanou větu z Příběhů Václava I.[102]) Je totiž mylné vykládat passus *villas forenses, quae iuxta vulgare nostrum dicuntur civitates* ve smyslu rovnosti mezi oběma pojmy. Je třeba upozornit na skutečnost, že jde o označení *iuxta vulgare nostrum*, tedy v národní řeči, tj. česky. V době, kdy kronikář psal své líčení, krátce po událostech roku 1249, značilo slovo *civitas* v českém písmenném materiálu jen město a už nebylo obvyklé užívat tohoto výrazu podle dřívějšího způsobu pro hrad. Totéž lze ověřit i z našeho kronikářského vyprávění. Všechna skutečná právní města, která v něm byla jmenována, totiž Praha, Litoměřice a Žatec, jsou označena výlučně jako *civitates*, zatímco několikrát zmiňovaný pražský hrad se objevuje jako *castrum* nebo *urbs*. Když byly tedy *villae forenses* označeny v řeči lidu jako *civitates*, zůstává otázkou, zda tím může být míněn jiný výraz než město. Byl snad v češtině ekvivalent *villa forensis?* Ani obrovský materiál staročeského slovníku neobsahuje přesně odpovídající označení nebo slovní spojení.[103])

Kronikář nám tedy prozrazuje, že v počátcích urbanizace byly jak *villae forenses* tak i *civitates* označovány týmž výrazem město.[104]) Ale je možno z toho odvozovat institucionální identitu? Naopak, kronikářova dikce to nedovoluje. V latinském textu dokonale rozlišuje *villae forenses* a *civitates* a zprávuje jen

---

[101]) Např. u výše zmíněné listiny Smila z Lichtenburka, CDB V/2, č. 578, . . . *per omnes civitates nostras et villas forenses.*

[102]) K tomu můj pokus interpretace v článku *Die Anfänge der Stadtverfassung und des Stadtrechts in den böhmischen Ländern*, in: Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte, Vorträge und Forschungen 18, Sigmaringen 1974, s. 440. Citovaný passus viz výše, str. 22.

[103]) Německé „Markt" znamená jednak sám trh, jednak i označení trhového místa odlišného od vsi, ale nemajícího ještě statutu města; je to ve skutečnosti ekvivalent našeho *villa forensis*. Možná, že i pro naše poměry by označení kvalifikace celého místa jako „trh" rovněž vyhovovalo potřebě diferenciace.

[104]) V rámci skromného článku je nemožné se zabývat původním smyslem slov město — místo a všimnout si všech jednotlivostí, které musí vzít v úvahu i paralelitu německých výrazů Stadt—Stätte. Posledně se zabýval tímto problémem H. L u d a t , *Zum Stadtbegriff im osteuropäischen Bereich*, in: Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter, Abh. d. Akad. der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-historische Klasse, Dritte Folge, Bd. 83, Göttingen 1973, s. 77—91, který přihlédl i ke své dřívější práci o tomto problému a také k nejvýš nešťastným polemickým poznámkám J. B ě l i č e .

o tom, že lidové řeči nebyl ještě znám institucionální rozdíl ve stupni zřízení,[105]) který ale v myšlení tvořícího se měšťanstva a v jemné řeči latinských pramenů byl již zcela vyhraněn.

Kritické přezkoumání všech dosažitelných dokladů tedy prokázalo, že *villae forenses* zaujímaly nejen hospodářské, nýbrž i institucionální zvláštní postavení ve struktuře osídlení českého státu.

Ale ještě něco musí být zdůrazněno. Ne všechna místa trhů byla jmenována jako *villae forenses;* už zvážený rozdíl mezi *villa forensis Welehrad* a Kunovicemi, kde se také konaly trhy, signalizoval, že je nezbytné přistoupit k naší otázce ještě s další prohloubenou pozorností.

U výrazu *oppidum forense* bylo možné pochytit, které listiny ho užily v rozličných časových úsecích. Toto kritérium ale není směrodatné u označení *villa forensis*, protože se vyskytuje v královských i jiných listinách, jejichž vydavateli byli duchovní nebo světští feudálové. Přesto stojí za pokus hledat jiná kritéria, která by byla způsobilá vypovídat více o *villae forenses* a právním obsahu tohoto pojmu. Východiskem tohoto pokusu se může stát odlišné označení pro Velehrad a Kunovice v týchž listinách.

Listiny, které se týkají Uherského Hradiště, mluví o Velehradu výslovně jako o majetku velehradského kláštera, zatímco Kunovice byly královskou doménou. Jestliže probereme z tohoto hlediska jiné dokumenty, dospějeme k pozoruhodnému závěru. Všechny dosud jmenované případy, v nichž byla jmenována trhová ves nebo se obecně mluvilo o trhových vsích, se týkaly buď míst s trhem, které netvořily součást královských domén, nebo takových, které podle královského věnování právě mocí příslušné listiny přešly do vlastnictví nižšího duchovního nebo světského feudála. Nikdy se nedozvídáme o trhové vsi, která patřila ke královským statkům nebo zůstala pod panovníkovým panstvím.[106]) Z toho se musí dovodit, že *villa forensis* bylo označení, jehož se užívalo jen pro nekrálovské lokality. V tomto závěru je také třeba hledat vysvětlení, proč Kunovice

---

[105]) Z toho bude třeba odvodit závěr, že původní význam slova „město" nezahrnoval ústavní rozlišení, nýbrž funkci centrálního místa, především tedy trhovou. Paralelu k tomu je možno hledat i ve skandinávském okruhu, kde slovo *kaupung, kaupangr, köpinge* značilo jak trhové místo, tak i město; v jednotlivostech K. Zernack, *Der europäische Norden als Städtelandschaft der Frühzeit*, in: Beiträge zur Stadt- und Regionalgeschichte Ost- und Nordeuropas, red. K. Zernack Wiesbaden 1971, s. 37. Do téže souvislosti je možno uvést nakonec z našich pramenů zmíněný už doklad na *locus sive forum* v případě Přerova, viz pozn. 30, nebo případy, kdy jako *locus* bylo zváno i skutečné město, viz v pozn. 34 zmínky o Hradci Králové a Jevíčku. I v tom je náznak podvojnosti významu místo—město.

[106]) Kromě Kunovic může být zmínka i o Provodově, kde bylo *forum regium*, které přešlo jako královský dar na břevnovský klášter, CDB IV, č. 289, viz dále i pozn. 110. Listina není pravá, ale i z ní je vidět, že o královském trhu se dozvídáme až při majetkovém převodu. Tomu neodporuje ani zpráva o královnině trhu v Pohořelicích z r. 1269, viz pozn. 31; královna nebyla nositelem regální výsosti a i ona měla svůj majetek z vůle krále.

nebyly uvedeny jako *villa forensis*, ačkoli ze všech pramenů o těchto dvou sídlištích vysvítá, že mezi nimi nebyl hospodářsky žádný rozdíl.

Tážeme-li se pak dále, proč se vyvinul a udržoval tento stav věcí, dospějeme k odpovědi, jež hledá řešení v královském trhovém regálu. Na své vlastní půdě přece panovník nepotřeboval potvrzovat taková práva a jejich propůjčení institucionálním zařazením; naproti tomu u trhů, jež byly povoleny jiným subjektům, bylo nezbytné zdůraznit propůjčení takového práva, jež bylo výrazem regální výsosti. V čase hospodářského vzestupu a rostoucího objemu směny, v čase vrcholného sídelního pohybu, v jehož průběhu byly stále získávány nové plochy půdy pro hospodářskou aktivitu, měly mnohé vrchnosti zájem vytvořit nezbytné možnosti směny na trhu. Ale vznik trhů nebyl jen záležitostí hospodářského rozvoje, ale také královských zájmů na hospodářském životě, dohledu nad obchodními cestami a ochraně kupců;[107]) trhový regál se uplatňoval a aplikoval ve všech formách. Vrchnost nemohla a nesměla založit trh nebo povýšit ves na trh bez královského povolení; vždyť i ve vyvinutých právních městech muselo královské svolení předcházet zavedení dalšího trhu.[108])

V období vznikání měst byla královská regální výsost nad trhy úplně rozvinuta.[109]) Ani přeložení trhu nebylo bez královského povolení možné a vrchnosti se staraly, aby je obdržely. Mohli jsme již přihlédnout k přeložení trhů z Velehradu a Kunovic do nově zakládaného města Uherského Hradiště, ale i jiné případy přeložení trhu dosvědčují týž právní stav.[110])

V různých listinách o povýšení města je řeč i o trhu, který bude smět být konán ve městě.[111]) Ačkoli každé město mělo svůj trh, bylo přece jen právo pořádat trhy vždy udělováno výslovně. To odpovídá výsostnému postavení panovníka, protože bez jeho vůle nesměl být trh nikde založen.

---

[107]) Příkladem ochrany účastníků na výročním trhu je listina pro Kladruby 1233, CDB III/1, č. 44: *venientes cum mercimoniis de diversis partibus terrarum ac recedentes in nostram manum regiam excipimus, securitatem perpetuam promittentes.*

[108]) A. H a a s *Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky* Právněhistorické studie 4, 1958, zvl. s. 154—164.

[109]) O vývoji trhového regálu na naší půdě A. Z y c h a, *Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationzeit*, Prag 1912. Již Kosmas Pragensis líčí k r. 1100 případ trhu *in villa Sekir Kostel*, který kníže Otto zakázal a pak znovu potvrdil, FRB II., s. 169—170.

[110]) Přeložení trhu z Měnina do Žatčan 1248 povolil král Václav I. biskupu Brunovi, CDB IV, č. 253; podobné přeložení trhu z Provodova do Police, ke kterému svolil Přemysl Otakar II. 1253 na prosbu břevnovského kláštera, je sice dosvědčeno jen padělanou listinou, CDB IV, č. 289, která ale byla vyhotovena na základě pravé listiny v nepříliš dlouhém časovém odstupu; v. Š e b á n e k — D u š k o v á *Listina v českém státě*, s. 18 ns. Ve smyslu právního zřízení nelze proti přeložení nic namítat, což bylo zjevně úmyslem padělatele.

[111]) Příklady: Kynšperk 1232, CDB III/1, č. 26; Hněvkovice 1262, CDB V/1, č. 359; Chřenovice 1265, CDB V/1, č. 432; Kravaře 1276, CDB V/2, č. 807 — k diplomatickým problémům se vznikem listiny v. J. P r a ž á k, *Privilegium Přemysla I. pro Doksany a jeho konfirmace z r. 1276*, SAP 5/1, 1955, a další literatura, uvedená v CDB na příslušném místě; Hranice, údajně 1251, CDB IV., č. 212, falsum vzniklé kolem r. 1280.

Když přehlédneme dosud probrané pramenné výpovědi, zjistíme, že všechny listiny, týkající se rozličných trhových míst, měly na mysli týdenní trh a že v mnohých z nich byl také udán den v týdnu, v němž měl trh být pořádán. Údaje o výročních trzích lze nalézt mnohem později a řídčeji; pocházejí obvykle z listin pro důležitá obchodní střediska.[112])

Den v týdnu, v němž byl konán trh, měl svou závažnost ještě v jiném ohledu. V některých městech platily v ten den zvláštní předpisy pro soudnictví. Ve Znojmě zasedal v trhový den také provinciální soud.[113]) V Hlubčicích nemohl být proti nikomu, kdo *in die forensi* něco koupil na trhu, vznesen nárok, že věc pochází z krádeže; když však koupil něco mimo trh nebo v jiný den, byl za to zodpovědný podle přesně stanovených pravidel.[114]) V Žatci byla v trhové dny rozšířena pravomoc rychtáře,[115]) v Německém Brodě bylo podle článků městského práva z r. 1278 přísně stiháno porušení míru.[116]) Je tedy vidět, že k trhu se vázaly i další právní obyčeje nebo předpisy a že i v rozvitých městech s plnými městskými právy představoval trh velmi závažnou a přísně upravenou záležitost.

V hospodářském smyslu byl týdenní trh trhem pro blízké okolí. Právě tímto způsobem se prosazovala v mnoha malých městech a trhových místech na venkově jejich středisková povaha, ale i ve velkých obchodních centrech hrál blízký trh významnou roli pro jejich okolí i pro samo město. V žádném případě nesmí být podceňován význam dálkového obchodu, ale český a moravský materiál potvrzují soud těch historiků, kteří vyzvedají závažnost spádového trhového okruhu.[117]) Skoro plánovitě zřízená síť trhů se vázala převážně k blízkému okolí.

---

[112]) Jako první město obdržely výroční trh Kladruby již 1233, CDB III/1, č. 44, ale s živým ruchem zde se musí počítat již v dřívějších dobách, protože král Přemysl obdržel vysokou sumu *a Cladrubensis mercatoribus*, CDB II, č. 366. Třebaže je tato listina, hlásící se zhruba do r. 1213, falešná, musí se počítat s jejím reálným podkladem; vznikla ostatně ještě v první polovině 13. století. Další příklady listin na výroční trh: Opava 1247, CDB IV, č. 108; Uherské Hradiště 1258, CDB V/1, č. 156; Olomouc 1261, CDB V/1, č. 295; táž listina zpravuje i o výročním trhu v Brně, podle jehož pravidel se má Olomouc řídit. Zjevný rozdíl mezi výročním a týdenním trhem se ukazuje v privilegiu markrabího Přemysla pro Rajhrad, CDB III/1, č. 90, v němž byl potvrzen sedmidenní trh, který se konal *ex antiqua institucione* na svátek apoštolů Petra a Pavla, a odděleně byla stanovena středa jako trhový den. V tomto případě, ač je situace nepochybná, se neobjevuje výslovně výraz výroční trh.

[113]) Jako svědci listiny pro klášter v Louce r. 1278, CDB V/2, č. 863, jsou kromě jmenovitě uvedených svědků jmenováni obecně i další, qui eo die ad forum in Znoym convenerunt et ad iudicium provinciale.

[114]) CDB V/2, č. 790, čl. 24—25; potvrzení svobod města Hlubčic 1275.

[115]) CDB V/1, č. 464; královské privilegium z r. 1265.

[116]) CDB V/2, č. 873, čl. 16.

[117]) Souhlasí sice, že na trhu pro blízké okolí nebylo možno získat nijaký pozoruhodný zisk a že proto dobrodružný kupec, který chtěl vydělat víc, se přiklonil dálkovému obchodu, H. Planitz, *Kaufmannsgilde und städtische Eidgenossenschaften in niederfränkischen Städten im 11. und 12. Jahrhundert*, ZRG GA 60, 1940, s. 14, ale shromáždění prodávajících a kupujících, konané jen v určitých obdobích, nebylo rozhodující pro vznik četných menších trhů a měst. Od velkých

Rozsah obchodů uzavřených při trhu a různorodost nabízených produktů se nedají zjistit pro čas, který nás zde zajímá. Naše zprávy sice informují o mnoha trzích, z nichž se podává jejich hospodářská závažnost, ale nelze z nich vyvodit záchytný bod pro prohloubený rozbor. Dokonce ve velkých sídlištních centrech, v nichž se nalézalo několik tržišť, lze usuzovat na jejich specializaci na různé produkty až z pozdějších zpráv.

Odborníku v historické geografii musí být ponecháno k rozhodnutí, zda se zeměpisné rozdělení trhů dá spolehlivě zakreslit na mapě. Dosažitelné podklady nejsou kompletní. O mnoha trhových místech se dozvíme až z pozdější doby a je velmi obtížné postihnout bezpečně jejich původ; o jiných chybí vůbec starší zprávy. Proto by byla mapa s trhy jmenovanými v písemných pramenech velmi mezerovitá a bylo by nezbytné věnovat pozornost i časovým vrstvám vzniku trhů a sídelnímu pohybu. Ve skromném rámci těchto našich úvah není možné podniknout podrobné studium.

V dosavadním zkoumání jsme dospěli k jistým závěrům, ale dosažitelné podklady ještě nejsou vyčerpány. Zbývá rozřešit ještě závažný problém, který se vyvozuje z předcházejících odstavců: organizace trhu a trhové právo.

Nikde nenajdeme psané články trhového práva; trhové právo bylo obyčejové, jehož obsah nelze rozeznat ve všech jednotlivostech. Ale jisté náznaky přece jen existují a jsou to zase naše listiny, které několikrát zpravují o *ius fori* nebo *ius forense*.[118])

Nejprve se musí rozeznat, že *ius fori*[119]) vystupuje na naší půdě v dvojím smyslu. Neznamenalo totiž jen samo trhové právo, nýbrž také nárok vrchnosti požadovat trhový poplatek.[120]) V řídkých případech mohli být od trhových po-

---

a důležitých sídel a středisek dálkového obchodu nevede cesta k četným maloměstským trhům, které byly nově zakládány a míněny jako blízké trhy; srv. W. Schlesinger, *Forum*, s. 293 ns. Už A. Schulte, *Reichenauer Städtegründungen*, s. 154, poukázal, že výroční trhy jsou přeceňovány pro vznik měst. Srv. nově J. Sydow, *Fragen zum Marktproblem aus südwestdeutscher Sicht*, in: Stadtverfassung — Verfassungsstaat — Pressepolitik, Festschrift für Eberhard Naujoks zum 65. Geburtstag, Sigmaringen 1980, s. 42: „Es trifft allerdings sicher zu, dass grundsätzlich auf dem Weg vom Markt zur Stadt dem Wochenmarkt stärker die Eigenschaft anhaftete, eine Siedlungskonzentration zu fördern und damit stadtbildend zu wirken."

[118]) Výraz *ius forense* naznačoval v Německu trhové právo; dá se to sledovat od doby Jindřicha IV. V. K. Junghanns, *Die deutsche Stadt im Frühfeudalismus*, Berlin 1959, s. 133; G. Köbler, *Zur Entstehung des mittelalterlichen Stadtrechts*, ZRG GA 86, 1969, s. 193.

[119]) Již na tomto místě musíme konstatovat, že německý listinný materiál, jehož vynikající analýzy od S. Rietschela, *Markt und Stadt*, zvl. s. 73, 108, 173, stále podržují svou cenu, může být brán v úvahu pro *ius fori* na našem území jen sekundárně, protože nejen pochází z daleko starší doby, ale míří v mnoha případech na městské instituce, což se pro tu dobu pro české poměry nehodí.

[120]) V tomto smyslu je rozumět odkazu v testamentu šlechtice Kojaty z r. 1227, CDB II, č. 303, jímž získává opatovický klášter *totum ius fori* v Hněvíně Mostu; o otázkách spojených s právním pochopením Kojatova testamentu stačí odkaz na J. Kincl, *Dva testamenty šlechty Kojaty*, AUC — Iuridica 3, 1978, s. 301—320. V častěji zmiňovaných listinách o založení Uherského

platků osvobozeni *homines* církevní instituce. Snad nejčasnější případ takové imunity se dá najít v privilegiu Jindřicha-Břetislava z let 1195—1197 pro waldsaský klášter: . . . *in ipsa rerum suarum transvectione ab universo thelonei totiusque forensis iuris exactione perpetuo absolutos esse decrevimus* . . .[121]) Ve 13. století se tu a tam shledává udělení podobné výsady,[122]) ale tyto výjimečné případy jen zvýrazňují jinak obvyklou povinnost odevzdávat trhové poplatky, které přinášely nezanedbatelný příjem nejen nižším feudálům, ale samému panovníkovi.

V královském mandátu adresovaném brněnským měšťanům byl vzat v ochranu brněnský klášter sv. Marie, protože jej brněnská městská správa omezovala v jeho právech. Panovník přikázal, *ut racione huius libertatis seu gracie iura foralia, sive vendant, sive emant, eisdem nullatenus denegatis.*[123]) Termín *iura foralia* značí v tomto případě právo obchodovat na trhu.[124]) V našich pramenech je to zvláštní případ, který jinak nemá obdoby, a nemůže být kladen na roveň vlastnímu trhovému právu, ale obsahově podává svědectví o důležité složce trhového práva.

Obdaření místa právem trhu se dálo obyčejně ve formě povýšení souhrnného sídliště na úroveň trhu, jak toho byly uvedeny příklady. Jiný případ představuje královské rozhodnutí, že se má v Olomouci konat výroční trh, který se bude řídit podle pravidel brněnského výročního trhu.[125]) Tentokrát se vztahuje udělení práva výlučně na výroční trh; Olomouc přece měla své městské právo právě tak jako svůj trh již dříve. Z této listiny se nedá tedy prokázat nic dalšího pro problémy trhového práva.

Přistupujeme nyní k dvěma dokumentům, jejichž význam je směrodatný pro rozšiřování trhového práva. Nejprve má být prozkoumáno obsahově bohaté

Hradiště to je určeno jednoznačně: trh se měl konat v týž den, jak bylo obvyklé ve Velehradě, *et ipso die omnia que provenire poterint, cedent monasterio iure fori; alio die, sicut in Conowitz hactenus est servatum, et illo die fori omnia, que proveniant, nobis cedent.*

[121]) CDB I, č. 356.

[122]) Ve třech listinách z let 1234—1235, které byly vydány od markrabího Přemysla pro tři moravské premonstrátské kláštery a o nichž jsme již pojednali v jiné souvislosti, jsou *homines* těchto klášterů osvobozeni, *ut . . . per totam terram nostram iura forensia non persolvant*, s charakteristickou výjimkou *nisi forte mercator extiterit*. Formulace této imunity zní ve všech listinách skoro stejně. Podobný případ nalézáme ve falsu, vzniklém krátce na základě pravé listiny, pro lidi kostela sv. Hypolita, údajně z r. 1252, CDB IV, č. 244, kde bylo určeno: . . . *a iure, quod berne seu losunge Theutonice dicitur, quod diebus forensibus in civitate Znoymensi solvitur, homines dicte ecclesie . . . esse volumus absolutos.* Terminologická nepřesnost v označení *berna* nebo *losunga* může být hladce odstraněna; jde jasně o trhové poplatky. O imunitě od trhových poplatků V. V a n ě č e k, (jako v pozn. 57), s. 116.

[123]) CDB V/1, č. 155. O šest let později vydal týž panovník nový mandát ve prospěch téhož kláštera, CDB V/1, č. 301, kterým bere ve stejném smyslu v ochranu lidi kláštera. Listina je sice podezřelá, ale obsahově není námitek proti jejím ustanovením.

[124]) *Ius vendendi et emendi* tvořilo základní prvek v *ius fori:* W. S c h l e s i n g e r, *Forum*, s. 293.

[125]) CDB V/1, č. 295. O této listině J. Š e b á n e k, *K otázce kupeckého domu v Olomouci*, Slezský sborník 61, 1963, s. 46—60.

privilegium markrabí Přemysla pro klášter v Rajhradě z r. 1234, s nímž jsme se už setkali.[126]) Markrabí mezi jinými výsadami potvrdil klášteru: *Ipsam autem villam Raygrad dico, eidem celle adiacentem, iure forensi, prout ubique teutonice libertatis est, fundatam confirmavimus, die forensi in quarta feria constituto.* Ačkoli by ani z této listiny nebylo možné objasnit obsah trhového práva, obsahuje přece jen závažný passus o německé tržní svobodě. Jsme odkázáni jen na hypotézy, ale sotva pochybíme, uznáme-li, že trhové právo původně zdomácnělo skutečně jako „německá svoboda". Byli to nejspíše opravdu němečtí kupci, kteří se usadili v důležitých obchodních centrech státu[127]) a přinesli s sebou své právní obyčeje, které se však velmi rychle vztáhly i na ostatní obyvatelstvo. Bylo by příliš smělé chtít hledat přímé vazby na německá trhová práva;[128]) podklady pro to jsou ještě příliš nejisté, ale passus o *libertas teutonica* musí být brán za všech okolností vážně, protože pochází z nepochybně pravé listiny zachované v originále.[129])

Druhý dokument, ke kterému musíme mít ohled, je listina pro klášter v Litomyšli, datující se rokem 1259, sice nepravá,[130]) ale se závažnými závěry pro naše téma. Protože tato listina vznikla velmi krátce po tomto údajném vročení, bude třeba věnovat důvěru jejímu institucionálnímu obsahu, tím spíše, že příjemce byl veden zájmem, aby mohl své výhody uplatnit podle platného řádu. Podle znění listiny *civitas ipsorum, que Luthomisl dicitur . . . iure fori, iure civili, iure iudicii ceterisque iuribus ac libertatibus gaudeat, quibus civitas nostra Gretz et alie civitates nostre per regnum Bohemie sunt contente.* Ve třech jmenovaných právech byla vyjádřena podstata městského práva. Ale aby mohl být lépe pochopen význam a smysl těchto práv, pokusme se vysvětlit citovanou větu podrobněji.

Ius fori je nutno považovat za právo trhové, které tedy obsahovalo nejen pravidla o konání trhu a obyčejích při nich dodržovaných, nýbrž také oprávnění pořádat trhy a brát z nich vyplývající příjmy. Ale co má pak znamenat *ius civile*, když — jak známo — je v magdeburských soudních listinách význam obou označení shodný?[131]) Záhy budeme moci ověřit, že tato identita pro naše

---

[126]) CDB III/1, č. 90, viz výše pozn. 112.

[127]) Bylo by možné poukázat na německou obec v Praze nebo německé obyvatelstvo Brna.

[128]) Mapa německých trhových práv u K. J u n g h a n n s e , *Die deutsche Stadt im Frühfeudalismus*, s. 101.

[129]) Markrabí vydal listinu s přivolením krále, který také dal přivěsit svou pečeť. V jednotlivostech Š e b á n e k — D u š k o v á , *Panovnická a biskupská listina*, s. 75 ns, s poukazy na starší literaturu.

[130]) CDB V/1, č. 195. Téhož dne došlo skutečně k povýšení Litomyšle na město, tamtéž č. 194. Falsum vzniklo před r. 1263, protože tehdy byla vyhotovena kvasikonfirmace, opakující skoro doslovně jeho text, CDB V/1, č. 372. Viz diplomatickou analýzu těchto listin v uvozovacích poznámkách v CDB; též Š e b á n e k — D u š k o v á , *Urkundenwesen* 14, zvl. s. 396—397.

[131]) S. R i e t s c h e l , *Markt und Stadt*, s. 57; W. S c h l e s i n g e r , *Forum*, s. 289.

území neplatí. V našich listinách se neobjevují tyto pojmy ojediněle a žádný z příslušných dokladů nedovoluje předpokládat rovnost mezi nimi.

Zdánlivě nejdřívější doklad musíme z opatrnosti ponechat mimo okruh úvah. Tzv. Bořivojova donace, která měla vzniknout v prvních letech 12. století, ale jejíž znění je známo až z pozdějších variant,[132]) nemůže být pro podezření interpolací pocházejících z doby rozvitého městského zřízení zařazena mezi spolehlivé prameny bez potřebné nové analýzy.[133]) Ani dvě příští pramenné zmínky neposkytují dostačující oporu pro bezpečné poznatky, protože jsou zařazeny ve falešných listinách, nicméně mají být prozkoumány z důvodů nápadných souvislostí.

Shodou okolností udávají obě falsa rok 1213 jako dobu svého vzniku. První z nich, kterou bereme v úvahu, je privilegium Přemysla Otakara I., z něhož se dozvídáme o kladrubských kupcích.[134]) Král prý od jmenovaných kupců dostal padesát marek stříbra *relaxans eos a solutione civili(!) iuris, scilicet a duplicibus vulpinis pellibus*, tedy vlastně od plnění v naturáliích. Tento význam výrazu *civile ius* se ukazuje jako anomálie, která se už nikdy neopakuje, a proto, s ohledem na prokázaný podvrh listiny, nemůže v ní být hledána seriózní opora.[135]) Jiná je situace u vsi Hroznětína, náležející tepelskému klášteru *cum omni iure forensi et civili*.[136]) Třebaže důkladná diplomatická analýza královské listiny dokázala osvětlit mnoho podrobností a prokázat také vznik listiny nedlouho po údajném datu,[137]) zůstává uvedený obrat *cum omni iure forensi et civili* stále ještě neobjasněn.

Z papežské listiny, konfirmace statků tepelského kláštera z r. 1219, víme, že v Hroznětíně existoval trh.[138]) Tato skutečnost by byla dostatečně odůvodněna výrazem *ius forense*, právě tak jako tomu bylo u probraného již privilegia pro Rajhrad. Co má tedy znamenat ono *ius civile?* Na městské právo se dá sotva myslet, protože nejen r. 1213, údajném roku vzniku listiny, nýbrž ani v době

---

[132]) CDB I, č. 389; viz i úvodní poznámku vydavatele, tamtéž.

[133]) A. Z y c h a, *Prag*, s. 229, byl přesvědčen, že se může prameni obsahově důvěřovat. Od jeho práce nevyšla žádná nová podrobná analýza. Pro naše úvahy rozhoduje, že slov *civis*, *civitas* a *ius civile* se užívá ve smyslu městských institucí, což ovšem nezaručuje správný výklad původní věcné náplně a právního významu Bořivojovy donace.

[134]) CDB II, č. 366. Datování listiny je opřeno o skutečnost, že se mluví o panovníkově cestě do Řezna, kde se zúčastnil r. 1213 říšského sněmu. Listina je psána touž rukou, která vyhotovila i listinu pro Kladruby 1235, CDB III/1, č. 116. V. N o v o t n ý, *České dějiny* I/3, s. 310, pozn. 3, se pokusil listinu obhájit proti podezření, nicméně se musí počítat s falsem, srv. Š e b á n e k — D u š k o v á, *Listina v českém státě*, s. 26, a hlubokou analýzu veškerého kladrubského listinného okruhu, S. D u š k o v á, *Listiny kladrubské*, SPFFBU, řada C 2, 1953, s. 285—303.

[135]) V. N o v o t n ý, l. c., musel v tomto bodě přiznat své pochybnosti.

[136]) CDB II, č. 368.

[137]) S. D u š k o v á, *Dva zvláštní případy konfirmačních listin Václava II.*, in: Studie k české diplomatice doby přemyslovské (jako v pozn. 47), zvl. s. 86 ns. K tepelským listinám nově K. H a u b e r t o v á, *O nejstarších tepelských listinách*, Plzeň, 1981, s. 16 ns.

[138]) CDB II, č. 173: . . . *villam Lyhtenstat cum foro*, viz i pozn. 23.

jejího skutečného vyhotovení, tedy přibližně r. 1217—1219[139]) se v Čechách nedá odkrýt žádný náznak městských institucí a nadto Hroznětín ještě dlouho potom neměl skutečné městské zřízení.[140]) Nechceme-li posouvat vznik listiny do ještě pozdější doby, pak se musíme odvážit vyslovit domněnku, že slovo *civilis* znamená tentokrát souhrn majetkových práv. V každém ohledu zůstává citovaná věta podezřelá až do uspokojivého a odůvodněného objasnění.[141])

Následující doklady o *ius civile* pocházejí již z listin, které mají na zřeteli plně městské instituce. První z nich, často citovaná listina královny Konstance pro město Hodonín,[142]) jejíž spolehlivost se v poslední době pokusilo obhájit několik prací,[143]) prozrazuje, že panovnice povolala do města nové německé obyvatelstvo *super regale civileque ius nostrum*. Tento passus snad smíme vysvětlit jako vystižení výsostných práv nad vznikajícími městskými institucemi.

S tímto pramenem však končí nejistota, co má *ius civile* opravdu znamenat. V dalších případech se setkáváme s tímto označením skoro všeobecně ve smyslu městského práva, a to speciálně městských práv majetkových, s výjimkou dokladů, kdy stojí *ius civile* jako světské právo naproti právu kanonickému.[144]) Případy, které mají váhu pro naše vývody, znají výraz v technickém smyslu[145]) a týkají se zvláštního statutu měšťanů nebo městských právních obyčejů.[146])

---

[139]) D u š k o v á , s. 97; datování přijímá i H a u b e r t o v á l.c.

[140]) Ani z místního jména končícího na -stadt nemůžeme vyvozovat plný městský charakter místa; srv. W. K u h n , *Die Stadtnamen auf -stadt*, in: W. K u h n , Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte, München 1971, s. 171, s přihlédnutím k případu Hroznětína — Lichtenstadt.

[141]) Nebylo mi možné prozkoumat listinu, ale její fotografická reprodukce u D u š k o v é , tab. I., se zdá prozrazovat na rozhodujícím místě jakousi nepravidelnost písma.

[142]) CDB II, č. 381.

[143]) Již V. V o j t í š e k , *K otázce historické ceny zakládající listiny hodoninské*, in: V. V o j t i š e k , Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 300—310; nově L. H o s á k , *Středověká kolonizace dyjskosvratečkého úvalu*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica 42, Historica XI, Praha 1967, zvl. s. 26—30; J. K e j ř , *Zwei Studien über die Anfänge der Städteverfassung in den böhmischen Ländern*, Historica 16, 1969, s. 90—96, a ve stručnější verzi již v článku *Les privilèges des villes de Bohême depuis les origines jusqu'aux guerres hussites (1419)*, in: Les libertés urbaines et rurales du XIe au XIVe siècle, Collection Histoire, n. 19, Bruxelles 1968, s. 144—146, s pokusem opravit datum listiny z r. 1228 na pravděpodobnější 1238. M. Š v á b e n s k ý , *Hodonín* (vyd. B. Č e r e š ň á k a M. Z e m e k), Brno 1979, zachovával ještě opatrnost v posuzování listiny, jejíž pravost se novými argumenty pokusil prokázat znovu J. K e j ř , *O nejstarší listině města Hodonína*, Studie o rukopisech 22, 1983, s. 77—86.

[144]) Tak např. CDB IV, č. 37: *. . . tam canonici quam civili (!) iuris auxilio . . .*; CDB V/1, č. 426: *. . . tam in iure temporali seu civili, quam eciam spirituali . . .*

[145]) To se týká svědectví o testamentu šlechtice, i když v textu šlo o vlastnictví vsi, CDB IV, č. 128, *omnia bona que habebat in Nemsciz iure civili . . .* Listina o tom totiž představuje prohlášení brněnského rychtáře a měšťanů, které bylo zpečetěno městskou pečetí, a užilo také výrazů obvyklých v městském životě.

[146]) CDB V/1, č. 167, listina mincmistra Jindřicha Ptáka 1258: *. . . super universa iura tam civilia tam universalia . . .*; CDB V/1, č. 464, privilegium Přemysla Otakara II. pro Žatec 1265:

V tomto smyslu jest interpretovat také výraz *iudicium civile*; jde o městský soud.[147]) O tomto pojmu máme vysoce zajímavé svědectví, dokonce s českým překladem. Jde o nepravou listinu, údajně Přemysla Otakara II. jako markrabího moravského z r. 1252, pro kostel sv. Hypolita u Znojma, která je známá ve dvou verzích.[148]) Dosavadní literatura přihlédla k prvnímu vyhotovení, které ostatně nepodává původní text a je zpaděláno pozdějšími zásahy příjemce. Druhá verze je padělána podle vzoru první a byla předložena ještě před r. 1259 ke konfirmaci papežské kanceláři.[149]) Právě toto falsum obsahuje passus zajímavý v naší souvislosti: *Item civili iudicio, quod mieske prawo dicitur, notarius ecclesie debet presidere et scribere et decimum denarium tollere ad usum ecclesie* . . . Můžeme pominout nemožnou výsadu notáře a soustředit se pozorně na údaj o městském právu.

Citovaná věta prozrazuje, že pojem *mieske prawo* v sobě neuzavíral souhrn výsad města a jeho zřízení, nýbrž soustřeďoval se jen k právním oborům, jež bylo možno uplatnit před městským soudem, tedy především soukromé a trestní právo. A odtud se můžeme vrátit k téměř současné listině pro Litomyšl, jejíž údaj o třech součástech právního postavení města lze nyní jasněji vyložit. *Ius fori* značí, jak už bylo řečeno, právo trhu, *ius iudicii* souhrn oprávnění k samostatnému městskému soudnictví, zatímco *ius civile* se nedá vůbec identifikovat s *ius fori* a jeho obsah se musí interpretovat nejen jako městské právní obyčeje, nýbrž také jako zařazení plnoprávného obyvatelstva do jedné vrstvy s vlastním právním statutem, do vrstvy měšťanů. Pro česká a moravská města je možno přijmout poznatek, že *ius civile* představovalo objektivní právní řád měšťanů — *cives*.[150])

V dosavadních výkladech snad překvapovalo, jak málo bylo řečeno o samých kupcích — *mercatores*, jejich právech a účasti na hospodářském životě. Ale naše prameny jsou tu nanejvýše skoupé a hledat analogie v cizích pramenech by bylo víc než nejisté. Nemáme postačující zprávy o *mercatum* či o *ius mercatorum* a není možno sledovat jejich relace k *forum* a k *ius fori*. Právo kupců

. . . *iudicet omnes causas et singulas iure ibidem consuetudinario et civili* . . .; CDB V/2, č. 778, závěť vikáře Salomona 1275: . . . *domum, quam iure civili emi et comparavi pro propriia (!) peccunia* . . .; RBM II, č. 1431, listina města Jihlavy: . . . *corporalem induceremus potestatem secundum iura civilia et consueta.*

147) Zvláště výmluvný příklad lze získat z listiny kláštera sv. Augustina v Koruně na Moravě z r. 1270, CDB V/2, č. 628, v níž převor a konvent kláštera prohlásili, že se dobrovolně vzdávají svého privilegovaného postavení a dávají rozhodnout svůj spor před městským soudem v Třebové: *debitum . . . pro quo nos citaverunt et traxerunt ad iudicium civile . . . fecimus, quod nos non decebat, propter bonum pacis et formam concordie nostro iuri derogantes ac privilegio comparavimus in Tribovia ante tribunal iudicis.*

148) CDB IV, č. 244.

149) Šebánek — Dušková, *Listina v českém státě*, s. 96. Papežská konfirmace CDB V/1, č. 183.

150) G. Köbler, *Civis und ius civile*, ZRG GA 83, 1966, s. 49.

se však nejspíše i u nás vztahovalo k osobám, jež byly oprávněny se jím řídit, zatímco *ius fori*, jak už bylo ukázáno, se vztahovalo k trhovému místu.

Kupci tvořili vyhraněnou skupinu osob, která nepodléhala pozemkovým pánům a také nikde nejsou ztotožněni s *homines*, ale nepatří ani k měšťanům. Rozdíl mezi *mercatores* a *cives* vyplývá zřetelně z několika pramenů. Je to jednak listina Přemysla Otakara I. z r. 1207,[151]) ve které vystupují jako svědkové *mercatores*, kteří nemohou být v té době postaveni na roveň měšťanům[152]) už jen proto, že o právním statutu plnoprávných měšťanů nemůže pro tu dobu být řeč. V Kladrubech, jak jsme se již dozvěděli, jsou dosvědčeni *mercatores* ve falešné listině, hlásící se k r. 1212—1213, která však vznikla před r. 1235,[153]) tedy v době, kdy v Kladrubech jsou už dosvědčeni skuteční měšťané — *burgenses*.[154]) I z listiny pro Hodonín[155]) je zřejmý rozdíl mezi *mercatores a cives*. Zatímco *mercatores domum habentes* neplatí clo a při přechodu řeky jen polovinu, je dána *civibus nostris in eadem civitate* svoboda od placení cel na celé Moravě a v Čechách. U kupců není také řečeno, jaký je jejich vztah k Hodonínu, zatímco u *cives* je to výslovně zdůrazněno a osvobození od cel je zcela jinak formulováno. V placení cel je také rozdíl i mezi *mercatores* a *homines* v listině pro klášter oslavanský z r. 1228 i velehradský z téhož roku, kde je povinnost kupců vymezena rovněž přísněji. *Homines* kláštera jsou za určitých okolností týkajících se prospěchu kláštera *a pedagiis et theloneis absoluti*, naproti tomu *mercatores vero solvant quod sui iuris est*.[156]) V podobném starším ustanovení již z r. 1222 se povinnost kupců platit clo zdůvodňuje výslovně tím, že pracují pro vlastní prospěch: *nisi sint mercatores eorum publici, qui pro commodis propriis ampliandis laborant, quos a theloneis non absolvimus*.[157])

Rozdíl mezi postavením kupců a měšťanů je zřetelně vyjádřen ve svědecké řadě listiny pro starocelský klášter v Lužici z r. 1251, kde jsou uvedeni po klericích a rytířích i *cives* a *mercatores*,[158]) přičemž *cives* jsou tu měšťany města Litoměřic. Rozdíl ve stavovském zařazení kupců a měšťanů vyplývá ze všech

---

[151]) CDB II, č. 74.

[152]) J. Šebánek — S. Dušková, *Česká listina doby přemyslovské — Listina měst a jejich obyvatel* (autor kapitoly je J. Šebánek), SAP VI/2, 1956, s. 107, sice řadí *mercatores* mezi měšťany, ale podotýká, že chápe tento pojem v širším smyslu.

[153]) CDB II, č. 366; viz výše pozn. 112, kde úvaha o možnosti reálného jádra listiny.

[154]) CDB III/1, č. 46; listina pochází z r. 1233.

[155]) CDB II, č. 381; k ní podrobnější odkaz výše, pozn. 143.

[156]) CDB II, č. 320 a 321. Ustanovení se opakují doslovně i pro klášter rajhradský 1234, CDB III/1, č. 90, v listině, o které už několikrát byla řeč dříve.

[157]) CDB II, č. 239; opakuje se v CDB III/1, č. 137, srv. i CDB IV, č. 176. Podobně jsou kupci povinni platit cla ve třech listinách markrabího Přemysla z let 1234—1235, o nichž opakovaně již výše. Tyto listiny tvoří i probranou výjimku v užití výrazu *oppida forensia*, v nichž se však kupci berou v ochranu tak, že zaplatí-li clo, nemají být už dále protiprávně zdržováni.

[158]) CDB IV, č. 220.

dokladů zcela zřetelně[159]) a nejstarší prameny o *mercatores* předcházejí dokladům o *cives*. Jako *mercatores* vystupují obvykle kupci, jež se věnovali dálkovému obchodu a nebyli svou činností svázáni s určitým místním trhem,[160]) i když třeba byli usazeni ve stálém sídle, do něhož se po obchodních cestách vraceli. U nás lze takto uvažovat o zmíněných kladrubských kupcích. Ačkoli by bylo nesprávné popírat zvláštní osobní statut kupců a hospodářskou iniciativu zejména ve směně, přece jen ze sporých našich dokladů se nedá vyvodit jejich rozhodující podíl na vzniku místních trhů; souhlasí to i se zjištěním, že významnější role při vzniku většiny centrálních míst, trhů a měst připadla ne dálkovému, ale blízkému obchodu.

Ve vymezeném rámci našich dosavadních výkladů nebylo možné prozkoumat analyticky všechny jednotlivosti; byli jsme naopak nuceni rezignovat na některé komplexy otázek. Pro historické osvětlení našich trhů by jistě bylo závažné povšimnout si trhového soudnictví, probrat zjistitelné prameny o kupeckých kostelech nebo analyzovat síť obchodních cest či územní dosah jednotlivých trhů. Jsme si také vědomi, že i ve zpracovaném okruhu témat by byla další odstínění možná nebo dokonce žádoucí, ale k tomu by byla vhodnější obsáhlá studie a ne článek. Přesto se chceme pokusit na základě shromážděných údajů a dosažených dílčích výsledků dospět k určitým závěrům.

Jak jsme už upozornili, hrála regální výsost důležitou roli v organizaci trhů. Třebaže nemůžeme provést žádoucí analýzu nejstarších trhů a raných obchodních vztahů, přece jen z dosažitelných zpráv vyplývá, že panovnická ochrana byla směrodatná a že nejvýznamnější trhy se tvořily u základen panovnické

---

[159]) Aspoň stručně jsem rozdíl v postavení obou naznačil v článku *Die verfassungsrechtliche Stellung der Städte und des Bürgertums im böhmischen Staat der Přemysliden*, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 8, 1984, zvl. s. 234. Zde mohu upozornit jen, že veškeré doklady o emancipaci měst a jejich postupném stavovském zařazení vedle šlechty se týkají jen měšťanů a vůbec se na nich nepodílejí obyvatelé trhů.

[160]) Už z povahy obchodních zájmů kupců plyne, že se jejich činnost neomezovala prostorem jednoho místa a že jejich cesty směřovaly často do vzdálených míst. Již tzv. Bořivojova donace, CDB I, č. 389, viz výše pozn. 132 a 133, mluví o *mercatores de extraneis partibus*. *Mercatores* také nebyli považováni za domácí obyvatelstvo, nýbrž za *hospites*, jak plyne rovněž z Bořivojovy donace, kde se objevuje i *curia hospitum in medio civitatis Prage*, nebo ve falsu na jméno Soběslava I. pro kostel vyšehradský, vzniklé ve 13. století, CDB I, č. 393, kde *curia hospitum mercatorum*. O širokých obchodních zájmech svědčí i záruky bezpečnosti cizích účastníků výročních trhů, srv. CDB III/1, č. 44, s ustanovením výročního trhu v Kladrubech, kde panovník bere ve svou ochranu *venientes cum mercimoniis de diversis partibus terrarum et recedentes*. I na trh o sv. Petru a Pavlu v Rajhradě, CDB III/1, č. 90, viz. pozn. 112, . . . *ex diversis regionibus . . . populi multitudo confluit*. Dalšími podrobnostmi o právech, postavení či obchodních cestách a činnosti kupců, kterým byla ostatně věnována větší pozornost v zahraniční literatuře, bohatší na pramenné údaje, než máme k dispozici my, není potřeba se v naší souvislosti už zabývat.

moci,[161]) někdy pak i u opevněných klášterů. V době mohutné sídelní vlny ve 13. století byla regální výsost už tak rozvinuta, že panovníkův souhlas byl bezpodmínečně nutný k založení nového nebo přemístění existujícího trhu. Právo trhu se přitom dosti rychle rozšiřovalo na celé tržní sídlo, takže se stalo právem vztahujícím se k obvodu místa. Tím dosáhla místa konání trhů také zvláštního postavení, které je právně povznášelo nad obyčejné vsi.

Propůjčení trhového práva nebylo určeno obci trhového místa; to bylo vyhrazeno jen pro královská města. Trhová privilegia měla vždy příjemcem pána místa, který usiloval o vzestup svého panství a snažil se rozhojnit své příjmy o trhové poplatky.[162]) Nejenom hospodářské podmínky trhového sídla, píle a schopnost obyvatelstva zúčastnícího se trhu a regální výsost panovníka, který také prosazoval své finanční zájmy, nýbrž i úsilí duchovních nebo světských vrchností o povznesení jejich ekonomického prospěchu musí být bráno v potaz při veškerých úvahách o trzích.

V pramenech se objevují označení pro taková trhová místa, jež nebyla v královském majetku a jímž bylo trhové právo propůjčeno od panovníka. Terminologické rozlišení nebylo dlouho upevněno, a proto se mohla zjistit i zcela anomální označení, jako např. *burgi forenses* 1238 nebo *civitas forensis* 1275, která se obecně nevžila. Ale také jiná označení náleží jen určitým obdobím nebo diplomatickým okruhům, jak jsme to mohli pozorovat na výrazu *oppidum forense* nebo jiným způsobem na výrazu *locus forensis*. Terminologické kolísání nedovoluje spolehlivě rozlišit další odstupňování mezi místy označenými různými výrazy, což je ztíženo i tím, že udělené výsady nebyly všude shodné.[163])

---

[161]) J. Žemlička, *Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách*, ČSČH 26, 1978, zvl. s. 580 ns, prokázal, že nejvýznamnější hospodářská centra s rozvojem trhů a posléze proměnou ve skutečná města se vyvíjela u panovnických hradských center; tamtéž citována i rozsáhlá literatura o vázanosti starých trhů k panovnickým hradům. Jako paralelu k našim poměrům je možno uvést rozvoj trhů v německém teritoriu ze starší ještě doby, srv. P. Grimm, *Zu ottonischen Märkten im westlichen Mittelelbe und Saalegebiet*, in: Vor- und Frühformen I, s. 332 ns, který vyvozuje, že se jednoznačně projevuje vazba vznikajících trhů na místa s královským majetkem. W. Schlesinger, *Vorstufen des Städtewesens im ottonischen Sachsen*, in: Die Stadt in der europäischen Geschichte — Festschrift Edith Ennen, Bonn, 1972, s. 243, ukazuje, že se trhové zřízení rozvinulo nejdříve u královských hradů. I když nelze přenášet tyto poznatky bez výhrad přímo na naše poměry, přece jen vývody Žemličkovy ukazují, že ani u nás nebyl celkový trend jiný.

[162]) H. Planitz, *Frühgeschichte der deutschen Stadt*, ZRG GA 63, 1943, s. 76. Ukazuje se ostatně, že feudální vrchnosti neměly ještě dostatečně jasno, jakých hospodářských předpokladů je třeba k vytvoření řádně prosperujícího trhu, a že se proto objevují i nezdařená založení, jak ukázal K. Junghanns, s. 141. U nás na podobné případy poukázal J. Žemlička, *Nezdařená městská založení v Čechách ve 13. století*, Hospodářské dějiny 4, 1979.

[163]) Stačí poukázat na rozsah trestního soudnictví, když vrchnosti venkovského města nebylo uděleno právo rozhodovat o hrdelních zločinech, jak tomu bylo 1262 v Hněvkovicích, CDB V/1, č. 359, naproti tomu 1261 v trhových vsích Miletín a Chomutov jí patřilo *cum omni integritate iuris iudiciorum, patibulo scilicet et trunco*, CDB V/1, č. 265.

Nedopustíme se proto snad chyby, když nebudeme dále právně rozlišovat mezi lokalitami označenými těmito výrazy a když je zařadíme prostě do téhož typu zřízení „trh", jehož postavení bylo odlišné[164]) na jedné straně od vsí a na druhé od měst. Tato kategorizace musí ovšem přihlédnout k různým přechodným formám, které závisely na poloze a hospodářské způsobilosti místa a rozsahu propůjčených práv. Jsme si plně vědomi, že typ trhového sídla zaujímal širokou stupnici od jednoduchých vsí s trhem až k rozličným sídlištím, vybaveným dosti významnými výsadami, a dokonce i opevněním, která se blížila již skutečným městům.

Trh tvořil jeden z nejdůležitějších městotvorných elementů a cesta od trhu k městu byla už vyličena pro některé oblasti.[165]) Je však třeba bedlivě přihlížet k možnostem rozvoje každé lokality, protože trh se nerozvíjel v město automaticky.[166]) Jen z některých trhů vznikla skutečná města, kdežto jiné trhové lokality setrvaly jen na tomto stupni nebo dokonce poklesly na pouhé vsi.[167]) K tomuto tvrzení tvoří české a moravské poměry přesvědčivou ilustraci. Nejvýznamnější křižovatky dálkového obchodu a centra řemeslné produkce a směny s rozsáhlým okruhem blízkého trhu se tvořily u panovnických sídel a důležitých hradů a povýšily až na královská města.[168]) Naproti tomu trhy podléhající nižším feudálům dosáhly podobného významu jen ve výjimečných případech.

---

[164]) Totéž zřízení měly též trhy v bavorsko-rakouském území, s. W. Schlesinger, *Zur Gründungsgeschichte von Freiburg im Breisgau*, in: Freiburg im Mittelalter, Bühl/Baden 1970, s. 27. Pro naše poměry smíme připomenout falsum pro klášter Hradisko, viz výše pozn. 17, které vzniklo až v době zcela rozvitého městského zřízení a rozlišovalo tři kategorie sídlišť: *villas, fora, civitates.*

[165]) Z četné literatury postačí uvést jen některá díla: O. Feger, *Auf dem Wege vom Markt zur Stadt — Untersuchungen zu den älteren Marktrechten des Bodenseeraumes*, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 106, Neue folge 67, 1958, s. 1—33; Traute Endemann, *Markturkunde und Markt in Frankreich und Burgund vom 9. bis 11. Jahrhundert*, Konstanz — Stuttgart 1964. Cenu neztrácí R. Sohm, *Die Entstehung des deutschen Städtewesens*, Leipzig 1890, i když už dávno nelze přijímat jeho kategorický soud, s. 15, že trhové právo je jediným pramenem, z něhož vzniklo městské právo. Klasická zůstává už výše citovaná kniha S. Rietschel, *Markt und Stadt*, cenné podněty podávají rovněž už citované práce W. Schlesingera, zvl. *Forum*, *Villa Fori*, *Ius Fori*, a *Der Markt als Frühform der deutschen Stadt*. Z poněkud jiných hledisek přistoupil k otázce J. Bakala, *Monopolizace tržních vztahů a milové právo v městech severní Moravy a Opavska do počátku 15. století*, Časopis Slezského muzea, série B 22, 1973, s. 114—133.

[166]) Srv. formulaci W. Schlesingera, *Der Markt als Frühform*, s. 269: „Es zeigt sich also, dass der Markt allein keine stadtbildende Kraft gehabt hat, sondern dass andere Momente hinzukommen mussten."

[167]) W. Schlesinger, *Forum*, s. 302.

[168]) To se mohlo stát i plynule, aniž bylo možno postihnout v pramenech okamžik povýšení na město. J. Žemlička, *Přemyslovská hradská centra*, pečlivě odlišoval stupeň významu zkoumaných lokalit. Příklady z Německa u W. Schlesingera, *Der Markt als Frühform*, zvl. s. 286 ns.

Malé trhové osady na venkově, jejichž hospodářský dosah zahrnoval jen nejbližší okolí, zůstaly nejčastěji v kategorii „trhů", demograficky se sotva odlišovaly od vsí a v tomto podřadném stavu přetrvaly bez podstatných změn celá staletí. Lineární rozvoj trhu v město právě tak jako tolikrát předpokládaná městská role trhové vsi se nedá pro české země obecně prokázat.

Märkte und Marktsiedlungen in Böhmen und Mähren

Jiří Kejř

Zusammenfassung

Seit den ersten Anfängen eines organisierten Lebens existierten auf unserem Territorium Märkte, aber aus den lückenhaften Quellen erfahren wir über sie nur wenig. Erst das allmähliche Anschwellen schriftlicher Berichte, Chroniken und vor allem Urkunden erlaubt es, vom 12. Jahrhundert an verläßlichere Berichte über lokale Märkte vorzufinden, und nach und nach tauchen auch die Umrisse ihrer Organisationsformen und Ordnungen sowie der Interessen des Herrschers und der niederen Feudalherren an ihrer Prosperität auf.

Die Erkenntnis unserer Märkte, die Ausweitung ihres Netzes und Statuts hängt in beträchlichem Maße von einer richtigen Interpretation der Sprache der Quellen ab, wo sorgfältig nicht nur die Ausdrücke zur Bezeichnung des Marktes, sondern auch die chronologischen Schichten seiner Entstehung, die territoriale Ausweitung und die Herkunft der diese Ausdrücke enthaltenden Quellen zu berücksichtigen sind. In engem Zusammenhang damit steht die institutionelle Einbeziehung der Märkte in das Siedlungsnetz, ins Wirtschaftsleben sowie ihre Stellung im Vergleich mit dem schlichten Dorf und seit dem 13. Jahrhundert auch mit den aufstrebenden Städten. Es zeigt sich, daß der grundlegende Termin forum an sich mehrdeutig i.t, da er sowohl den Handel, als auch den Marktplatz, ferner die vom Markt an die Obrigkeit abgeführte Gebühr und schleßlich sogar das Statut der gesamten Marktlokalität erfaßt. Angesichts der unstabilisierten Terminologie stoßen wir auch auf zahlreiche Ausdrücke, die in Verbindung mit dem Adjektivum forense den wirtschaftlichen und statutarischen Charakter der Siedlung betonen.

Die Verbindung locus forensis taucht am häufigsten in der Epoche Wenzels II. auf und darf nicht mit dem Stadtbegriff verwechselt werden; übrigens verliert sie sich im Laufe der Zeit aus den Quellen. Eine komplizierte Frage ergab sich mit dem Begriff burgus, den die Literatur aufgrund einiger mährischer Quellen als Parallele zur Bezeichnung villa forensis ansah und eine Bestätigung für diese Gleichheit in der vereinzelten Bezeichnung burgi forenses suchte. Diese Vermutung vermag einer kritischen Analyse der einschlägigen Quellen überhaupt nicht standzuhalten und darf nicht im Sinne einer Marktsiedlung

interpretiert werden. Völlig vereinzelt kommt auch der Termin civitas forensis vor, woraus nur auf die Marktlokalität, nicht jedoch auf ihre Stadtordnung geschlossen werden kann. Oppidum forense kommt in drei Wellen vor: zum erstenmal in drei zeitlich wie sachlich zusammenhängenden Urkunden des Markgrafen Přemysl aus den Jahren 1234—1235, wo diese Bezeichnung Ausdruck der Suche nach einer geeigneten Benennung ist, zum zweitenmal mit beträchtlichem Zeitabstand in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhundert verwenden Urkunden kirchlicher Institutionen diese Bezeichnung und erst in der dritten Phase, im 14. Jahrhundert, wird sie in der königlichen Kanzlei gang und gäbe und bringt so den Charakter der Lokalität zwar als Marktzentrum, aber mit nur unvollständigen Stadtrechten zum Ausdruck.

Am öftesten stossen wir in den Quellen auf den Begriff villa forensis. Aus bestimmten Andeutungen in den unklaren Wendungen der betreffenden Quellen schloß man, daß die Marktsiedlungen eigentlich bereits Städte waren; dies wird allerdings durch die Verfolgung der Frequenz des Begriffes in den Quellen und durch die Feststellung seines Verhältnisses zum schlichten Dorf und zur institutionellen Stadt widerlegt. Es zeigt sich, daß die Urkunden sorgfältig die statutarischen Stufen all dieser Gattungen von Lokalitäten unterscheiden und dass sich sogar auch in unklaren Fällen durch eine Analyse der Texte solcher Urkunden und der in ihnen erwähnten Institutionen ein deutlicher Unterschied ergibt. Die vollberechtigten Einwohner von Städten heissen cives, dieser Titel wird aber niemals Einwohnern von Märkten zuerkannt, die habitatores, locani und in den allermeisten Urkunden bloss homines genannt werden. Die Bewohner von Marktsiedlungen bleiben demnach noch immer Untertänige ihrer Obrigkeiten und ihnen stehen die Stadtbürgerprivilegien nicht zu.

Die Frequenz der Begriffe zur Bezeichnung von Märkten und Marktsiedlungen lässt sich nur in jenen Urkunden nachweisen, die in der königlichen Kanzlei enstanden oder die zwar königlich sind, in denen aber das Dorf eines niederen Feudalherrn zu einer Marktsiedlung erhoben oder ein solcher Ort aus königlichem Besitz in die Hand eines niederen Feudalherrn überführt wird. Die eigentlichen königlichen Märkte haben keine solche Bezeichnung. Dies ergibt sich aus dem Marktregal des Herrschers, der die Marktrechte anderen Personen erteilen konnte, auf seinen eigenen Gütern über diese jedoch frei verfügte.

Die Marktsiedlungen waren mit dem Marktrecht — ius fori — ausgestattet, das aber in anderem Sinn auch das Recht der Obrigkeit zur Einhebung von Marktgebühren bedeuten konnte. Das ius fori galt auch in den Städten, dort gelangten aber überdies weitere wichtige Rechtsbereiche zur Geltung: das ius civile, das den rechtlichen Status der Bürger bezeichnete, und das ius iudicii, also das Recht zur Entscheidung von Prozessen in vermögens- und strafrechtlichen Angelegenheiten vor dem Stadtgericht. Die Bewohner von Marktsiedlungen hatten diese zwei Rechte nicht, und sofern ein Privileg über die Gerichtsbarkeit erteilt wurde, war sein Adressat immer nur der Herr des jeweiligen Ortes, keineswegs die Marktsiedlung selbst.

Obwohl eine wichtige Rolle in der Handelswelt den Kaufleuten — mercatores — zufiel, die sich dem Fernhandel widmeten, war für die Entstehung der Märkte doch der das Einzugsgebiet des Marktzentrums betreffende ortsnahe Markt wichtiger. Dieser ortsnahe Markt war auch ein stadtbildendes Element, das allein an sich zur Entstehung einer vollberechtigten Stadt nicht ausreichte; es bedurfte weiterer Voraussetzungen für die Ausgestaltung der Stadt im rechtlichen Sinn mit uneingeschränkter Stadtordnung. Der Markt entwickelte sich nicht automatisch zu einer Stadt.

Abschliessend kann also gesagt werden, daß der Markt oder die Marktsiedlung zwar eine Lokalität mit zentraler Funktion für die nahe Umgebung war, wodurch sich eine solche Lokalität infolge ihrer ökonomischen Rolle und Rechtsstellung von den schlichten Dörfern unterschied, aber weder Stadtstatut, noch Stadtprivilegien besass. Zwischen den Marktsiedlungen und den wahren Städten bestand ein institutioneller Unterschied, der ihre gegenseitige Verwechslung nicht gestattet.

POZNÁMKY K ČINNOSTI SOUDU PURKRABÍHO KRAJE HRADECKÉHO NA KONCI 16. STOL.

Karel Malý

Prameny a literatura k dějinám soudu purkrabího kraje hradeckého, otázka jeho vzniku a souvislost se soudem nejvyššího purkrabího pražského — 45. Složeni soudu purkrabího kraje hradeckého — 49. Kompetence soudu — rozsah věcné a osobni příslušnosti. Terminy zasedáni soudu a četnost projednávaných případů — 52. Povaha přípravného řízeni. Půhony k purkrabskému soudu — 57. Dokazováni a povaha jednotlivých druhů důkazů — 61. Zakončeni přeličeni a důsledky nálezů — zatykače a obrana proti nim — 65. Charakter purkrabských soudů ve srovnáni s ostatnimi soudy šlechtickými a zvláštnosti agendy soudu purkrabi kraje hradeckého — 68.

V rukopisném fondu Památníku národního písemnictví na Strahově jsou chovány tři rukopisy, které jsou památkou na činnost soudu purkrabího kraje hradeckého (dále jen SPH). Je to rukopis označený signaturou DD II 13 — nadepsaný „Registra nálezův úřadu purkrabí kraje hradeckého" (na deskách je opatřen nápisem „Registra červená nálezová) a rukopis signovaný DD II 14 — „Registra půhonná úřadu purkrabství kraje hradeckého".

První z rukopisů je připsán úřadování purkrabího kraje hradeckého pana Albrechta Kapouna ze Svojkova a na Hlušicích a za autora se hlásí písař purkrabského úřadu Václav Plácel z Albingu.[1]) Datem založení register je 19. listopad 1587. Obsahují na 285 listech abecední rejstřík všech nálezů (fol. 3—22) a pak nálezy, zapisované a označované abecedně od litery A1—20 a dále. K roku 1591

---

[1]) „Registra nálezův úřadu purkrabství hradeckého. Založena na úřadu urozeného a statečného rytíře pana Albrechta Kapouna z Svojkova a na Hlušicích, purkrabí kraje hradeckého a urozených: pana Frydricha Rodovského z Hustiřan a na Velichovkách, pana Jana Staršího Dobřanského z Dobřenic a na Dobřenicích, pana Staršího Vostromiřského z Rokytnika a na Vostromiři, pana Jana Jetřibského z Rysumburku a na Boharyni, pana Mikuláše Staršího z Bubna a na Liticich a Žamberce, pana Jana Cydlinského z Sluh a na Vyklecích, pana Kryštofa Bukovského z Hustiřan a na hradě Velehradě, pana Heřmana Cetryce z Kařiše a na Šacléři, pana Albrechta Pecyngara z Bydžina a na hradišti Heřmanovu Choustniku, a pana Adama Zylvara z Zylbrštejna a Pilnikova, na Novém dvoře Třebnoušovši a Žirči.
Mnou Václavem Plácelem z Albingu, písařem téhož úřadu purkrabství kraje hradeckého, v sobotu den památky svaté Alžběty vdovy kněžny slezské, to jest XX. Novemb. léta od narozeni syna božího patnáctistého osmdesátého sedmého."

je v registrech zaznamenána změna v úřadě purkrabího, způsobená úmrtím Albrechta Kapouna[2]) a jeho nahrazením Janem z Vřesovic a Doubravské Hory, na Podsedicích a Libčevsi, JMTi císařského rady.[3])

Druhý rukopis, připsaný rovněž úřednímu období Albrechta Kapouna ze Svojkova, obsahuje registra nálezů. Byl založen rovněž písařem Václavem Plácelem 21. února 1589 a obsahuje 277 listů, původně nečíslovaných, na kterých jsou zapsány půhony až do r. 1593, do lit. I 20.[4])

Třetím rukopisem, označeným sign. DD II 34, je konvolut písemností vztahujících se k činnosti purkrabského úřadu. Vznikl později než oba předchozí rukopisy a zachycuje pro potřeby české komory důchody purkrabského úřadu, umístění úředních soudních místností a soubor základních typů písemností, souvisejících s úřední agendou.[5]) Vzhledem k době vzniku rukopisu (po r. 1630) i jeho obsahu jsme jej využili jen v omezené míře.

Pro zkoumání činnosti vlastního purkrabského soudu však mají prvé dva rukopisy — Registra nálezů (dále jen RN) a Registra půhonů (dále jen RP) prvořadý význam.

Dosavadní literatura postrádá — kromě skoupých zmínek — určitějších údajů o vzniku i činnosti tohoto soudu a jak je zatím zřejmé, chybí i další prameny k jeho staleté bohaté působnosti. Stručné zmínky ve starší právněhistorické literatuře buď charakterizují SPH jako obdobu soudu nejvyššího purkrabího[6]) (předsedal mu však purkrabí hradu pražského, proto ho v dalším označujeme zkratkou SPP), a to bez bližšího určení, či jej vůbec pomíjejí.[7]) Blíže se pro-

---

[2]) Op. cit. Písař Plácel připomíná, že soud byl odložen pro nemoc a smrt purkrabího: „Soud purkrabství kraje hradeckého položen jest v outerý po památce sv. Pavla k víře křesťanské obráceni v hodin 16 léta páně 1591. Actum odklad v plném soudě v středu po památce sv. Martina rytíře léta 1590. Odloženo za příčinou nedostatku zdraví Jeho milosti purkrabě kraje hradeckého a nepřítomnost osoby mé, kteryžť jsem celých devět neděli při pánu v Praze byl až do jeho smrti. Do outerý po památce sv. Valentina nejprve příští hodiny 16. Actum toho odkladu v Starém Městě pražském v auterý dne sv. Vincenci léta páně 1591!" (P XVIII)

[3]) Zasedání soudu za předsednictví nového purkrabího se konalo v úterý po památce sv. Vita r. 1592. (Op. cit. Q XVII)

[4]) „Registra půhonná úřadu purkrabství kraje hradeckého, založená za úřadu urozeného a statečného rytíře pana Albrechta Kapouna ze Svojkova a na Hlušicích, purkrabího kraje hradeckého a urozených: (zde se doslovně opakují jména soudců, uvedená v registrech nálezových, viz pozn. 1). Mnou Václavem Plácelem z Albingu úřadu purkrabství kraje hradeckého písařem v první auterý postní, XXI Februarii, quo die post captum Sereniss. Archiduce Austriae, Du. Maximilianum facta et sancita est pax et faederum inter Boemos et Polonos renovatio. Léta od narození pána našeho, patnáctistého, osmdesátého devátého."

[5]) Označení rukopisu jako „Registra purkrabského soudu v Hradci Králové 1581—1633" tedy neodpovídá jeho skutečnému obsahu.

[6]) J. K a p r a s, *Právní dějiny zemí koruny české, II.*, Praha 1913, str. 495. „Soud purkrabský obmezil se v XV. století jen na listy rukojemské a zápisy židovské. Kompetence jeho v XVI. století ještě zúžena když židům zakázáno bylo půjčovati na listy na zástavu věcí nemovitých . . . Soud purkrabí hradeckého řídil se vesměs předpisy soudu pražského".

[7]) Srov. J. Č e l a k o v s k ý, *Povšechné dějiny právní*, Praha 1900, str. 135.

blematiky SPH dotýká jen B. Rieger,[8]) který připomíná, že krajským hejtmanům od přijetí Smlouvy Svatováclavské, čl. 9., příslušely spory o dluhy šlechty či jejich poddaných vůči obyvatelům měst královských[9]) a dovolává se výkladu Pavla Stránského, který činnost SPH charakterizuje tak, že se na něm rozhoduje „o smlouvách obyvatelů kraje, o obligacích verbálních či literárních, o slibech věnných či slibech na vymáhání půjčky, o náhradě procesních nákladů, jakož i o žalobách z deliktů něčího soukromého násilí a rovněž se tam soudí spory o navrácení poddaného po upomenutí a četné jiné".

Podobně postupuje i V. Brandl ve svém Glosariu,[10]) který se sice nepokouší vyložit původ SPH, ale přece podrobněji charakterizuje jeho působnost, rovněž s odvoláním na výklad Stránského.[11])

Byl to také P. Stránský, který se pokusil, byť i s určitými výhradami, vyložit příčiny vzniku soudu: „V kraji Hradeckém nebo spíše na samém královském hradě předního věnného města zřídili již kdysi předkové obyvatelům kraje zvláštní soud, aby se na něm žalobce domáhal práv proti pohnanému. Učinili tak, nemýlím-li se, pro vděk nebo ku poctě královen, vdov po Českých králích, které užívaly tohoto věna pro svůj dvůr a nežily vždy v dobré shodě se zástupci svých královských manželů. Postupem doby se konečně stal tento soud z mimořádného a dočasného, řádným a trvalým."[12])

Tomuto výkladu přisvědčuje i W. W. Tomek,[13]) který jeho vznik vykládá vývojem z krajské popravy. O. Peterka sice o SPH přímo nehovoří, avšak jeho názor, blízký Tomkovu i Riegrovu, vychází z úlohy pražského purkrabího jako ochránce zemského míru, od které se pak odvozují i jeho funkce soudní či při uplatňování branné síly. Tyto úkoly při zajišťování právního řádu a pokoje byly obdobné u krajských poprávců či později hejtmanů a možno proto tento výklad vztáhnout i na úřad purkrabího kraje hradeckého.[14])

---

[8]) B. R i e g e r, *Zřízení krajské v Čechách, č. I., Historický vývoj do r. 1740*, Praha 1894, str. 175.

[9]) Codex iuris bohemici, t. IV., p. I, sect. I., str. 95.

[10]) V. B r a n d l, *Glossarium*, Brno 1876, str. 285, heslo „Purkrabí kraje hradeckého".

[11]) Tamtéž: „Cognoscitur autem in eo ex iura necdum plane descripto sed partim terrastri partim consuetudinario de factis provincialium contractibus, ex obligatione sive verbali sive chirographaria, ex stipullatu pro dote vel mutuo repetendo, de refundis in litem expensis, tum de condictione ex delicto vis privatae cujuvis, itemque non redditi post denuntiationem fugiviti aliisque nonnulis."

[12]) Pavel S t r á n s k ý, *Český stát*, Praha 1939, překl. B. Ryby, str. 268.

[13]) W. W. T o m e k, *Dějepis města Prahy*, IX, Praha 1893, str. 14 „Soud tento (nejvyššího pukrabí pražského) nevztahoval se jako soud zemský velký a menší na celou zemi českou, než toliko s vyminěním kraje hradeckého, kdež téhož způsobu soud zvláštní, spravovaný pukrabím Hradeckým čili purkrabím kraje Hradeckého. Rozdíl tento byl staršího původu, nedosti nám známého. Snad že prvotně soud purkrabí pražského vztahoval se jen na někdejší kraj Pražský a teprv od času nového krajského zřízení za Karla IV. vztažen byl i na jiné kraje, vyjma jediný Hradecký, ze všech nejrozsáhlejší." Podobně i A. S e d l á č e k, *O starém rozdělení na kraje*, Praha 1921, str. 47—48.

[14]) O. Pe t e r k a, *Rechtsgeschichte der böhmischen Länder*, I., str. 110. Soud purkrabský pomíjí

V novější literatuře pak problematika SPH buď vůbec chybí, nebo je zmiňována jen nedostatečně.[15])

Avšak nejasný je nejen počátek soudu, který je v literatuře kladen do r. 1497, kdy došlo k uznání purkabího kraje hradeckého za nejvyššího zemského úředníka a úřad přiznán stavu rytířskému,[16]) ale nejasný je i zánik soudu.

Je nepochybné, že úřad purkrabího hradeckého přežil úspěšně pobělohorskou restrikci úřadů. Zřejmě také proto, že nešlo o úřad příliš výnosný. Jeho existenci musíme předpokládat do 19. století. Posledním hradeckým purkrabím byl Josef Taulov z Rosenthalu.[17]) Pokud však jde o vlastní soud purkrabího kraje hradeckého, zůstávají o konci jeho působení pochybnosti. Zatímco purkrabský soud pražský zanikl v souvislosti se zrušením ostatních stavovských soudů dekretem ze 4. 4. 1783, předpokládá A. Sedláček konec SPH již k r. 1706, v souvislosti s předáním jeho úředních místností hradeckému biskupovi.[18])

Pokusíme-li se pak objasnit historii soudu hradeckého porovnáním se soudem purkrabího pražského, narážíme na obdobné potíže: existence, úřední činnost a procesní pravidla pražského purkrabského soudu nebyly předmětem většího zájmu historiků či právních historiků. Také tento soud je v literatuře zpravidla jen uváděn, avšak podrobněji se jím zabývá toliko V. Schulz v úvodu svého soupisu register purkrabského soudu[19]) a naposled mu byla věnována studie Jar. Charváta, Soud purkrabství pražského v l. 1505—1510, předložená jako závěrečná práce na Vysoké škole archivní 4. června 1934 a posouzená tehdy V. Vaněčkem. Práce nevyšla tiskem a je chována v Archivu Univerzity Karlovy.

A přece již prvý pohled do zachovaných pramenů k oběma soudům ukazuje na nepřeberné bohatství údajů, které jsou v nich zachovány a které vypovídají nejen o základních otázkách právních, zejména o sporech z dlužních úpisů, ale i v obecnější poloze o situaci v české stavovské společnosti, o míře zadluženosti

---

zcela ve své studii V. Kosinová, *Nejvyšší úřad purkrabský ve zřízeních zemských století XVI.*, *Od pravěku k dnešku I.*, Praha 1930, str. 353—382.

[15]) V. Vaněček, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1975, str. 211.

[16]) K tomu srov. J. Kapras, op. cit., str. 458. Podle soupisu Fr. Palackého, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských a dvorských ve království českém od nejstarších časů až do nynějška*, Praha 1832, lze ovšem jednotlivé purkrabí hradecké doložit v r. 1262, 1399, 1415, 1454 a pak prakticky souvislý výkon úřadu od r. 1460.

[17]) Fr. Palacký, tamtéž. A. Sedláček, *O starém rozdělení Čech na kraje*, Praha 1921, str. 48.

[18]) A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze, II.*, Praha 1931, str. 22. V. Schulz, *Soupis registrů soudu nejvyššího purkrabství pražského*, Praha 1906, str. 13. L. Domečka, *Purkrabský dům v Hradci Králové a jeho oprava. Časopis přátel starožitností, r. 41*, 1933, str. 32 uvádí jako rok zániku soudu r. 1693. Zde také, na str. 31, jsou fotografie zbytku purkrabského domu po restauraci podniknuté v l. 1931—32.

[19]) V. Schulz, *Soupis registru soudu nejvyššího purkrabství pražského*, Praha 1906. Vlastní činnosti soudu je věnován výklad na str. 5—10, soupis purkrabí je podán v pozn. 17, str. 30—33, ve které se dozvídáme o úředním aparátu soudu a úřadu purkrabství, který byl tvořen písařem, registrátorem, deklamátorem, depositorem a ingrosátorem.

jednotlivých šlechtických rodů, o angažovanosti šlechticů i obyvatel měst, včetně Židů, ve finančních machinacích, o výnosnosti statků, o pohybu cen zemědělských i řemeslných výrobků aj. Řada sporů pak přesně vypovídá i o problematice rodopisné, o vztazích uvnitř šlechtických rodů, mezi rodiči a dětmi, poručníky a sirotky.

Naše stručné pojednání se těmito aspekty ovšem nemůže zabývat a klade si cíle mnohem skromnější: na základě dochovaných pramenů k činnosti SPH a ve srovnání s činností pražského purkrabského soudu a s využitím poznatků o průběhu a pravidlech řízení před ním aplikovanými se pokusíme objasnit

1) Složení SPH.
2) Rozsah věcné a osobní příslušnosti SPH.
3) Termíny jeho zasedání a četnost projednávaných případů.
4) Základní procesní pravidla, kterými se jednání SPH řídilo.

1. Složení soudu purkrabí hradeckého můžeme dobře poznat jak z register půhonných, tak nálezových. Vedle purkrabího kraje hradeckého to bylo 10 přísedících ze stavu rytířského. Vzhledem k tomu, že také úřad purkrabího patřil nižší šlechtě, byl soud zcela v rukou rytířstva hradeckého kraje.[20]) Na soudě dále působil písař úřadu purkrabského, který vedl nejen písemnosti soudu, ale i purkrabskou kancelář. Soud zasedal v budově purkrabství, tj. v paláci, původně královském, který zbyl po pobořeni hradu. Byl budován v sídle úřadu za purkrabího Václava Čéče z Nemyčevsi (kol. r. 1504) a od úřadování Bohunka Černina z Černína se stal trvalým sídlem purkrabí hradeckých (od r. 1507). Celková výstavba byla pak dokončena dostavbou za úřadování purkrabího Albrechta Kapouna ze Svojkova. Soudy se konaly v klenuté síni, která byla podle vzoru úřadovny desk zemských snad vyzdobena erby úředníků.[21])

---

[20]) Srov. seznam členů soudu uvedený v pozn. 1. Přísaha purkrabího kraje hradeckého, jmenovaného králem, se ničím nelišila od podobných přísah zemských úředníků, srov. k tomu SÚA MV, SM O 13/č. 46. Tamtéž i sub. č. 48 instrukce pro pana Kapouna jako purkrabího kraje hradeckého.

[21]) Ze zápisů o konání soudu se dozvídáme, že býval „držán na hradě". V dobrém zdání České komoře (rkp DG II 34, viz výše) se praví, že „Na Novým Hradě jest dům od kamene vystavěný, v kterýmž se soudy držívají, a tam také rejstra téhož soudu i jiné lidské spravedlnosti v opatrování písaře ouředního zůstávají. Kdež tolikéž z poctivých lidí své zatčení v domku malém vystavěném odbejvají".

V souvislosti s jednáním o zřízení biskupství hradeckého v počátcích rekatolizace v Čechách se pokusil tehdy nominovaný biskup Martin Karas z Rosenfeldu již na počátku 30. let 17. století o získání budovy purkrabství a jeho důchodů. (Srov. k tomu A. P o d l a h a , *X. Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum S. Metropolitanae ecclesiae pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora*, Praha 1912, str. 167, č. 772 „Martinus de Rosenfeld, theol. bacc. archidiaconus Reginae-Hradencensis, electus canonicus Prag. et decanus S. Apollin. 1637 25. Junii 1638 17. Sept. propter insufficientiam proventurem resignat atrique, reservato solo titulo canonici. Protonotarius apostolicus."
V soudobém opisu rezoluce (viz výše) je uváděn jako ... . der . . . denominiert Bischoff zu Königsgrätz (Titul) Kašpar Karas . . ." Tuto epizodu zachycuje záznam písaře úřadu purkra-

Soud byl zahajován slavnostní formulí, přednesenou nepochybně purkrabským písařem: „Já tento soud zahajuji Boží mocí, a nejjasnějšího i nejnepřemoženějšího knížete a pána, pana Rudolfa z boží milosti voleného římského císaře, po všechny časy rozmnožitele říše a uherského, českého etc. krále Jeho milosti mocí, také urozeného a statečného rytíře pana Albrechta Kapouna z Svojkova a na Hluši-

---

bí kraje hradeckého Baltasara Samuela Nymburského z 8. ledna 1631 (v textu se písař zmýlil v udání roku). Srov. Registra purkrabství kraje hradeckého, DGII 34: „Vědomé bejti má, že jest jeden duchovní pan prelát vzácný níže jmenovaný, chtěl hrad novej, kde se soudy purkrabství kraje hradeckého od starodávna drživají, jakožto JM císařský residenci, i mlejn, jenž slove královský pod samou pražskou branou ležící, i se všemi těmi důchody k tomu přináležejícími (ač skrovnými) při JMC. panu presidentu a rady zřízené komory království českého vyhledával, jakž se dále z tohoto poručení níže psaného, ano také jaká na to resolucí jazyka německého od JMC. vyšla . . . všem tu to pro budoucí památku, jak sou tu vzáctnou a nad paměti lidskou starožitnost, sobě přinésti a s toho místa nynějšího urozeného pana Jiřího Malovce z Hejnova a Minsterberka, na Jincích, Svatém Poli a Liběchově, JMC rady, komorníka a purkraběte kraje hradeckého, i jiné budoucí vyvésti a připraviti aumysl měli, scela a zouplna svou vlastní rukou do těchto rejster slovo od slova zapsal . . .".

Na žádost české komory (z 2. 9. 1630) o vypsání důchodů, adresované královskému rychtáři, purkmistrovi i hradeckým konšelům, byla vypracována stručná zpráva: „Tato zpráva na komoru odeslána. Kratičké poznamenání, co se od starodávna k ouřadu Jeho milosti pana purkrabí kraje hradeckého, do důchodův v roce pořád zběhlém odchází:

— Mlejn pod pražskou branou při městě Hradci ležící, ten se najímá na sumě peněžité do roka 225 kop. gr. č. Více z téhož mlejna vychází písaři ouřednímu každej tejden jeden věrtel žita a v roce půl korce krup a jeden vepř krmný, též dvěma branným při času vánoc dává se bílé mouky 1 věrtel.
— Zahradu purkrabskou, tu JM páni purkrabové písaři ouřednímu k užívání nechávají.
— Cel a jiných důchodů z koňův z každého po $4^1/_2$ gr. č. a z vola po $1^1/_2$ gr. č. každého půl léta (zvláště v těchto roztržitostech) dosti namále se schází, někdy 60 i 80 kop gr. č., více neb méně, jak mnoho koňmi jedou, aneb když voly ženou, ze Slezska a Polska. Z toho se také, když potřeba káže, na hrad činí náklad, a písaři auřadnímu na maso se dává každého tého dne po 15 gr. míš.
— Jarmark, kterýž se drživá při památce narození panny Marie, (na) clech koňův se schází, jak kdy jarmark hlučný bývá, někdy míň, někdy více, 5 nebo 6 kop gr. českých, a páni hradečtí měšťané dávají při též památce jarmarečnýho JM pánu purkrabí kraje hradeckého 5 kop gr. č. . . ."

Tentokrát byla žádost biskupa rezolucí z 30. prosince 1630 odmítnuta. Až teprve po zřízení biskupství hradeckého (1664), byť i se zpožděním více než 70 let, byl plán v původní podobě realizován. Část budovy připadla biskupovi (1706) a část městu, které tu mělo sklad soli. Zasedací místnost se stala prefektářem (1714) biskupského semináře, s jehož stavbou se započalo v r. 1709. Srov. k tomu A. S e d l á č e k, *O starém rozdělení Čech na kraje*, Praha 1921, str. 48; týž *Hrady, zámky a tvrze království českého. II.*, Praha 1931, str. 220—221; W. W. T o m e k, *Místopisné paměti města Hradce Králové*, Praha 1885, str. 32, se také zmiňuje o záměrech Ferdinanda II. zřídit již r. 1630 biskupství hradecké.

Tato likvidace starého sídla hradeckých purkrabí se neobešla bez odporu představitele úřadu. Ve svém dopise z 1. VII. 1706, který je zároveň zprávou o předání sídla purkrabského úřadu — hradu — biskupovi, se tehdejší hradecký purkrabí dovolává i OZZ, které tento úřad ponechalo, a to „. . . mit seinem Jurisdikcionibus . . .". Ztrátu úředního sídla považuje za porušení zájmů nejen úřadu, ale i rytířstva hradeckého kraje, srov. in SÚA MV, SM, K19/6.

cích, purkrabě kraje hradeckého i všech pánův soudcí mocí, a k tomu připovídám všechnu spravedlnost a zapovídám všelikou nespravedlnost. Ktož v tomto soudu co přemluvil, jdi jemu na peníze a kdoby co přečinil, jdi jemu na hrdlo."

Zasedání soudu se zpravidla neúčastnilo všech deset přísedících. Běžně se setkáváme s přítomností jen poloviny, a to za předsednictví purkrabího.[22]) V zásadě však bylo možné, aby ve výjimečných případech — pro služební zaneprázdnění, nemoc či rodinné potřeby — zasedal soud i bez purkrabího.[23]) Tehdy se toliko lišila formule nálezu. Zatímco v prvém případě enunciát nálezu začíná slovy „Tu urozený a statečný rytíř pan Albrecht Kapoun z Svojkova . . . purkrabě kraje hradeckého se pány soudci, slyšíce půhon a žalobu původa . . .", začíná za nepřítomnosti purkrabího slovy „Tu páni soudcové úřadu purkrabí kraje hradeckého . . .". Ve vlastní formulaci nálezu shledáváme obdobu se soudem zemským, s tím ovšem rozdílem, že se nález vynáší jménem purkrabího, že tedy jde o jeho soud, že je to tedy on, kdo nález autorizuje. Taková formulace v době stavovské na soudu zemském nepřicházela v úvahu a nález, byť i za přítomnosti krále, byl vždy vynášen jménem všech soudců („Tu páni jich milosti . . .").

Pokud jde o složení soudu pražského purkrabí shledáváme, že tu podle ustanovení Vladislavského zřízení zemského, čl. 390[24]) zasedalo 6 urozených, a to buď za předsednictví purkrabí pražského, či jeho „místodržícího". Jen ve zvláštních přích zasedal na soudě sám nejvyšší purkrabí. Přísedící jmenoval buď nejvyšší purkrabí (pokud byli držiteli svobodných statků), jinak král či zemský soud. Také u SPP byly nálezy vynášeny jménem předsedy soudu, tj. purkrabího hradu pražského.[25]) I tady bylo možné, aby se nálezy vynášely i bez přítomnosti předsedy soudu a — podobně jako v Hradci — jménem soudců.

Složení soudu tedy zřetelně napovídá o pravděpodobném vzniku soudu: možno předpokládat, že jak soud pražský, tak hradecký vznikly obdobně, tj. ze soudu krajské popravy a v jeho členech můžeme vidět původní krajské konšely, vybírané z nižší šlechty v kraji usazené. Tomu ostatně nasvědčuje i jejich jme-

---

[22]) Srov. RN, fol. 23 pod A1 „Soud purkrabství kraje hradeckého držán na hradě v auterý, ve středu po památce sv. Ondřeje Apoštola Božího léta páně 1587, na kterémžto soudě vedle jeho milosti pana purkrabě níž psaní páni soudcové seděli a dole psané nálezy činiti a stanná práva dávati ráčili
p. Frydrich Rodovský z Hustiřan
p. Jan Cydlinský z Sluh
p. Kryštof Bukovský z Hustiřan
p. Albrecht Pecingar z Bydžina
p. Adam Zylvar z Zylbrštejna a Pilníkova".

[23]) Srov. RN, H 18b

[24]) AČ V., str. 178.

[25]) „Tu pan Jakub Menšjk z Menštejna, JMC rada a purkrabě hradu pražského s radou svou vyslyševši při, půhon . . . toho všeho považivše, takto tom nalézá . . ." Registra černá kropenatá nálezová soudu nejvyšího purkrabí pražského 1608—1612, ND 79, fol. 189; jinde čteme „Tu pan Jakub Menšík z Menštejna dal za právo původu". Kniha soudu nejvyššího purkrabství pražského.

nování purkrabím. Naproti tomu však jmenování soudců u soudu purkabího kraje hradeckého náleželo panovníkovi, a to na základě návrhu purkrabího.[25])

Udržení soudu hradeckého jako zvláštního soudu purkrabského je tedy logickým důsledkem srůstání funkce krajského poprávce — hejtmana s funkcí úředníka královny.

Tak se z krajské popravy vyvinul soud, jenž byl obdobou soudu pražského purkrabího s územní působností pro kraj hradecký. Jak značná to byla pro jeho obyvatele výhoda, pokusíme se ukázat později.

2. Soud SPH byl soudem, před kterým se soudily především spory, jejichž předmětem byly dluhy, dlužní úpisy, úroky z dluhů, pokuty (smluvené) pro nedodržení smluv, nevydání dědictví, nesplnění i jiných smluv než půjček, pokud tím oprávněnému vznikla škoda (např. z nájmu, ze smlouvy o dílo, smlouvy námezdní), vymáhání pokut trestních (např. pro nevydání poddaného), nezaplacení soudních útrat (škody útratní a nákladní). Naprostou převahou však je činnost soudu zaplněna vymáháním dluhů. Součástí této agendy jsou pak časté žaloby vymáhající plnění na rukojmích v případě neplnění dlužníka.

Soud — podobně jako SPP — nesoudil zásadně spory vlastnické. Ty patřily do kompetence soudu zemského a SPH je tam také postupuje vždy, když se v řízení vyskytne pochybnost o povaze vlastnictví k nemovitosti. Proto i dědické záležitosti tu vystupují především v podobě žalob o vyplacení povinného dědického podílu či vydání věci. Tak tomu bylo i u sporů o věna. Také tu se nejedná o vydání nemovitosti, nýbrž jen o vyplacení smluvené částky. To platí i o projednávání sporů, při kterých se objevuje obvinění z trestného činu. Typické je to v případech, kdy se dlužník brání obviněním věřitele z falšování dlužního úpisu, závěti apod. Spor se postupuje k většímu soudu zemskému, jak ještě později ukážeme. Jak je tedy zřejmé, kryjí se naše zjištění s údaji obsaženými u P. Stránského, které také přebírá V. Brandl, jen zčásti. SPH neprojednával spory o navrácení poddaného (ty patřily před menší soud zemský) a nenalezli jsme ani projednávání žalob z nejasné (u Stránského) charakterizovaného deliktu soukromého násilí.

Při projednávání tzv. škod šlo buď o soudní útraty, či jiné výlohy, vzniklé v důsledku neplnění dlužníka či soudním vymáháním dluhu. Pokud jde o pokuty, byly to buď pokuty peněžité, které byl pohnaný povinen zaplatit za nevydání poddaného a měly tedy charakter pokut trestních, nebo to byly pokuty smluvené pro případ nedodržení závazku, či jak bychom dnes řekli, šlo vlastně o předem

---

[25]) K tomu srov. SÚA MV, SM, K 27, 30. 14. 6. 1596 jmenuje Rudolf II. takto 3 soudce: „. . . I znajíc toho takovou potřebu býti, tak činiti i tři osoby z obyvatelův tam v tom kraji hradeckém k tomu hodná, jakž o nich správu jmíti ráčíme, do téhož soudu purkrabského, aby tobě s jinými soudci v tomž soudu soudíti pomáhali, totiž slovutného Kryštofa Václava Kapouna z Svojkova a na Hlušicích, Petra z Nedabylic a Jindřicha mladšího Korduli z Sloupna . . .“ Tentýž fond obsahuje řadu těchto jmenování i jmenovacích listů, určených soudcům. Srov. i SÚA MV, SM O 13/12. Zpravidla byli jmenováni jen tři soudci, tj. polovina.

dohodnuté penalizování liknavého dlužníka či dodavatele.[27]) Pokud jde o hodnotu sporné věci, která byla důležitá např. pro určení rozlišení pravomoci většího a menšího soudu zemského, nemá zřejmě pro řízení před purkrabskými soudy žádný význam. Podobně jako u SPP, tak i u SPH nalézáme v hodnotách sporů značné rozdíly. Některé žaloby znějí na sumy nepatrné, jiné na tisícové částky. V řízení u SPH se důsledně rozlišuje agenda pří půhonných a agenda obeslání ze škod, tj. z procesních nákladů. Na rozdíl od SPP jsme však u soudu SPH nenalezli obeslání pro neřádné zatčení. To lze vysvětlit skutečností, že — podobně jako u všech ostatních soudů — se tu uznávala obecná příslušnost SPP pro napadení zatčení obesláním, jak ještě ukážeme. Stejně tak jako jiné soudy, včetně zemského či komorního, nemohly taková obeslání projednávat, nemohl tak činit ani SPH. Tento závěr je ovšem učiněn jen na základě poměrně časově omezeného vzorku, tj. z obeslání za léta 1582—1585. Agendy půhonné a obeslání jsou také odděleně vedeny v registrech nálezových. Vzájemný vztah a četnost obou druhů činnosti soudu jsou proměnlivé. Jak ukazuje připojená tabulka č. II., zpravidla převažují pře půhonné. V obou — jak u pří půhonných, tak u obeslání — se uplatňovalo často stanné právo. Značný počet případů však skončil dříve, než vůbec došlo k soudnímu projednávání. Samo podání půhonu či obeslání bylo pro liknavé dlužníky dostatečným důvodem k zaplacení dluhu a půhony byly přetrženy na žádost žalobce. Uplatňuje se tu tedy v tomto ohledu podobná praxe, jakou se vyznačoval v období mnohem pozdějších soud směnečný. Zejména u dlužníků šlechtických je zřejmé, že považovali zaplacení dluhů městským obchodníkům za nutné až po podání půhonu a jinou formu upomínky nepovažovali pro sebe za závaznou. To ostatně souvisí i s problematikou promlčení, jak o tom pojednáváme jinde. Jak se zdá, teprve půhon přetrhoval promlčení, pouhá upomínka nikoliv. Podobně přetrhoval promlčení při vymáhání přisouzeného nároku až prvý akt exekuce — úmluva. Zřejmě tedy šlechtici mohli spoléhat na případné opomenutí věřitele a možné promlčení.

Osobní příslušnost SPH byla podobně jako u SPP rozdílná pro žalobce a žalované. Také tu platila zásada, že žalobcem mohl být každý svobodný, ať již šlechtic, či obyvatel královského města. Poddaný jako žalobce vystupovat nemohl,

---

[27]) Srov. SÚA sign. NP 135, Nálezové soudu nejvyššího purkrabství pražského 1536—1618 (1619). Jde o praktickou příručku právníka působícího u SPP. V. Schulz, který tuto příručku popsal (Srov. V. Schulz, *Soupis register soudu nejvyššího purkrabství pražského*, Praha 1906, str. 36—37), rozpoznal jako autory tři po sobě působící písaře, jejichž jména neznáme. Rukopis není úplný a je poškozen neumělými vpisky a kresbami posledního majitele Roberta Köchera ze Štětí, který navštěvoval v r. 1844 pražské školy. V dalším budeme tuto příručku citovat zkratkou NSPP.

„V žlutých nálezových X2, mezi Bohuslavem Křineckým a Janem Houstounským . . . actum ve čtvrtek po Ochtábu sv. tří králův, léta 93. Měl nějaká prkna splaviti a neučinil-li by toho, tehdy že dává moc, by mohl z jednoho sta kop gr. č. pohnán býti. Provedl to pán, že jest nesplnil. Musil pokutu dáti."

neboť postrádal procesní způsobilost, a jeho nároky — jako ostatně ve stavovském právu vůbec — musel uplatnit jako žalobce jeho pán.[28]) Pro šlechtice, jenž byl poháněn na místě svého poddaného, to znamenalo nejen nezbytné nepříjemnosti a procesní útraty, které konečně mohl přenést na poddaného, ale i případnou majetkovou ztrátu, které se snažil leckdy vyhnout i způsoby protiprávními.[29]) Procesní způsobilost pohánět či být poháněn měly před purkrabskými soudy i osoby duchovní.[30])

Ve zkoumaném vzorku případů souzených před SPH jsme však nenašli jako žalobce Žida, jak to jinak bylo běžné u SPP. Podobně jako v řízení před soudem zemským tu nerozhoduje, zda žalobcem je muž či žena, za nedospělce vystupuje vždy jeho zákonný zástupce, kterým je buď otec, či poručník.

Pokud jde o žalované, mohli jimi být jen šlechtici, ať již sami pro právní závazky, které neplnili, či na místě svých poddaných, které zastupovali. Zásadně nemohli být tedy před purkrabské soudy poháněni či obesíláni obyvatelé královských měst, pro které byl v tomto ohledu příslušný soud městský. Řízení před purkrabskými soudy neznalo námitku podjatosti a mohly zde být projednávány i půhony, ve kterých jako žalobce vystupoval sám purkrabí či soudní písař, který vedl spisovou agendu soudu.[31])

U SPH se nabízí rovněž otázka místní příslušnosti, tj. zda jeho působnost je omezena jen na kraj hradecký. Odpověď je obtížná. Faktem je, že před SPH nenalezneme jako obžalované osoby, které byly usazeny mimo tento region. V tomto ohledu tedy možno konstatovat, že soud byl příslušný jen pro obyvatele kraje. Ale tato příslušnost nebyla zřejmě obligatorní. To dokazují půhony projednávané před SPP, kde jako obžalovaný vystupuje šlechtic v kraji hradeckém usazený,[32]) či dokonce nalezneme případ, kdy před pražským soudem se znovu projednává spor (nikoliv ovšem formou odvolání) již ukončený před SPH.[33])

---

[28]) Srov. RP A XII, BX, XXVI—XX, II—III.

[29]) Srov. tamtéž, R XIII Dorota Říhová, vdova kramářka a měšťka městě Hradci nad Labem pohání Kryštofa Radeckého z Radče a na Radostově pro dluh ve výši 28 kop gr. miš., které jí dlužil poddaný Kryštofa, krčmář Mikuláš Budka z Radostova. Ten sice dluh uznal, ale nezaplatil. Také jeho pán uznal oprávněnost nároku a dal souhlas, aby se věřitelka mohla hojit na statku, obilí a poli dlužníka „. . . a jistý den k vykonání jí takové spravedlnosti jmenoval, ale z toho, když k tomu přišlo, nic neučinil, ujavši se gruntu, jej prodal a tomu krčmáři poddanému fedrovní list dal, že z gruntu odešel a jí Dorotě jetí na osobě tak gruntu nedopomohl, toho na zkrácení spravedlnosti její učiniti nemaje".

[30]) RP L XV, opat břevnovský pohání z dluhu, N II, opat broumovský pohání namístě svého poddaného.

[31]) Srov. např. RP H VI, kde žaluje sám purkrabí pro dluh ve výši 520 kop gr. č. před vlastním soudem a O VIII, kde žaluje písař purkrabského soudu z dluhu ve výši 7 kop a 27 gr. č.

[32]) Srov. NSPP, str. 273, kde je uveden spor Kryštofa Radeckého a Adama Frydricha Radeckého.

[33]) Tamtéž, str. 78: „Po zdvižení půhonu znovu pohnal dříve než škody zaplatil. Zdviženo 33 M4". Jako příklad je uveden nález: „V žlutých nálezových CC 110 mezi Tobiášem Slánským a Zikmundem Čertorejským, byl mu půhon v Hradci zdvižen a on znovu v Praze pohnal, škod nezaplativši . . . post Andreae A° 93." Jak je zřejmé, důvod odmítnutí půhonu nebyl

Pro obyvatele kraje bylo ovšem mnohem snazší a účelnější pohánět do Hradce a stimulem tu byla tedy ekonomika řízení. Setkáváme se ovšem také s případy, kdy byl před SPP spor o dlužnou částku ukončen smírem, smlouvou mezi stranami. V případě, že tu strana pak neplnila, byla smluvená pokuta za neplnění smlouvy vymáhána před soudem hradeckým.[34]) Podobně bylo postupováno i tehdy, když SPP rozhodl o výši vysouzené sumy.

Jinak je tomu s žalobci. I když naprostou převahou jako žalobci před SPH se uplatňují obyvatelé hradeckého regionu, nelze pochybovat o tom, že oprávněný k podání půhonu byl každý svobodný obyvatel českého království a pochybnosti byly jen o oprávnění pohánět u příslušníků ostatních zemí České koruny.[35]) Nutno však připomenout, že tu vzhledem k povaze agendy, vyplývající z úzkého vzájemného hospodářského styku obyvatel kraje, šlo spíše o případy výjimečné.

3. Z povahy soudu, který měl pohotově soudit spory finanční, vyplývá i četnost jeho zasedání. SPH zasedal jen 8—10 dní v roce a zpravidla v úterý, popř. i ve středu, většinou dopoledne. Tady shledáváme nápadný rozdíl, podmíněný zřejmě omezenou územní činností soudu hradeckého, od SPP, který zasedal mnohem častěji a jehož agenda byla také mnohem početnější. Podle zjištění Jar. Charváta, na počátku 16. století zasedal pražský soud 3× týdně. V zimním období, tj. od počátku prosince, začínala jednání v 11.00 h dopoledne, v červnu a červenci ve 2 h odpoledne. Pro běžný rok zjišťuje Charvát až 105 dnů věnovaných jednání soudu. Tato zasedání se od r. 1543 mohla odbýt i v pátek a od r. 1567 bylo nařízeno, aby soud zasedal vždy v ranních hodinách.[36]) Frekvence soudních roků během roku se pohybovala za normálních podmínek od 5 do 10, tj. bylo to až 20—50 dnů.[37])

Počet projednávaných případů, ať již pří půhonných, či obeslání, se v jednotlivých letech samozřejmě liší. Vycházíme-li z pramenů SPH za léta 1587—1590, zjišťujeme, že nejvíce bylo v 1 roce projednáno 54 případů, nejméně 26. Nižší počet zjištěný v r. 1590 je neúplný pro poškození rukopisu (viz tab. II). Půhonných pří bylo projednáno nejvíce 27 a nejméně 13, obeslání 20 a nejméně 10.

---

tedy v nepříslušnosti soudu nebo v tom, že šlo již o spor rozsouzený, nýbrž v tom, že nezaplatil dosud soudní útraty z prohraného sporu.

[34]) Srov. RP, P XI.

[35]) Dokladem toho je rozhodnutí SPH o půhonu Bauslava Bority z Buče na Jiřikovicích, místomorníka menšího práva v kraji brněnském. Půhon podaný k soudu hradeckému byl přetřen s marginální poznámkou: „. . . půhon původa jakožto v tomto království neusedlého vedle žádosti strany pohnané a zřízení zemského B 47 jest přetržen . . . Anno 1590" (RP E III). Tentýž původ ovšem ve stejné věci bez námitky pohánět později, tamtéž, O XII, O XIII, když si — podle zmíněného ustanovení ZZ opatřil ručitele. Podobně bylo postupováno i u SPP. Srov. NSPP, str. 24: „Moravec ač usedlý byl v Moravě, však musil o škody zaručiti. V sedmých Tobiášových R 8."

[36]) V. Schulz, op. cit., str. 7—8.

[37]) Tamtéž, str. 9.

Také počty půhonů se v jednotlivých letech nápadně liší a jejich počet zachycený pro iéta 1589—1593, tj. celkem 440, není nikterak velký, uvědomíme-li si, že je to v průměru 85 půhonů na rok (srov. tab. I). Srovnáním s četností případů SPP zjišťujeme, že tu připadalo kupř. na r. 1612 489 půhonů, což je číslo zdánlivě vysoké.[38]) Uvážíme-li však, že se tu měly soustřeďovat půhony z ostatních krajů, je to však průměr ve srovnání s hradeckým neobvykle nízký, něco přes 44 půhonů v jednom roce na jeden kraj. Toto číslo je nízké i při uvážení skutečnosti, že kraj hradecký svou rozlohou převyšoval ostatní kraje. Jak je tedy zřejmé, nutno opravdu předpokládat, že žaloby měšťanů (řemeslníků a obchodníků) pro dluhy vůči šlechticům se projednávaly i před ostatními krajskými hejtmany.[39]) Jinak počet projednaných půhonných pří při jednom sezení před SPP se blíží skutečnostem zjištěným u SPH. Rozdíl nacházíme snad jen v důkladnosti vedení protokolů, v registrech nálezových, které u SPP zahrnují např. na jedno zasedání soudu 43 stran rukopisu při 11 projednaných případech.[40]) Běžně však byly také projednány jen dva případy na jednom zasedání soudu.

4. Základní procesní pravidla, kterými se řízení před SPH řídilo, se neodlišují od forem řízení před SPP. Oba procesy jsou totožné, resp. se liší jen v nepodstatných otázkách. Oba také vycházejí z obecných zásad českého šlechtického procesu, které ovlivňovaly řízení před šlechtickými soudy a vyvinuly se především v řízení na nejvyšším zemském soudu. Těmito zásadami je především ústnost a veřejnost procesu, zásada projednací a dispoziční. Proces má, jak ani při povaze agendy jinak být nemůže, povahu soukromou. Ta se projevuje jak v iniciativě, která vede k podání půhonu či obeslání, neboť soud rozhoduje o soukromých majetkových nárocích žalobce, tak i v zásadě dispoziční, která stranám umožňuje kdykoliv rozhodnout spor smírem, vzdáním se nároku, důkazu či — a to nejběžněji — zaplacením dluhu.[41]) Dokonce i tehdy, když se řízení dotýká zájmu koruny, tj. finančních zájmů panovníka z titulu pokut, soud těmto nárokům nedává přednost a často i rozhoduje proti nim, a to ve prospěch oprávněných nároků strany.[42]) Zásada ústnosti tu v řízení o nárocích finančních je ovšem kombinována s možností a nutností předkládat důkazy písemné povahy a důkazy roz-

---

[38]) Srov. k tomu SÚA MV, Registra černá kropenatá nálezová soudu nejvyššího purkrabí pražského 1608—1612, ND 79.

[39]) Smlouva Svatováclavská, čl. 9, ovšem zužuje tuto možnost na dluhy do hodnoty 5 kop gr. č.

[40]) To vyplývá z Register černých kropenatých, z údajů o soudu konaném ve čtvrtek po sv. Školastyce r. 1609.

[41]) Srov. NSPP, str. 291, kde je vyjádřena možnost vzdání se námitky promlčení slovy: „Kdo uvolí promlčením nebrániti, to obrana potom nepostačí."

[42]) Srov. tamtéž, str. 396. SPP rozhodl o obeslání z neřádného zatčení, ačkoliv královský prokurátor namital „. . . že se to dotejše radýrování a falše. Proto že příčiny k zdvižení postačiti nemají. Předce slyšáno a zdviženo. V registřích I. vejpovědních M I." Soudobý právník toto stanovisko s chutí komentoval slovy: „K obeslání z neřádného zatčení každý k zdvižení mluviti může, byť i prokurátor JMC toho bránil a na pokutu nastupoval."

hodujícími jsou vedle zemských desek i dlužní registry, listy hlavní apod.[43]) Soud nevyžaduje osobní přítomnost stran a dává jim možnost zákonného zastoupení.

Řízení má svou fázi přípravnou, tj. pohánění, a vlastní přelíčení. Pokud jde o exekuci, tj. výkon rozhodnutí, o tom sice nenáleželo soudu purkrabskému rozhodovat, ale její výkon, jak ještě ukážeme, byl s úřadem nejvyššího purkrabího úzce spjat.

Oba soudy purkrabské byly soudy prvoinstančními a z jejich rozhodnutí nebylo možné odvolání, či lépe řečeno, žádný řádný opravný prostředek. V tomto smyslu tedy rozhodovaly v první a poslední instanci. Přesto však možno vysledovat úzkou návaznost zvláště SPP na větší soud zemský. Bylo tomu nejen ve shora již zmíněném jmenování soudců SPP, ale především v tom, že soud zemský podává dobrá zdání v případech, kdy soudci SPP nevěděli jak rozhodnout[44]) a tato zdání pak měla povahu obecně závazných pokynů. Zřejmě se také v určitých případech konala zasedání SPP, kterého se, snad pro závažnost pří — účastnili i soudci soudu zemského, a purkrabí hradecký. Takové zasedání máme sice doloženo jen jednou, ale to neznamená, že se podobné případy neopakovaly.[45]) Tu pak vlastně došlo k propojení tří soudů.[46]) Byl to také větší soud zemský, kterému byly postupovány případy rozsouzené u SPP, aby rozhodl o vedení exekucí. Donucení k placení, resp. pojištění pohledávky v případě vítěze pře je ovšem záležitostí soudu. K podrobnějšímu vysvětlení této problematiky se ještě vrátíme.

a) Pokud jde o řízení přípravné, tvořilo jeho hlavní součást pohánění, tj. doručení půhonu. Také před soudy purkrabskými se uplatňovala obecná lhůta promlčecí, tj. 3 roky a 18 neděl. Promlčení se neuplatňovalo v případech, kdy se ho někdo výslovně vzdal a při královských odúmrtích. Promlčení přetrhoval půhon již svým podáním, byť i nebyl zatím uplynutím promlčecí lhůty vyhlášen.[47]) V zájmu sirotků mohlo být žalováno i pro dluh již promlčený na základě rozhodnutí soudu zemského, tedy vlastně na základě jakési stížnosti pro porušení zákona.[48]) Nárok ženy vůči manželu (pro dluh) se rovněž nepromlčoval, neboť

---

[43]) Tamtéž, str. 1.

[44]) Tamtéž, str. 21: „V 10. Nových půhonných V. 18. Baroch žid pohnal Radslava Vchyňského. Tu z naučení soudu zemského jest nalezeno, aby zaručil i užil odkladu . . ."

[45]) Tamtéž, str. 277 „V papouškových B. 8. Celestýn Semík pohání Jiřího ze Sudétu. Nález ve středu po neděli smrtedlné léta 1600. Novej nález jest toho v přítomnosti p. purkrabě hradeckého a p. Gottharda Žďárského, soudců zemských, jest učiněn".

[46]) Mohla tu hrát úlohu i skutečnost, že v osobě soudců šlo o kontinuitu úřadu. Tak kupř. dlouhodobý purkrabí hradecký Albrecht Kapoun (1570—1594), byl předtím v letech 1557—1569 purkrabím hradu pražského a v této funkci řídil jednání na SPP (srov. Fr. Palacký, cit. op., V. Schulz, op. cit. str. 33).

[47]) Srov. SNPP, str. 296.

[48]) Tamtéž, str. 300 ... . Jich Milosti (mohou) na soudu zemském to opatřiti, aby to ke škodě nebylo, zvláště kde se sirotkův dotejče, a to postačuje. V Fialových S 16, mezi Petrem Bohdaneckým a p. Janem z Pernštejna, Actum v středu po sv. Voršile, Anno 95."

za trvání manželství se uznávalo, že ve smyslu známé zásady „žena vězněm muže svého" nemohly ženy upomínat.[49]) Manžel naproti tomu mohl vystupovat i jménem své manželky a činit na jejím místě závazná prohlášení.[50]) Původně se pohánělo k SPP 3×, vždy po 14 dnech, od vydání Vladislavského zřízení zemského[51]) jen 1×, a to v 6 nedělích před zahájením soudu. Tuto praxi nacházíme i u soudu hradeckého. Nedostavení se k soudu mělo za následek ztrátu pře kontumačním rozsudkem pro nestání.[52]) Nedostavení se původa k vyhlášení půhonu mělo za následek přetržení a vymazání půhonu.[53]) Pro korporace, město či konvent bylo požadováno zvláštní zastoupení. U města to museli být dva zástupci: jeden z velké rady, druhý z obecních starších.[54]) Konvent měl být zastoupem starším příslušníkem řádu, vybaveným mocným listem.[55]) Zastoupení stran před soudem bylo možné teprve po vyhlášení půhonu, kdy mohl být mocným listem určen zástupce „pro zisk i ztrátu".[56]) Pokud toto zmocnění mělo právní vady, znamenalo to pro původa ztrátu půhonu a pro pohnaného ztrátu pře z titulu stanného práva.[57])

Zřízení poručníka mocným listem bylo pro procesní stranu závazné a zásadně se nepřipouštělo, aby za zapsaného poručníka přišel jiný, byť by se vykázal novým mocným listem. Strana se také v případě zřízení poručníka nemohla vymlouvat na nemoc jako příčinu nedostavení se k soudu.[58]) O odklad však žádat bylo povoleno. Bylo to možné i v případech, kdy obžalovaný nebyl připraven odpovídat na žalobu pro nemoc, pokud nebyl k dispozici (dohnán) potřebný svědek. Jinak odklad pro postavení svědků byl možný jen v případech, že se pro postavení svědků pohánělo půhonem.[59]) V některých závažných věcech, jako při žalobách

---

[49]) Tamtéž, str. 298, „Žena věřitelem manžela svého jsúcí neupomínala až léta zemská prošla. Po smrti rukojmě jeho bránili se, že jest promlčáno. Nepostačilo. Poněvadž jest byla v moci jeho a rukojmův upomínati nesměla. V Bílých nálezových F 20. V Černých nálezových, mezi Annou Malíkovskou a Janem Žižovským, rukojmím za někdy Jana Malíkovského, manžela jejího. Actum v soudu po neděli Judica Anno 1572".

[50]) Srov. RP, L XX: „. . . přiznal se Zikmund Cedlic i na místě paní Kateřiny, manželky své: že jest se o tomto půhonu s pohnanou srovnal a jeho na místě manželky své proti pohnané v ničemž užíti nežádá. A na to jest přetržen . . ."

[51]) AČ V., str. 175, VZZ, čl. 383. Tento termín byl změněn na čtyřnedělní v ZZ 1564, čl. O 22 a sněmovním usnesením z r. 1575 se zavedla opět lhůta 6nedělní. K tomu srov. i V. Schulz, op. cit. str. 9.

[52]) Srov. NSPP, str. 10.

[53]) Tamtéž, str. 4.

[54]) Tamtéž, str. 1.

[55]) Tamtéž.

[56]) Tamtéž, str. 593.

[57]) Soudní praxe považovala za „nepořádky mocných listů" pochybení v titulu, např. místo z Drahenic z Drahonic, omyl v názvu soudu — místo soud nejvyššího purkrabství pražského — úřad nejvyššího purkrabství pražského (tamtéž, str. 6 a 8).

[58]) Tamtéž, str. 593.

[59]) Tamtéž, str. 573 „Mezi Františkem Muškoněm a Annou Chrtovou — Actum v středu po sv. Šimonyši a Judy, Anno 97".

pro falešné listiny, královské pokuty apod., se však povolovaly výjimky.[60]) Již Vladislavské zřízení zemské povolovalo žádost o odklad konání přelíčení, a to 1× na dobu 4 neděl (dříve se připouštěly 2 odklady po dobu 14 dní). Pokud důvodem omluvy strany byla nemoc, vyžadovala se přísaha v kapli všech Svatých „k spravení nemoci".[61]) U soudu hradeckého stačilo pouhé osobní prohlášení před soudem.[62])

Obecná zásada stanného práva se tu tedy uplatňuje v plné šíři: jestliže pohnaný či původ nestojí a po trojnásobném volání se neohlásí, prohrávají, s tím ovšem rozdílem, že původ ztrácí jen půhon a může znovu pohánět, pohnaný však ztrácí při.

Složitá problematika půhonu nalezla v praxi purkrabského soudu vyjádření i v pravidlech, stanovících podmínky, pro které byl půhon odmítnut, tj. nebyl čten.[63])

Při posuzování půhonu se i před purkrabskými soudy uplatňovaly obecné zásady českého procesu: zákaz protipůhonu, dříve vyšlý půhon čeká na vyřízení pozdějšího,[64]) vyšlý půhon předstihuje i sročení před soud komorní pro obvinění z falše listu, ze kterého se pohání,[65]) zakazuje se spojování půhonů. I když šlo o nedílníky, museli být pohánění každý zvláštním půhonem[66]) a zakazuje se spojování více procesních nároků v jednom půhonu.[67])

Námitky proti půhonu mohly být uplatněny i před vlastním důkazním řízením: např. pro opožděné dodání před zahájením soudu, pro doručení v neděli,[68]) pro opomenutí předepsaných forem doručení (např. pro úředníky zemské).[69]) Zásadně nesměl být půhon podáván nedočkavými dlužníky před terminem splatnosti pohledávky,[70]) půhon byl zdvihán i pro chyby v něm obsažené,[71]) jestliže

---

[60]) Tamtéž, str. 575.

[61]) Tamtéž, str. 5.

[62]) Srov. RP D IX, D XII, M XII: „A. 1590 v auterý po proměnění pána Krista na vyhlášení půhonův v soudě Prokop Střížek Ottmar z Holohlav stoje životně v soudu, Václava Chvalkovskýho z Hustiřan, vedle zřízení zemskýho, za nemocného položil.".

[63]) Srov. NSPP, str. 14 an. Např. jestliže neosedlý pohání z více než sám má (str. 20), jestliže zemře původ či pohnaný (str. 14), je-li původ „člověk zmařilý na cti", (str. 17).

[64]) Srov. NSPP, str. 29—33: v případě, že dva věřitelé chtějí užít jeden dlužní úpis, čeká první půhon na vyřízení pozdějšího, stejně tak v případě, kdy věřitelé „po smrti dlužníka svého zase k jeho dlužníku o jeden dluh hledí . . ." čeká první půhon na vyhlášení pozdějšího.

[65]) Tamtéž, str. 35.

[66]) Srov. RP K XIV—XVII.

[67]) Tamtéž, G XIV—XVI, Q XVIII—XX, R I—II, T IX—XII.

[68]) Srov. NSPP, str. 38.

[69]) Tamtéž, str. 38. „Mezi Kateřinou Točníkovou a Michalem Špánovským, nejvyšším písařem království českého. Byl mu po poslu půhon dodán. Zdvižen. Actum v středu po třech králích. Anno 86."

[70]) Tamtéž, str. 41 a 135.

[71]) Tamtéž, str. 42.

nepoháněli všichni společníci či naopak nebyli jako pohnaní všichni uvedeni.[72]) Samozřejmým důvodem zdvižení byl i nedostatek procesní způsobilosti žalobce, tj. když postrádá procesní způsobilost (je v cizí moci[73]), je poručencem.[74]) Pečlivě byly také sledovány případy zatmělosti půhonů, což pro praxi zvláště advokátskou byl nepostradatelný přehled důvodů k napadení půhonů, a tedy i vítězství ve sporech jinak zcela beznadějných.[75])

Soud ovšem mohl zamítnout půhon i po provedených důkazech („po průvodících"). Vedle důvodů formálních, tj. poukázání na rozpor mezi půhonem a obsahem dokazování či námitkou nepříslušnosti soudu,[76]) jsou to nedostatky důkazního charakteru. Původ pohnal držitele statku, ale neprokázal, že jsou skutečnými držiteli,[77]) žalobci neprokázali, že jejich procesní nárok vznikl dědictvím atd.

Právě v tomto stadiu se také mohla uplatnit námitka falše, o které jsme hovořili již výše. Z povahy sporů o dlužní úpisy se podává, že šlo o případy časté. Obecně to bylo formulováno tak, že „Listů židovských, falší naříčených, purkrabí tolikéž nesoudí".[78]) Podobně byly na soud zemský podávány případy naříčení listu z partyty, či lichvy,[79]) nebo označení kvitance jako zfalšované.[80])

Vyloučení příslušnosti purkrabského soudu se však vztahovalo i na další případy: pokuty náležející králi,[81]) nářku poctivosti,[82]) předložení podezřelých

---

[72]) Tamtéž, str. 46.

[73]) Tamtéž, str. 51.

[74]) Tamtéž, str. 52 „. . . poručníky mocné otcovské maje".

[75]) Tamtéž, str. 53—84. Autor příručky uvádí celkem 14 takových případů.

[76]) Tamtéž, str. 103, 112, „. . . purkrabě toliko listy hlavní aneb právem listu hlavního souditi má . . ."

[77]) Tamtéž, str. 113. Zde nacházíme i zajímavý případ, kdy nevybytá manželka (nedostala vdovské věno) neodpovídala za dluhy svého zemřelého manžela: „z té příčiny dluhem povinna nebyla . . .".

[78]) Tamtéž, str. 156. Jako příklad je uváděn spor „Mezi Wailem Noskem židem a p. Frydrychem z Šlejnic: naříekl, že jest list naskrze falešný, na něj že nic půjčeno není. Podáno na soud zemský. Actum v pondělí po neděli Cantate 98". Dále je poukázáno na případ „V brunátných nálezových. Mezi Gotfrýdem Berbištorfem a Jakubem Nerhoffem: naříekl, že jest ten list naskrze zfalšovaný, židovskou praktikou učiněný a na ten list že nic nedáno a půjčeno není. Pro takový nářek, poněvadž zjevně se list falší naříká, podáno na soud zemský. Act. v pátek po památce rozeslání sv. apoštolův, A° 1607".

[79]) Tamtéž, str. 157 „Naříekl, že list z partyty pošel. Na soud zemský podáno. Zřízení zemské." K pojmu partyty a lichvy a jejich trestání. Srov. K. M a l ý , *Trestní právo v Čechách v 15.—16. století*, Praha 1979, str. 147—150.

[80]) Zpravidla v takových případech šlo o naříčení kvitance z falše či že jde o kvitování dluhu nezaplaceného. Tamtéž, str. 161.

[81]) Tamtéž, str. 166, „Pokuty JMK kde se dotýče, ta se též podává na soud zemský".

[82]) Tamtéž, str. 167, „Poctivosti kde se dotýkalo, toho purkrabě nesoudí, nýbrž na soud zemský podáno . . ."

důkazů,[83]) pohánět-li někdo z listu, na který nebylo nic půjčeno,[84]) i pro dluh, za který pohnaný neodpovídal, neboť byl oddělen od svých spolunedílníků.[85]) Zásadně nesměl soud purkrabský soudit spory o dědictví.[86]) Pochopitelně byly z jeho kompetence vyloučeny spory trestní povahy, namířené proti králi.[87]) Purkrabský soud nemohl také soudit věci, které se dotýkaly královských výpovědí, zemských desk, stanného práva, tj. kontumačních rozsudků, vynesených před jinými soudy.[88])

Půhony zanikaly samozřejmě i smrtí původa či pohnaného.[89])

b) Základní a nejsložitější částí procesu před purkrabskými soudy bylo vlastní dokazování. Bylo tomu tak zejména proto, že právě při posuzování předložených důkazů či námitek proti nim museli soudci aplikovat široký okruh právních předpisů, a to nejen procesních.

Na prvém místě tu šlo o řadu otázek práva vlastnického, rodinného (zvláště vztahů mezi rodiči a dětmi, mezi manželi), dědického, poručenství, uplatňovaly se tu předpisy o právní způsobilosti, právo obligační, odúmrtní, předpisy exekuční.

Omezený rozsah naší studie nám nedovoluje podat podrobnější rozbor všech těchto otázek a omezíme se jen na ty, které se blíže dotýkají procesu před purkrabskými soudy.

Zvlášť významné místo mezi důkazy měly listiny a zápisy. Důležité místo při posuzování jejich právní platnosti měla osoba vystavitele, tedy v praxi nejčastěji dlužníka. Řízení před purkrabskými soudy vycházelo ze zásady, zakotvené v českém právním řádu, podle které byli nedospělci nezpůsobilí k uzavírání závazků, resp. že v takovém případě jde o naturální obligace, tj, že mohou své závazky plnit a když plní, mají důsledky plnění stejné účinky, jako u dlužníka dospělého, že však toto plnění není soudně vynutitelné. Soudní praxe se odvolává na zemské zřízení a sněmovní usnesení z r. 1573 a zbavuje nedospělce odpovědnosti za závazky, které přijal.[90]) Z této obecně formulované zásady však v praxi SPP

---

[83]) Tamtéž, str. 168.

[84]) Tamtéž, str. 170.

[85]) Tamtéž, str. 172.

[86]) Tamtéž, str. 172, „Nápadu se dotejkalo, podáno na soud zemský . . ."

[87]) Tamtéž, str. 169 „. . . když se věc dotejkala vysoce a velice Majestátu JMC, což tomuto soudu souditi nenáleží, podáno na soud zemský . . ."

[88]) Tamtéž, str. 507.

[89]) Srov. RP, B I „Pohnaný umřel: smrtí jeho půhon k přerušení přišel". N V „. . . pro smrt původa přetržen ve středu po sv. Vítě 1592".

[90]) Srov. NSPP, str. 173 „O listech a zápisích, proč kdy postačovati nemohly a rozdílně zase jak jsou postačovaly". Jde o případy, kdy „Lidé mladí a nezletilí, obzvláštně pak kteří otce živé mají, byť pak jaké listy na sebe sdělali, anebo se k rukojemství postavili, nejsou povinni toho platiti a tomu dosti činiti, což pak zřízení zemské F 18 a sněmovní snešení v kvaternu sněmův obecních červeném 1575 O 4, v tom artykuli o rozpustilosti lidí mladých, toho hájí a aby jim nic půjčováno a k rukojemství uvazování nebylo, se zapovídá." Zemská zřízení z r. 1564 v čl. F 18/CIB, IV, I, I, str. 565 prohlašují za neplatné testamenty,

nalezneme některé výjimky, podmíněné určitými okolnostmi. Odpovědnost za dluh se vztahovala na dluhy učiněné v nedospělosti za předpokladu, že při vzniku závazku byli nedospělci v moci svého otce či měli poručníky nebo jim byla dána v souvislosti se vznikem závazku „léta" a vládli svými statky.[91]) Stejné důsledky nastaly v případě, že se při vzniku závazku zvláštním reversem vzdali pro budoucnost námitky nezletilosti[92]) nebo dodatečně při nabytí zletilosti dluh uznali a začali platit. Pokud by začali plnit závazky uzavřené v nezletilosti jiným věřitelům, mělo to následky i pro ostatní závazky v nezletilosti uzavřené.

Za neplatné byly rovněž považovány závazky z her.[93])

Z formálních námitek neplatnosti závazků se v soudní praxi nejčastěji uplatňovala námitka užití neoprávněného titulu,[94]) přepsání údajů v listu.[95])

Jako důkazy byly vedle listů hlavních (tj. dlužních úpisů) připuštěny i obchodní záznamy (registra krámská), tj. evidence dlužníků a výše jejich dluhů.[96]) Ztracené listy mohly být nahrazeny svědectvím osob úředních,[97]) když došlo ke zničení listu, mohl z něho věřitel přesto žalovat.[98]) Z agendy purkrabských soudů tedy vyplývá i podstatný rozdíl mezi povahou důkazů, resp. jejich významem,

---

které by pořídil nedospělec do 20 let. Obmyšlený však mohl dědický nárok vydržet, pokud by zůstavitel testament během obecné vydržecí lhůty nenapadl. V tomto případě šlo o tzv. zápis „bez místa", tj. formu závěti, fingující dlužní závazek bez možnosti změny rozhodnutí pořizovatele. Jako příklad se (tamtéž) uvádí případ z register žlutých nálezových, H 12: „Samuel Velen žid pohnal Jiřího Martina Kohomlada. Pohnaný provedl, to že když jistotu udělal, let 20 neměl . . ."

[91]) Tamtéž, str. 181, 182: „Poněvadž po učiněném listu hned mu léta od JMC doplněna byla . . ."

[92]) Tamtéž, str. 272. Obrana nezletilosti však nebyla přiznávána měšťanům „. . . i jsouc osoba městská, ta obrana mu neposloužila . . ." V registřích brunátných mezi p. Kryštofem Harantem z Polžic a Jiřím Kryštofem Karbanem. Anno 1608".

[93]) Tamtéž, str. 282, „Mezi Sylvestrem Mlázovským a Janem Tetaurem, peněz hernich platiti nebyl povinen. V nálezových bílých F 16".

[94]) Tamtéž, str. 286, „. . . že titul sobě dává, k kterémuž že žádného práva nemá, a že o ten titul na soudu zemském činiti jest, chtěje, aby ten půhon očekával, až na soudu zemském o ten půhon konec učiněn bude. V černých nálezových kropenatých 01, Jan z Wartenberka proti Karlu z Wartenberka. Dáno původu za právo . . . Actum Anno 1611. V sobotu po neděli Cantate."

[95]) Tamtéž, str. 289: „. . . datum že jest matulované", „že jest jistota v datum radýrovaná, totiž kdež jest stálo 1604, že jest 1608, a že ten list dluhu jest od 1604. Počitajíc promlčení, dáno pohnanému za právo . . ." Tu stojí za povšimnutí, že soud byl vázán návrhem žalobce. Ten nevinil z falše, ač o ni zřejmě šlo. Jinak by totiž byl, jak jsme již ukázali, pro věc příslušný soud zemský.

[96]) Srov. např. RP DIV.

[97]) Srov. NSPP, str. 369, „V 6. Tobiášových S 8 Půhon. Mezi Anýžkou Strnadovou a Janem Rutovcem. Tu na zprávu osoby jedné úřadu, p. Václava z Prošovic, kterýž jest takový list při úřadě viděl, suma jest přisouzena. Nález v červených D 20 x".

[98]) Tamtéž, str. 37, „List bezelstně když se zkazí, to na škodu není, nýže ten věřitel k dlužníku svému o dluh v něm zapsaný se domlouvati".

užívaných před nimi a před soudem zemským, kde převažovalo svědectví osobní a ústní, které mělo vždy přednost před svědectvím písemným, vyjma ovšem důkazem provedeným zápisem v zemských deskách. Zde také nemohlo (s výjimkami povolenými Smlouvou Svatováclavskou pro obyvatele královských měst) být svědectví osob živých nahrazeno písemným. U soudů purkrabských však se svědectví před soudem dostávalo již jen v podobě písemné, v zápisech, které byly ve formě protokolu pořizovány v kanceláři purkrabství.

U důkazů písemných bylo rozhodující hodnocení, resp. stanovisko soudu. Pokud jednou odmítl důkaz, např. předložený v českém překladu z němčiny, nebyl již připuštěn ani originál.[99]) V každém případě bylo nutno písemné svědectví ověřit pečetí písařem, který jej zapsal. Vyžadovalo se to nejen u listin, jejichž vystavitelé již zemřeli,[100]) ale i při výpisech ze zemských desek, kde kromě pečeti musel být připojen i podpis úředníka, který výpis pořizoval.[101])

Pokud byl jako listinný důkaz užit dopis, byl připuštěn jen tehdy, když byl adresován osobě, která ho předkládala.[102]) Jinak by muselo být stranou, která chtěla dopis předložit jako důkazní materiál, poháněno pro „položení listu" a ten pak byl uložen v soudní kanceláři.[103])

Zvláštní úlohu — jak jsme již uvedli — mělo u soudů purkrabských svědectví. Procesní pravidla řešila zejména problém způsobilosti svědků. U osob příbuzných nebo blízkých se vycházelo ze zásady, že syn může svědčit „o peníze" matce,[104]) avšak manželka nemohla svědčit svému muži, neboť byla v jeho moci,[105]) nikdo nemůže vystoupit jako svědek ve vlastní při.[106])

O svědectví se pohánělo[107]) a byl-li svědek pohnán i dohnán, musel svědčit. Svědectví písemné se muselo předkládat zapečetěné a ten, kdo pečetil, musel užívat „pečeti řádné". Užití pečeti, která svědkovi nepatřila, měla za následek odmítnutí svědectví. Pokud bylo podáno již jednou svědectví ústní, tzv. „oderčené", nemohlo být již znovu dodatečně sepsáno a přečteno na soudě.[108]) Písemné svědectví mohly podávat i osoby neusedlé.[109])

---

[99]) Tamtéž, str. 558.

[100]) Tamtéž, str. 565.

[101]) Tamtéž, str. 565: „Osoby přísežní soudu komorního byli povini svědčiti o ruce jedné osoby též přísežný, již mrtvé, i o tom, co se při úřadu tajně nedálo".

[102]) Tamtéž, str. 564, „. . . psaní cizi, kdožby sám z svých rukou podal, za průvod stačiti nemůže . . .".

[103]) Tamtéž, str. 564, „. . . do deposicí položeno . . .".

[104]) Tamtéž, str. 553, „V 1. Vejpovědních, CCS . . . však nalezeno, že syn mateři své pro peníze svědčiti může, Actum Anno 95, v středu po sv. Tří králích."

[106]) Tamtéž, str. 556.

[108]) Tamtéž, str. 570.

[107]) Tamtéž, str. 572.

[108]) Tamtéž, str. 558.

[109]) Tamtéž, str. 560, „. . . svědomí listovní, když se odnikud nepíše, postačují".

Jako důkaz bylo tedy připuštěno svědectví, které bylo v řádné písemné formě předloženo soudu, či svědectví písemné, které bylo zaprotokolováno v kanceláři purkrabského úřadu.

Z oblasti práva dědického se setkáváme s celou řadou základních pravidel, která jsou aplikována při rozhodování před purkrabskými soudy: na otce přecházejí po nevybytém synu či dceři jejich nároky jako věřitelů, stejně jako na bratra po bratru či na sestru po sestře, a to i proti královským nárokům odúmrtním.[110]) Strýc dědí dlužní pohledávky po strýci, újec stavu rytířského po újci stavu panského.[111]) Poručníci vymáhají pohledávky, které připadly sirotkům po smrti jejich rodičů,[112]) děd má právo vystupovat jménem svých vnuků a vymáhat jim pohledávky z dluhů, aniž by byl jejich poručníkem.[113])

Zásadně se uplatňuje představa, že dědictví či držba dědictví má za následek povinnost „dluhy a závady toho, po komž statek drží, zaplacovati".[114]) To se vztahovalo i na případy, kdy statek po zůstaviteli dostal někdo již za jeho života, nebo když zdědil jen část inventáře statku, na kterém vázl dluh.[115]) Hranice této povinnosti je vytyčena pravidlem, že „Z statku dluhy se platiti mají, pokudž statku umrlého stává".[116]) Povinnost nést právní odpovědnost za závazky zůstavitele se nevyhnul obmyšlený dědic ani „odporem", napadením kšaftu, pokud se již dříve držby zděděného statku ujal.[117])

U klášterů ručili opat a celý konvent za závazky předešlého opata.[118])

V takto striktních pravidlech se však přece objevuje výjimka, a to v případě, že dědicem je z titulu práva odúmrtního panovník. V r. 1610 se takový případ stal v Ml. Boleslavi, kde zůstavitel učinil některé odkazy, včetně pohledávek peněžních (není jasné zda vůči králi či jiné osobě) městu a dlužník již dokonce plnil. Královský prokurátor pohnal boleslavské z neoprávněného nabytí pohledávek a ti pak museli vše odevzdat komoře.[119])

c) Proces před SPP i SPH mohl — jak jsme již výše ukázali — skončit již ve stadiu přípravném: splněním pohledávky — zaplacením dluhu[120]) a předložením kvitance. Pokud pak již k přelíčení došlo, pak skončilo buď:

---

[110]) Tamtéž, str. 317.
[111]) Tamtéž, str. 320.
[112]) Tamtéž, str. 326.
[113]) Tamtéž, str. 330.
[114]) Tamtéž, str. 337.
[115]) Tamtéž, str. 341.
[116]) Tamtéž, str. 342, „. . . V prvních Tobiášových M 16, Mezi Volfem z Vřesovic a Jindřichem knížetem z Plavna . . ."
[117]) Tamtéž, str. 345.
[118]) Tamtéž, str. 352.
[119]) Tamtéž, str. 335, „V černých kropenatých nálezových H9 mezi Voldřichem Geršlorfem JMC prokurátorem a Boleslavskými, Actum 1610 v středu po sv. Školastyce."
[120]) Srov. RP, G XX, „Původa plnomocník kázal jej přetrhnouti v soudu dne sv. Doroty Anno 1590."

— smlouvou, uzavřenou mezi spornými stranami, ve které byly dohodnuty způsob a lhůta plnění, resp. odklad plnění, tedy smírem (soudním či mimosoudním) mezi stranami;[121])
— odsouzením obžalovaného a zaplacením dluhu;
— odsouzením obžalovaného a v případě neplnění vydáním od úřadu purkrabského listu zatýkacího (zatykače);[122])
— odmítnutím půhonu a vítězstvím pohnaného;
— stanným právem pro nedostavení se pohnaného či původa;[123])
— smrtí původa nebo pohnaného.[124])

Základní formou ukončení sporu před purkrabskými soudy byl tedy nález. Pro zkoumání procesu je také nejdůležitější, neboť se v něm obrážejí typické formy řízení a zásady, které ho ovládaly.

Nález byl vynášen jménem purkrabího či za jeho nepřítomnosti jménem purkrabského soudu. Tak bylo postupováno jak v Praze, tak i v Hradci. Ze zachovaných nálezů není zřejmé, zda nález byl schvalován většinou soudců, či zda rozhodující byl názor předsedy. Aktivní účast na formulaci nálezu musíme však předpokládat, neboť jen tak lze vysvětlit případy pochybností a žádostí o stanovisko zemského soudu. Nález byl přečten stranám a současně zapsán do register nálezových.

d) Důležitou otázkou jsou důsledky nálezu pro sporné strany. Mohl uspokojit věřitele, odmítnout jeho nároky, mohl odmítnout půhon či obeslání, mohl však také rozhodnout o nárocích na škody, tj. soudní útraty.

Řekli jsme již výše, že exekuce nepatřila do vlastní činnosti purkrabského soudu. V pramenech se zdůrazňuje, že purkrabský soud nesoudí stanná práva vyhlášená před jinými soudy, stejně jako námitky, obranu proti odhádání či zvodu,[125]) tedy provádění exekuce.

Řízení po vyhlášení nálezu pak vypadalo tak, že ten, kdo neměl svobodné

Tamtéž, H XIII. Původ přiznal se, že tato suma v půhoně nadepsaném položená jemu od Těmína z Těmic i s škodami zouplna zaplacena jest, a že z ní kvituje. Aktum přiznání na Hradě Hradeckém při úřadě v středu po památce proměnění Krista A. 1590.

[121]) Srov. RP, X XVI, „Smlouva, relátor Vavřinec . . . v soudě." Jindy jen poznámka „Na smlouvě do budoucího soudu. Reláto sám původ . . ." Tamtéž.

[122]) Srov. RP, „Vostrovský z Skalky a na Skalce pohání Karla Bukovskýho z Hustiřan . . . jakožto rukojmě za Václava Chvalkovskýho z Hustiřan a na Chvalkovicích nedodaného, což na dílu jeho jakožto jednoho rukojmě přijde 25 kop. gr. č. a z ouroku z té sumy od sv. Havla roku 88". Půhon byl zapsán 1589 a k němu je připojena poznámka „Rozsouzena v auterý o památce proměnění pána Krista Anno 1590 . . . V středu před památkou svatého Bartoloměje vydán od úřadu list zatýkací."

[123]) Tamtéž, H I, „Stanné právo dáno v středu po neděli Misericordias 1590."

[124]) Tamtéž, X XVI, „Pohnaný umřel, tou příčinou půhon přetržen v soudu."

[125]) Srov. NSPP, str. 507, 513.

statky či nebyl pražským měšťanem,[126]) se musil „uručit", tj. opatřit si do 14 dnů ručitele, který dával věřiteli záruku pro případ nezaplacení sumy, ke které byl odsouzen. Kdyby ručitele nepostavil, mohl si oprávněný vyžádat u purkrabského úřadu vydání zatýkacího listu,[127]) který musel být doručen za podmínek, které připomínají předpisy o doručování půhonů.

Ten, komu byl zatykač dodán, se musil pod závazkem „pod ctí a vírou" dostavit do 14 dnů k purkrabímu hradu pražského nebo k purkrabímu kraje hradeckého a tam tak dlouho sedět ve věži (v dlužnickém vězení), pokud se mu nepodařilo obstarat úhradu dlužné částky.[128]) To se samozřejmě netýkalo dlužníků vlastnících statky nemovité, na které mohla být vedena řádná exekuce, na kterých se tedy věřitel mohl hojit. Tu také pochopíme zásadu českého práva, že se nikdo nesměl zaručit za více, než měl na svých statcích či vypůjčit si více, než byla hodnota jeho statků. Strohá lhůta k plnění po soudním nálezu mohla být však dohodou stran prodloužena, např. tehdy, když se věřitel smlouvou zavázal k odkladu,[129]) či dluh vůbec prominul.[130])

O průběhu a způsobu zatýkání jsme z pramenů poměrně dobře informováni. Zatykač nesměl být v městech doručován rychtáři v domech „svobodných", tedy těch, které nespadaly pod městskou jurisdikci.[131]) Nikdo nesměl být zatčen na svém statku (šlechtic tedy ve svém „svobodném" domě ve městě), ledaže by se skrýval před zatčením.[132]) Dotěrný doručovatel zatykače nesměl rušit v noci pokoj lože manželského,[133]) zatykač nesměl být doručen v neděli,[134]) musel být odevzdán rychtářem do vlastních rukou zatýkaného.[135])

V činnosti purkrabského soudu pražského se zatykače objevují jen ve stadiu procesní obrany zatýkaných, tj. v případech, kdy se obesílá před purkrabský

---

[126]) Tamtéž, str. 587, „Měšťané pražští nejsou povinni škod ručiti". Srov. i AČ V., str. 176, VZZ, čl. 383 „Purkrabí dává zatýkací listy na ty, kdož na statcích nemají . . ."

[127]) Srov. AČ V., str. 176, VZZ, čl. 383.

[128]) Tamtéž, str. 176—177, čl. 383. Kdo prohraje spor, „. . . má zaručiti tomu, proti komu jest při prohrál, aby jemu to ve dvú nedělich dal, což jest jemu přisúzeno; pakli by neuručil, má jeho purkrabí do věže vsaditi a odtud nepropúštěti, dokud nálezu dosti neučiní". Nutno připomenout, že se připouštělo náhradní plnění, např. místo peněžité částky dát předmět, jehož hodnota ji nahradila. Srov. NSPP, str. 586, kde se schvaluje při prohraném sporu složení zlatého řetězu na úhradu soudních nákladů.

[129]) Srov. NSPP, str. 435.

[130]) Tamtéž, str. 436.

[131]) Tamtéž, str. 467. „. . . v svobodném domě rychtář zatejkati nemá . . ."

[132]) Tamtéž, str. 468, „. . . v statku svém žádný zatejkati býti nemá, ležby se před zatykačem ukrejval . . ."

[133]) Tamtéž, str. 469, „Manželé, když se na pokoj oddají, žádný z nich v noci a v lóži zatejkán býti nemá: Alžběta Sazková, jináč Vojířová z Holohlav obeslala Jana Lautera M.N.M.P. (měšťana Nového města pražského), že ji těmi zatykači ve dvě hodiny na noc, když v loži s manželem svým byla, zatkl. Zdvižení zatykačové s tím doložením, že v takových příčinách manželům poctivým překážeti se nemá. Actum v outerý po Křižové neděli, Anno 74."

[134]) Tamtéž, str. 481. „Zatkl ho v neděli, když z kostela šel. Takové zatčení jest zdvíženo . . ."

[135]) Tamtéž, str. 480.

soud z „neřádného zatčení". Tento procesní prostředek byl tedy způsobem jak dosáhnout osvobození dlužníka, aniž by dříve zaplatil dlužnou částku a ostatní pohledávky (škody, pokuty ap.). Není proto divu, že právě praxe SPP vedla k vypracování celé složité soustavy možných útoků proti zatýkacím listům, popř. proti způsobům, jakým byly doručeny.[136])

Vydávání zatykačů patřilo rovněž do kompetence purkrabího kraje hradeckého. Při jeho úřadě existovalo také dlužnické vězení.[137]) Pokud však jde o obeslání pro neřádná zatčení, ta zřejmě před SPH nepatřila a soustřeďovala se před SPP.

Obeslání z neřádného zatčení muselo být podáno ve 14 dnech ode dne zatčení, jinak bylo „zdviženo".[138]) Při projednávání pře musel původ obeslání stát sám osobně. Zastoupení před soudem se mu povoluje jen za předpokladu, že složí peníze i s pokutou, pro které je zatčen u úřadu purkrabího.[139]) I při obeslání musel původ pečlivě dbát na předepsané formality. Také zde záleželo na přesné titulatuře, nikdo si nesmí osobovat titul, který mu nenáleží,[140]) dlužná suma musela být uvedena zcela přesně, procesní nárok musel být přesně formulován, stejně jako pokuta, pro kterou byl poháněn.[141])

Důvody pro „zdvižení" (zrušení) zatykačů[142]) pak mohly spočívat buď v chybě toho, kdo o zatčení požádal,[143]) či v nesprávném provedení zatčení.[144]) O některých těchto důvodech jsme se již zmínili při charakteristice průběhu zatýkání. Kromě nich to však byly i jiné důvody: kupř. manžel nesmí zatýkat svou manželku,[145]) zatykač nesmí být zatmělý, tj. formulován nejasně.[146])

---

[136]) Tamtéž, str. 393. Pod nadpisem „O přech obeslaných z neřádného zatčení, též o některých postrannich obesláních" se začíná celá zvláštní kapitola, míněná jako dobré rady pro poručníky (advokáty).

[137]) Srov. dobré zdání v tzv. Registrech purkrabského soudu v Hradci Králové 1581—1633, pozn. č. 21.

[138]) Tamtéž, str. 395.

[139]) Tamtéž, str. 393.

[140]) Tamtéž, str. 414. I pouhá záměna Vladislav—Ladislav vedla k zmaru obeslání.

[141]) Tamtéž, str. 402.

[142]) Tamtéž, str. 429: „Zatykač se zdvihá z těchto hlavnich dvou příčin: I. když se nepořádně vyžádá od ouřadu, II. když se nepořádné zatčení stane."

[143]) Tamtéž, str. 431—468. Z početné řady (16) důvodů uvádíme jen některé: odsouzený složí již penize a druhá strana si to neověří a zatkne ho; vyžádá si zatykač, nenechá zatknout a vyžádá si druhý; půhon pro dluh nebyl doručen, žalobce vyhraje stanným právem a zatýká; odsouzený plní jen částečně, ale zatykač zní na celou sumu; odpustí dluh, ale přece pak vymáhá zatčení; zapomene v zatykači uvést důvod svého nároku — kupř. relaci krajských hejtmanů, dobu, po kterou jsou mu zadržovány úroky; nespecifikuje hodnotu dlužné či zadržené částky (kupř. věna).

[144]) Tamtéž, str. 467—501.

[145]) Tamtéž, str. 471.

[146]) Tamtéž, str. 485. Autor poučení však kriticky poznamenává, že tento důvod většinou „nepostačil".

Zásadně byly odmítány námitky, které měl pohnaný uplatnit již při projednávání půhonu a uplatnil je až v obeslání. Obeslání nemělo a nesmělo mít povahu odvolání, nýbrž obrany proti zatčení, provedeném formálně nesprávným způsobem. Mělo tedy spíše povahu zmatečné stížnosti. Důvod zatčení, rozhodnutí o povinnosti dlužníka plnit, byl právně zakotven v nálezu.[147])

Pokud se zatčenému nepodařila obrana obesláním, pak zůstávalo zatčení v platnosti se všemi důsledky.[148])

Tak jako u ostatních soudů, i před soudy purkrabskými se vyžadovalo důstojné chování, zakazovalo násilí či pohrůžky násilím. A také zde se „nevážné" chování trestalo vězením.[149])

Shrneme-li naše poznámky o činnosti obou purkrabských soudů, můžeme je uzavřít tímto zjištěním: SPH plnil v hradeckém kraji v podstatě stejnou úlohu, jako SPP pro ostatní kraje českého království. Jeho činnost byla zaměřena především na spory vyplývající z půjček, zvláště peněžitých, a na vymáhání dluhů, popř. jiných závazků, pokud jejich obsahem bylo zaplacení peněžité částky, splnění pohledávky či poskytnutí jiné věci movité. Spory o statky nemovité se před oběma soudy nesoudily. SPH nenáležela kromě toho ani agenda obeslání z neřádného zatčení, pro kterou byl příslušný SPP. Soud tedy neměl povahu odvolacího soudu od městských soudů věnných měst hradeckého regionu. Osobní příslušnost žalobců byla obecně omezena na všechny svobodné, bez rozdílu stavovské příslušnosti. Žalovány pak mohly být před SPH (a SPP) jen osoby šlechtické. Pro stejnou agendu u měšťanů, pokud by měli být žalováni, byly příslušné jejich soudy městské.

Rozsah agendy SPH se však přece jen liší od agendy SPP. Tento rozdíl však je faktický, nikoliv právní a spočívá v pestrosti projednávaných sporů. Je to podmíněno tím, že SPH měl blíže k problematice vyplývající z hospodářské činnosti vrchností a jejich poddaných. Proto zde nalézáme ve větší míře nejen spory o pohledávky vyplývající z dodávek „krámských" věcí, vína, řemeslnických výrobků, pro něž byli šlechtici hlavními odběrateli,[150]) ale i agendu bezprostředně spojenou s ekonomikou šlechtických statků a jejich vnitřní orga-

---

[147]) Tamtéž, str. 498, „Příčiny, kteréž ku při přináleží a s nimi se pohnaný nebránil, tehdáž již po zatčení do obeslání je klásti, by pak nejlépe je provozovali, platné nejsou, než má-li kdo jakou obranu, tím se na při braň." Autor tu „při" rozumí při půhonnou.

[148]) Tamtéž, str. 501, „Neprovedení příčin do obeslání položených, kdo neprovede, při zatčení a pokutě zůstavuje."

[149]) Tamtéž, str. 568, „Pohrůžku kdo jsou komu při soudu činili, aneb nevážně se chovali, do trestání se dostávali. Jan Hroch vznesl, že Jan Slach z Hřimic při svoudu vně před světnicí hrozil mu když na pátou biti bude, že mu zaplatí. Šel do Daliborky. Actum v auterý po narození panny Marie, léta 1588. Joachym z Těchnic, že se nevážně choval a vadil s Václavem Pleským, též musil do Daliborky Actum v čtvrtek in Vigilio Johan. Bapti, A° 1589."

[150]) Často to bylo pivo nebo víno. Srov. RP O III; cena moravského bílého vína v půhonu Jindřicha Klebsatla z Norimberka, „obyvatele v městě Hradci nad Labem" je udávána za 130 žejdlíků 5 kop 34 gr. míš. Jinde se dozvídáme cenu za jednu bečku vína červeného 70 kop. míš.,

nizací a strukturou, kupř. spory s vlastními kněžími o placení desátků.[151]) Toto bezprostřední sepětí s vesnickým životem přináší do agendy SPH i spory o závazky uzavírané šlechtici před vesnickými soudy, kterých se účastnili i poddaní, kteří jsou také označováni jako svědci.[152]) Nalézáme tu i spory o mzdu — platy vrchnostenských úředníků[153]) a jeho půhony nám ukazují velmi názorně i formy a výnosnost šlechtického zemědělského podnikání.[154])

Význam SPH je, podobně jako SPP určen vývojem zbožně peněžních vztahů mezi šlechtou navzájem a mezi ní a měšťany, popř. i poddanými. Jeho agenda ukazuje výmluvně na úlohu peněžního kapitálu a úroku v české stavovské společnosti. V tomto ohledu již činnost obou purkrabských soudů zřetelně překračuje meze na starších ekonomických vztazích založeného soudnictví, zvláště před soudem zemským. Instituce úvěru a úroku, které tvoří základ sporů před nimi vedených, jsou již svou podstatou zárodkem nových společensko-ekonomických vztahů. Proto také časově i místně omezená činnost soudu, dosud takřka neznámého, otevírá perspektivy dalšího výzkumu, který je ovšem již mimo možnosti našeho příspěvku.

---

o které pohání „Mandalena, pozůstalá vdova po nebožtíku Jiříkovi Nádherovi v městě Vysokým Mejtě Adama Šťastného Hrzáně z Harasova a na Potštejně" (tamtéž, S XV). Jinde se počítá za 2 bečky vína červeného 170 kop. gr. miš. (tamtéž, S XI). Pod literou M XVI nalézáme půhon o vyplacení 2 kop. gr. č. Shledáváme, že za 6 sudů piva je účtováno pět kop gr. č.
Vymáhány jsou i dlužné částky za léčiva ve výši 7 kop 55 gr. miš. za „lékařství, kteráž jsou rozdílně podle receptuov od Jana Kojta z Bílé Hory sepsaných . . . posílal" (tamtéž, Y VII).

151) RP, Q II-III. Hořický děkan Jan Mezerčický pohání z dluhu 11 kop gr. č. za desátek a z „dluhu obilného, jenž desátek slove. Šlo o 6 korců pšenice, 6 korců žita, 3 korce ječmene, 3 korce ovsa vše míry hořické."

152) Tamtéž, K IX, „Jan Dionysius, měštěnín v městě Hradci nad Labem pohání Jakuba Kadrmana z Holiče a v Nedvelisticích. Viniti ho chce za 14 korců ječmene, z kterých jest on Jakub Kadrman jemu Janovi Dionysiovi léta etc. 89 v pondělí po neděli Propovědné v krčmě Hořiněves při držení soudu obecního v přítomnosti dobrých lidí k setí dáti připověděl. Protož aby stál a z toho práv byl . . . Anno 1590 . . . die S. Martini přiznal se původ, že mu ta suma obilí od pohnaného vyplacena byla . . ."

153) Za službu úředníka Marka Chrpa Mezenského z Mezného u Karla Škopka z Bílých Otradovic a na Pecce je požadováno 510 kop miš., tj. za 1 rok 60 kop gr. miš. platu (tamtéž, R XIX).

154) RP, V VI. Je to zvláště případ pronájmu stáda ovcí za poloviční podíl na předpokládaném výtěžku. Původ Jiří Vodička z Lesky v Pšánkách takto „propůjčil a projednal" kupu ovcí (21 skopců a 39 ovcí) Karlu Stařinskému z Libštejna a na Lukavci s tím, že dostane polovici „požitku, co by od těch ovcí připlodilo mladých i také na tom všem vovčím bravu vlny narostlo". Nájemce mu 7 let nic neplatil a žalobce pak počítal
za první rok (1585) za 29 skopců a 31 ovcí po 30 gr., za vlnu 3 kopy, za „připlodné" 5 kop;
za druhý rok (1586) za vlnu 4 kopy, za připlodné 8 kop;
za třetí rok (1587) za vlnu 6 kop, za připlodné 10 kop;
„. . . a tak dále až do léta tohoto 1592 za přirostlou a přibylou vlnu a za připlodné 166 kop 30 gr. miš."
Pokud jde o ceny obilí, promítají se v praxi SPH tak, že za 100 korců pšenice se účtuje 55 kop gr. č., za 1 korec (míry hořické) ovsa se počítá 15 gr. č. (tamtéž, B VII).

Seznam použitých zkratek

AČ . . . . Archiv český
CIB . . . Codex iuris bohemici
NSPP . . . Nálezové soudu nejvyššího purkrabství pražského, SÚA, sign. NP 135
RN . . . . Registra nálezův úřadu purkrabí kraje hradeckého, sign. DD II, 13, Rkp. fond Památníku nár. písemnictví
RP . . . . Registra půhonná úřadu purkrabství kraje hradeckého, sign. DD II 14, Rkp. fond Památníku nár. písemnictví
SPH . . . Soud purkrabího kraje hradeckého
SPP . . . Soud nejvyššího purkrabí pražského
VZZ . . . Vladislavské zřízení zemské
ZZ . . . . Zemské zřízení

Tabulka I. **Počty půhonů k SPH zapsaných do register podle jednotlivých let**

1589	1590	1591	1592	1593	celkem
152	146	19*	98	25**	440

* Malý počet půhonů vysvětluje odklad konání soudu pro nemoc a smrt purkrabího (srov. pozn. č. 38)

** Půhony zapsané r. 1593 se zachovaly jen neúplně.

Tabulka II. Zasedání soudu purkrabího kraje hradeckého v l. 1587—1590

	Datum konání soudu	Účast purkrabího	Počet přísedících	Pře půhonné	Stanná práva v přích půhonných	Obeslání ze škod	Stanná práva pro obeslání	Celkem projednáno případů
1.	1.— 2. 12. 1587	ano	5	16	7	10	—	33
2.	6.— 7. 4. 1588	ano	7	18	7	15	5	48
3.	31. 5.—1. 6. 1588	ano	6	14	8	19	—	41
4.	30.—31. 8. 1588	ano	7	27	5	16	6	54
5.	6.— 7. 12. 1588	ano	7	3	4	17	2	26
6.	7.— 8. 2. 1589	ano	5	22	4	6	1	33
7.	17.—18. 4. 1589	ne	7	23	1	14	6	44
8.	4.— 5. 7. 1589	ne	7	16	7	20	2	45
9.	19.—20. 9. 1589	ano	8	11	3	13	—	27
10.	20.—21. 11. 1589	ne	7	19	7	—	—	26
11.	6.— 7. 2. 1590	ano	7	13	3	3	nezjištěno*	19
							za zkoumané období rozhodnuto celkem	396

* Z registrů je zbytek listů (cca 12—15) vyříznut.

Bemerkungen zur tätigkeit des Gerichtes des Burggrafen des Kreises Hradec Králové am Ende des 16. Jahrhunderts

Karel Malý

Zusammenfassung

Der Autor Rekonstruiert unter Zuhilfenahme von drei bislang unbeachteten handschriftlichen Denkmälern aus dem Ende des 16. Jahrhunderts die Tätigkeit und die Gesamtbedeutung des Gerichtes des Burggrafen des Kreises Hradec Králové. Es geht um die „Registra červená nálezová", die „Registra půhonná úřadu purkrabství kraje hradeckého" und eine Sammlung von Schriftstücken mit Bezugnahme auf die Tätigkeit des Burggrafenamtes. Alle werden in den Handschriftenbeständen des Museums der tschechischen Literatur aufbewahrt.

Die Rolle des Burggrafengerichtes von Hradec Králové wurde in der bisherigen älteren und auch neueren Literatur unzulänglich geklärt. Es ist weder der Verlauf der Verhandlungen vor diesem Gericht, noch sein Zusammenhang mit dem Amt des Burggrafen von Hradec Králové bekannt.

Der Autor behandelt nacheinander die Frage der Zusammensetzung des Gerichtes, das Ausmaß, der sachlichen und persönlichen Kompetenz, die Termine seiner Tagungen und die Frequenz der verhandelten Fälle und versucht, die grundlegenden Prozeßregeln klarzustellen, nach denen sich die Verhandlungen vor diesem Gericht richteten. Zugleich zieht er vergleichshalber Quellen heran, die die Tätigkeit des Burggrafengerichtes in Prag klarstellen.

Dem Autor gelang es, die Unterbringung des Gerichtes in Hradec Králové zu identifizieren, festzustellen daß neben dem Burggrafen dort weitere 10 Beisitzer amtierten, die der König aus den Reihen des im Kreis Hradec Králové ansässigen niederen Adels ernannte. Er bringt die Entstehung des Gerichtes mit der Gerichtsbarkeit der Kreise in Verbindung, ähnlich wie dies beim Gericht des Prager Burggrafen der Fall war. Als entscheidend für die Aufrechterhaltung der Tätigkeit des Gerichtes in der Ständeepoche betrachtet er die Aufnahme des Burggrafen von Hradec Králové unter die Landesbeamten.

In die Kompetenz des Gerichtes gehörten vor allem Prozesse um Schulden, Schuldverschreibungen, Schuldzinsen, Bussen wegen Nichterfüllung von Verträgen, wegen Nichtausfolgung von Verlassenschaften u.ä. Von der Kompetenz des Gerichtes waren Eigentumsprozesse ausgenommen. Die Höhe der Schuld

war für die Kompetenz des Gerichtes unentscheidend: es verhandelte sowohl Bagatellschulden, als auch Schulden von beträchtlicher Höhe.

Die persönliche Zuständigkeit des Gerichtes war für den Kläger und Beklagten unterschiedlich. Beklagter konnte hier nun ein Adeliger sein, Kläger ein Adeliger wie ein Bürger. Jüdische Klagen gehörten aber nicht vor das Gericht in Hradec Králové.

Eine örtliche Kompetenz des Gerichtes läßt sich nicht nachweisen, wenngleich aus Gründen der Prozeßökonomie hier am meisten Klagen gegen im Kreis ansässige Adelige vorkommen. Dieselben Adeligen kann man aber als Beklagte auch vor dem Gericht des Prager Burggrafen vorfinden.

Die Zahl der verhandelten Fällen bewegte sich zwischen 54—26 inner halb eines Jahres und bedeutete nur einen Bruchteil der wirklichen Zahl eingebrachter Klagen, die jedoch gewöhnlich noch vor dem Prozeßbeginn durch Vergleich beendet wurden.

Die grundlegenden Prozeßregeln entsprechen des allgemeinen Grundsätzen des böhmischen Ständeprozesses: sie werden von den Prinzipien der Mündlichkeit, des Verhandlung- und Dispositionsrechtes beeinflußt. Die Entscheidung über den Vollzug des Erkenntnisses stand dem Landgericht zu. Das Gericht des Burggrafen von Hradec Králové war erstinstanzlich, eine Berufung gegen seine Entscheidung war nicht zulässig. Offenbar zeigte sich hier der Zusammenhang mit dem Landgericht, ähnlich wie beim Gericht des Prager Burggrafen, da je nach Bedarf gemeinsame Sitzungen beider Gerichte stattfanden, und zwar auch in Anwesenheit des Burggrafen von Hradec Králové. Was die vor dem Gericht verwendeten Beweise anbelangt, ging es vor allem um Schuldverschreibungen, Briefe und Zeugenaussagen.

Das Verfahren konnte entweder durch Parteienvereinbarung, durch Verurteilung des Beklagten und Bezahlung der Schulden, durch Abweisung der Klage, durch Kontumazurteil beim Nichterscheinen irgendeiner der Prozeßparteien oder durch Tod irgendeiner der Parteien enden.

Der Autor gelangt zu der Feststellung, daß das Gericht des Burggrafen des Kreises Hradec Králové im wesentlichen dieselbe Aufgabe erfüllte wie das ähnliche Prager Gericht, das jedoch die Schuldenprozesse aus den übrigen böhmischen Kreisen bei sich konzentrierte.

Bestimmend für die Bedeutung des Gerichtes ist die Geld- und Warenbeziehung zwischen dem Adel untereinander und zwischen diesem und den Bürgern, bzw. den Untertänigen. Es liefert auch einen Beweis für die Rolle des Wucherkapitals in der böhmischen Ständegesellschaft am Ende des 16. Jahrhunderts.

EDICE NOVÝCH PRAMENŮ Z NEZNÁMÉHO PRÁVNÍHO RUKOPISU DOBY PODĚBRADSKÉ

Jiří Jurok

V předkládané edici[1]) vydáváme následující prameny — soubor neznámých výpisů z desk zemských z let 1337—1455, list českého panstva Jiřímu Poděbradskému z r. 1458 a neznámou listinu Václava IV. z r. 1398. Tyto nové prameny, které přinášejí někde závažnější, jinde podružnější doplnění našich znalostí českých dějin 14—15. století pocházejí z nově prozkoumaného, dosud v podstatě nepovšimnutého právního rukopisu. Jedná se o rukopis vyšehradské kapituly,[2]) který byl v historické literatuře velmi stručně registrován pouze v článku I. Hlaváčka z r. 1975.[3]) Na podrobný rozbor rukopisu po stránce kodikologické, paleografické, filigránologické, historické a právněhistorické odkazuji na minulé číslo Právněhistorických studií a na svou rigorózní práci z r. 1980.[4]) V následujícím podám velice stručně dataci rukopisu, důvody jeho vzniku, pořizovatele, místo sepsání a funkci rukopisu.

Náš rukopis vznikl podle všech známek kodikologického, paleografického a filigránologického rozboru na začátku 16. století, nejpravděpodobněji v letech 1518—1520. Textová, historická a právněhistorická kritika však prokázala, že rukopis byl opsán ze starší předlohy, která ve své úplnosti vznikla asi v letech 1454—1460. Na fol. 116* našeho rukopisu máme určeného pořizovatele původní předlohy nejvyššího zemského sudího Mikuláše Zajíce z Hazmburka (zemř. 1459), a dokonce i písaře Václava, uváděného jako písaře menších desk. Původní kodex byl sestaven z podnětu Mikuláše Zajíce z Hazmburka se záměrem vytvořit novou aktualizovanou příručku českého zemského práva; to dokazují opisy významných právních knih: Práv

---

[1]) Edice navazuje na předchozí studii J. Jurok, Neznámý rukopis doby poděbradské, PHS 27, Praha 1986.

[2]) Rukopis je uložen ve Státním ústředním archivu Praha, fond vyšehradské kapituly, sign. Kvš. 374, stará sign. byla VI D 4.

[3]) I. H l a v á č e k, *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku, Studie o rukopisech, XIV*, 1975, str. 14, pozn. 15.

[4]) Pod stejným názvem předloženo a obhájeno jako rigorózní práce na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v r. 1980. Srv. pozn. 1.

zemských českých Ondřeje z Dubé (fol. 1[r]—39[v]), Knihy Rožmberské (fol. 39[v]—64[v] a 98[r]—107[v]) a Řádu práva zemského (107[v]—109[v] a 65[r]—90[r]). Znění právních knih Ondřeje z Dubé a Rožmberské knihy rozšiřují počet verzí těchto památek staročeského práva, neboť jejich různočtení nejsou zachycena v Čádově, Brandlově ani Jirečkově edici.[5]) Právní knihy doplňuje první skupina výpisů z desk zemských na fol. 90[r]—97[v] a 110[r]—124[r], jež zachycuje nejvýznamnější právní výnosy českého zemského soudu v pohusitském a poděbradském období v letech 1437—1457.

Původní záměr pořizovatele Mikuláše Zajíce z Hazmburka se však změnil v souvislosti s vypuknutím sporu mezi pány a rytíři o podíl jejich zastoupení na českém zemském soudu. Tento spor je mnohem známější jako tzv. boj o právo „sedání v lavicích".[6]) Vznik celé druhé části právního kodexu Mikuláše Zajíce z Hazmburka byl podmíněn rozhodčím výrokem zemského soudu z 26. února1456, podle kterého obě sporné strany měly do čtyř let předložit doklady ze svých listin a výpisů z desk zemských o držení zemského soudu buď pány, či nižší šlechtou v době předhusitské. Původní kodex byl z toho důvodu doplněn o dosud neznámý list českých pánů Jiřímu z Poděbrad a celou řadu výsad českého panstva získaných od českých panovníků — císaře Karla IV., krále Václava IV. a císaře Zikmunda (na fol. 124[v]—148[v]). Tyto závažné doklady mocenských zisků české vyšší šlechty dále podporuje druhá rozsáhlá skupina výpisů z desk zemských, jež má dokazovat jednoznačné držení zemského soudu českým panstvem (fol. 151[r]—192[v]). Využití výpisů ze zemských desk jako politického prostředku v zápase mezi stavy i panovníkem je v Čechách (soudíme na základě provedeného srovnání se soudobými rukopisy z Univerzitní knihovny a knihovny Národního muzea) a ve střední Evropě (podle upozornění doc. S. Russockého) věcí úplně neznámou.

Původní kodex z poloviny 15. století vznikl tedy ve dvou časových a významových vrstvách, v prvé především jako právní příručka, ve druhé jako politická zbraň panské skupiny, která si chtěla znovuvydobýt prioritní postavení nejen na zemském soudě, ale v celém českém státě.[7]) Pravděpodobným místem sepsání původního kodexu se stal některý z Mikulášových východočeských hradů — ať již Kost, Hrubá Skála, Trosky, či Frýdštejn, čemuž nasvědčují interpolace šlechtických predikátů do východočeské oblasti.

Závěrem ještě krátce k otištěným pramenným jednotlivinám. Vydávané výpisy z desk zemských jsou potud neznámé, že nejsou obsaženy v Emlerově

---

[5]) F. Čáda, *Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé práva zemská česká*, Praha, 1930, V. Brandl, *Kniha Rožmberská*. Kritické vydání opatřené poznámkou a glosářem, P., 1870. Obě právní knihy vydány rovněž F. Palackým v Archivu českém, I a II, P., 1840, 1842 a H. Jirečkem, Codex juris Bohemici, II, P., 1870.

[6]) Dosavadní stupeň znalosti o tomto sporu zachycuje J. Markov, *Spor pánů a rytířů o sedání v lavicích*, in: *Sbornik praci z dějin práva československého*, I, Praha 1930.

[7]) J. Jurok, *Zápas o zemský soud — jedna z příčin vzniku Zelenohorské jednoty v r. 1465. Husitský Tábor, 6—7*, 1983—1984.

edici.[8]) Nejzajímavější z nich jsou jednak nejstarší z let 1337—1365, dále ty jež se dotýkají zápasu krále Václava IV. s panskou jednotou — spor o hrad Žirotín v r. 1397, výnosy z kláštera sv. Jakuba z r. 1402,[9]) odboj šlechtických škůdců z r. 1406 — č. 13, 15 a 20 přílohy I. a. Význam nepostrádají ani výpisy č. 16 z r. 1402 o sporu mezi johanitským velkopřevorem a převorem v Ploskovicích Heřmanem z Vartmberka a č. 27 z r. 1437, týkající se sporu Zbyňka Zajíce z Hazmburka s Menším městem pražským o městské clo. Celkové rozložení všech 137 v rukopise obsažených výpisů ukazuje jejich rejstřík v příloze I.b.

List českého panstva Jiřímu z Poděbrad je pouhým opisem konceptu zamýšleného listu, svědčí o tom neuvedení panovníkova jména, kterého však jednoznačně určujeme z obratu, ve kterém se o něm mluví jako o „z kořene řádu našeho pošlému", (příloha II., fol. 129ᵛ), a o kousek dále se ještě průkazněji připomíná jeho volba v r. 1458 „žeť jsme i my týmž během a úmyslem za pána a krále sobě vyzdvihli a zvolili a natos nám slíbil i přisáhl nás při našich řádiech, práviech, obyčejích a starodávních svobodách držeti a zachovati" (fol. 131ᵛ). Neuvedení jména a plných titulů panovníka možná vyplynulo z toho, že skupina katolických českých pánů po Poděbradově volbě z 2. 3. 1458 až do jeho korunovace 7. 5. 1458 uvažovala stále o odmítnutí své podpory Poděbradovi, pokud nebudou přijmuty všechny její požadavky.[10]) V listu českého panstva Jiřímu Poděbradskému nacházíme klíč k vysvětlení druhé obsahové vrstvy původního kodexu (srv. PHS 27) — panská skupina žádá krále Jiřího z Poděbrad o odstranění nižší šlechty ze zemského soudu, v němž se odvolává na výše zmiňované výsady od českých panovníků a svědectví zemských desek („A že vždy súdové držáni a řiezeni jsú pány a přede pány všickni nálezové a ne skrze vládyky neb panoše." — fol. 128ᵛ.) — Konečně listina Václava IV. z 9. 10. 1398 (příloha III.) je jednou ze zachycených výsadních královských listin českého panstva, podle našeho zjištění nebyla ve známých edicích dosud otištěna.

---

[8]) J. Emler, *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum, I—II*, Praha, 1870—1872.

[9]) Srv. F. M. Bartoš, *Čechy v době Husově 1378—1415, České dějiny, II, 6, P*, 1947, str. 210, 142 a 223.

[10]) R. Urbánek, *Věk poděbradský*, in: *ČD III, 3, P.*, 1930, str. 347—352 a F. Palacký, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer in Zeitalter Georgs von Podiebrad* (1450—1471), Vídeň, 1860, in: *Fontes rerum austriacarum, II, 20*, s. 171, 183.

Ediční poznámka

Latinské texty přepisujeme podle zásad stanovených J. Šebánkem, *Paleografie. Pomocné vědy historické, I.*, Praha, 1969, (3. vyd.) a česky psané části podle pravidel pro vydávání českých textů po r. 1500, jak je uvádí J. Kašpar, *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*, Praha, 1975, s. 149 a 152 an. Zachováváme ale zvukovou podobu staročeštiny z pol. 15. stol., tj. ponecháváme např. v původní podobě hlásku -au. Interpunkci a velká písmena upravujeme podle současných pravidel, pouze historický termín „království české" přepisujeme podle způsobu převažujícího i v jiných historických edicích.

Vzhledem k technickým možnostem značení pouze jediného druhu závorek vyhrazujeme tyto pro účely vydavatelské (tj. jako hranaté). Škrtnuté části originálu vypouštíme, jsou uvedeny v ediční poznámkách, tam upozorňujeme rovněž na význačné chyby rukopisu a uvádíme zde všechna různočtení. Ve věcných poznámkách jsou uvedeny historické vysvětlivky k novým pramenům. Dataci zde otištěných neznámých výpisů, kterou určujeme my, dosazujeme podle souvislosti daného výpisu s předchozími v rukopise zapsanými výpisy — to se týká částečně č. 2, č. 8, 11, 13—15, částečně č. 16, 17, částečně č. 18, 21—23, 25, 28 a 30.

Příloha Ia.

Neznámé výpisy z desk zemských in extenso

1. 29. 5. 1337 Secundo Zdislai, A 30, fol. 179[v]

Nos Johanes dei gracia Bohemorum rex etc., ut patet in tabulis. Testes vero huis rei sunt domini Pertoldus, Wyssegradensis ecclesie prepositus ac regni nostri cancellarius, Petrus Rozmberk summus camerarius, Hynco dictus Berga, burgravius Pragensis, Ulricus Plugo t(er)re iudex, Wenceslaus de Wartmberk pincerna, Wylhelmus de Landssteyn, Zdeslaus de Sstermberk, Zavissius de Ugezdecz, Hynko de Nachod et Johanes de Wartmberk. Datum Prage in die Ascensionis domini, anno domini M°CCC°XXXVII°.

2. 13. 6. (1337) Primo Zdislai, fol. 180[r]

Johanes dei gracia Boemie rex etc., ut patet. Et habet tenorem sue littere sigillate suo sigillo maiori ad maius robur. Ipse dominus rex mandavit imponi in hoc registrum tabularum per suos nunccios dominos Ottonem dictum Bergow de Beliny et Jesskonem de Wesselee. Et tandem anno quo supra feria VI quatuor temporum Penhecosten, ipse dominus rex hanc donacionem
180 et graciam fe(cit?) /Alberto, ut supra continetur, notificavit (coram) baronibus terre, dominis Petro de Rozmberk camerario summo, Ulrico Plug iudice terre, Stephano terre notario, Pertoldo preposito Wyssegradensi, cancellario regni, Vankone de Wartmberk pincerna, Hynkone de Duba burgravio Pragensi, Wylhelmo de Landsstein, Henrico de Rychtmberk, Zdeslao de Ssternberg, Hynkone de Nachod, Jesskone de Wesele, Hynkone de Skaly, Andrea de Dubee, Alberto de Kryr, Johane de Michalowicz, Wylhelmo de Skaly, Jenczone iudice curie regalis et coram aliis baronibus terre et Pragensibus beneficiariis.

3. 13. 6. 1337 Primo Zdislai, E 1, fol. 179[v]

Wienko de Popowicz protestatus est coram beneficiariis Pragensibus, quia dotavit sive in dotem ded (it) uxori sue domine Katherine LXX et filie sue domicelle Wiencze LXXX marcas argenti in hereditatibus suis in Popowicz, quicque ibi habet. In Lewin, quicque ibi habet et in Popowicz, quicque ibi habet. In Lewin, quicque ibi habet et in Coneprusycz similiter super tota quicque ibi habet cum agris, pratis, silvis, flumine, molendinis, montibus, valibus, et cum omnibus pertinenciis suis et qualibet libertate (et cum singulis) hereditatibus in predicto (. . .) et ad veram
180[r] /eadem obligationum condescendit. Actum anno domi(ni) MCCCXXXVII° feria VI quatuor temporum Penthecosten coram dominis Petro de Rozmberk cam(erario), Ulrico iudice, Pluh Stephano terre notario ceterisque Pragensibus beneficiariis et coram baronibus domino Pertoldo preposito Wyssegradensi, cancelario regni, Hynkone de Duba dicto Berka, burg(ravio) Pragensi, Wylhelmo de Lansstein, Zawissio de Ugezdecz, Zdeslao de Sstermberk, Hyncone de

Nachod, Johane de Michelsperg, Andrea de Duba, Wylhelmo de Strakonicz, Alberto de Kryr, Jenczone iudice curie regis et coram aliis baronibus terre.

4. (?), 1345 Primo Zdislai, K 4, fol. 188v

Anno domini millesimo CCC° XLV sequenti (. . .) p(ost?) Jeronimi. Dominus Johanes rex Bo(e)mie presidens in iudicio cum dominis Petro de Rozmberk summo camerario, Andrea (de Duba) iudice, Henrico preposito Pragensi, (no)tario terre, ceterisque Pragensibus beneficiariis et (baro)nibus Wylhelmo de Lansstain, Zawisso (de Ugezdecz?), Hynkone de Nachoda, Johane (de Wartmberk?), (Johane?) de Weselee, Wyl(helmo) de (Stra)ko(nicz?),
189r Wylhelmo de Skaly, /Jenkone de (Hazmburg?) iudice (cu)rie (re)galis et aliis baronibus terre invene(runt) pro iure etc.

5. 3. 10. 1350 Tercio Zdislai, M 19, fol. 189v

Causa que inter dominem Marusskam etc. Anno domini M°CCCL° die dominico p(ost)q(uam) festum sancti Jeronymi coram dominis Johane de Weselee summo camerario, Andrea de Duba iudice, Stephano canonico Pragensi, notario terre ceterisque Pragensibus beneficii(ari)is et baronibus Wylhelmo de Lanssteyn purgravio Pragensi, Wankone de Wartmberg, Petro et Josstone, fratribus de Rozmberg, Henriko de Lichtmberg, Hynkone Berka de Duba, Benessio de Dieczina, Bohuslao de Krasykowa, Jaroslao de Sstermberg, Wancone de Duba et coram aliis baronibus terre.

6. (?), 1365 Primo Dačic, T 11, fol. 189v

Dominus Karolus Romanorum imperator et Boe(he?)mie (!) rex et (. . . domini?) barones regni (Bohemie). In stuba (. . .) Aule Regie in iudicio presidentes generali pro iure invenerunt etc. Anno domini M°CCCLXV feria IV p(os)t quatuor temporum, (ex libris?)

7. (?), 1366 Secundo Dačic, A 6, fol. 190r

Anno domini M°CCCLXVI° feria IV. quatuor temporum (. . . ?), serenissimo domino Karolo
190v Romanorum imperator /et Bohemie rege cum dominis baronibus regni Bohemie et beneficiariis Pragensi(bu)s in iudicio presidentibus Benessio d(e) Wartmberg camerario, Andrea de Duba iudice et Stephano notario regni Bohemie, Jesskone de Wartmberg purgravio Pragensi, Borssone de Osek iudice curie regalis, Boczkone de Podiebrad, Johanne de Zlenicz et Zdenkone, Jaroslao de Sstermberg, Wocco, Johanne de Rozmberg, Ulrico de Nova domo et Hermano fratribus, F(uso)ne de Liticz, Gallo(ne) de Zwierzetic, Diepolth, Brzenkone de Ryzmberk, Jesskone de Hersstayna, Wankone de Duba, Beness(o) de Wlassim, Jaroslao de Brzeznicz ceterisque baronibus et kmetonibus iudicio presidentes pleno. In castro Pragensi in magna stuba gesta et acta.

8. (?, 1383) První Prokopovy, U 13, fol. 176r

Ve při mezi Ondřejem z Dubé a Oldřichem Medkem z Liešan o ves Dunavic, páni nalezli za právo, že on Ondřej má mieti věno Zdenčino z Martinic, které jest kúpil od nie v té vsi a právo dědičné svrchupsané, jakož skrze póhon obdržal jest.

Albrecht z Kolovrat panský nález vynesl. Stalo se jako svrchu.

9. 16. 5. 1383, rozš. znění První knihy Prokopovy, T 14, f. 111r

111v Páni v plném súdě nazlezli (sic!) za právo a Pur/karth z Janovic panský potaz vynesl, že pře (v)ořiše i klášter svaté Anny, jinak sv. Vavřince v Většiem městě pražském vedle nadánie, keruše někdy Zelnař k osmi kopám grošuóv úroka ve vsi Záhorčice, sú spravedlivě ku právu dědičnému a na to ony panny nebo jeptišky daly památné. Výpověď všech úředníkuóv. Stalo se léta božieho M°CCC°LXXXIII v sobotu suchých dnuóv letničních.

10. (?), 1389 Secundum Wenceslai, A *5*, fol. 191[v]

Domini barones iudicio presidentes anno domini M°CCC°LXXXIX° sabbato (quatuor) temporum (XL me patet ?). In tabulis similiter.

11. 10. 6. (1394) Primo Nicolai, A 7, fol. 192[v]

(Domini?) Jodocus marchio Moravie, (Andreas de) Duba supremus iudex, Brzenko de Sswihow (su)premus camerarius regni Boemie, (Cunadus) de Cap(ler) (pro)thonotarius tabellarum terre, (Hen)ricus de Rozmberg, Petrus de (Costi), Henricus de (Nov)a Domo, Johanes de Mi(chalowicz), Wilhelmus de Lansstein, Zdenko de (Straz?), (Raczco) de Sswamberk, (Boczko) de Podiebrad, Puota de (Skaly), Henricus de Brzeznicz, (. . .) de Hrad(ecz?), Johanes de Dieczin, (. . .)icz, Wilhelmus de (Zwierzeticz), (Wenceslaus) de Wartmberk. Actum anno (quatuor?) temporum Penthecostes (. . .) primo. Eodem (. . .) libro O. V.° Barones (. . .).

12. 21. 12. 1397 Druhé Mikulášovy, fol. 167[v]

Ve při Kačny z Hradištka, vdovy po nebožtíku Václavovi Krušinovi z jedné a Jana, Václava, Be-
168[r] neše i Jana bratruóv, synuóv Joštových z Děčína z strany druhé. /Páni v plném súdě sediece, přeslyševše žalobu i list královský pod majestátem svrchupsané Kačny na věno jejie, o které to řečené bratry své pohnala jest, jakož v dskách póhonných se vypravuje a řečem bratruóv odpor a výmluvy s obú stranú, nalezli jsú za právo a Břeněk z Švihova panský potaz vynesl, že řečená paní Kačna vedle listu královského jí daného má při tom věně ostati, jakož list královský vykazuje a v tom dali jsú jí za právem obdržané, dala památné. Stalo se léta, stalo se léta (!) božieho M°CCC LXXXXVII v pátek suchých dnuóv adventních.

13. (1397) Druhé Mikulášovy, fol. 169[v]

Ve při najosviecenějšieho kniežete i pana, pana Václava římského i českého krále z jedné a Habarta, jinak Habše řečeného Otčival strany druhé. Páni přeslyševše výmluvy pana Prokopa markrabie moravského a Václava z Dolánek, poručníkuóv řečeného pana Václava krále i odpory i dsky řečeného Habše a jim v plně srozuměvše, nalezli za právo a Ondřej z Dubé panský potaz vynesl, že řečený Habeš jest spravedliv k dědictví v Žirotíně vedle svých desk. A v tom dali jsú jemu za právem obdržané. Dal památné. Stalo se jako svrchu.

14. (1397) Druhé Mikulášovy, fol. 170[r]

Ve při Kuncmana a Jana syna jeho z Prahy z jedné a Jana řečeného Hlavy z Milešova z strany druhé a vzetie (!) ženy Jana řečeného a o překazenie na zboží v Bieřkovicích. Páni přesly-
ševše žaloby i výmluvy řečených Kuncmana a syna jeho a odpor jeho Januov Hlavy a jim
170[v] zdravě(!) /srozuměvše, nalezli za právo a Břeněk z Švihova panský potaz vynesl, že on Jan syn Kuncmanuov jest spravedliv k ženě své, kterúžto týž Jan Hlava jemu drží i ke všemu dědictví jeho ženy Březkovicích (sic!), kteréž tu má i jinde, kdež kolivěk. A na tom dali jemu Janovi za právem obdržané. Dal památné. Stalo se jako svrchu.

15. 25. 2. (1402) První Štěpánovy, fol. 164[v]

Páni, totiž to Břeněk z Švihova, Boček z Poděbrad, Zdeslav z Štermberka, seděním v Zaječicích a Jindřich z Košemberka od jiných pánuóv voleni, přišedše ke dskám vymlúvali jsú nálezy panské učiněné v přítomnosti pana Zikmunda, krále uherského i jiných mnoho pánuóv, kteřížto nálezové učinění sú v klášteře svatého Jakuba. Stalo se jako svrchu léta božieho etc. v sobotu před třetí neděli v postě. Najprv, že páni nalezli, aby voláno bylo po všech městech, etc. Napřed psáno máš všecky ty nálezy, pořád hledaj.

A po těch náleziech, hned mají státi pře tyto dolejie, pořád které stojie.

16. (25. 2. 1402) První Štěpánovy, fol. 165r

Páni ve při Jindřicha převora obecnieho řeholy křižovníkuov svatého Jana Jeruzalemského z jedné a Heřmana křižovníka z Ploskovic jeho z Wartmberka z strany druhé. Páni přeslyševše žalobu Jindřicha převora proti řečenému Heřmanovi i odpověď jeho Heřmanovu křižovníka nalezli sú a Oldřich z Hradce panský potaz vynesl, že týž Heřman beze všeho odpieranie sstupiti má dědictvie v Ploskovicich, překážek všelikakých nechajících (!), aniž jemu převorovi viec i konventovi nepřekážel, ani se v nic uvazoval bez jeho vuole. A ten nález učiněn jest před pány svrchupsanými v přítomnosti pana krále uherskýho k výmluvami pana Smila z Rychmburga nejvyššieho u desk písaře.

17. (25. 2. 1402) První Štěpánovy, fol. 165v

Páni ve při Beneše, Václava i jiných bratří z Dětčína z jedné a Otty Bergow, Puoty z Castolovic, Kačny a Anežky panny z strany druhé o dědictvie věnné zastavené Kačné svrchuřečené vdově po nebožtíkovi někdy Václavovi Krušiny. Páni přeslyševše a porozuměvše prvním nálezóm panským i smlúvě učiněné mezi stranami skrze pana Prokopa markrabí moravského a řečených bratruóv odpieranie a vymlúvánie, nalezli jsú za právo a pan Boček z Poděbrad panský potaz vynesl, aby jakož jednu, druhé, třetie, prve bylo jim přisúzeno a nalezeno, aby svrchu řečená Kačna i její náměstkové byla spravedliva vedle listu svého královského i nyní mohla dáti i zastaviti řečené dědictvie věnné, komuž by se jí líbilo, ačkolivěk komorníkem nebyla na nie uvedena. Jímž to se řečení bratřie bránili a v tom jim Ottovi a Puotovi etc. dáno jest za právem obdržané. I dali jsú památné. Stalo se přede pány.

18. (1402) První Štěpánovy, fol. 164r

Páni ve při Jana syna Kuncmanova z Prahy. Páni přeslyševše první nález učiněný nalezli a Racek z Švamberka panský potaz vynesl, že on Jan má zuostati při prvniem nálezu a že spravedliv jest k ženě své i k svému dědictví, i ženy jeho a má v ně uveden býti, listem purkrabovým, jakož prve učiněno jest. A na to opět dal památné. Stalo se přede pány jako svrchu.

19. (6. 10.) 1405 Primo Mauricii, fol. 184v

Barones iudicio presiderunt Jodocus marchio Moravie, dominus Zbynko archiepiscopus Pragensis, Alsso Sskopek de Dubee et de (Dra?)zicz supremus camerarius, Hynko Berka de Honsstein supremus iudex, Boczko de Podiebrad prothonotarius tabularum terre, Johannes Krussina de Lichtmberg supremus purgravius castri Pragensis, Brzenko de Skaly et de Sswihow, iudex curie regalis, Henricus prior Sancti Johannis Jerosolimitani et (!) Nova Domo, Ulricus Johanes senior de Nova Domo, Zdeslaus Ssternberk, Albertus de Conopisstt, Henricus de Duba et de Usst, Andreas de Duba, Johannes de Kost, Puota de Skaly, Otta de Trosk (. . . ow?), Henricus de Wartmberg et de Walsst(ein), (Petrus?) de Dietcina et de Wartmberg,
185r /Ulricus et Nicolaus de Hazmburg, Boczko junior de Podiebrad, Wylhelmus de Zwierzeticz, Hynko de Trzebochowicz, Joh(an)nes senior et Johannes junior de Ustie, Zdenko de Rozmitala, Johannes de Rabie, Johannes et Raczko de Sswamberk, Johannes de Wlassim, Smilo de Holicz, Petrus de Straže (sic!), Hynko Berka de Milsstein, Henricus al(ia)s Wanko de Dubee, (Iuns?) de Lessna et Dubee, Henricus de Plana, Elstrberk, Henricus Laczenbok et Herbordus de Colowrat et alii plures barones terre eodem iudicie presidentes. Actum anno domini M°CCC°V° (!) feria VI post festas (!) sancti (Jeronyme?)

20. 7. 3. 1406 Primo Mauricii, P 11, fol. 161r, v Rel. tab. II. 22 otisknut zlomek tohoto výpisu

Páni přeslyševše žaloby pana Václava římského i českého krále skrze Václava z Tatimovic z jeho přikázanie vymluvené proti Hanušovi Lipskému z Rataj a Erhardu mlažšiemu z Kunštátu a z Bechyně, kteřížto hubie a plenie zemi a silnice a proti Janovi Švamberkovi, Otíkovi a Petrovi

z Chrastu, Puotovi z Skaly, Jindřichovi Lacembok, kteříž to také zemi hubie a lúpie v ni proti panským nálezóm dřevním, kteříž jsú ohlašně čteni. A také proti Janovi Ralsko, kteříž to drží
161[v] Bělú a zahubil rybník dogsezský s lesy k tomu příslušejícími. / Nalezli jsú a Břeněk z Švihova panský potaz vynesl, že jakož prve nalezli páni o takových hůbcích zemských, že ti nálezové mají před se jíti a držáni býti, jakož znějí, ktož je neobeslán, aby ještě byl obeslán, aby stáli přede pány a učinil a přijal, což by páni nalezli a zvláště Hanuš Lipský a Erhart svrchu psaný. Stalo se léta božieho M°CCCC°VI° v pátek suchých dnuóv v postě.

21. (1406) Primo Mauricii, P 17, fol. 161[v]

Ve při Evy vdovy někdy po nebožci Rackovi z Vilémova z jedné a Ondřeje řečeného Paldra odtudž z strany druhé, páni přeslyševše žalobu řečené Evy a dsky věna jejieho a odpověď řečené-
ho Ondřeje Paldry, který se jest zavedl svými zástupcemi a jim dal napomenutie a kteřížto jsúce přivolání nestáli jsú. Nalezli jsú za právo a Racek z Švamberka panský potaz vynesl, že ona paní Eva jest spravedlivá k svému věnu vedle svých desk a jí řečené věno přisúdili jsú a jí dali
162[v] za právo a dali jsú jí list k purkrabí praž/skému, aby jí vedle desk jejich k držení svého věna uvedl a obraňoval uvedenú. A také tudiež nalezli za právo a týž Racek panský potaz vynesl, že svrchu psaný Ondřej Paldra vedle desk svých vedl právo na své zpráv(ce). A oba jsta dala památné. Stalo se jako svrchu.

22. (1406) Primo Mauricii, P 17, fol. 162[r]

Ve při Smila z Holic o zbožie v Rovni páni nalezli a Racek z Švamberka panský potaz vynesl, aby všickni, kterýchž se taková pře dotýče měli rok k smlúvě do suchých dnuóv letničních se pány a aby jim ten rok skrze komorníka oznámen byl. Stalo se jako svrchu.

23. (1406) Primo Mauricii, fol. 163[v]

Ve při Beneše řečeného Slavatský z jedné a Jana z Kosti pro nezpravenie dědictví v Kovicích a Obraně, kteréž učinil týž Beneš na dědictvích v Kostomlatech z strany druhé. Páni přeslyševše řečené strany i dsky (i) jich výmluvy. Nalezli za právo a Racek z Švamberka panský potaz vynesl, že poněvadž Beneš zaručil úřadem a komorník jest jemu dán k braní a on se nevčetl před úřadem, že to má před úřadem pokázati a učistiti. A ukázali a učte (!) má toho položiti, pakli nepokázal a neučetl, tehdy jest svému právu pohoršil. Stalo se jako svrchu.

24. (?), 1407 Secundo Mauricii, B 22, fol. 185[r]

Barones iudicio presidentes Zbynko archiepiscopus Pragensis, Alsso de Dubee, Sskopek de Drazicz supremus camerarius, Hynko Berka de Honssteyn supremus iudex, Boczko de Podiebrad prothonotarius tabularum, Brzenko de Sswihow, Albertus de Sswihow, (. . .) de Conopisst, Andreas de Duba, Johannes de Welharticz, Puota de Skal, Ulricus de Hazm(burg?) Zagiecz, Henricus de Walssteyn, Petrus de Die(. . .), Albertus de Libiessicz, (Puta?) Zemsky
185[v] (!), Raczko de Sswamberk, (Czen)ko de Weselee, Wyl(helm . . .), /Borsso de Osek Hrabie (!), Theodricus de Nachod, Jenczo de Petrsspurk, Albertus et Herbordus de Colowrat, Hynko de Trzebochowicz, Wylěm de Zakupie, Zdeslaus de Sstrnberg. Actum anno domini M°CCCCVII feria VI quatuor temporum XL(me . . .?)

25. (1410) Tercius Venceslai, R 3, fol. 153[v]

Ve při Jana z Rožmitála z jedné a Zachaře řečeného Žestavce z Svějbohuov z strany druhé o dědictvie v Sedlci a o někaký potok. Páni v plném súdě nalezli sú a Vilém ze Zvieřetic panský potaz vynesl, že poněvadž potok ve dskách nejmenuje se, tehdá má při panu Janovi z Rožmitála i při jeho dědicích zuostati a on Zachař k tomu potoku žádného práva věčně nemá mieti. A v tom Janovi dali sú za právem obdržané. A on dal jest památné. Dálo se jako svrchu.

26. 5. 6. 1411 Quarto Venceslai, C 20, fol. 187[r]

Anno domini M°CCCC°XI barones sabbato quatuor temporum Penthecosten iudicio presidentes Alsso Sskopek de Dube et de Drazicz supremus camerarius, Hynko Berka de Honssteyn supremus iudex et Nicolaus de Wozicze prothonotarius terre tabularum, Andreas de Duba, Ulricus de Nova Domo, Zdeslaus de Ssternberg, Boczko de Podiebrad, Wylhelmus de Zwierzeticz, Nicolaus de Zampachu (!), Albertus de Koldicz iudex curie regalis, Hynko de Ss(uti-
187[v] nicz?), Smil de Holicz, /Petrus de Diewin, de Wartmbergk, Nicolaus de Haznburg, Johannes de Wilharticz et de Nova Domo, Hynko de (Adr)sspachu (!), Henricus de Wartmberg et de (Wal)ssteyn, Wilhelmus de Sswihow, (Johannes?) de Trzebochowicz, Albertus de (Kransst . . . ?), chematus de Ustie, Johannes de Herssteyn, (Johannes?) de Frym(domby . . .?) Henricus de Elssterberg, Jaroslaus et Johannes de Oppoczna, (Borsso? . . .) Sswamberg, Hynko Krussina de (O)pocžna (sic!), Alsso de (Ho)licz. Eodem libro B XI. Baroni iudicio presidentes. (Aliis . . .?)

27. 1. 3. (1437) Primo Mauricio (v rkp. zařaz. v Třetích knih. Matěj.), A 18, fol. 178[rv]

Ve při Zbyňka Zajiece z Hazmburka z jedné a měšťan Menšieho města pražského z strany
178[r] druhé. Tak, jakož pan Zbyněk /okázal list s majestátem na clo na Malé Straně a žaloval na měšťany a Ciesařova Milost král český podal pana Zbyňka s tiem listem na (právo?). Páni uslyševše list s majestátem na to clo a ze druhé strany měšťan z Malé Strany při tom nebylo. I kázali jim páni dáti rok po komorníku, aby stáli k dnešniemu dni totiž to v pátek po druhé neděli v postě před pány a odpovědali. Tu páni uslyšavše list majestátu páně Zbyňkova na clo, že jest řádný list a strana druhá při tom nebyla, kázali páni komorníkem obeslati měšťany, aby jemu na Malé Straně cla postúpili podle majestátu, pakli bylo (ve) právo lepšie měli, aby byli s těmi právy v pátek po druhé neděli v postě a okázali je tu jsú. Oni stáli přede pány a žádného práva neokázali než pravili, že máme svá práva (od starých?) králuov země této. A Ciesařova Milost
178[v] král nynější potvrdil nám práv našich, i tiem chcem býti před Jeho Milostí, jakož /Jeho Milost rozkáže to chcme učiniti. Páni nalezli za právo a Jaroslav Plichta z Žirotína a Mikuláš z Landšteina i z Borotína panský potaz vynesli, že poněvadž jest Ciesařova Milost král český podal jich na pány, nalezli jsú panu Zbyňkovi za právo o to clo, aby jemu jeho postúpili a v tom dali jsú jemu za právem obdržané. Stalo se přede pány.

28. (?), snad 20. 3. (1454) Joh. Doup., fol. 115[r], rozš. znění, zlomek in Rel. tab. I. 130, Flav. citac., 73

Item skrze zuostanie panské Mikuláš Zajiec z Hazmburka a z Kosti najvyšší súdce Královstvie Českého rozkázal jest povědiet skrze Čeňka z Klinštajna podpurkrabie hradu pražského, aby žádnému řečníku z těch, kteříž žaloby vysvědčují, nebylo dáno viece od vysvědčenie žaloby než patnácte grošuóv. A to se stalo před pány na plném súdě tu středu před hodem svaté Mařie Magdalény.

29. 27. 3. 1454 Knihy Václ., fol. 116[r]

Najjasnějšie knieže a pan, pan Ladislav král český rozkázal dáti komorníka na uvázanie Zbyňkovi z Hazmburka, kterak by (to . . .) po dskách mohli shledáni býti, kteří zápisové, kteří by svědčily někdy Vilémovi z Hazmburka, otci svrchupsaného Zbyňka buďto na dědinách neboli na platech. Poslové ke dskám byli jsú Hanuš Koldic a Jindřich z Stráže vypravujíce svrchupsané věci od nadepsaného pána a krále, zvláště vyslaní. Stalo se léta božieho M°CCCCLIV v středu po zvěstování Matce boží(!)

30. (?, 1455) Václ. Andreae, fol. 118[r]

Item o všecky listy etc. Mnoho jest listuóv starých i nových v této zemi, ktož by kolivěk takové
118[v] listy měl až do dnešnieho dne, aby byli s nimi před /purkrabí pražským. A purkrabie pražský aby je slyšel a súdil, jakož jest od staradávna právo bylo. A ktož by kolivěk po dnešní den měl, které listy za penieze, aby jimi upomínal nepropúštěje let od roku plnění. Pakli by kto neupo-

mínal a propustil tří léta a osmnácte neděli od plnénie roku na tom listu, aby takovi listové dále nižádné moci neměly a takové upomínánie má být osvědčeno purgmistru a konšelóm v tom městě, kdež leženie svědčí.

Tento výpis souvisí s předchozim výpisem, který v Rel. tab. I. 130, Flaveus citacionum, 73, jenž je v našem rukopise poněkud rozšířen.

Příloha Ib.

Rejstřík v rukopise obsažených výpisů z desk zemských z let 1321—1457

První skupina výpisů

	Datum:	Umístění in: J. Emler, Reliquiae tabularum díl a strana, kniha a signatura				Folium rkp. sign. Kvš 374:
1.	1414, 2. 10.	Rel. tab.	II. 110,	Prv. Matěj.	G 14,	fol. 93^{r}
2.	1414, 22. 10.	Rel. tab.	II. 111,	Prv. Matěj.	G 15,	fol. 93^{v}
3.	1410, 20. 12.	Rel. tab.	II. 75,	Třet. Václ.	R 11,	fol. 94^{r}
4.	1410, 2. 10.	Rel. tab.	II. 72,	Třet. Václ.	O 2,	fol. 94^{v}
5.	1410, 16. 5.	Rel. tab.	II. 67,	Třet. Václ.	N 15,	fol. 95^{r}
6.	1409, 2. 10.	Rel. tab.	II. 61,	Třet. Václ.	J 11,	fol. 95^{v}
7.	1411, 5. 6.	Rel. tab.	II. 80,	Čtvr. Václ.	C 16,	fol. 95^{v}
8.	1411, 5. 6.	Rel. tab.	II. 80,	Čtvr. Václ.	C 17,	fol. 96^{r}
9.	1404, 24. 5.	Rel. tab.	II. 6,	Primo Mauric.	B 5,	fol. 96^{v}
10.	1404, 20. 12.	Rel. tab.	II. 10,	Primo Mauric.	E 13,	fol. 97^{r}
11.	1404	Rel. tab.	II. 10,	Primo Mauric.		fol. 97^{r}
12.	1404	Rel. tab.	II. 10,	Primo Mauric.		fol. 97^{r}
13.	1402, 18. 2.	Rel. tab.	I. 595,	Prv. Štěpán	K 18,	fol. 97^{v}, 110
14.	1383	Rel. tab.	I. 479,	Prv. Prokop	S 19,	fol. 110^{v}
15.	1383, 16. 5.	rozšířené znění Rel. tab.	I. 479,	Prv. Prokop	T 14,	fol. 111^{r}
16.	1383	Rel. tab.	I. 480,	Prv. Prokop	U 13,	fol. 111^{v}
17.	1384	Rel. tab.	I. 481,	Prv. Prokop	U 26,	fol. 112^{r}
18.	1378	Rel. tab.	I. 455,	Druh. Oldř.	O 9,	fol. 112^{rv}
19.	1454, 7. 7.	Rel. tab.	II. 256,	Joh. Doup.	P 29,	fol. 113—114^{v}
20.	1454, 20. 3.	rozšířené znění Rel. tab.	I. 130,	Flav. Citac.	73,	fol. 115^{r}
21.	1454, 7. 7.	Rel. tab.	II. 256,	Joh. Doup.	P 29,	fol. 115^{v}
22.	1454, 27. 3.	nezn. výpis		Knih. Václ.		fol. 116^{r}
23.	1456, 2. 6.	Rel. tab.	II. 275,	Václ. Andr.	O 5,	fol. 116^{v}
24.	1456, 5. 3.	Rel. tab.	II. 275,	Václ. Andr.	M 7,	fol. 117^{rv}
25.	1455	nezn. výpis.		Václ. Andr.		fol. 118^{r}
26.	1456, 2. 6.	Rel. tab.	II. 275,	Václ. Andr.	O 5,	fol. 118—119^{r}

27.	1457, 3. 10.	in Rel. tab. není, ale in:		ČD, III, 3			fol. 119^{v}
28.	1437, 28. 1.	Rel. tab.	II. 150,	Čtvr. Matěj	A	2,	fol. 120^{r}
29.	1348, 17. 3.	Rel. tab.	I. 414,	Ter. Zdislai	B	17,	fol. 120^{v}
30.	1321, 12. 6.	Rel. tab.	I. 401,	Prim. Zdislai	A	36,	fol. 121^{v}
31.	1378	Rel. tab.	I. 455,	Druh. Oldř.	O	9,	fol. 122^{rv}
32.	1383	Rel. tab.	I. 479,	Prv. Prokop	S	19,	fol. 123^{rv}

Druhá skupina výpisů

1.	1411	Rel. tab.	II. 74,	Třet. Václ.	Q	10,	fol. 151^{r}
2.	1411	Rel. tab.	II. 76,	Třet. Václ.	R	12,	fol. 151^{v}
3.	1410	Rel. tab.	II. 77,	Třet. Václ.	R	22,	fol. 152^{rv}
4.	1410	Rel. tab.	II. 66,	Třet. Václ.	N	2,	fol. 152^{v}
5.	1410	Rel. tab.	II. 73,	Třet. Václ.	Q	10,	fol. 153^{r}
6.	1410	nezn. výpis		Třet. Václ.	R	3,	fol. 153^{v}
7.	1410	Rel. tab.	II. 73,	Třet. Václ.	Q	10,	fol. 153^{v}
8.	1410, 16. 5.	Rel. tab.	II. 67,	Třet. Václ.	N	15,	fol. 154^{r}
9.	1409, 2. 10.	Rel. tab.	II. 61,	Třet. Václ.	J	11,	fol. 154^{v}
10.	1409	Rel. tab.	II. 58,	Třet. Václ.	G	25,	fol. 155^{r}
11.	1409	Rel. tab.	II. 58,	Třet. Václ.	G	25,	fol. 155^{r}
12.	1408	Rel. tab.	II. 51,	Třet. Václ.	A	19,	fol. 155^{v}
13.	1408	Rel. tab.	II. 51,	Třet. Václ.	A	19,	fol. 156^{r}
14.	1411	Rel. tab.	II. 81,	Čtvr. Václ.	C	20,	fol. 156^{r}
15.	1412	Rel. tab.	II. 86,	Čtvr. Václ.	G	15,	fol. 156^{v}
16.	1413	Rel. tab.	II. 97,	Čtvr. Václ.	N	20,	fol: 157^{rv}
17.	1413	Rel. tab.	II. 97,	Čtvr. Václ.	N	20,	fol. 157^{v}
18.	1408	Rel. tab.	II. 45,	Druh. Maur.	Q	11,	fol. 158^{r}
19.	1408	Rel. tab.	II. 46,	Druh. Maur.	Q	11,	fol. 158^{v}
20.	1408	Rel. tab.	II. 46,	Druh. Maur.	Q	11,	fol. 158^{v}
21.	1408	Rel. tab.	II. 46,	Druh. Maur.	Q	11,	fol. 159^{r}
22.	1408	Rel. tab.	II. 46,	Druh. Maur.	Q	11,	fol. 159^{v}
23.	1404	Rel. tab.	II. 25,	Prim. Maur.	D	5,	fol. 159^{v}
24.	1404	Rel. tab.	II. 6,	Prim. Maur.	B	5,	fol. 160^{r}
25.	1404	Rel. tab.	II. 6,	Prim. Maur.	B	5,	fol. 160^{r}
26.	1404	Rel. tab.	II. 6,	Prim. Maur.	B	5,	fol. 160^{v}
27.	1406, 7. 3.	rozšíř. znění					
		Rel. tab.	II. 22,	Prim. Maur.	P	11,	fol. 161^{r}
28.	1406	nezn. výpis		Prim. Maur.	P	17,	fol. 161^{v}
29.	1406	nezn. výpis		Prim. Maur.	P	17,	fol. 162^{r}
30.	1406	Rel. tab.	II. 23,	Prim. Maur.	P	12,	fol. 162^{r}
31.	1406	Rel. tab.	II. 22,	Prim. Maur.	P	11,	fol. 162^{v}
32.	1406	Rel. tab.	II. 23,	Prim. Maur.	P	13,	fol. 162^{v}—163^{r}
33.	1406	nezn. výpis		Prim. Maur.			fol. 163^{v}
34.	1402	Rel. tab.	I. 595,	Prv. Štěpán	K	18,	fol. 163^{v}
35.	1402	nezn. výpis		Prv. Štěpán			fol. 164^{r}
36.	1402, 25. 2.	nezn. výpis		Prv. Štěpán			fol. 164^{v}
37.	1402, 25. 2.	nezn. výpis		Prv. Štěpán			fol. 165^{r}
38.	1402, 25. 2.	nezn. výpis		Prv. Štěpán			fol. 165^{v}
39.	1391	Rel. tab.	I. 544,	Prv. Mikuláš	A	18,	fol. 166^{r}
40.	1392	Rel. tab.	I. 546,	Prv. Mikuláš	B	2,	fol. 166^{v}

41.	1387		Rel. tab.	I. 570,	Druh. Mikuláš		fol. 167^{r}
42.	1397		Rel. tab.	I. 568,	Druh. Mikuláš	B 2,	fol. 167^{v}
43.	1397, 21. 12.		nezn. výpis		Druh. Mikuláš		fol. 167^{v}
44.	1397		Rel. tab.	I. 573,	Druh. Mikuláš	D 19,	fol. 168^{r}
45.	1397		Rel. tab.	I. 573,	Druh. Mikuláš	D 19,	fol. 168^{v}
46.	1397		Rel. tab.	I. 574,	Druh. Mikuláš	D 19,	fol. 169^{r}
47.	1397		nezn. výpis		Druh. Mikuláš		fol. 169^{v}
48.	1397		Rel. tab.	I. 574,	Druh. Mikuláš	D 21,	fol. 170^{r}
49.	1397		nezn. výpis		Druh. Mikuláš		fol. 170^{r}
50.	1397		Rel. tab.	I. 574,	Druh. Mikuláš	D 22,	fol. 170^{v}
51.	1396		Rel. tab.	I. 510,	Prv. Václav	L 26,	fol. 171^{r}
52.	1389		Rel. tab.	I. 525,	Druh. Václav	A 8,	fol. 171^{vr}
53.	1389		Rel. tab.	I. 529,	Druh. Václav	D 14,	fol. 172^{r}
54.	1391		Rel. tab.	I. 535,	Druh. Václav	H 26,	fol. 172^{v}
55.	1391		Rel. tab.	I. 538,	Druh. Václav	K 13,	fol. 173^{r}
56.	1380		Rel. tab.	I. 464,	Prv. Prokop	C 12,	fol. 173^{v}
57.	1382		Rel. tab.	I. 474,	Prv. Prokop	Q 30,	fol. 174^{r}
58.	1383		Rel. tab.	I. 474,	Prv. Prokop	S 1,	fol. 174^{v}
59.	1383		Rel. tab.	I. 477,	Prv. Prokop	S 2,	fol. 175^{r}
60.	1383		Rel. tab.	I. 479,	Prv. Prokop	S 19,	fol. 175^{v}
61.	1383		Rel. tab.	I. 479,	Prv. Prokop	S 19,	fol. 175^{v}
62.	1383		nezn. výpis		Prv. Prokop	U 13,	fol. 176^{r}
63.	1383		Rel. tab.	I. 480,	Prv. Prokop	U 13,	fol. 176^{v}
64.	1384		Rel. tab.	I. 481,	Prv. Prokop	U 26,	fol. 177^{r}
65.	1388		Rel. tab.	I. 455,	Prv. Prokop	O 9,	fol. 177^{r}
66.	1404		Rel. tab.	II. 15,	Třet. Matěj	G 15,	fol. 177^{v}
67.	snad 1437, 1. 3.		nezn. výpis		Třet. Matěj	A 18,	fol. 178^{rv}
68.	1321		Rel. tab.	I. 400,	Prim. Zdisl.	A 27,	fol. 178^{r}
69.	1321		Rel. tab.	I. 401,	Prim. Zdisl.	A 27,	fol. 179^{r}
70.	1337, 29. 5.		nezn. výpis		Sec. Zdisl.	A 30,	fol. 179^{v}
71.	1337, 13. 6.		nezn. výpis		Prim. Zdisl.	E 1,	fol. 179^{v}
72.	1337, 13. 6.		nezn. výpis		Prim. Zdisl.		fol. 180^{r}
73.	1397		Rel. tab.	I. 596,	Secun. Nicol.	B 2,	fol. 180^{v}
74.	1397		Rel. tab.	I. 569,	Secun. Nicol.	B 2,	fol. 181^{r}
75.	1397		Rel. tab.	I. 573,	Secun. Nicol.	D 18,	fol. 181^{v}
76.	1402		Rel. tab.	I. 594,	Prv. Štěpán	K 17,	fol. 182^{r}
77.	1404		Rel. tab.	II. 10,	Prim. Maur.	E 13,	fol. 182^{v}
78.	1406		Rel. tab.	II. 23,	Prim. Maur.		fol. 183^{r}
79.	1406		Rel. tab.	II. 23,	Prim. Maur.	P 12,	fol. 183^{v}
80.	1406		Rel. tab.	II. 23,	Prim. Maur.	P 12,	fol. 184^{v}
81.	1405, 6. 10.		nezn. výpis		Prim. Maur.		fol. 184^{v}
82.	1407		nezn. výpis		Sec. Mauric.	B 22,	fol. 185^{r}
83.	1408		Rel. tab.	II. 15,	Sec. Mauric.	O 11,	fol. 185^{v}
84.	1409		Rel. tab.	II. 58,	Třet. Václ.	G 25,	fol. 186^{r}
85.	1409		Rel. tab.	II. 61,	Třet. Václ.	J 11,	fol. 186^{v}
86.	1411, 5. 6.		nezn. výpis		Čtvr. Václ.	C 20,	fol. 187^{r}
87.			nečitelné				fol. 187^{v}
88.			nečitelné				fol. 188^{r}
89.	1345, 31. 9.		nezn. výpis		Prim. Zdisl.	K 4,	fol. 188^{v}
90.	1348		Rel. tab.	II. 414,	Terc. Zdisl.	B 17,	fol. 189^{r}
91.	1350, 3. 10.		nezn. výpis		Terc. Zdisl.	M 19,	fol. 189^{v}

92.	1365	nezn. výpis		Prim. Dačic	T	11,	fol. 189^{v}
93.	1366	Rel. tab.	I. 433,	Sec. Dačic	A	6,	fol. 190^{r}
94.	1366	nezn. výpis		Sec. Dačic	A	6,	fol. 190^{r}
95.	1378	Rel. tab.	I. 455,	Sec. Ulrici	O	9,	fol. 190^{v}
96.	1386	Rel. tab.	I. 510,	Prim. Venc.	L	26,	fol. 181^{r}
97.	sine dato	Rel. tab.	I. 510,	Prim. Venc.	L	22,	fol. 191^{v}
98.	1389	nezn. výpis		Sec. Venc.	A	5,	fol. 191^{v}
99.	1389	Rel. tab.	I. 527,	Sec. Venc.	B	21,	fol. 191^{v}
100.	1389	Rel. tab.	I. 529,	Sec. Venc.	D	10,	fol. 191^{v}
101.	1391	Rel. tab.	I. 540,	Sec. Venc.	L	19,	fol. 191^{v}
102.	1396	Rel. tab.	I. 561,	Prim. Nicol.	S	20,	fol. 192^{r}
103.	1396	Rel. tab.	I. 562,	Sec. Nicol.	T	5,	fol. 192^{r}
104.	1391	Rel. tab.	I. 544,	Sec. Nicol.	A	7,	fol. 192^{v}
105.	1394, 10. 6.	nezn. výpis		Sec. Nicol.	A	7,	fol. 192^{v}

Příloha II.

List českého panstva králi Jiřímu Poděbradskému z let 1458—1460

124ᵛ Najjasnější králi a pane, pane náš milostivý, jakož Vaše Královská Milost dal jest nám sepsánie to, kteréž rytířstvo a papoše (sic!) sepsali jsú a Vašie (Milos)ti dali podle toho táhnúce se a chtějíc s námi v súdiech sedati, ješto nikdy od staradávna předci jich panoše neb vládyky o to nestáli ani zasazovali se proti pánóm, ale požívali toho řádu a zřiezenosti od počátku vysazenie práva a desk a dobře bylo a řiedilo se, všickni se zachovávajice podle stavuóv svých a povýšenie ke cti králóm, pánóm svým, předkóm Vašie Královské Milosti a vší koruně v tom sobě nezávidiece. Ale viece rytieřstvo a panoše pánóm děkujíce, že o zemské dobré a spravedlnost práci nesli. A ta zřízenost a svornost stála až do zbúřenie země. A již nynie sobě poklají, že bychom je chtěli utisknúti od jich svobod.

I milostivý králi Vaše Královská Milost (tomu?) rozumie, že my jich v ničemž nej(ti)skáme ani jim co béřem,
125ʳ aniž muožem, /vzieti, neb jsú toho nikdy od staradávna neměli, ani užívali, nechť všecky dsky přehledají, jakž jedno řád súduóv se počal a zřiezen jest, že vždycky držán jest súd a osazován jest pány a ne vládykami nebo panošemi. A poněvadž od předkuóv Vašie Královské Milosti předkové naší milostivě podle té zřiezenosti a od staradávna vysazenie i svobod jsú zachováni a tvrzeni dckami i listy pro věčnú paměť. A v tom jsúce neutiskali jsú všech dobrých lidí chudých i bohatých, stavy vyššieho a nižšieho, ale každého zachovávajice podle jich svobod a stavuóv spravedl činiec a neměně, ale tolikéž bohdá my nynější majice lásku, přichylnost i spravedlnost před očima a nad to k tomu i přísahu ne žádným útiskem, ale starodávními právy a zřiezenosti řediti a užívati mienime. Ale milostivý králi oniť někteří o to usilují chtiece nám to vzieti a k sobě přitáhnúti, ješto jsú toho nikdy neměli a búřiece
125ᵛ dobré lidi rytieř(ské) /a panoše jim předkládajice, že

bychom je chtěli utiskati v jich svobodách a tudy v ně vlévajíce některakú kyselost proti nám, ješto nám se v tom krátko děje, nebo našeho úmysla nikdy jest nebylo, aniž jest k kterému útisku, než každý stavové držáni byli a zachováni podle svobod a zřiezeností, obyčejích, zachování, dřevností z staradávna chvalitebně přišlým a zachovaným. A netoliko bychom ty svobody a zřiezenosti chtěli rušiti, ale bohdá v nich státi, radni i pomocni býti a k nim ke všem též doufánie máme a Vaše Královské Milosti prosiece, jakožto krále a pána našeho milostivého, že nás při tom zachovati a obhajovati račiš, jakože nám toho povinen podle přísahy své, jakož to předci Vašie Královské Milosti předky naše jsú měli, drželi a zachovávali ke cti sobě i naší té slavné koruně.

Dále jakož v tom spisu pokládají obyčeje Starého
126r zákona, židovstva i pohanuóv. Myť se jich obyčeji nezpravujem, než křesťanskými, než proto židé i pohané zachovávali se podle zřiezeností a obyčejiuóv jim jich potřebných v ty chvíle a tomu se lid obecný neprotivil.

Také pokládají o duchovniem i cizozemském právě. Nikdyť jsú se předci naší v světských zemských súdiech duchovními právy, ale podle zřiezeností, každý v své moci a obyčeji od staradávna utvrzeném zachovává se, (na?) cizozemském právě a tiemť se také země nezpravuje, ale podle svobod a vysazenie zachovávame se, jsúce vysoce a milostivě osvobozeni a vytrženi z jiných práv mimo jiné.

Také v svém spisu pokládají, že by ve dskách se nalézali některé osoby v úřadech i v sedání se pány i milostivý králi tohoť neodmlúvame, že písař desk zemských druhdy panaše (!) jest byl a menší úřednici též, jakož se to i podnes zachovává. Ale tiť miesta svá mají zvláštnie k sedání,
126v ale ne mezi pány, jakož i v práviech /stojí o purkrabí pražském, kterak má se mieti při saudu a řediti a do lavic nedati, ktož páni nejsú. A proto za tiech časuóv a řáduóv rytieřstvo a panoše nenalézávali toho útiskem a z svobod vyvozováníe, ale byli by králuóm a pánóm postatni, radni a pomocni podle zřiezeností starodávných.

Také, jakož sobě to berú, že ve dskách někteří se menují páni po siedlu, kdež jsú seděli, že je písaři odtud psali a již ta některá siedla panoše kúpivše mají a tudy praviece, že jsú to byli vládyky neb panoše, ale toť se neshledává, než žeť jsú páni, neb siedlem se urozenie neponižuje ani povyšuje, pakliť tiem toho rodu zdá se komu vinu dáti a nařknúti, každyť sám ze se odpo(vie) a vyměří se.

Milostivý králi, ačkoli mnoho a široce ta věc k dúovoduóm mohla by se vypisovati, ale žádných púotek, sváruóv nám s nimi nenie potřebie, ani tu věc k rozsuzování pokládati, jako něco v nově zamýšleného, neb ta /věc a zřiezenost od počátku zřiezeností ustanovena a svolena, přijata, utvrzena, drženina a v obyčeji řád(e?)ném zachována od

králóv, předkuóv Vašie Královské Milosti, od našich předkuóv drženina a od jich předkuóv vládyk, panoší i ode všie obce v této země nikdy neodpieraná, až rovně teď do tohoto zbúřenie. Jakož i v markrabství Moravském ještě táž zřiezenost a obyčej se od pánuóv vždy zachovává a to jest od připojení k této zemi a následovánie má.

Také milostivý králi, již my máme o to konečnú výpověď od slavně paměti ciesaře Zikmunda, krále českého, předka Vašie Královské Milosti, pana našeho milostivého, pod Jeho Milosti majestátem, ješto nám přes to nenie potřebie toho k rozsuzování klásti. Než Vašie Královské Milosti prosime, jakožto pána svého milostivého, že račiš v ty
127' věci milostivě nahlídna podle povinností a přísahy své nás zuostaviti, držeti a za/chovati i obhajovati podle takové zřiezenosti, obyčejích, drženinosti, zápisiech, vyřčení neb výpovědí, jakožto předkové Vašie Královské Milosti naše předky milostivě jsú zachovávali. A jim dobrým všem rytieřstvu, vládykám neb panošem i obecným lidem věříme, že se nedají pýše pozdvihnúti v srdcích svých, proto že jsú k větším statkóm přišli, než předci jich, ale na to rozumně pomyslete, že nic nového nežádámy, ani jich v čem ujímámy, ale starých obyčejóv a zřiezeností důovodných se drž(i)me a mienime držeti bohdá bez jich všie hanby a škody svorně, pokojně nám toho přieti budú, jakož to všecka léta velmi dávná, netoliko jich otcové, ale dědové i pradědové i ještě výše předkóm našim toho přáli. A že vděčni budú našie práce, toť bude Pánu Bohu lidé i všem dobrým lidem příjemné.

Poslední kus milostivý králi o té Ciesařovi Milosti
128' výpovědi pokládají /pána svého i listy Jeho Milosti lehčiec, praviece, že by při paměti snad nebyl a neb, že by bez vuole Jeho Milosti ten list z kanceláře vyjíti mohl. I milostivý králi Vaše Královská Milost i mnozí páni, rytieřstvo, panoše i jiní dobří lidé Jeho Milost dobře znali. A když tento list jest pánóm dal, v ty chvíle při Jeho Milosti byli, žeť jest Jeho Milost jmien byl a držán i shledán za múdrého ciesaře a krále. A kanceláře Jeho Milosti dobře zřiezena a opatřena byla a mnozí mnoho zá pisuóv od Jeho Milosti jmieli sú a mají a máme za to, že se jich každý drží a žádný toho před Vaší Královskou Milostí nedie, by jim je Jeho Milost, jakož to král múdrý a spravedlivý následuje svých předkuóv vyptavše, porozuměv i po dskách vyhledav, aby žádnému křivdy neučinil i spravedlivé vyrčenie učinil.

Milostivý králi o to již takové a místné vyrčenie
128' majíce proto tiemto úmyslem po dskách i po listech /jsme to vyhledali, aby ode všech slyšieno a rozuměno bylo, že o nic nového nestojíme, ani se zasazujem, nestáli sme, ani nám ciesař Jeho Milost co v tom novém dal, ale toliko při strodávních zřiezenostech, řádiech, práviech, obyčejích, drženinostech žádáme zuostati. Jakož nás pak Jeho Milo-

stech tiem listem v tom opatřil jest i teď Vaše Milosti tyto výpisy z desk zemských vypsané dáváme, kterak jest držáno, zřiezeno a zachováno za krále Jana, za ciesaře Karla, za krále Václava, králuov českých a předkuov Vašie Královské Milosti a netoliko podle těch výpisuov, ale všecky dsky račte dáti ohledati, ješto toho množstvie jest. A že vždy súdové držáni a řiezeni jsú pány a přede pány všickni nálezové a ne skrze vládyky neb panoše.

Také tyto některé listy a majestáty ciesaře Karla list o práviech a tu nejmenuje panoší, než jedno knižata
129′ i pány, neb súd řiedili a v něm /sedali. Kniežata česká totiž to králi, mar(kra)bie a biskupi a páni.

Také listy a majestáty krále Václava o kmetstvie, o popravu i nálezy některé panské i některé jiné listy etc. Aby Vaše Královská Milost to opatře, šíře ráčil na to pomysliti, kterak jsú předkové Vašie Královské Milosti předky naše v tom milostivě i z povinnosti zachovávali. Neb milostivý králi za prvních a dávních časuov, za prvnieho Přemysla českého kniežete i potom vládyky nebyli tak bohati, jakož již sú a pánóm slúžili a páni zemi řiedili i kniežata sobě volili a je nadali i měliť jsú mocnosť i právo sobě súdy a zřiezenosti (a?) takové zemské zachovati a ne služebníky své k sobě přitovařišiti a připojiti. Jakož vždy pak z takové zřiezenosti kniežata a králi vždy jeden po druhém tomu jsú dosti učinili a pány z toho nikdy nevyvedli, ale vždy v tom zachovali. A téhož k Vašie Krá-
129″ lovské Milosti plné doufánie máme, jakož to /k našemu pánu najmilostivějšiemu a z kořene řádu našeho poslému a proto ačkoli Pán Buoh nynějšie rytieřstvo a panoše bohatstvím ráčil povýšiti a je naděliti, proto bohdá se k nim bez útiskuov ve vší spravedlnosti a zřiezenosti k chudým i bohatým měli jsme se, máme a mienime mieti.

Milostivý králi, první list, kterak ciesař Karel, odvolává někaká statuta, neb práva znovu učiněná, ale ne ještě zaslíbená, přijatá neb zapřisežená od Jeho Milosti, od kniežat a pánuov. Ale že se mají starodávních práv držeti v věčné časy a tu nic vládyk neb panoší nedotýče. Druhý list od téhož ciesaře Karla a od krále Václava o minci. A tu také v tom znamenitě se ukazuje o pániech saudy spravujících a ty zřiezenosti a nic o panošich. Třeti list krále Václavuov o pániech, kniežatech, totiž konšelích
130′ neb súdciech zemských, kterak se povyšují a vysvobozují ne/rci nad panoše, ale i výše nad obecné pány neb šlechtice. Čtvrtý list krále Václava o pániech popravčiech a nálezy některé panské, také tu se znamenitě ukazuje a královským listem potvrzuje, kterak panští nálezové mají vždy před se jíti, jakož to od staradávna bylo za ciesaře a za jeho otce, totiž krále Jana. Také tu nic o náleziech panoší nedie. Pátý list od Zikmunda krále uherského a Jošta markrabie moravského, když jest skrze opuštěnie krále Václava

tato země se byla zbúřila a zašla k škodě a proti řádóm
a obyčejóm starodávnim. A žaloba veliká šla od pánuóv, od
panoší i od měst. Tu králem Zikmundem a Joštem markrabí
takové věci napraveny a podle starodávních obyčejóv i zřie-
zenostech tiem listem vyrčeni sú. Šestý list krále Václava,
jimž ty věci napravuje a zapisuje se, jakož ciesař Karel
někdy tiem obyčejem byl se zapsal. A rytieři, panoše i
130' města také, aby pá/nóm slíbili a přisáhli, aby pánóm
pomocni byli podle jich vyrčenie neb nálezuo, aby se dálo.
Tu se znamenitě ukazuje, že rytieřstvo a panoše netoliko
by pánóm odporni byli, ale což najdú a vynesú, že jim
toho povinni jsú radni a pomocni býti, jakožto vždycky
tak od starodávna se zachovávali a drželi, jakož to dobří
lidé a milovníci této země, řádu a pokoje i všie zřieze-
nosti, jakož to i k nynějším téhož doufání jsme a že vděč-
ni budú našie práce.

Milostivý králi také ve dskách Vaše Milost shledá,
kterak od staradávna a tak vždycky, jakž zřiezenost sau-
duóv počala se. Vždycky na saudiech páni sedali a nálezy
vynášeli a ne panoše a že o nic nového nestojíme. Jakož
i ciesař Karel to v jednom sepsání dskami vyznává, aby
všickni páni na saudiech sedali, jakož to od staradávna
bylo. Tu zřídil a vyznal řád a obyčej starodávný a ten
131' řád a obyčej i zpuosob trval /vždy v svornosti bez ode-
přenie všelikého od rytieřstva a panoší až rovně teď
teprv do zbúřenie země a při jiném zbúření toto jedno
jest. Také v jednom nálezu stojí, že všickni ti páni,
kteříž v soudu zemském, pošli jsú z národa (sic!) panského a
zvláště ti páni, kteříž v saudu zemském sedají, nemohú
pohonění býti k menším úřadom, tu také znamenitě se uka-
zuje pánuóv osvobozenie nad panoše. A byť to mohlo býti,
aby ciesař Karel slavné paměti z mrtvých vstal, tenť by
sám vyznal a odpověděl za pány české, jakť jest je Jeho
Milost vysoce držel. A ač se časové mění a my v nich,
proto bohdá též jsme, jakož i předkové naší a cizie pajcha,
nepokoj a neřád. Ač druhdy zbožie v jiné, proto duostojen-
stvie a urozenie neodchází.

Také jeden nález jest k témuž, kterak úředníkuóv
pražských nemuož žádný přesvědčiti, ani rytieř, ani panoše
neb obecný člověk, leč jedno úředníci staří neb pan kmet
131' neb po/pravce. Tu se také znamenitě ukazuje (by?) rytieři,
panoše v saudiech sedali, tehdy by se nejmenovalo, ani ry-
tieř, ani panoše etc.

A tak ty všecky věci i bezčíslné jiné duovodně ukazují,
že vžycky súdy, nálezy a takové zřiezenosti jsú vedli
zp(ra)vovali a zpravovati i držeti mají páni a ne panoše.
A protož milostivý králi toho žádáme ne pro pýchu neb které
útisky, ale pro spravedlnost a starodávnie práva a zřieze-
nie. Neb tiž jsme jako naší předci a Vaše Milost v témž duo-
stojenství jest, jakož to předkové Vaší. A poněvadž tiž
předkové Vašie Královské Milosti spravedlivě v tom drželi

a zachovali i obhajovali předky naše, rač na to milostivě
a spravedlivě pomysliti, žeť jsme i my týmž během a úmyslem za pána a krále sobě vyzdvihli a zvolili a natos nám slíbil i přisáhl nás při našich řádiech, práviech, obyčejích a starodávních svobodách držeti a (z)achovati, že
132' tak račiš učiniti milostivě, /povinně i spravedlivě. Neb nic od Vašie Milosti nového, neobyčejného, utiskavého, nedržemného neb nespravedlivého nežádáme a ke všem rytiřóm, vládyká(m), panošem a dobrým lidem doufánie máme, mohúce viděti to a znamenati, že jim k útisku a k hanbě nic nežádáme, než abychom v témž a při témž držáni byli jako za předkuóv jich, předkové naši držáni a zachováni jsú, že v témž se zachovají a mieti budú ke cti Vašie Královské Milosti v této našie slavné koruně. Neb jsme sobě toho povinni, jakož to Čechové a budem-li (k) sobě zlí, komu pak budeme dobří. V jiných se zemiech tomu raduji, čím viece v této zemi znamenitějších jest.

Naposledy milostivý králi tiemto listem s majestátem slavné paměti ciesaře Zikmunda, krále českého, předka Vašie Královské Milosti a pána našeho milostivého Jeho Milosti výpovědi vyrčenie a nás v naší spravedlnosti opatřením toto zavieramy, kteréhožto listu v znění a držení jest v tato slova.

Příloha III.

Listina Václava IV., jmenující Petra z Vartenberka přísedícím zemského soudu

Křivoklát, 1398 říjen 9.

Václav z božie milosti římský král, vždy rozmnožitel řieše a český král známo činíme tiemto listem všem, že když někdy urozený Petr z Wartmberka, jinak z Kosti, rada věrný náš milý od urozených pánuov královstvie našeho Českého byl jest volen za kmeta téhož královstvie a Jasnosti naší poddán bieše, z týchž pánuov povolenie z jednostajné vuole a jakož tehdáž téhož Petra za takového přijali sme, jakož také týž nám na to tělestnú učinil jest osobně přísahu. A též i my vážiece dobrotivě nepohnuté viery čistotu a slušné věrnosti ústavič-
nost, kteréž od dávných minulých časuov v svrchu řečeném Petrovi zjevně poznali jsme jej ne skrze omyl, aneb neopatrně, ale úmyslem naším, dobře rozmyslným za kmeta našeho přísežného královstvie našeho Českého dnes přijímáme, dieme, ohlašujem, jmenujem a nazýváme i také sboru a počtu jiných kmetuov přísežných mocí toho listu a mocí královstvie Českého a z jistého
139[v] vědom(mie?) /milostivěji přijednáváme, vypoviedajíce a zjevně chtiece, aby nynie i potom všech jiných a každých práv, svobod, milostí a obdařenie na každém miestě požívati měl, kterých jiní kmetové přísežní v království našem Českém požívají a jimi se těšie všelikterak obyčejem nebo z práva přikazujíce všem i každým našim úřednikuóm královstvie našeho Českého, znamenitě purkrabí našemu pražskému, komorníku najvyššiemu, súdci najvyššiemu, desk zemských písaři i jiným úředníkóm pražským nebo jich miestodržícím nebo tomu, nebo tiem, kterýmž to přísluší nebo příslušeti by mohlo všelikterak budúcně, věrným naším milým mocně a přísně, aby proti svrchupsanému Petrovi ne jiným obyčejem, než jako k kmeti přísežnému královstvie našeho Českého k každého člověka žalobě, kteréžkoli pře, i zvláště urozené Kateřiny ovdovělé někdy po Markwartovi z Wartmberka
140[r] súdem šli, aniž se jinak pokúšeti směli./

Jakžkoli našeho královstvie těžkého hněvu se chtěli uvarovati, nebo ač by proti svrchupsanému Petrovi skrze nadepsané úředníky naše některé věci snad proti tomu k žalobě již psané Kateřiny někdy ovdov(ě)lé po Markwartovi z Wartmberka učiněny

nebo súzeny byly a nebo běženým časem pokusiti se nebo súditi se přihodilo, kteréž to by věci k svrchupsaného Petra bezpráví zniknúti by mohly všelikterak, ty všecky věci i každé z toho poslé nebo pojíti majíce, mocí tohoto listu snímáme, kazíme, nemocno činíme a z moci královské a z jistého našeho vědomie jistotě neobyčejné činíme vypoviedajíce a z jistého našeho vědomie zjevně, aby ty jisté věci mocí jmieti nemohly v ničemž ani pevnosti. A jestli že by se přihodilo a skrze již psané úředníky naše jakož se svrchu píše k žalobě svrchupsané Kateřiny proti svrchupsanému Petrovi, jakožto kmetovi přísežnému království našeho Českého v kteréžkoli při rozsúzeno
140' by bylo, tehdá /všecky věci skrze ně přisúzené aneb nalezené mocí listu tohoto chceme mocny a pevny jmieti. Také jmenovitě a zjevně chceme, aby v přihodě, kteréž svrchupsaná Kateřina by právo sobě nalezené v již psané při proti svrchupsanému Petrovi ne jako kmetu přísežnému, někomu jinému snad prodala nebo darovala, aby takové prodánie neb dánie moci a pevnosti nemělo, ani žádný příčinú prodánie práva takového proti svrchupsanému Petrovi před již psanými úředníky našimi tak dobře súdem jako i bez súdu súditi se, a nebo pokusiti se nesměl, jakož by rozhněvánie našeho těžkého chtěl se uvarovati pod svědomím listu tohoto pečetí naše královského majestátu zapečetěného. Dán na Hrádku léta božieho tisícieho třístého devadesátého osmého, devátý den října měsiece, království našich Českého XXXVI a Římského XXIII.

Poznámka po straně fol. 139': Pana z Wartmberga do stavu přijetí 1398.

Ediční poznámky

K příloze čis. I.

č. 2

řádek 5 — podle souvislosti doplnit před baronibus: (coram)

č. 4

text na fol. 188° na okraji nečitelný, ř. 4 — de Lansstain: emendováno z Llansstan rkp.

č. 6

ř. 1 — Boe(he?)mie: prostřední část dosti nezřetelná, vznikla asi přepsáním

č. 8

1 — z Liešan: z Liessan rkp., — Dunavic: Dunawicz rkp., 3 — po „jakož" škrtnuto: svrch rkp., — svrchupsané — přepisujeme dohromady jako v rkp., tak i níže

č. 9

1 — nazlezli: emendace by měla být nalezli, ale ponecháno v pův. tvaru, — pře(v)oříše: przeorzisse rkp., 3 — keruše: kherusse rkp., — Záhorčice: Zahorčziecze rkp.,

č. 11

Okraj listu potrhán, proto text porušen.

č. 12

1 — Kačny z Hradištka: Kačny z Hradisstka rkp., 2 — z strany: s strany rkp., — tento genitiv tak psán všude dále v rkp., 7 — stalo se léta: — přepsáním opisovatele rkp. dvakrát

č. 14

2 — vzetie: — ztráta jotace, ve staročešt. vzětie, a vzetie: chyba rkp., správněji — o vzetie, — překazenie: — ztráta jotace, ve stč. překazenie, — Bieřkovicích: Bierzkowiczych rkp., 4 — zdravě: nesmyslné, zřejmě opisovatelská chyba rkp., 6 — Březkovicich: Brzezkowiczych rkp. — zřejmá chyba opisovatele

č. 15

1 — Zaječicích: Zagecziczych rkp., 3 — Zikmunda: Zygmunda rkp.

č. 16

2 — Ploskovic: Ploskowicz rkp., 5 — nechajich: chyba rkp., snad opisovatelská

č. 17

1 z Dětčina: Dietczina rkp.

č. 18

3 — za „ženy" škrtnuto: své

č. 19

12 — Petrus de Straže: — doklad zčešťování písařem, 15 — M°CCC°V°: špatně opsaný letopočet, — festas: chyba rkp., snad opisovatelská

č. 20

2 — Erhardu: emendováno z Erhandu rkp., 8 — před: — ztráta jotace, ve stč. před

č. 23
5 — učte: chyba rkp., snad opisovatelská
č. 24
5 — Zemsky: pronikání českých slov do latin. textu, 6 — Hrabie: proniknutí českých slov do latin. textu
č. 25
1 — Žestavce z Svéjbohuov: Żestawcze z Swieybohuow rkp.
č. 26
5 — Nicolaus de Zampachu: doklad zčešťování písařem, 7 — Hynko de (Adr)sspachu: doklad zčešťování, 11 — Hynko Krussina de (O)pocžna: doklad zčešť.
č. 28
2 — Čeňka z Klinštajna: Czeňka z Klinsstayna rkp.
č. 29
1 — Ladislav: Lladislav rkp., 6 — Matce boží: chyba opisovatele rkp.
č. 30
2 — za „purkrabí pražským" škrtnuto stáli, 7 — leženie: — ztráta jotace ze stč. leženie

K příloze č. II

3 — papoše: z paposse rkp. — správné znění emend. má být panoše, 4 — před „dali" škrtn.: za, — sedati: — doklad ztráty jotace poč. 16. stol., ve stč. sědati, 20 — počal: počżal rkp., grafické značení z s tečkou, 23 — té zřiezenosti: tee rkp. — příklad častějšího vyjadřování dlouhé kvantity zdvojováním samohlásek e, a aj., 24 — dckami: dczkami rkp., 26 — vyššieho i nižšieho: vyssieho y niżssieho rkp., 29 — očima: oczĭma rkp. — grafické značení dlouhého i dvěma čárkami, 31 — řediti: ztráta jotace, ve stč. řěditi, 39 — obyčejích: obyczżegich rkp., 43 — Vaše: wasse rkp., 50 — myt: mýť rkp. — diakriticky značené ť, 52 — obyčejiuóv: obyczżegiuow rkp., 56 — za „zřiezenosti" škrtn.: když, 60 za „vytržení" mřežováno: jsúc, 64 — panaše: panasse rkp. — správné znění emend. panoše, 79 — vyměří se: vymierzÿ se rkp., 84 — přijatá: przigiata rkp., 93 — Zikmunda: Zygmunda rkp. — písař užívá i tvaru Zigmunda — 106 — pomyslete: pomysliete rkp., 109 -- pokojně: pokoynie rkp., 117 — kanceláře: cancze-larzie rkp., 129 — vyrčenie: vyrczenïe rkp., 130 — místné: miistnee rkp., 140 — Václava: Waczlawa rkp., 164 — doufánie: douffanie rkp., 172 — za „přijatá neb" — škrtn.: ještě, — zapřísežená: — ztráta jotace, ve stč. zapříséžená, 176 — saudy — ponecháváme znění rkp. pocházející ze starší doby, 183 — před: — ztráta jotace, ve stč. před, 185 — za „krále" škrtn.: ve, 186 — za „Jošta" škrtn.: markrabie, 222 — pajcha: paycha rkp., 239 — obhajovali: obhagiowali rkp.

K příloze č. III

3 — z Kosti, rada: s Kosti, radda rkp., 6 — z jednostajné: z gednostaynee rkp., 11 — jej: giey rkp., 12 — přísežného: przisezneho rkp. — ztráta jotace, ve stč. přiséžného, 16 — milostivěji: milostiviegie rkp., 30 — pokúšeti: pokušeti rkp. — ztráta jotace, ve stč. pokúšěti, 40 — neobyčejné: neobyczeynee, — pozn. na fol 139' — z Wartmberga: Wartmbergha rkp.

Věcné poznámky

K příloze č. I.

č. 2
2 — in hoc registrum tabularum per suos nunccios dominos: doklad ovládání zemského soudu a relátorské funkce vyšší šlechtou
3 — Otta z Bergova — míšeňský šlechtic z okolí Jana Lucemburského, s ním se zúčastnil křížové výpravy na Litvu r. 1329

8 — Henrico de Rychtmberk: v zem. deskách dosud nezachycen, T. Antl, Rejstřík k I. a II. dílu (desk zemských), Praha, 1879.
9 — Hynkone de Skaly: v zem. deskách dosud nezachycen, Antl, Rejstřík.

č. 3

1 — Wienko de Popowicz: snad totožný s Wankem de P. z r. 1318 z P. u Berouna, A. Profous, Místní jména v Čechách, III, Praha, 1960, s. 435.
3 — Lewin: v Čechách celkem sedm, jedna ves u Berouna, Profous, II, s. 512 an.
4 — Coneprusycz: ves u Berouna, Profous, II, s. 297.

č. 5

1 — Marusska: v zem. deskách dosud nezachycen, Antl, Rejstřík.

č. 6

2 — in stuba Aule Regie: v síni kláštera Zbraslav, založ. 1292, zbořeného Pražany r. 1420 a obnoveného po husitské revoluci

č. 7

8 — Jaroslao de Brzeznicz: v zem. deskách dosud nezachycen, Antl, Rejstřík.

č. 8

1 — Ondřej z Dubé: pravděpodobně totožný s Ondřejem z Dubé (asi 1320—1413), nej. zemským sudím (1361—1394) a členem panské jednoty v r. 1394 a tvůrcem právní knihy, po něm nazvané, ze sklonku 14. stol.
1 — Oldřich Medek z Liešan: snad totožný s Oldřichem z Kostelce n. Sáz. (1334), později psaném Oldř. Medek z Lešan, předkem pánů z Valdeka, A. Sedláček, Českomoravská heraldika, II, Praha, 1925, s. 18.
1 — Liešany: celkem troje, jedny u Neveklova, Profous, II, s. 507 an.
1 — Dunavice: ves u Neveklova, Profous, I, s. 442.
2 — Zdenka z Martinic: Martinice v Čechách jsou celkem osmkrát, jedny z nich u Sedlčan, Profous, II, s. 32 an.

č. 9

2 — klášter sv. Anny, jinak sv. Vavřince: založ. 1298 na Malé Straně a osazený dominikánkami, od r. 1313 přestěhován do Starého Města na Anenské nám. do býv. klášt. templářů sv. Vavřince.
3 — Zelnař: snad některý měšťan, J. Teige, Základy starého místopisu Pražského (1437—1620), I.—V., Praha 1915, neuvádí.
3 — Záhorčice: Profous, cit. dílo, neuvádí.
4 — daly památné: soudní poplatek za vyhranou při.

č. 12

1 — Kačna z Hradištka, vdova po Václavu Krušinovi, Antl ani Sedláček, cit. díla neuvádějí.
1 — Jan, Václav, Beneš, Jan, synové Jošta z Děčína: páni z Vartenberka na Děčíně, Ottův slovník naučný, VII, Praha, 1893, s. 127.

č. 13

2 — Habeš řeč. Otčival: vystupuje v Rel. tab. I, s. 584 a II, s. 10, bratřím Habartovi st., Habartovi ml. a Plichtovi z Žerotína udělil Václav IV. r. 1379 hrad Kostomlaty, Codex diplomaticus Moraviae, XV, str. 167, č. 195.
5 — Žirotín: hrad u Loun, Profous IV., s. 835, Archiv český, II, s. 363, 538. Po něm se psal v letech 1418—1454 Jaroslav Plichta z Žerotína, který zasedal v zemském soudě po r. 1454 s Mikulášem z Hazmburka, R. Urbánek, ČD, III, 2, s. 795.

č. 14

1 — Kuncman a Jan syn jeho z Prahy: J. Teige, Základy, neuvádí.
1 — Jan řečený Hlava z Milešova: v Rel. tab. I, s. 89 se k r. 1406 uvádí Janko de Milessow, Milešovy dva v Č., jeden u Litoměřic, Profous, III, s. 76.
2 —Bieřkovice či Březkovice: Profous, cit. dílo, neuvádí.

č. 15

— šlo zde o vklad zápisu zemského sněmu a zemského soudu z 18. 2. 1402, svolaného Zikmundem, obsah výpisu zná J. Spěváček, Václav IV. 1361—1419, K předpokladům husitské revoluce, Praha 1986, str. 335.

1 — Zaječice: v Č. čtyři, jedny, které r. 1408 vlastnil Zdeslav ze Šternberka, jsou u Chrudimi, Profous, IV., s. 741.

4 — sv. Jakub: klášter minoritů na Starém Městě pražském.

č. 16

1 — Jindřich převor křižovníků sv. Jana Jeruzalémského: srv. inventář Archivu českého velkopřevorství maltského řádu, SÚA Praha, Listiny, č. 1141.

2 — Heřman z Wartmberka, křižovník z Ploskovic, podle inventáře Archivu čes. velkopřevorství, neznámý.

5 — sstupiti: přijetí na spolek na majetek

č. 17

1 — Beneš, Václav z Děčína: páni z Vartenberka a Děčína, OSN, VII, s. 127.

1 — Otta z Bergova; přední člen Zikmundovy strany a panské jednoty proti králi Václavu IV., nej. pražský purkrabí (1388—1394), po r. 1402 král. podkomoří, F. M. Bartoš, ČD, II, 6, s. 188, an., 193.

1 — Puota z Častolovic: mistr královské komory (1364—1366), král. hejtman v Lucembursku (od 1384), člen panské jednoty v r. 1394, člen zemského soudu v r. 1402 a příslušník Zikmundovy strany, J. Spěváček, Václav IV, s. 335, 745.

2 — Kačna a Anežka (patrně obě z Hradištka): Antl ani Sedláček neuvádějí.

č. 20

2 — Hanuš Lipský z Rataj: zemský škůdce, který do r. 1406 setrvával v odboji vůči Václavu IV. a Starému Městu, F. M. Bartoš, ČD, II, 6 s. 223.

2 — Erhard ml. z Kunštátu a z Bechyně: Heralt ml. z K. a B. — zvedl odboj proti králi pro nesplacené pohledávky r. 1405, byl v úzkých stycích s Janem Sokolem z Lamberka, F. M. Bartoš, ČD, II, 6, s. 222, 225.

3 — Jan Švamberk: v r. 1402 člen zemského soudu při Zikmundovi. F. Palacký, Výpisky právní a soudní ze starých desk zemských království českého, AČ II, Praha 1842, s. 359, č. 101, 102.

3 — Otík a Petr z Chrastu: vlastníci hradu Věžka u Plzně, dobývaného král. vojskem r. 1406, F. M. Bartoš, ČD, II, 6, s. 223.

4 — Puota ze Skaly: snad totožný s Půtou ze Skály a Švihova (star. či ml.?) členy panské jednoty po r. 1394 a v odboji proti Václavu IV. již v r. 1399, J. Spěváček, Václav IV, s. 255, 295

4 — Jindřich Lacembok: doprovázel r. 1414 Mistra Jana Husa do Kostnice, r. 1421 účasten na Čáslavském sněmu, OSN, XV, s. 531.

5 — Jan Ralsko: Jan Chudoba z Vartenberka zvaný Ralsko (zemř. 1433), původně přítel Husův, potom stoupenec krále Zikmunda a zemský škůdce, R. Anděl, Husitství v severních Čechách, Praha, 1961, s. 31.

č. 21

1 — Eva, vdova po Rackovi z Vilémova: Antl a Sedláček neuvádějí.

1 — Ondřej řečený Paldra: Antl a Sedláček neuvádějí.

č. 22

1 — Smil z Holic: Smil Holický ze Šternberka, zpečetitel protestního listu do Kostnice r. 1415, účastník husitských tažení r. 1426 a 1430, jeho dcera Kunka se stala prvou manželkou Jiřího z Poděbrad, OSN, XXIV., s. 779 an.

1 — Roveň: celkem pět v Č., jedna, již vlastnil Smil ze Šternberka v r. 1413, se nachází u Holic ve východních Čechách, Profous, III, s. 594.

č. 23

1 — Beneš Slavatský: Beneš Slavata (zemř. 1461), syn Ješka (zemř. 1391), vlastnil Podbořany, Jeníkov a později Chlum, OSN, XXIII, s. 339 an.

1 — Jan z Kosti: od r. 1404 člen zemského soudu, F. Palacký, Výpisky právní, AČ II, s. 361, č. 106, srv. nezn. výpis č. 19.
1 — Kovice: Profous, cit. dílo neuvádí.
2 — Obrana: Profous, cit. dílo neuvádí.
2 — Kostomlaty: celkem troje: u Bíliny, u Nymburka a u Roudnice, Profous, II, s. 326.

č. 25

1 — Jan z Rožmitála: uvádí ho k r. 1424 A. Sedláček, Českomoravská heraldika, II, s. 19.
1 — Zachař řečený Žestavec z Svějbohuov: totožný se Zachařem z Žestova a ze Svébohův (1387) z jižních Čech, Profous, IV, s. 58.
2 — Sedlec: v Č. celkem 28, snad některý z již. Č., Profous, IV, s. 20 an.

č. 27

— datace podle jediné přítomnosti císaře Zikmunda v Praze na jaře 1437
1 — Zbyněk Zajíc z Hazmburka: od r. 1453 mistr královské komory, od let 1457/1458 nejvyšší sudí zemský, zemřel 1463. R. Urbánek, ČD, III, 3, s. 279.

č. 28

1 — Mikuláš Zajíc z Hazmburka: totožný s tvůrcem předlohy našeho rukopisu.
2 — Čeněk z Klinštejna: pozdější královský prokurátor — od r. 1456.

č. 29

3 — Vilém z Hazmburka: (zemř. r. 1441) — šlechtic z okruhu krále Václava IV., otec Zbyňka a Mikuláše Zajíců z Hazmburka, A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království českého, X, Praha, s. 87.

č. 30

7 — leženie: usazení dlužníka u cizího hospodáře na své náklady do splacení dluhu.

K příloze č. II

12 — a ta zřiezenost a svornost stála až do zbúřenie země: zřejmá narážka na výsledky husitské revoluce.
55 — Nikdyť jsú se předci naší v světských zemských súdiech duchovními právy: panstvo odpírá úsilí nižší šlechty projevené v jejím spise ke králi Jiřímu Poděbradskému, ve kterém pravděpodobně žádali o prosazení fixativních zásad kanonického práva do českého zemského práva a řízení zemského soudu (tzn. že nižší šlechta tu hrála roli objektivně pokrokovější).
57 — na cizozemském právě a tiemť se také země nezpravuje: opět se panstvo staví proti iniciativě nižší šlechty v akceptaci pravděpodobně římského práva do českého zemského práva — v tomto směru jsou snahy nižší šlechty z těchto let jakýmsi předchůdcem snah Viktorina Kornela ze Všehrd o zavedení modernějšího právního systému, založeném i na římském právu.
89 — v makrabstvi Moravském ještě táž zřiezenost a obyčej se od pánuov vždy zachovává: na Moravě došlo k přibrání rytířů do zemského soudu po husitské revoluci opravdu později, až r. 1492.
98 — podle povinnosti a přísahy své nás zuostaviti: jedná se o slib a závazek Jiřího z Poděbrad katolické skupině panstva buď před jeho volbou, nebo korunovací, R. Urbánek, ČD, III, 3, s. 348.
104 — proto že jsú k větším statkóm přišli: týká se výsledků husitské revoluce, která znamenala velké posílení nižší šlechty, což vyšší šlechta nelibě nesla.
150 — kmetstvie: kmetský úřad, původně členství v zemském soudu na základě zastoupení podle krajů — vždy nejvýznamnějším šlechticem kraje.
170 — odvolává někaká statuta: tj. Maiestas Carolina r. 1355.
178 — konšeléch: soudcích — původně jacísi smírčí soudci, po husitské revoluci směšováno s funkcí krajských popravců, R. Urbánek, ČD, III, 4, s. 167.
187 — když jest skrze opuštěnie krále Václava tato země se byla zbúřila: týká se odboje panské jednoty proti Václavu IV. a snah královské strany o jeho vysvobození v l. 1402—1403, kdy byl král vězněn ve Vídni.
223 — Ač druhdy zbožie v jiné, proto duostojenstvie a urozenie neodchází: odpor vyšší šlechty proti její determinaci majetkem.

241 — za pána a krále sobě vyzdvihli a zvolili: další důkaz, že list adresován Jiřímu Poděbradskému
260 — kteréhožto listu v znění a držení jest v tato slova: následuje list s rozhodčím výrokem císaře Zikmunda o zastoupení vyšší a nižší šlechty na zemském soudě z 26. 1. 1437.

K příloze č. III

3 — Petr z Wartmberka, jinak z Kosti: pravděpodobně totožný s nej. hofmistrem císaře Karla IV., v letech 1381—86 za Václava IV. nejvyšší purkrabí pražský, v r. 1384 ve spojenectví s arcibiskupem Janem z Jenštejna, r. 1394 člen panské jednoty, držitel hradu Kosti neustále od r. 1371, zemř. r. 1402—1405, D. Menclová, České hrady, II, Praha, 1972, s. 171, F. M. Bartoš, ČD, II, 6, s. 460.
44 — jakožto kmetovi přísežnému: tj. kdyby pře byla rozsouzena vzhledem k jeho kmetství, potom král Václav IV. takový rozsudek potvrzuje.

Manuscrit inédit de l'époque podiébrade II.

Jiří Jurok

Résumé

L'édition publie les documents inédits suivants: — une série d'extraits des Tables du Pays remontant aux années 1337—1455, une lettre des seigneurs tchèques adressée au roi Georges de Poděbrady datant sans doute de 1458 et une charte du roi Venceslas IV provenant de 1398. Ces documents inédits proviennent du manuscrit juridique du chapitre de Vyšehrad, qui fut récemment l'objet d'une étude approfondie et dont nous avons déjà présenté l'analyse codicologique, paléographique, filigranologique, historique et juridico-historique dans la première partie cet article, publiée dans le dernier numéro des Etudes historico juridiques (Právněhistorické studie 27). Parmi les extraits inédits des Tables du Pays les plus intéressants, mentionnons d'abord les plus anciens qui datent des années 1337—1365, ensuite ceux qui concernent le conflit du roi Venceslas IV avec l'union des seigneurs au sujet du château Žirotín en 1397, le conflit du grand prieur johannite au sujet de la propriété de Ploskovice en 1402, les rébellions des nobles malfaiteurs en 1406 et le conflit de Zbyněk Zajic de Hazmburk avec la Petite ville pragoise au sujet du droit municipal en 1437. (No 13, 16, 20 et 27 de l'annexe I.a.) La disposition générale des 137 extraits contenus dans le manuscrit est indiquée à l'index de l'annexe I. b. La lettre des seigneurs tchèques adressée à Georges de Poděbrady n'est qu'une simple copie du brouillon de la lettre projetée, comme le laisse supposer, malgré l'omission du titre du souverain a l'en-tête, l'expression faisant sans aucun doute allusion au roi „z kořene řádu našeho pošlému" (celui qui est issu de la racine de notre ordre) (Annexe II, l[e] partie). Cette lettre nous donne la clé expliquant la deuxième couche de contenu du code original (cf. PHS 27) — le groupe des seigneurs demande au roi Georges de Poděbrady d'évincer la basse noblesse du tribunal du pays, en quoi il s'en réfère aux privilèges de souverains tchèques et au témoignage des Tables du Pays. Enfin, la charte de Venceslas IV du 9. 10. 1398 constitue l'une des chartes des privilèges des seigneurs tchèques qui se sont conservées et l'unique qui soit restée jusqu'ici inédite. (Annexe III).

ADMINISTRATIVE MASSNAHMEN GEGEN DIE UNGARISCHEN LANDWIRTSCHAFTLICHEN ARBEITER IN DER MITTE DES VORIGEN JAHRHUNDERTS IN UNGARN (1848—1853)

János Szita

1. Die Bewegungen des ungarischen landwirtschaftlichen Arbeitertums und des armen Bauerntums erhielten in den halben Jahrzehnt von 1848 bis 1853 einen besonderen Aufschwung. Das ist hauptsächlich die Folge dessen, daß der Gesetzartikel Nr. 9. von 1848, der die Befreiung der Hörigen verordnet hatte, den Charakter eines Rahmengesetzes hatte, d.h. er enthält keine solche eingehende Regeln, auf Grund deren die Liquidierung des Urbariums glatt durchgeführt werden konnte. Während des Freiheitskampfes konnte die ungarische Regierung — da die Landesverteidigung alle ihre Kräfte in Anspruch genommen hatte — die Streitfragen nicht regeln. Die österreicher Regierung machte in dieser Beziehung bloss soviel, dass sie — zwecks Beruhigung des Bauerntums — in amtliche Erklärungen welche sich auf Ungarn beziehen, aufnehmen, dass sie die ungarischen Gesetze welche die Abschaffung der Hörigkeit angehen als endgültig betrachten.[1]) Die eingehende Regelung wurde durch die österreichische Regierung spät, am 2. März 1853 durchgeführt.[2])

Dazu kam noch, dass das Gesetz über die Hörigenbefreiung nicht alle Vorrechte und Bezüge der Gutsherren abschaffte, nicht das ganze Land, das im Gebrauch der Bauern stand, in das Eigentum der Bauern übergab. So blieben die (kleinere königliche) Nutzungen, die mit dem adeligen Grundsbesitz zusammenhigen (zum Beispiel das Mühlen-, Fähr-, Zoll- und Marktrecht), erhalten; die Rotteacker, die gepachteten Meiereigebiete kamen nicht in bäuerlichen Besitz, weiterhin der Bauer hatte auch des Weinbauneuntel zu zahlen. Das Bauerntum dagegen betrachtete alle Leistungen an den Gutsherrn, und alle seine Vorrechte als aufgehoben.

Zwischen den ungarischen und österreichischen Standpunkten während des Freiheitskampfes besteht ein grundlegender Unterschied; die ungarische Regierung und der Reichstag waren geneigt eine Kompromisslösung anzunehmen,

---

[1]) Codex der neuen Gesetze, der vorzüglichsten diplomatischen Aktenstücke und gesetzlichen Verordnungen . . . für das Kronland Ungarn. Erster Band. Pesth. 1850. 11.—12. S. (20. Oktober 1848), 16.—17. S. (7. November 1848). 27. S. (14. Dezember 1848) 61. S. (20. März 1848).

[2]) RG Bl. Nr. 51 und 52 und Patent vom 2. März 1853.

und waren bestrebt die Schärfe der Agrarbewegungen durch Zugeständnisse zu nehmen.[3]) Die Österreicher degegen betrachten die Hörigenbefreiung mit den im Frühjahr 1848 sanktionierten Gesetze als erledigt und sahen in allen Forderungen, die über den Inhalt dieser Gesetze hinausgehen, als kommunistische Bestrebungen des Bauerntums. Gerade darum gibt es in den Landesteilen unter ungarischer Regierung keine so heftige Bewegungen, wie in den von der österreichischen Armee besetzten Gebieten.

Über die Stimmung und Einstellung des Bauerntums können wir ein charakteristisches Bild aus den Berichten der Komitate erhalten. Zum Beispiel der Bericht des Vizegespans von Komitat Vas beklagt sich im März 1849 darüber, dass „nicht nur in unserem Komitat, sondern im grösseren Teil unseres Landes die Hörigen und die Proletarierklasse fürchterlich demokratisiert" ist und „im allgemeinen ein Feind der besitzenden Klasse, besonders der Herren ist. Sie würden mit Freude jede Gelegenheit wahrnehmen, wo sie durch Auflösung der Ordnung die Güter und die Rechte anderer frei sich anmassen könnten". Der Vizegespan bemerkt, dass „dieser böse Geist aus den Herzen nicht auf einmal auszurotten ist, nur mit den Zeit werden sich die Menschen ernüchtern".[4])

Aber die Beamten der Komitate konnten nicht mit den Händen im Schoss darauf warten, dass die Bauern sich ernüchtern, denn die auf ihren Hals gesetzten königlichen Kommissare wollten unter den Bauern rasch Ordnung schaffen. So zum Beispiel der königliche Kommissar der Komitate Sopron und Vas war bereits in der ersten Hälfte des Monats Januar bestrebt, nicht nur die Bauern durch Inaussichtsstellung einer strengen Strafe zur Erfüllung der nicht gestrichenen Leistungen zu bringen, sondern macht auch die Stuhlrichter mit ihrem ganzen Vermögen für jene Schäden verantwortlich, welche zufolge der Nachlässigkeit dieser Stuhlrichter entstanden waren.[5]) Die Bauern aber machten keinen Unterschied zwischen den gültig geblieberen und abgeschafften Verpflichtungen: sie hatten das Gefühl, dass alle ihre Verpflichtungen aufgehört hatten und zahlen nicht. Das beweist die Tatsache, dass der königliche Kommissar zwei Monate später in einer Kundmachung die Bauern wieder aufruft ihren Verpflichtungen den Gutsherren gegenüber Folge zu leisten und erörtert ausführlich die zu erwartenden Folgen ihres eventuellen Weigerns.[6])

Die „Ordnungmachung" unter dem Bauernvolk begann in Wirklichkeit aber nur dann, als die österreichisch kaiserliche und die russisch zarische Armen einen grossen Teil des Landes besetzt hatten, beziehungsweise den Freiheitskampf

---

[3]) Eingehender befasst sich damit István Barta: *A kormány parasztpolitikája 1849-ben (Die Bauernpolitik der Regierung in 1849)*, Századok 1955. 849—881. SS. und 1956. 4—68. S.

[4]) Oszkár Sashegyi: *Munkások és parasztok mozgalmai Magyarországon 1849—1867 (Bewegungen von Arbeitern und Bauern in Ungarn 1849—1867) Iratok Bp.* 1959. Im weiteren: Sashegyi Iratok (Schriften). 81. S.

[5]) Sashegyi: *Iratok (Schriften) 78. S.*

[6]) Sashegyi: *Iratok (Schriften) 78—80. S. S.*

niedergeworfen hatten. So hat der Vizegespan des Komitats Baranya am 13. August 1849 (am Tag der Kapitulation von Világos) die Oberstuhlrichter aufgerufen, die Verursachung von Schäden am Land durch die Hörigen zu verhindern. Er begründet seine Verordnung damit, dass das gemeine Volk — die Gesetze über die Hörigenbefreiung nicht kennend — unter dem Vorwand von Holzglühen, die Wälder vernichtet, die Gutsherren in der Ausübung der kleineren königlichen Nutzungen behindert und einige Gutsherren-Rechte (z. B. Fischen) usurpieren. Da — schreibt der Vizegespan — „die durch den Aufruhr gestörte Ordnung und der öffentliche Frieden" im Komitate bereits wieder hergestellt wurde, sollen nicht nur die bereits begangene vergolten werden, sonder die Zeit ist schon da, um das Begehen dieser durch Verbeugung zu verhindern.[7])

2. Betrachten wir ganz kurz, welche Mittel dem Staatsapparat in dieser Zeit gegen die Bauernbewegungen zur Verfügung standen. In dieser Hinsicht liesst die Österreiche Regierung keine neuen Rechtsnormen in Ungarn in Kraft treten. So konnte in (dem zu einem Kronland herabgesetzten) Ungarn — im Sinne (des § 121) der oktroyierten März-Verfassung — die Bestehenden ungarischen Gesetzte angewandt werden. Auf dieser Grundlage wendeten die Komitate den Gesetzartikel Nr. 9. von 1840[8]) an, welcher, verhältnismässig umfassend das Feldpolizeiwesen geregelt hatte. Nach diesem Gesetzartikel kommt die Aufgabe der Durchführung des Verfahrens und der Gerichtsbarkeit (in erster Instanz) in Angelegenheit der Verursachung von Schäden in allen landwirtschaftlich nutzbar gemachten Gebieten, weiterhin auf den öffentlichen Wegen, in Kohlengruben, Torflagern und in Friedhöfen, in den Komitaten — ausgenommen Fälle von ganz kleinem Wert — den Stuhlrichtern der Bezirken zu. (In den königlichen Freistädten und in den privilegisierten Marktflecken verfährt in solchen Fällen der Stadthauptmann.)

Dieses Gesetz bezieht sich auch auf die Entscheidung der aus den Verträgen der landwirtschaftlichen Lohnarbeiterschaft herrührenden Streitfragen. Von der Jahrhundertwende anwuchs das Gewicht der landwirtschaftlichen Lohnarbeit. Nämlich unter der Wirkung der Getreidenachfrage während der napoleonischen Kriege beginnen die Grossgrundbesitzer in Ungarn auf die Warenproduktion umzuschalten, was eine intensivere Form der Landwirtschaft mit sich bringt. Diese Umstellung erhöhte den Arbeitkraftbedarf des Grossgrundbesitzes. Der Frondienst des Hörigen genügte nicht mehr für die erhöhte Verrichtung der manuellen Arbeit des Grossgrundbesitzes. Die Ernte, das Dreschen, ist der Grossgrundbesitz gezwungen grösstenteils in Lohnarbeit in erster Linie durch

---

[7]) Baranya megyei Levéltár (Archiv vom Komitat Baranya) (im weiteren: Bm. L.) Protokoll des Komitatsvorstandes (Mfj.) 118/1849.

[8]) Das Verfahren des Komitats ist auch formalrechtlich nicht beanstandbar, da § 121 der Oktroyierten Olmützer Verfassung aussagt: „Bis die neuen Gesetze und Verordnungen nicht in Kraft treten bleiben die bestehenden in Kraft".

Hörigen und Kleinhäuslern verrichten zu lassen, aber auch die Anstellung von wirklichen Lohnarbeitern wachst.[9]) Für diese Arbeiten pflegen die Wirtschaften im voraus Verträge mit kleineren-grösseren Gruppen der landwirschaftlichen Arbeiter (darunter Hörigen und Kleinhäuslern) zu schliessen. Für die verrichtete Arbeit erhielten die Arbeiter als Arbeitslohn einen gewissen Teil des geernteten, beziehungsweise gedroschenen Getreides.

Alle aus dem Vertrag herrührenden Streitfragen, (wenn die Parteien in kurzer Zeit sich nicht vereinbaren konnten) wurden durch den Stuhlrichter entschieden. Zum Beispiel kam es oft vor, dass nach dem Abschluss des Vertrages im für die Ernte gedungenen Getreide so grosser elementarer Schaden (Hagel, Spätfrost, usw.) entstanden war, dass die Arbeiter neben den im Vertrag gedungenen Bedingungen kaum etwas bekommen könnten. In solchem Falle bietet § 37 des Gesetzartikels Nr. 9. von 1840 die Möglichkeit einen neuen Vetrag zu schliessen. Wenn die Parteien (die Wirtschaft und die Arbeiter) friedlich sich über die Bedingungen des neuen Vetrages nicht einigen können, dann bekleidet das Gesetz den Stuhlrichter (das heisst den Verwaltungsbeamten des adeligen Komitates) mit dem Recht die Streitfrage zu entscheiden. Bis zum „Urteil" des Stuhlrichters dürfen die Arbeiter sich für keine neue Arbeit verpflichten, dagegen darf auch die Wirtschaft keine anderen Arbeiter aufnehmen. Es kommt ebenfalls dem Stuhlrichter zu, dass er entscheide ob die Wirtschaft ihre Verträge über Arbeitslohn und über Verköstigung einhält, weiterhin entscheidet auch in Fragen über die Verletzung des Vertrages der Stuhlrichter.

Die feudale Gesetzgebung verbietet in der Landwirtschaft die Verlockung der Arbeitskräfte. Wenn jemand gedungene Saisonarbeiter verlockt und auf Aufruf sie nicht zum früher gedungenen Wirtschaft zurücklässt, ist verpflichtet die Kosten einmal, die Schäden in Solidarverbindlichkeit mit den Arbeitern doppel zu bezahlen und als Geldstrafe kann der Stuhlrichter ihn mit einer Busse von 20 bis 100 Silbergulden belegen (§ 38 GA Nr. 9. von 1840).

Die feudale Gesetzgebung benützt zur Verhinderung der Verlockung der Arbeitskraft auch den Reisepass.[10]) (§ 37 des) Gesetzartikel von 1840 verfügt

---

[9]) Vgl. István Kállay: *A magyarországi nagybirtok kormányzata (Verwaltung des ungarländischen Grossgrundbesitzes (1711—1848)* Bp. 1980, 298. S.

[10]) Ein Reisepass-Statut wird in Ungarn bereits am 20. Juli 1729 herausgegeben. Der Reisepass Ungarns im feudalen Zeitalter wird in erster Linie mit dem Zweck geschaffen, dass „die Missetaten auch dadurch verhindert werden, dass Menschen die sich für das Schlechte widmen . . . nicht herumvagabundieren können" (Ignácz Zsoldos: *A szolgabirói hivatal — Közrendtartási rész* (Amt der Stuhlrichters — Teil für Aufrechterhaltung der öffentlichen Ordnung. Pápa 1842. 97—98. SS.)

Daraus folgt das verdächtige Elemente, Missetäter (z.B. Zigeuner, Bettler) keinen Reisepass bekommen konnten, dagegen waren welche die für ihren Weg in der Nähe, beziehungsweise für ihren Beruf einen Reisepass benötigten. (Z.B. Soldaten die ausgedient waren oder Urlaub hatten, mussten immer einen Reisepass besitzen; die Leute mit Schaubuden an Jahrmärkten und Tierdompteure wieder konnten in Ungarn mit einem durch die Ungarische Kanzlei ausgestellten

nämlich so, „dass den Erntern oder Dreschern ohne ordentlichen Pass ausserhalb des Wohnortes des Arbeiters keiner aufzunehmen wage." Die Saisonarbeiter durften also auch in der Nachbargemeinde nur im Besitze von einem Pass Arbeit übernehmen, obwohl übrigens dies für die Reise innerhalb des Komitates nicht notwendig war. Das wurde darum vorgeschrieben, damit die bereits gedungenen Arbeiter unter günstigeren Bedingungen nicht in eine andere Wirtschaft verlockt werden können. Sollte das doch geschehen, kann der Stuhlrichter die Arbeiter dazu zwingen, die dem ursprünglichen Vertrag entsprechende Arbeit zu verrichten und die zweite Wirtschaft — wenn sie die Arbeiter ohne Pass angestellt hatte — konnte den Arbeitern gegenüber keinerlei Schadenersatz erheben. Die Arbeiter dagegen sind verpflichtet das zweifache des wegen ihrer Entfernung notwendig gewordenen Arbeitslohnes — also der an ihrer Stelle verrichteten Arbeit — als Schadenersatz der Wirtschaft auszahlen.

Also im feudalen Zeitalter geschah die Regelung der Arbeitsnehmung des landwirtschaftlichen Arbeiters im Ganzen im Interesse des Gutsherren. Dass in Streitfragen der Stuhlrichter entscheidet, bedeutet keinen Vorteil für den landwirtschaftlichen Arbeiter, da doch der Stuhlrichter in den meisten Fällen adeliger Grundbesitzer ist, der in der Fassung seiner Entscheidungen im voraus durch seine Standeseinstellung eingeschränkt ist. Die landwirtschaftlichen Saisonarbeiter gehörten zwar nicht unter die Macht des Landsgutsherren als solchen, aber durch diese Regelung sorgte der feudale Staat dafür, dass ein anderes Mitglied deselben Gesellschaftsschicht die Macht habe, dass das Interesse des patrimonialen Arbeitsgebers der landwirtschaftlichen Arbeitschaft gegenüber im grossen und ganzen ebenso zur Geltung komme, wie dies der Gutsherr bei seinen eigenen Hörigen erreichen konnte.

Was die Wälder anbelangt blieb jene Verordnung des Gesetzartikels von 1807 in Kraft, welcher es zur Pflicht der Komitate machte, dass sie die gute Instandhaltung der Wälder überwachen, das heisst, das Treiben des Raubbaus verhindern was die Gefahr der Ausrottung der Wälder mit sich bringt.[11]) Und § 13 des Feldpolizeigesetzes besagt, dass jener der ohne Wissen, oder trotz des Verbotes des Gutsherren oder seines Försters — obwohl als Holzglühen — „im Wald einen Baum aushaut, schädigt oder von dort mitnimmt, als absichtlicher Waldvernichter, sogar Dieb, über den einmaligen Ersatz der Kosten und zweimaligen Ersatz des Schadens hinaus, dem Grad des Vergehens gemäss auch durch Haft bestraft werde" durch die Stuhlrichter.

Reisepass tätig sein, in Ungarn (Siebenbürgen, Kroatien-Slawonien und Fiume ist inbegriffen) war der Stuhlrichter berechtigt Reisepässe auszustellen, in die Länder des Österreichischen Kaiserreiches der Vizegespan, auf Gebiete ausserhalb dieser der Statthaltereirat und die Ungarische Kanzlei.

[11]) Paragraph 7. des Gesetzartikels Nr. 10 von 1848 hebt besonders diese Verpflichtung der Komitate hervor.

Paragraph 8 des Gesetzes regelt die Berufungsmöglichkeiten: im Falle einer Verurteilung unter 200 Gulden kann nur zum Komitatsgericht (zur Sedrie) eine Berufung eingelegt werden und schreibt vor, dass die Vollziehung des Urteils erster Instanz durch die Berufung nicht aufgehalten wird. Im Falle einer Verurteilung über 200 Gulden kann auch gegen das Urteil zweiter Instanz der Sedrie eine Berufung eingelegt werden; und das Einlegen der Berufung gegen das Urteil erster Instanz hält das Vollzeihen des Urteils auf; das Urteil zweiter Instanz der Sedrie aber ist auch im Falle einer Berufung vollziehbar.

Auch aus den bisherigen ist es ersehbar gewesen, dass die feudale ungarische Gesetzgebung dem Verwaltungsapparat — dem adeligen Komitat — die Aufgabe vertraut hat, mit administrativen Massnahmen in der Landwirtschaft die Ordnung aufrechtzuerhalten. In 1849 wurde der Kreis der administrativen Massnahmen — den örtlichen und momentanen Forderungen entsprechend — erweitbar gemacht. Über die Inanspruchnahme der Kräfte der öffentlichen Sicherheit hinaus, wurde auch die Anwendung der kaiserlichen Streitmacht möglich und einfach gemacht. Zum Beispiel der königliche Kommissar der Komitate Vas und Sopron qualifiziert die massenhaft Verweigerung der Pflicht dem Gutsherren gegenüber als Rebellion und die Anstifter (wenn diese unbekannt sind, die Gemeindevorstände) werden strafrechtlich zur Verantwortung gezogen. Sollten die Aufwiegler dem Stuhlrichter nicht ausgeliefert werden, so sollen sie durch Kräfte der öffentlichen Sicherheit des Komitats (die Häscher) gefangen genommen, und wenn auch dies erfolglos bliebe, dann wird das kaiserliche Militär in Anspruch genommen und durch die Kosten dessen, „kommen sie zur endgültigen Misere", aber „sie magen es wissen, ebenfalls, dass jener Ort der es wagt dem kaiserlichen Militär Widerstand zu leisten, sicher sein kann mit Feuer und Schwert engültig vernichtet zu werden".[12]) Die Drohung mit dem kaiserlichen Militär is allgemein, aber die tatsächliche Anwendung wird bereits gründlicher überlegt. Ein Stuhlrichter des Komitats Baranya bittet wegen Verweigerung des Weinneuntel nach der Hörigenbefreiung nicht abgeschafft wurde, degegen die Abgeordnetenkammer der Reichstag der Volksvertretung durch Beschluss „die Zehentabgabe, Zoll und ander Steuerabgaben nach Wein gebührend" abgeschafft hatte.[13]) So zahlten die gewesenen Hörigen im Herbst von 1848 kein Weinzehent. Aber nach der Niederwerfung des Freiheitskampfes — da die österreichische Regierung den Beschluß, welche der Reichstag der Volks-

---

[12]) Kundmachung von 20. März 1849 des königlichem Kommissars Ignás Rohonczy — publiziert durch Sashegyi: *Iratok (Schriften)* 78—81. SS.

[13]) Siehe diesen Beschluss bei Beér-Csizmadia: Az 1848/49. évi népképviseleti országgyülés (Die Volksvertretungs-Nationalversamlung von 1848/49 Bpl., 1954, 685. S. — Der Hausbeschluss ist eine Rechtsquelle einer Kammer der Nationalversammlung von 1848/49 — gewöhnlich des Abgeordnetenhauses.
(Er unterscheidet sich von dem Gesetz hauptsächlich darin, dass eine Kammer der Nationalversammlung ihn annahm und das Staatsoberhaupt es nicht sanktioniert hatte.

vertretung geschaffen hatte, nicht als Rechtsquelle anerkannte — wiederbelebte sich die Pflicht der Ablieferung des Weinzehenten, und sogar die Leistung des im Jahre 1848 vebliebenen wurde verpflichtend für den Hörigen.

Im Herbst des Jahre 1849 versuchen die gewesenen Hörigen der Pflicht des Weinzehenten so zu entgehen, dass sie Anfang September spontan sich daranmachen, die noch nicht völlig reifen Weintrauben zu pflücken. Dagegen begehen sie dadurch eine Gesetzverletzung. Nämlich § 3 des Gesetzartikels Nr. 7 von 1836 verfügt so, dass die Zeit der Weinlese durch den Gutsbesitzer festgestellt wird. Die Gutsherren müssen aber den Anfangszeitpunkt der Weinlese so bestimmen, dass die Hörigen (beziehungsweise die Bearbeiter des Weingutes) keine Schade erleiden, worauf die Komitate verpflichtet sind zu achten. Nach dem Gesetz also kann das Komitat im feudalen Zeitalter nur gegen solche Massnahmen des Gutsherren auftretten, welche den Interessen der Leibeigenen schaden auftreten.[14])

Das frühe Beginnen der Weinlese traf die gewesenen Gutsherren unerwartet und gleichzeitig gefährdete es die Eintreibung des Weinzehenten. Das Komitat interveniert und am 9. September wird die weitere Weinlese untersagt und kann nur dann fortgesetzt werden, wenn das Amt des Vizegespans es genehmigt. Für die Abstellung der Weinlese sind die Gemeindevorstände verantwortlich. Als Begründung der Abstellung der Weinlese hebt der Vizegespan hervor, dass die Weintrauben noch nicht reif sind und so die Qualität das Weines sehr schwach sein wird. (Daraus folgt, dass das Komitat im Interesse der gewesenen Hörigen bei Feststellung des Anfangs der Weinlese eingegriffen hatte, den 9/10 des wegen der frühen Weinlese schlechten Weines gehört nachher ihnen.) Aber in einem Nebensatz verspricht es sich, dass auch die Gutsherren sich noch nicht für den Weinzehenten vorbereitet hatten. Gleichzeitig verordnet es auch, dass jede individuelle, oder gruppenweise Bewegung gegen die Einnahme des Zehenten durch die Oberstuhlrichter sofort gemeldet werde.

Die Abstellung der Weinlese schuf die Möglichkeit dazu, dass die gewesenen Gutsherren sich für das Zusammenschreiben vor der Einnahme des Zehenten vorbereiten und zwei wochen später — mit Bezug auf die Gefahr des Faulens zufolge der Regenszeit — genehmigt das Komitat den Beginn der Weinlese in seinem Rundschreiben die Aufmerksamkeit auch darauf lenkend, dass der Winzehent nach den früheren auch weiterhin zu leisten ist.[15])

Freilich ging das Eintreiben des Weinzehenten nicht ganz reibungslos. Zum Beispiel in einem Dorf in Komitat Baranya — der Meldung des Oberstuhlrichters gemäss — leisteten die Einwohner einen so Hartnäckingen Widerstand, dass sie nicht nur die tatsächliche Zehenteingabe, sondern die Zusammenschreibung

---

[14]) Est ist dagegen war, dass dieses Gesetz das Recht der Festlegung der Weinlese jenen Komitaten erteilt, welche vor 1836 die Zeit der Weinlese unmittelbar fostzulegen gewohnt waren.

[15]) 164. 24. September 1849, Mfj.

der Weinernte (vor der Zehenteingabe) ebenfalls verhinderten. Darum schlägt der Oberrichter dem Vizegespan die Entsendung von Militär vor. Aber der Vizegespan betrachtet die Meldung des Oberrichters als unbegründet, darum erteilt er ihm die Anweisung dass er, der Oberstuhlrichter (oder der Stuhlrichter) sich persönlich in das Dorf begebe, wenn er sich selbst überzeugt, dass das Zehent tatsächlich gebührt, dann soll er versuchen die gemeinen Bürger aufklären und über die Pflicht, die sie haben zu überzeugen. Sollte das nicht gelingen, nur dann soll er um Brachialgewalt ansuchen — schreibt der Vizegespan — denn „gegen sich im Irrtum befindenden möchte ich keine Brachialgewalt anwenden, sondern nur gegen tatsächlichen Verweigerer".[16])

Aus der Ernte von 1849 haben die gewesenen Gutsherren das Neuntel mit Hilfe des Komitates eingetrieben. In der Frage des Eintreibens des vom Jahre 1848 weggebliebenen Weinzehenten entscheidet der Vizegespan in eigener Kompetenz nicht. Er richtet eine Vorlage in der Sache an Geringer, worin er schreibt, dass die Gutsbesitzer „diese Einkünfte ungerecht entbehren" und sollten in diesem Jahre Zehenten von zwei Jahrend eingetrieben werden, muss man doch nicht mit Vergehen rechnen, denn das Komitat Baranya „ist in einem vollständig pazifizierten Zustand".[17]) Geringer stellt in seiner Antwort fest, dass das Weinneuntel für 1848 ebenfalls gebühr, weiterhin, „dass es unleugbar zum Verdienst dienend sein wird . . . dass die höchste Verordnung . . . ohne Hindernis und Ausschreitung vollkommen in Gang gesetzt wird". Der Vizegespan leitet ohne jede Bemerkung — am 8 Oktober an die Oberstuhlrichter die doppelschneidige Antwort Geringers,[18]) und einerseits da die Weinlese sowieso bereits dem Ende nahe war, andererseits — und das war das entscheidende — da nur eine Einnahme des Zehenten ohne Hindernis und Ausschreitung ein Verdienst gewesen wäre, betreiben die Oberstuhlrichter die Einnahme des gebührenden Zehenten für das Jahr 1848 nicht, denn man musste doch damit rechnen, dass einzelne Dörfer das doppelte Zehent verweigern würden.

Mit der Trennung der Gerichtsbarkeit von der Verwaltung, der Aufstellung der neuen Gerichtsorganisation, kam die feldpolizeiliche Gerichtsbarkeit zum gerichtlichen Wirkungskreis. Nämlich der Kompetenz der Bezirksgerichte werden die Besitzstörungsprozesse weiterhin die Rechtsstreitigkeiten die aus Dienst-, Arbeits- (Lohn-) und Fürsorgeverträgen herrühren zugewiesen.[19]) Um die Zweifel zu zerstreuen lenkt der Baranyaer Komitatsvorstand die Aufmerksamkeit der Oberstuhlrichter auch besonders am 6. März 1950 darauf, dass „die

---

[16]) 299/10. Oktober 1849. Mfj. Der Vizegespan stellt die Frage warum der Oberstuhlrichter die Sach so spät meldet, wenn die von Vökány bereits die Zusammenschreibung der Ernte verhinderten.

[17]) 168 und 169. /25. und 26. September 1849. Mfj.

[18]) 285 /1849. Mfj.

[19]) Punkte c) und d) des 9. Paragraphs der Resolutionen welche die in Ungarn provisorisch einzuführende Gerichtsstruktur und Gerichtsordnung behandeln.

Verhandlung der feldpolizeilichen Fragen zur Gerichtsabteilung gehört".[20]) Der Komitatsvorstand wirkt aber auch nach Jahren bereitwillig dabei mit, eine „freundliche Vereinbarung" zwischen den gewesenen Gutsherren und gewesenen Hörigen über das Weinneuntel von 1848 und andere rückständige Hörigenschulden zustande komme. Zum Beispiel auf Anfrage des Rechtsanwaltes des Domkapitels von Pécs erteilt der Komitatsvorstand den Oberrichtern von drei Bezirken die Instruktion, dass „nach mehreren meritorisch bereits gelungenen Beispielen" sie eine friedliche Vereinbarung zwischen dem Gut und den gewesenen Hörigen fördern sollen. Sollte die Vereinbarung nicht zustande kommen — schrieb der Komitatsvorstand —, sollen sie die gewesenen Hörigen an ihre Zahlungspflicht erinnern.[21]) Nicht nur das Kapitulargut hat solche Schwierigkeiten. Das Landgut von Bellye (im Komitat Baranya) konnte bis Herbst 1851 von dem Weinzehenten von 1848 keinen Tropfen Wein einnehmen, nach der Einkommensteuerklärung von 1851—52. Zur leeren Rubrik der Einkommensteuererklerung fügte der Gutsverwalter folgende Bemerkung hinzu: „Da im anarchischen Zustand von 1848 die gewesenen Hörigen die Zusammenschreibung des Neunten nach der Weinernte verweigerten und bis jetzt in der Schwebe ist, bleibt dessen Quantität unbekannt." Dieses Latifundium im Besitze des Hauses Habsburg (Erzherzog Albrecht) hatte jährlich aus Weinneuntel bedeutende Einkünfte im Betrage von etwa 15.000 Gulden.[22]) Also der grosse Einkommenausfall würde es begründen, und die Person des Eigentümers ermöglichen, dass alle Mittel in Anspruch genommen werden um das rückständige Zehent einzutreiben, und doch greifen sie nicht zu energischeren Mitteln. Das zeigt, dass im allgemeinen zwar die ungarischen Beschlüsse welche das Weinzehent abschafften nicht anerkannt werden, aber sie für das Jahr 1848 die tatsächlich entstandene Lage gezwungen sind zur Kenntnis zu nehmen.[23])

Sehr energisch abschafft das Komitat „Ordnung" in solchen Fällen, wenn die aus dem Landwirt-Gesinde Verhältnis entstehende Streitfrage die Interessen des Grundbesitzes ernst gefährdet. Ein solcher Fall ergab sich im März 1851, als die Knechte von Bicsérd (in Komitat Baranya) den Dienst darum verlassen wollen, weil man ihnen ihren Lohn in Getreide von minderwertigen Qualität aushändigen will. Der Vorstehende des Komitats instruiert den Oberstuhlrichter, dass er

— die Knechte verpflichte des Getreide zu übernehmen, wenn qualitativ gut ist,
— er soll den Knechten streng beibringen, dass sie nur am Ende der Vertragszeit und nur mit vorheriger Kündigung den Dienst verlassen können,

---

[20]) 1077/1850 Mfj. Schriftstück ad 6) markierter Teil.
[21]) (2312) 9. April 1851. Mfj.
[22]) Die Einkommensteuer-Erklärung BÁL. Schriftstücke des Steuereinnehmers vom Komitat Baranya. b) Steuererklärungen 1850—51 Bündel (Kreis Dárda, Gemeinde Bellye).
[23]) Der Weinzehent wurde nur nach dem Ausgleich abgeschafft. Gesetzartikel XXIX. von 1867.

— die wiederstrebenden Knechte soll er zurückführen lassen und „sie unter eine fühlbare körperliche Strafe ziehend" ihnen bekanntmachen, dass sie „auch zum Erstatz des dem Grundbesitz verursachten Schaden verpflichtet werden".

Wir müssen es wirklich für selbstverständlich halten, das unter den langen Jahrhunderten des Feudalismus als Erfolg der Anwendung der zum im schachhalten des Bauerntums entwickelten Zwangsmitteln der Oberrichter binner kurzer Frist melden kann, dass er die Knechten zur Übernahme des Getreides guter Qualität verpflichtet hatte. In seiner Antwort ersucht der Komitatsvorstand den Oberrichter: er „soll die umbändigen Knechte ständig mit Aufmerksam verfolgen lassen".[24])

Den Vorstand des Komitats Baranya fasst seine Aufgaben im Zusammenhange mit den Bauern in 1850 folgend zusammen: „Der während der Revolution entfachte . . . und durch die Revolutionsregierung genährte Eroberungswunsch . . . soll zurückgedrängt werden".[25]) Die Komitate haben diese Aufgabe hauptsächlich durch ihre administrative Massnahmen auch erfolgreich erfüllt.

---

[24]) 2134/1851/1. April und 2422/1851 /14. April/ Mfj.
[25]) 4829/1950. /17. August/Mfj.

PARLAMENTNÉ VOĽBY V ROKU 1935

Ladislav Hubenák

Koncom roku 1929 vypukla v kapitalistických štátoch hlboká hospodárska kríza, ktorá zasiahla aj Československo. Kríza prehĺbila boj medzi jednotlivými skupinami kapitalistických štátov o trhy, o získanie nových odbytíšť a záujmových sfér. Veľmi sa zostrila medzinárodná situácia a imperialisti sa stále intenzívnejšie pripravovali na vojnu proti Sovietskemu zväzu. Toto nebezpečenstvo ešte zosilnelo, keď sa k moci v Nemecku dostal fašizmus a Hitler sa dal na cestu militaristických výbojov, nerešpektujúc nijaké medzinárodné zmluvy.

Pod tvrdými údermi si pracujúci ľud postupne začal uvedomovať, že príčinou krízy a nezamestnanosti je kapitalistický poriadok, ktorý možno odstrániť len revolučnou cestou boja pod vedením komunistickej strany. VI. zjazd KSČ (7. až 11. marca 1931) zdôraznil, že jediné naozaj proletárske východisko z hlbokej hospodárskej a politickej krízy, jediné východisko z prehlbujúceho sa zbedačovania najširších pracujúcich vrstiev je dobytie politickej moci a nastolenie diktatúry proletariátu. Po prvý raz v histórii strany uznesenia jej zjazdu konkretizovali politický, hospodársky, sociálny, národnostný a kultúrny obsah budúcej proletárskej moci. Plniť náročné a zložité úlohy vytýčené zjazdom vyžadovali spájať boj o moc s bojom za každodenné záujmy a potreby robotníckej triedy, pracujúceho roľníctva, inteligencie a stredných vrstiev.

KSČ popri bojoch za denné požiadavky proti nezamestnanosti viedla pracujúci ľud aj do boja proti nebezpečenstvu vojny, na obranu Sovietskeho zväzu. Ľudové masy nechceli mať nič spoločné s protisovietskou politikou československej buržoázie, neželali si vojnu proti Sovietskemu zväzu, ale odhodlane sa stavali na obranu prvého štátu robotníkov a roľníkov.

Svojím bojom za sociálne záujmy pracujúceho ľudu si KSČ v období krízy upevnila pozície v hospodárskych bojoch. V rokoch hospodárskej krízy sa strane darilo v spoločnom postupe zjednocovať robotnícke i roľnícke masy. KSČ vyrástla na silu schopnú brániť nielen sociálne záujmy pracujúcich, ale i na najdôležitejšieho obrancu československej samostatnosti a národnej slobody Čechov a Slovákov. Nedokázala však výraznejšie ovplyvniť politický národný pohyb na Slovensku.

Hospodárska kríza v Československu bola neobyčajne hlboká a prechod k depresii sa oproti iným krajinám oneskoril. Až v roku 1934 začína rast priemyselnej výroby. Od jari 1933 začalo celý hospodársky a politický život v krajine ovplyvňovať nebezpečenstvo hroziace zo susedného fašistického Nemecka.

Obdobie medzi tretími a štvrtými parlamentnými voľbami bolo neobyčajne zložité tak vnútropoliticky, ako aj zahraničnopoliticky. Zanedlho po parlamentných voľbách (1929) sa celková spoločenská atmosféra, štruktúra politických síl a situácia komunistického hnutia veľmi zmenili.

Po parlamentných voľbách koncom roku 1929 bola utvorená nová vláda na čele s agrárnikom Fr. Udržalom. Už rokovania o jej zostavení, ktoré sa tiahli niekoľko týždňov, boli predzvesťou blížiacej sa krízy. Vo vláde, v ktorej mali rozhodujúce pozície agrárnici, zasadali aj predstavitelia lidovcov, národných socialistov a živnostníkov. Hlinkovu ľudovú stranu nepribrali do vlády.[1])

V dôsledku volebných úspechov, ktoré dosiahli socialisti, zúčastnili sa aj oni na zostavení vlády. Bola to významná zmena oproti predchádzajúcemu obdobiu. Z nemeckých strán vstúpila do vlády nemecká sociálnodemokratická strana, o čo sa pričinila Československá sociálnodemokratická strana, ďalej nemecká agrárna strana a Deutsche Arbeits und Wirtschaftsgemeinschaft. Vládny program bol schválený v senáte 19. decembra a v poslaneckej snemovni 21. decembra 1929.[2])

Vláda finančného kapitálu so siedmimi „socialistickými" ministrami sa snažila zachraňovať kapitalistické hospodárstvo, zmietajúce sa pod tlakom krízy. Opatrenia vlády boli zamerané proti pracujúcemu ľudu. Vláda vydávala zákony, ktoré mali pomôcť riešiť krízu v prospech kapitalistov, na úkor pracujúcich.

Hospodárska situácia sa prirodzene odrazila aj vo vnútropolitickom vývoji Československa. Zosilnela aktivizácia fašistických strán a skupín. Proti vláde

---

[1]) V súvislosti s účasťou predstaviteľov HLSĽS vo vláde V. Vilímský v Přítomnosti č. 52, 29. decembra 1934 napísal: „Ľudáci boli vo vláde len kratšiu dobu a akosi prechodne. Rokovalo sa s nimi o vstup do vlády veľmi často. Avšak tieto rokovania len zriedkakedy viedli k cieľu . . .
. . . je známa vec, že v opozícii sa žije záhalčivejšie, a preto pohodlne. Ovšem len na krátky čas. Je veľká chyba iných politických strán, že nechali ľudákov zaháľať v opozícii a neviedli ich k žiadnej sústavnej práci . . ."

[2]) *Národní shromáždění republiky Československé v druhém desetiletí (1929—1938)*, Praha, 1938, s. 95. Rokovanie bolo búrlivé, ako o tom svedčí zápis: „V oboch snemovniach komunistickí členovia NZ doprevádzali výklad ministerského predsedu výkrikmi ako: „Preč s vládou fašistov a sociálpolitikov", „Nech žije proletárska revolúcia", spevom Internacionály a „Rudého praporu", hlukom na píšťalky, hádzaním prskajúcich guličiek, búchaním do lavíc, vrhaním snemových tlačív na ministerskú lavicu. Pretože marili rokovanie spôsobom kvalifikovaným v § 52 rokovacieho poriadku, napriek opätovným výzvam predsedu, aby zachovali kľud, boli vylúčení z rokovania: 22 komunistických poslancov na 10 schôdzí a 4 senátori na 5 schôdzí. Z poslaneckej snemovni museli byť 4 komunistickí poslanci vyneseni parlamentnou strážou zo zasadacej siene a v senáte 1 komunistický senátor. Predsedníctvo poslaneckej snemovne sa okrem toho uznieslo zbaviť vylúčených poslancov poslaneckého platu na budúci mesiac."

stáli v opozícii fašistické skupiny Gajdu a Stříbrného, ktoré zahájili boj proti skupine Hradu. Rozpory vo vnútri koalície a vo vnútri jednotlivých politických strán nadobudli na jar 1932 takých rozmerov, že hrozilo vypuknutie vládnej krízy. Do popredia vystúpili aj národnostné rozpory, najmä nemecký problém, otázka nemeckej menšiny.

Na Slovensku sa snažila Hlinkova ľudová strana nacionalistickými a separatistickými heslami odvrátiť pozornosť pracujúceho ľudu od triedneho boja a získať ho pre svoje reakčné ciele. Dovŕšením snáh ľudákov o posilnenie svojich pozícií stala sa politická dohoda Hlinkovej slovenskej ľudovej strany so Slovenskou národnou stranou, s ktorou utvorila v roku 1932 jednotný autonomistický blok.

Aj predstavitelia maďarskej nacionálnej buržoázie sa snažili rozdúchať plameň nespokojnosti u maďarskej menšiny na Slovensku. Boli to najmä maďarské opozičné strany — Krajinská kresťansko-sociálna strana, ktorú viedol gróf Ján Eszterházy, a Maďarská národná strana na čele so statkárom Jozefom Szentiványm. Zostrenie národnostných rozporov v rokoch krízy viedlo k ďalšiemu vnútropolitickému zoslabeniu republiky.

Všetky bremená krízy sa váľali na pracujúci ľud, rástla nezamestnanosť, klesala životná úroveň más, a preto sa stupňovala radikalizácia más pracujúcich. KSČ viedla pracujúci ľud do zostrujúcich sa triednych bojov.

Buržoázny režim v ČSR po neúspešných pokusoch riešiť problémy hospodárskej krízy sa dostal do politickej krízy. Za stúpajúceho náporu revolučnej vlny pracujúcich más a vzrastu nacionálneho hnutia hľadal záchranu aj v zosilňovaní fašizačných tendencií.

Vnútropolitická kriza, ktorá sa prejavovala od jari 1932 vyústila vo vládnu krízu, ktorá sa riešila rekonštrukciou vlády na jeseň 1932, keď Udržalovu vládu vystriedala Malypetrova vláda.

Dňa 24. októbra 1932 prijal prezident republiky demisiu vlády Fr. Udržala, ponechajúc jej členov vo vedení štátnych záležitostí až do zostavenia novej vlády, zostavením ktorej bol poverený predseda poslaneckej snemovne J. Malypetr. Dňa 29. októbra 1932 menoval prezident republiky novú vládu a 3. novembra 1932 predniesol ministerský predseda J. Malypetr vládne programové vyhlásenie v poslaneckej snemovni i v senáte NZ. Program vlády bol poznačený problémami vyplývajúcimi z prebiehajúcej hospodárskej krízy.

V dôsledku svojho menovania predsedom vlády oznámil 29. októbra 1932 J. Malypetr, že sa zrieka úradu predsedu poslaneckej snemovne. 3. novembra 1932 sa uskutočnila voľba nového predsedu poslaneckej snemovne, ktorým sa stal dr. Fr. Staněk.[3])

Zostaviť túto vládu bolo neobyčajne ťažké pre rozpory v koalícii. Časopis Demokratický střed trefne poznamenal, že bolo ľahšie „povaliť Udržala, ako

[3]) *Ročenka Národního shromáždění republiky Československé 1932—1933*, Praha 1933, s. 5—6.

vytvoriť novú vládu.“ Negácia je vždy ľahká a pohodlná, a negácia má v našej politike stále vrch nad pozitívnymi schopnosťami“.[4])

Malypetrova vláda sa sústredila na riešenie hospodárskych problémov v súvislosti s krízou a v politickej oblasti jej cieľom bolo potlačiť opozíciu, predovšetkým však revolučné hnutie, ktoré viedla KSČ. Na ostrom protiľudovom kurze sa dohodli všetky skupiny buržoázie.

Vláda navrhla celý rad protidemokratických opatrení, začala odbúravať demokratické práva ľudu, a zaútočila najmä na KSČ. Akcie vlády začali uverejnením vládneho komuniké z 18. apríla 1933, v ktorom vyhlásila, že zamýšľa siahnuť k mimoriadnym opatreniam, ktoré musia byť vykonané v záujme zachovania demokratického poriadku. Krátko potom došlo k prijatiu niektorých zákonov a nariadení, ktoré vláda označovala ako „zákony na obranu demokracie“.

Prvým z týchto opatrení bol „zákon na zmenu a doplnenie zákona č. 325 Zb. z. a n. zo dňa 15. apríla 1920 o rokovacom poriadku poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia“. Zákon znamenal obmedzenie parlamentného prejavu a parlamentnej slobody a praxe. Podobne bol upravený aj rokovací poriadok senátu Národného zhromaždenia. Prijatie týchto zákonov nebolo náhodné. Išlo o to, aby sa mohli využiť pri rokovaní a reakčných osnovách zákonov a prípadne aj zakročovať proti opozičným poslancom a senátorom. Prax ukázala, že boli využívané najmä proti komunistickým poslancom a senátorom.

Odhlasovanie zmocňovacieho zákona 9. júna 1933 dávalo vláde rozsiahle plné moci, na základe ktorých mohla diktátorsky a bez parlamentu rozhodovať o dôležitých hospodárskych a politických opatreniach. Postupne sa uskutočnili ďalšie reakčné zásahy, bol zostrený zákon na ochranu republiky a tlačový zákon, bola predĺžená platnosť zákona o mimoriadnych policajných opatreniach. Na jeseň 1933 bol prijatý zákon o zastavení činnosti a rozpúšťaní politických strán, ktorý sa verejnosti zdôvodňoval potrebou zasiahnuť proti nemeckým fašistickým

---

[4]) Demokratický střed, č. 40—41, 28. októbra 1932. V súvislosti s vládnou krízou sa v tomto časopise píše: „Sme v plnej politickej kríze. Doposiaľ sme trpeli väčšími či menšími nesnádzami. Teraz je naša politika v kríze. Ľudia vidia, len čo je najpatrnejšie. Príčinou kríze nie je len spor o zníženie platov štátnych zamestnancov. Táto otázka len priostrila krízu, ktorej príčiny sú oveľa horšie. Celá naša politická sústava sa láme. Sústava, ktorá mala za heslo demokraciu, ale nie za opravdový základ. . . . Sústava, ktorá pohŕdajúc s ideou povýšila vzájomné balamutenie a napaľovanie na princíp politického umenia. Sústava, ktorá netrpiac kritiku a nie súc schopná diskusie, dusila slobodnejšie myslenie a odvážnejšiu iniciatívu. Sústava, ktorá poistila moc tým, ktorí sa k nej včas dostali, a bráni mladším a sviežejším silám, aby rozvinuli svoju energiu.

. . . Kríza vodcov je jednou z príčin a zároveň jedným zo zosilňovačov všeobecnej našej politickej krízy. Ale nikde sa nemyslí na to, uvoľniť cestu mladším.

Politická situácia sa nezlepšila, pomery medzi stranami sa nevyjasnili, vláda je váhavejšia, ako bola. Na politickej oblohe visí mrak, ktorý sa stále zväčšuje. Najsilnejšia vládna strana je vo vážnej kríze a rýchlo z nej nevyjde. Kríza agrárnej strany trvá, stala sa už trvalým zjavom našej politiky. A potrvá veľmi dlho, iste aspoň po celé terajšie parlamentné obdobie, či bude dodržaná jeho zákonná lehota, alebo bude skrátená predčasnými voľbami. Kríza je hlboká, týka sa osôb i pomerov v strane . . .

stranám, avšak v skutočnosti bol základom teroristického taženia proti KSČ a robotníckym organizáciám. Zákon priamo ohrožoval existenciu KSČ, na rozpustenie ktorej naliehali reakčné kruhy buržoázie.[5])

V tomto období ťaženie proti KSČ vyvrcholilo. Na jeseň 1933 a v roku 1934 bola KSČ takmer zatlačená do ilegality a mnoho pokrokových organizácií bolo rozpustených. Dvakrát za sebou po troch mesiacoch, od októbra 1933 do mája 1934 bola zastavená bezmála celá legálna stranícka tlač a časopisy masových revolučných organizácií. 1. júna 1934 došlo k rozsiahlym policajným opatreniam proti ÚV a ďalším inštitúciám KSČ obsadením budov, prehliadkami kancelárií, zabaveniu písomných materiálov i materiálov redakcií. Súčasne bola vykonaná policajná prehliadka aj v klube poslancov a senátorov KSČ. Bolo to v ČSR prvý raz, kedy bola takto hrubo porušovaná parlamentná imunita voči legálnej strane, a to priamo v budove Národného zhromaždenia. Dňa 5. júna predniesol v poslaneckej snemovni s. Procházka vyhlásenie klubu poslancov a senátorov KSČ k súdnym a policajným prehliadkam v parlamentných miestnostiach KSČ, v ktorom sa o.i. hovorí: „Vznášame proti tomuto postupu najostrejší protest a pranierujeme najmä postup ‚socialistických' zástupcov vo vláde a v prezídiu poslaneckej snemovne a senátu, ktorí hovoria o ‚obrane demokracie', sami sedia za jedným stolom s najhoršími fašistickými reakcionármi, ale voči robotníckej strane šliapu oboma nohami najelementárnejšie politické právo, právo na parlamentnú imunitu.

Už samotná zámienka k prehliadke vrhá ostré svetlo na „demokratickú" politiku terajšej vlády. Zámienkou bolo hľadanie textu prehlásenia nášho klubu k voľbám prezidenta Masaryka. Na základe tohto prehlásenia chce vláda proti nám zorganizovať ‚velezradný' proces. Pranierujeme znova, že je to v ČSR tiež prvý raz, kedy za prejav v parlamente má byť niekto súdne trestaný, nehľadiac ani na to, že je tým šliapaný ústavný zákon o voľnosti prejavu poslanca v parlamente . . . Ale okolnosti, za ktorých došlo k prehliadkam a aj ich priebeh ukázali, že išlo o viac, o to, aby vyvolali atmosféru potrebnú pre všeobecný pogrom na komunistov . . . Nás nezlomíte, neustaneme v boji proti vám a vášmu systému."[6]) Ale strana i v týchto ťažkých mesiacoch vydržala nápor triedneho nepriateľa a snažila sa utvárať jednotný front pracujúcich.

Československej buržoáznej vláde sa nepodarilo vyriešiť ani jeden z palčivých problémov, ktoré priniesla kríza, ani zabrániť jej hospodárskym a politickým

---

[5]) *Národné zhromaždenie*, cod., s. 143—146: „Dňa 17. októbra 1933 predložila vláda osnovu zákona o zastavení činnosti a rozpúšťaní politických strán, ktorým sa zákonne mala upraviť „účinná obrana proti politickým stranám, podvracajúcim základy štátu". Osnova sa stala zákonom už 25. októbra 1933 a zákon mal platiť do 1. januára 1935; jeho platnosť bola však predĺžená zákonom z 20. decembra 1934 do 1. januára 1936 a potom zákonom z 13. mája 1936 do 1. januára 1937 a znovu zákonom z 18. decembra 1936 do 1. januára 1938. NZ nepokladalo ďalšie predĺženie za taktické napriek tomu, že vláda podala 10. decembra 1937 návrh, aby sa tak stalo do 1. januára 1939."

[6]) *Rudé právo č. 55*, 7. júna 1934.

dôsledkom. Okrem triednych protikladov existovali rozpory aj vnútri vládnucej triedy, ktoré v samom buržoáznom tábore viedli k zostreniu boja o moc.

V posledných mesiacoch roku 1933 a začiatkom roku 1934 sa v dôsledku krízy stávali stále citeľnejšie pre celé československé hospodárstvo. Stále klesala možnosť vývozu. Vláda za týchto podmienok pripravovala devalváciu koruny. Vo vláde však došlo k rozporom a vedenie národnodemokratickej strany, ktoré nesúhlasilo s týmto opatrením, oznámilo ministerskému predsedovi, že odvoláva svojho zástupcu dr. J. Matouška z vlády. Keďže rokovania neviedli k cieľu, ministerský predseda bol nútený podať prezidentovi republiky demisiu vlády, ktorá bola prijatá, a 14. februára 1934 bola menovaná druhá Malypetrova vláda (v poradí už trinásta).

Významnou vnútropolitickou udalosťou v roku 1934 sa stala aj voľba prezidenta republiky. Dňa 10. mája 1934 zvolal predseda vlády Jan Malypetr podľa § 38 ústavnej listiny Národné zhromaždenie k voľbe prezidenta republiky. Voľba sa konala 24. mája 1934 dopoludnia v historickom Vladislavskom sále Pražského hradu. Na spoločnej schôdzke oboch snemovní sa zúčastnilo 420 členov Národného zhromaždenia — 281 poslancov a 139 senátorov. Z odovzdaných 418 platných hlasovacích lístkov obdržal T. G. Masaryk 327, Kl. Gottwald 38 a 53 lístkov bolo prázdnych. Po štvrtý raz bol za prezidenta ČSR zvolený T. G. Masaryk, ktorý po prejave predsedu poslaneckej snemovne dr. Fr. Staňka vykonal sľub na ústavu.[7])

T. G. Masaryk bol zvolený hlasmi všetkých českých a nemeckých buržoáznych a reformistických strán, čím sa navonok malo utvárať zdanie „jednoty" pod Masarykovým vedením. Pod kepienkom „jednoty" mohli súpreriace skupiny — vládny tábor i „národná opozícia" — preskupovať svoje sily.

Komunistická strana Československa nehlasovala za T. G. Masaryka, ale navrhla vlastného kandidáta — Klementa Gottwalda. Stanovisko KSČ je vyjadrené v letáku „Nie Masaryk — ale Lenin", ktorý Sekretariát ÚV KSČ rozoslal všetkým organizáciám 10. mája 1934 a v ktorom odhalila podvod s „jednotou" pri prezidentských voľbách a vyzývala pracujúcich, aby vstúpili do „frontu boja proti fašizmu a vojne, ktorý vedie a organizuje komunistická strana, na tú cestu, ktorou šiel ruský proletariát — na cestu Leninovu.[8]) Jeho publikovanie dalo podnet k novej vlne prenasledovania revolučného robotníckeho hnutia. Už na zasadnutí poslaneckej snemovne 15. mája zakročil miestopredseda Stivín proti poslancovi Dvořákovi, ktorý chcel vyjadriť stanovisko KSČ k voľbe prezidenta a po troch napomenutiach mu odňal slovo. Na Kl. Gottwalda, V. Kopeckého, J. Krosnáře a J. Štetku bol vydaný zatykač. Rudé právo napísalo, že na schôdzi poslaneckej snemovne prehovoril duch pogromu a že služobníci buržoázie skú-

---

[7]) *Ročenka Národního shromáždění republiky Československé 1933—1934*, Praha 1934, s. 12.

[8]) „Za chlieb, prácu, pôdu a slobodu." *Zborník dokumentov k II., III., IV., a V. zväzku Spisov Klementa Gottwalda*, SVPL, Bratislava, 1954, s. 526—529.

šajú priame útoky proti komunistom zatiaľ na parketách parlamentu, ale ich snahou je, aby sa pogromové akcie a štvanice preniesli z parlamentu i na ulice.[9])

KSČ zdôrazňovala, že jej kandidatúra je „kandidatúrou triednou, protestnou, demonštračnou". Nezáleží na parlamentnom výsledku prezidentských volieb. Záleží na tom, aby si proletariát aj pri tejto príležitosti uvedomil nezmieriteľnú priepasť jeho záujmov so svetom kapitalistickým, aby si uvedomil svoju dejinnú úlohu. Kandidatúra komunistu na funkciu prezidenta republiky, vybudovanej na zásadách súkromného vlastníctva, je len pomôckou mimoparlamentného rozhodujúceho triedneho boja.

Strany finančného kapitálu, priemyslu, veľkostatkárov, cirkvi, reakčnej časti maloměšťactva, robotníckej byrokracie a aristokracie spojili sa k spoločnej manifestácii. Okázale osvedčujú, že niet medzi nimi zásadných rozdielov, že bránia všetci doterajší spoločenský poriadok a štátne zriadenie proti náporu robotníckej triedy, ktorá sa derie k moci. Proti stranám spojenej reakcie sa stavia strana triedne uvedomelého proletariátu, strana komunistická. Komunistická protikandidatúra je znamením boja. Nie osoby proti osobe, ale svetového názoru proti svetovému názoru, triedy proti triede".[10])

Činnosť strany v prevolebnom období mimoriadne pozorne sledoval štátny aparát. Svedčí o tom list Prezídia Krajinského úradu okresným náčelníkom a policajným úradom, v ktorom prikazuje, aby úrady pozorne sledovali, či KSČ a jej zložky pripravujú v súvislosti s nastávajúcimi prezidentskými voľbami akcie a prejavy, na ktorých by chceli prejaviť odpor proti jeho voľbe. Žiada, aby komunistické akcie a prejavy boli energicky zamedzené a proti ich organizátorom bolo zakročené podľa zákona na ochranu republiky. V deň voľby prezidenta a bezprostredne predchádzajúcich i nasledujúcich dňoch mali úrady urobiť náležité bezpečnostné opatrenia, zakázať, resp. rozpustiť schôdze a iné akcie KSČ.[11])

O tvrdom zásahu štátneho aparátu proti KSČ svedčí aj fakt, že v Rudom práve 25. mája bol zabavený cenzúrou prakticky celý článok, v ktorom sa popisoval priebeh voľby prezidenta republiky. I tento postup cenzúry — zdôraznilo Rudé právo — ktorá nekonfiškovala len politické, hodnotiace časti článku, ale líčenie priebehu voľby „je priamo neuveriteľný, ak uvážime, že šlo o voľbu prezidenta, teda opisovanie aktu, ktorému prikladá celá tlač význam vrcholného ústavného demokratického aktu".[12]) Tento postup je o to zarážajúcejší, že išlo o politickú stranu, ktorá mala v parlamente 43 poslancov zvolených troma štvrtinami milióna voličov a ktorá postavila vlastného kandidáta na úrad prezidenta a mala teda nielen právo, ale povinnosť informovať o priebehu voľby svojich prívržencov

---

[9]) *Rudé právo č. 39*, 17. mája 1934.
[10]) *Rudé právo, č. 43*, 23. mája 1934.
[11]) A ÚML ÚV KSS, f. KSČ, i.j. 268.
[12]) *Rudé právo č. 36*, 26. mája 1934.

a širokú verejnosť. Rudé právo sa preto muselo obmedziť na prevzatie a citovanie článkov z meštiackej tlače.

Opätovné zvolenie T. G. Masaryka prezidentom republiky privitala všetka meštiacka i reformistická tlač jasotom. Hlavým dôvodom, prečo sa buržoázne i reformistické strany zhodli na jednotnej voľbe T. G. Masaryka a prečo jeho zvolenie tak hlasito a radostne vitali, bol ich svorný záujem na upevnení Masarykovej autority. Aj keď rozpory medzi politickými frakciami buržoázie boli inak veľmi ostré a aj keď časť buržoáznych kruhov mala proti skupine Hradu silné námietky (pozri voľby v roku 1927) a opozičné stanovisko vyplývajúce z rozporov vo faktických otázkach, predsa v danej chvíli ustúpili tieto rozpory do pozadia. U všetkých strán vládnych i opozičných zvíťazila snaha neotriasť nijako autoritou T. G. Masayka, ale naopak posilniť ju jednotnou, demonštratívnou opätovnou voľbou a tým upevniť pozície buržoázie ako vládnucej triedy. Že táto „jednota" bola veľmi labilná a nestála, ukázalo sa už o rok v prezidentských voľbách v decembri 1935.

V roku 1934 došlo k veľmi závažnej udalosti aj v oblasti zahraničnopolitickej, keď 9. júna 1934 ČSR uznala ZSSR de iure a nadviazala s ním vzájomné diplomatické styky. Týmto aktom sa skončila sedemnásťročná nepriaznivá etapa v oficiálnych československo-sovietskych vzťahoch. Znamenalo to súčasne krach protisovietskej politiky pravicových síl v Československu.

16. mája 1935, krátko pred parlamentnými voľbami, bola podpísaná československo-sovietska spojenecká zmluva, ktorá nadväzovala na francúzsko-sovietsku zmluvu, a československá vláda ju uzavrela v dôsledku zhoršeného medzinárodného postavenia ČSR. Podpísanie zmluvy bolo úspechom rastúceho protifašistického hnutia a dlhodobého úsilia komunistov a ostatných pokrokových síl v Československu za uznanie ZSSR a spoluprácu s ním a v pozitívnom smere ovplyvnilo aj výsledky parlamentných volieb. Strany vládnej koalície sa snažili využiť podpísanie zmluvy pre svoje volebné úspechy stavajúc sa do pozície stúpencov spojenectva so Sovietskym zväzom. Rudé právo 17. mája 1935 právom upozornilo, že vládne kruhy urobili tento krok pod tlakom nutnosti a „proletariát Československa si nerobí ani najmenšie ilúzie o charaktere priateľstva českej buržoázie a jej lokajov k sovietom. Proletariát pozná týchto novopečených priateľov Sovietského zväzu príliš dobre. Proletariát Československa si je plne vedomý toho, aké motívy dnes nútia nepriateľov Sovietskeho zväzu, aby sa zahalili do plášťa sovietskeho priateľstva".

Za takejto zložitej vnútropolitickej a zahraničnopolitickej situácie prezident republiky 17. apríla 1935 rozpustil Národné zhromaždenie a vláda 20. apríla vypísala voľby do parlamentu na 19. mája 1935. Volieb sa zúčastnilo 16 politických strán.[13])

---

[13]) *Ročenka Národního shromáždění republiky Československé*, 1934—1935, Praha 1935, s. 20.

Hneď po rozpustení Národného zhromaždenia začali horúčkovité prípravy k voľbám. V predvolebnej kampani sa silne angažovali fašistické skupiny, ktoré patrili do tábora buržoázie. Reakcia sa domnievala, že sústredeným náporom dosiahne potrebné úspechy a nastolí pravicovú diktatúru. Hlavnými silami reakcie boli: agrárna strana, Národné zjednotenie, Hlinkova slovenská ľudová strana a nacionalistické strany národnostných menšín, ktoré dostali obrovské prostriedky na predvolebnú kampaň. Napr. už 11. mája bolo dokázané, že vodca fašistickej národne zjednotenej mládeže rokoval s nemeckým a talianskym konzulom o finančnú podporu. V predvolebnej kampani využili všetky metódy od demagógie, cez podvody, korupciu až po národnostné štvanie, aby získali hlasy voličov.[14]) Meštiacka tlač hlásala úplnú porážku KSČ v budúcich voľbách. Sociálno-demokratická tlač rozširovala správy, že KSČ stratila kontakt s masami, a tiež vytrvalo prorokovala úplný krach komunistov vo voľbách a spolu s národnými socialistami bojovala rôznymi ohováračkami proti komunistom, aby od nich odviedla masy voličov.

Veľmi výraznú antikomunistickú propagandu viedli v predvolebnom boji ľudáci, ktorí vyzývali k zastaveniu činnosti KSČ, odmietali uznanie ZSSR československou vládou, zúrivo napadali prípravy na uzavretie a po 16. máji 1935 i podpísanie československo-sovietskej zmluvy. Svedčí o tom článok jedného z vedúcich činiteľov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, Karola Sidora, ktorý v decembri 1934 v Slováku napísal, že sa nebudú „ľahostajne dívať na šírenie komunizmu a jeho učenia u nás. Budeme bojovať proti komunizmu, ale i proti tým, ktorí sa s ním bratríčkujú a umožňujú mu rúcať naše slovenské a kresťanské duchovné hodnoty. V tomto ohľade už pri budúcich voľbách budeme mať celé Slovensko za sebou".[15])

V podobnom duchu prebiehali aj predvolebné schôdze, prejavy a iné akcie

---

[14]) SÚA SSR, KU č. 16 000/35 prez. 105. O situácii v predvolebnej kampani podáva svedectvo aj vyhláška o ochrane volebnej slobody, ktorú bol nútený vydať 10. mája 1935 krajinský prezident, hovorí sa v nej: „Rôzne zjavy svedčia o tom, že volebný boj nadobúda na Slovensku foriem nezlučiteľných s platným právnym poriadkom. V posledných dňoch priniesla denná tlač správy, že aj duchovní sa dávajú strhnúť k neprípustnému využitiu svojho postavenia. Upozorňuje sa preto dôrazne na dosiaľ platné trestné ustanovenia zákonného článku XVI/1899 a zákonného článku XVII/1918, ako aj na ustanovenia zákona proti útisku č. 309 z r. 1921. Zvlášť sa upozorňuje na ustanovenie § 170 zákonného článku XV/1899, podľa ktorého sa tresá väzením do jedného roku a peňažitým trestom do Kč 5000 a stratou volebného práva ten duchovný, ktorý v miestnosti, určenej k náboženskému obradu alebo v zhromaždení náboženského rázu učiní vyjadrenie smerujúce k tomu, aby bol vykonaný vplyv na výsledok voľby, alebo ktorý k tomu účelu sľubuje účasť v duchovných milostiach, alebo vyhráža cirkevnými trestami, alebo užije predmetov náboženskej úcty, alebo predmetov určených k cirkevným obradom na voličských schôdzach alebo sprievodoch, alebo ktorý dovolí, aby k takému účelu ich užili iné osoby. Okrem toho hrozí duchovným, ktorí by sa previnili proti uvedeným ustanoveniam, strata doplnku kongruy podľa § 7 zák. čl. XIV/1898 v znení zák. čl. XIII/1909."

[15]) *Slovák*, 15. decembra 1934 (pozri aj DAV č. 1/1935).

maďarských nacionalistických strán v oblastiach obývaných maďarskou menšinou.

Na voličov sa letákom obrátili aj bývalí členovia KSČ, renegáti — Jozef Hais, bývalý ústredný tajomník rudých odborov, Oldřich Formánek, bývalý tajomník kladnianského kraja KSČ, Herman Tausik, bývalý poslanec NZ, Jozef Bubník, bývalý poslanec a dôverník pražského kraja KSČ a dr. Ján Skála, býv. námestník primátora, a vyzývali voličov, aby odmietli voliť komunistickú stranu a aby podporili štátotvorné socialistické strany.[16])

Do parlamentných volieb v máji 1935 išla KSČ a protifašistickým programom, odhalila špekulácie reakcie s parlamentnými voľbami a usilovala sa o jednotný postup s reformistickými stranami proti fašistickým skupinám. Pod vplyvom KSČ konali sa na mnohých miestach spoločné demonštrácie robotníkov a ostatných pracujúcich proti fašistickým skupinám a za jednotný front demokratických síl. Už 28. apríla bolo rozbitých po spoločnom nástupe komunistických a sociálnodemokratických robotníkov mnoho fašistických predvolebných schôdzí. 29. apríla sa podarilo rozbiť Henleinovu schôdzu v Znojme a v ten istý deň vyhnali Gajdu z Chrudimi. K podobným akciám dochádzalo aj v ďalších týždňoch predvolebnej agitácie.

V Prahe zoznámila KSČ so svojim predvolebným programom voličov na 43 zhromaždeniach. Najväčšie z nich sa konalo v Lucerne za účasti štyritisíc osôb. Na pražských uliciach takmer denne dochádzalo k protifašistickým demonštráciám, k ostrým stretnutiam s fašistickými a fašizujúcimi skupinami. Sila a početnosť týchto demonštrácií krátko pred voľbami celkom vytlačili fašistov z pražských ulíc.[17])

Sekretariát ÚV KSČ rozoslal organizáciám veľmi podrobné materiály k príprave predvolebnej kampane, pokyny pre okresné vedenia KSČ k voľbám „Čo musí vedieť okresný zmocnenec KSČ", pokyny a tézy k vystúpeniam na predvolebných schôdzach a verejných zhromaždeniach, brožúru „O prípravách k voľbám", brožúru „Agitačné metódy a prostriedky pre volebné obdobie 1935" a mnoho ďalšieho propagačného a agitačného materiálu.[18])

---

[16]) A ÚML ÚV KSČ, F 19/5/1204.

[17]) Komunisté a Praha, vydal DPV MV KSČ, Praha 1983, s. 131.

[18]) A ÚML ÚV KSČ, F. 19/5/725; A ÚML ÚV KSS F. KSČ a.j. 216.

V uznesení Ríšskej konferencie KSČ o niektorých úlohách volebnej kampane sa uvádza: „KSČ vo svojom boji o uskutočnenie jednotného proletárskeho frontu naráža najmä po uchopení sa moci Hitlerom na najväčší odpor sociálnej demokracie, ktorá pod zástavou „obrany demokracie", „ochrany republiky" atď. uskutočňuje spoluprácu s buržoáziou. Pomocou týchto hesiel pokúšajú sa vodcovia sociálnej demokracie vniesť zmätok do radov robotníckej triedy a paralyzovať snahy KSČ o utvorenie JF. Brzdou rozvinutia JF sú pusté šovinistické štvanice, ktoré robí buržoázia všetkých národností najmä po sárskom hlasovaní a po zavedení všeobecnej brannej povinnosti v Nemecku. Preto musíme pri svojom vystupovaní a pri svojich snahách o uskutočnenie JF, ktorá musí prestúpiť celkovú politiku strany, vystupovať s takými heslami a požiadavkami pred masou, ktoré ju presvedčia o potrebe JF.

V súčasnej situácii musíme urobiť tieto otázky strediskom boja k utvoreniu jednotnej proletárskej fronty:

1. Boj proti buržoázii, proti núdzovným nariadeniam, za dem. práva, zhromažďovaciu slobodu atď., a proti nebezpečiu otvorenej fašistickej diktatúry.

2. Boj proti kap. ofenzíve, za hospodárske požiadavky všetkých vrstiev pracujúcich a za prevalenie následkov krízy na buržoáziu.

3. Boj proti šovinizmu, boj proti národnostnému útlaku Nemcov, Slovákov a pre zabezpečenie národnostnej samostatnosti českého národa.

Zatiaľ čo KSČ rozvinie tieto otázky, využije terajšiu kampaň k parlamentným voľbám k rozvinutiu širokého hnutia jednotného proletárskeho frontu a k mobilizácii najširších más k revolučnému protifašistickému boju.

Aby sme tieto úlohy plnili, musíme v priebehu bojovej kampane, vychádzajúcej z nášho základného hesla „soviety — jediná záchrana", ktoré vyplýva zo sovietskeho programu KSČ, sústrediť sa na tieto hlavné body:

a) Boj za demokratické práva, obhajoba demokratických práv RT je možná jedine po ceste jednotnej proletárskej fronty, ktorú ukazuje komunistická strana.

Naproti tomu vedie sociálnou demokraciou prevádzaná politika spolupráce s buržoáziou k odbúravaniu týchto demokratických práv. Odbúravanie demokratických práv, olupovanie robotníckej triedy o možnosti legálneho boja sú faktickou pomocou pre fašistov, ktorých organizácie zostávajú nedotknuté od českej buržoázie a od terajšej vlády. V boji za demokratické práva pracujúcich musia všetci komunisti poukázať na veľký význam rozšírenia sovietskej demokracie, vykonanej VII. zjazdom sovietov. Musia pri tom zdôrazniť heslo: „žiadne práva fašistom, všetky práva robotníkom!"

b) Boj proti kapitalistickej ofenzíve musí byť vedený ako boj za prevalenie bremena krízy na buržoáziu. Tu musí byť predovšetkým proti „hospodárskemu programu" meštiackych strán a sociálnych demokratov postavený náš sovietsky program . . . Musíme si tiež pre všetky denné požiadavky pracujúcich más mimo robotníkov, predovšetkým pre roľníkov, postaviť naše konkrétne akčné heslá a týmto spôsobom spojiť parlamentný boj s mimoparlamentným.

c) Boj proti národnostnému potlačovaniu Nemcov, Slovákov atď. a za zabezpečenie národnej samostatnosti českého národa. Nebezpečie, ktoré dnes hrozí samostatnosti českého národa je výsledkom onej politiky, ktorú doposiaľ vykonávala buržoázia so soc. demokraciou. Nie nacionálne štvanice, ale len bratský zväzok pracujúcich všetkých národov môže uskutočniť národnostnú slobodu všetkých národov Československa a zabezpečiť aj národnostnú samostatnosť českého národa. KSČ pôsobí najviac k tomu, aby pracujúci všetkých národov boli politicky, sociálne a kultúrne povznesení, pretože českých komunistov bolí najviac, že po stáročnej porobe stalo sa Československo následkom politiky buržoázie a soc. demokracie krajinou nacionálneho útlaku nečeských národov a národnostných štvanic. Ich bolí najviac, že následkom tejto politiky je opäť ohrozená samostatnosť českého národa. Cesta českej buržoázie a sociálnej demokracie vedie k vzájomnému rozoštvávaniu pracujúcich rôznych národností. Práve tým rastie aj nebezpečie pre národnú samostatnosť českého národa. Potlačovaním pracujúcich iných národov rozdúchuje česká buržoázia šovinistické nálady, ktorých využívajú Hitler, Horthy a Pilsudský a ich kontrarevolučným fašistickým cieľom. Preto môže byť zabezpečená národná samostatnosť českého národa len po ceste, ktorú ukazuje komunistická strana. To dokazuje príklad Sovietskeho zväzu . . . Preto je treba rozvinúť všetkými prostriedkami myšlienku spojenectva a spoločného boja českých pracujúcich s pracujúcimi ostatných národov.

Zatiaľ čo KSČ ako doposiaľ zasadne uznáva právo na sebaurčenie národov až do odtrhnutia pre všetky potlačené národy, musí pracujúcim masám týchto národov prehlásiť:

1. Že v terajšej situácii pripojenie týchto národov k niektorému z existujúcich fašistických štátov (Nemecko, Maďarsko, Poľsko) odporuje triednym záujmom proletariátu a pracujúcich. To by neznamenalo národnostné oslobodenie, ale otroctvo pod krutou fašistickou diktatúrou.

2. Že sa nesmú preto v boji proti národnostnému útlaku čes. buržoáziou orientovať na akýkoľvek

Predvolebnú výzvu „Komunizmus — jediná záchrana", ktorú koncipoval Kl. Gottwald, adresovala KSČ všetkým pracujúcim Československa. Okrem požiadaviek žiadajúcich odstránenie biedy, zlepšiť sociálne postavenie pracujúcich, poukazuje v nej strana najmä na nebezpečie, hroziace československému pracujúcemu ľudu od vnútornej i zahraničnej reakcie.

Klement Gottwald vo výzve hovorí: „Dnešný vládny režim skrachoval úplne. Skrachoval vo svojej vnútornej politike — nadelil ľuďom hlad a okovy neslobody. Skrachoval vo svojej zahraničnej politike — priviedol pracujúcich na pokraj vojnových priepastí... Pokusy kapitalistov o záchranu tohto poriadku ženú pracujúci ľud a všetky národy Československa do katastrofy! Hrozí katastrofa — katastrofa hladu, fašizmu, vojny a národnej poroby! Všetkému pracujúcemu ľudu hrozia ďalšie útoky na existenciu!

Českému národu hrozí strata národnej samostatnosti, hrozí mu nová národná poroba. Pracujúcemu ľudu všetkých ostatných národov Československa hrozí

---

zväzok s agresormi zahr. fašizmu, že musia posilniť nacionalistickú agitáciu svojej vlastnej buržoázie a že svoje národnostné oslobodenie môžu docieliť len v spoločnom boji s českými pracujúcimi.

3. Pri svojej agitácii na právo na sebaurčenie až do odtrhnutia zdôrazňujú komunisti, že táto požiadavka neznamená povinnosť odtrhnúť sa, ale aj právo jednotlivých národov vstúpiť do zväzu s českým národom. Tak napr. KSČ uznávajúc pre Slovensko právo sebaurčenia až do odtrhnutia súčasne zdôrazní, že toto právo nevylučuje možnosť, že slovenské oblasti, ak to slovenský národ rozhodne, zostanú slobodnou republikou v rámci jediného sovietskeho Československa.

Komunisti vystúpia za pevný zväzok so Sovietskym zväzom o.i. i preto, lebo sovietsky štát je jediný štát, ktorý robí dôslednú mierovú politiku a vystupuje za národnú samostatnosť všetkých malých národov a za slobodu všetkých potlačených národov aj pre zabezpečenie národnej samostatnosti českého národa má pevný zväzok so Sovietskym zväzom rozhodujúci význam. Česká buržoázia je vo svojej terajšej politike voči Sov. zväzu dvojaká, kolisajúca, nedôsledná, vždy hotová pri zmene medzinárodnej situácie zúčastniť sa protisovietskych piklov. V tejto súvislosti je politicky a takticky mimoriadne dôležité, aby sme bili na poplach proti tendenciám, vyskytujúcim sa stále viac zvlášť u najpravejšieho krídla českej buržoázie dorozumieť sa s Hitlerom. Tieto tendencie musí KSČ čo najostrejšie potierať a ich nositeľov odhaľovať ako najväčších hazardérov s národnostnou samostatnosťou čes. národa.

KSČ musí ukázať masám, že politika českej buržoázie a sociálnej demokracie je najväčším nebezpečím i z hľadiska odrazenia fašistických útokov zvonku. KSČ zdôrazní preto, so zreteľom k nebezpečiu takéhoto fašistického útoku, že jej otázka národnostnej samostatnosti českého národa nie je ľahostajná, avšak ona vychádza z poznania, že česká buržoázia a jej vláda nie sú schopné zaistiť túto samostatnosť, ale že naopak, politika českej buržoázie znemožňuje odrazenie fašistického útoku. Tým, že česká burožázia a jej vláda potláča revolučné triedne organizácie proletariátu, tým, že podporuje fašistické organizácie, tým, že používa proti aktívnemu protifašistickému boju pracujúcich más výnimočných zákonov, tým, že roľníckym masám berie strechu nad hlavou a rolnícke masy vháňa do katastrófy, tým, že posilňuje potlačovanie ostatných národov v Československu, tým, že zaujíma proti Sovietskemu zväzu dvojakú pozíciu podkopáva základňu pre úspešné odrazenie fašistických útokov.

Len v slobodnom zväzku národov, len vo zväzku pracujúcich Československa so Sov. zväzom bude zabezpečená samostatnosť českého národa. To znamená najširšiu jednotnú frontu robotnickej triedy a pracujúcich Československa proti politike fašizácie a proti šovinizmu, rozšírením JF na všetko pole triedneho boja a boja za národné oslobodenie."

nebezpečenstvo, že bude vydaný napospas hrôzam nemeckého, poľského a maďarského fašizmu . . .

Obviňujeme českú buržoáziu, jej meštiacke strany i vládne strany socialistické, že celou svojou politikou ohrozujú samostatnosť českého národa!

Buržoázia je neschopná dať ľudu chlieb a ľudské práva. Buržoázia je neschopná zachrániť samostatnosť českého národa a ochrániť zároveň i ostatné národy Československa pred hroziacim útokom medzinárodnej fašistickej reakcie. Buržoázia vedie ľud Československa do katastrofy . . .

Odvolávajúc sa v týchto osudných chvíľach na vlastnú skúsenosť všetkého pracujúceho ľudu, hovoríme: jedine komunizmus môže zachrániť pracujúci ľud Československa pred hroziacou katastrofou hladu, fašizmu, vojny a národnej poroby . . .

Jedine komunizmus ukazuje cestu k záchrane. A preto sa pod jeho zástavou sústredí všetok pracujúci ľud i v týchto voľbách."[19])

Aj na Slovensku rozvinula KSČ intenzívnu predvolebnú kampaň. Už na začiatku predvolebného boja vydali stranícke orgány viaceré obežníky, plagáty, letáky, brožúry, inštrukcie pre orgány a organizácie KSČ i výstižné materiály pre referentov na predvolebné schôdze. Klement Gottwald zdôrazňoval, že len „pod zástavami komunizmu je cesta k slobode slovenského ľudu. Voláme k slovenskému pracujúcemu ľudu: Neverte Hlinkovým agentom! Žeňte od svojich prahov tých čiernych vtákov, za ktorými sú skrytí slovenskí fabrikanti, veľkostatkári, vaši úhlavní nepriatelia!".[20])

Predvolebnú kampaň viedla KSČ pod heslami obrany demokracie, boja proti fašizmu, proti ofenzíve kapitálu, za hospodárske a sociálne požiadavky pracujúcich, za spravodlivé riešenie národnostnej otázky. Predvolebná kampaň do obidvoch komôr československého parlamentu kulminovala v čase, keď sa triedne boje na Slovensku po dočasnom poklese v rokoch 1933—1934 začali prudko rozvíjať, keď silnelo na základni jednotného frontu organizované hnutie robotníckej triedy, nezamestnaných a maloroľníckych más za ich najdôležitejšie hospodárske a politické požiadavky.

V pokynoch ÚV KSČ k voľbám sa zdôrazňovalo, že z predvolebného boja je potrebné urobiť veľkú protifašistickú mobilizáciu, pretože snahou reakčných kruhov finančného kapitálu je získať veľký volebný úspech. K tomu bolo potrebné získať do spoločných akcií aj príslušníkov iných politických strán, najmä sociálnodemokratickej a národnosocialistickej strany. V spojení s predvolebnou agitáciou a propagandou mali sa organizovať aj akcie proti vojne, hladu, fašizmu, za chlieb, prácu a demokraciu. Boj za demokratické práva a proti zvláštnym opatreniam proti KSČ sa spájal s úsilím posilňovať rady KSČ a utváraním silnej bojovej fronty robotníckej triedy pod heslom „fašistom žiadnych práv, všetky

---

[19]) Gottwald, K.: *Spisy*, zv. 6, Bratislava, SVPL 1953, s. 134—158.

[20]) Tamtiež, s. 152.

práva patria robotníkom". Strana si bola vedomá, že len vtedy, keď si v praxi denných bojov získa autoritu dobrého vodcu, získa aj sympatie pracujúcich más. Upozorňujeme na to, že „budeme pracovať v ťažkých podmienkach teroru a perzekúcie . . . budeme nútení viesť boj za každú piaď legality našej volebnej agitácie a propagandy, ba i za možnosť legálenej existencie a kandidovania KSČ . . . Už teraz treba rozvinúť kampaň proti chystanému zákonu O registrácii politických strán, ktorý má postihnúť KSČ, proti zhoršeniu volebného práva, ktoré sa chystá.". Preto v súvislosti s politicko-organizačnou prípravou k voľbám sa zdôrazňovala aj úloha „konkretizovať politickú líniu v jednotlivých oblastiach, okresoch, závodoch a obciach".[21])

Buržoázny štátny aparát aj v tejto predvolebnej kampani tvrdo zasahoval proti KSČ, zabavoval letáky, nepovoľoval ich rozširovanie a pod.[22]) Na Slovensku sa tak konalo na základe príkazu Prezídia Krajinského úradu prednostom politických a štátno-policajných úradov, v ktorom žiada, aby sa predvolebným akciám KSČ venovala mimoriadna pozornosť. Zásahy štátnych úradov dosiahli také rozmery, že 14. mája uverejnili aj komunistickí senátori a poslanci sťažnosť na to, že úrady sústavne zakazujú predvolebné prejavy KSČ. Predvolebnej agitácie sa nemohol osobne zúčastniť ani Klement Gottwald, pretože bol na neho vydaný zatykač. Robotníci avšak počuli jeho hlas, čítajúc jeho články a predvolebnú výzvu.

Napriek prekážkam a prenasledovaniu zorganizovala KSČ množstvo predvolebných zhromaždení a prejavov. DAV píše, že len v nedeľu pred voľbami zorganizovali komunisti tisíc zhromaždení na Slovensku. V sobotu, deň pred voľbami, vyvrcholila volebná kampaň v Prahe obrovskými protifašistickými demonštráciami. Robotníci rozbili schôdze fašistického Národného zjednotenia.

Dňa 15. mája konal sa vo veľkej sále plodinovej burzy veľký verejný predvolebný prejav intelektuálov a pracujúcej inteligencie, na ktorom prehovoril senátor J. Haken, prof. Zd. Nejedlý, spisovateľ S. K. Neumann, básnik V. Nezval, dr. J. Sekanina, V. Sinkule a zástupcovia súkromných zamestnancov a ženskej inteligencie. Mnohí pokrokoví predstavitelia kultúry podporili predvolebné úsilie KSČ. Svedčí o tom i zvláštne vydanie časopisu Doba pod názvom „S kým idú majstri kultúry?", v ktorom viaceri poprední československí kultúrni činitelia otvorene napísali, prečo budú voliť komunisticky. Boli medzi nimi I. Olbracht,

---

[21]) A ÚML ÚV KSS, F KSČ i.j. 249.

[22]) ŠÚA SSR, KÚ č. 22106/35 prez., Hlavný policajný komisár hlásil 14. mája Krajinskému úradu, že na nariadenie štátneho zastupiteľstva zabavil v Bratislave leták „Komunisti vládnu v Sovietskom zväze" pre článok, ktorý napĺňa skutkovú podstatu § 14 b 1, 1', zák. č. 50/23 Zb. Leták mal tento obsah: „Komunisti vládnu v Sovietskom zväze! V Sovietskom zväze niet nezamestnanosti, niet krízy, niet národnostného útlaku, niet exekútorov, niet tiarch na pleciach maloroľníkov! Voľte komunistov!"
Podobne bol zhabaný aj leták k 1. máju „Von na jednotný rudý Prvý máj!", ďalej leták „Útok" a leták „Majorov odkaz slovenskému ľudu"!

V. Vančura, V. Nezval, Zd. Nejedlý a ďalší. M. Pujmanová napr. napísala: „Nie som organizovaná v žiadnej politickej strane a na žiadnu neprisahám. Ale keď voliť musím, volím komunistov . . . Nevydávam sa za proletárku, keď ňou nie som, ale neviem, prečo by som sa preto mala strániť živej práce pre zajtrajší deň. Ženy sú pozemské tvory a veria v zlepšiteľnosť vecí: najmä preto nech volia komunisticky!" A ešte aspoň jeden hlas — Karel Teig: „Voliť protifašisticky a socialisticky, voliť jednotný robotnícky front konkrétne: voliť stranu, ktorá jediná zastáva myšlienku bojového socialistického súručenstva, jedinú stranu, ktorej programom je vedecký a triedny socializmus — stranu komunistickú."[23])

V predvolebnej agitácii výdatne pomáhali KSČ aj revolučné masové organizácie. Ústredie Červených odborov vystúpilo pred voľbami s Programom boja proti fašizmu — za chlieb a prácu a za jednotné triedne odbory, ktorý v letákovej forme rozšírilo po celej republike. Zdôrazňovalo sa v ňom, že pred celou robotníckou triedou v ČSR stojí osudová otázka: či bude schopná sústrediť všetky svoje sily k jednotnému boju proti fašizmu, alebo či na ceste k svojmu oslobodeniu bude musieť prejsť peklom fašistického teroru.

V Programe sa správne zdôrazňovalo, že príchod fašistickej diktatúry nie je neodvratný, že sa v ňom neprejavuje sila buržoázie, ale jej slabosť a že záleží predovšetkým na proletariáte, aby sústredil okolo seba všetky sily, ktoré budú schopné zdolať nápor fašizmu. Ako základňu jednotného postupu proti fašizmu a ako základňu triedneho zjednotenia všetkých robotníckych odborových organizácií vytýčili Červené odbory bojový program chleba a práce, v ktorom sa požadovalo všeobecné zvýšenie miezd, skrátenie pracovného času na 40 hodín týždenne a v baniach na 36 hodín, slobodné uzatváranie kolektívnych zmlúv, 10—15 Kčs podpory denne všetkým nezamestnaným, zníženie cien životných potrieb, jednotné a všeobecné sociálne poistenie vydržované výhradne z príspevkov zamestnávateľov, obranu demokratických a odborových práv robotníctva.

Dňa 17. mája 1935 uverejnilo Rudé právo otvorený list Juraja Dimitrova k československým robotníkom pod výstižným titulom „Hlasovať vo voľbách za komunistickú stranu znamená prakticky podporovať tvorenie jednotného frontu, urýchlené prekonanie rozkolu pracujúcich, umocnenie sily robotníckej triedy. Len jednotný boj zaistí víťazstvo proletariátu."[24])

Propagovanie konečných cieľov robotníckej triedy a neustále sa prehlbujúce vedomie nevyhnutnosti obrániť republiku umocňovali v politike KSČ aj vzťahy medzi ČSR a ZSSR po nadviazaní diplomatických stykov a to najmä v čase predvolebnej kampane, keď sa pripravovalo podpísanie československo-sovietskej spojeneckej zmluvy.[25])

V súvislosti s prípravami volieb zdôrazňovala agrárnická tlač, že ak chce

---

[23]) A ÚML ÚV KSČ, Zb. voľby 1935/590.
[24]) A ÚML ÚV KSČ, Zb. voľby 1935/23.
[25]) *Prehľad dejín KSČ na Slovensku*, Bratislava, Pravda 1971, s. 218.

koalícia aspoň vo svojom jadre zostať i po voľbách u moci, musí sa podľa toho zariadiť aj v predvolebnej kampani, v ktorej by sa koaličné strany nemali navzájom napadať prudko a bezohľadne, tak, aby si nemohli hneď po voľbách ich zástupcovia zasadnúť opäť za zelený stôl bez osobných horkostí a výčitiek. A ďalej zdôrazňujú, že by bolo „najlepšie, aby dnešná koalícia — rozšírená o ľudákov — zostala zachovaná".[26]) Po voľbách predseda vlády J. Malypetr skutočne rokoval so zástupcom HSĽS dr. J. Tisom a predsedom nemeckej kresťansko-sociálnej strany ľudovej dr. K. Hilgenreinerom o zložení novej vlády, ale bezúspešne.

Veľmi zúrivá predvolebná kampaň, boj na život a na smrť sa rozpútali v tábore nemeckých politických strán. Predvolebná kampaň ešte ani poriadne nezačala a už na viacerých miestach na predvolebných schôdzach tiekla krv. Násilný súboj v nemeckom tábore bol produktom atmosféry, ktorú vyvolalo hakenkrajzlerstvo vo všetkých nemeckých menšinách za hranicami. Demokratické sily v tábore nem. sociálnych demokratov, agrárnikov, a pod. zvádzali nerovný boj nie o víťazstvo,ale o svoju existenciu.[27])

Predvolebný boj buržoáznych strán o poslanecké kreslá a ovzdušie, v akom prebiehal, charakterizuje výstižne časopis Brázda, ktorý 5. júna 1935 napísal, že voľby sú úžasným vypätím nervov a práce a „ľudský organizmus zrozumitelne naznačuje, že je dobre, že už je koniec. Ostatne pomery, za ktorých sa voľby konali, a prostriedky, ktoré sa používali a ktorými sa bojovalo, pripravili ovzdušie, v ktorom by to dlho nevydržal nikto". Tento časopis veľmi výstižne a presne odhalil aj podstatu volebných programov a hesiel meštiackych politických strán, ktorým išlo o to, aby predvolebnými sľubmi, ktoré nikdy nemienili v parlamente presadzovať a bojovať za ich realizáciu, ale považovali ich len za prostriedok získať masy voličov pre svojich kandidátov na poslanecké mandáty a upevniť si svoje pozície. „Doba predvolebná — píše sa v časopise — je vždy pre politické strany vhodnou príležitosťou, aby sa voličstvu predstavili s novými akčnými programami na najbližšie parlamentné obdobie. Pretože tu ide o konkurečný boj a o získanie dôvery voličov z najrôznejších tried, sú tieto sľuby budúcej práce nesené novým predvolebným radikalizmom, zdôraznením zásluh strany vo výsledkoch doterajšej politiky a i precenením jej schopností pre budúce obdobie. Je priamo dojemné, ako v jedinečnom súhlase sľubuje v predvolebnom manifeste každá strana takmer všetkým najrôznejším sociálnym vrstvám obyvateľstva nejakú pomoc a zlepšenie. A keby všetko to, čo je tu krásnymi slovami ako budúca pracovná direktíva zo všetkých strán proklamované, aspoň spolovice bolo uskutočnené, tak by bol skutočne raj v tejto krajine, lebo si nemyslite, že tie sľuby rôznych strán sú tak diametrálne odlišné, aby sa nedali spojiť.

Topíme sa preto často v závejoch fráz a krásnych slov, v ktorých strany ako

---

[26]) *Brázda č. 1*, 1. februára 1935.

[27]) *Brázda č. 7*, 1. mája 1935.

vyšnurovaní ženísi idúci na námluvy ukazujú len svoje najkrásnejšie vlastnosti. Tento agitačný moment skryvuje aj inak poctivé úmysly strán a dodáva manifestom problematičnosti nesplniteľných sľubov.“[28])

Štvrté voľby do Národného zhromaždenia sa konali 19. mája 1935 súčasne do poslaneckej snemovne i do senátu. Právne predpisy, ktorými bolo upravené volebné právo do poslaneckej snemovne a senátu, sa od posledných volieb zmenily prijatím zákona č. 58 Zb. zo dňa 11. apríla 1935.

Pri voľbách v roku 1935 sa prvý raz číslovanie kandidátnych listín určovalo počtom platných hlasov odovzdaných pri predchádzajúcich voľbách do NZ pre kandidátnu listinu tej ktorej strany, alebo takej strany, ktorej bola nová strana priamou pokračovateľkou alebo v nej tvorila nová strana prevyšujúcu zložku.

Po prvý raz sa v r. 1935 pridelovali mandáty podľa novej úpravy druhého a tretieho skrutínia. Pri druhom skrutíniu sa prihliadalo v r. 1935 po prvý raz len k hlasom strany, ktorá dosiahla aspoň v jednom volebnom kraji alebo — u prvého volebného kraja — jeho časti najmenej 20 000 a v celom štáte aspoň 120 000 platných hlasov. Pri treťom skrutíniu v r. 1935 po prvý raz Ústredná volebná komisia spočítala zbytky hlasov všetkých strán, ku ktorým sa pri druhom skrutíniu neprihliadalo.

Voľby sa konali na území celého štátu, tak ako voľby v r. 1925 a 1929 a od posledných volieb nedošlo k žiadnym územným zmenám medzi jednotlivými volebnými krajmi. Územie republiky bolo rozdelené pre voľby do poslaneckej snemovne na 22 volebných krajov a pre voľby do senátu na 12 volebných krajov.

Oproti voľbám do poslaneckej snemovne v r. 1929 došlo však vo všetkých volebných krajoch k prírastku počtu oprávnených voličov. V celej ČSR to bolo 9,5 %, v Čechách 8,8 %, na Morave a Sliezsku 9,6 %, na Slovensku 10,4 %, na Zakarpatskej Ukrajine 12,5 %.

Koncom roku 1934 žilo v Československu 15 096 025 obyvateľov, z čoho pripadalo na Čechy 7 220 659, na Moravu a Sliezsko 3 623 895, na Slovensko 3 471 37 a na Zakarpatskú Ukrajinu 780 096 obyvateľov. Podľa toho pripadlo na jeden mandát obyvateľov: v Čechách 45 129, na Morave a Sliezsku 51 770, na Slovensku 56 908, na Zakarpatskej Ukrajine 86 677 a priemer za celú ČSR činil 50 320. Z oprávnených voličov bolo 46,9 % mužov a 53,1 % žien.

Z celkového počtu oprávnených voličov 8 957 572 sa volieb nezúčastnilo 646 505, t.j. 7,2 % voličov, kým pri voľbách v r. 1929 to bolo 688 459, t. j. 8,4 % voličov. Najväčšia neúčasť bola na Zakarpatskej Ukrajine 9,2 % (v r. 1929 bola 11,8 %), na Slovensku 8,1 % (v r. 1929 10,1 %) všetkých oprávnených voličov.

Z volebných krajov bola najväčšia neúčasť vo volebnom kraji XVII. Turčiansky Martin 12,2 % (v r. 1929 15, %), najmenšia v kraji II. Pardubice a v VI. Louny 6,1 %. Z volebných okresov vykázal najväčšiu neúčasť okres Čadca

---

[28]) *Brázda č. 8*, 15. mája 1935.

19,7 ‰, ďalej Prievidza 18,3 ‰, Považská Bystrica 15,8 ‰, Kysucké Nové Mesto 15,5 ‰, Veľká Bytča 13,7 ‰, Žilina 13 ‰ atď. Neplatných hlasov a prázdných obálok bolo odovzdaných 79 687, t.j. 1 % odovzdaných hlasov (v r. 1929 bolo 1,5 %).

Kandidátnych listín bolo predložených pre voľby do poslaneckej snemovne 16 a do senátu 15, teda o tri menej ako v r. 1929. V celom štáte kandidovalo desať strán: Republikánska strana poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu, Československá sociálnodemokratická strana robotnícka, Československá strana národnosocialistická, Komunistická strana Československa, Československá strana ľudová, Československá živnostensko-obchodnícka strana stredostavovská, Národné zjednotenie, Nemecká sociálnodemokratická strana robotnícka, Krajinská kresťanskosociálna strana a Maďarská národná strana, Sudetonemecká strana. Z uvedených politických strán prvých 7 kandidovalo vo všetkých volebných krajoch.

Úplne naprázdno vyšli pri voľbách do poslaneckej snemovne 2 strany: Národné zjednotenie úradnícko-zriadeneckej strany a Hospodárska strana dlžníkov všetkých stavov, ktoré získali spolu len 16 190, t.j. 0,2 % všetkých odovzdaných platných hlasov. Pri voľbách do senátu vyšli naprázdno 3 strany: Nemecký zväz poľnohospodárov, Národná obec fašistická a Hospodárska strana dlžníkov všetkých stavov, ktoré získali spolu 275 960, t.j. 3,79 % všetkých platných hlasov.

Platných hlasov vo voľbách bolo odovzdaných celkom 8 231 380, kým v r. 1929 7 384 979, čo znamená prírastok 846 401 t.j. 11,5 %.

Výsledky parlamentných volieb vidíme v tabuľke č. 1.[29]) Základným a rozhodujúcim momentom vyplývajúcim z volebných výsledkov je to, že spoločným úsilím robotníctva, jeho akčnej jednoty organizovanej komunistickou stranou bolo odrazenie fašistického náporu. Výsledky volieb ukázali, že pravicové strany precenili svoje sily. Nepodaril sa im plán vytvoriť silnú masovú fašistickú stranu, naopak, Národné zjednotenie utrpelo vo voľbách fiasko.

Odrazenie fašistického náporu v Československu bolo úspechom politiky KSČ a dôkazom veľkého ohlasu hesla socialistického súručenstva, bolo víťazstvom robotníckej triedy a ľudových más. Malo to veľký medzinárodnopolitický a vnútropolitický význam. Fašizmu sa vnútornými silami nepodarilo v Československu vo voľbách zvíťaziť.[30])

---

[29]) *Československá statistika, sv. 134, řada I (Volby, sešit 5)*, Praha 1935, SÚS, s. 9.

[30]) Přítomnost č. 33, 15. augusta 1934. V článku Fašizmus a cesty národnej demokracie píše: „Gajda dohráva svoju úlohu aj medzi fašistami, je proti nemu silná opozícia v Národnej obci fašistickej a najmä je proti nemu odpor v tzv. Národnom fronte, organizácii, ktorú utvorili rôzne frakcie a frakčičky fašistické a polofašistické . . . Meno Gajdovo stratilo už dávno svoj lesk . . .
. . . Napriek tomu, že vývoj nášho fašizmu je hodne spojený s Gajdovým menom, hrá Gajda v tomto vývoji nášho fašizmu úlohu pasívnu. Český fašizmus sa rodí skôr, ako Gajda nastupuje na scénu. Otcom českého fašizmu je národná demokracia. Ako štátoprávna demokracia mala slušné vyhliadky a veľké nádeje. Ale krátko po prevrate bola národná demokracia dotknutá, že v republike nejde všetko po jej chuti. Stala sa rozmrzelou, nedotlivou a opozičné sklony v nej stále rástli. Nevedela

Koaličné strany, ktoré sa opierali o českých a slovenských voličov, si počet miest v parlamente v podstate udržali. Došlo medzi nimi k malým presunom. Voľby ukázali zvýšenú polarizáciu politických síl v ČSR. Charakteristickým znakom volieb bolo teda to, že sa nesplnili nádeje reakcie na presvedčivé víťazstvo, ale aj to, že značne vzrástol nacionálny fašizmus.

Výsledky parlamentných volieb nepriniesli výraznejšie zmeny ani v pomere politických síl na Slovensku. Výnimkou bol len vzostup politického vplyvu maďarských nacionalistických strán, ktorým sa už v tomto čase podarilo ovládnuť maďarskú menšinu, podobne ako Henleinovcom v českom pohraničí nemeckú menšinu.

Z koaličných československých strán bola znovu, podobne ako v r. 1925 a 1929, najväčšou stranou Republikánska strana poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu, ktorá kandidovala vo všetkých volebných krajoch a dostala 1 176 628, t.j. 14,3 % platných hlasov. V jednotlivých volebných krajoch bola najsilnejšia vo volebnom kraji XXI. Prešov, kde získala 35,12 %, v XIII. Uherské Hradište 22,58 %, XIX. Liptovský Mikuláš 21,56 %, IX. České Budejovice 20,3 %, X. Jihlava 20,09 %. Jej sila bola na vidieku v menších obciach, kde zo 100 platných hlasov dostala v Čechách 17,85 %, na Morave a v Sliezsku 18,71 %, na Slo-

---

dosť dobre brániť hospodárske záujmy tých vrstiev, ktoré to od nej žiadali a očakávali; nebola však ochotná hľadať príčiny neschopnosti u seba, tým viac ich hľadala u iných. Vracala sa čím ďalej tým viac k svojej mladočeskej minulosti a snažila sa vrstvy pripútať šovinistickým pokrikom, ktorý však znel príliš duto, než aby mohol získavať. Jej početnosť sa zmenšovala. Strana, ktorá chcela viesť národ, stávala sa čím ďalej tým menšou frakciou."

„Gajda prichádza na scénu v roku 1926. Vtedy národná demokracia volila politiku, o ktorej hovorila, že je radikálne národná. V tieni národnej demokracie sa darilo jej dieťaťu, fašizmu, ktorý národná demokracia zo všetkých síl podporovala domnievajúc sa, že bude nástrojom, ktorý sa hocikde uplatní. Český fašizmus bol podnietený udalosťami v Itálii a mal jednu ťažkosť: nemal vodcu. Nemal viditeľnú hlavu, nemal populárnu osobnosť, ktorá by sa postavila do jeho čela. V tej chvíli sa objavil Gajda. Nachádza najvrúcejšieho obhajcu v národnej demokracii, ktorá v tej dobe sa rozkmotrila s kde kým a radikálnym nacionalizmom chce zachraňovať situáciu.

Tzv. Gajdova aféra rastie, hlavne pričinením národnodemokratickej tlače, ktorá ju rozmazáva.

Gajda bol preložený do výslužby, ale vec nie je tým zďaleka skončená. Skôr len začína. Národná demokracia sa ujíma Gajdu, ale ujíma sa aj hnutia, ktoré sa stavia za Gajdu. Hlási sa celkove jasne k fašizmu. Z národnodemokratických schôdzi sa posielajú vždy dva telegramy: jeden Kramářovi, druhý Gajdovi . . . Niektorí zdravia vztýčenou rukou, fašisticky; tu a tam je vidieť čiernu košeľu . . ." . . . Český fašizmus vďaka podpore národnodemokratickej vzrástol. Nie natoľko, aby politicky niečo znamenal, ale natoľko, že vedel narobiť veľký hluk. Hovorilo sa o fašistickej vlne, ktorá tiahne republikou. Toto hnutie nemalo doposiaľ svojho vodcu. Tí, ktorí viedli „Národné hnutie" a iné fašistické a polofašistické organizácie pred vznikom „Národnej obce fašistickej", boli ľudia mien celkom neznámych. Nebola okolo nich svätožiara. Prišiel Gajda. Meno známe z légií. Ľavica mala proti Gajdovej činnosti námietky. Neboli malé a neboli nepodoprené. Ale tým, ktorí národnodemokratickou agitáciou boli spracovaní pre fašizmus, neboli prístupní argumentom proti Gajdovej činnosti v légiách. Toto bolestnícke hnutie potrebovalo svojho mučeníka . . .

Boli tu ešte iní, okolo hláv ktorých národná demokracia uplietla korunu mučenícku a rozsvietila svätožiaru. Bol to okrem Gajdu predovšetkým Jiří Stříbrný, ktorého prípad národno-

vensku 20,62 % a Zakarpatskej Ukrajine 22,13 % hlasov, kým v obciach nad 5000 obyvateľov bolo percento získaných hlasov: 2,89 %, 3,92 %, 6,93 % a 11,31 %. Na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine obsadila druhé miesto, v českých krajinách tretie miesto. Oproti roku 1929 vyrástla absolútne i relatívne len na Morave a v Sliezsku, v Čechách a na Slovensku vzrástla len absolútne, na Zakarpatskej Ukrajine značne poklesla absolutne i relatívne. Získala 45 poslancov a 23 senátorov.

Druhou najväčšou československou stranou sa stala Československá sociálnodemokratická strana. Tento raz kandidovala so sionistami a vo všetkých volebných krajoch získala 1 032 773, t.j. 12,55 % všetkých odovzdaných platných hlasov. Z jednotlivých volebných krajov dostala pomerne najviac hlasov, podobne ako v r. 1929, vo volebnom kraji VIII Plzeň 24,20 %, II Pardubice 17,03 %, XIV. Mor. Ostrava 16,10 %, I. Praha, časť A 15,63% a I. Praha, časť B 15,52 %. V obciach do 5000 obyvateľov získala 11,87 % vo väčších 14,07 % platných odovzdaných hlasov. Klesla oproti roku 1929 z druhého na tretie miesto. Najviac hlasov pomerne dostala na Morave a Sliezsku 13,29 %, kde bola štvrtou najväčšou stranou. V Čechách bola najsilnejšou československou stranou a sústredila 12,87 % všetkých odovzdaných platných hlasov. Na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine bola na piatom mieste. Získala 38 poslancov a 28 senátorov.

---

demokratická tlač vykreslila ako históriu muža, ktorý sa stal obeťou ministra Beneša. Aj generálny tajomník národnej demokracie František Hlaváček bol líčený ako obeť Benešovej politiky . . .

Jiří Stříbrný sa neuspokojil s tým, že národnodemokratická tlač ho prehlásila za predmet národnej sústrasti; založil si svoju vlastnú tlač a založil si aj svoju vlastnú politickú frakciu, ktorá o.i. dokázala využiť náladu proti viazaným kandidátnym listinám, vyvolanú národnou demokraciou. Aj fašisti si to predstavovali inak ako národna demokracia, ktorá si myslela, že fašizmus nažene vodu na jej mlyn. Zariadili sa pre seba, a tak sa stalo, že tí, ktorým národná demokracia toľko pomáhala, dostali sa do parlamentu — na jej úkor. Niet totiž najmenších pochýb, že Gajdu a Stříbrného z najväčšej časti volili ti, ktorí boli spracovaní agitáciou národnej demokracie . . ."

„Prečo to pripomíname? Jednoduchý dôvod: národná demokracia sa pokúša robiť tú istú politiku ako v r. 1926. Je preto dobré ukázať jej, že ak poškodila niekoho — teda seba samú. Vyvolala u nás fašizmus; musela potom prehovárať svojich ľudí, aby neutekali k fašistom . . .

Národná demokracia zase tĺčie na vlastenecký bubon. Zase hovorí o „potrebe národnej obrody, o národnej opozícii, ktorá by zmietla vládu, o potrebe nových volieb, ktoré by dali ľudu príležitosť povedať, čo si myslia . . ." Ak nevedela národná demokracia v r. 1926 ešte, komu pomáha, môže to dnes vedieť. Ak sa domnieva posl. Hodač, že dnešnou taktikou národná demokracia získa tých ľanových svojich 500 000 hlasov, bude veľmi sklamaný. Ovocie jeho opozície oberá znovu Jiří Stříbrný, ktorý bude mať predvolebnou demagógiou ďaleko voľnejšie ruky ako bývalý generálny tajomník priemyselníkov. Ak sa budú národní demokrati snažiť o dohodu s ligou, môžu počítať s tým, že im protistrana položí s ohľadom na ulicu znovu ponižujúce podmienky á la vylúčenie dr. Preissa a pod., na ktoré strana žijúca z blahovôle bánk a priemyslu bez rozdielu národnosti ťažko bude môcť pristúpiť. Boli chvíle, keď sa zdalo, že dr. Hodač poučený skúsenosťami z rokov 1926 a 1929 povedie svoju stranu k lepšiemu životu. Všetky nádeje do neho vkladané sklamal. Bol odhalený ako nešikovný osnovateľ intrig a uchýlil sa k taktike svojich neslávnych predchodcov Hlaváčka a Sísa."

Na treťom mieste medzi československými stranami sa umiestnila Československá strana národnosocialistická, ktorá získala 755 872, t.j. 9,18 % platných hlasov. Najsilnejšie pozície mala v českých krajinách, kde bola na štvrtom mieste, na Morave a v Sliezsku na piatom mieste, na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine bol jej vplyv pomerne malý, keďže tu dosiahla len 3,27 % z úhrnu platných odovzdaných hlasov a zaznamenala pokles o 1,49 %. Pomerne najsilnejšie pozície mala v oboch častiach volebného kraja I. Praha, kde získala šestinu platných hlasov, a ďalej vo volebných krajoch III. Hradec Králové, IV. Mladá Boleslav, V. Česká Lípa, VII. Karlovy Vary a XI. Brno, kde získala viacej volebných hlasov ako Čs. sociálnodemokratická strana. Úbytok hlasov absolutne i relatívne zaznamenala i v Čechách a len na Morave a Sliezsku vzrástol počet pre ňu odovzdaných hlasov. Získala 28 poslancov a 14 senátorov.

Československá strana lidová, ktorá v r. 1925 so 691 095 hlasmi bola druhou najväčšou a v r. 1929 klesla so 623 340 hlasmi na štvrté miesto, zostala na tomto mieste i po voľbách v r. 1935, keď získala 615 804, t.j. 7,48 % hlasov. Jej najsilnejšie pozície boli na Morave a v Sliezsku (volebný kraj XIII. Uherské Hradište, kde jej podiel robil 27,37 %), kde zaujala prvé miesto a dosiahla tu až 15,58 % hlasov. Na Slovensku okrem volebného kraja XVII. Turčiansky Martin, kde získala 7,10 %, sa pohybovalo percento získaných hlasov medzi 0,83 % až 2,08 %. Celkove oproti roku 1929 zaznamenala pokles získaných hlasov. Získala 22 poslancov a 11 senátorov.

Hlinkova slovenská ľudová strana kandidovala spoločne so Slovenskou národnou stranou, Autonomným roľníckym zväzom a Polskie stronnictwo v Czechoslowacji pod kandidátnou listinou „Autonomistický blok" len na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine. Vo volebnom kraji XIV. Moravská Ostrava podala kandidátnu listinu spoločnú s Poliakmi a sústredila na ňu 28 588 hlasov. Oproti predchádzajúcim voľbám získala 140 000 hlasov. Na Slovensku, kde získala 489 641, t.j. 30,12 % hlasov, stala sa najsilnejšou politickou stranou. Pomerne najviac hlasov dostala vo volebnom kraji XVI. Turčiansky Martin, kde získala 48,25 % všetkých odovzdaných platných hlasov, ďalej XVIII. Banská Bystrica 46,44 %, XV. Trnava 38,61 %, XIX. Liptovský Mikuláš 37,61 % a XXI. Prešov 34,13 %. Oproti roku 1929 získal autonomistický blok o 21,29 % viac hlasov. Prírastok možno vysvetliť aj tým, že autonomistický blok získal hlasy poľských strán z Moravy a Sliezska, ktorými v predchádzajúcich voľbách nedisponoval. Právo ľudu, hodnotiac výsledky volieb na Slovensku, zdôrazňuje, že „Hlinkova slovenská ľudová strana napriek priaznivým okolnostiam i tomu, že agitátori využívali a zneužívali aj kazatelnic, nemôže hovoriť o úspechu, pretože prírastok hlasov oproti minulým voľbám treba vidieť vo svetle faktu, že teraz nešla do volieb sama, ale „zjednotenú slovenskú opozíciu" tvoril blok štyroch politických strán, a výsledok je vlastne neúspechom. Do úvahy treba brať aj veľký prírastok voličov oproti minulým voľbám, ktorých nedokázala ľudová strana získať vo svoj prospech a prakticky strana podľa počtu získaných mandátov ustrnula. Získala 22 poslancov a 11 senátorov.

Československá živnostensko-obchodnícka strana stredostavovská sústredila 5,44 % hlasov a oproti roku 1929 zaznamenala vzostup. Získala 17 poslancov a 8 senátorov.

Národné zjednotenie získalo 458 351, t.j. 5,57 % všetkých odovzdaných platných hlasov a predstavovalo novú volebnú skupinu, ktorá vznikla spojením Československej národnej demokracie bez Slovenskej strany národnej (Rázus) a bez Karpatoruskej strany trudovej a Ligy proti viazaným kandidátnym listinám (bez Gajdovej — národná obec fašistická); na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine k nej pristúpila Ruská nacionálna autonómna strana a Ruská národná strana. Najsilnejšie pozície mala v Čechách, kde získala 325 916 hlasov; na Slovensku mala len nepatrný význam, keď dostala len 25 490, t.j. 1,57 % všetkých odovzdaných platných hlasov. Silné pozície malo aj na Zakarpatskej Ukrajine. Malo 17 poslancov a 9 senátorov.[31])

Ako posledná z československých strán, ktoré dostali mandát, sa umiestnila Národná obec fašistická. Získala 167 434, t.j. 2,03 % všetkých odovzdaných platných hlasov. Kandidovala v Čechách (okrem volebného kraja VII. Karlovy Vary), na Morave a v Sliezsku a na Slovensku (okrem volebného kraja XVIII. Banská Bystrica), XIX. Liptovský Mikuláš, XXI. Prešov). Mala 6 poslancov.

Najväčším prekvapením boli výsledky volieb v pohraničných oblastiach. Najmä na úkor nemeckých koaličných strán — nemeckej sociálnej demokracie, nemeckých agrárnikov a kresťanských socialistov — získala prenikavý úspech Henleinova strana. Prejavil sa tu vplyv hitlerovského víťazstva v Nemecku, ktorý spôsobil zmenu orientácie nemeckej buržoázie v Československu a pôsobil aj na masu maloburžoázie. K tomu pristúpila aj podpora, ktorú henleinovcom poskytovala vládnuca agrárna strana, ďalej dôsledky krízy a okolnosť, že socialistickí vodcovia odmietali jednotné akcie proti Henleinovi. Práci KSČ v pohraničí znemožňovala vládna politika, ktorá ostro prezekvovala revolučných robotníkov, zakazovala komunistické prejavy a schôdze, ale prenechávala úplnú voľnosť Henleinovi. Preto Henleinova strana, nacistická agentúra v ČSR, mohla vo voľbách získať dve tretiny nemeckých hlasov a stať sa najsilnejšou politickou stranou v Československu vôbec. Väčšina nemeckého obyvateľstva sa tak dostala pod vplyv fašizmu.

Sudetonemecká strana kandidovala vo všetkých volebných krajoch (okrem volebného kraja XIX. Liptovský Mikuláš a XXI. Prešov) a získala 1 249 543,

---

[31]) Časopis *Brázda č. 7*, 1. mája 1935 o Národnom zjednotení píše: „Posudzované zo stanoviska dnešnej agrárnej politiky znamená pre nás Národné zjednotenie nielen reakciu politickú a hospodársku, ale aj kultúrnu a sociálnu, ktorá stavia svoju existenciu na programovej nejasnosti a na zastrených osobných cieľoch. Už z toho dôvodu nemôže byť žiadnym kladom pre československú politiku.

Jeho politický program zjednotiť národ v jednej strane nie je ničím iným než detským napodobením cudzích politických vzorov, je myslený ako zámienka k dobytiu moci a neuvedomuje si skutočnú vnútropolitickú situáciu, kde musí nutne naraziť na pevne zakotvené úživary politické, ktoré sú skutočne národu a nacionalizmu bližšie svojou politickou a hospodárskou praxou."

t.j. 15,18 % všetkých odovzdaných platných hlasov. Najsilnejšie pozície mala v českých krajoch, pohraničí, kde zaujala prvé miesto s 21,50 % hlasov, na Morave a Sliezsku s 14,92 % hlasov, na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine, kde kandidovala pod názvom „Karpatendeutsche Partei" bola slabá, keď získala len 27 561, t.j. 1,7 % hlasov na Slovensku a 1533, t.j. 0,43 % platných hlasov na Zakarpatskej Ukrajine. V pohraničných volebných krajoch VII. Karlovy Vary so 62,32 % a V. Česká Lípa 59,01 % hlasov dosiahla absolútnu väčšinu. Jej zisk ide na úkor Nemeckej sociálnodemokratickej strany robotníckej, Nemeckého zväzu poľnohospodárov a komunistickej strany. Získala 44 poslancov a 23 senátorov.

Nemecká sociálnodemokratická strana robotnícka, ktorá kandidovala v celej republike okrem volebného kraja XIX. Liptovský Mikuláš a XXI. Prešov, vyšla z volieb veľmi oslabená. Získala 299 945, t.j. 3,64 % (v roku 1925 411 365, t.j. 5,79 %, v roku 1929 506 761, t.j. 6,86 %) všetkých odovzdaných platných hlasov. Na Slovensku si pozície celkove udržala, v českých krajinách stratila absolútne i relatívne vo všetkých volebných krajoch. Mala 11 poslancov a 6 senátorov.

Nemecký zväz poľnohospodárov získal 1,73 % platných hlasov a získal 5 poslancov, ale žiadneho senátora. Porovnanie s predchádzajúcimi voľbami nemožno urobiť, pretože vtedy zväz kandidoval za iných predpokladov.

Nemecká kresťansko-sociálna strana ľudová získala 1,98 % hlasov. Mala 6 poslancov a 3 senátorov.

Hospodárska strana dlžníkov všetkých stavov získala 0,07 % platných hlasov a nezískala mandát poslanca.

Uviedli sme už, že vzostup na Slovensku zaznamenali aj maďarské nacionalistické strany. Nemecko-maďarská kresťansko-sociálna strana a Maďarská strana, ktorá kandidovala v celej republike okrem volebného kraja III. Hradec Králové a XIII. Uherské Hradiště, získala 291 837, t.j. 3,55 % všetkých platných hlasov. V českých krajoch získala iba 26 871 hlasov. Získala 9 poslancov a 6 senátorov.

Komunistická strana Československa bola v predvolebnej kampani predmetom útokov všetkých meštiackych a socialistických strán. Mala za sebou mesiace pololegality a prenasledovania. Už aj preto je pozoruhodný vzostup hlasov odovzdaných KSČ.

Komunistická strana Československa kandidovala vo všetkých volebných krajoch a získala 849 495, t.j. 10,32 % všetkých platných hlasov a stala sa tak štvrtou najsilnejšou stranou v republike. Oproti voľbám v roku 1929 stratila najmä v českých pohraničných krajoch, získala však na Morave a Sliezsku a najmä na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine. Najviac platných hlasov získala vo volebnom kraji XXII. Užhorod 25,61 % XX. Košice 17,82 %, XVI. Nové Zámky 17,13 %, XIX Liptovský Mikuláš 16,3 % a VI. Louny 13,75 %. Získala 30 poslancov a 16 senátorov.

Porovnanie medzi hlasmi získanými socialistickými stranami (Československou a nemeckou sociálnodemokratickou stranou a Československou národnosociálnou) a komunistickou stranou ukazuje, že v Čechách z 221 súdnych okresov získala KSČ prevahu nad socialistickými stranami v 9 okresoch, na Morave a Sliezsku v 2 okresoch, na Slovensku zo 79 okresov v 25 a na Zakarpatskej Ukrajine vo všetkých 14 okresoch.[32])

Výrazný úspech zaznamenala KSČ aj v Prahe, kde pre komunistov hlasovalo 69,7 tisíc voličov, t.j. 13,8 %. Oproti parlamentným voľbám v roku 1929 získala v Prahe 19,7 tisíc nových hlasov, t.j. jednu pätinu z celkového nárastu od predchádzajúcich volieb. Hodnotením výsledkov volieb a otázkami budovania jednotného protifašistického frontu sa zaoberal aktív pražských komunistov 29. mája v Národnom dome na Vinohradoch, na ktorom referoval tajomník I. kraja KSČ Otto Synek.

KSČ rozšírila svoje pozície o vyše 96 000 nových hlasov, z toho vyše 58 000 hlasov na Slovensku. Zo Slovenska boli do poslaneckej snemovne zvolení za KSČ S. Major, J. Valo, V. Clementis, K. Šmidke, F. Zupka, V. Široký a Š. Košík a do senátu F. Kubač, G. Steiner a Š. Fidlik.

Časopis DAV hodnotiac voľby právom napísal, že komunisti boli jedinou stranou, ktorá šla do volieb s ľudom a bez volebných sľubov. Jedinou stranou, ktorá nemala k dispozícii ani trubafóny, ani notárov, kňazov, rabinov, múku, cukor, peniaze na propagandu, jedinou stranou, ktorá nemala ani nepotrebovala mať žiadneho ošmekárskeho „volebného aparátu".

„Preto tých vyše 200 000 hlasov odovzdaných komunistom na Slovensku je 200 000 najuvedomelejších hlasov . . . Boli to predovšetkým hlasy protestu. Protestu proti nezmyselnému kapitalistickému poriadku. Ale boli to tiež hlavne hlasy súhlasu, živého súhlasu s politikou komunistickej strany, politikou triedneho boja, socialistického súručenstva a neochvejného priateľstva Sovietskemu zväzu."[33])

Komunistická strana Československa posilnila v parlamentných voľbách svoje postavenie a autoritu v masách pracujúceho ľudu a výrazne rozšírila svoj politický vplyv na Slovensku. Fakt, že proti spojeným silám nacionalistických strán slovenskej a maďarskej buržoázie, ďalej proti agrárnikom, socialistom a iným menším stranám dokázala KSČ získať na Slovensku 12,88 % všetkých odovzdaných hlasov a v troch volebných krajoch dokonca 17 % svedčí o mimoriadne cennom úspechu.

Volebný úspech KSČ vyvolal prekvapenie a súčasne sklamanie tak v buržoáznom, ako aj socialistickom tábore, ktoré dúfali, že strana, ktorá ešte pred nedávnom pracovala prakticky v podmienkach poloilegality, je ešte stále organi-

---

[32]) Údaje o voľbách sú z práce: *Československá statistika. Sv. 134. Rada I. (volby, sešit 3).* Praha 1936, s. 3—24.

[33]) DAV, č. 5/1935.

začne rozvrátená, že stratila vplyv na pracujúce masy a že teda vo volebnom boji nebude môcť počítať s vážnejšími úspechmi. Výsledky volieb si vysvetľovali rôzne, každý tábor po svojom.[34]) Lidové noviny hodnotiac 23. mája 1935 výsledky volieb na Slovensku, napísali, že „tých viac ako 200 000 komunistických hlasov sú výkrikom slovenskej chudoby, tých vrstiev hospodársky najslabších, ktorí už roky márne čakali spásu od hesla o slovenskej autonómii. Neuverilo tých nových 60 000, ako sa javí prírastok komunistickej strany na Slovensku, Hlinkovi a prešlo tam, kde už podľa ich mienky nedá sa ani nič stratiť, ani nič získať". Aj ďalší časopis píše podobne zdôrazňujúc, že vzrast komunistov sa dá vysvetliť pomerne ďaleko horšou hospodárskou a sociálnou situáciou obyvateľstva východných častí republiky. „Je to varovné memento pre budúcnosť a je to príkaz pre novú vládu a nový parlament: pamätať na hospodárske potreby Slovenska."[35]) Veľmi reálne bodnotil volebné úspechy KSČ pražský policajný prezident, keď v správe z 28. mája 1935 konštatoval: „Tá okolnosť, že komunistická strana v krajoch slovenských a podkarpatskoruských zaznamenáva značné volebné úspechy, je podmienená tým, že v terajšej hospodárskej a politickej kríze prestávajú určité vrstvy obyvateľstva veriť príslubom vládnych strán a spoliehajú na to, že jedine čs. komunistická sekcia pôjde dôsledne za svojim vytýčeným programom a prinesie úľavu sociálne najslabším vrstvám obyvateľstva.[36])

Voľby dokázali, že československá robotnícka trieda a pracujúci ľud sú odhodlaní brániť svoje demokratické práva a dôsledne bojovať proti nebezpečiu hroziacemu Československu od hitlerovského Nemecka a všetkých jeho spojencov vo vnútri nášho štátu. Aj doposiaľ kolísavé maloměšťácke vrstvy sa začali orientovať na myšlienku ľudového frontu, na obranu národnej a štátnej samostatnosti a demokracie.

Dňa 18. júna 1935 konali sa ustanovujúce schôdze poslaneckej snemovne a senátu. V poslaneckej snemovni bol za predsedu zvolený Bohumír Bradáč, príslušník republikánskej strany. V senáte bol zvolený za predsedu JUDr. František Soukup, člen Čs. sociálnodemokratickej strany robotníckej. Pretože B. Bradáč 20. októbra 1935 umrel, konala sa 6. novembra 1935 v poslaneckej snemovni voľba predsedníctva. Za predsedu bol zvolený J. Malypetr, ktorý bol 5. novembra uvoľnený na svoju žiadosť z funkcie predsedu vlády.

Podľa parlamentných zvyklostí podala Malypetrova vláda po výsledku volieb demisiu, ktorú prezident prijal dňa 28. mája 1935 a poveril ministerského predsedu a ministrov vedením rezortov, pokiaľ nebude ustanovená nová vláda. Predseda vlády J. Malypetr rokoval o zložení novej vlády 31. mája 1935 so zástupcom HSĽS dr. J. Tisom, 1. júla s predsedom nemeckej kresťanskosociálnej strany

---

[34]) P l e v z a V., *KSČ a revolučné hnutie na Slovensku, 1929—1938*, vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1965, s. 324—327.

[35]) *Moderní stát*, č. 6—7/1935, s. 166—177.

[36]) SÚA, Praha, PP. 1931—1940, 9/87/22, k 220 č. 11377/1935.

ľudovej dr. K. Hilgenreinerom. Rokovania neboli úspešné a nová, štrnásta vláda (tretia Malypetrova) bola menovaná 4. júla 1935 bez účasti HSĽS a nemeckých kresťanských socialistov. Situácia v štáte po voľbách spôsobila dočasný odklad plánov najreakčnejších kruhov československej buržoázie vytvoriť vládu nielen za účasti českých a slovenských najreakčnejších strán, ale aj za účasti henleinovcov a priviesť republiku do otvoreného spojenectva s hitlerovským Nemeckom. Československá buržoázia sa vrátila v podstate k tej istej koalícii, aká existovala pred voľbami, t.j. ku koalícii vytvorenej buržoáznymi a reformistickými stranami za účasti Nemcov.

Dňa 18. júla predstúpila vláda pred poslaneckú snemovňu i senát programovým vyhlásením. Sľubovala v ňom, že bude robiť demokratickú politiku, politiku obrany krajiny v súlade s medzinárodnými záväzkami a zmluvami. Komunistickí poslanci v prejavoch k vládnemu programu odhalili falošnosť vládneho vyhlásenia. Ukázali, že v programe sa mlčky obchádza otázka robotníckych práv a slobôd, otázka dôsledného boja proti fašizmu. V konkrétnych návrhoch komunistickí poslanci ukazovali cestu, ako zabezpečiť existenčné požiadavky ľudu na účet kapitalistov, ako brániť demokratické práva a ako politikou ľudového frontu vytvoriť predpoklady skutočnej moci a sily k boju proti domácemu a zahraničnému fašizmu. Zvlášť zdôraznili, že budú bojovať za to, aby Československo do posledného písmena plnilo podmienky zmluvy so Sovietskym zväzom v záujme obrany samostatnosti českého a slovenského národa.

Obdobie štrnástej vlády trvalo krátko, pretože po úmrtí predsedu poslaneckej snemovne B. Bradáča predsedníctvo republikánskej strany delegovalo na toto miesto J. Malypetra, ktorý podal demisiu. Nová, pätnásta vláda bola svojím zložením v podstate taká, ako predchádzajúca s tým, že predsedom vlády bol menovaný dr. Milan Hodža.

Komunistická strana Československa považovala výsledky parlamentných volieb za úspech protifašistických síl, ale nepreceňovala ich.[47]) Upozorňovala však, že fašistické nebezpečenstvo nemožno podceňovať, a to najmä s ohľadom na pozície slovenských nacionalistických síl, sústredených v autonomistickom bloku anajmä na vzrast iredentistických maďarských strán. Ďalší demokratický vývin v republike závisel od toho, či sa podarí vytvoriť predpoklady, aby sa mohol vybudovať jednotný front robotníctva a jeho demokratických organizácií a na tomto základe široký ľudový front všetkých antifašistov.

Heslo socialistického súručenstva ako vyjadrenie formujúcej sa novej strategicko-taktickej línie Komunistickej strany Československa získavalo postupne široký ohlas v celom československom robotníckom hnutí. Komunisti ho pro-

---

[47]) *Rudé právo*, 21. mája 1935 — prináša správy o výsledkoch volieb pod titulkom: Slávne víťazství komunistov. Obrovské zisky komunistov v Prahe, Mor. Ostrave, na Slovensku a Podkarpatsku. KSČ je na Podkarpatsku najsilnejšou stranou. Na Slovensku sa získalo aj oproti roku 1925. Značné straty vládneho socialistického bloku. Komunistami vedená robotnícka jednota zarazila nápor českého fašizmu. Veľký úspech Henleina. A teprve teraz protifašistickú jednotu."

pagovali nielen v závodoch, obciach, na okresných zhromaždeniach ale aj v najvyšších orgánoch štátneho politického systému.[38]) Svedči o tom aj prvé vystúpenie J. Švermu v poslaneckej snemovni 19. júna 1935, v ktorom vyhlásil: „Len socialistické súručenstvo, jednotný postup robotníckeho bloku, jednotný postup robotníckej triedy môže vyriešiť otázky chleba, môže vziať kapitalistom, aby dal robotníkom, živnostníkom a maloroľníkom. Len socialistické súručenstvo a jednotný postup robotníckej triedy môže byť zárukou skutočného priateľstva k Sovietskemu zväzu a môže skrížiť plány fašistickej reakcie.“[39])

Komunistická strana Československa sa hneď po voľbách obrátila na vedenie socialistických strán s návrhom, aby sa úspech protifašistických síl využil pre ďalší politický vývin a aby sa utvorilo socialistické súručenstvo. V „Otvorenom liste“ socialistickým stranám ÚV KSČ varoval pred zodpovednosťou za dôsledky, ak sa premárni táto vhodná chvíľa: „Ak vedenie Vašich strán pôjde naďalej tou cestou, ako pred voľbami, ak budú odmietať jednotný robotnícky front a ak ťažisko ich práce bude tkvieť v robení kompromisov vo vládnych kruhoch s agrárnikmi a klerikálmi, v tom prípade všetko zostane po starom. V tom prípade hrozí nebezpečenstvo, že sa požiadavky pracujúceho ľudu, ktorými všetky strany vo voľbách toľko plytvali, hodia pod stôl a že sa bude pokračovať v starej protiľudovej politike. Hrozí nebezpečenstvo, že fašistická reakcia znova zdvihne hlavu . . . Hrozí nebezpečenstvo, že sa veľmi skoro premárni ovocie protifašistického boja, ktorý česká robotnícka trieda dobyla v týchto voľbách.“[40])

Krátko po parlamentných voľbách v decembri 1935 sa znovu stretli sily demokracie a fašizmu, a to pri voľbách prezidenta republiky. Prezident Masaryk, ktorý sa pre dlhodobú nemoc nemohol zúčastňovať politického života, 21. novembra 1935 oznámil ministerskému predsedovi dr. M. Hodžovi svoj úmysel vzdať sa zo zdravotných dôvodov prezidentského úradu. Dr. Hodža informoval dňa 22. novembra predsedov oboch snemovní a vládu. Pred ľudom sa táto vec starostlivo tajila.

Zástupcovia politických strán rokovali o tejto závažnej veci 28. novembra. Z porady nevyšla menovitá kandidatúra prezidenta, ale prijali sa len určité zásady: „1. Želenaie prezidenta Masaryka, aby mohol odstúpiť, sa rešpektuje. 2. Prezidentská voľba je záležitosťou koaličnou; do Národného zhromaždenia pôjde koalicia s návrhom jediného kandidáta. 3. Masarykovo odstúpenie sa verejne neoznámi, pokiaľ sa nezabezpečí hladké zvolenie nového prezidenta. 4. S voľbou nie sú spojené väčšie zmeny vo vláde. 5. Prezidentská voľba nemá byť predmetom verejného rozčulovania a útokov; od tlače sa bude žiadať zdržanlivosť a umiernenosť.“

Na 14. decembra 1935 pozval si prezident Masaryk do Lán predsedov oboch

---

[38]) Čada, V., *Strategia a taktika KSČ v rokoch 1921—1938*, Pravda, Bratislava, 1982, s. 223.
[39]) Šverma, J., *V bojoch o budúcnosť*. Bratislava, 1973, s. 69.
[40]) *Na obranu republiky proti fašizmu a vojne. Zbornik dokumentov*. Bratislava, 1955, s. 83.

snemovni J. Malypetra a dr. Fr. Soukupa a predsedu vlády dr. M. Hodžu. Vedúci kancelárie prezidenta republiky dr. P. Šámal ich oboznámil s prehlásením prezidenta o rezignácii na prezidentský úrad zo zdravotných dôvodov. V prehlásení súčasne T. G. Masaryk odporúčal za svojho nástupcu dr. E. Beneša. T. G. Masaryk prestal byť 14. decembra 1935 prezidentom a podľa § 60 ústavnej listiny prešiel výkon jeho funkcií na vládu, ktorá ich mala vykonávať až do zvolenia nového prezidenta.[41]) Národné zhromaždenie bolo zvolané k voľbe prezidenta republiky dekrétom zo dňa 14. decembra 1935 č. 9184 S m.r. do Vladislavského sálu na Pražskom hrade.

Po rokovaní predstaviteľov politických strán sa ukázalo, že sa vytvorilo nové pravicové zoskupenie, v ktorom úlohu organizátora fašistických síl prevzala agrárna strana. Na túto úlohu sa vedenie agrárnej strany dlho a zámerne pripravovalo v spolku s nemeckými fašistami. Agrárna strana začala prostredníctvom nemeckého agrárnika Franza Spinu rokovať o spoločnom postupe s henleinovcami. Táto politika vedúcej vládnej strany bola politikou velezrady. Snaha dosiahnuť za Henleinovej podpory reakčný zvrat umožnila, aby Henlein zhltol nemecké vládne strany — agrárnikov a kresťanských sociálov, aby pod zástavou nacizmu zhromaždil prevažnú väčšinu Nemcov v ČSR a stal sa dôležitou oporou Hitlerových dobyvačných cieľov.[42]) Súčasne v týchto dňoch pred prezidentskými voľbami došlo k veľkému zbratrovaniu agrárnických veľkostatkárov a národnozjednotených veľkopriemyselníkov, hoci len pred polrokom pri parlamentných voľbách si navzájom nadávali, špinili sa navzájom, prezrádzali v tlači na toho druhého všetky politické svinstvá, ktoré kedy vyviedol. A naraz si ležali v náruči. Blok agrárnikov, Národného zjednotenia a henleinovcov sa stal skutkom.[43]) Agrárna strana, ktorá navonok vystupovala v mene roľníkov v skutočnosti vyjadrovala záujmy agrárnej šľachty, agrárnych bankárov a veľkokapitalistov, kapitalistických skupín Moravskej banky, Kooperativy, Agrárnej banky atď.

Republikánska strana a Čs. živnostensko-obchodná strana stredostavovská sa nevyslovili pre kandidatúru dr. Beneša a žiadali, aby sa upustilo od smernice,

---

[41]) *Právník*, č. 2/1936, s. 81.

[42]) *Dejiny Komunistickej strany Československa*, SVPL, Bratislava, 1961, s. 321.

[43]) *Rudé právo*, č. 293, 17. decembra 1935. V článku „Stoupal—Kramář—Henlein. Fašistická trojica za prof. Němcom". Rudé právo píše: „Len národ a všetko obyvateľstvo štátu môže svojimi volenými zástupcami slobodne a voľne rozhodnúť, kto bude stáť na čele budúcej prezidentskej československej republiky. Štátny a národný záujem, kľud a princíp demokracie nás nútil k tomuto energickému postupu. Chceli sme sa na takejto kandidatúre dohodnúť a nemohli sme preto prijať návrh na kandidatúru dr. E. Beneša prezidentom republiky. Išli sme príkladom a navrhli sme preto kandidatúru, ktorá podľa nášho najlepšieho svedomia bola nespornou a ktorá mala dôveru veľkej väčšiny i strán koalície v Národnej rade. Navrhli sme spoločne so stranou živnostensko-stredostavovskou kandidatúru univ. profesora dr. Bohumila Němca, predsedu Národnej rady. Kandidatúru osoby stojacej mimo naše rady, mimo politické strany, ktorá podľa nášho svedomia i presvedčenia mohla by byť tmelom všetkých tvorivých síl v republike."

Takto zdôvodňujú agrárnici svoje stanovisko k prezidentskej voľbe.

že do NZ pôjde koalícia s jediným kandidátom. Ministerský predseda dr. Hodža videl v týchto požiadavkách ohrozenie koalície a jej vlády a podal preto 10. decembra s celou vládou demisiu. Prezident Masaryk ju neprijal a požiadal dr. Hodžu, aby pokračoval v zmierovacom konaní v príprave voľby prezidenta.

Keď sa vytvoril pravicový blok, postavili sa proti kandidatúre dr. E. Beneša na prezidentský stolec a republikánska strana doporučovala spolu so živnostensko-obchodnickou stranou stredostavovskou a v dohode s Henleinom kandidatúru univ. prof. dr. Bohumila Němca. Túto kandidatúru si osvojilo i Národné zjednotenie a Čs. obec fašistická. Svoj postup odôvodňovala republikánska strana tým, že prof. Nemec stojí mimo politickej strany a že by mohol „byť tmelom všetkých tvorivých síl v republike". Týmto sprisahaním sa mala pripraviť cesta k pravicovému zvratu. E. Beneš sa počas rokovaní správal kapitulantsky, nevystupoval proti plánom pravice a spoliehal sa iba na zákulisné rokovania sľuby. Na adresu socialistov a ľudovcov, ktorí sa stavali za kandidatúru E. Beneša KSČ právom hovorila, že jeho kandidatúru zabezpečujú nie vytváraním protifašistického bloku, nie utváraním ľudového frontu, ale len politickými čachrami. „Blok vládnych socialistov a ľudovcov nie je protifašistickým frontom, aký sa utvoril vo Francii, o aký sa usilujú komunisti i v Československu. Je pokračovaním na starej ceste kapitulácie, podrobovania sa diktátu a zákulisných čachrov. Túto politiku sme potierali vždy a aj teraz ju potierame, keď jej krach vysunul do popredia fašistické nebezpečie. Protifašistický jednotný front v závodoch, na dedinách, v dielňach a mestách to je príkaz dňa."[44])

Komunistická strana Československa jediná odhaľovala zmysel sprisahania pravicových reakčných síl a burcovala široké masy pracujúcich, organizovala spoločné verejné prejavy v mestách, na dedinách a závodoch i v spolupráci s pokrokovými členmi iných politických strán. Poslanec A. Zápotocký už 12. decembra v prehlásení klubu komunistických poslancov v poslaneckej snemovni uviedol, že už nie je viac tajomstvom, že „stojíme tesne pred voľbou nového prezidenta republiky" a že sa koalícia rozpadla, o čom svedčí demisia vlády. Súčasne uviedol, že „nadchádza okamžik veľkého merania síl medzi reakciou a medzi všetkými protifašistami" a že reakcia sústreďuje svoje sily, aby „urobila z prezidentských volieb počiatok svojho útoku na práva ľudu; prezident Československej republiky má byť zvolený ako prezident z milosti Hitlera! Zjednotená reakcia chce voľby urobiť zárodkom novej, reakčnej, pravicovej vlády." A. Zápotocký využil parlamentnú tribúnu, aby vyzval všetky socialistické strany a demokratických činiteľov v občianskych stranách k vytvoreniu jednotného frontu všetkých antifašistov, k rozhodnému boju proti reakcii, na obranu demokratických práv ľudu i na obranu demokratickej republiky. Uviedol, že na základe týchto požiadaviek chce KSČ rokovať o spoločnom postupe pri voľbe demokratického kandidáta na prezidentský stolec. Ďalej v mene KSČ prehlásil, že ak by

---

[44]) *Rudé právo*, č. 293, 17. decembra 1935.

došlo k utvoreniu vlády, ktorá by chcela vystúpiť proti „najreakčnejším nepriateľom ľudu, proti Stoupalom, Kramářom a Henleinom, je ochotná podporovať túto vládu".[45])

Vo štvrtok 17. decembra 1935 predniesol A. Zápotocký v poslaneckej snemovni menom KSČ prehlásenie k voľbe prezidenta republiky, v ktorom sa vyzýva k jednote demokratických síl a vyslovuje ochotu KSČ rokovať o spoločnom postupe v záujme upevnenia demokracie v Československu.[46])

---

[45]) *Rudé právo*, č. 290, 13. decembra 1935.

[46]) *Rudé právo*, č. 294, 18. decembra 1935. V stanovisku KSČ k voľbe prezidenta republiky sa hovorí: „Zatiaľ čo zástupcovia všetkých strán čachrovali celý rad týždňov v zákulisí o voľbe nového prezidenta republiky, jedine my, komunisti, sme pracujúcemu ľudu hovorili otvorene a jasne pravdu. Ukazovali sme na to, ako reakcia sústreďuje všetky svoje sily k tomu, aby previedla rozhodný útok na všetky demokratické vymoženosti ľudu. Vyzývali sme robotníkov, roľníkov a živnostníkov, aby zomkli svoje rady k jednotnému, skutočnému boju proti reakcii a kapitálu.

Zatiaľ čo soc. vodcovia čachrovali s reakcionármi, navrhovali komunisti zjednotenie robotníckych radov proti reakcii a kapitálu, jednotný postup celej robotníckej triedy vedený všetkými prostriedkami masového triedneho boja. Ako základňu tohoto jednotného postupu sme navrhovali nasledujúce požiadavky: jednotný boj na obranu i rozšírenie robotníckych práv, a skutočný boj proti všetkým reakčným silám pánov Stoupalov, Kramářov a Henleinov; jednotný boj za sociálne kultúrne požiadavky všetkých nečeských národov, ktorých splnenie by im zaručilo skutočnú rovnoprávnosť; jednotný boj za základné hospodárske požiadavky robotníkov, roľníkov a živnostníkov proti finančnému kapitálu; jednotný boj za skutočnú amnestiu proletárskych a protifašistických bojovníkov."

Prezidentské voľby stoja v znamení sústredeného útoku reakcie. Prezidentské voľby ukazujú ďalej, kam vedie kapitulantská politika soc. vodcov. V záujme „koaličnej spolupráce" odmietali jednotnú frontu s komunistami a ustupovali pred diktatúrou kapitálu a vydávali reakcii jednu pozíciu za druhou.

KSČ zdôrazňuje, že „i dnes záchrana demokratických práv spočíva v sile zjednoteného ľudu. Preto sa vo svojom stanovisku k prezidentským voľbám obracia na všetok pracujúci ľud.

Vládní socialisti znovu odmietli rokovať o našej ponuke, aby soc. strany spolu so všetkými protifašistami sa zjednotili s kom., aby mobilizovali všetok ľud proti nástupu reakcie, a aby z prezidentských volieb urobili prvý článok jednotného protifašistického frontu.

Vládní socialisti spolu s lidovou stranou — bez akéhokoľvek rokovania o našich požiadavkách a názoroch — postavili ako kandidáta na prezidentský stolec dr. E. Beneša. „My, komunisti, hovoríme všetkým proletárom i všetkým pracujúcim ľuďom, varujúc ich pred akýmikoľvek ilúziami: kandidatúra dr. Beneša nie je žiadnym výrazom skutočnej jednotnej protifašistickej fronty, nie je výrazom skutočného boja proti reakcii a kapitálu!"

Vo vyhlásení sa ďalej hovorí, že KSČ všetkými silami potierala politiku dr. E. Beneša v povojnových rokoch, pretože bola v rozpore so základnými záujmami všetkých pracujúcich; kritizovali aj zahraničnú politiku Beneša „ako politiku stáleho kolísania medzi silami vojny a mieru, aj keď podporujeme v dnešnej jeho politike priateľské vzťahy Československa k Sovietskemu zväzu, v ktorých vidíme jedinú pevnú záštitu mieru a i záštitu Československa pred útokmi zahraničnej fašistickej kontrarevolúcie".

„Kandidatúra dr. E. Beneša nie je našou kandidatúrou . . . prapor socialistických vodcov a dr. Beneša, ale jedine prapor bojovej jednoty ľudu, prapor KSČ, prapor a meno súdruha Klementa Gottwalda stelesňuje všetky túžby pracujúceho ľudu všetkých národov Československa po lepšom, šťastnom živote a po skutočnej slobode!"

Prejavy odporu širokých ľudových vrstiev vedené organizáciami KSČ nadobudli takú silu, že skrížili plány reakcie. V mohutnom nástupe robotníctva proti fašizmu na Ostravsku konali sa demonštračné štrajky 17. decembra vo Frýdlante, Novej Vsi, Lubne, Zábřehu, Třinci, Jičíne, Lysej nad Labem, Vamberku, Pardubiciach, Brne, Mladej Boleslavi, Frýdku-Místku, na mnohých miestach na Slovensku i Zakarpatskej Ukrajine. V celej republike prebehli mohutné demonštrácie proti fašizmu a za ľudový front. V poslednej chvíli sa „decembrový" blok pravice rozpadol a jeho kandidát ustúpil.

V noci zo 17. na 18. decembra 1935, teda len niekoľko hodín pred voľbou prezidenta, priniesla ČTK správu, že kandidát reakcie prof. B. Němec sa vzdáva svojek kandidatúry, za súhlasu republikánskej a živnostensko-obchodníckej strany, ktoré ráno pred voľbami oznámili svoje uznesenie pre voľbu dr. E. Beneša.

Tomuto obratu však predchádzali horúčkovité rokovania vo vnútri koalície ako aj medzi koaličnými stranami a HSĽS. V útorok 17. decembra vo večerných hodinách sa konala spoločná schôdza výkonného výboru a parlamentných klubov agrárnej strany. Rokovanie malo dramatický priebeh. Časť účastníkov zasad-

---

„Varujúc socialistických robotníkov i všetok pracujúci ľud pred všetkými ilúziami v kandidatúru dr. E. Beneša, my, komunisti, sme si tiež vedomí toho, aké dôsledky by prinieslo dnes v prezidentských voľbách víťazstvo zjednotenej reakcie. Všetky otvorené reakčné skupiny v Československu sa dnes zjednotili a postavili spoločného kandidáta prof. Bohumila Němca. Českí „vlastenci" z Národního sjednocení a z agrárnej strany sa dohadujú pred tvárou celej verejnosti s Henleinovou sudetonemeckou stranou, ktorá je agentúrou Hitlerovej Tretej ríše a agentúrou imperialistických vojnových plánov fašistického Berlína. Sudetonemecki fašisti, ktorí sa prehlasujú za jediných „zástupcov nemeckého národa", rokujú s českými fašistami a šovinistami, čerta sa starajú o chlieb a slobodu sudetonemeckého ľudu. A táto reakčná fronta je zviazaná pevnými putami: je spojená spoločnou nenávisťou proti robotníckej triede a Sovietskemu zväzu a spoločnými snahami o potlačenie všetkých demokratických vymožeností pracujúceho ľudu. Víťazstvo tejto reakčnej fronty by otvorilo cestu k novým a rozhodným útokom proti všetkému pracujúcemu ľudu.

Otvorilo by cestu k tomu, aby pracujúci ľud bol ešte viac zbedačovaný podľa záujmov finančného kapitálu; otvorilo by cestu k tomu, aby ešte s väčšou brutalitou boli odbúrané demokratické práva ľudu a aby boli prenasledované všetky robotnícke organizácie; víťazstvo by reakcii otvorilo cestu k tomu, aby zmenila zahraničnú politiku, aby Československo zomknula spojenectvom s hitlerovským Berlínom a aby podriadila pracujúci ľud i národy našej krajiny diktátu Tretej ríše.

Súc si vedomí tohto nebezpečia, my, komunisti, prehlasujeme:

ak dôjde v prezidentských voľbách k bojovému hlasovaniu, pri ktorom rozhodujú naše hlasy, podporíme v tomto prípade kandidatúru dr. Edvarda Beneša.

K tomu rozhodnutiu nás vedie jediný dôvod: zmariť víťazstvo reakcie, ktoré by znamenalo ešte väčší útlak a ešte väčšiu biedu nášho pracujúceho ľudu.

A robiac toto rozhodnutie, znova opakujeme a podtrhujeme: ďalšie osudy ľudu i tejto krajiny nebudú rozhodnuté v žiadnom prípade voľbou prezidenta vo Vladislavskom sále; celý vývoj pomerov v Československu závisí predovšetkým a hlavne od toho, kedy sa robotnícka trieda zbaví zbabelých kapitulantských politikov triedneho mieru a kedy sa robotnícka trieda zjednotí ku skutočnému, masovému boju za svoju existenciu i za svoje práva!"

nutia, predovšetkým Slováci, sa veľmi ostro postavili proti kandidatúre prof. Nemca. Niektorí prítomní ostro odsudzovali písanie vlastnej tlače, ktorá štvavými článkami sa dokonca odvážila písať, že dr. E. Beneš je komunistickým kandidátom. Pravicová časť vedenia agrárnej strany na čele s Vraným a Stoupalom spočiatku nechcela ustúpiť. V priebehu rokovania dochádzalo k prudkej výmene názorov a odzneli slová: „Zrada! Vraný a Stoupal ženú stranu do katastrófy!" A keď došla aj správa o rozhodnutí ľudákov, musela pravica ustúpiť. Ku kapitulácii ju viedol predovšetkým strach pred rozhorčením más roľníckeho ľudu, pretože zo všetkých strán štátu dochádzali do Prahy správy o veľkom pobúrení, ktoré zavládlo v mestách i na dedinách, keď sa ľudia zoznámili so štvavými útokmi agrárnej tlače. Jednotné vystúpenie pracujúcich más proti reakcii nezostalo bez vplyvu na rozhodovanie. Víťazstvo nad reakčným sprisahaním bolo v podstate víťazstvom ľudu, na čele ktorého stála komunistická strana.[47])

Obe snemovne NZ sa zišli k voľbe prezidenta 18. decembra 1935. Vo Vladislavskom sále Pražského hradu bolo rušno už okolo 9. hodiny. Bolo už síce isté, že bude zvolený dr. E. Beneš, avšak stále sa nevedelo, ako sa zachovajú Národné zjednotenie a Henleinova strana. Očakávalo sa aj to, že Henleinova strana bude kandidovať Henleina a Národné zjednotenie dr. Kramáža. Až pol hodiny pred voľbou sa rozniesla správa, že henleinovci odovzdajú biele lístky a Národné zjednotenie bude demonštratívne hlasovať za prof. Němca, aj keď sa vzdal kandidatúry.

V tom čase prebiehalo aj spoločné zasadnutie klubu komunistických poslancov a senátorov, aby rozhodlo o svojom stanovisku v danej situácii. Komunistickí poslanci a senátori vychádzali zo stanoviska vysloveného v prevolaní, že chcú zmariť zvolenie reakčného kandidáta. Do posledného okamžiku trvalo čachrovanie a tým aj možnosť, že prípadný kandidát reakcie strhne na svoju stranu časť koaličných poslancov. Vychádzajúc z tohto základného faktu, rozhodla sa komunistická frakcia v parlamente hlasovať za dr. E. Beneša. Ukázalo sa, že stanovisko komunistických poslancov a senátorov sťažilo plány reakcie.

O 10.35 hodine začala schôdza Národného zhromaždenia a prítomní poslanci a senátori po vypočutí obsiahlého prejavu predsedu poslaneckej snemovne Malypetra, v ktorom zhodnotil životnú dráhu i dielo T. G. Masaryka, pristúpili k volebnému aktu. Bolo odovzdaných 440 platných hlasovacích lístkov a 1 lístok neplatný. Z platných hlasovacích lístkov bolo 76 prázdnych, 340 znelo na meno dr. E. Beneša a 24 na meno dr. B. Němca. Zvolený bol dr. E. Beneš.[48]) Z toho možno usudzovať, že prázdne lístky odovzdali poslanci Henleinovej strany a

---

[47]) *Rudé Právo*, č. 295, 19. decembra 1935.

[48]) Národní shromáždění republiky Československé v druhém desetiletí (1928—1938), Praha 1938, s. 53. Časopis Brázda 20. decembra 1935 o agitácii buržoáznej tlače pred prezidentskými voľbami napísal: „Dobre, že u nás prezident republiky sa nevolí priamo ľudom. Na každého kandidáta by sa vylialo toľko špiny, že by po voľbe len s nalomenou autoritou mohol zasadnúť na Hradčanoch. Sme v politických bojoch strašní hulváti, k plaču nekultúrni a až cynicky bezohľad-

zrejme aj niektorí maďarskí poslanci a za prof. Němca hlasovali poslanci Národného zjednotenia. Dramatické napätie skončilo a veľkou väčšinou bol zvolený hneď v prvom kole kandidát demokratických síl — dr, E. Beneš.

V prehlásení ÚV KSČ tlmočenom na schôdzi senátu NZ senátorom B. Šmeralom k zvoleniu prezidenta E. Beneša sa hovorí, že komunisti nehlasovali pre jeho kandidatúru preto, že by schvaľovali „jeho politiku, ktorú sme po radu rokov právom a v záujme pracujúceho ľudu potierali; nehlasovali sme pre kandidatúru dr. E. Beneša ani preto, že by sme mali čokoľvek spoločné s tými zákulisnými čachrami, ktoré sa robili v rozhlodanom koaličnom tábore. Hlasovali sme však pre kandidatúru dr. Beneša jedine preto, aby sme demonštrovali svoju vôľu bojovať všetkými prostriedkami proti tej reakčnej fronte, ktorá sa počas rokovaní o prezidenských voľbách vytvorila".[49]) KSČ vysoko pozitívne hodnotila fakt, že sa podarilo odraziť nápor pravicovej reakcie. Bola si však vedomá, že prezidentské voľby nevyriešili existenčné otázky pracujúceho ľudu, a že aj keď sa skrížili plány reakcie, táto nie je celkom porazená. Svedčí o tom aj uznesenie VII. zjazdu KSČ, v ktorom sa hovorí: „Pri prezidentských voľbách v decembri roku 1935 prvý raz vystúpil široký fašisticko-reakčný blok, siahajúci od agrár-

ní. Tlač za tých niekoľko dní vypadala ako na divokom západe. S bolesťou konštatujeme opäť, že aj agrárna tlač nebola na výške situácie. Nezachovala niekedy ani mieru, ani potrebný takt. Oplýval viacej hrubou silou slov ako šermiarstvom ducha a opatrnou prezieravosťou. Viac odpudil ako získal."

[49]) *Rudé právo*, 19. decembra 1935, zvláštne vydanie. Senátor B. Šmeral ďalej uviedol: „A preto — jedine preto, keď Národní sjednocení i po nástupe agrárnej a živnostenskej strany postavilo kandidatúru prof. Němca a keď bolo vážne nebezpečie, že táto kandidatúra sústredí na seba hlasy zo všetkých reakčných skupín, hlasovali sme pre dr. E. Beneša, aby sme zmarili akýkoľvek úspech reakčného frontu, hoci by sa prejavil len v prvom kole prezidentských volieb.

Prezidentskými voľbami bola v Československu vytvorená nová situácia.

Udalosti spojené s voľbou prezidenta znamenajú predovšetkým skríženie plánov tých reakčných kruhov, ktoré do posledného okamihu usilovali o zjednotenie všetkých reakčných síl v Československu. K tomu, aby tak mohol byť prevedený vyhrotený útok na všetky demokratické práva ľudu a aby Československo zmenou zahraničnej politiky bolo pripútané k fašistickému Berlínu, k vojnovému bloku medzinárodnej fašistickej kontrarevolúcie. Ak tieto plány pánov Stoupalov, Beranov, Kramářov, Henleinov boli skrížené a ak časť agrárnej i henleinovskej reakcie sa v poslednom okamihu vzdala boja už pred voľbou prezidenta, tak je to predovšetkým zásluhou Komunistickej strany Československa, ktorá jasne a dôrazne prehlásila, že je ochotná urobiť všetko, aby sa prezidentský stolec a jeho moc nestali korisťou reakcie a ktorá tak urobila škrt cez rozpočet všetkých reakcionárov. Toto skríženie reakčných plánov je ďalej zásluhou toho, že robotníctvo v závodoch na výzvu komunistov pozdvihlo svoj hlas, aby pánom ukázalo, že nedopustí, aby jeho slobody a práva boli reakciou zničené . . .

Prezidentské voľby — a najmä tie udalosti, čo im predchádzali — ukazujú ďalej jasne, kam vedie ľud politika socialistických vodcov, politika stáleho ustupovania pred diktatúrou kapitálu a reakcie . . .

Prezidentské voľby v tejto chvíli skrížili plány reakcie ale sily reakcie nie sú porazené . . .

Prezidentské voľby nevyriešili ani v najmenšom existenčné otázky pracujúceho ľudu . . . Nevyriešili ani v najmenšom sociálne a kultúrne požiadavky nečeských národov.

Je treba zjednotiť okamžite sily ľudu v boji proti reakcii."[4]

nikov cez Národné zjednotenie a hlinkovcov až po Henleina. Hoci sa pôvodný plán reakcie — najmä zásluhou KSČ — plne nepodaril, hoci sa reakčnofašistický blok sám dočasne rozpadol, ale snahy o jeho znovuzriadenie na pevnejšej základni sú v plnom prúde."[50])

Myšlienky vytvorenia akčnej jednoty robotníckej triedy proti fašizmu, za mier a chlieb rozvádza a konkretizuje VII. zjazd KSČ (11.—14. apríla 1936). Vychádzajúc z uznesení VII. kongresu Kominterny, aplikoval ich na podmienky Československa a prijal novú strategicko-taktickú orientáciu strany vyjadrenú heslom: „jednotný a ľudový front stoj čo stoj". KSČ vytýčila zásady, ktoré mali utvoriť predpoklady pre skutočnú obranu republiky. Žiadala zlepšiť sociálne postavenie pracujúcich a demokraticky riešiť sporné národnostné otázky, zásah proti fašistickým organizáciám a v zahraničnej politike pevné spojenectvo so Sovietskym zväzom.

Strana si uvedomovala, že zachovanie celistvosti republiky je v záujme pokroku a boja proti fašizmu. Boj KSČ sa neobmedzoval len na obranu národnej slobody Čechov a Slovákov. Strana vychádzala z presvedčenia, že boj proti fašizmu je záležitosťou všetkých antifašistov a demokratov bez ohľadu na národnosť.

Strana vyvíjala maximálne úsilie za presadzovanie požiadaviek širokého protifašistického frontu, vyvíjala úsilie, aby sa dosiahla realizácia spojeneckej zmluvy so Sovietskym zväzom z roku 1935, aby sa ubránila celistvosť Československa, sloboda jeho národov a demokratické zriadenie. Svoj postoj k obrane republiky vyjadrila aj v parlamente.[51])

---

[50]) Gottwald, K., *Spisy VII*, SVPL, Bratislava, 1953, s. 160—161.

[51]) A ÚML ÚV KSČ F 1915/780. Vo vystúpení poslancov J. Dolanského a R. Slánskeho v rozpočtovom výbore poslaneckej snemovne 17.—18. decembra 1937 sa hovorí: „Hoci k rozpočtu na rok 1938 zaujímame celkove odmietavé stanovisko, rozhodol sa parlamentný klub komunistickej strany pre rozpočtovú kapitolu, týkajúcu sa prezidenta republiky, hlasovať. Týmto základným hlasovaním za prezidentskú kapitolu štátneho rozpočtu chceme vyjadriť, že za republikou, ktorej hlavu prezident dr. Beneš predstavuje, stojíme pevne spolu s ostatnými demokratickými silami v obrane pred vonkajšími i vnútornými úkladmi reakcie a fašizmu. Vôľu k obrane republiky chceme prejaviť kladným hlasovaním pre kapitolu prezidenta republiky ako najvyššieho veliteľa československej armády, od ktorej očakávame, že v pevnom spojení so spojeneckými armádami ZSSR a Francie Ľudového frontu bude posilňovať vec mieru a brániť krajinu pred útočiacim fašizmom. Hlasovaním za kapitolu prezidenta republiky chceme zvlášť vyjadriť ocenenie významu obranného a mierového spojenectva ČSR a ZSSR a svoj súhlas so základným smerom zahraničnej politiky Československej republiky. Spomínajúc na slová prezidenta republiky dr. Beneša nad rakvou T. G. Masaryka a prísľub, že československá demokracia sa bude vyvíjať v smere väčších slobôd a práv ľudu, ako aj ďalšieho jeho ubezpečenie o úprave národnostnej otázky, berieme i tieto slová ako ďalší podnet pre svoje kladné hlasovanie.

Odmietame dnešný koaličný režim, neprihliadajúci na záujmy pracujúceho ľudu a zaujatý voči revolučnému hnutiu robotníckej triedy, avšak hlasovaním za kapitolu prezidenta republiky preukazujeme, že milión robotníkov a pracujúcich ľudí, ktorých naša strana predstavuje, je bez rozdielu národnosti odhodlaný v svornej jednote s ostatným ľudom za všetkých okolností republiku a demokraciu brániť proti reakcii a fašizmu.

Ale v čase najväčšieho ohrozenia republiky politika vládnucich kruhov nevytvárala podmienky pre obranu republiky. KSČ sama nemala dostatok síl a prostriedkov zabrániť národnej katastrófe. Vláda generála Syrového na jeseň 1938 kapitulovala a súčasne pripravila aj vnútorné podmienky, ktoré viedli k likvidácii a zániku predmnichovského parlamentného režimu. Pre likvidáciu buržoázneho parlamentného systému je charakteristické, že ho uskutočnili tie politické sily československej buržoázie, ktoré v predchádzajúcich dvadsiatych rokoch existencie Československa sa neustále ohášali heslami parlamentnej demokracie.

Buržoázia ako vládnuca trieda nebola schopná zaistiť národnú existenciu, samobytnosť a suverenitu československého štátu. Československá republika v dôsledku medzinárodnopolitických faktorov ich vnútropolitickej situácie neubránila svoju suverenitu. Opatrenia vykonané koncom roku 1938 znamenali aj zánik československého buržoázneho parlamentarizmu.

Dovoľujem si súčasne prehlásiť, že z tých istých dôvodov budeme hlasovať aj za kapitolu ministerstva zahraničných vecí.

Vyslovujeme presvedčenie, že ľud Československa si práve v záujme obrany republiky, v záujme boja proti fašizmu, v záujme boja za svoje lepšie práva a svoj lepší život — vybojuje svoju vládu, vládu ľudu, a že naše stanovisko k štátnemu rozpočtu bude potom i celkove kladné."

Парламентские выборы в 1935 г.

Ладислав Губенак

Резюме

Выборы в Национальное Собрание происходили 19-го мая 1935 г. и в них приняло участие 16 политических партий. В период от предыдущих выборов, происходящих в 1929 г., до 1935 г. во внутренней и внешней политике произошел ряд значительных событий. Это был прежде всего экономический кризис, возникший в конце 1929 г. и, который захватил также и Чехословакию. В результате кризиса углубилась борьба за рынки, приобретение новых мест сбыта, значительно обострилась международная обстановка прежде всего после захвата власти в Германии Гитлером. Последствия кризиса катастрофически постигли трудящиеся массы. Правительство принимало законы, посредством которых решался кризис в пользу капиталистов за счет трудящихся. Экономическая ситуация отразилась также во внутриполитической области. Активизировались фашистские партии и группы. В данный период достигла высшей степени кампания против КПЧ. Коммунистическая партия весной 1933 г. и в 1934 г. была оттеснена в подполье. Важным внутриполитическим событием в 1934 г. были выборы президента республики.

Важным внешнеполитическим событием было признание СССР de iure 9-го июня 1934 г., установление дипломатических отношений с СССР и подписание 16-го мая 1935 г. чехословацко-советского договора о взаимной помощи.

Выборы в Национальное Собрание происходили в очень сложной внутриполитической и внешнеполитической обстановке. В предвыборной кампании сильно активизировались и принимали активное участие фашистские группы. КПЧ в 1935 г. в выборах программировала борьбу против фашизма и стремилась поступать в единстве с социалистическими партиями против фашистских групп. Буржуазный государственный аппарат в данной предвыборной кампании твердо поступал против КПЧ. Результаты выборов не принесли значительных изменений в отношении политических партий.

PRÁVNÍ POSTAVENÍ NÁRODNÍ FRONTY ČECHŮ A SLOVÁKŮ V LETECH 1945—1948

Dragutin Pelikán

Problematika Národní fronty Čechů a Slováků v našem revolučním vývoji i v období následujících je kvalitně zpracována v několika specializovaných monografiích[1]) i v literatuře věnované širším či souvisejícím tématům. V této druhé skupině je do jisté míry postihnut i aspekt právněhistorický.[2]) Celkový rozbor dějinného vývoje právního postavení naší Národní fronty však dosud proveden nebyl.

V současných podmínkách je Národní fronta Čechů a Slováků jednoznačně zakotvena jako jeden z ústavněprávních institutů,[3]) které pod vedením Komunistické strany Československa tvoří základ politického a státního systému našeho státu. Je politickospolečenským sdružením s kolektivním — nikoliv individuálním — členstvím společenských organizací (v tomto širším pojmu zahrnuje zákonodárce i politické strany) vyjadřujícím třídní, politický a internacionální svazek občanů budujících socialismus. Je reprezentantem našeho politického systému v užším slova smyslu a nástrojem uplatňování jeho vlivu na tvorbu a činnost státních orgánů.[4]) V souladu s ústavním zákonem o federaci[5]) rozčleňuje se pak Národní fronta do tří organicky spojených celků: Národní fronty ČSSR, Národní fronty ČSR, Národní fronty SSR.

V sledovaných letech 1945—1948 samozřejmě takovéto zřetelné právní postavení Národní fronty neexistovalo ani existovat nemohlo, třebaže Národní fronta Čechů a Slováků — jeden z nejexponovanějších nástrojů a jevišť třídního zá-

---

[1]) Viz zejm.: Klimeš M. — Zachoval M., *Vývoj Národní fronty do února 1948*, Nová mysl 8/1958, s. 104 ad.; Matoušek S., *Postavení Národní fronty v politickém systému Československa*, ÚV NF ČSSR 1975; Mlýnský J., *Únor 1948 a akční výbory Národní fronty*, Academia 1978.

[2]) Např.: Bertelmann K., *Vývoj národních výborů do Ústavy 9. května*, Praha 1964; Doležal M., *Dějiny státu a práva ČSSR 1945—1948*, SPN 1962; Gronský J., *Dějiny československého státu a práva 1938—1948*, SPN 1971; Pavlíček V., *Politické strany po Únoru. I.*, Praha 1966.

[3]) Ústava Československé socialistické republiky (úst. zák. č. 100/1960 Sb.), čl. 6.

[4]) Srov. Matoušek, c.d., s. 219 ad.

[5]) Úst. zák. č. 143/1968 Sb.

pasu o moc — byla zároveň jako institucionální vyjádření zatím nevyhnutelné spoluvlády třídně protikladných protifašistických sil mechanismem, který rozhodujícím způsobem ovlivňoval funkce státu a tím i vytváření práva.[6])

Důvodem toho byla jednak neustálená a rozporná třídní i funkční kvalita Národní fronty před únorem 1948, jednak přechodná obsahová i formální neucelenost, rozpornost i mezerovitost lidovědemokratického práva tohoto období, jež se za stálých konfliktů cestou „dynamické kontinuity" teprve vyvíjelo k socialismu.[7])

Nedostatek klasické normativní úpravy statutu Národní fronty byl zejména v politických stanoviscích některých představitelů normativní školy argumentem, kterým se snažili popřít legální charakter Národní fronty a eliminovat ji z účasti na ústavněprávním životě republiky.[8])

Naproti tomu ani dnes by nebylo správné bagatelizovat tuto otázku poukazem na revoluční ráz období mezi Květnem a Únorem a na po výtce politický ráz Národní fronty jako fóra třídních srážek, respektive jako nástroje boje proti reakci. Právní postavení Národní fronty bylo už v tomto období reálnou skutečností a právě ono bylo jedním z profilujících prvků, jimiž se prosazovala tendence přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou v rámci lidově demokratického státu, navazujícího dynamicky na předmnichovskou buržoazní republiku.

Rozbor právního postavení Národní fronty v těchto letech nelze ovšem omezit na analýzu formálně perfektních norem. V tehdejších historických podmínkách tvořily právo jiné faktory než v parlamentní demokracii, mezi nimi na čelném místě i takové, které postrádaly mnohé anebo i všechny vlastnosti právních norem.

Formování statutu Národní fronty má svůj počátek v politickém procesu vzniku a vývoje jednotného bloku protifašistických, demokratických a národně-osvobozeneckých sil v českých zemích a na Slovensku, který probíhal pod vedením KSČ. Komunistická strana, inspirovaná idejemi VII. kongresu Kominterny o jednotné a lidové frontě, už v říjnu 1938 vyhlásila taktické heslo národní fronty.

Díky svému vedoucímu postavení v domácím odboji, opírajíc se o rostoucí prestiž SSSR po stalingradské bitvě, byla KSČ schopna vnutit linii národní fronty i buržoaznímu křídlu československého odboje v zahraničí.

Vliv tvořící se národní fronty na poválečný vývoj státu se začal uplatňovat za známých moskevských rozhovorů v roce 1943, dále pak během působení představitelů KSČ ve Státní radě v Londýně, zejména po vytvoření tzv. So-

---

[6]) Podr. viz např. Doležal, c.d., s. 19 ad.

[7]) Viz. M e č l J., *Vznik lidově demokratického práva v Československu z hlediska marxisticko-leninské teorie historického typu práva*. In *Vznik a vývoj socialistického práva*, UK 1976.

[8]) To bylo nejzřetelněji vyjádřeno v návrhu ústavy, který předložila národně socialistická strana roku 1947. Viz K u b e š V., *O novou ústavu*, Melantrich 1948.

cialistického bloku, který se stal první institucionální podobou národní fronty, předstupněm budoucí Národní fronty Čechů a Slováků.

V domácím odboji vedla taktika národní fronty k vzniku Slovenské národní rady roku 1943. Když se za Slovenského národního povstání SNR konstituovala jako suverénní představitel slovenského lidu, stala se slovenská odbojová národní fronta poprvé v Československu přímým tvůrcem orgánů státní moci, bez ohledu na příkře odmítavé stanovisko emigrační vlády a prezidenta.

V českých zemích se národní jednota odboje projevila zejména ustavováním revolučních národních výborů v posledním roce války.

Kvalitativně vyššího stupně dosáhla národní fronta v důsledku moskevských jednání představitelů obou křídel československé emigrace a delegace Slovenské národní rady na jaře roku 1945.

Jmenování vlády Národní fronty Čechů a Slováků a zejména vyhlášení Košického vládního programu znamenalo mimo jiné sice implicitní, ale nicméně jednoznačnou legalizaci Národní fronty jako mocenského uskupení, které je výhradním pánem obnovovaného státu a které také stanoví program jeho nového vnitřního uspořádání i nové zahraničně politické orientace, aniž by bylo předem vázáno předchozím stavem či stanovisky prozatímního státního zřízení v emigraci.[9])

Podle článku I. Košického vládního programu Národní frontu tvořili představitelé všech sociálních složek a politických směrů, které doma i za hranicemi vedly národně osvobozenecký zápas za svržení německé a maďarské tyranie. V třídním smyslu byl to tedy blok pracujícího lidu s protifašistickým křídlem buržoazie. Článek VI. programu proklamoval vztah rovnosti Čechů a Slováků a uznával Slovenskou národní radu za suverénního představitele slovenského národa. Tím byl konkretizován charakter Národní fronty z hlediska národnostního.

Právní povaha Košického vládního programu jako právní normy sui generis, mající mj. funkci prozatímní ústavy, byla již dávno přesvědčivě prokázána.[10]) Zde také nacházíme hlavní oporu právního postavení Národní fronty.

Hledáme-li přece jen další argumenty normativního charakteru, nelze opomenout několikeré zdůraznění pojmu vláda Národní fronty Čechů a Slováků v Prohlášení SNR ze dne 5. 4. 1945 o postavení Slovenska v osvobozené republice, které projevuje souhlas s řešením slovensko-českého vztahu v Košickém vládním programu.

---

[9]) Formálně platná ústava předmnichovské republiky byla ve všech rozhodujících bodech Košickým vládním programem negována. Dekrety prezidenta republiky vydané v zahraničí nabývaly platnosti na území republiky až po schválení vládou NF, respektive podléhaly ratihabici Prozatímním národním shromážděním, které bylo paritně složeno z představitelů stran Národní fronty a ze zástupců odborů.

[10]) Viz zejména K u č e r a B., *Právní charakter Košického vládního programu*. In *Vznik a vývoj socialistického práva*, UK 1976.

Statutem Národní fronty v českých zemích měla být „Dohoda o společném postupu stran Národního bloku pracujícího lidu měst i venkova" ze dne 8. 6. 1945. Tento blok (častěji nazývaný Socialistický blok) ještě od londýnského období tvořily KSČ, sociální demokraté a národní socialisté. V dokumentu se tyto strany hlásily k úzké spolupráci se stranou lidovou a — což je nanejvýš důležité — i s jinými složkami Národní fronty, tedy s odbory a dalšími masovými organizacemi zájmovými, kulturními aj.

Jednotný postup ve státních orgánech i v ostatní činnosti měly zajišťovat zejména koordinační výbory na všech stupních administrativně teritoriálního členění a na všech důležitých úsecích politického života.

Tento dokument samozřejmě nemůže být označen za právní normu, svou formální povahou to byla mezipartijní úmluva. Specifické postavení stran Národní fronty, které v této době (před konstituováním státních orgánů volbami, kdy všechny státní orgány odshora dolů byly zřizovány dohodou stran za jisté účasti masových organizací) fungovaly jako přímí tvůrci státní moci, bylo však spojeno nejen s jejich nebývalou autoritou, ale i s jednoznačným přesvědčením obyvatelstva o přímé odpovědnosti politických stran Národní fronty za osud státu. V diferencovaném pojetí tohoto neformálního imperativního mandátu převládaly v masách požadavky a představy, ztotožňující se s Košickým vládním programem. Právní, respektive ústavněprávní vědomí revoluční části mas, které v této době je zcela jistě jedním z podstatných pramenů práva u nás, ztotožňovalo se s obsahem Dohody a přálo si její dodržování. Tomuto požadavku vyhovovala politika KSČ; ostatní strany, vyjma levého křídla sociální demokracie, plnění svého závazku stále více sabotovaly.

V tomto smyslu je tedy i tato stranická dohoda nejen odrazem právního postavení Národní fronty v této době, ale přímo jedním z komponentů toto právní postavení utvářejících.

Zásady Dohody prosazené komunisty přinášely do konce roku 1945 (do svolání Prozatímního národního shromáždění) cenné úspěchy, projevující se spoluprací všech stran i masových organizací (hl. odborů a svazu mládeže) v národních výborech všech stupňů i ve vládě. Díky tomu se poměrně dobře plnil a v řadě důležitých otázek i překračoval Košický vládní program.

Od konce roku 1945 však nekomunistické strany (kromě levice sociální demokracie) přestaly dohodu dodržovat a omezily se v podstatě na porady Národní fronty na úrovni ústředního vedení. Svou účast zde pak prohlašovaly za účast v pragmatické koalici politických stran ad hoc, analogickou parlamentním koalicím první republiky, a v důsledku toho i odmítaly účast odborů a dalších společenských organizací na projednávání a rozhodování záležitostí Národní fronty.

Nereálnost vlády bez komunistů, ona „nutnost vládnout s námi" udržovaly však politické představitele buržoazie ještě skoro celá další dvě léta v Národní frontě, kde přes své výhrady musili koneckonců respektovat základní orientaci danou vládními programy.

Schválení Budovatelského programu třetí vlády Národní fronty Čechů a Slováků Ústavovodárným národním shromážděním po volbách v červenci roku 1946 bylo dalším uznáním Národní fronty jako výlučného zdroje státní moci a programátora její činnosti.

Národní fronta se přitom nově charakterizuje jako blok pracujících obou národů. Buržoazie tedy účastníkem tohoto třídního svazku již není. Třídní základna Národní fronty tak nabyla v souladu s vývojem revoluce nové kvality.

V dokonalé normativní podobě formuluje v této době právní postavení Národní fronty Slovenská národní rada. Ve svém nařízení ze dne 16. 7. 1946 o obnovení SNR na podkladě výsledků voleb do Ústavodárného národního shromáždění stanovilo, že doplnění SNR zvolenými poslanci může být provedeno pouze z osob, které jako k tomu vhodné byly schváleny slovenskou Národní frontou.

Národní frontě se zde zákonem přiznává úloha rozhodujícího činitele ustavování nejvyššího slovenského orgánu moci, který je oprávněn zrušit mandát zvolených osob, jestliže jejich politické zaměření není v souladu s platformou Národní fronty.

Toto ustanovení vychází z revoluční koncepce Košického vládního programu o uzavřeném politickém systému Národní fronty v lidové demokratické republice a o nepřípustnosti politické činnosti jejích nepřátel. Jeho uplatnění po volbách, v nichž na Slovensku zvítězila reakce ovládnuvší demokratickou stranu, bylo vynuceno tlakem faktické politické síly KSS, partyzánských i dalších odbojových organizací a odborů, jakož i vlivem revolučních sil v českých zemích uplatněným v duchu tzv. třetí pražské dohody.

Progresívní charakter tohoto nařízení SNR byl však až do podzimu roku 1947 značně oslabován přežívajícími pozicemi kontrarevoluce v ústředních i místních orgánech Národní fronty na Slovensku i v měřítku celostátním.

Nekomunistické strany se pod tlakem revolučního vývoje a pod vlivem obratu ke studené válce ve světovém měřítku stále více rozcházely s masami pracujících, jež naopak na základě svých praktických zkušeností zvyšovaly svou podporu politice KSČ. Ve druhé polovině roku 1947 se uvnitř Národní fronty zformoval agresívní protikomunistický blok, který stále více ochromoval práci vlády, konstituanty, národních výborů všech stupňů a Národní fronty jako celku a který nakonec vyvolal konfrontaci s revolučními silami, v níž byl definitivně poražen.

V souladu s charakterem celého komplexu tohoto vyvrcholení boje o plnou politickou moc proletariátu byla i role Národní fronty Čechů a Slováků, která pod vedením KSČ a za rozhodující účast odborů a slovenských odbojových složek zmobilizovala pracující lid k obraně výsledků revoluce a k jejímu dovršení.

V tomto procesu došlo k obrodě Národní fronty, jejímž nejpodstatnějším vyjádřením je vytvoření nového souladu mezi stavem institucionalizované Národní fronty a stavem její třídní základny a novou úrovní revolučního uvědomění lidu. Političtí představitelé buržoazie zůstali izolováni a nemohli se dále na politické scéně udržet.

Nejexponovanějším orgánem únorových událostí se staly akční výbory Národní fronty, vytvořené na základě výzvy KSČ. Staly se nejen nástrojem obrody Národní fronty, ale — podobně jako roku 1918 výbory vesnické chudiny v sovětském Rusku — také dočasnými mocenskými orgány, které očistily od reakce veškerý státní, politický, hospodářský, kulturní aj. aparát a organizovaly první kroky poúnorové výstavby socialismu. Úlohu akčních výborů Národní fronty spolu s vystoupením lidových milic chápeme jako nejzřetelnější revoluční prvek, který se vymyká obecnému způsobu řešení únorové krize parlamentní cestou.

Nicméně i akční výbory Národní fronty měly od počátku dostatečnou právní základnu pramenící ze zákonného postavení Národní fronty, jejichž orgánem byly.

Explicitní legalizace akčních výborů Národní fronty byla uskutečněna ještě Ústavodárným národním shromážděním zákonem č. 213/1948 Sb. o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů. Stanovilo se zde, že opatření akčních výborů NF nebo opatření na jejich návrh učiněná, která směřovala k ochraně nebo k zabezpečení lidově demokratického zřízení nebo k očistě veřejného života jsou po právu, i kdyby jinak nebyla v souladu s příslušnými předpisy.

Domnívám se však, že dodatečné konstatování legality činnosti akčních výborů, jež byla nesporná, nebylo hlavním posláním tohoto zákona. Ten zřejmě hlavně sledoval vytvoření zákonného mechanismu ke korekturám přehmatů, jichž se akční výbory v některých případech dopustily (čl. 2 tohoto zákona).

Národní fronta Čechů a Slováků se tedy Únorem stala jednoznačnou představitelkou naší nové politické soustavy, jejím aktivním článkem, který i po obrodě a stabilizaci státního a politického aparátu měl před sebou nezastupitelné úkoly.

To bylo znovu potvrzeno při schvalování nového programu obrozené Gottwaldovy vlády Ústavodárným národním shromážděním.

Ústava 9. května však postavení Národní fronty podobně jako postavení jiných dominujících složek politického systému republiky nezakotvila. Její význam byl ovšem náležitě vyzvednut v důvodové zprávě.[11])

[11]) *Ústava 9. května*, Orbis 1951, s. 81.

Правовое положение Национального фронта чехов и словаков до февраля 1948 г.

Драгутин Пеликан

Резюме

В настоящее время статут Национального фронта чехов и словаков закреплен в конституции от 1960 г. в качестве одной из основ политической и государственной системы нашего государства.

В 1945—48 гг. такого правового положения не существовало. Поводом было тогдашнее неустановившееся качество Национального фронта (НФ) и неполнота, противоречивость и пробелы народно-демократического права.

Недостаточное классическое нормативное урегулирование статута НФ реакция использовала для того, чтобы отрицать легальность НФ и исключить НФ из конституционной правовой жизни государства. Однако законность НФ в данный период была реальной действительностью, элементом, посредством которого реализовалось перерастание национальной и демократической революции в революцию социалистическую в рамках народно-демократического государства и в «динамической преемственности» с домюнхенской республикой. Однако в тогдашних условиях право, значит и правовое положение НФ кроме правовых норм создавали также другие факторы.

Однозначной легализацией НФ в качестве властного блока, который решал судьбу освобожденной республики, было назначение Кошицкого правительства НФ и провозглашение Кошицкой правительственной программы, которая выполняла функцию временной конституции. В таком смысле констатируют законное положение НФ также и некоторые нормы Словацкого Национального Совета от 1945—1946 гг.

В соответствии с правовым сознанием революционных масс, которое в данный период было важным источником права, было соглашение о сотрудничестве партий НФ и массовых организаций от 1945 г.

Правовое положение НФ далее опиралось на акты Учредительного национального собрания, утверждающего программы правительств Готтвальда.

Особое внимание уделяется легальности комитетов действий НФ, служащих важным орудием решения политического кризиса в феврале 1948 г. Данная легальность вытекала из законности НФ и позднее была закреплена в законе Учредительного национального собрания.

MATERIÁLY

K SPRÁVNÍMU VÝVOJI MILÁNU OD 11. STOLETÍ DO R. 1535

Stanislav Balík ml.

Problematika měst a městských států v severní a střední Itálii v období feudalismu přitahuje historiky a právní historiky mj. proto, že v této oblasti se zcela potvrdila teorie belgického historika H. Pirenna, že „kdyby města měla dosti moci, byla by se všude proměnila ve státy ve státě".[1]) Milán, který prošel fází feudální republiky, signorie a změnil se ve feudální dědičnou državu dříve, než upadl pod cizí nadvládu, je vhodný pro postihnutí vývojových tendencí, které prodělala většina severoitalských a středoitalských komun. Milánské dějiny jsou atraktivní i proto, že řada institucí se zde vytvořila dříve než např. ve Florencii. Do Lombardie zasahovaly více i zahraniční elementy, zprvu císař, později Francouzi, Španělé a Švýcaři. Do historie Milánu se zapsali i naši předkové, např. za Friedricha I. Barbarossy, Jana a Karla Lucemburských atd.

Z uvedených důvodů je zcela pochopitelné, že o tomto úseku existuje nepřeberná zahraniční literatura.[2]) Naskýtá se proto otázka, zda předkládaná práce

---

[1]) Srv. H. P i r e n n e, *Středověká města. Studie z dějin hospodářských a sociálních*, Praha 1928, str. 184.

[2]) Kromě monografického zpracování milánských dějin, např. A. V i s c o n t i, *Storia di Milano, Milano 1937*, nebo monumentální kolektivní šestnáctisvazková *Storia di Milano, Milano 1965—66*, podávají informace též nejrůznější dějiny Itálie, např. N. V a l e r i, *Storia d' Italia*, 2 sv., Torino 1959, G. P r o c a c c i, *Histoire des Italiens, Paris 1979*, či sovětská *Istoria Italii*, 3 sv., Moskva 1970. Z našich autorů se této problematice, tj. středověkým italským dějinám, nejnověji věnuje Jaroslav Kudrna. K správnímu vývoji Milánu a jeho úsekům existuje řada studií italských, např. G. Z a n e t t i, *Il comune di Milano dalla genesi del consolato fino all' inizio del periodo podestariale*, in: Archivio storico lombardo (ASL) 1933—35, C. A. V i a n e l l o, *Il senato di Milano organo della dominazione straniera*, ASL 1935, C. V i o l a n t e, *La società milanese nell' età precomunale*, Napoli 1953, C. S a n t o r o, *Gli offici del Comune di Milano e del dominio Visconteo-Sforzesco (1261—1515)*, Milano 1968 aj., i zahraničních. Ze sovětských prací jsou to např. V. V. S t o k l i c k a j a - T ě r e š k o v i č, *Klassovaja bor'ba v Milaně v XI věke i zarožděnije milanskoj komuny*, Sredněje věka V, 1954, str. 139—169, táž, *„Problema tiranij v sredněvěkovych gorodach Italii (Po matěrialam Milana)"*, Voprosy istorii 9, 1955, str. 41—45. Bohatá literatura historická a právněhistorická analyzuje obecné souvislosti, např. N. V a l e r i, *L' Italia nell' età dei principi dal 1346—1516*, Verona 1949, G. F a s o l i, *Dalla civitas al comune*, Bologna 1969, G. F a s o l i, F. B o c c h i, *La città medievale italiana*,

přinese něco nového k obohacení našich poznatků. Badatel milánský, resp. italský by na ni odpověděl asi jinak než československý historik či právní historik.

Cílem obecných dějin státu a práva je mj. „sebrat co nejbohatší konkrétní faktický materiál, který by mohl být východiskem pro zobecňování — nejdříve v rámci určitého státního útvaru, později pro stát a právo vůbec".[3]) Při heuristice narážíme na řadu překážek, např. nedostupnost pramenů, jazykové obtíže apod.[4]) Tento článek proto nemá a nemůže být syntézou ani analytickým zpracováním dílčích problémů, ale spíše souborem podnětů a informací, jichž by mohlo být využito ke zkoumání „specifických vývojových zákonitostí státu a práva . . . (v rámci) . . . teorie a zčásti i filozofie státu a práva".[5])

Období milánské autonomie a samostatnosti lze rozdělit na tyto základní periody:

a) Polovina 11. století—1240, tj. období feudální republiky:
1) Pol. 11 století—1186 — konsulská vláda
2) 1186—1205 — přechod od konsulátu k podestátu
3) 1205—1240 — podestovská vláda
b) 1240—1277 a 1308—1311 — pokus o signorii rodu della Torre
c) 1277—1447 (s výjimkou let 1308—1311) — signorie rodu Visconti
d) 1447—1450 — republika sv. Ambrože
e) 1450—1535 — vláda rodu Sforza, francouzsko-španělský boj o Milán:
1) 1450—1499 — úspěšná vláda Sforzů
2) 1499—1512 — I. francouzská okupace
3) 1512—1515 — Maxmilián Sforza
4) 1515—1522 — II. francouzská okupace
5) 1522—1526 — Francesco II. Sforza
6) 1527—1530 — císařská vláda
7) 1530—1535 — Francesco II. Sforza

Feudální republika (pol. 11. století—1240)

Počátky autonomie Milánu sahají až k vládě Otonů.

V té době vykonával správu milánské diecéze i města arcibiskup. Na počátku 11. století vypuklo několik povstání valvasorů i obchodníků,[6]) kteří se opírali o li-

---

Firenze 1973. Na některé tituly k významným momentům milánských správních dějin upozorníme dále. Provést i základní výběrovou bibliografii by bylo bezesporu nad rámec tohoto článku.

[3]) Srv. J. K i n c l a k o l., *Všeobecné dějiny státu a práva*, Praha 1983, str. 5.

[4]) Srv. V. H r o c h o v á, *Křižové výpravy ve světle soudobých kronik*, Praha 1982, str. 7.

[5]) Srv. K i n c l, *Všeobecné dějiny*, str. 5.

[6]) V Miláně byly původně tři skupiny plnoprávných — kapitáni (tj. vasalové arcibiskupa), valvasoři (vasalové kapitánů) a obchodníci s pozemkovým vlastnictvím.

dové shromáždění (concio generalis, arengo) jako o protiváhu arcibiskupské moci. Nejvýznamnější bylo v letech 1041—44 vedeno Lanzonem da Corte.[7])

Třídní boj v 2. polovině 11. století probíhal v souvislosti s reformním hnutím v církvi, nazývaným podle čtvrti, v níž většina příslušníků hnutí sídlila, pataria.[8])

V 80. letech 11. století byly položeny základy konsulského sboru, který je poprvé zmíněn v cremonském dokumentu, cartula finis — o přechodu klerika a notáře milánské církve ke cremonskému biskupovi z 25. 8. 1097.[9]) Jmenovitě jsou konsulové uvedeni prvně v listině z 4. 7. 1117.[10])

V 11.—12. století došlo k ekonomickému rozvoji města, který byl podpořen i teritoriální expanzí. Milánští postupně získali Pavii (1056), Cremonu (1100), Lodi (1111) a Como (1127) a tím i vůdčí postavení v Lombardii.

Střetnutí císaře s městy, zahájené r. 1158 obléháním Milánu, bylo projevem centralizačních snah Friedricha I. Barbarossy a zároveň dílčím úsekem v boji o investituru. Města, stojící na straně papeže, bojovala se střídavými úspěchy. Proti Friedrichovi I. se vytvořila aliance měst, zv. Lombardská liga. Z konfliktu vyšla nakonec města vítězně. Definitivním smírem se stala smlouva, uzavřená 11. 2. 1185 v Reggiu.[11])

V letech 1184—85 potvrdil císař Obizzovi d'Este, že může v milánské a janovské marce vykonávat práva, příslušející císaři. V této funkci bývá spatřován začátek přechodného stadia k podestovskému období republiky.

Prvním podestou (rychtářem) byl ustanoven r. 1186 Ubertino Visconti z Piacenzy, r. 1187[12]) se znovu objevuje konsulský úřad. Oba instituty alternují až do r. 1205,[13]) kdy konsulát mizí z milánské správní organizace.

Od r. 1198 vzrostla moc řemeslnické organizace Credenza, která postupně převzala některé pravomoci konsulského sboru a získala právo soudu.[14]) Jako její protiváhu vytvořila šlechta Společnost odvážných (Società dei Gagliardi)

---

[7]) Srv. B. Corio, *Historia di Milano*, Vinetia 1565, str. 58. Citovaná kronika byla psána na popud Lodovica il Moro. Dějiny v ní popsané končí r. 1499, kdy se autor, číšník Giangaleazza Sforzy uchýlil v době francouzské okupace do ústraní. Je psána italsky s vlivem latiny. Poprvé byla vydána r. 1503 v Miláně. Je zřejmé, že autor byl dobře informován a měl přístup i k archivním materiálům.

[8]) Blíže viz např. C. Violante, *La Pataria milanese e la riforma ecclesiastica*, Roma 1955, H. Keller, *Pataria und Stadtverfassung, Stadtgemeinde und Reform*, Vorträge und Forschungen 17, Sigmaringen 1973, str. 321—350.

[9]) Srv. např. G. Zanetti, *Una menzione dei consoli di Milano e dei primores civitatis nel 1081*, *ASL 1931, VI, 1—2*, str. 152—161.

[10]) Srv. C. Manaresi, *Atti del Comune di Milano*, Milano 1919, doc. 1., 4. 7. 1117, str. 3.

[11]) Blíže viz např. G. Fasoli, *Federico Barbarossa e le città lombarde*, Vorträge und Forschungen 12 (Probleme des 12. Jahrhunderts), Stuttgart 1965—67, str. 121—142, táž, *La Lega lombarda — Antecedenti, formazione, struttura*, Vorträge und Forschungen 12, str. 143—160, S. Balík ml., *Úloha a postavení měst v období feudalismu. Lombardská liga*, Společenské vědy ve škole č. 8/1983—84, str. 238—39.

[12]) Srv. Corio, *Historia*, str. 161.

[13]) Srv. Corio, *Historia*, str. 179.

[14]) Srv. Stoklická-Těreškovič, *Problema tiranii*, str. 49.

r. 1201. V té době již existovaly čtyři vrstvy, které se účastnily vlády. Popsal je mj. milánský kronikář z 16. století, Bernardino Corio.[15])

Vnitřní rozbroje vedly až k občanské válce, ukončené r. 1223 mírem[16]) a založením úřadu kapitána lidu (capitano del popolo) a tím vytvořením předpokladů pro pokus rodu della Torre o uchopení moci.

Zárodky torreánské signorie (1240—77; 1308—11)

V r. 1240 za občanské války se stal podestou Pagano della Torre, který byl zároveň i kapitánem a ochráncem lidu (capitano et difensor della plebe).[17]) Po jeho smrti byl r. 1241 vůdcem Credenze, tzv. starším (anziano) Martino della Torre. Od r. 1247 do r. 1277 Torreani pod různými tituly (anziano del popolo, anziano della Credenza, capitano perpetuo del popolo) vládli městu.

O povaze torreánské mezihry se v historické literatuře diskutuje. Názor, že Torreani nebyli signoři, protože vedle nich existovaly republikánské instituce,[18]) nemůže obstát, uvědomíme-li si, že florentská signorie rodu Medici neměla po celou dobu svého trvání ústavní formu a že Medicejští ovládali město ze zákulisí pouze svým vlivem při formálním zachování republikánského zřízení. Při posuzování Torreánů je nutno vzít v úvahu i to, že k získání a upevnění svého postavení užívali obdobných postupů, jako později jejich největší nepřátelé a rivalové Viscontiové. Pozvali např. cizí pomoc Manfreda Lancii, Oberta Pallaviciniho a Karla z Anjou, kterým předali krátkodobě vládu. Usilovali též o získání titulu říšského vikáře, což se r. 1273 podařilo Napoleonovi della Torre. Demokratické reformy, které v počátečním období prováděli, např. zdanění majetku šlechty či vydání dekretu o prodeji a cenách zrna z r. 1240,[19]) lze považovat za pouhý počáteční krok k získání autority. Torreánskou politiku můžeme tedy spíše pokládat za přípravu k vybudování signorie.

Signorie rodu Visconti (1277—1447; s výjimkou let 1308—1311)

Největšími odpůrci Torreanů byli Viscontiové. R. 1277 Ottone Visconti uvěznil Napoleona della Torre a stal se pánem Milánu. Soustředil do svých rukou vlá-

[15]) „Obec se rozdělila na čtyři vrstvy — totiž tlustý lid (popolo grosso), jako lidé střední a obchodníci, kteří toužili a tíhli k vládě vévodské; druhá skupina byla Credenza di Sant' Ambrogio, to byli řemeslníci . . . třetí skupina . . . byla Motta . . . čtvrtá byli kapitáni a valvasoři, kteří byli řízeni arcibiskupem." Srv. Corio, *Historia*, str. 175.

[16]) Srv. Corio, *Historia*, str. 195.

[17]) Srv. Corio, *Historia*, str. 232.

[18]) Srv. Stoklickaja-Těreškovič, *Problema tiranii*, str. 51.

[19]) Srv. Stoklickaja-Těreškovič, *Problema tiranii*, str. 51.

du světskou i úřad arcibiskupa (od r. 1263).[20]) R. 1288 dal Ottone jmenovat svého synovce Mattea kapitánem lidu. Matteo obdobně jako kdysi Pagano della Torre kumuloval tento úřad s podestátem.[21]) R. 1294 připojil titul vikáře císařství od Adolfa Nassavského.

Přelom 13. a 14. století proběhl v Itálii ve znamení převahy císařů. Jindřich VII. při své korunovační cestě dopomohl četným svým ghibelinským spojencům k signorii. Způsob, jak Lucemburkovy přítomnosti v městě r. 1311 využil Matteo Visconti, byť i jej Macchiavelli[22]) podal s trochou básnické licence, dokazuje schopnost intrikovat na vysoké úrovni.

Viscontiové vybudovali úspěšně jednu z prvních italských signorií. Ve své „zahraniční politice" výborně využívali nesnází, do nichž se při řešení italské otázky dostávali císařové i např. český král Jan Lucemburský.[23])

Signorie (tyranida) je formou vlády, rozšířenou v Itálii od 2. poloviny 13. do 16. století. Představuje přechodné stadium od komuny k feudální dědičné državě. Názory na ni jsou v literatuře různé.[24]) Podle jedněch tyrani představují jakési arbitry v třídním boji, v němž žádná skupina nemá výraznou převahu, podle jiných znamená signorie vítězství lidových hnutí, protože odstranila oligarchický státní aparát. Buržoazní historiografie často viděla v signorii předchůdce absolutní monarchie. J. Macek[25]) přirovnává signory k německým knížatům, snažícím se zabránit vzniku centralizovaného státu. Na rozdíl od absolutní monarchie 17. století se prý signorie neopírá o buržoazii, ale naopak o patriciát, který se feudalizuje. Tento názor je podle mého mínění platný až pro pozdní signorii. Podle V. V. Stoklické-Těreškovič[26]) vyjadřovala zájem vyšších obchodně řemeslnických kruhů.

Od 11. století prošla italská společnost řadou změn. Stará rodová šlechta se zapojila do podnikání, přestěhovala se do měst a splynula s bohatým patriciátem. Tato nová třída prosperovala ekonomicky do začátku 15. století, pak se začala pod vlivem vnitřních i vnějších okolností projevovat stagnace hospodářství. Zprvu

---

[20]) Srv. A. M. H. J. Stokvis, *Manuel d' histoire de généalogie et de chronologie*, *III b*, 1966, str. 768.

[21]) Srv. Corio, *Historia*, str. 242.

[22]) Srv. N. Macchiavelli, *Florentské letopisy*, I, 28.

[23]) Srv. např. Karel IV. *Vlastní životopis*, Praha 1978, kap. III, Macchiavelli, *Florentské letopisy*, I, 28, G. Villanni, *Kronika*, X, 166, 169, 171 aj.

[24]) Starší práce hodnotí Stoklickaja-Těreškovič, *Problema tiranii*, str. 41—46. Kromě titulů uvedených v pozn. 2 viz též např. C. M. Ady, *A History of Milan under the Sforza*, London 1923, D. Muir, *A History of Milan under the Visconti*, London 1924, N. Valeri, *Lo stato Visconteo alla morte di Giangaleazzo*, Nuova rivista storica, VII, 1935, str. 461—475, G. Barbieri, *Economia e politica nel Ducato di Milano 1386—1535*, Milano 1938, F. Cognasso, *Visconti*, Milano 1965 aj.

[25]) Srv. J. Macek, *La lutte de Pavie contre Milan dans la periode 1356—59*, in: Omagui lui P. Constantinescu-Iasi, Bucuresti 1965, str. 175—185.

[26]) Stoklickaja-Těreškovič, *Problema tiraniji*, str. 54.

vznikla potřeba státní podpory podnikání různými formami, později, když bylo zřejmé, že není možné v konkurenci obstát, začala vládnoucí třída ukládat kapitál do pozemků (Milán, Florencie), vznešených staveb (Benátky, Dubrovník) či investovat do rozvoje kultury. Lze říci, že třída, která signorii podporovala, měnila své ekonomické cíle, stejně jako signoři měnili své zájmy politické. Proto existuje rozdíl mezi signorií ve 14. a v 16. století. Zatímco absolutní monarchie se ve svém vývoji opírala zprvu o měšťanstvo a vznikající buržoazii a teprve v úpadku o šlechtu, reprezentovala signorie zájmy stále stejné třídy, leč postupem doby odlišně hospodářsky orientované.

Viscontiovská signorie[27]) byla tyranidou v prvé fázi vývoje. Jejími hlavními znaky byly podpora ekonomiky a její soustřeďování do Milána a postupná centralizace správy s užitím všech prostředků.

Se správními reformami začal Giovanni Visconti (1339—54). Na jeho činnost navázal Giangaleazzo s cílem „eliminovat zbytky autonomie a redukovat úředníky komuny na stupeň pouhých podřízených ‚pro magnifico et excelso domino', rady na poradní orgány, finanční správu na vévodské výběrčí daní a lid na služebníky".[28]) V letech 1385—86 provedl systemizaci úřadů, definitivně upravenou ve statutech z r. 1396. Tato statuta však byla do jisté míry kompromisem, zejména v oblasti pramenů práva, kde kromě vládcových dekretů s vyšší právní silou platily i nadále městské statuty.

Giangaleazzo dosáhl i řady úspěchů zahraničně politických. Listinou z 11. 5. 1395 upravil Václav IV. jako římský král nástupnický řád v Miláně a jmenoval Giangaleazza vévodou.[29]) Sňatkovou politikou získal Giangaleazzo Visconti pro svůj rod i mezinárodní prestiž.

Giangaleazzem dosáhli Viscontiové vrcholu. Rod vládl v Miláně dále až do srpna 1447, kdy byla po smrti Filipa Viscontiho[30]) vyhlášena Republika sv. Ambrože.

Republika sv. Ambrože (1447—1450)

Krátké trvání této „aristokratické, ale nikoliv oligarchické"[31]) republiky popisuje s politickým přehledem Macchiavelli.[32])

Filip Maria Visconti zemřel v okamžiku, kdy vedl válku proti Benátčanům. Ač ještě nedávno na straně Benátčanů bojoval i Francesco Sforza, známý kon-

---

[27]) Srv. G. Barbieri, *Economia e politica*, kap. 2, Macek, *Lutie*, str. 176, Valeri, *Stato Visconteo*, str. 462—63.
[28]) Srv. Valeri, *Stato Visconteo*, str. 461.
[29]) Srv. Corio, *Historia*, str. 638.
[30]) Srv. Macchiavelli, *Florentské letopisy*, VI, 13.
[31]) Srv. Visconti, *Storia*, str. 317.
[32]) Macchiavelli, *Florentské letopisy*, VI, 11—23.

dotiér a pán Cremony a Pontremoli, pomoc přislíbená aragonským králem milánskému vévodovi, vedla tohoto válečníka ke změně názoru.

Vévodova smrt přinesla s sebou rozpad celého státu, který nebyl jednolitým celkem, ale souborem měst, v nichž přežívaly republikánské tradice. „Signor z Milána byl tudíž v podstatě uchvatitelem místních signorií."[33]) Proto Pavie a Parma vyhlásily samostatnost, Lodi a Vicenza se poddaly Benátkám.[34])

V Miláně byla rovněž 14. srpna 1447 vyhlášena samostatnost a ustavena prozatímní vláda.[35])

Ve válce proti Benátčanům, kteří pokládali situaci za ideální k dobytí Milánu, se Milánští obrátili o pomoc na Francesca Sforzu. Ten sice benátské vojsko porazil 5. 9. 1448 u Carravaggia, ale „přál si, aby z vítězství těžil sám a nikoliv Milánští".[36]) Toho využila benátská diplomacie a uzavřela se Sforzou smlouvu, v níž mu Benátky přislíbily dopomoci k získání vévodství po Filipu Marii Viscontim s tím, že pak bude zaveden status quo ante.

Milán se tak dostal do izolace. Správa se navíc ukázala jako nestabilní a ve městě se začalo uvažovat o odevzdání vlády cizinci, resp. cizímu státu (savojskému vévodovi, aragonskému či francouzskému králi).

Sforzovi se podařilo postupně obsadit většinu bývalého území milánského vévodství a oblehnout Milán. Tehdy Benátčané uzavřeli s Milánskými mír (24. 12. 1449) a vyzvali Sforzu, aby odtáhl od města. Ten s Milánskými uzavřel jednoměsíční příměří a naoko ustal v obléhání s cílem odříznutý Milán vyhladovět. Ve zbídačeném městě pak jeho přívrženci nabyli převahy nad ostatními skupinami a dosáhli toho, že se Milán Sforzovi 26. 2. 1450 vzdal.

„Aurea respublica Ambrosianna" trvala pouze tři roky a byla posledním pokusem o překonání signorie, jež nástupem Sforzů vstoupila do závěrečné fáze.

Signorie rodu Sforza (1450—1535 s přerušením 1499—1512, 1515—1521, 1527—1530)

22. 3. 1450 byl Francesco Sforza korunován. Začátek jeho vlády byl velmi složitý. R. 1451 se vytvořila pod vedením Benátek liga proti Milánu, v níž byli neapolský král, savojský vévoda, markýz z Monferrata a Carlo Gonzaga. Na Sforzově straně stály Florencie a Francie.

R. 1454 byl uzavřen smír a vztahy se relativně stabilizovaly. Bylo to následkem pádu Konstantinopole r. 1453, jenž vyvolal v Benátkách obavy o kolonie.

První Sforza na milánském trůně položil základ feudální državy, která byla od typické signorie dosti odlišná. Struktura správy byla homogennější než za

---

[33]) Srv. Visconti, *Storia*, str. 316.
[34]) Srv. Machiavelli, Florentské letopisy, VII, 13.
[35]) Srv. Corio, *Historia*, str. 640.
[36]) Srv. Machiavelli, *Florentské letopisy*, VI, 20.

Viscontiů, kdy vazby mezi jednotlivými městy byly postaveny na personálnim faktoru, tj. osobě vévody, přičemž místní správa měla mnohdy různá specifika, daná tradicí i odlišnými podmínkami. Složení obyvatelstva bylo za Sforzů kosmopolitnější.

Největšího rozmachu, mj. i kulturního, dosáhl Milán za Francescova syna Lodovica, zv. Il Moro (Mouřenín), který se po zavraždění bratra Galeazza Marii při spiknutí Coly Montana r. 1476 zmocnil postupně vlády místo nezletilého Gian Galeazza a jeho matky, regentky Bony Savojské.[37])

Lodovico il Moro uskutečňoval odvážnou zahraniční politiku. Sňatkem Giangaleazzovy sestry Bianky Marie s císařem Maxmiliánem III. byl učiněn první krok k získání císařské investitury milánského vévody v květnu 1495. Tu však získal Lodovico již pro sebe, neboť Giangaleazzo zemřel r. 1493 ve věku 25 let, pravděpodobně otráven.[38])

Italské státečky na přelomu 15. a 16. století již nemohly, dík změněným podmínkám v uspořádání světa, obstát v konkurenci Francie a sílícího Španělska. Dědické nároky na Milán si činil zejména Ludvík XII., vnuk Valentiny Visconti a Ludvíka Orleánského a pravnuk Giangaleazza Viscontiho.

Před koalicí Francie, Benátek, papeže a milánských uprchlíků se Lodovico zalekl a 2. 9. 1499 opustil Milán. Předtím ještě stačil 31. 8. jmenovat regentskou radu.

Provizorní vláda díky silné protifrancouzské náladě uvažovala o čtyřech alternativách:

a) obnovení republiky sv. Ambrože,

b) vytvoření republiky v čele s Francescem Bernardinem Viscontim, vázané k Francii ročním poplatkem,

c) vévodství syna Giangaleazza Sforzy,

d) orientaci na Benátky.[39])

6. 9. 1499 byl veliteli francouzských vojsk, Miláňanu G. G. Trivulziovi předložen přijatelný návrh míru.[40])

Ludvík XII. přislíbil tento návrh potvrdit pouze z taktických důvodů. 6. 10. vstoupil do Milána, který mu 28. 10. slíbil věrnost. Již 11. 11. však ediktem, vydaným ve Vigevanu, dal král najevo, že své sliby nehodlá dodržet.

Francouzská okupace trvala do r. 1512 a byla pokusem o začlenění Milánska do francouzského státu. Král zrušil do té doby existující správní organizaci a zavedl po vzoru Francie tzv. senát, který odpovídal svou strukturou a kompetencí francouzským parlamentům.[41])

---

[37]) Srv. Machiavelli, *Florentské letopisy*, VII, 23—24, VIII, 13—18.

[38]) Srv. např. Visconti, *Storia*, str. 364—67.

[39]) Srv. Visconti, *Storia*, str. 364—67.

[40]) Edice textu srv. Vianello, *Senato*, str. 25—27.

[41]) Srv. Vianello, *Senato*, str. 32.

R. 1512 se za pomoci Švýcarů stal vévodou Lodovicův syn Maxmilián. Ten obnovil sforzovskou správu, ale již r. 1515 postoupil Milán Františku I.

Italská liga dosadila v prosinci 1521 za pomoci Karla V. a papeže Maxmiliánova bratra Francesca II., který s určitými úpravami zachoval senát, zavedený Francouzi. Po svém dosazení se spojil s Francií proti Karlu V. 24. 2. 1525 však tato koalice prohrála v bitvě u Pavie a Milán připadl císaři.

Když se r. 1530 Francesco II. vrátil znovu na trůn, bylo již území Milánského vévodství zmenšeno o Pavii, Brescii, Cremonu, Parmu a Piacenzu. V posledních pěti letech sforzovské vlády bylo de facto protektorátem císaře. Proto po smrti Francescově přísahal Milán i senát věrnost Karlu V. Nevlastní syn Francesca II. Paolo, jenž s pomocí papeže Pavla III. dosáhl u Karla V. investitury, záhy zemřel.

Po 1. 11. 1535 tak definitivně skončila epocha milánské samostatnosti.

Státní aparát

Období feudální republiky

Úvodní periodu milánské autonomie lze rozdělit, jak bylo naznačeno výše, na dvě fáze a jedno přechodné stadium (konsulské období — přechod k podestátu — podestovské období). Hraniční body této periodizace jsou však stanoveny pouze podle nejdůležitější státních orgánů bez ohledu na vývoj ostatních složek státního aparátu.

Nejstarším orgánem samosprávy bylo nepochybně *lidové shromáždění* (concio, arengo, parlamento cittadino). Vytvořilo se nejenom v Miláně, ale i v ostatních severoitalských a středoitalských městech. Bývalo svoláno zprvu arcibiskupem, později konsulským sborem, k vyjádření při závažnějších rozhodnutích. Ve většině dokumentů z konsulského období se proto objevuje formulace „popolo adunato nel pubblico arrengo“[42]) apod. V zásadě lze říci, že do kompetence lidového shromáždění spadaly volba, resp. schvalování konsulů, otázky války a míru. V období po povstání Lanzona da Corte (polovina 11. století) mělo zákonodárnou pravomoc (stanovení trestu šlechtici za zabití) i trestní (rozhodnutí o vyhoštění rodiny da Corte z Milána).[43]) Ještě ve druhé polovině 12. století se alespoň formálně vyjadřovalo k návrhům zákonů, předloženým konsuly.[44]) Od této doby však zmínky o něm řídnou.

Růst města, rozvoj hospodářství a zvýšení počtu obyvatel vyvolaly potřebu užšího orgánu, který by mohl průběžně řešit narůstající agendu. V první fázi komuny, resp. feudální republiky, se jím stal *konsulský sbor* (consules).

---

[42]) Srv. např. M a n a r e s i , *Atti*, doc. I, 4. 7. 1117, str. 3.

[43]) Srv. C o r i o , *Historia*, str. 58.

[44]) Srv. M a n a r e s i , *Atti, doc. LXXV, 20. 9. 1170*, str. 111—113.

Otázkou původu a vzniku konsulského sboru se zabývají téměř všechny práce o dějinách italských měst v X.—XI. století i o recepci římského práva.

Romanistická koncepce, vycházející z teorie K. F. Savignyho, pokládala konsulský sbor za pokračování římské municipální správy. Proti tomuto názoru vystoupil již Savignyho žák M. A. Bethmann-Hollweg, považující konsuly za nástupce langobardských soudů — scabinů.

V 9. století došlo k úpadku středomořského obchodu a k upevnění moci arcibiskupů a biskupů, vykonávajících současně správu diecézí a v jejím rámci i měst, jejichž světská administrativa přestala fungovat. Nelze proto předpokládat, že by se po téměř stoletém přerušení kontinuity orgány znovu obnovily. Ve stejné době jako v Itálii vznikal konsulský sbor i ve flanderských městech.[45]) Tato oblast byla v předcházejícím období mimo římský i langobardský vliv, což je dalším důkazem toho, že původ středověkých konsulů nelze hledat v tradici antické a raně feudální správy, ale v historických podmínkách X. a XI. století.

Obě uvedené teorie byly opuštěny prakticky již na začátku našeho století. Byla hledána odpověď na otázku, zda konsulové byli arcibiskupovým poradním sborem a soudem nebo protiváhou vládce města, odvozenou od lidového shromáždění. Domnívám se, že povaha konsulského sboru zahrnovala obecně obě tendence. Podle konkrétních podmínek daného města jedna z nich zákonitě převažovala.

Konsulský sbor, i když později převzal státní moc, byl původně vytvořen jako institut městské správy a v obdobné formě se rozšířil i v ostatních západoevropských městech.

Počet konsulů se měnil. Poprvé v r. 1117 jich bylo uvedeno 18, r. 1130 — 24, 1140 — 10, 1150 — 11, 1152 — 24, ve 2. polovině 12. století téměř pravidelně 12, 1202 — 13, 1205 — 11.

Ronkálským mírem bylo stanoveno, že polovina konsulů, zvolených v Miláně, má být potvrzena přímo císařem, pokud dlí v Lombardii, ale že postačí slib dvou z nich, pokud by byl jinde.[46])

Obsazování konsulského sboru se provádělo v lidovém shromáždění. Procedura není známa, patrně šlo o dvojstupňovou volbu, popř. jmenování nových konsulů odcházejícími. Je pravděpodobné, že volby byly konány podle stavů (kapitáni, valvasoři, obchodníci) a podle šesti bran, tj. zároveň čtvrtí. Pasivní volební právo neměli všichni obchodníci, ale i řemeslníci a nižší vrstvy, neboť skupinu „civium optimo iure", tj. plnoprávných, tvořili z obchodníků pouze ti, kdo byli pozemkovými vlastníky.[47]) Rovněž byly vyloučeny osoby církevní. Okruh osob, jež mohly být zvoleny se však postupně rozšířil.

---

[45]) Srv. Pirenne, *Středověká města*, str. 142.
[46]) Srv. Manaresi, *Atti, doc. XLV, 1. 9. 1158*, str. 63—66.
[47]) Srv. Stoklickaja-Těreškovič, *Klassovaja borba*, str. 167.

Délka funkčího období byla zprvu proměnlivá, od r. 1138 roční. Mezi dalším výkonem úřadu konsula byla povinná roční přestávka, tzv. vacatio, s výjimkou let 1167—68 po návratu z vyhnanství.

Počátek funkčního období byl stanoven do r. 1158 na 2. 2., dále na 1. 1.

Kompetence konsulů byla zprvu velmi rozsáhlá. Ve feudální republice byla běžná kumulace moci zákonodárné, výkonné a soudní u jednoho orgánu. Z vyhodnocení agendy podle sbírky C. Manaresiho[48]) vyplývá pro konsulský sbor převaha funkcí soudních a arbitrálních, tj. rozhodování sporů mezi jinými komunami na základě pověření. Tato arbitrální praxe vycházela patrně z dvoufázového řízení podle římského práva procesního. Bylo rovněž možné, aby spor, v němž Milán, resp. jeho komuna, byl stranou, rozhodli konsulové z jiného města.[49])

Pokud plnili soudní funkce, zasahovali do oblasti práva občanského i trestního. Mohli vynášet rozsudky ve sporech, v nichž jednou ze stran byla komuna.[50])

Kromě řízení justice a soudní agendy do pravomoci konsulů patřilo velení vojsku a moc výkonná, vyhlašování války, uzavírání míru a smluv, zastupování města navenek, zákonodárná pravomoc, byť i formálně zredukovaná na podávání návrhu,[51]) dozor nad majetkem komuny a nad výkonem finančních pravomocí komořím (camerarius).

Rozšíření činností i zvětšení území a počtu obyvatel vedlo k rozdělení příslušnosti věcné a místní.

R. 1156 jsou v Miláně připomínáni justiční konsulové (consoli della giustizia, consoli delle cause, consules justitiae, consules causarum, consules de placitis) s agendou občanskosoudní a konsulové komuny (consoli del comune, della republika, consoli maggiori) s pravomocí správní a výkonnou. K rozdělení agend došlo obdobně i v jiných západoevropských městech mezi radu a soud.

R. 1186 byly justiční konsuláty pro město dva, r. 1205 již tři. V r. 1212 byly pro mimoměstské okruhy založeny zvláštní konsuláty, tzv. consolato delle faggie. Rovněž jednotlivé společenské vrstvy měly své konsuly, např. obchodníci tzv. consules negotiatorum.

Soudní konsuláty se vytvářely podle agend, což je důkazem jejich specializace a nikoliv důsledkem tlaku lidových vrstev.[52])

Zatímco „větší" konsulský sbor zanikl s upevněním podestovského zřízení, soudní konsulové fungovali po celé období republiky. V nařízení podesty Guglielma de Lando z r. 1211 bylo stanoveno, že „soudní konsulové nebudou nikdy zrušeni jako ti, kteří vládli republice",[53])

---

[48]) Manaresi, *Atti*, část II.

[49]) Srv. Manaresi, *Atti*, *doc. LXXIII, 3. 9. 1170*, str. 103—107.

[50]) Srv. např. Manaresi, *Atti*, *doc. CLXXII, 1. 4. 1191*, str. 247 an.

[51]) Srv. Manaresi, *Atti*, *doc. LXXV, 20. 9. 1170*, str. 111—113.

[52]) Srv. Stoklickaja-Těreškovič, *Klassovaja bor'ba*, str. 167—168.

[53]) Srv. Corio, *Historia*, str. 183, Manaresi, *Atti*, *doc. CCCLII, 1211*, str. 470—71.

Konsulský sbor byl podle moderní terminologie obdobou dolní sněmovny zastupitelského sboru. Z potřeby odborníků, ať již znalců práva, či jiných oborů, se vytvořila původně neinstitucionalizovaná skupina a později orgán, nazývaný *rada moudrých, mlčenlivosti či důvěry* (consilium sapientium, credenzia).

Tato rada byla poradním sborem ve všech důležitějších politických aktech komuny. Měla vliv při vydávání zákonů. Členové byli vázáni přísahou mlčenlivosti — odtud název credenza. Členy volilo lidové shromáždění.

Lidové shromáždění nebylo možné svolávat při každé důležitější příležitosti, poněvadž by se ochromil či zastavil chod hospodářství i běžného života. Z tohoto důvodu vznikla v italských městech *velká rada* (commune consilium civitatis, consilium generale). V Miláně byla volena z plnoprávných. Počet svolávaných členů byl různý podle závažnosti rozhodnutí. V otázkách daňových a finančních stačilo 200 zástupců, pro změnu „ústavy" byla nutná účast 400. Z toho vyplývá, že normy upravující zřízení republiky z formálního hlediska byly rigidní. Ve 13. století měla rada 800 členů.

Rozšířením významu slova credenzia též pro označení shromáždění byla velká rada od 12. století nazývána též maior credenzia, zatímco rada moudrých credenzia consulum. Členové obou rad se nazývali sapientes.

R. 1198 vznikla *rada sv. Ambrože* (credenzia di S. Ambrogio) složená z řemeslníků a podporující jejich zájmy. Tato rada však, přestože převzala i některé záležitosti z oblasti správy a justice, byla spíš organizací obdobnou politické straně než státním orgánům.

Názory na vznik úřadu rychtáře — *podesty* — jsou různé. Jedni se domnívají, že byl vytvořen měšťanstvem proti rodové šlechtě, jiní, že byl založen k odstranění vnitřních rozporů mezi šlechtou a měšťanstvem. Autoři, kteří dokazovali římský původ konsulátu, hledali i u podesty antické tradice.

Domnívám se, že podestovský úřad vznikl sice mj. z potřeby odstranit rozpory,[54]) ale zejména proto, aby byla přesně stanovena míra odpovědnosti a kompetence nejdůležitějšího orgánu. Kolektivní konsulský sbor byl méně akceschopný než jednotlivec, který v rámci pravomoci měl téměř neomezené možnosti.

Podesta byl vybírán většinou z cizinců, aby nemohl nadržovat některé ze skupin ve městě. Při výkonu funkce byl vázán městskými statuty, nesměl přijímat dary ani projevy úcty. Mezi jeho poradce patřili často renomovaní právníci.

Na rozdíl od Florencie, kde měl i pravomoc občanskoprávní,[55]) v Miláně tuto vykonávali justiční konsulové. Podesta vykonával funkce správní a trestněprávní, příslušející dříve konsulům republiky, vydával, většinou v souvislosti s volbou, nařízení (ordinamenti).[56])

---

[54]) Srv. Villani, *Kronika*, V, 32.
[55]) Srv. Villani, *Kronika*, V, 32.
[56]) Srv. např. Corio, *Historia*, str. 181, 183 aj.

Vzhledem k tomu, že podestové nebyli tak nestranní, jak se původně předpokládalo, ale zákonitě nadržovali vládnoucí vrstvě,[57]) vymohla si rada sv. Ambrože právo dohledu nad jejich činností. Prakticky jej vykonával *kapitán či starší lidu* neboli *starší rady sv. Ambrože* (capitano del popolo, anziano del popolo, anziano della credenza). Prvním z nich byl Pagano della Torre.

Tento úřad, odvozený od rady sv. Ambrože, neměl též charakter čistě státního orgánu. Byl, jak známo, odrazištěm pro budování signorie a zároveň pláštíkem pro milánské vládce z rodiny della Torre a Visconti při jejim upevňování.

Kromě uvedených orgánů se od konce 12. století vytvořila i řada specializovaných úřadů, např. *komoří* (camerarius) pro agendu finanční, *dozorci nad mlýny* (magistri molendiorum), *odhadci* (estimatores), tvořící instituci bohabojných (Deum timentes homines), přítomní při disposicích s církevním majetkem, *notáři a zeměměřiči* (officiales ad mensurandum terras), pořizující daňové inventáře a katastry.

Většina úředníků, nižších i vyšších, pobírala peněžní rentu.[58])

Období signorie a vévodství

Torreani a Viscontiové po určitou dobu vládli při zdánlivém zachování republikánského zřízení. Viscontiové se po správní reformě začali nazývat *signory* až do doby získání vévodského titulu.

Vzhledem k tomu, že Francesco Sforza navázal na tradici před republikou sv. Ambrože, byl vývoj téměř kontinuální až do r. 1499. V posledních obdobích byla pod francouzským vlivem správní organizace modifikována. Z uvedených důvodů lze vnitřní správní vývoj signorie a vévodství rozdělit na období od nástupu Viscontiů do r. 1499 a na období od r. 1499 do 1535. O zřízení republiky sv. Ambrože bude pojednáno zvlášť.

V čele státu stál *signor, vévoda*. Příslušela mu nejvyšší zákonodárná, soudní i výkonná moc. Právní normou, jež to deklarovala, byl statut Giovanniho Viscontiho[59]) z r. 1351.

V případě nezletilosti vládla *regentská rada* (consiglio di reggenza). Byla jmenována případ od případu, poprvé hned Giangaleazzem Viscontim, jenž získal na základě listiny Václava IV. dědičnost. V r. 1402 bylo staršímu synovi Giovannimu 14 let. Podle závěti z 25. 8. 1402[60]) regentskou radu tvořila Kateřina Visconti (2. manželka Giangaleazzova), církevní hodnotáři (arcibiskup milánský, biskupové novarský a cremonský), kondotiéři (Iacopo del Verme, Pandolfo a Carlo Malatestové) aj. Celkem měla 17 členů.

---

[57]) Srv. J. Kudrna, *Materiály k italským dějinám*, Brno 1973, str. 61.

[58]) Srv. např. Corio, *Historia*, str. 211 an.

[59]) Srv. Macek, *Lutte*, str. 176.

[60]) Srv. Valeri, *Stato Visconteo*, str. 469—472.

Podruhé jmenovala regentskou radu Bona Savojská, manželka zavražděného Galeazza Sforzy, v době nezletilosti Gian Galeazza, dekretem z 10. 3. 1477. Radu tvořili společně spolehliví členové tajné rady, velitelé vojsk a vyslanci spojeneckých mocností. Nazývala se nejvyšší rada státu a regentská (supremo consiglio di stato e di reggenza). R. 1480 se stal regentem Lodovico il Moro, který začal vládnout sám bez omezení.

Poslední šestnáctičlenná regentská rada byla vytvořena Lodovicem il Moro 31. 8. 1499 před útěkem z Milánu. Nebyla regentskou radou v pravém slova smyslu, spíše jakýmsi místodržitelstvím. Kooptovala další osoby a byla zástupcem města při vyjednávání s Francouzi.

Za Francesca I. a Galeazza Sforzů i za regentství Bony Savojské měl výjimečné postavení *kancléř* (general secretario) Cicco Simonetta,[61]) který po dlouhou dobu určoval koncepci sforzovské vnější i vnitřní politiky. V případě kancléře nešlo však o úřad s vymezenou pravomocí, ale o osobní funkci, spojenou s vévodovým oblíbeným poradcem.

Systém rad v období vévodství vycházel z původní malé rady, jak někdy bývá nazývána rada moudrých. Za prvních Viscontiů nebyla ještě nijak rozdělena a specializována. Teprve za Giangaleazza Viscontiho byly položeny základy dvou orgánů, které přetrvaly století, tj. *tajné rady* (consiglio segreto) a *justiční rady* (consiglio di giustizia).

Tajná rada řešila podle dekretu Giangaleazza z 17. 11. 1389 zahraničné politické záležitosti, vnitřní bezpečnost státu a byla zároveň nejvyšším trestním soudem. Byla spíše politickým orgánem. Podléhala častějším změnám.

Po uchopení moci Francescem Sforzou byla tvořena 10 rady, 1 sekretářem, 3 kancelisty, 6 koadjutory, 4 vrátnými a 8 sluhy. Za Bony Savojské se rozštěpila na consiglio segreto nella corte dell' Arenga a na consiglio segreto al castello.[62]) První z nich plnila funkce původní tajné rady, druhá, sídlící přímo ve vévodském paláci, měla asi 10 členů a byla kabinetem, svolávaným i dvakrát za den.

Justiční rada byla civilním soudem, kompetencí analogickým s justičním konsulátem. Za Francesca Sforzy ji tvořili 4 radové, 2 sekretáři, 4 vrátní a 6 sluhů.

Obé rady byly zrušeny po francouzské okupaci 29. 10. 1499. Obnoveny byly ještě dvakrát. Poprvé od 11. 2. do 14. 4. 1500 při pokusu Lodovica il Moro o znovuuchopení vlády v Miláně, podruhé za krátké vlády Maxmiliána Sforzy. R. 1515 zanikly definitivně. Likvidovány byly i v republice sv. Ambrože.

Francouzská okupace v r. 1499 narušila dosavadní správní vývoj a ovlivnila utváření administrativy v podstatě až do reformy Marie Terezie.

V době, kdy byl Milán v cizích rukách, byl zástupcem okupační mocnosti a hlavou města *generální místodržitel* (luogotenente generale).

Vévodské rady, tajná i justiční, byly od 29. 10. 1499 zrušeny a již 14. 11. poprvé zasedal *senát* (senato).

---

[61]) Srv. Corio, *Historia*, str. 983.
[62]) Srv. Corio, *Historia*, str. 984.

Tento orgán vycházel ze schématu typického pro francouzské parlamenty. Jeho ustavení v Miláně bylo dokladem snahy Ludvíka XII. zapojit Milánsko do francouzské správní organizace.

Senátu předsedal zahraniční *kancléř* (cancelliere). Kromě něho v senátu zasedali 2 prelátů, 2 zástupci vojska a 11 právníků, z nichž 5 bylo cizinců a 6 z Milánska. Vzhledem k tomu, že všichni členové bývalých rad nemohli být do senátu přijati hned, měli právo nastoupit na uvolněné místo a v mezidobí měli titul a pocty, s výkonem funkce související, zachovány. Tato skutečnost byla zřejmě jedním z důvodů, proč nebylo možné jako ve Francii[63]) titul dědit nebo dokonce prodávat. Cizinci byli jmenováni králem, obdobně jako radové parlamentů ve Francii, milánští senátoři byli potvrzováni po konkursu na základě doporučení kancléře.

Pravomoc senátu byla obdobná pravomoci pařížského parlamentu,[64]) který přes formální rovnost s parlamenty provinčními měl poněkud zvláštní postavení:

a) apelace,

b) rozhodování závažnějších sporů z oblasti lenního práva,

c) spory, delegované vládcem, evtl. jeho místodržitelem,

d) potvrzování, odvolávání a rušení starých vévodských rozhodnutí normativní i individuální povahy.

V této podobě fungoval senát do restaurace Sforzů v r. 1512. František I. jej r. 1515 obnovil a jmenoval hlavního kancléře vévodství (gran cancelliere del Ducato). 7. 6. 1514 byla ustavena zvláštní *kriminálně fiskální komise* (giunta criminale-fiscale), složená z vicekancléře a tří senátorů. Jednalo se zřejmě o pokus rozdělit agendu uvnitř senátu, jak tomu bylo i v organizační struktuře francouzských parlamentů.[65])

Francesco II. Sforza již nenavázal na vévodské rady, ale převzal institut senátu. Odstranil zahraniční členy a zajistil převahu domácí vládnoucí vrstvě nad profesionálním prvkem. Z 27 členů bylo 5 prelátů, 9 šlechticů a 12 právníků. Členy byli navíc příslušníci rodu Sforza starší 25 let a 2 Viscontiové. Kancléř nebyl zároveň předsedou senátu. Pravomoc se rozšířila na revizi trestních věcí. Senát jmenoval i úředníky proti moru (magistri contro la pesta).

Za císařské okupace senát urychleně přísahal věrnost císaři. Španělský místodržitel s titulem capitano generale Carlo di Borbone reformoval senát dekretem z 1. 1. 1527. Členy byli prezident (presidente), 4 šlechtici a 12 právníků. Chyběli tedy preláti a cizinci. Úřad prezidenta nebyl totožný s kancléřským. V letech 1527 až 1530 byla tedy zachována určitá autonomie. Jednalo se spíš o personální unii.

---

[63]) O francouzských parlamentech blíže viz např. P. C. T i m b a l, *Histoire des institutions et des faits sociaux*, Paris 1970, str. 397 an.

[64]) Viz též J. B r i s s a u d, *Cours d'histoire générale du droit français public et privé*, Paris 1904, str. 868 an.

[65]) Srv. T i m b a l, *Histoire*, str. 339.

Ve Španělsku byla v té době odlišná správa,[66]) a proto nelze Borbonovu úpravu pokládat za aplikaci prvků ze Španělska či jiné císařské země.

Francesco II. sestavil po návratu senát z 15 šlechticů včetně prelátů a z 15 právníků. Jeden z nich byl prezidentem. Většina reforem nezasáhla podstatněji do rozsahu záležitostí, vyřizovaných senátem. Francouzský vzor měl rozhodující vliv a s drobnými úpravami byl přijat i do nové ústavy, zv. Nuove Costituzioni milanesi z 27. 8. 1541, upravující španělskou vládu nad městem.

Rozbor institucí z doby Viscontiů a Sforzů potvrzuje, že signorům se postupně podařilo vytlačit prvky komunální správy a proměnit stát v dědičnou feudální državu. Její základ položil Giangaleazzo Visconti, definitivně byla dobudována za Sforzů.

Republika sv. Ambrože

Vrátím se ke krátké epizodě let 1447—50, která narušila kontinuitu vévodství.

Když byla 14. 8. 1447 vyhlášena samostatnost, chopila se moci prozatímní vláda, složená z vikáře (vicario) a 12 „provizorních" (XII di provvisione). Ti jmenovali *radu 24 kapitánů a ochránců svobody Komuny* (capitani e difensori della liberta del Comune). Počet kapitánů byl později redukován na 12. Další byli již voleni na shromážděních podle bran.[67]) Trvání úřadu bylo stanoveno většinou na dva měsíce, 1. 3. 1448 byli zvoleni na rok, zůstali však ve funkci pouze 7 měsíců. Od 1. 10. 1448 jich bylo opět 24.[68])

Funkci velké rady vykonávala *rada 900* (consiglio dei Novecento). Byla volena 24 voliči, vybranými po čtyřech ze šesti správních okrsků podle bran. Z obavy před tendencí k samovládě byla radě svěřena velká pravomoc, zejména schvalování všech důležitých aktů komuny.[69])

Pružnost a schopnost rychlého rozhodování této vládě chyběla, neboť kapitáni byli voleni na příliš krátkou dobu, než aby mohli vniknout do problematiky. Rada 900 byla zmítána rozpory mezi skupinami ve městě. To byl v dané realitě značný handicap, který podmínil i pokusy o obnovení úřadu podesty a kapitána lidu.[70]) Jejich ohlas však zůstal minimální.

V krátkém období svého trvání republika sv. Ambrože nestačila nalézt vhodnou formu vlády. Proti koalici svých nepřátel proto nemohla obstát.

Z uvedených informací vyplývá jednoznačný závěr, že milánské správní dějiny byly bohaté a bouřlivé. Pro dějiny státu a práva a správní vědu je důležitá sku-

---

[66]) Srv. např. P. Vilar, *Histoire de l'Espagne*, Paris 1947, str. 34.
[67]) Srv. Corio, *Historia*, str. 892.
[68]) Srv. Stokviz, *Manuel, III b*, str. 768.
[69]) Srv. Corio, *Historia*, str. 852.
[70]) Srv. Stokviz, *Manuel, III b*, str. 768.

tečnost, že Milán byl jednou z prvních aglomerací, v nichž se vytvořila městská správa. Po získání autonomie byla tato městská správa s to se proměnit ve správu státní. To, že nakonec signoři usurpovali vrchní moc a potlačili feudální demokracii, nemění nic na faktu, že epocha italské renesance a její institucionální vyjádření přinesly řadu pokrokových a dodnes oceňovaných prvků.

A propos de l'évolution administrative de Milan depuis le 11e siècle jusqu'en 1535

Stanislav Balik

Résumé

Milan dont l'évolution connut successivement le stade de la commune, celui de la seigneurie, puis devint une possession féodale héréditaire avant de succomber à la suprématie étrangère, convient comme exemple caractérisant les tendances évolutives de la majorité des communes du nord et du centre de l'Italie. Ce fut l'une des premières agglomérations où fut constituée une administration municipale féodale qui, après avoir obtenu son autonomie, devint une administration d'Etat.

La première partie de l'exposé comporte une brève caractéristique de l'évolution politique, sociale et économique de Milan depuis de 11e siècle jusqu' en 1535. Cette période se divise en cinq parties distinctes.

Dans la république féodale, le système des conseils et du podestat fut peu à peu substitué au corps des consults et à l'assemblée populaire. L'alliance de la noblesse, se vouant à l'entreprise et habitant la ville, avec les commerçants donna naissance à une classe dirigeante liée politiquement et économiquement à la seigneurie à partir de la seconde moitié du 13e siècle. L'aspect de cette forme de gouvernement, constituant une transition entre la commune et la possession féodale, se modifia surtout à partir du début du 15e siècle qui, sous l'effet de facteurs extérieurs et intérieurs, marqua le début d'une stagnation économique accompagnée d'une réféodalisation.

Dans la seconde moité du 13e siècle, les familles della Torre et Visconti entrèrent en compétition pour s'emparer de la seigneurie. Les Visconti victorieux (1277—1447 à l'exception des années 1308—1311) centralisèrent l'administration, intervenaient dans les affaires économiques, s'efforcèrent d'etendre le territoire et de remporter des succès dans la politique extérieure. Leur pouvoir connut son apogée sous Jean-Galéas qui reçut le titre ducal en 1395.

Après le bref épisode de la République de saint Ambroise (1447—1450), les Sforza s'emparèrent du pouvoir. La période de 1450—1535 est marquée par le dépérissement progressif de la seigneurie sous l'influence croissante de l'Espagne et de la France. Pas même la politique extérieure audacieuse de Lodovic le More, qui reçut de l'empereur l'investiture du duché de Milan de 1495, ne sut

mettre obstacle à l'occupation française quatre ans plus tard, car Milan ne parvenant pas à profiter des conditions modifiées dut céder devant la forte concurrence, comme le firent d'autres petits Etats italiens à la fin du 15e et du début du 16e siècle. Les années 1499—1535 où l'hégémonie étrangère fut plusieurs fois remplacée par le retour des Sforza aboutirent légitimement à la perte définitive de l'indépendance après la mort de François II Sforza.

La deuxième partie de l'exposé étudie la structure, la compétence et les rapports des organes de l'Etat et des organes administratifs aux différentes étapes de l'évolution. Cette analyse a pour objet d'accumuler et de classer des matériaux en vue de généraliser et de pouvoir appliquer la méthode comparative dans l'étude de l'histoire générale de l'Etat et du droit.

VZNIK A POČÁTEČNÍ VÝVOJ SOVĚTSKÉHO POZEMKOVÉHO PRÁVA

Karel Malý st.

I.

Na základě V. I. Leninem koncipovaného a z podstatné části i přímo formulovaného *dekretu o půdě*, přijatého II. všeruským sjezdem sovětů dělnických a vojenských zástupců 26. 10. (8. 11.) 1917 a dalších zákonů na tento dekret navazujících, vytvořily se v sovětském Rusku v prvních letech po Říjnové revoluci pozemkové vztahy zcela nového charakteru. Vzhledem k mimořádně závažnému politickému a sociálně ekonomickému významu těchto vztahů nabývala jejich právní úprava na rozsahu a složitosti, nehledě přitom na její naprosto novátorský a ve srovnání se starým právem revolučně převratný ráz.

Nacionalizace půdy provedená dekretem o půdě znamenala důsledné dovršení buržoazně demokratické revoluce do konce tím, že převedla vlastnické právo k půdě na stát[1]) a byla spojena s uskutečněním pozemkové reformy. Zároveň však byla i „prvním krokem k socialismu", neboť vytvořila „agrární zřízení, nejpružnější ve smyslu přechodu k socialismu . . ." (V. I. Lenin).

Na nacionalizaci půdy v Říjnové revoluci je tudíž třeba vidět obě dvě její stránky tak, jak na ně svého času upozorňoval sám V. I. Lenin.

V souvislosti s tím vyvstala pochopitelně i otázka důsledků, které má nacionalizace půdy pro právní institut státního vlastnictví půdy a jeho obsah.

V kapitalistické společnosti zůstává státní vlastnictví půdy jen jakousi formou soukromého vlastnictví, a to i tehdy, jestliže je provedena nacionalizace půdy. I v tomto případě není totiž půda vyňata z oběhu zboží, ponechává si svou směnnou hodnotu, která je pak ekonomicky realizována zejména pachtem státní půdy.

Z ekonomického hlediska jde tudíž stále o onu nejsložitější formu „přisvojování si předmětu přírody uvnitř určité společenské formace a jejím prostřed-

---

[1]) Irituje někdy skutečnost, že první pozemkové zákony Říjnové revoluce neobsahovaly zcela jednotnou a jednoznačnou právnickou formulaci pojmu nacionalizace půdy a z ní plynoucího výlučného státního vlastnictví půdy. Už V. I. Lenin ale ve svém spise Proletářská revoluce a renegát Kautský upozornil na to, že pokud zůstáváme v rámci zbožní výroby, potud zrušení soukromého vlastnictví půdy není nic jiného než nacionalizace půdy (V. I. L e n i n , *Spisy, sv. 28*, Praha, SNPL 1954, str. 317)

nictvím" (Marx), která vznikla až tehdy, když se objevila výroba zboží (a i půda se stala zbožím), a kterou Engels nazval „úplným" (nebo též „soukromým" a „svobodným") vlastnictvím: úplné, svobodné vlastnictví půdy znamenalo nejenom možnost bez překážek a neomezeně ji držet, ale také možnost ji zcizovat.

V oblasti právní nadstavby jde pak o takový druh vlastnického práva k půdě, který zahrnuje nejen právo půdu užívat a držet, ale i právo ji případně prodat, propachtovat, resp. jiným způsobem ji zcizit, čili — právo dispoziční.

Nacionalizace půdy v Sovětském Rusku neznamenala však vytvoření takového druhu státního vlastnictví k půdě, v němž by byly sloučeny všechny tři uvedené prvky, tj. právo půdu užívat, držet ji a disponovat s ní. Dekretem o půdě byla totiž zrušena možnost půdu prodávat, pachtovat a jiným způsobem ji zcizovat. Půda byla vyňata z oběhu zboží a v důsledku toho zmizelo z obsahu státního vlastnického práva k půdě právo disponovat s ní (ve starém slova smyslu). I právo užívat a právo držet půdu dostaly v důsledku nacionalizace půdy v Říjnové revoluci zcela jinou náplň, pokud o nich vůbec můžeme hovořit jako o samostatných prvcích státního vlastnického práva k půdě (což se týká zejména práva půdu držet).

Dispozice půdou není už právem zcizit půdu jejím vlastníkem — státem, nýbrž spočívá v tom, že stát realizuje svá oprávnění stanovením hospodářského určení půdy, způsobu, forem a podmínek užívání půdy, přidělováním a odnímáním půdy jejím uživatelům, uskutečňováním kontroly nad správným využíváním půdy atd. Držba není „seděním na půdě" a jako prvek vlastnického práva k půdě nemá žádný samostatný význam bez dispozice a práva užívat půdu. Právo užívat půdu — to neznamená pouze těžit z jejích užitečných vlastností. Užívání půdy může být uskutečňováno pouze v souladu s těmi cíli, které stanoví stát v zájmu výstavby socialistické společnosti.

V důsledku nacionalizace půdy v Říjnové revoluci vznikl tudíž v sovětském Rusku nový typ státního vlastnictví půdy, jehož obsah se z ekonomického i právního hlediska podstatně liší od obsahu státního vlastnictví půdy v kapitalistické společnosti. Tato skutečnost také odpovídá tezi, podle které jsou formy přisvojování a tudíž i formy vlastnictví v různých společensko-ekonomických formacích různé, přičemž každá formace má svou zvláštní formu přisvojování.

Obsah státního vlastnictví půdy za socialismu byl a je výrazně ovlivňován především skutečností, že stejně jako ostatní druhy přírodního bohatství není ani půda produktem lidské práce, nýbrž produktem přírody. Je sice pravda, že půda je produktem přírody i za kapitalismu, nikoliv tedy až za socialismu. Avšak důležité je to, že v socialistické společnosti vede podle našeho názoru právě tento specifický charakter půdy dříve, než je tomu u produktů lidské práce, k vynětí půdy z oběhu zboží. V sovětském Rusku to bylo v důsledku zvláštních historických okolností provedeno už v samých počátcích revolučního procesu, a to více méně jednorázově, v ostatních evropských socialistických zemích probíhá tento proces postupně, aniž by došlo v těchto zemích k jednorázové nacionalizaci půdy.

Jelikož v sovětském Rusku byla půda už dekretem o půdě vyňata z oběhu zboží, dostalo tam státní vlastnictví půdy svérázný obsah. Není to již „úplné" vlastnictví ve smyslu uvedeného Engelsova výroku (užívání, držba, dispozice), které existuje jen v rámci oběhu zboží. Tato skutečnost výrazně ovlivnila i obsah státního vlastnického práva k půdě v sovětském Rusku a tak či onak se odrazila už v pozemkovém zákonodárství prvního období, i když obsah státního vlastnického práva v něm nebyl určen dostatečně podrobně.

Zejména se to týká samotného dekretu o půdě. Ten se v této souvislosti zmiňoval o zrušení soukromého vlastnictví půdy a o převedení půdy do majetku všeho lidu. Likvidaci práva soukromého vlastnictví přitom neodpovídalo konkrétnější určení práv samotného státu.

Trochu podrobněji než v dekretu o půdě byla oprávnění sovětského státu k půdě vypočítána v *zákoně o socializaci půdy z r. 1918*. Jelikož však tento zákon, stejně nakonec jako dekret o půdě, upravoval převážně způsob provedení pozemkové reformy, omezovala se oprávnění státu a jeho orgánů k půdě většinou jen na právo řídit podle určitých zásad rozdělování půdy mezi rolníky, zatímco o jiných oprávněních státních orgánů se zde téměř nemluví.

Poněkud jiná situace byla v období občanské války a zahraniční intervence (1919—1920), kdy podstatně vzrostlo zasahování státních orgánů do pozemkových záležitostí, což se také projevilo v pozemkovém zákonodárství (např. zavedením instituce jednotného státního pozemkového fondu a jeho státní správy *Rádem z 14. 2. 1919*).

Leninský dekret o půdě spolu s řadou dalších zákonodárných aktů o půdě, které byly přijaty v prvních letech sovětské vlády, vytvořily celý nový systém normativních aktů, které upravovaly vztahy nového typu. Daly tak *základ k vzniku sovětského pozemkového práva*, jakožto zvláštního a samostatného odvětví sovětského právního systému. Základními instituty tohoto nového odvětví se staly právo výlučného státního vlastnictví půdy, státní správa pozemkového fondu, právní ochrana půdních zdrojů apod.

II.

Významné změny v obsahu státního vlastnického práva k půdě a vlastně i v dalších klíčových institutech sovětského pozemkového práva muselo pochopitelně přinést i vyhlášení Nové hospodářské politiky (NEP) v roce 1921. Tyto změny se nedotkly samotné podstaty sovětského pozemkového práva a jeho výchozích principů, jako byla nacionalizace veškeré půdy a přírodních bohatství v zemi. Jednalo se spíše o zakotvení nových forem společenských vztahů, které vznikaly na bázi NEPu a plynuly z připuštění několika hospodářských sektorů do národního hospodářství, včetně zemědělství.

Je ovšem třeba si zároveň uvědomit širší souvislosti, za nichž k těmto změnám

dochází, zejména skutečnost, že počíná nová etapa vývoje sovětského práva jakožto celku. Mění se totiž i forma práva, právní rámec všech těchto dílčích změn. Končí éra práva, jehož celé oblasti spočívaly ve své psané podobě převážně jen na revolučních dekretech, vedoucích zásadách a podobných jen zcela všeobecně formulovaných aktech, doplňovaných tzv. revolučním svědomím a právním vědomím, jakožto de facto hlavní formou práva v tomto období. Na rozdíl od toho se nyní prosadila naléhavá potřeba pokud možno komplexní, jednotné a zcela přesné, jednoznačné právní úpravy, která by nepřipouštěla obcházení zásad Nové hospodářské politiky, resp. jejich zneužívání. Proto také dochází k rozsáhlým kodifikačním pracím, během nichž v letech 1922—23 téměř všechna odvětví sovětského práva dostávají své kodexy, a to včetně práva pozemkového.

Pozemkový zákoník RSFSR, který byl vydán na počátku tzv. NEP v roce 1922, se zaměřoval na právní úpravu vztahů, jejichž předmětem byla půda zemědělského určení a způsob hospodaření na ní.[2]) Naprostá většina těchto ustanovení se přitom týkala individuálního hospodaření na této půdě, neboť kolektivní užívání zemědělské půdy bylo tehdy v počátcích. Je ovšem třeba vidět, že nehledě na tuto skutečnost, koncipovalo se tu pozemkové právo v prvé řadě jako právo výlučného státního vlastnictví k půdě, které tu už bylo zakotveno zcela jasně a jednoznačně. Půda, která se nacházela ve výlučném státním vlastnictví, byla přitom přidělována všem, kdož ji hodlali obdělávat vlastní prací, do tzv. pracovního užívání. Právo pracovního užívání půdy bylo bezplatné, časově neomezené a dědičné. Pachtovat půdu a používat námezdní práci v soukromých rolnických hospodářstvích bylo povolováno jen za mimořádných okolností jako výjimka a na omezenou dobu. Kromě individuálního užívání půdy obsahoval Pozemkový kodex též — byť stručná — ustanovení o kolektivním způsobu užívání půdy (TOZ, artěl, zemědělská výrobní komuna).

Celkové zaměření Pozemkového kodexu, který v souladu s politikou NEP měl sloužit rozvoji výrobních sil v zemědělství a připravovat podmínky pro pozdější přechod k socialistickému zemědělství, bylo tehdy často ať už vědomě či nevědomě zastíráno či zkreslováno. Některými teoretiky bylo pozemkové právo interpretováno jako právo čistě rolnické (v starém předrevolučním smylu tohoto pojmu)[3]) a právo pracovního užívání půdy jako subjektivní veřejné právo jednotlivých osob a institucí na zemědělskou půdu. Nebyla nouze ani o více méně otevřené útoky na princip nacionalizace veškeré půdy v zemi.[4])

---

[2]) Co se týče ostatních kategorií půdy, je tu věnována určitá pozornost jen poměrům na městské půdě. Rozsah a význam těchto ustanovení je však relativně malý.

[3]) Srv. např. S. Bazykin: *Krest'janskoje pravo*, M., Izd. Krasnaja nov' 1924, S. I. Kavelin: *Zemel'noje pravo i zemel'nyj process*, Izd. Voroněžskogo s.-ch. instituta 1925.

[4]) Tak např. na III. všeruském sjezdu agronomů v březnu 1922 profesoři a ekonomové Bruckus, Kondratjev, Oganovskij, Čajanov aj. navrhovali ke „stimulaci" rozvoje zemědělství zavést svobodu dispozice půdou, právo půdu zastavovat a prodávat, což by neznamenalo nic jiného než se zříci nacionalizace půdy (Srv. V. M. Kuricyn: *Stanovlenije socialističeskoj zakonnosti*. M. Nauka 1983, str. 56)

To vše, mj. též spor o to, komu vlastně náleží právo pracovního užívání půdy (zda pozemkovému společenstvu, usedlosti či jednotlivým individuálním uživatelům půdy),[5]) vedlo jinou skupinu teoretiků pozemkového práva, z nichž nejznámější byl A. P. Pavlov, k ostré kritice „maloburžoazních a buržoazních interpretací pozemkového práva, jakožto práva jednotlivých osob a institucí na půdu, jak to činí např. S. Kavelin, tj. vlastně jako práva užívání půdy". A. Pavlov dodává: „Nelze však vystihnout zvláštnosti práva užívání půdy v sovětských podmínkách tím, že je odtrhneme od základního momentu, kterým je vztah státního vlastnictví k půdě."[6])

Kritika A. P. Pavlova se však neomezila jen na oblast teorie, ale vzala si na mušku i platné pozemkové zákonodárství, na prvním místě Pozemkový kodex RSFSR z r. 1922. Na počátku roku 1930 to A. P. Pavlov vyjádřil takto: „Základním rysem politiky strany na vesnici má být tudíž třídní přístup. Naše pozemkové zákonodárství však tomu neodpovídá. Vezměme např. Pozemkový zákoník RSFSR. Copak tam jsou dostatečně jasně charakterizovány třídy existující na vesnici? Mluví se tam o kulacích, středních a chudých rolnících? Nikoliv. Místo těchto třídních kategorií se tam operuje s obecným pojmem pracovního uživatele půdy, a to je vše . . . Měli bychom vnést třídní přístup do našich pozemkových kodexů, které ve všech svazových republikách nesou na sobě stopy našeho ekonomického ústupu z let 1921 a 1922."[7])

Pavlovem postulovaný třídní přístup byl v té době už prosazen v koncepci prvního všesvazového pozemkového zákona, přijatého v prosinci 1928 pod názvem *Obecné zásady užívání a hospodářsko technické úpravy půdy*.[8]) Tento zákon vymanil kolchozy ze struktury tradičních pozemkových společenstev (= pozůstatek starých občin), v níž byly podle Pozemkového zákoníku RSFSR začleněny, a vyhlásil je za zcela samostatný subjekt užívání půdy — vedle pozemkových společenstev. Zároveň byla kolchozům přiznána řada výhod před individuálními uživateli půdy, kteří zatím ještě zůstávali sdruženi v rámci pozemkových společenstev. Uvnitř pozemkových společenstev se zvýhodňovalo postavení chudých a středních rolníků na úkor kulaků, jejichž vydělování na „otruby" a „chutory" bylo nyní omezováno. Obecné zásady signalizovaly tímto způsobem nástup nové etapy sovětské agrární politiky, pro kterou byla charakteristická orientace na rozšiřování základny kolektivních hospodářství a zatlačování kulaků.

---

[5]) Srv. I. I. Jevtichijev: *O subjekte prava trudovogo počzovanija* (Zapiski Bělorusskoj Gos. Akademiji sel'skogo chozjajstva, tom VIII., Gorki, BSSR 1928, str. 28—43)

[6]) BSE, tom 26, M. Ogiz 1933, heslo „Pozemkové a pozemkové kolchozní právo", jehož autorem je A. P. Pavlov.

[7]) Srv. A. Pavlov: *Antimarksistskij front v teoriji zeměl'nogo prava* (Sovětskoje gosudarstvo i revolucija prava Nr. 2/1930, str. 115 a násl.).

[8]) I když těžiště tohoto zákona spočívá v nové úpravě pozemkových vztahů na vesnici, tedy pozemků zemědělského určení, byl zde zakotven i právní režim pozemků zvláštního určení, městských pozemků a tzv. státní pozemkové rezervy. Tato stručná ustanovení byla poté podrobněji rozpracována v řadě zvláštních zákonů.

III.

Významným předělem ve vývoji sovětského agrárního zřízení a pozemkového práva se však stal už rok 1929 — rok „velikého přelomu" a léta bezprostředně následující. Tehdy bylo rozhodnuto upustit od dosavadní politiky postupného zapojování rolníků do kolektivizace přes etapu nižšího družstevnictví a pouhého zatlačování kulaků. Místo toho se přešlo k politice hromadné kolektivizace zemědělství, která znamenala přímý a masový přechod k nejvyššímu typu družstevnictví — k družstevnictví výrobnímu, tj. ke kolchozům (za nejvhodnější formu kolchozního hnutí byl zvolen zemědělský artěl). Tento přechod byl spojován s linií na likvidaci kulactva jakožto třídy, s vyvlastněním kulackého majetku, vysídlením kulaků z jejich půdy a jejich přesídlováním mimo oblasti hromadné kolektivizace zemědělství. Byla to skutečná „revoluce shora" (Stalin), v jejímž důsledku se též značně urychlilo tempo provádění socialistických přeměn na sovětské vesnici.[9])

V těchto nových podmínkách, kdy hlavním uživatelem zemědělské půdy se staly kolchozy, nejen že zastaraly pozemkové zákoníky přijaté ve svazových republikách na počátku dvacátých let, ale přestaly odpovídat i všesvazové právní normy, včetně Obecných zásad užívání a hospodářsko technické úpravy půdy v r. 1928. V sovětském pozemkovém právu se tak postupně stávají obsoletními ustanovení o tzv. pozemkových společenstvech, o individuálních způsobech užívání zemědělské půdy (občinovém a dílcovém), o pracovním pachtu půdy, a dokonce ustanovení o samotném právu pracovního užívání půdy, které bylo později nahraženo jinými pozemkově právními instituty.

To vše změnilo tvářnost sovětského pozemkového práva natolik, že v oblasti teorie byl z toho učiněn *závěr o změně pozemkového práva na právo pozemkově kolchozní*. Tehdejší hlavní představitel teorie sovětského pozemkového práva A. P. Pavlov poukazoval na to, že při této změně jde „nejen o změnu obsahu pozemkového práva, ale i o rozšíření jeho objemu, a to tím, že se do něj kromě speciálních pozemkových vztahů zahrnují též veškeré vztahy vyplývající z výstavby kolchozů a sovchozů a jejich řízení státem . . . Tím vzniká nové odvětví práva, právo pozemkově kolchozní, někdy nazývané také právem agrárním. Je to zvláštní oblast sovětského hospodářského práva."[10])

Na první pohled se zdá, že tato ne zcela ujasněná a promyšlená koncepce pozemkově kolchozního práva byla uměle a uspěchaně zkonstruována pod dojmem grandióznosti přeměn, k nimž na přelomu dvacátých a třicátých let v SSSR došlo, a to zejména ve výrobní sféře. Odráží snad do jisté míry zespolečenštění

---

[9]) Srv. Usnesení ÚV VKS(b) z 5. 1. 1930 O tempu kolektivizace a pomoci státu kolchozní výstavbě (KSSS v rezolucích a usneseních sjezdů, konferencí a plenárních zasedání ÚV, díl II., P. SNPL, str. 564—68).

[10]) BSE, tom 26, M. Ogiz 1933, heslo „Pozemkové a pozemkově kolchozní právo".

zemědělské výroby a některé jeho průvodní jevy, k nimž v té době dochází, např. dočasnou likvidaci řady družstevních atributů kolchozního systému v letech 1931 a 1932.[11]) Nerespektuje však potřebnou měrou skutečnost geneze a nutnost upevnění kolchozního vlastnictví jakožto vlastnictví skupinového a důsledky z toho plynoucí.

Koncepce pozemkově kolchozního práva byla na první Všesvazové poradě věnované otázkám vědy o sovětském státu a právu v r. 1938 kritizována v hlavním referátu A. J. Vyšinským, a to takto: „Pozemkové a kolchozní právo nelze sloučit v jedno. Máme-li mluvit o disciplínách, tedy máme zde co činit s dvěma disciplínami: s pozemkovým právem a kolchozním právem."[12])

Odmyslíme-li některé pochybné argumenty, které v této souvislosti A. J. Vyšinskij dále uvádí, a celkový, značně neobvyklý tón jeho kritiky, musíme konstatovat, že jeho shora citované závěry si z určitého hlediska podržely svou platnost až do dnešní doby. Ve svém vystoupení charakterizoval A. J. Vyšinskij sovětské pozemkové a sovětské kolchozní právo pouze jako „disciplíny". Dnes už ovšem ani pozemkové, ani kolchozní právo nejsou v SSSR uznávány většinou teoretiků práva jen za „disciplíny", nýbrž za samostatná odvětví sovětského právního systému. Problematika s tímto vývojem spojená by se měla stát předmětem další samostatné studie.

---

[11]) Jde zejména o likvidaci kolchozních svazů v roce 1932. Poté bylo řízení kolchozů převedeno zcela do rukou státních orgánů.

[12]) Srv. A. J. V y š i n s k ij: *Otázky theorie státu a práva*, Praha, Orbis 1951, str. 119.

Возникновение и развитие советского земельного права

Карел Малы

Резюме

На основе Декрета о земле и других, исходящих из данного Декрета законов, в советской России сложились земельные правоотношения нового типа. В законе была закреплена национализация земли, повлекшая за собой изъятие всей земли из товарооборота. Право распоряжаться землей, пользоваться и владеть землей получили совсем другое содержание чем это было до революции, когда даже и государственная собственность на землю была лишь формой старой частной собственности. Так сложились отношения нового типа, урегулированные после Октябрьской революции в ряде законодательных актов о земле, послужившие поводом к возникновению советского земельного права как особой самостоятельной отрасли советской правовой системы.

После провозглашения НЭПа в связи с принятием Земельного кодекса РСФСР (1922 г.) стало неправильно толковаться советское земельное право как право «чисто крестьянское» в старом дореволюционном смысле. Даже стали нападать приьцип национализации земли.

В борьбе против такой линии и в связи с переходом к массовой коллективизации сельского хозяйства (в конце 20-ых годов) возникла концепция советского земельного и колхозного права. Главным представителем этого направления был А. П. Павлов. Однако такое понимание недостаточно учитывало необходимость относительной самостоятельности колхозной системы и укрепление колхозной собственности как групповой собственности. Поэтому в конце 30-ых годов отделилось земельное право от колхозного и обе отрасли были признаны самостоятельными отраслями советской правовой системы и в качестве самостоятельных отраслей существуют в СССР до сегодняшних дней.

NOVÝ ZÁKONÍK KANONICKÉHO PRÁVA

Vladimír Kindl

1. Úvod

Přestože objektivně probíhající mnohostranné procesy sekularizace zasáhly, především v průběhu předchozích čtyř desítek let, kdy byly navíc cílevědomě prohlubovány ateistickým působením socialistického státu, i sféru právní kultury podstatnou měrou a snížily význam norem produkovaných katolickou církví, zůstává kanonické právo[1]) ne nepodstatným faktorem i současného právního vývoje a nauka o něm — kanonistika — významnou autonomní sférou v dějinách zvláště evropské právní vědy a právního myšlení. Především v zemích tradičně katolicky orientovaných nezůstává toto přetrvávající významné postavení jen věcí historickou.

Kanonické právo není od školního roku 1948/1949 zařazeno do vyučovacího programu našich právnických fakult, kdy především pro rozpor s požadavky právní praxe a v neposlední řadě i proto, že je právním systémem církve, která se otevřeně postavila proti lidově demokratické státní moci, muselo ustoupit ve prospěch disciplín potřebnějších a životnějších. Marxistická právní věda však vždy uznávala jeho nemalý vklad do dějin kontinentální právní kultury, a proto se základní poučení o dějinách dosavadních kodifikací kanonického práva stalo od počátku padesátých let součástí výuky oborů historických, jak v národních právních dějinách (recepce),[2]) tak převážně v obecných dějinách státu a práva, v jejichž učebních textech docházela tato materie souhrnného zpracování.[3]) Dosavadní partie v učebních pomůckách podávaly výklad o pra-

---

[1]) Pokud jsou v příspěvku na několika místech použity — v rozporu s teoretickým vymezením — termíny kanonické právo a církevní právo jako identické, je tak činěno pouze z důvodů literárních. Vždy máme na mysli tentýž souhrn norem, který vydává katolická církev latinského ritu.

[2]) Srv.: Naposledy V. Vaněček, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1976, str. 10, 123, 179, 181, 379.

[3]) Srv.: Naposledy J. Kincl a kol., *Všeobecné dějiny státu a práva*, Praha 1983, str. 210—218, 228—230, 408—409. Ukázky pramenů kanonického práva přinesly naposledy chrestomatie: Kol. pod vedením S. Balíka, *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva II. Feudální stát a právo*, Praha 1974 (ofset), str. 370—404, a S. Balík, K. Litsch, K. Malý, *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva III. Kapitalistický stát a právo*, Praha 1977 (ofset), str. 247—251.

menech kanonického práva jen do vydání Codexu Iuris Canonici Pii X. vyhlášeného 27. května 1917 s účinností od 19. května 1918. Tato informace byla až do listopadu roku 1983 dostačující. Tehdy však došlo k podstatné změně. Papežskou konstitucí Sacrae disciplinae leges vstoupil v platnost nový kodex církevního práva CODEX IURIS CANONICI AUCTORITATE JOANNIS PAULI PP II. PROMULGATUS.[4]) Je proto zřejmé, že úplnost pedagogické materie si žádá doplnění a učitelé právně historických oborů by měli mít dostupnou možnost seznámit se s novým zákoníkem. Protože se v domácí sekulární literatuře žádná širší informace o něm doposud neobjevila,[5]) chtěl by otištěný příspěvek těmto požadavkům ve skromné míře vyhovět, ale pochopitelně také posloužit dalším zájemcům ve zprostředkování, byť jen úvodních a přirozeně pouze dílčích, poznatků o této kodifikaci.

2. Proč nový církevní zákoník

K reformě kanonického práva přistoupila katolická církev v podstatě z týchž důvodů, které ji vedly počátkem šedesátých let k přijetí koncepce přizpůsobení se současnému světu, do jejihož rámce je novou právní úpravu třeba zahrnout. I když dlouho vedoucí církevní kruhy odmítaly respektovat hluboké proměny na naší planetě, jež započaly po VŘSR a byly prohloubeny vývojem po skončení II. světové války, sílu faktů nebylo možno do nekonečna přehlížet nebo pasívně registrovat. Ve srovnání s rokem 1917, kdy byl dokončen předchozí zákoník, se svět změnil nejen geograficky, ale především sociálně politicky. Došlo k jeho novému mocenskému rozdělení, monopolní postavení kapitalismu bylo narušeno vznikem prvního socialistického státu světa a posléze utvořením světové socialistické soustavy; zhroutil se systém kolonií a vytvořil se rozvojový třetí svět, do něhož chce církev, a velmi intenzívně na tom pracuje, misijně pronikat, aby kompenzovala ztracené pozice ve většině socialistických států a částečné snížení religiozity i v dalších zemích. Tomu bylo nutno přizpůsobit i kanonické právo, neboť dřívější kodex vycházel v zásadě z pozdně feudálních měřítek na svět a poměry v něm.

Katolická církev pochopila, že musí překonat staletý evropocentrismus a římský kuriální centralismus, chce-li nejen naplnit obsah slova ve svém názvu, ale chce-li především překonat stíny dřívějšího utilitaristického postupu proti „pohanským tradicím"; obojího je potenciálně možno postupně dosáhnout jen prosazením principu respektu místních zájmů věřících komunit a připuštěním kulturní svébytnosti mimoevropských národů. Z tohoto důvodu převažující abso-

---

[4]) AAS 75, (25. 1.) 1983, Pars II, XXX + 317 str.; errata AAS 75, (22. 9.) 1983, Pars II, Appendix, str. 321—324.

[5]) Katolická publicistika přinesla několik příspěvků v časopise Duchovní pastýř (9/1983, 1/1984, 3/1984, 5/1984).

lutní závaznost starého práva (c. 81 starého CIC) byla brzdou a musela být nahrazena široce uplatněným principem subsidiarity (c. 87 nového CIC), který připouští zákonodárnou pravomoc místních církevních autorit, pokud zákoník nestanoví něco jiného. Tuhý normativní centralismus ustoupil částečnému pluralismu tvorby i aplikace práva partikulárními církvemi, smyslem čehož je najít křesťanství latinského ritu cestu i do jiných prostředí a kultur.

Starý CIC rovněž neodpovídal pokroku, k němuž mezitím došlo v nazírání na postavení jednotlivce v lidské společnosti. Všeobecný rozmach vzdělanosti, úbytek bílých míst analfabetismu, rozvoj vědy a stupeň a šíře osvojení jejích poznatků, stále širší a hlubší zakotvování individuálních občanských práv a politických svobod ve státním zákonodárství se dostaly do kontroverze s tradičně církví zastávanou zásadní nerovností mezi laiky a duchovními a mezi věřícími ženami a muži. Bariéry tohoto druhu mělo nové právo alespoň, když už ne zcela překonat, tak alespoň omezit.

V církevním zákonodárství bylo dále třeba provést zapracování ekumenických principů, k nimž ovšem katolická církev přistupuje na rozdíl od jiných křesťanských církví a společností velmi rezervovaně, přestože už rezignovala na dříve hlásanou nesnášenlivost a postulované právo, že jen ona jediná má nárok na to, aby zastupovala všechny pokřtěné (c. 12 CIC 1917). Respektuje nyní individuální právo na náboženskou svobodu[6]) a uznává nekatolická křesťanská náboženská společenstva jako církve.[7]) Kodex proto zdůrazňuje (c. 11), že křesťané, kteří přijali křest v některé nekatolické církvi, nejsou vázáni právním řádem církve katolické. Změna v posuzování odloučených křesťanů musela být do kanonického práva rovněž zahrnuta.

Naléhavých a přitom zásadních důvodů pro novelizaci kanonického práva se nahromadilo tedy naráz hned několik.

3. Průběh kodifikačních prací

Nový CIC byl vytvářen přibližně půl třetího desítiletí, i když vlastní legislativní práce trvaly méně, necelých sedmnáct let. K rozhodnutí provést korekce v zákoníku z roku 1917, který sloužil katolické církvi 65 let, a který byl všeobecně považován za pozoruhodné právnické dílo, dospěla římská kurie na konci padesátých let v době pontifikátu Jana XXIII. V souvislosti s přípravou nové globální církevní orientace, pro níž se vžil italský termín aggiornamento, jež byla posléze v oblasti věroučné a organizační provedena na II. vatikánském koncilu (1959 až 1965), vyhlásil výše zmíněný papež, spolu s rozhodnutím svolat obecný církevní sněm, také úmysl revidovat doposud platný kodex kanonického práva.

[6]) II. vatkánský koncil, Dignitas humanae, čl. 2, AAS 58, 1966, str. 929—941.

[7]) II. vatikánský koncil, Lumen gentium, čl. 15, AAS 57, 1965 str. 5—75 a Unitas redintegratio, čl. 3, AAS 57, 1965, str. 90—107.

V březnu roku 1963 (28. 3.) byla jmenována 40členná komise PONTIFICIA COMMISIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO na čele s kardinálem P. Ciriacim.[8]) Ta však zůstala až do posledního koncilního zasedání nečinná, čekajíc na uzavření církevního sněmu. Jeho výsledky,[9]) resp. změny, které především v eklesiologii, liturgii, postoraci, v řeholním životě přinesl, byly ve srovnání s dosavadním stavem tak výrazné, že jejich právní transformace překračovala možnosti pouhé revize dosavadního zákoníku a naznačovala nutnost zásahu mnohem hlubšího; začalo se stále častěji a hlasitěji hovořit o obnově kanonického práva — tedy o jeho novém kodifikování.

Technické práce začaly v listopadu 1965, když již v červnu téhož roku jmenoval Pavel VI. do komise 70 dalších konsultorů, odborníků z řady oborů, nejen právníků a teologů, ale i lékařů a sociologů. Generální komise byla rozdělena do 13 subkomisí (COETUS), když každé byl svěřen určitý úsek k zpracování předběžného návrhu. Zjevná snaha promítnout výsledky koncilu do církevního kodexu a interpretovat sněmovní usnesení jazykem práva, se neskrývaně projevila ve jmenování bývalého sekretáře koncilu P. Feliciho (po smrti Ciriaciho) v červnu roku 1967 předsedou kodexové komise.

Přesto však práce pokračovaly jen zvolna; někdy se zdálo, jako by zcela ustaly. Určitou akceleraci v činnosti přineslo až 10 směrnic schválených pro komisi biskupskou synodou 4. října 1967. Příprava zákoníku byla zpočátku zahalena rouškou tajemství a na veřejnost pronikaly jen náhodné a kusé informace. Období dohadů a spekulací ukončilo teprve rozhodnutí komise vydávat půlroční zpravodaj o své práci.[10]) Teprve v letech 1972—1977 byla v subkomisích zpracována tzv. SCHÉMATA — tematické návrhy dílčích celků zákoníku. Ty pak byly předloženy k posouzení a připomínkování biskupům, univerzitám, fakultám, vedení řeholí a kongregací, úřadům římské kurie, jež podávaly své měnící, rozšiřující nebo zužující mínění tzv. MODI. Konečně byl definitivní návrh kodexu vytištěn a 29. 6. 1980 předložen papeži. Původně se předpokládalo, že celkový návrh bude ještě jednou zaslán všem biskupům světa. To se nakonec nestalo, protože episkopát sám naléhal na uspíšení závěru kodifikačních prací. Papež jmenoval 30 nových členů komise, kteří mohli přednést návrhy na případné změny. Z nich byla sestavena souhrnná zpráva (RELATIO) a ta předána přípravné komisi. Ve dnech 20.—28. 10. 1981 se konalo její poslední zasedání, na němž odhlasovala definitivní znění kodexu. Do textu však zasáhli ještě papežovi důvěrníci a tito „quisbusdam peritis", jak je označuje předmluva CIC, provedli v jeho znění některé retuše. V dubnu 1982 byl zákoník opětovně vy-

---

[8]) Ciriaci pobýval v letech 1928—1933 v Praze jako nuntius. Srv.: A. Šanda, *De Petri Ciriaci, nuntii apostolici, legatione Pragensi*, Praha 1933.

[9]) Úplné vydání jeho dokumentů in: Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II Apparando, Series I (Antepraeparatoria), I—IV, Indices, Citta del Vaticano 1960—1961; Series II (Praeparatoria), I—III, Citta del Vaticano 1964—1969.

[10]) Communicationes, Typ. Pol. Vatt. 1969—1982.

tištěn a odevzdán papeži ke schválení a publikaci (promulgatio), což tento učnil 25. 1. 1983 a současně stanovil jeho závaznost na 27. 11. 1983.

4. Nejdůležitější problémy kodifikační práce

Tvůrci zákoníku stáli především před problémem juristické interpretace teologických sentencí koncilních usnesení. Nešlo jen o jazykovou stránku věci. V řadách kodifikátorů nebylo zdaleka jednoty o metodě a nástrojích tohoto přetlumočení. Předchozí kodex byl vytříbeným příkladem juristické dokonalosti, čerpajícím ze staleté tradice římsko-právní a kanonicko-právní vzdělanosti. Zahrnoval normativní východiska, pojmy, i jednotlivé právní konstrukce utvářené po staletí a získávající svůj tvar z posledního stadia poznatků sekulární i kanonické právní vědy, v nichž rozhodující roli hrála tradice pandektistiky. I když šlo o právo kanonické, převažoval v něm normativismus nad teologií.

Naproti tomu nová kodifikace je v mnohém charakteru odlišného. Tvůrci zákoníku vědomě usilovali o dosažení na první pohled patrné odlišnosti norem kanonických od norem práva státního, nejen, což je přirozené, v obsahu, ale i ve formě (nerespektování běžných pravidel legislativní techniky o struktuře právní normy), aby zdůraznili jejich údajný sakramentární charakter, který byl v průběhu přípravných prací různými církevními osobnostmi zdůrazňován, včetně několika vystoupení papeže Pavla VI.

Uvnitř církevních kruhů se však proti výrazné snaze teologizovat právní normy objevily i protestující hlasy, tvrdící, že půjde-li o pouhé právní přetlumočení koncilní nauky jazykem práva, zmenší se autoritativnost a zeslabí vážnost zákona, jež by se mohl stát jen souhrnem rad a pokynů. Zazněly však i názory opačné, argumentující tím, že nový církevní právní řád nevystihne správně koncilní a pokoncilní učení a právo se stane brzdou pro pastorační činnost církve, ba dokonce zcela může zničit koncilní výsledky.

Oficiálně byl výsledný celek hodnocen jako právní dílo po všech stránkách velmi vyvážené, které „nepostrádá jednoduchosti, jasnosti i právní vědy", avšak první hodnocení vyslovovaná kanonisty naznačují, že přece jen více se prosadil směr zužující obsah hlavních koncilních dokumentů.[11]) A tak klasická zásada „ubi societas, ibi ius" nebyla opuštěna ani v tomto zákoníku.

5. Systematika

Charakterizovat systém nového kodexu jednoznačně není snadné.[12]) Kodifikační komise uvedla, že jde o smíšenou formu římského schématu osoby, věci,

[11]) Srv.: R. Sebott, *Nový církevní zákoník, očekávání, výsledky a perspektivy*. Herder Korespondenz, Freiburg i.B., 3/1983. Český překlad německého originálu Institut SPVC MK ČSR.

[12]) Podrobně je uveden v příloze, str. 200 a násl.

žaloby a teologické nauky o třech úřadech církve (munus docendi, sanctificandi, regendi). Je třeba však objektivně říci, že i zkušení kanonisté zdůrazňují nutnost fantazie k pochopení tohoto úmyslu. Nová systematika se především chtěla vyrovnat s kritikou systému starého kodexu, kde mnohým se zdálo neúnosné věcné chápání svátostí, které byly zařazeny do III. knihy De rebus.

Zákoník je na rozdíl od předchozího (5 knih) členěn na 7 knih (LIBER), dělených na tituly (TITULUS), hlavy (CAPUT), články (ARTICULUS) a jednotlivé kánony (CANONES). Některé knihy (II, IV, VI, VII) jsou děleny ještě na části (PARS), případně (II, VII) dále na oddíly (SECTIO). Počet kánonů byl snížen z 2414 (CIC 1917) na 1752. Omezení bylo provedeno především ve třech oblastech: v právu beneficiálním (can. 1409—1494 škrtnuty), v právu procesním (snížení z 643 na 353 can., zcela chybějí normy kanonizační a beatifikační) a v právu trestním (snížení z 220 na 89 can.). Zákoník je uveden papežskou konstitucí a předmluvou, která obsahuje stručné dějiny kanonického práva. Zakončen je obsahem, index, který byl v předchozím kodexu, připojen není.

6. Vztah ke starému právu

Nový kodex neobsahuje veškeré platné církevní právo. V důsledku prudkého rozvoje normotvorby po druhém vatikánském koncilu byla vydána řada obecně závazných předpisů v různých formách papežských dekretálů, které upravují často velmi důležité právní otázky. Zákoník v některých případech zahrnuje vlastně opakovanou úpravu této materie,[13]) v jiných — a to častěji — ji bez povšimnutí přechází.[14]) Ať se jedná o ten nebo onen případ, nijak se po nabytí závaznosti kodexu nezměnila platnost těchto zákonodárných aktů. Platí buď vedle CIC, nebo spolu s příslušnou partií CIC nadále. Dále kodex neosvobozuje od závaznosti jiných církevních dokumentů doktrinálního nebo pastoračního charakteru a taktéž ponechává v platnosti předpisy liturgické.

Kánony 3—6 výslovně stanoví, co zákoník ze starého práva ruší a co platným právem zůstává.

Zrušeny jsou:

1) CIC z roku 1917;

2) ostatní univerzální a partikulární zákony odporující CIC, pokud o partikulárních v něm není stanoveno něco jiného;

---

[13]) Např.: Motuproprio Apostolica Sollicitudo z 15. 9. 1965 (Synoda biskupů), AAS 57, 1965, str. 775—780; Motuproprio Ecclesiae Sanctae z 6. 8. 1966 (biskupská konference), AAS 58, str. 757—758 aj.

[14]) Např.: Constitutio Apostolica Pontifici eligendo z 1. 10. 1975 (papežská volba), AAS 67, 1975, str. 609—645; Constitutio Apostolica Regimini Ecclesiae z 15. 8. 1967 (kompetence úřadů římské kurie), AAS 59, 1967, str. 885—928 aj.

3) veškeré univerzální a partikulární trestní zákony vydané papežským stolcem, pokud je kodex nerecipuje;

4) ostatní obecné disciplinární zákony, pokud obsahují materii, která je v novém zákoníku zpracována;

5) živé obecné nebo partikulární obyčeje, které jsou v rozporu s novým CIC nebo výslovně jím rušeny, pokud nestanoví zákoník něco jiného; totéž platí o obyčejích staletých nebo od nepaměti trvajících, tyto je však možno tolerovat, jestliže podle rozhodnutí ordináře nemohou být potlačeny vzhledem k místním a osobním podmínkám.

V platnosti zůstávají:

1) smlouvy, které svatá stolice uzavřela se státy (cum nationibus aliisve societatibus politicis), a to i tehdy, když kodex obsahuje předpisy v rozporu s obsahem těchto dohod;

2) práva a privilegia udělená papežským stolcem fyzickým a právnickým osobám, pokud je kánony kodexu výslovně neodvolávají;

3) živé obecné nebo partikulární obyčeje, které dosud žijí mimo právo (praeter ius).

O tom, jak mají být vykládány normy starého práva, které přešly nezměněné z předchozího do nynějšího kodexu, hovoří zvláštní interpretační pravidlo. To říká, že je třeba je posuzovat s přihlédnutím ke kanonické tradici (c. 6, § 2).

CIC z roku 1983 není tedy zákoníkem výlučným.

7. Z obsahu zákoníku

V příloze uvádíme podrobnou systematiku kodexu, z níž jsou zřejmé základní obrysy náplně jednotlivých knih i menších celků. Na tomto místě můžeme připomenout pochopitelně jen některé výrazné novoty nebo upozornit na odlišné pojetí některých institutů ve srovnání s předchozím zákoníkem.

Z hlediska materiálního obsahu je patrně nejzajímavější kniha II (Boží lid), která obsahuje úpravu hierarchické výstavby církevní struktury a vymezení prostředků, jimiž církevní orgány realizují svůj díl zákonodárné a administrativní moci v církevním mechanismu; je prozatím tedy jakousi církevní ústavou.[15]) V této části zákoníku je bezpochyby nejvíce podstatných změn a promítá se do nich výsledek koncilu nejzřetelněji.

Zákonodárce odložil dosavadní kategorické rozlišování věřících na církev vládnoucí a ovládanou a zeslabil striktní rozdíl mezi kleriky a laiky. Naznače-

[15]) Zákoník měl obsahovat skutečnou církevní ústavu — Lex Ecclesiae Fundamentalis. Návrh základního zákona církve však nebyl do konečného znění zákoníku zařazen. S jeho vydáním se údajně počítá během příštích pěti let. Má, mimo jiné, obsahovat i kapitolu o vztahu církve a lidské společnosti (De Ecclesiae et Hominum Consortione), v jejímž rámci má být upraven vztah církve a států a řešena otázka o poměru kanonického práva k právním řádům jednotlivých států.

nou změnu dobře charakterizuje fakt, že v rámci knihy II je úprava práv a povinností laiků umístěna před obdobnou úpravou na straně klerikŭ. Tvůrci partie vycházeli z úvahy, kterou předchozí zákoník nerespektoval, totiž že klerikem se nikdo nerodí, teprve svobodnou volbou a přijetím do církevní služby se jím stává. Samo zařazení partie o základních oprávněních a povinnostech všech věřících (c. 208—223) a speciálně laiků (c. 224—231) korigovalo tisíciletý vžitý obraz o plnoprávných pastýřích a téměř bezprávném stádu. Tomu, kdo sledoval v posledních dvou desetiletích vývoj v církvi, jistě neušel zvláštní rozpor. Na jedné straně mluvčí církevní doktríny, v současném období je to příznačné i pro papeže Jana Pavla II., stále poukazovali (i když bezpochyby tím byl sledován také mezinárodněpolitický aspekt) na důstojnost lidského individua a nezbytnost jeho respektu, avšak na druhé straně téže církvi připadalo velmi dlouho zatěžko přiznat taková práva jednotlivci ve vlastní oblasti.

Zlepšení pozice laického živlu je patrné z mnoha kodexových ustanovení. Církev mu byla nucena přiznat v shora uvedených kánonech, ale i na dalších místech zákoníku, řadu významných nových práv (i povinností). Shrnout je lze ve stručnosti tak, že zvýraznění úlohy laiků se stalo dvojím způsobem: laici — především muži — byli připuštěni k výkonu některých bohoslužebných úkonů (např. kázání c. 739, 766) dosud vyhrazených jen duchovním a, tj. druhá rovina, mohou se zúčastňovat různých jednání kolektivních církevních orgánů (diecézní pastorační rada, farní pastorační rada, diecézní synoda) a také vykonávat trvale některé úřady a služby (akolity, lektora, diecézního hospodáře). V některých případech to plyne ze zákoníku přímo, v některých až po splnění určených předpokladů, na základě opatření příslušných orgánů církevní struktury.

I když bylo dále zrušeno přibližně 30 ustanovení ze starého zákoníku, která diskriminovala ženy, radikálnější změnu v právním postavení žen nový zákoník nepřináší. Přetrvávají stále zákazy, plynoucí ze skutečnosti, že osoby ženského pohlaví nemohou být v katolické církvi ordinovány do žádného ze stupňů duchovního stavu (jáhen, kněz, biskup).

Realita 20. století donutila Vatikán částečně modifikovat dosavadní absolutismus církevních autorit — především diecézních biskupů — vytvářením poradních a iniciativních orgánů (jen výjimečně se samostatným rozhodovacím právem), v nichž je aktivováno ke spolupráci ve správně církevních provinciích v doposud naprosté izolaci udržované kněžstvo. Zákoník proto počítá s obligatorním zřízením kněžské rady (c. 495—501; část členů je jmenována, část volena, zbytek virilních) v každé diecézi, která je biskupovi nápomocna v jejím řízení a sboru konzultorů (c. 502; jmenován biskupem na 5 let z členů kněžské rady). Novou institucí jsou také biskupské konference (c. 447—459), mající povahu právnických osob s rozsáhlou zákonodárnou pravomocí, v nichž zasedají diecézní a další biskupové určitého národa nebo určitého území.

Přestože vedle dosavadní výlučné monokratičnosti nacházejí v církevním ústrojí své místo i kolegialita a reprezentativnost, což svědčí o úmyslu zapojit do vnitro-

církevních záležitostí činným způsobem více osob, mimocírkevní veřejná (c. 285, § 3, 4, c. 286) a především politická činnost duchovenstva je stále zakazována (c. 287, § 2).[16])

K důležité terminologické změně dochází v označení dřívějších řeholí a kongregací. Nový kodex hovoří o Institutech bohu zasvěceného života (c. 573—730) a Společenstvích apoštolského života (c. 731—746).

V zemích, kde je katolická tradice silná a prostupuje doposud mnohé sociální vztahy, byla očekávána s napětím nová úprava manželských poměrů. Ve skutečnosti tato partie zákoníku nepřináší vesměs bezprostředně nové prvky. Spíše shrnuje, věcně i jazykově sjednocuje a formulačně propracovává dílčí úpravy, které už byly vydány na počátku sedmdesátých let.[17]) Nelze ovšem nepřipomenout, že z řad členů kodifikační subkomise byly předloženy návrhy na celkové přepracování této partie, k nimž však přihlédnuto nebylo. Přesto kodexová úprava musela reflektovat na současný stav státního manželského práva a nepřehlížet uvolnění manželských a rodinných vazeb, které nastalo od dvacátých let.

Změnilo se kanonické chápání samé podstaty manželství z ryze právního vztahu mezi manželi na „vztah lásky a vzájemného darování sebe sama". Další výrazné změny vycházejí vstříc spíše nekatolickým manželským svazkům, protože na základě hledisek II. vatikánského koncilu je stanoveno (c. 1659), že jen matrimonium catholicorum podléhá kanonickému právu, kdežto sňatky osob pokřtěných v jiné křesťanské církvi jsou z podřízení kanonickému právu církve latinského ritu uvolněny (opak stanovil c. 1016 CIC 1917). Taktéž osoby, které byly sice katolicky pokřtěny, ale formálním aktem církev opustily, neváže jako dříve povinnost kanonické formy. Naopak, a to je projev ekumenismu, bylo umožněno nekatolíkům podat žalobu v manželském procesu před katolickými soudy (c. 1476, 1674). Přesto sňatek mezi dvěma křesťansky pokřtěnými, katolíkem a nekatolíkem, není možno uzavřít bez výslovného souhlasu ordináře (c. 1124). I v právní úpravě výchovy dětí jsou patrné určité úlevy. Církev již nenutí rodiče, aby děti ze smíšených manželství, bez ohledu na přání nekatolického partnera, byly vychovány katolicky a toleruje nyní výběr výchovy podle svědomí partnerů (c. 1125, § 1, 2), avšak nerespektuje nadále svobodu svědomí katolického manželského páru a postihuje jej censurou (c. 1366), jestliže své děti dají pokřtít a vychovat v nekatolickém náboženství (což je vlastně v rozporu s pokoncilním Motuproprio Matrimonia mixta).

Zjednodušil se rovněž složitý systém překážek vylučujících uzavření platného

---

[16]) Aplikaci tohoto ustanovení hodlá církev zřejmě důsledně uplatňovat. Svědčí o tom případ známého italského spisovatele a novináře G. Bozza, který přijal kandidaturu socialistické strany k volbám do Evropského parlamentu. Byl postaven před soud janovské arcidiecése, do které je jako kněz příslušný (inkardinován).

[17]) Srv.: Motuproprio Matrimonia mixta z 31. 3. 1970, AAS 62, 1970, str. 257—263; Motuproprio Causas matrimoniales z 28. 3. 1971, AAS 63, 1971, str. 441—446.

sňatku. Zákoník zná jen překážky rušící (dříve i bránící) a provedl v nich některá zjednodušení (např. cizoložství s přislibem manželství nebo s uzavřením občanského sňatku už není překážkou) nebo zmírnění u pokrevního příbuzenství (překážky $^{2}/_{3}$ a $^{3}/_{3}$ byly zrušeny), stejně i překážka švagrovství v boční linii odpadla. V počítání příbuzenských stupňů se kodex odvrací od germánského a přiklání se k římskému způsobu, který je používán i v právu východních (sjednocených) církví.

I když je počet norem majetkového práva (kniha V) ve srovnání s obdobnou částí předchozího zákoníku poměrně malý, což je především dáno zrušením zdiskreditovaných beneficií, které byly doposud spjaty s každým církevním úřadem (officium) a také tím, že na mnoha místech odkazuje kodex na státní právní řád (pokud není v rozporu s božským právem), nepřestává církev věnovat bedlivou péči svému majetku a jeho růstu. CIC konstituuje zvláštní orgány, které se za využití hospodářských a právních schopností a znalostí věřících laiků mají věnovat správě, dispozicím, případnému zmnožování movitého a nemovitého majetku. V každé diecési se zřizuje obligatorně tříčlenná hospodářská rada (c. 492—494) a úřad diecésního hospodáře (c. 494), které mají usnadnit diecésnímu biskupovi starost o ryze ekonomické problémy. Hospodářská rada je fakultativní i na úrovni farnosti.

Nové orgány se speciálně ekonomickou funkcí a mnohem výraznější využití profesionálně zdatných laiků, to jsou profilující novinky církevního majetkového práva.

Trestní právo, přesněji řečeno trestní a disciplinární právo (kniha VI), prošlo značnou redukcí. Nic to ovšem nemění na tom, že existence celé řady jeho pojmů a institucí vyvolává, a to i u kanonistů samých, reminiscence v některých případech takřka středověké. Zákonodárce se proto usiloval zatímní příslovečnou tvrdost a osudovou nevyhnutelnost, které dopadaly na provinilce za spáchání církevního přestupku nebo deliktu, nahradit umírněností a shovívavostí. Nabádá pověřené autority, kterým je trestání svěřeno (c. 1343—1348), k uvážlivosti a k uvalení postihu, až když všechny prostředky prevence (varování, napomenutí) nebo mírnějšího dopadu (např. pokání) byly vyčerpány. Přesto však je těmto autoritám ponechána volnost v polovině klasické trestněprávní floskule „nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege", neboť i když jsou kodexem vyloučeny druhy postihů, jež zákoník výslovně neuvádí, skutkové podstaty, jejichž naplnění je možno trestat, text zákoníku vypočítává jen příkladmo, protože i další veřejně porušení církevních norem může být „spravedlivě a uvážlivě trestáno" (c. 1399).

Počet výslovně uvedených trestných činů byl omezen na čtrnáct (např.: c. 1364, § 1—apostatie, hereze, schisma, c. 1370, § 1 — násilný útok na papeže, c. 1388, § 1 — porušení zpovědního tajemství, c. 1394, § 1 — sňatek duchovního,

c. 1398 — potrat), přičemž zmizela především řada deliktů latae sententiae, jejichž následek si přivodí delikvent ipso facto svým jednáním nebo chováním.

K dalšímu zmírnění došlo v oblastech, které jsou upraveny na jiných místech, ale s vnitrocírkevní disciplínou úzce souvisí. Omezeno bylo přikázání postů a abstinence. Nový CIC stanoví (c. 1251), že v církvi jsou všechny pátky dny zdrženlivosti a Popeleční středa a Velký pátek dny postu a zdrženlivosti.

Taktéž pokud jde o podmínky, kdy lze odmítnout církevní pohřeb (c. 1184, § 1), zákoník zachovává jen několik extrémních případů (notoričtí odpadlíci od víry, heretikové, schismatici, ti, kteří nařídili své zpopelnění z důvodů odporujících křesťanské víře a jiní veřejní hříšníci, avšak jen když by to způsobilo rozmrzelost věřících).

Protože část trestního práva je, jak už jsme uvedli, vlastně právem disciplinárním a některé trestní postihy se vyhlašují správním dekretem, objevila se v průběhu přípravných prací myšlenka kontrolovat správní praxi správními soudy, aby se tak zlepšily možnosti prosazování a obhajoby práv jednotlivce. Bylo proto velkou novinkou, když Pavel VI. v srpnu roku 1967 vytvořil administrativní soudní pravomoc.[18]) Schéma zákoníku z roku 1980 předpokládalo v c. 1684—1692 takové soudní tribunály. V posledním okamžiku však dotyčné články byly škrtnuty.

8. Výklad zákoníku

K výkladu nového CIC i dalších univerzálních zákonů církve jmenoval 1. 2. 1984 papež 40člennou komisi, v níž vedle 10 kardinálů, 2 arcibiskupů a 26 konzultorů zasedají také dva laici.[19]) V jejím čele stojí venezuelský arcibiskup a bývalý sekretář kodexové komise R. J. Castillo Lara. Nově vytvořená komise je současně oprávněna vykládat i dekrety II. vatikánského koncilu. Zřízením výkladové komise byla formálně ukončena činnost komise pro revizi kanonického práva a komise pro výklad dekretů II. vatikánského koncilu. Jen tento orgán bude provádět autentický výklad kanonického práva; výklad musí být potvrzen papežskou autoritou.

9. Závěr

Vydání v pořadí třetího zákoníku kanonického práva je pro katolickou církev nesporně událostí mimořádného významu. Také pro ostatní křesťanské konfese je realitou, kterou musí brát na vědomí. Kodifikace se tak dotýká, ať chtě nebo

---

[18]) Srv.: Constitutio apostolica Regimini Ecclesiae universae z 15. 8. 1967, AAS 59, 1967, str. 885—928.

[19]) Srv.: Osservatore Romano z 1. 2. 1984.

nechtě, velikého množství lidí, aniž bychom chtěli tento kruh přesně specifikovat rozborem různých variant vztahu kanonického práva k právním řádům jednotlivých států.

Vyhlášení závaznosti kodexu ukončilo složité období právního řádu katolické církve, které nastalo po vydání výsledků II. vatikánského koncilu, v jejichž důsledku části CIC z roku 1917 pozbyly buď zcela faktické platnosti, nebo byly jako neživotné antikvovány. Vytvořila se paradoxní situace, v níž se staré právo dostalo do rozporu s teologií a z ní plynoucími novými univerzálními církevními zákony, upravujícími mnohé dílčí otázky odlišně od starého CIC. Pro vzniklý svérázný konglomerát norem se vžil termín „pokoncilní církevní právo",[20]) jehož složitost vyvolala na nižších stupních církevní struktury u některých okruhů norem (např. manželské právo) nejen nejasnosti, ale dokonce pochybnosti o tom, co je platné a co nikoli. Za této situace přineslo vyhlášení zákoníku očekávanou jistotu. Vatikán si vyhradil udělování souhlasu k překladům kodexu do národních jazyků a k jeho dalšímu publikování. Krátce po zpřístupnění jeho textu v latinském originálu a úředním italském překladu,[21]) začaly vycházet příručky reformovaného kanonického práva,[22]) pak jeho překlady[23]) a první komentáře (italský, německý).

Od vydání zákoníku a nabytí jeho účinnosti uplynulo příliš málo času na to, aby bylo možno podat jeho širší zhodnocení. Ostatně charakter našeho příspěvku to ani nedovoluje, ani to nebylo jeho cílem. Budiž proto stručně jen připomenuto — s vědomím toho, že výběr prvních výroků a soudů o nové kodifikaci je poznamenán nahodilostí — že v samém táboře kanonistů jsou vyslovovány dílčí výhrady k některým formálním a obsahovým rysům zákoníku, rovněž i k dalším praktikám uplatňovaným ve sféře kanonického práva.

Kritice byly podrobeny publikační zvyklosti. Zveřejňování církevních zákonů v AAS bylo označeno za zastaralé a bylo doporučeno přejít na systém uplatňovaný ve státním právu, kde předpisy vycházejí na souborech volných listů. Výhrada je dána tím, že jednou schválený kodex je stále vydáván v téže podobě, jak byl přijat, aniž by byly zaznamenávány změny, které mezitím nastaly. Uživatel CIC jej musí ustavičně uvádět v nejnovější stav, a to přesahuje možnosti a síly jednotlivce. Realizace návrhu by vyloučila nejasnosti a právní nejistotu, která byla typická pro kanonické právo v minulých 20 letech.

---

[20]) Jeho souhrnný přehled poskytuje např. obsažná publikace *Grundriss des nachkonziliaren Kirchenrechts* (herausgegeben von J. Listl, M. Müller, H. Schmitz). Fr. Pustet, Regensburg 1980.

[21]) Srv.: Codice di diritto canonico. Testo ufficiale e versione italiana, Unione editori cattolici italiani, Roma 1983.

[22]) Např.: N. Ruf, *Das Recht nach dem neuen Codex Iuris Canonici für die Praxis erläutert*. Herder, Freiburg-Basel-Wien 1983.

[23]) Anglický autorizovaný překlad (určený pro Austrálii, Kanadu, Nový Zéland, USA) vydalo nakl. Collins Liturgical Publications, London 1983; německý překlad (určený pro NSR, Rakousko, Švýcarsko, Záp. Berlín) nakladatelství Butzon und Bercker, Kevelaer 1984.

Politování je vyslovováno nad nezařazením partie o kontrole církevní administrativy cestou soudní, která byla v příslušném návrhu obsažena. Tato výhrada souvisí s další skutečností, totiž že po schválení konečného textu zákoníku uplynulo ještě 15 měsíců, než byl promulgován. V této době byla provedena, mezi jinými, i tato retuš osobami, které nebyly oficiálně jmenovány do kodexové komise, a přesto výsledný tvar zákoníku podstatně ovlivnily, aniž by vystoupily z anonymity.

Je přirozené, že první reakce jsou také rozdílné podle prostředí, odkud přicházejí — není je možno proto přeceňovat. Přesto uvedeme několik hodnocení: z laických kruhů, ze země, kde je katolíků menšina a z úst osoby, kterou Vatikán považuje za odpadlíka.[24])

Z amerických a australských zdrojů byly zveřejněny výhrady k úpravě rozvodového procesu. Kodex skončil totiž experiment, který tamním katolíkům omezil od roku 1970 čekací dobu na potvrzení rozvodu vysloveného státním právem na 12 měsíců. Úprava kodexu opět říká, že všechny rozvody musí být přezkoumány tříčlenným apelačním soudem (c. 1682), což rozvodový proces, jak dokládají statistické údaje, prodlužuje.

Švýcarští katolíci při papežově návštěvě ve Švýcarsku (12. 6.—18. 6. 1984) s ohledem na početní převahu protestantů a nedostatek katolického kněžstva v zemi, vyjádřili nespokojenost s tím, že kodex opět vyřazuje ženy ze zastávání církevních úřadů a označili tuto skutečnost za „dalekosáhlou diskriminaci poloviny věřících v církvi".

Suspendovaný dřívější arcibiskup M. Lefebvre, představitel tzv. tradicionalistů, kteří odmítají závěry II. vatikánského koncilu, se o kodexu vyjádřil následovně: „. . . nemůžeme pochopit, že papež podepsal církevní zákoník, ve kterém jsou zřejmé bludy."

Svrchu uvedená hodnocení, přes rezervovanost, s kterou je třeba je přijímat, naznačují přece jen jedno: rozporuplnost v hodnocení zákoníku a převahu kritiky. Jistě není ničím neobvyklým, že tak rozsáhlé dílo, jakým nový CIC je, není přijímáno s všeobecným souhlasem. Přesto se zdá, že v podtextu výhrad je společný jmenovatel, který si ovšem církevní zákonodárce nemůže připustit. Zákoník je jen zákoníkem „přizpůsobení", přizpůsobení se něčemu, co se mění a vyvíjí neustále, a co je leckde na Zemi už v jiném stadiu vývoje, než CIC zachycuje nebo, který spíše ani nechce a nemůže zachytit. Obsahuje proto v sobě jen snahu po dostižení společenské reality (a to ještě částečně), nikoli zřejmou snahu po anticipaci jejího vývoje. Církev však tuto perspektivu do svého práva vnést nemůže. Bude se jím vždy jen srovnávat se stavem, na jehož podobu má stále menší a menší vliv. Na tom nemohou změnit nic ani sebelepší subjektivní úmysly kodifikátorů ani sebekvalifikovanější prostředky jejich realizace.

---

[24]) Údaje byly vybrány z informačních materiálů Institutu SPVC MKČSR.

Příloha

Systematika CIC 1983:

KNIHA I VŠEOBECNÉ NORMY — De normis generalibus (k. 1—203)
Titul I — Církevní zákony (k. 7—22)
Titul II — Zvyky (k. 23—28)
Titul III — Všeobecné dekrety a instrukce (k. 29—34)
Tutil IV — Jednotlivé administrativní akty (k. 35—93)
Hlava I — Všeobecné normy
Hlava II — Jednotlivé dekrety a příkazy
Hlava III — Reskripty
Hlava IV — Privilegia
Hlava V — Dispenze
Titul V — Statuty a řády (k. 94—95)
Titul VI — Osoby fyzické a právnické (k. 96—123)
Hlava I — Kanonické podmínky fyzických osob
Hlava II — Právnické osoby
Titul VII — Právní úkony (k. 124—128)
Titul VIII — Vládní pravomoci církve (k. 129—144)
Titul IX — Církevní úřady (k. 145—196)
Hlava I — Osazování církevního úřadu
Článek 1 — Svobodné udělení
Článek 2 — Navrhnutí do úřadu
Článek 3 — Vyvolení
Článek 4 — Požádání
Hlava II — Ztráta církevního úřadu
Článek 1 — Zřeknutí
Článek 2 — Přeložení
Článek 3 — Odvolání
Článek 4 — Zbavení
Titul X — Promíčení (k. 197—199)
Titul XI — Počítání času (k. 200—203)

KNIHA II BOŽÍ LID — De populo Dei (k. 204—746)
Část I — O v Kristu věrných — De christifidelibus (k. 204—329)
Titul I — Práva a povinnosti v Kristu věrných (k. 208—223)
Titul II — Práva a povinnosti v Kristu věrných laiků (k. 224—231)
Titul III — O posvátných služebnících nebo-li o klericích (k. 232—293)

Hlava I — Výchova kleriků
Hlava II — O připsání nebo-li inkardinaci kleriků
Hlava III — Povinnosti a práva kleriků
Hlava IV — O ztrátě klerického stavu
Titul IV — Osobní prelatury (k. 294—297)
Titul V — Sdružování věřících (k. 298—329)
Hlava I — Všeobecné normy
Hlava II — Veřejná sdružení věřících
Hlava III — Soukromá sdružení věřících
Hlava IV — Zvláštní normy o laických sdruženích
Část II — Hierarchická struktura církve — De Ecclesiae constitutione hierarchica (k. 330—572)
Oddíl I — O nejvyšší autoritě církve (k. 330—367)
Hlava I — Římský velekněz a sbor biskupů
Článek 1 — Římský velekněz
Článek 2 — Sbor biskupů
Hlava II — Biskupský synod
Hlava III — Kardinálové svaté církve římské
Hlava IV — Římská kurie
Hlava V — Legáti římského velekněze
Oddíl II — Partikulární církve a jejich seskupení (k. 368—572)
Titul I — Partikulární církve a pravomoci v nich ustavené (k. 368—430)
Hlava I — Partikulární církve
Hlava II — Biskupové
Článek 1 — O biskupech obecně
Článek 2 — Diecézní biskupové
Článek 3 — O biskupech koadjutorech a auxiliářích
Hlava III — Zamezení a uprázdnění biskupského stolce
Článek 1 — Stolec zamezený
Článek 2 — Stolec uprázdněný
Titul II — Seskupení partikulárních církví (k. 431—459)
Hlava I — Církevní provincie a církevní obvody
Hlava II — Arcibiskupové
Hlava III — Partikulární koncily
Hlava IV — Biskupské konference
Titul III — Vnitřní uspořádání partikulárních církví (k. 460—572)
Hlava I — Diecézní synoda
Hlava II — Diecézní kurie
Článek 1 — Generální a biskupští vikáři
Článek 2 — Kancléř, jiní notáři a archivy
Článek 3 — Diecézní hospodářská rada a hospodář (o radě ve věcech hospodářských a ekonomovi)
Hlava III — Kněžská rada a sbor konzultorů
Hlava IV — Kapituly kanovníků
Hlava V — Pastorační rada
Hlava VI — Farnosti, faráři a vikáři farností
Hlava VII — Vikáři přespolní (Děkani obvodů)
Hlava VIII — Rektoři kostelů a kaplani
Článek 1 — Správcové kostelů
Článek 2 — Kaplani
Část III — Instituty Bohu zasvěceného života a společenstva apoštolského života — De institutis vitae consecratae et de societatibus vitae apostolicae (k. 573—746)

Oddíl I — Instituty Bohu zasvěceného života (k. 573—730)
Titul I — Všeobecné normy (k. 573—606)
Titul II — Řeholní společnosti (k. 607—709)
Hlava I — Řeholní domy, jejich zřízení a zrušení
Hlava II — Správa řeholních společností
Článek 1 — Představení a jejich rady
Článek 2 — Řeholní kapituly
Článek 3 — Řeholní majetek a jeho správa
Hlava III — Přijímání kandidátů do řehole a jejich výchova
Článek 1 — Přijímání do noviciátu
Článek 2 — Noviciát a výchova noviců
Článek 3 — Řeholní sliby
Článek 4 — Řeholní výchova
Hlava IV — Práva a povinnosti řeholních společností a jejich členů
Hlava V — Řeholní apoštolát
Hlava VI — Odloučení od řeholní společnosti
Článek 1 — Přechod z jedné řehole do druhé
Článek 2 — Vystoupení z řehole
Článek 3 — Propuštění z řehole
Hlava VII — Řeholníci — biskupové
Hlava VIII — Konference vyšších řeholních představených
Titul III — Světská společenství (k. 710—730)
Oddíl II — Společenství apoštolského života (k. 731—746)

KNIHA III UČITELSKÝ ÚKOL (POSLÁNÍ) CÍRKVE — De Ecclesiae munere docendi (k. 747—833)
Titul I — Služba Božího slova (k. 756—780)
Hlava I — Hlásání Božího slova
Hlava II — Katechetická výchova
Titul II — Misijní činnost církve (k. 781—792)
Titul III — Katolická výchova (k. 793—821)
Hlava I — Školy
Hlava II — Katolické univerzity a jiné vyšší studijní instituty
Hlava III — Univerzitní a církevní fakulty
Titul IV — O nástrojích společenské komunikace a zvláště o knihách (k. 822—832)
Titul V — Vyznání víry (k. 833)

KNIHA IV POSVĚCUJÍCÍ ÚKOL (POSLÁNÍ) CÍRKVE — De Ecclesiae munere sanctificandi (k. 834—1253)
Část I — Svátosti — De sacramentis (k. 840—1165)
Titul I — Svátost křtu (k. 849—878)
Hlava I — Udělování křtu
Hlava II — Udělovatel křtu
Hlava III — Křtěnci
Hlava IV — Kmotři
Hlava V — Důkaz o udělení křtu a jeho záznam
Titul II — Svátost biřmování (k. 879—896)
Hlava I — Udělování biřmování
Hlava II — Udělovatel biřmování
Hlava III — Biřmovanci
Hlava IV — Kmotři

Hlava V — Důkaz o udělení biřmování a jeho záznam
Titul III — Eucharistie — O nejsvětější Eucharistii (k. 897—958)
Hlava I — Slavení Eucharistie
Článek 1 — Vysluhovatel Eucharistie (O služebníku nejsvětější eucharistie)
Článek 2 — Účast na Eucharistii
Článek 3 — Posvátné obřady a vysluhování Eucharistie
Článek 4 — Čas a místo slavení Eucharistie
Hlava II — Uchování a uctívání nejsvětější Eucharistie
Hlava III — O příspěvku na celebrování mše
Titul IV — Svátost pokání (k. 959—997)
Hlava I — Udělování svátosti pokání
Hlava II — Udělovatel svátosti pokání
Hlava III — Kajícník
Hlava IV — Odpustky
Titul V — Svátost pomazání nemocných (k. 998—1007)
Hlava I — Udělování svátosti pomázání nemocných
Hlava II — Udělovatel svátosti pomazání nemocných
Hlava III — O těch, kterým se má udělovat svátost nemocných
Titul VI — Svátost kněžství (O stavu) (k. 1008—1054)
Hlava I — Udělování a udělovatel svátosti kněžství
Hlava II — Příjemci svátosti kněžství
Článek 1 — Podmínky na straně ordinanda
Článek 2 — Předpoklady ordinace
Článek 3 — Irregularity a jiné překážky (ordinace)
Článek 4 — O vyžádaných dokumentech a přezkoumání ordinandů
Hlava III — Záznam a osvědčení o vysvěcení
Titul VII — Svátost manželství (k. 1055—1165)
Hlava I — Pastorační péče a akta potřebná k celebraci sňatku
Hlava II — Rušící překážky všeobecně
Hlava III — Rušící překážky zvláště
Hlava IV — Manželský souhlas
Hlava V — Forma uzavření manželství
Hlava VI — Smíšená manželství
Hlava VII — Manželství uzavřená tajně
Hlava VIII — Účinky manželství
Hlava IX — Manželská odluka
Článek 1 — O roztržení pouta
Článek 2 — Rozdělení manželů za trvání pouta
Hlava X — Konvalidace manželství
Článek 1 — Jednoduchá náprava — konvalidace
Článek 2 — Základní náprava (sanatio in radice)
Část II — Ostatní úkony bohoslužebného kultu —
De ceteris actibus cultus divini (k. 1166—1204)
Titul I — Svátostiny (k. 1166—1172)
Titul II — Liturgie hodin (k. 1173—1175)
Titul III — Církevní pohřeb (k. 1176—1185)
Hlava I — Pohřební obřady
Hlava II — Pohřební obřady a odmítnutí církevního pohřbu
Titul IV — Uctívání svatých, svatých obrazů a ostatků (k. 1186—1190)
Titul V — Slib a přísaha (k. 1191—1204)

Hlava I — Slib
Hlava II — Přísaha
Část III — Posvátná místa a doby — De locis et temporibus sacris (k. 1205—1253)
Titul I — Posvátná místa (k. 1205—1243)
Hlava I — Kostely
Hlava II — Modlitebny a soukromé kaple
Hlava III — Svatyně
Hlava IV — Oltáře
Hlava V — Hřbitovy
Titul II — Posvátné doby (k. 1244—1253)
Hlava I — Sváteční dny
Hlava II — Dny pokání

KNIHA V SVĚTSKÉ STATKY CÍRKVE — De bonis Ecclesiae temporalibus (k. 1254—1310)
Titul I — Nabytí majetku (k. 1259—1272)
Titul II — Správa církevního majetku (k. 1273—1289)
Titul III — Majetkové smlouvy a zcizování majetku (k. 1290—1298)
Titul IV — Zbožné fundace a zbožné nadace (k. 1299—1310)

KNIHA VI CÍRKEVNÍ POSTIH — De sanctionibus in Ecclesia (k. 1311—1399)
Část I — Přečiny a tresty ve všeobecnosti — De delictis et poenis in genere (k. 1311—1363)
Titul I — O trestání přečinů obecně (k. 1311—1312)
Titul II — Trestní zákon a trestní příkaz (k. 1313—1320)
Titul III — Subjekt církevního trestu (k. 1321—1330)
Titul IV — Tresty a jiné postihy (k. 1331—1340)
Hlava I — Cenzury
Hlava II — Tresty očistné
Hlava III — Tresty léčebné
Titul V — Aplikace trestů (k. 1341—1353)
Titul VI — Zánik trestů (k. 1354—1363)
Část II — Tresty za jednotlivé přečiny — De poenis in singula delicta (k. 1364—1399)
Titul I — Přečiny proti víře a jednotě církve (k. 1364—1369)
Titul II — Přečiny proti církevním autoritám a svobodě církve (k. 1370—1377)
Titul III — Protiprávní osvojení církevních úřadů a přečiny v jejich vykonávání (k. 1378—1389)
Titul IV — Křivé obvinění (k. 1390—1391)
Titul V — Přečiny proti zvláštním povinnostem (k. 1392—1396)
Titul VI — Přečiny proti lidskému životu a lidské svobodě (k. 1397—1398)
Titul VII — Všeobecná norma (k. 1399)

KNIHA VII CÍRKEVNÍ SOUDNICTVÍ — De processibus (k. 1400—1752)
Část I — Církevní soudy všeobecně — De iudiciis in genere (k. 1400—1500)
Titul I — Soudní příslušnost (k. 1404—1416)
Titul II — Různé stupně a druhy církevních soudů
Hlava I — Tribunál I stupně
Článek 1 — Soudce
Článek 2 — Vyšetřující a referující soudci
Článek 3 — Prokurátor, obhájce obviněného a notář
Hlava II — Tribunál II. stupně
Hlava III — Tribunály apoštolské stolice
Titul III — Kázeň zachovávaná na soudech (k. 1446—1475)

Hlava I — Úloha soudců a soudních pomocníků
Hlava II — Řád soudního řízení
Hlava III — Soudní lhůty a odklady
Hlava IV — Místo soudu
Hlava V — Osoby v soudní síni a způsob zhotovování a uchovávání soudních spisů
Titul IV — Soudní strany (k. 1476—1490)
Hlava I — Navrhovatel a odpůrce
Hlava II — Soudní zástupce a odpůrce
Titul V — Žaloby a námitky (k. 1491—1500)
Hlava I — Žaloby a námitky všeobecně
Hlava II — Žaloby a námitky zvlášť
Část II — Sporný soud — De iudicio contentioso (k. 1501—1670)
Oddíl I — Sporný soud řádný (k. 1501—1655)
Titul I — Uvedení soudní záležitosti (k. 1501—1512)
Hlava I — Podání, kterým se zahajuje spor
Hlava II — O citaci a zveřejnění soudních aktů
Titul II — O ustavení sporu (k. 1513—1516)
Titul III — Trvání sporu (k. 1517—1525)
Titul IV — Dokazování (k. 1526—1586)
Hlava I — Výpovědi stran
Hlava II — Dokazování doklady
Článek 1 — Povaha a hodnověrnost dokladů
Článek 2 — Předložení dokladů
Hlava III — Svědkové a svědectví
Článek 1 — Kdo může být svědkem
Článek 2 — Připuštění a vyloučení svědků
Článek 3 — Zjišťování hodnověrnosti svědků
Článek 4 — Hodnověrnost svědectví
Hlava IV — Soudní znalci
Hlava V — Soudní ohledání
Hlava VI — Domněnky
Titul V — Důvody přerušení řízení (k. 1587—1597)
Hlava I — Nepřítomnost stran u soudu
Hlava II — Zásah třetího do soudní záležitosti
Titul VI — Zveřejnění soudních spisů, uzavření záležitosti a diskuse o záležitosti (k. 1598—1606)
Titul VII — Soudní výrok (k. 1607—1618)
Titul VIII — Napadení rozsudku (k. 1619—1640)
Hlava I — Zmateční stížnost proti rozsudku
Hlava II — Odvolání
Titul IX — Pravoplatně rozhodnutá věc a navrácení v předešlý stav (k. 1641—1648)
Hlava I — Pravoplatně rozhodnutá věc
Hlava II — Navrácení v předešlý stav
Titul X — Soudní náklady a bezplatné zastupování (k. 1649)
Titul XI — Výkon rozsudku (k. 1650—1655)
Oddíl II — Ústní sporný proces (k. 1656—1670)
Část III — Některé zvláštní procesy — De quibusdam processibus specialibus (k. 1671—1716)
Titul I — Manželsko-právní procesy (k. 1671—1707)
Hlava I — Důvody vyhlášení neexistence manželství

Článek 1 — Soudní kompetence
Článek 2 — Právo napadnout manželství
Článek 3 — Úloha soudců
Článek 4 — Dokazování
Článek 5 — Rozsudek a odvolání
Článek 6 — Dokumentační proces
Článek 7 — Všeobecné normy
Hlava II — Příčiny odluky manželů
Hlava III — Proces pro dispens od schváleného a nekonzumovaného manželství
Hlava IV — Proces při předpokládané smrti jednoho z manželů
Titul II — Příčiny vyhlášení neplatnosti ordinace (k. 1708—1712)
Titul III — Způsoby vyhnutí se soudům (k. 1713—1716)
Část IV — Trestní proces — De processu poenali (k. 1717—1731)
Hlava I — Předběžné šetření
Hlava II — Vývoj procesu
Hlava III — Řízení při náhradě škody
Část V — Způsob postupu při administrativních odvoláních a při přeložení a odstranění farářů — De ratione procedendi in recursibus administrativis atque in parochis amovendis vel transferendis (k. 1732—1752)
Oddíl I — Odvolání se proti administrativním dekretům (k. 1732—1739)
Oddíl II — Způsob postupu při odstranění a přeložení farářů (k. 1740—1752)
Hlava I — Způsob postupu při odstranění farářů
Hlava II — Způsob postupu při přeložení farářů

Das neue Gesetzbuch des kanonischen Rechts

Vladimír Kindl

Zusammenfassung

Im November 1983 trat der neue Kodex des kanonischen Rechts in Kraft. Der vorliegende Beitrag fasst die Gründe zusammen, weshalb die katholische Kirche des lateinischen Ritus das neue Gesetzbuch herausgab, informiert über den Verlauf und die wichtigsten Probleme der Kodifizierungsarbeiten und bringt eine eingehende Übersicht über die Systematik des neuen Kodex.

In Kürze werden die wesentlichsten Neuerungen analysiert; es wird auch auf die unterschiedliche Auffassung einiger Institute im Vergleich mit dem vorherigen Gesetzbuch aus dem Jahre 1917 (z.B. in der Rechtsstellung der Laien und Kleriker, in den ehelichen Beziehungen, im Vermögensrecht und in den Straf- und Disziplinarvorschriften) hingewiesen.

Abschliessend werden die ersten Reaktionen und Würdigungen der Kodifikation kommentiert.

VZNIK PRÁVA

Jana Sluněčková

Několik poznámek úvodem

Vznik a vývoj práva vykládají autoři, kteří se touto otázkou zabývají, různě. Je známa teorie některých sovětských autorů, kteří vznik práva kladou do období před vznikem státu. Tato otázka se řeší i tak, že vznik práva se datuje i do doby vzniku státu atd. Názory autorů, zabývajících se problematikou vzniku práva, jsou tedy velmi odlišné. Mezi mnoha názory lze kupř. citovat dva zcela rozporné. Prvý názor tvrdí, že „. . . současně se státem vzniká právo — specifický normativní systém (systém pravidel chování) sankciovaný státní mocí".[1]) Druhý názor dovozuje, že „. . . právo je starší než stát . . . stát vzniká spolu se zákonem (a nikoli s právem), zákon vzniká spolu se státem".[2])

Otázka vzniku práva jako společenského jevu je v současné době sledována zejména sovětskými historiky a teoretiky státu a práva. Někteří autoři hovoří i o raně třídním státu a raně třídním právu, přičemž se opírají o poznatky archeologické a etnografické. Přebírají od Childea[3]) pojem neolitická revoluce, se kterým operují a zkoumají význam této revoluce pro právní vědu.[4])

Otázka vývoje vzniku práva je nesporně otázkou značně složitou. Právo, stejně jako stát, je nadstavbovým jevem. Je tedy nepochybné, že ve všech státních společnostech je mezi státem a právem úzký vztah. Jestliže si panující třída vytvoří státní mechanismus jako nástroj své politické moci ve společnosti a uvědomí si, že právo je důležitým regulátorem společenských vztahů, začne zcela záměrně sociálně třídně právem regulovat společenské vztahy.

Zároveň je však dlužno poznamenat, že klasikové marxismu-leninismu rozeznávají nadstavbu politickou a právní.[5]) Již z tohoto faktu vyplývá, že právu a státu přiznávají relativní samostatnost. Ale z tohoto závěru lze dovodit i to, že právo

---

[1]) K u č e r a a kol.,: *Obecné teorie státu a práva, díl I.*, Orbis, Praha 1976, str. 16.

[2]) M a l c e v D. V.: *Socialnaja spravedlivosť i pravo*, Mysl, Moskva 1977, str. 232—234.

[3]) Viz. C h i l d e G.: *Na prahu dějin*, Orbis, Praha 1966, str. 43.

[4]) Viz kupř. P e r š i c A. I.: *Periodizacija pervobytnoj istorii* (sostajanije problemy), in: *Voprosy istorii*, 1980, str. 3. Viz kupř. i B e n g e r o v A. B.: *Význam archeologie a etnografie pro právní vědu*, in: *Právník*, 1983, č. 10.

[5]) Viz M a r x K., E n g e l s B.: *Vybrané spisy sv. I*, Svoboda, Praha 1950, str. 370.

se státem se ve svém vývoji podmiňují, opírají se o sebe. Právo se v procesu svého vývoje a v procesu vývoje společnosti, ve které se třída ekonomicky vládnoucí stává třídou panující, stále více projevuje jako vůle panující třídy, přičemž vynucení této vůle je podpořeno autoritou státu, státním donucením.

V úvahách nad problémy vzniku státu jsem vycházela z pregnantního vyjádření K. Marxe v jeho Úvodu ke Kritice politické ekonomie, kde píše: „Ve společenské výrobě svého života vstupují lidi do určitých, nutných, na své vůli nezávislých vztahů, výrobních vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni jejich materiálních výrobních sil. Souhrn všech těchto výrobních vztahů tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reálnou základnu, nad niž se zvedá právní a politická nadstavba a které odpovídají určité formy společenského vědomí. Způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec.“[6])

To za prvé znamená, že základem všech společenských vztahů jsou koneckonců poměry ekonomické. To je nejenom vlastnictví výrobních prostředků, ale ekonomické poměry ve všech jejich podobách a dimenzích. Tím ovšem neminím, že ekonomické poměry lze redukovat pouze na ekonomickou základnu. Za druhé to znamená, že tyto poměry tvoří ekonomický základ, ale tvoří i vše, co z tohoto základu a na něm ve společnosti vyrůstá. Za třetí nám myšlenka K. Marxe naznačuje i další možný závěr, že společenská nadstavba — politická a právní — nemůže být „vyšší“, než je základna společnosti. A za čtvrté úlohu vědomí a jeho vliv na jednání lidí nelze podceňovat, neboť „. . . lidské vědomí objektivní svět nejenom odráží, nýbrž jej i tvoří“.[7])

Volní společenské vztahy se vyvíjejí v závislosti na dané ekonomické základně. Zároveň je však si třeba uvědomit, že výrobní vztahy (tedy vztahy materiální) jsou rovněž vztahy mezi lidmi, ale jako rozhodující vztahy podstatně ovlivňují život člověka, postavení jedince a sociální skupiny ve společnosti.

I když se volní společenské vztahy vyvíjejí v závislosti na dané ekonomické základně, nacházejí se mimo rámec ekonomiky. Patří do oblasti nadstavby. Jsou potom determinovány a formulovány i převládajícími a působícími formami společenského vědomí a panující ideologií. A jsou i ovlivněny vztahy mezi třídami, jež se projevují zejména v politice panující třídy ve společnosti.

Tedy: vznik a vývoj práva je podmíněn ekonomickou základnou dané společnosti v konečné instanci. Působí na něj i vztah mezi třídami dané společnosti a zároveň i všechny součásti společenské nadstavby, působící formy vědomí a zejména ideologie panující třídy. Právo pak zpětně jako součást nadstavby a jako vůle panující třídy ovlivňuje vývoj a pohyb ekonomické základny společnosti.[8])

---

[6]) Marx K., Engels B.: tamtéž.
[7]) Lenin V. I.: *Spisy sv. 38*, Praha, SNPL, 1960, str. 213.
[8]) Viz Marx K., Engels B.: *Vybrané spisy sv. I*. Svoboda, Praha 1950, str. 370.

Někteří sovětští autoři, kupř. G. V. Malcev a E. L. Rozin,[9]) docházejí k závěru, který jsem již zmínila, že právo existovalo již v rodové společnosti. Se vznikem státu, podle těchto autorů, vzniká zákon. Své názory dokládají tito autoři některými citáty z děl K. Marxe a B. Engelse.

Řešení těchto otázek vyžaduje skutečně exkurz do historie. Nelze je řešit stanovením hypotéz podepřených citáty klasiků marxismu-leninismu. Konečně byli to právě oni, kdo zdůrazňovali, že ke každé otázce je třeba přistupovat „. . . z hlediska toho, jak daný jev v dějinách vznikl, jakými hlavními etapami ve svém vývoji prošel a z hlediska vývoje" pak prozkoumat, „čím se daná věc stala dnes".[10])

Jestliže se zamýšlím nad těmito problémy, docházím k závěru, že zdaleka nejsou ještě naší historií a teorií státu a práva vyřešené. K ilustraci tvrzení o nedostatečném řešení těchto otázek lze uvést dvě úvahy či spíše dva závěry klasiků marxismu-leninismu, kterým přiznává marxisticko-leninská teorie a historie státu a práva mimořádný význam.

V Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu naznačil B. Engels zajímavou myšlenku o tom, že stát vzniká nejenom jako nástroj nadvlády jedné třídy nad druhou, ale i „z potřeby brzdit třídní rozpory".[11])

V Manifestu Komunistické strany pak vyslovili K. Marx s B. Engelsem závěr, který směřuje ke kritice buržoazních názorů a jimž definujeme podstatu práva: „Vždyť vaše ideje samy jsou výtvory buržoazních výrobních a vlastnických vztahů, jako je vaše právo jenom vůlí vaší třídy povýšenou na zákon, vůlí, jejíž obsah je určován materiálními životními podmínkami vaší třídy."[12])

Domnívám se, že myšlenku B. Engelse o tom, že stát vznikl i z potřeby brzdit třídní rozpory lze vztahovat i na vznik práva. Právo potom z tohoto hlediska je souborem pravidel chování, jež prosazuje a chrání zájem panující třídy ve společnosti. Zároveň ale i právní pravidla chování stanoví hranice, jež panující třída, resp. příslušník panující třídy ve vztahu k příslušníkům tříd vykořisťovaných přestoupit nemůže, nechce-li porušit právo. Tak jsou do značné míry stanoveny hranice vykořišťování člověka člověkem apod. I tato skutečnost je ale ku prospěchu panující třídy, neboť třída zůstává panující jen po tu dobu, dokud má nad kým panovat.

Otázka práva jako „vůle panující třídy povýšené na zákon" je složitější. Nikoli každá vůle panující třídy, i když je determinována materiálními podmínkami této třídy ve společnosti, se přeměňuje v právo, natož, aby tvořila podstatu práva. Změna ve „vůli panující třídy" se spíše projevuje v politice a teprve tehdy, jde-

---

[9]) Viz Malcev D. V.: *Socialnaja spravedlivosť i pravo*, Mysl, Moskva 1977, str. 232—234. Viz i Rozin E. L.: *K. Marx a B. Engels o sootnošeniji prava i zakona*, in: *Aktualnyje problemy socialističeskogo gosudarstva i prava*, Moskva 1974, str. 130—133.

[10]) Lenin V. I.: *Spisy sv. 29*, SNPL, Praha 1955, str. 467.

[11]) Marx K., Engels B.: *Vybrané spisy sv. II*, Svoboda, Praha 1950, str. 333.

[12]) Marx K., Engels B.: *Spisy sv. 4*, SNPL, Praha 1958, str. 443.

-li o „vůli" trvalou, projeví se taková změna i změnou práva; spíše pak se ale projeví změnou interpretace právních norem. A dále, ani změny, k nimž dochází v ekonomice (v základně společnosti), nepůsobí na právo bezprostředně, ale zprostředkovaně, přes politiku. Politika se v tomto případě jeví jako koncentrovaný výraz ekonomiky, je rozhodným zprostředkujícím článkem mezi ekonomikou a právem. Přitom právo si zachovává relativní autonomii na dílčích proměnách politiky a vystupuje spíše jako stabilizující moment společenských vztahů.

Stát a právo jsou jevy, které lze definovat pouze sporadicky. Mnoho rozporných názorů vzniká, podle mé domněnky, právě proto, že tyto jevy autoři definují z různých aspektů. Stát a právo tvoří systémy prvého řádu. Podat definici systému prvého řádu, která by obsáhla celý jev v jeho styku s okolním světem, je velmi těžké. Při tvorbě definice, jak zdůraznil V. I. Lenin, je třeba k předmětu přistoupit logickodialekticky: za prvé, jestliže skutečně chceme předmět uchopit, musíme prostudovat a obsáhnout „všechny jeho stránky, všechny vztahy a ‚zprostředkování'; toho však nikdy úplně nedosáhneme, ale je to právě požadavek všestrannosti, který nás uchrání před chybami a ustrnutím na mrtvém bodě". Za druhé, předmět je potřebné vidět vždy v pohybu, ve změně, v jeho styku s okolním světem. Za třetí lidská praxe „*musí být zahrnuta do plné ‚definice předmětu i jako kritérium pravdy i jako praktické měřítko předmětu s tím, co člověk potřebuje*" (podtrhla autorka). Za čtvrté, „abstraktní pravda neexistuje, pravda je vždy konkrétní".[13]) A je třeba jen dodat, že i teoreticky vyjádřená pravda musí být konkrétní.

Definice státu a definice práva zřejmě nemohou být podány tak, aby postihly tyto jevy v úplnosti, v jejich pohybu a zároveň i jako „kritérium pravdy i jako praktické měřítko předmětu s tím, co člověk potřebuje". Neboť každý, kdo definuje právo, a každý, kdo definuje stát, definuje tyto jevy z hlediska potřeby jejich zkoumání, rozvoje či působení na ně atd. A skutečnost, že dosud neexistuje jediná a provždy platná definice práva a jediná a pro vždy platná definice státu tomuto názoru nasvědčuje.

Jestliže někteří autoři docházejí k závěru, že „. . . pouze takové charakteristické rysy práva, jakými jsou jeho obsah, forma, způsob zajištění, vzaté ve své celistvosti, stejně jako systém informace o právních normách umožňují odlišit právo od jiných normativních regulátorů (morálních, metodologických, manželsko-rodinných, korporativních apod.)",[14]) přičemž nevysvětlují, co je obsah práva, co tvoří formu práva, jak je dodržování právních norem zajištěno, problém spíše zamlžují, než vysvětlují. Korporativní normy či normy morálky mohou mít v některých případech totiž stejný obsah a obdobnou formu jako normy práva. Systém informace o těchto normách může být podobný jako u práva, a dokonce

---

[13]) Lenin V. I.: *Spisy sv. 32*, SNPL, Praha 1955, str. 92.

[14]) Vengerov A. B.: *Význam archeologie a etnografie pro právní vědu*, in: *Právník č. 10*, 1983, str. 964.

i způsob zajištění dodržování těchto norem je založen na donucení. Kupř. normy tzv. církevního práva mají formu a obsah, odpovídající určitému historickému typu právních norem. Způsob jejich zajištění je založen na donucení a informace o těchto právních normách je zajištěna obdobným způsobem jako informace o normách práva. A konečně s každou větší aglomerací obyvatel, jež v historii vznikla a která si vynutila dělbu práce a tím i řízení některých ekonomických procesů, vzniká specializovaný aparát (mnohdy kněžský), vynucující účast na některých pracích. A i tady vznikají pravidla chování, k jejichž dodržování jsou obyvatelé aglomerace nuceni. Vzniká tedy otázka, kdy lze hovořit v těchto případech o právních pravidlech chování a zda konkrétní aglomerace tvoří státní útvar či nikoli. V této souvislosti nezbývá než poněkud teoretizující zamyšlení nad formou a obsahem pravidla chování, které však nepovažuji za zbytečné.

Zamýšlíme-li se totiž nad formou a obsahem pravidla chování a formou a obsahem právního pravidla chování, dovodíme, že forma a obsah jsou spolu spjaty. To však neznamená, že jedno pravidlo chování, které zachovává po několik století či tisíciletí stejnou formu, má i po století či tisíciletí stejný obsah.

Obsah práva je rozvedením podstaty práva do konkrétnosti a naopak ve svém zobecnění se obsah práva stává podstatou práva.[15])

Hovoříme-li o formě práva, je třeba rozeznávat vnější formu práva, která je právně kvalifikovaným způsobem přeměny (objektivizace) „konkrétní vůle panující třídy (tj. obsahu práva) v obecně závaznou normu (resp. v soubor obecně závazných norem), vynutitelnou státem" a dále vnitřní formu práva, která se jeví jako normativní strukturalizace „v právní normě (popřípadě v homogenním souboru právních norem — v právním institutu)".[16])

Podstatou práva je, jak jsem již zmínila, vůle panující třídy povýšená na zákon. Tato podstata práva se opírá o hlubší podstatu, kterou tvoří materiální podmínky života panující třídy ve společnosti. V této souvislosti je třeba přitakat názoru L. S. Javiče, který rozeznává několik úrovní podstat práva: „. . . vůle panující třídy povýšená na zákon," píše L. S. Javič, „je podstatou práva prvého řádu . . . podstatou práva druhého řádu jsou nároky jednotlivců a skupin a právní a politické přiznání jejich zájmů, které jsou diktovány mnoha podmínkami, ale v prvé řadě objektivními potřebami výroby a směny" atd.[17])

Právo jako systém pravidel chování vyjadřuje a hájí zájem panující třídy či vrstvy panující třídy. Ale zájmy nevznikají ve společnosti pouze jako výsledek

---

[15]) „Obsah práva je rozvinutím a obohacením podstaty práva cestou konkretizace obecné vůle panující třídy z hlediska třídního poslání, cílového zaměření a účelu právního řádu a jednotlivých forem." Kučera E. a kol.: *Obecná teorie státu a práva, díl I.*, Orbis, Praha 1976, str. 170.

[16]) Kučera E. a kol.: citovaná práce, str. 179 a 183.

[17]) L. S. Javič dále píše: „. . . a) jsou podstaty různé úrovně, b) podstaty v sobě zahrnují rozpory, c) jsou stabilní, tvoří základ jevů a předmětů, ale stále se rozvíjejí, mění se." Javič L. S.: *Občaja teorija prava*. Leningrad, Izdatelstvo leningradskogo univerziteta, 1976, str. 86, 88, 90.

lidské vůle a lidského vědomí. V podstatě je vytvářejí ekonomické vztahy mezi lidmi. „Když vznikly, odrážejí se tak či onak ve *vědomí* lidí. Abychom mohli hájit určitý zájem, musíme si jej uvědomit. Proto je možné a nutné pohlížet na každou soustavu pozitivního práva jako na produkt vědomí. Není to však vědomí lidí, které vyvolává v život zájmy, jež právo obhajuje, a proto také vědomí neurčuje obsah práva; ale stav společenského vědomí (společenská psychologie) daného období určuje *formu, která v hlavách lidí odráží daný zájem*."[18])

Přiznáme-li platnost závěru, že obsah práva je určen podstatou práva a je rozvedení podstaty práva do konkrétnosti a přiznáme-li platnost závěru, že forma práva je určena stavem společenského vědomí v daném období, přičemž je spjata s obsahem práva, můžeme dovodit i závěr o tom, že v třídně rozdělených společnostech může forma pravidla chování (právního pravidla chování a v některých případech i forma právního odvětví) být zachována, přičemž pravidlo chování (právní pravidlo chování či právní odvětví) má již odlišný obsah. Tato úvaha platí zejména pro vykořišťovatelské společnosti, kterým je všem vlastní vykořisťování jedné části společnosti druhou. Společenské vědomí všech staletí se „. . . totiž přes všechnu rozmanitost a rozdílnost pohybuje v určitých společenských formách — formách vědomí, které úplně zmizí s úplným zánikem protikladu tříd".[19])

Ke vzniku práva, normativního systému, pro něž je charakteristické státní donucení, dochází v dlouhodobém vývojovém procesu. Právo začíná vznikat se vznikem politické moci ekonomicky silnější třídy či spíše ekonomicky silnější skupiny třídy svobodných, v rozpadající se rodové společnosti. Avšak než tato měnící se pravidla chování nabudou charakteru norem práva a zejména pak charakteru právních norem v současném smyslu slova (moderního práva užívaného v modernich společnostech k regulaci společenských vztahů), musí projít dlouhým procesem vývoje.

Každý pokus, směřující k vysvětlení vzniku pravidel chování a vývoje a vzniku právních pravidel chování zůstává v hranicích hypotézy. Otázku vývoje a vzniku práva, zejména v současném období, považuji za tak důležitou, že se o její vysvětlení pokusím. Jsem si vědoma toho, že rovněž i mé vysvětlení zůstává pouhou hypotézou. Je hypotézou pracovního charakteru, která by měla posloužit k řešení dalších otázek, jako je kupř. otázka vzniku a vývoje právního vědomí, otázka odumírání práva atd.

Děkuji doc. dr. Miloslavu Doležalovi a prof. dr. Jaromíru Kinclovi, DrSc. za upřímně míněné rady, podporu mého úsilí při zpracování problému a připomínky, vyplývající z jejich hlubokých znalostí.

---

[18]) Plechanov G. V.: *Vybrané filosofické spisy sv. II.* SNPL, Praha 1960, str. 241—242.
[19]) Marx K., Engels B.: *Spisy sv. 4.* SNPL, Praha 1958, str. 448.

1. Pravidla chování a rodová společnost

Proces vývoje rodové společnosti a proces vývoje a vzniku pravidel chování je jistě složitějším, než jak bude popsán v této kapitole. Pouhý nástin, který v této kapitole podám, nemůže tyto složitosti a celý proces postihnout.

Nehodlám však zaznamenat proces vývoje rodové společnosti, ale genezi pravidel chování a posléze, v kapitolách dalších, jejich přeměnu v pravidla právní. Je zřejmé, že vznik a vývoj pravidel chování a jejich přeměnu v pravidla právní nelze jinak vyložit než ve vztahu k procesu vývoje společnosti.

Je tomu tak proto, že vývoj společnosti je podmíněn produkcí a reprodukcí bezprostředního života. Jde o produkci a reprodukci dvojího druhu. Jednak je to produkce potřeb nutných k životu, tj. potravy, oděvů, bydlení a nástrojů, jednak produkce cizího života plozením. Produkce bezprostředního života se pak jeví jako dvojitý vztah: Za prvé vztah přirozený a za druhé vztah společenský. Jestliže pohlížíme na produkci života jako na vztah společenský, jde vždy o součinnost „. . . většího počtu individuí bez ohledu na to, za jakých podmínek, jakým způsobem a k jakému účelu".[20])

Každý vývojový stupeň společnosti, jemuž je vlastní určitý výrobní způsob, je zároveň i charakteristický určitým způsobem součinnosti lidí, určitými vztahy mezi lidmi, jež dříve či později regulují i určitá pravidla chování platná pro konkrétní společnost. Lidé totiž nemohou spolu žít, aniž by se jejich spolužití řídilo pravidly chování.

V procesu vývoje společnosti se tedy postupně vyvíjely i vztahy mezi lidmi. A jakmile začíná vznikat a rozvíjet se primitivní výroba životních potřeb, je nutné postupy této výroby zafixovat v pravidla chování, je nutné v pravidla chování zafixovat i způsob rozdělování atd. Tak jak se živelně zrodily vztahy mezi lidmi, tak i pro opakující se vztah mezi lidmi vzniká pravidlo chování, posléze uznávané jako jedině správné a možné.[21])

Ke zrodu vztahů mezi lidmi začíná docházet postupně, tak jak se z člověka v biologickém pojetí stává člověk v pojetí filozofickém. Člověk, jehož kultura se rodí ve starším období paleolitu, musí ke vzniku této kultury projít vývojem soustředěným do období čítajícího dvě stě tisíc až dva milióny let.

Archeologové nalézají stopy záměrné činnosti lidí, žijících v období staršího paleolitu, velmi sporadicky. „Tehdejší člověk byl dosud organickou součástí přírody — biocenózy či lépe řečeno biogeocenózy. Podstatnější její změny musely vyvolat změny na člověku, na jeho prvotní společnosti i na jeho projevu, kultuře. Výkyvy teplot ve staropleistocenních glaciálech a na interglaciálech nebyly ještě tak extrémní jako později a patrně formu biocenózy znatelně

---

[20]) Marx K., Engels B.: *Vybrané spisy sv. II*, Svoboda, Praha 1950, str. 43.
[21]) Viz Lenin V. I.: *Spisy sv. I*, SNPL, Praha 1951, str. 147—148.

neovlivňovaly. Snad proto byl počáteční vývoj lidské kultury velice dlouhý a relativně stejnorodý."[22])

Učinit si představu o vývoji lidských společenství v dalším období, tj. v období středního paleolitu, je rovněž značně nesnadné. Archeologické nálezy, o něž se můžeme při zkoumání vývoje života člověka tohoto období opřít, téměř neposkytují možnost hodnotit to, co později, po vzniku společnosti, nazýváme společenskou nadstavbou. Jde nepochybně o období, ve srovnání s předchozím obdobím, rozvinutější. Avšak lov a sběr plodin stále zůstávají hlavním zdrojem obživy člověka.

Lov je však organizován kolektivně a stává se akcí celé tlupy nebo spíše akcí zdatných příslušníků tlupy. Lidé žijí ve společenstvích o více než dvaceti členech v jamách, jeskyních či ochranných chatrčích, které si stavějí. Vznikají již i diferencované nástroje jako škrabadlo a drásadlo. Obráběcí techniky přírodního materiálu jsou rozvinutější a chovají v sobě možnosti dalšího vývoje a dalších vzniků nových obráběcích technik, např. opracování pazourku levalloiskou technikou, druhotné tvrzení materiálu ohněm apod.

K „prudkému" rozvoji pravěké techniky dochází v období mladého paleolitu. Vznikají dokonce i jakési pravěké dílny nebo spíše místa výroby, ve kterých jsou vyráběny značně diferencované nástroje: škrabadla, drásadla, hroty, ostré a dlouhé čepele, tenké čepelky s břity, rydla apod. K vytvoření takových nástrojů je třeba vhodného materiálu; rozvíjí se proto prospektorská činnost, založená na empiricky získaných znalostech a na schopnosti rozlišit určité minerály a horniny.

Rozvoj pravěké techniky musel nepochybně ovlivnit i rozvoj toho, co později nazveme společenskou nadstavbou. Lidé, žijící v období mladého paleolitu, mají značně rozvinutou kulturu. Mladopaleolitické umění je proslulé neobyčejnou dokonalostí, kterou lze hodnotit i současnými měřítky. Archeologické nálezy z období magdalénské kultury přinášejí doklady o monumentálních nástěnných jeskynních malbách, o drobné zvířecí plastice, špercích, soškách žen apod. Mnohé z těchto výtvorů umělecky neobyčejně vyváženého člověka navozují možnost závěru o existenci ceremonií spojených s kultem.

Rituální pohřby, abstraktní malby a celý způsob života člověka (včetně faktu, že zdrojem obživy i nadále je lov) podmiňují u některých autorů vznik domněnky o existenci víry člověka v duši. G. Childe kupř. píše, že v magdalenské kultuře mladšího paleolitu existovali již umělci, jejichž umění a činnost byly spojeny s magií a kultem.[23]) Kult v této době byl zcela jistě nejvyspělejší formou vědomí. To znamená, že nutně ovlivnil i další rodící se formy vědomí, jako např. vědomí estetické, morální apod., a zpětně ovlivnil i to, co později nazveme základnou společnosti.

---

[22]) Pleiner R., Rybová A. a kol.: *Pravěké dějiny Čech*, Academia, Praha 1978, str. 111.
[23]) Childe G.: *Na prahu dějin*, Orbis, Praha 1966, str. 42.

Jestliže lidé respektují fakt odlišného postavení rodového kouzelníka, šamana (a archeologické nálezy, hovořící o tom, že šaman, kouzelník, žil oddělené od rodiny, tomu nasvědčují), regulují rovněž svůj vztah k němu určitými pravidly chování. Není totiž myslitelné, že by se odlišné postavení člověka ve vztahu k lidem druhým zformovalo, aniž by prošlo vědomím lidí.

Vědomí je od svého vzniku společenským produktem. Nejprve je to vědomí o nejbližším okolí, jež lze poznávat smysly. Je to vědomí o souvislosti, třebaže omezené, s dalšími jedinci, mimo jedince, který si uvědomuje sebe samotného. Omezený vztah člověka k přírodě je podmíněn omezenými vztahy mezi lidmi. A omezené vzájemné vztahy mezi lidmi determinují „jejich omezený vztah k přírodě právě proto, že příroda takřka ještě vůbec není modifikována dějinami, a naproti tomu vědomí nutnosti stýkat se s okolními individui je počátkem vědomí toho, že člověk vůbec žije ve společnosti."

V období magdalenské kultury mladšího paleolitu, kdy člověk umí již vyrábět diferencované nástroje, na kterých je do značné míry závislý výsledek lovu, kdy má výraznou schopnost uměleckého vyjádření okolního světa, kdy tvoří a *hromadí* nástroje, plastiky, sošky a šperky, vzniká nutně i vztah člověka k věci. To znamená, že vzniká i vztah mezi členy pravelkorodiny, který můžeme nazvat osobním vlastnictvím věcí movitých. Je to období *vzniku* soukromého vlastnictví, neboť „soukromé vlastnictví v pravém slova smyslu . . . začíná vlastnictvím movitostí".[24])

V období mladého paleolitu vzniká, podle mého názoru, společnost. Avšak tato společnost je ještě společností na velmi nízké úrovni. Počet členů této společnosti je rovněž nízký a také vztahy mezi nimi nejsou zdaleka ještě tak rozvinuté, jako budou v dalších vývojových obdobích rodové společnosti.

Někteří autoři na základě četných nálezů ženských plastik a soch dovozují, že již v období magdalenské kultury vzniká matriarchát.[25])

Další pak uvádějí, že právě tomuto období jsou vlastní bohatěji vybavené pohřby mužských jedinců a že rovněž do tohoto období jsou datovány nálezy tzv. velitelských holí, a to právě ve hrobech mužských. Rozpory v uctívání jedinců mužských a jedinců ženských navozují těmto autorům myšlenku o tom, že ženský princip mohl být stabilnějším a směrodatným. Praktické vedení skupiny však, podle nich, bylo svěřeno schopnému a silnému jedinci — muži — který požíval pro své skutečné zásluhy úměrně větší úcty než jiní.[26])

Je složité blíže datovat období, ve kterém vzniká matriarchát. A navíc tato otázka není v souvislostech, kterými se zabývám, rozhodující. Rozhodujícím se mi jeví fakt, že *společnost lidí se vyvíjí obecnou vývojovou cestou, přičemž každý národ má zároveň i svůj vlastní osobitý vývoj*. Lze pak konstatovat i to, že u kmenů nedostatečně rozvinutých, pro jejichž obživu byl rozhodující sběr

---

[24]) Marx K., Engels B.: *Spisy sv. 3*, SNPL, Praha 1958, str. 75.

[25]) Viz kupř. Každan A. P.: *Náboženství a ateismus ve starověku*, Orbis, Praha 1960, str. 9.

[26]) Viz Pleiner R., Rybová A. a kol.: *Pravěké dějiny Čech*. Academia, Praha 1978, str. 148.

plodů a lov, se matriarchát vyvinul jen nepatrně. U kmenů, jež dospěly dále ve svém vývoji a pro jejichž obživu bylo rozhodujícím obdělávání půdy zahradnickým způsobem, lze naopak zaznamenat značně rozvinutý matriarchát.[27])

Je tomu tak proto, že rozhodující role ve společnosti náležela vždy těm, na nichž byla společnost materiálně závislá. Matriarchát pak se svou vládou mateřského práva je prvou organizovanou, i když ranou společností. „Odpovídají mu proto rané, primitivní formy hmotné kultury a hospodářství, nejstarší formy manželství společenských vztahů a duchovní kultury."[28])

Skutečnost, že žena má rozhodující ekonomickou úlohu, tedy, že zahradnickým způsobem[29]) zabezpečuje obživu rodiny, se projevuje i jejím vedoucím postavením v rodě. Vzniká mateřské právo se všemi známými a v mnoha pracích uvedenými rozděleními rodů, uspořádání rodiny a příbuzenství, dědického práva, vlastnictví nástrojů, pracovních předmětů atd.

Již zde na nejnižším organizovaném stupni rodové společnosti se hovoří o právu, dědění, uspořádání příbuzenských vztahů, o rodině atd. Avšak tyto pojmy jsou obsahově zásadně *odlišné* od pojmů právo, vlastnictví, dědění, rodina, jež jsou vlastní společnosti státní. Jsou obsahově odlišné proto, že matriarchát je sice společností organizovanou, ale společností organizovanou nikoli třídně. Obsah pravidel chování užívaných v rodové společnosti odpovídal stupni výroby, dělby práce a společenské struktury, jichž rodová společnost dosáhla. Svou formou pak pravidla chování odpovídala stavu společenského vědomí. Ale jak silná byla a jak silně byla zafixována ve vědomí lidí, dokazuje skutečnost, že některá z nich přežila až do doby prakticky nedávné.[30])

Dodržení pravidel chování, která v této době vznikla v rodě, se stalo na velmi dlouhé období životní nutností. Vzhledem k nízkému stupni společenské výroby bylo dodržení pravidel chování otázkou života a smrti. Příslušník rodu byl zcela integrován do života rodu, byl zcela závislý na společnosti. Rod chování a rozhodování příslušníků společnosti plně ovlivňoval a prostřednictvím rodových institucí působil tak, že příslušníci rodu se zcela ztotožňovali s rodovými normativními systémy. Příslušník rodu vystupoval proto vždy jako člen určité společnosti. Neměl jiné volby než spontánně dodržovat pravidla chování rodu dobrovolně. Přitom ale členové společnosti si nepředstavovali souhrn vztahů, ve kterých žili, jako něco určitého, uceleného, prodchnutého určitou zásadou, naopak, nevědomky se přizpůsobovali těmto vztahům a neměli o nich jako o zvláštních historických vztazích žádné představy.

Rozvoj společenské výroby, zejména pak rozvoj domácího řemesla, chov dobytka a rozvoj zemědělství, se odráží v uspořádání společnosti. Člověk se

---

[27]) Viz K o s v e n M. O.: *Matriarchát*. Melantrich, Praha 1952, str. 13.
[28]) K o s v e n M. O.: citovaná práce, str. 11.
[29]) Viz M a r x K., E n g e l s B.: *Vybrané spisy sv. II*. Svoboda, Praha 1950, str. 322.
[30]) Viz kupř. K o v a l e v s k i j M.: *Rodovoj byt*. S. Peterburg, Tipogr. Akc. Abšč. Brokrauz-Jefron, Pračešnyj per. no 6, 1911, str. 111.

z přiživnika přírody mění v jejího aktivního partnera. Ovšem tomu, aby se člověk změnil v aktivního partnera přírody, musela napomoci příroda samotná podnebným zvratem, který ukončil pleistocénní epochu. Evropské podnebí se změnilo v podnebí mírného pásma a středomořské a předoasijské teplé stepi se změnily v pouště s oázami.

Zvratem ve výrobním způsobu bylo zasetí vhodných semen do vhodné a obdělané půdy, semen, která vyrostla v obilí. „Společenství, které to dělalo, začalo tím aktivně produkovat potraviny a zvětšovat své zásoby. . . . To byl první krok neolitické revoluce . . .“[31])

Tyto změny vedou totiž jednak ke vzniku nadvýrobku, jednak dochází i k potřebě většího množství pracovních sil, než tomu bylo dříve. Postupně se proto vytváří zcela nová instituce — instituce otroctví. Válečný zajatec se přeměňuje v otroka; netřídní společnost se rozděluje ve společnost třídní. „Z první velké společenské dělby práce,“ napsal B. Engels, „vzniklo první velké rozštěpení společnosti do dvou tříd: na otroky a pány, vykořisťovatele a vykořisťované.“[32])

---

[31]) Childe G.: *Na prahu dějin*, Orbis, Praha 1966, str. 43.

[32]) Marx K., Engels B.: *Vybrané spisy sv. II*, Svoboda, Praha 1950, str. 323.

I otázka vzniku otroctví je v současné době diskutována zejména sovětskými historiky. Různé názory na vznik a existenci otroctví a dalších závislostí podává např. A. B. Vengerov. (*Význam archeologie a etnografie pro právní vědu*, *Právník č. 10*/1983). Domnívám se, že k hodnocení vzniku otroctví a jeho existence nepřistupuje z hledisek dialektického a historického materialismu.

Vznik otroctví vykládá Vengerov ve vztahu k jednotlivým státům. To je jistě možné, ale zároveň je nutné si uvědomit, že otroctví vzniká v rodové společnosti na základě potřeby většího počtu pracovních sil, což je příčinou obecně platnou. Vzniká ale v různé době, v různých krajích, v různých podnebních podmínkách, v různé organizaci práce atd., tedy i z příčin různých — specifických.

Pokud se týká vzniku států, i ty vznikaly z příčin, které můžeme označit jednak jako obecné příčiny a jednak z příčin, které můžeme označit jako zvláštní. Státy jako orientální despocie vznikaly ze zcela odlišných zvláštních příčin než antické Atény a antická Sparta. A i Atény a Sparta se vyvíjely odlišně. A Řím vzniká ve srovnání s předchozími státy opět ze zcela jiných zvláštních příčin. Je zřejmé, že odlišné — zvláštní — příčiny vzniku jednotlivých států vedou k odlišnostem ve vývoji těchto států a jeho institucí. Nehledě již k tomu, že vznik závislosti jedné skupiny lidí na druhé skupině lidí je předpokladem a jednou z příčin vzniku a nikoli následek vzniku státu.

A protože se jednotlivé státy vyvíjely a vznikaly v různém období a na různém vývojovém stupni společenské výroby, zejména pak výrobních sil, poznačeny různou civilizací a vyvíjely se a vznikaly sice obecně na základě rozdělení společnosti na třídy, ale zároveň i z příčin různých (organizace zemědělských prací v orientálních despociích, rozpory mezi plebejci a rodovou aristokracií v Římě atd.), nemůžeme v těchto státech nacházet zcela stejné a neodlišné instituce. Nehledě již k tomu, že i po svém vzniku se jednotlivé státy vyvíjely různě, ale i zároveň procházely určitými obecně platnými vývojovými stupni.

A dále A. B. Vengerov poukazuje na to, že moskevská učebnice teorie státu a práva z r. 1980 zaznamenala vznik prvotních států jako států dvou historických typů, a to otrokářského a feudálního. Není přece novým objevem skutečnost, že u Germánů a Slovanů vznikaly raně feudální státy a opět z jiných příčin zvláštních (nutnost spravovat území dobytá na Římu), ale ze stejných příčin obecných, a to ve zcela odlišné době ve srovnání se státy shora uvedenými. Státy Germánů

Změny v ekonomice společnosti se odrážejí nejenom ve změně postavení zajatce, ale i ve změně postavení ženy a muže. Postupně vzniká patriarchát. Tyto změny působí i na změnu obsahu pravidel chování a na vznik pravidel chování nových. Ale tak, jak ve společnosti nedochází ke změnám ze dne na den, tak ani obsah pravidel chování se ze dne na den nezměnil a ze dne na den nevznikla ani pravidla nová. A dokonce v přechodném období mezi matriarchátem a patriarchátem vznikají pravidla chování vlastní pouze tomuto přechodnému období.

Takové přechodné pravidlo chování, které nemohlo vzniknout v matriarchátě a muselo zaniknout v patriachátě, je kupř. ženin „návrat domů". Žena, která se provdala a podle patriarchálního práva odešla k muži, se na určitou dobu, po uplynutí jistého času vrací do rodného domu. Jde o ryze specifické pravidlo chování vlastní pouze přechodnému období od matriarchátu k patriarchátu.[33])

Jak je rovněž pro každé přechodné období charakteristické, tak i v období přechodu od matriarchátu k patriarchátu existuje po jistou dobu určitá rovnováha sil mezi zanikající formou společnosti a rodící se společenskou formou. I tato skutečnost ovlivňuje obsah a formu pravidel chování, jež v této době existují a vznikají.

Každé společenské uspořádání, jež přestává odpovídat potřebě dalšího společenského rozvoje, se postupně přežívá a posléze odumírá. Matriarchát byl proto vystřídán patriarchátem a nové společenské uspořádání si vynutilo i změnu pravidel chování. Všechny změny v ekonomice se pak odrážejí ve vědomí lidí, přičemž zároveň všechny tyto společenské změny jsou produkovány právě lidmi. A všechny tyto změny si vynutily i změny v organizaci společnosti a v pravidlech chování.

Rozvoj výrobních sil dále podmiňuje postupující dělbu práce a postupující diferenciaci společnosti. Specializace řemesel vede ke druhé dělbě práce, k oddělení řemesel od zemědělství. Narůstá rozdíl mezi bohatými a chudými. I tento rozdíl proniká v pravidla chování. Tak jak se postupně společnost třídně rozděluje, tak i třídními se stávají vztahy ve společnosti a tak i třídními se stávají pravidla chování.

Postupem dělby práce tedy dochází ke vzniku společenských tříd, jejichž postavení v ekonomice se vzájemně liší. Třídy si většinou vytvářejí vlastní pravidla chování, vlastní normativní systémy. Pokud si třída či skupina vytváří vlastní normativní systémy, je jejich zrod stále ještě výsledkem živelně probíhajícího procesu, je živelným reflexem postavení třídy či skupiny v ekonomice — ostatně stále ještě nepříliš složité. Ale rozdílnost třídního postavení v sobě obsahuje i možnost rozdílných norem chování a vzniku protikladných normativních systémů ve společnosti.

Vznik tříd a bohatství, vznik soukromého vlastnictví výrobních prostředků,

---

a Slovanů byly poznačeny odlišnou civilizací a zcela odlišným výrobním způsobem než státy vzniklé dříve. A jejich další vývoj šel svou vlastní cestou.

[33]) Viz Rodová spoločnosť, SAV, Bratislava 1954, str. 221.

rozšíření obchodu, vznik vlastnictví půdy atd. tedy výrazně podmiňují třídnost vztahů ve společnosti. A vztahy, jež jsou výrazně třídní, a v nichž se již promítá určité vedoucí postavení jedné třídy v ekonomice, nemohou být regulovány jinak než tak, aby to bylo ku prospěchu třídy, jež má vedoucí postavení. Vznikají svým obsahem a charakterem pravidla chování zcela odlišná — třídně odlišná — od pravidel chování regulujících vztahy ve společnosti, která nebyla třídně diferencována. Tato pravidla chování jsou podmíněna mimo jiné i nově vzniklými potřebami a zájmy. „Vedle potřeb a zájmů, k jejichž hájení byly rodové celky povolány a schopny, vznikly jako následek převratu podmínek výrobní činnosti a z toho plynoucí změny společenského rozčlenění, nové potřeby a zájmy, které byly starému rodovému zřízení nejen cizí, nýbrž je v každém směru křížily.“[34])

A opět tak jako v přechodném období mezi matriarchátem a patriarchátem dochází i v přechodném období od rodové společnosti ke společnosti státní ke kolizi zájmů a potřeb jednotlivých tříd a vrstev společnosti. Rodí se rozpory uvnitř společnosti samotné, rodí se i rozpory uvnitř jednotlivých tříd, tedy vznikají takové rozpory, jež rodové zřízení neznalo.

Zvyšuje se závislost jedince na třídě a nikoli již na rodu jako celku. Třída či sociální skupina s vlastními normativními systémy požaduje od svých příslušníků poslušnost vůči nim. Jedinec se dostává ve svém rozhodování a chování pod vliv skupinových institucí a pod vliv členů skupiny. Víceméně se se skupinovými normativními systémy ztotožňuje. Toto ztotožnění je tím intenzivnější, čím více je jedinec pohlcován skupinovým prostředím. Naopak slábne úměrně tomu, nakolik se z života prostředí skupiny vzdaluje a nakolik je pohlcován jiným prostředím.

Lze konstatovat, že rozdílným postavením v ekonomické i sociální struktuře společnosti a členitostí, jakož i dialektickou rozporností vnitřní sociální struktury tříd samotných jsou podmíněny i rozdíly v ideologii a vědomí těchto tříd. Na každém stupni společenského vývoje lze se vznikem tříd konstatovat určité rozpory mezi politickým, morálním a posléze i právním atd. vědomím různých tříd, vrstev či skupin, přičemž i těmito rozpory je podmíněna rozdílnost jednotlivých skupinových normativních systémů.

Panující třída, ve snaze tlumit odpor ovládaných tříd a ve snaze regulovat společenské vztahy ve svém třídním zájmu, se snaží ovlivnit vývoj ideologie ovládaných tříd a jejich skupinových normativních systémů pomocí své vlastní ideologie. A je to rovněž ideologie panující třídy, která má značný vliv na tvorbu právních pravidel chování, jež začínají vznikat s přechodem od rodové společnosti ke společnosti státní.

Ideologií předkapitalistických vývojových formací bylo náboženství. To, jako rozhodující forma vědomí, nutně ovlivnilo i další formy společenského vědomí. Ale i náboženství, než dospělo ke své vyspělé formě, ve které se stalo ideologií panující třídy, prošlo dlouhým vývojovým procesem.

2. Pravidla chování a náboženství

Třídní rozdělení společnosti, stupeň jejího vývoje, její kultura a její rozpory se vždy projevují v oficiální ideologii této společnosti. V předkapitalistických společnostech můžeme tedy sledovat společnost jako v zrcadle, sledujeme-li její náboženství.

„V dnešní historické vědě a etnografii," píše A. B. Vengerov, „ je už dávno překonán pohled na mýty prvobytně pospolné společnosti jako na pověry a omyly."[35]) Marxismus-leninismus a marxistické vědy nikdy nepokládaly mýty a náboženství za pověry a omyl. Z hlediska marxismu-leninismu je náboženství ideálním a idealizovaným, na nebesa přeneseným obrazem předkapitalistické společnosti a zároveň i jejím ideologickým ospravedlněním: pozemská nerovnost je jen uplatněním nadpozemské nerovnosti jako ideálního vzoru.

Protože mýty a později náboženství hrají vážnou roli při tvorbě pravidel chování, nezbývá než se touto otázkou zabývat poněkud hlouběji. Vývoj náboženských představ jednak naznačuje na vývoj společnosti, jednak pak opět společenský vývoj ovlivňuje.

Marxismus-leninismus náboženství právem kritizuje. Avšak zvláštností marxistické kritiky náboženství je to, že náboženství nepokládá za prostý klam a omyl. Náboženství je klam a omyl, jenž je společensky podmíněn, co do svého vzniku, obsahu i vlivu. Klasicky tuto společenskou podstatu náboženství vyjádřil K. Marx: „Náboženství je uskutečněním lidské bytosti ve fantasii, protože lidská bytost nemá žádné pravé skutečnosti. Boj proti náboženství je tedy přímo bojem proti onomu světu, jehož je náboženství duchovním aromatem. Náboženská bída je jednak výrazem skutečné bídy, jednak protestem proti této bídě. Náboženství je povzdechem utlačovaného tvora, citem bezcitného světa, duchem bezduchých poměrů. Je opiem lidu. Odstranění náboženství jako iluzorního štěstí lidu je požadavkem jeho skutečného štěstí . . ."[36])

Náboženství je opiem lidu. Ale to znamená, že je nerozlučně spjato s existencí společenských skupin, jež mají potřebu toto opium lidu podávat, a současně se situací, kdy alespoň část společnosti se nachází v takovém postavení, že má potřebu je přijímat.

Specifickým rysem, zejména evropského náboženství, kterého používá panující třída jako své ideologie, je jasně vystupující dvojí tvář hlásané morálky. To, co je morální a co se proto doporučuje utlačovaným a vykořisťovaným, se již nedoporučuje vykořisťovatelům, protože postavení příslušníků panující třídy je zcela odlišné od postavení ostatních příslušníků společnosti, je vyšší, dané bohem.

---

[34]) Marx K., Engels B.: *Vybrané spisy sv. II.* Svoboda, Praha 1950, str. 330.

[35]) Vengerov A. B.: *Význam archeologie a etnografie pro právní vědu*, in: *Právník 1983, č. 10*, str. 956.

[36]) Marx K., Engels B.: *Spisy sv. 1.* SNPL, Praha 1957, str. 569.

Bible kralická jasně vyjadřuje toto uspořádání společnosti: „Každá duše vrchnostem podána buď. Neboť není vrchnosti jedině od Boha a kteréž jsou, od Boha zřízené jsou. A protože kdož se vrchnosti protiví, Božímu zřízeni se protiví . . . Neboť (vrchnost) Boži zajisté služebník jest tobě k dobrému. Pakli bys zle činil, boj se, neboť ne nadarmo nese meč. Boží zajisté služebník jest mstitel zůřivý nad tim, kdož zle činí.“[37])

Pravidla náboženská, hlásaná jako pravidla určená bohem, nutně ovlivňovala právo všech předkapitalistických společností a zejména takových společností, které se nalézaly na nízkém stupni společenského vývoje. Každý odpor proti těmto pravidlům — *oficiálním pravidlům chování* — byl označován „za protivení se bohu“ a byl přísně trestán.

Lze dovodit, že náboženství není jen určitým souhrnem představ nebo pravidel chování. Nedílnou součástí a přímo pojmovým znakem náboženství je jeho společenský charakter a společenská funkce. Není jen výrazem určitého vztahu člověka k přírodě, ale je především výrazem určitého vztahu člověka ke společnosti. Určitá podoba vztahu člověka k přírodě se totiž stává náboženstvím v pravém smyslu tohoto slova teprve v určitém společenském kontextu, a to především v kontextu ovládání a vykořisťování člověka člověkem. Do této doby hovoříme o kultu.

Ale není-li náboženství jen souhrnem představ o světě, je také jejich souhrnem. Stvořil-li bohy strach, pak to byl v konečné podobě strach ze slepě působících sil, ale také strach z přírody, ze smrti, z nemoci, z hladu, strach ze všeho neznámého. Jinými slovy: nelze-li náboženství plně vysvětlit a překonat bez poznání jeho společenských zdrojů, pak je nelze vysvětlit ani bez poznání zdrojů ideových, gnoseologických a psychologických.

Vznik náboženství a náboženstvím využitých představ o světě, podmíněných jeho omezeným poznáním a neznalostí a vznik tomu odpovídajících pravidel chování, historicky předcházejí onomu stadiu, kdy je jich využito jako opia lidu.

Tyto představy ovšem nevznikly současně se vznikem člověka jako biologického druhu, jako produktu a součásti přírody, člověka, který sbírá „dary přírody“ nebo si z nich dělá již i zásoby, ale zatím nevyrábí. Člověk nebyl v této době ještě schopen uvědomit si své vztahy k jiným lidem a k přírodě a nemohl si je tudíž ani promítnout do jakékoli formy náboženské víry, byť jakkoli elementární a primitivní. K tomu, aby mohlo vzniknout náboženství, byla nutná širší společenská základna, složitější společenské vztahy.[38])

Ke vzniku náboženských představ dochází tehdy, když se člověk vydělil z přírody, když polozvířecí existence člověka je nahrazena určitým primitivním společenstvím lidí, kteří již vynalezli některé pracovní nástroje. Lidé, živící se primitivním lovem a žijící polousedlým způsobem života v jeskyních a jamách,

---

[37]) Bible kralická, Epištola k Římanům, kap. XIII, 1, V.1.2. H.

[38]) Viz Donini A.: *Studie z dějin náboženství*, Orbis, Praha 1961, str. 19.

zkoumají již příznaky, provázející zrození a smrt, sní ve spánku o zjevování se zvířat a „zdvojení".

Rodová společnost nezná ještě dělení společnosti na antagonistické třídy. Lidé jsou organizováni na základě příbuzenských, pohlavních a věkových svazků. Specializace, vyplývající z užívání nástrojů určených k lovu, je otázkou, ve vztahu k lidské organizaci, zcela podružnou. I náboženství, či lépe kult, této formy rodové společnosti je založen na obdobných svazcích příbuzenských, pohlavních a věkových, přenesených do světa fantastických vztahů, ve kterých se projevuje bezmocnost kmene vůči přírodě a jeho nejistá budoucnost.

V tomto období je obživa člověka — lovce — závislá na ulovení zvířete, zpravidla toho zvířete, jehož stáda jsou v okolí nejpočetnější. Člověk, který loví ještě primitivním způsobem, se sám považuje za tvora velmi podobného zvířeti. Divoké kmeny se proto cítí spojeny se zvířaty pouty pokrevního příbuzenství. Z hlediska dějin náboženství je toto období nazýváno totemismem.

G. V. Plechanov píše: „Pro totemismus je příznačná víra v příbuzenství mezi určitým pokrevním svazkem lidí a určitým druhem zvířat."[39])

V pozdějším období totemismu vztahy mezi všemi, jež ovládají praktický život primitivního člověka, začínají být chápány jako vztahy mezi lidmi. Toto období je charakterizováno vznikem ideje duše. Lidé, kteří si nedovedou vysvětlit podstatu snů, se domnívají, že duše člověka se odděluje od těla a je schopna samostatného života. A v dobách, kdy lidé ještě nevěděli „. . . nic o stavbě svého vlastního těla a kdy pod vlivem snů dospěli k představě, že jejich myšlení a žití není činnost jejich těla, nýbrž činnost zvláštní duše, která v tomto těle přebývá a opouští je při smrti, již od těchto dob museli přemýšlet o poměru této duše k vnějšímu světu. Jestliže se duše po smrti oddělovala od těla a žila dále, nemělo smyslu jí přibásňovat ještě zvláštní smrt, tak vznikla představa o její nesmrtelnosti. Na tomto stupni vývoje se představa o nesmrtelnosti duše naprosto nejeví jako útěcha, nýbrž jako osud, proti němuž se nedá nic dělat, a je to dost často, např. u Řeků, opravdovým neštěstím. Nudná představa osobní nesmrtelnosti nevznikla vůbec z potřeby náboženské útěchy, nýbrž z rozpaků, které pramenily ze stejně všeobecné omezenosti, z rozpaků, co počít po smrti těla s duší, jejíž existenci jsme už uznali."[40])

Tato představa o oddělení duše od těla jde tak daleko, že člověk, který pozoruje svá přání a svá jednání, považuje pro něho nevysvětlitelné přírodní jevy za projevy a úkony jisté nadpřirozené bytosti. „Snad to zní jako paradox," volá Ple-

---

[39]) Plechanov G. V.: *Vybrané filosofické spisy sv. III.* SNPL, Praha 1961, str. 311.

[40]) Marx K., Engels B.: *Vybrané spisy sv. II.* Svoboda, Praha 1958, str. 382.

Jakmile však idea duše proniká do ideologie, jakmile nabývá přesných ideologických rysů, mění se v konflikt mezi dobrem a zlem a je typickou po každé náboženství, počínaje okamžikem, kdy se rozdvojila sama struktura společnosti.

chanov, „ale je tomu skutečně tak: lov jako pramen obživy vyvolává u člověka sklon k spiritualismu.“[41])

Je to období, kdy člověk ještě nerozlišuje mezi bohem a mocným čarodějem. A. Robertson dochází dokonce k závěru, že „. . . kněz, král i bůh mají svůj původ v prvotním kouzelníkovi, který používá svou manu pro údajné dobro celého kmene“.[42])

Každý jedinec, který se v tomto období staví nad rod a z pověření příslušníků rodu vykonává určitý úřad, se ocitá ve velmi nebezpečném postavení. Některé neúspěchy kupř. kouzelníka jsou vyváženy úspěchy, další je možné svést na nepřízeň duchů, ale neúspěšný kouzelník nemůže vysvětlit (a to dříve či později) své nezdary. Je příslušníky rodu volán k odpovědnosti, urážen a zabit nebo vypovězen z rodu, což je totéž jako usmrcení. Soupeř, který zabil takového „krále“ či kouzelníka mohl okamžitě vládnout za zabitého (viz kupř. „král lesa“ ve starověkém Latiu).

Jakmile dochází k nahrazení primitivního způsobu obživy zemědělstvím, dochází i ke zvýšení kouzelníkovy odpovědnosti a tím i jeho prestiže a pochopitelně, nemá-li úspěch, k jeho zneuznání.

Vyvinuté zemědělství, nikoli pouhé pěstování plodin, je závislé na domestikaci zvířat. A domestikace zvířat přináší i poznání povahy otcovství. „Podle zásad sympatické magie je mužnost kouzelníka a náčelníka, který se nyní stal ‚králem obilí‘, považována za činitele, který zvyšuje plodnost půdy. Ale je-li tomu tak, není již potřebný král obilí, který ztrácí mužnost. Je lépe ho zabít, jak to dělali starověcí Ethiopové a jak to dělají až dodnes některé kmeny na horním toku Nilu a Konga. Nebo pro jistotu je lepší, zemře-li hned po lhůtě stanovené pro vykonávání hodnosti, aby jeho síla mohla přejít do země nezmenšena. Zvyk zabíjet krále obilí po stanovené lhůtě byl pravidlem i v novějších dobách v některých částech jižní Indie a Afriky. Lidová tradice v různých zemích, jež se vyvíjely historicky i zeměpisně zřejmě bez vzájemné závislosti, líčí shodně boha, který umírá a žije opět pro svůj lid: Osiris v Egyptě, Tammuz u starověkých Semitů, Attis v Malé Asii, Dionýsos v Řecku, i Odin mezi severskými národy.“[43])

Jak se zdokonalují výrobní prostředky a vyvíjejí se nové formy výroby, tak objektivně vzniká nutnost organizace výroby ve společnosti; dochází k rozdělení práce na duševní a fyzickou a jedinci si zajišťují privilegované postavení vůči ostatním členům společnosti. Postupně se mění i oficiální společenská ideologie i úloha náboženských představ.

Totem, který po tisíce let představoval „příbuzného“, „předka“, se stává pánem, hlavou rodu, „stvořitelem“, jehož přízeň je třeba vymodlit. I když si stále zachovává výrazné rysy svého zvířecího, rostlinného či jiného přírodního původu,

---

[41]) Plechanov G. V.: *Vybrané filosofické spisy sv. III.* SNPL, Praha 1961, str. 311.
[42]) Robertson A.: *Původ křesťanství*, Orbis, Praha 1958, str. 10.
[43]) Robertson A.: citovaná práce, str. 10—11.

nabývá aspektů a nároků stále bližších aspektům a nárokům náčelníka kmene, polidšťuje se a tím se zároveň mění v modlu. Ze služebníka se stává vládcem.

Změny v ekonomice společnosti se však dříve než v náboženských představách odrazily v postavení „představitelů rodu". „Představitelé rodu": náčelník, vojenská družina, kouzelník a další rodoví úředníci již nejsou služebníky rodu, ale skupinou značně privilegovanou svými právy a majetkem.

Zatímco v počátečním období úředníci rodu odpovídali za zdařilý výkon funkce svým životem, v tomto období, kdy jsou bohatí a mocní, odmítají po uplynutí lhůty stanovené ke správě záležitostí anebo v období, kdy jim ubývá fyzických sil umírat, a to právě proto, že mají silnou oporu ve své moci, která je dána bohatstvím a skutečností ovládnutí rodových orgánů.

W. H. Prescott líčí obětování mladíka při slavnosti Aztéků konané na počest mexického boha Tezkatlipoky. Po dobu jednoho roku představoval krásný a mladý zajatec boha Tezkatlipoku. Byl jako bůh uctíván, žil v přepychu a nádheře. Po roce byl usmrcen a obětován v chrámu zasvěceném nejvyššímu aztéckému bohu.[44]) Tedy za bohaté a mocné umírá chudý zajatec.

Spolu se vznikem tříd v rodové společnosti, které se sobě navzájem odcizují, dochází i k odcizení „prvotního božstva", dochází k procesu, který je v historii náboženských představ nazván fetišismem. Ve zkratce lze konstatovat, že zároveň s tím jak vznikají třídy a jak se v různých podobách obměňují, stávají se náboženské představy již nejenom obrazem, ale současně i obhajobou tohoto vztahu. Z neadekvátního vyjádření a neadekvátního, třebaže historicky podmíněného i ve své neadekvátnosti, pokusu o řešení rozporu mezi lidmi a přírodou se stává pokus o řešení rozporu uvnitř samotné společnosti. Vzniká náboženství ve svém vlastním smyslu, tj. ve své společenské podmíněnosti i funkci „opia lidu".

Tvrdá skutečnost závislosti a otroctví v třídně rozdělené společnosti je podstatou rodící se touhy po ideálu štěstí a blahobytu pro většinu lidí nedosažitelného. Propast, která se otevřela mezi skutečností a touhou zkreslila celé pojetí vztahů mezi člověkem a přírodou. Fetišismem vstupuje lidstvo do velké fáze náboženských idejí, odpovídajících třídnímu rozvrstvení společnosti. „Lidstvo k němu nedospělo naráz, nýbrž postupně, až k uzlovému bodu, kdy totem přestal být tím, čím byl a stal se bohem."[45])

Od této doby se pojem božstva ve společnosti prosazuje jako důsledek privilegovaného postavení panující třídy. Hierarchie bohů odpovídá uspořádání struktury panující třídy, neboť lidé, kteří tvoří náboženství, se o něm nejdříve poučují v uspořádání své vlastní společnosti. Náboženství se stává „nerovným"; jiná pravidla chování platí pro příslušníky panující třídy a jiná pro příslušníky tříd potlačovaných. Úřední náboženský kult uzákoňuje moc panující třídy

---

[44]) Viz Prescott W. H.: *Dějiny dobytí Mexika*, Orbis, Praha 1964, str. 79—81.
[45]) Donini A.: *Studie z dějin náboženství*. Orbis, Praha 1961, str. 54.

a masy potlačovaných jsou pomocí náboženských idejí a forem náboženských obřadů připoutávány ke svému podřazenému postavení.

V souvislosti se vznikem náboženství je často citován antický filozof a básník Titus Lucretius Carus: „Primus in orbe deos fecit timor." Avšak bohy stvořil nejenom strach a navíc ne ke každému bohu si člověk vytváří stejný vztah.

K bohu období totemismu je člověk ve vztahu příbuzenském. Ctí ho jako svého otce — předka — a má ke svému bohu povinnosti jako k příbuznému.

Bůh či bozi náboženství třídních společností jsou „stvořiteli", „mstiteli", kteří ospravedlňují daný společenský řád a trestají provinění směřující proti sociálnímu uspořádání. Tito trestající bohové po dlouhé věky neodměňují za dobré chování ani po smrti. To vyjadřuje i Homér, který ve své Odyssei vkládá Achillovi do úst tato slova, s nimiž se obrací k návštěvníkovi podsvětí Odysseovi:

„Slavný ty Odyssee, jen smrt mi k útěše nechval!
Spíš bych chtěl oráčem být a někomu jinému sloužit,
člověku chudému jen, jenž mnoho by majetku neměl,
nežli zesnulým všem tu panovat v království mrtvých."[46])

Idea o odplatě nebo odměně člověka na „onom světě" jako idea určitého duchovního a sociálního osvobození a spravedlnosti je spojena, alespoň pokud hovoříme o náboženství evropských zemí, s překážkami a rozpory, na které začal narážet otrokářský řád, a s jeho krizí. Vývoj výrobních sil, směřující k přeměně otroka v libertina, v kolona a nevolníka, podmiňuje i vznik naděje člověka na osvobození a spásu na „onom světě".

Nové učení o odměně nebo odplatě člověka po smrti je charakteristické pro náboženství vznikající v období krize otrokářského řádu a jeho přechodu k řádu feudálnímu, tj. pro křesťanské náboženství. Avšak křesťanství, které si uchovává svůj základní charakter, spočívající v tvrzení, že *před bohem neexistují ani páni, ani otroci*, ochraňuje postavení panující třídy i v současných kapitalistických společnostech.

G. V. Plechanov definuje náboženství „jako více či méně harmonický systém představ, nálad a činů. Představy tvoří mytologický prvek náboženství, nálady se vztahují k oblasti náboženského citu a činy — k oblasti náboženského uctívání, nebo jak se jinak říká, kultu".[47])

Všechny tři součásti náboženství ovlivňují vědomí společnosti, tříd a jedinců. Zároveň ovlivňují i kvalifikovanou složku tohoto vědomí — normativní systémy, jež v sobě zahrnují pravidla chování.

A navíc se domnívám, že náboženství, podmíněné sociální a třídní strukturou společnosti a v poslední instanci i ekonomikou, ovlivnilo nejen obsah normativních systémů jednotlivých společenských skupin, ale i formální samostatnost či nesamostatnost normativních systémů jako takových v jednotlivých společenských formacích.

---

[46]) H o m é r : *Odysseia*, Odeon, Praha 1984, str. 156 (překlad R. Mertlika).

[47]) P l e c h a n o v V. G.: *Vybrané filosofické spisy sv. III*, SNPL, Praha 1961, str. 296.

Příbuzenský vztah člověka — lovce, sběrače plodů — k bohu v rodové společnosti období totemismu ovlivnil existenci tří — ve vztahu k náboženství — samostatných skupin normativních systémů, které vývojově byly v souladu s primitivním charakterem tohoto období rodové společnosti.

Člověk jako příslušník společnosti — rodu — podřizoval své chování rodu a jeho dalším institucím. K integraci jedince společností či sociální skupinou se jednoznačně vyjádřil K. Marx, když napsal: „Čím hlouběji se vracíme do dějin, tím více se individuum, tedy i vyrábějící individuum, jeví jako nesamostatné, jako náležející k nějakému většímu celku.“[48]) Rod si vytvářel svá vlastní pravidla chování. V tomto počátečním období vývoje rodové společnosti se setkáváme se zajímavým jevem. Bůh, bozi nebo přesněji řečeno: božský klan, se vůbec nezajímá o lidskou mravnost, jako to činí bohové pozdějších náboženství „například bůh křesťanský, židovský, muslimský apod. Prvobytný božský klan trestá lidi jen za prohřešky vůči sobě. Víme, že sní-li domorodec ostrova Samoa svůj totem — želvu, je za to trestán nemocí a hladem. Ale i zde se původně trestá — nikoli jednotlivec, nýbrž jeho celý pokrevní svazek: krevní msta je základním zákonem prvobytné Themidy“.[49])

Jestliže tedy vztah člověka k člověku je hodnocen „lidským morálním kodexem“ a nikoliv „kodexem stanoveným bohy“, nemůže se člověk nacházet v morální závislosti na bohu.[50])

Dospívám proto k závěru, že morální systém tohoto období rodové společnosti byl systémem zcela samostatným a zcela nezávislým na jakémkoliv náboženství.

Zcela samostatné systémy, nezávislé na náboženství, tvořily i normy slušnosti a rodové obřady, formující vztahy rodu k příslušníku a vztahy příslušníka k rodu.

Druhou skupinou norem byly normy regulující chování člověka k bohu. Tyto normy není možno ještě označit za „boží přikázání“ ve smyslu náboženství třídně rozdělených společností. Přesto však ve vztahu k bohu existují již pravidla chování, jejichž porušení trestá samotný bůh nemocí nebo smrtí. A navíc i v této době existují pravidla kultových obřadů, jejichž zachování je pro zdar lovu, sběru plodin atd. nezbytným. Náboženské normy období totemismu však neovliv-

---

[48]) Marx K.: *Rukopisy „Grundrisse“ sv. I.* SNPL, Praha 1971, str. 38. Marx pokračuje: „Teprve v 18. století, v občanské společnosti vystupují různé formy společenských souvislostí vůči jednotlivci jako pouhý prostředek k jeho soukromým účelům, jako vnější nutnost. Ale epocha, která vytváří toto stanovisko, stanovisko izolovaného jedince, je právě epochou až dosud nejrozvinutějších společenských (z tohoto hlediska) vztahů. Člověk je zoon politikon . . . živočich, který se může stát izolovaným jen ve společnosti.“

[49]) Plechanov G. V.: *Vybrané filosofické spisy sv. III*, SNPL, Praha 1961, str. 315.

[50]) G. V. Plechanov na téže straně citované práce sděluje poznatek Spencera a Gilse: „. . . někteří domorodci ze střední Austrálie vychovávají své děti, jak bychom dnes řekli v ‚bázni boží‘, tj. ujišťují je, že za určité špatné činy budou potrestány některými duchy. Když ale mladí lidé dosahují plnoletosti a stávají se rovnoprávnými příslušníky kmene, dovídají se od starců, kteří při dovršení jejich plnoletosti vykonávají nad nimi různé obřady, že duchové vyžadující na nich určité chování vůbec neexistují a že za špatné činy je bude trestat sám kmen.“

ňují, podle mého názoru, morální systém rodu. Spíše naopak — náboženské normy jsou ovlivňovány rodovou morálkou. Člověk, který je příbuzný s bohem, se k němu chová jako ke svému otci, předku a zachovává ve vztahu ke svému bohu — příbuznému — morální pravidla, regulující vztahy mezi rodovými příbuznými.

Do třetí skupiny řadím normy podmíněné náboženstvím a zároveň podmíněné i rodovou morálkou. Člověk rodové společnosti období totemismu je zvířatům zavázán za nejdůležitější část své kultury. Zuby, kosti, krunýře atd. zvířat jsou důležitými pracovními nástroji, bez nichž nemůže člověk zhotovit ani zbraně, ani nářadí. Domnívám se, že způsob chování člověka při lovu, sběru plodin, uchování ohně apod. byl nutně ovlivněn jeho vztahem ke zvířeti — bohu příbuznému. Dospívám k závěru, že pravidla chování, regulující lov, sběr apod. jsou rovněž ovlivněna normami náboženskými. Na druhé straně však sběr plodů, lov, uchování ohně atd. je činnost, na které se podílejí všichni příslušníci rodu. Při této „společenské činnosti" vznikají vztahy mezi lidmi, tedy vztahy, na kterých „bůh nemá zájem" a které jsou regulovány normami nezávislými na rodovém náboženství. Normy, které tvoří zárodek příštího systému technických norem se společenským dopadem, byly tedy ovlivněny jak náboženstvím rodu (a některé tvořily i součást norem kultových) a zároveň mezi nimi existovaly i normy, které byly podmíněny stupněm společenské výroby a rodovou morálkou, tedy normy na rodovém náboženství nezávislé.

S příchodem fetišismu, který byl podmíněn změnami v sociální struktuře společnosti a konečkonců v ekonomické základně rodového zřízení, mění se i vztah člověka k bohu. Příslušník rodu se postupně stává závislým na náčelníku a jeho vojenské družině, zajatec se stává otrokem a člověk se stává morálně závislým na bohu — stvořiteli, na bohu — mstiteli.

Duchovní moc se přeměňuje v mocenskou sílu, která se opírá o rodový aparát, ale zároveň je na tomto rodovém aparátu závislá. V tomto období již „náboženství bere člověku a přírodě všechen obsah, přenáší jej na fantóm boha z onoho světa, který potom zase lidem a přírodě milostivě přenechává něco ze svého nadbytku".[51])

Postupné změny v ekonomice a sociální struktuře společnosti, vznik nadřazenosti a podřazenosti mezi lidmi se odrazil i ve vědomí lidí. Člověk se stal morálně závislým na svém bohu. Morální závislost člověka na bohu byla příčinou přesunu pravidel chování, regulujících vztahy mezi lidmi v rodové společnosti do skupiny pravidel ovlivněných náboženstvím.

Jestliže chování člověka, jeho vztah k ostatním lidem jsou podřízeny „hodnocení boha", domnívám se, že i pravidla regulující chování člověka ve vztahu k ostatním lidem začínají být v tomto období ovlivňována náboženstvím. „Morální kodex stanovený lidmi" se postupně přesouvá z této oblasti do oblasti pra-

---

[51]) Marx K., Engels B.: *Spisy sv. 1*, SNPL, Praha 1957, str. 569.

videl „božích přikázání". Např. z morálky se tak stává náboženská morálka, obřady se stávají součástí kultu, a dokonce i technické normy se společenským dopadem se posouvají do oblasti norem kultových.

Závěr o přesunu všech pravidel chování do oblasti náboženství lze dovodit i z vývoje státní společnosti ve starém Egyptě. Nil — jediná řeka Egypta — zaplavuje pravidelně každý rok celé údolí řeky. Od nepaměti se zúrodňuje úzký a dlouhý pruh životodárnou vláhou a nánosem zeminy a tlejících rostlin. Nutnost půdu nejen obdělávat, ale také zavlažováním chránit před přeměnou v poušť, přiměla již koncem doby neolitické první obyvatele této oblasti žít pohromadě v malých střediscích. Nezbytně vznikaly jakési formy kolektivní součinnosti, které si postupně vynutily vznik vysoce kvalifikovaného technického a posléze politického aparátu a ústřední moci a také určitý způsob kolektivního (státního) vlastnictví manuálně pracujících — otroctví.

Rozvoj zemědělství a zavlažování předpokládal dělbu práce mezi výrobci a organizátory výroby. A tak přibližně tři a půl tisíce let před naším letopočtem vzniká v bojích mezi kněžstvem a knížaty, dvěma vrstvami panující třídy, usilujícími o uchopení moci, v Egyptě stát, království, centrálně organizující zemědělské a zavlažovací práce.

Stejnorodost země, která je zavlažována jedinou řekou a obklopena z jedné strany pouští a z druhé strany neúrodnou vrchovinou, vedla k vytvoření *teritória, podřízeného centralizované a totalitní moci*. Vzniká *státní celek, založený na principu společného sídla a hranic* a nikoli jako tomu bylo dříve celek založený na principu příbuzenství. Vzdálené části tohoto státního celku byly poměrně snadno přístupné po upravené vodní cestě. I to podpořilo sílu centrální moci.

Kněží, kteří se postupně stali v Egyptě hlavními organizátory výroby a mnohdy i největšími vlastníky majetku, nahromaděného zásluhou kontroly zemědělských prací a zavlažování půdy, podpořili ztotožnění faraóna s božskou bytostí, žijící na zemi. Kolem chrámů a panovníka se shromáždili všichni tehdejší „intelektuální pracovníci", ať již to byli astronomové, matematici, architekti, účetní, písaři atd., kteří tváří v tvář požadavkům společnosti nebyli méně nepostradatelní než manuálně pracující. Duchovenstvo poskytovalo faraónovi cenný aparát pro řízení státu, který se zrodil z rozpadu kmenové společnosti. Zvyklosti a obřady starých kmenů, překonané a potlačené praxí každodenního života, žily dále v náboženství.

Tehdejší „intelektuální pracovníci", zejména písaři, nezkoumali a nekritizovali oficiální světový názor, neboť sami byli služebníky bohů a božských panovníků a jim vděčili za své postavení. „Jejich úkolem bylo spíše vnést řád do nesouvislých pověr, které zdědili z barbarství. Proto nevytvářeli filozofii, ale teologii nebo mytologii. Tím dávali mlhavým a měnivým pověrám barbarství . . . pevnější tvar náboženských dogmat . . ."[52]) Hájili tak práva kněží a božských králů, jimiž byli podporováni.

---

[52]) Childe G.: *Na prahu dějin*, Orbis, Praha 1966, str. 122.

Organizace zavlažovacích prací a zemědělské výroby je v rukou kněží a pravidla chování, regulující zavlažovací práce, zemědělskou výrobu a ostatní normy s nimi spojené (např. předvídání záplav apod.) se stávají normami kultovými.

Proces přeměny pravidel chování, regulujících vztahy na nichž „bůh nemá zájem", v „boží přikázání" je charakteristický i pro všechna ostatní náboženství, ze kterých se závisle na vývoji společnosti stala náboženství státní.

Všichni bohové takových státních náboženství jsou bohy panující třídy. I antická božstva, např. Zeus, Áres, Poseidón, Plutón, jsou bohy pánů. Dary, které byly odevzdávány v zasvěcených chrámech těmto bohům, jsou nedotknutelné (anátema).

Bohové v konečné instanci rozhodují i o spravedlnosti. Je známa skutečnost, že např. Áresův chrám v Aténách — Areopag — byl nejvyšším tribunálem spravedlnosti, a dokonce si přisvojil i funkci centra filozofického myšlení.

Zajímavé je však, že obyvatelstvo státu poraženého, které ztrácelo samostatnost a dostávalo se do područí, zpravidla nepřejalo bohy a náboženství vítěze. Uctívalo nadále své vlastní bohy, neboť třeba dospělo k přesvědčení, že bůh je svým způsobem proradný a zkouší, zda poražený lid může být lidem vyvoleným (jako židé) anebo dostávalo-li se do otroctví, mnohdy i bohy ztrácelo. Neboť poražený ztrácí boha a bozi nejsou!

I bůh křesťanského náboženství, který je zpočátku bohem skromným, obětujícím se, jakmile se stává bohem uznaným panující třídou, trestá v souladu se zájmem panující třídy na zachování společenského řádu. A v tomto období je již křesťanský bůh neobyčejně silně trestajícím bohem, bohem „zuřivým mstitelem".

Silné postavení křesťanského boha zaznamenal i B. Engels, když upozornil na to, že se ve středověku „. . . jako na všech počátečních vývojových stupních — zmocnili monopolu intelektuálního vzdělání kněží, a tím vzdělání samo dostalo v podstatě teologický ráz. Politika a právní věda stejně jako všechny ostatní vědy zůstávaly v rukou kněží pouhými odvětvími teologie a byly pěstovány podle týchž zásad, jaké se uplatňovaly v teologii. Církevní dogmata byla zároveň politickými axiomaty a citáty z bible měly u každého soudu platnost zákona. I když se vytvořil zvláštní stav právníků, zůstávala právní věda ještě dlouho pod poručnictvím teologie. A tato svrchovanost teologie v celé oblasti intelektuální činnosti byla zároveň nutným důsledkem postavení církve jakožto nejobecnějšího shrnutí a posvěcení tehdejšího feudálního panství".[53])

Takže i právo orientálních despocií, otrokářského a feudálního státu patří, podle mého názoru, spolu s ostatními pravidly chování do velké skupiny norem, ovlivněných mimo jiné oficiálním náboženstvím. Čím méně je stát rozvinutý, čím nižší je stupeň, na němž se nalézá, tím závislost právních pravidel chování na oficiálním náboženství je vyšší a zřetelnější. Kupř. Chamurappi „dostává"

---

[53]) Marx K., Engels B.: *Spisy sv. 7*, SNPL, Praha 1959, str. 372.

celý zákoník od boha, takže právní normy, obsažené v Chamurappiho zákoníku nabývají formy „božího přikázání".

Příslušník panující třídy trestal totiž příslušníky tříd podřazených jménem boha či bohů. A božstva trestající a ospravedlňující trestala a ospravedlňovala v souladu se zájmem panující třídy a nikoliv v souladu s jakousi objektivní božskou spravedlností.

Právo bylo silně spojeno s náboženstvím. Náboženství ve spojení s právem je silným nástrojem panující třídy ve společnosti: náboženství vystupuje v zájmu panující třídy jako kritik jednání člověka ve společnosti, jako jakýsi ideový předpis správného (dobrého) jednání jedince. V právu pak na základě ideového vlivu náboženství je vytvořena sankce, která nastupuje tehdy, jestliže jednání jedince nebo skupiny se dostane do rozporu se zájmem panující třídy. To je tehdy, když jednání jedince nebo skupiny vyvolává vůči sobě kritiku ze strany náboženství.

Jakmile se však právo oddělí (vyspecializuje se) od náboženských pravidel a zbaví se formy „božího přikázání", nabývá rysů normativního systému oficiálně existujícího autonomně. A čím více se právo odděluje od náboženství — a toto oddělení se práva od náboženství je závislé na vývoji společnosti — tím více autonomie získává: viz např. právo městské v období feudalismu.

3. Vznik práva

Proces vývoje a vzniku práva je, jak vyplývá z předchozích kapitol, determinován ekonomicky, zároveň je ovlivněn změnami v sociálně třídní struktuře dané společnosti a je ovlivněn i nadstavbou společnosti, v níž vážnou roli hraje ideologie panující třídy. Poprvé sledujeme vznikání práva u asijských států (u orientálních despocií), kde stát a právo vznikají jednak z důvodů obecných — rozdělením společnosti do tříd a jednak z důvodů zvláštních, jež jsou dány zejména nutnosti organizace společnosti k zemědělským pracím. Tento proces jsem popsala v předchozí kapitole.

Sledujeme-li dále rozvoj ekonomiky, sociálně třídní struktury společnosti a její nadstavby ve vztahu k vývoji a vzniku práva v rodových společnostech vzniklých později, pozorujeme i zároveň rozsáhlý systém vzájemných vazeb a vzájemných podmínění (determinant). Růst výrobních sil přináší jednak nadvýrobek, jednak vede ke změnám v sociální struktuře společnosti. Skutečnost změn v sociálně třídní struktuře rodové společnosti se projevila i odlišnými zájmy, jež nesly vznikající třídy. A tato skutečnost vedla i k postupnému vzniku dědičnosti úřadů.

Úřady si doslova přivlastňují ekonomicky nejsilnější příslušnici třídy svobodných, neboť tyto úřady dědí synové po otcích. Tedy úřady, které dříve splývaly s rodovou společností, se ze společnosti vydělují a staví se nad ni. A i rodiny, jež si přivlastnily monopol výkonu moci ve společnosti, se postupně vydělují z třídy

svobodných. Začinají jednat jako třída samotná. Vzniká rodová aristokracie, nejbohatší vrstva třídy svobodných.

Změna zájmů podmínila i změnu vztahu rodové aristokracie k okolnímu světu. Jednak jde o poměr, který se projevil ve vztahu celého kmene ke kmenům sousedním, jednak pak jde o poměr k válečným zajatcům, kteří se přeměňují v otroky, a dále dochází i ke značné diferenciaci ve třídě svobodných příslušníků kmene.

Tyto skutečnosti však jsou pouze první podmínkou postupného vzniku diferencované společnosti třídní a vzniku státu a práva. Vznik diferencované třídní společnosti a vznik státu a práva totiž předpokládá i obchodní spojení mezi jednotlivými kmeny. Rozvoj výrobních sil si vynutil i růst společenského měřítka kooperace výroby ve společnosti. Přinesl tak i potřebu obchodního spojení, obchodních styků.

Fakt vlivu obchodního spojení kmene se kmeny ostatními na dovršení procesu třídní diferenciace společnosti zjišťují mnozí historikové. Tak kupř. I. I. Polechin, podávající zprávu o kmeni Matabelů, který v XIX. století sehrál významnou roli v dějinách jižní Afriky, upozorňuje na to, že Matabelové odříznutí od vnějšího světa nemohli prodávat nadvýrobek. To zdrželo majetkovou diferenciaci a vznik tříd. Rozdíly ve vlastnictví počtu dobytka přirozeně měly vliv na odlišnou životní úroveň a odlišný způsob života příšlušníků kmene. Ale nepřinesly ještě vykořisťování člověka člověkem. Teprve, když na území Matabelů přicházejí Evropané, dochází i ke změně ve způsobu myšlení. Do sféry obchodních styků s Evropany vstupuje špička Matabelů. Zboží z Evropy vyvolalo rozmanitost potřeb u příslušníků kmene a posílilo dávno již vzniklou tendenci k hromadění bohatství. „Spolu se vzrůstem možnosti přeměny jedné naturální formy bohatství v jiné rodila se nenasytná touha po hromadění bohatství a současně s ní i snaha vykořisťování cizí práce.“[54])

Pokud pak kmen navíc rozšiřoval v dobyvačných válkách své území na úkor jiných kmenů či států, vzniká i potřeba řídit toto dobyté území. A dokonce nutnost spravovat dobytá území je, jak známo, jedním z předpokladů vzniku státních společností u germánských a slovanských kmenů.

V určitém období tedy vznikla nutnost organizovat správu nově získaného území. Byla vyčleněna skupina lidí, jež se k této činnosti specializovala. Kontrola vyčleněné skupiny, zabývající se organizací a řízením dobytého území, se stala ze strany všech svobodných příslušníků kmene velmi složitou. Území, které kmen vlastnil, se totiž zvětšilo a spojení mezi jednotlivými částmi území patřícího kmeni bylo velmi sporadické. V rámci kmene došlo ke značné diferenciaci. Třída svobodných se rozdělila na svobodné a chudé. Příslušníci kmene se specializovali na určité druhy činností. To rovněž určilo odpovědnost skupiny spravující dobytá území úřadům kmene, které v tomto období již plně přešly do rukou bohatých příslušníků třídy svobodných.

[54]) Rodová spoločnosť, SAV, Bratislava 1954, str. 287—288.

Všechny tyto změny se odrazily ve změněném obsahu pravidel chování. Změnu obsahu pravidel chování lze nejlépe porovnat na vývoji způsobu vlastnictví půdy. K ilustraci těchto změn lze použít zejména řecké mytologie.

Kupř. Themis je u Aischyla jednou dcerou Gaie a podruhé je s ní totožná. Toto pojetí vyjadřuje názor, že řád platný ve společnosti, který představuje bohyně práva Themis, kotví v přírodních zákonitostech. Ty se hmatatelně jeví ve změnách, jež probíhají na zemi od jara do jara zosobněné bohyní Gaiou, a jež vyžadují, aby se jim člověk přizpůsobil. A právě představa, že Themis je dcerou bohyně Gaie či je s ní totožná, vyjadřuje myšlenku, že vytvoření právních zásad je úzce spjaté s vývojem pozemkového vlastnictví.

U Hésioda lze spatřovat jakési mytologické synonymum ztotožnění Gaie s Themidou v tom, že Hóry jsou dcery Themidiny. Přitom nelze opomenout i skutečnost, že boiótský básník zpracoval pojem spravedlnosti jako zbraň třídního boje ve prospěch rolníků.

Řekové zpočátku rozeznávali pouze troje roční období a i Hóry z tohoto důvodu byly pouze tři: Diké (Spravedlnost), Eunomia (Zákonnost) a Eiréné (Mír). Hóry tedy u Hésioda představují nejen přírodní zákon, jenž je vyjádřen střídáním ročních období, ale i společenský řád, v němž žijí lidé.[55])

Změnu obsahu pravidel chování, která upravují vlastnictví půdy, lze sledovat i z jednotlivých historických pramenů. Známé vylíčení pozemkového vlastnictví u Germánů nalézáme u Caesara v jeho Zprávě o válce gallské. Zdůrazňuje skutečnost, že Germáni neznají soukromé vlastnictví půdy. Píše: „Také nemá nikdo určitý rozsah půdy nebo vlastní pole, ale úřady a knížata přikazují vždy na jeden rok kmenům a rodům, jež se sešly, pole tolik a na tom místě, kde se jim to zdá vhodné a příští rok je pak nutí stěhovat se na jiné místo.“[56])

Z líčení Caesarova je patrné, že půda je přidělována podle kmenů a rodů, knížaty na tom místě, které se zdá vhodné pro hospodaření. Je patrné i to, že jde o rodovou společnost, ve které již započala diferenciace a která při obdělávání půdy migruje. Migrace obyvatelstva je zde především určena způsobem obdělávání zemědělské půdy.

Jinak pak popisuje přidělování pozemků mladší Tacitus ve svém spisu Germania. Tacitus již píše: „Půdu zabírají společně, podle počtu obdělávajících, kterou pak *rozdělují mezi sebou podle hodnosti;* rozdělování je usnadněno rozlehlostí polí. Pole ročně mění a ještě hodně půdy zbývá,“[57]) (podtrhla autorka). Z tohoto

---

[55]) Viz T ř e n c s é n y i Waldapfel I.: *Mytologie*, Odeon, Praha 1967, str. 63.

[56]) C a e s a r: *Comentarii de bello gallico, VI, 22:* „Neque quisquam agri modum cerum aut fines habent proprios, sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui tum una coierunt, quantum et quo loco visum est agri, attribuunt atque anno post alio transire cogunt.“

[57]) T a c i t u s: *Germania, cap. 26:* „Agri pro numero cultorum ab universis vicis occupantur, quos mox invicem inter se secundum dignationen partiuntur; facilitatem partiendi camporum spatia praestant. Arva per annos mutant, et superest ager.“

líčení je zřejmé, že již jde o rodovou společnost, ve které dochází k rozdělování půdy nikoli podle množství lidí, kteří půdu obdělávají, ale podle hodností, které ti, jimž je pozemek přidělován, zastávají. I v této společnosti jde s největší pravděpodobností stále ještě o migraci obyvatelstva za úrodnou půdou.

Jak Caesar, tak i Tacitus jsou příslušníky jiného národa a jiné civilizace, než popisují. Je proto důvodné pochybovat o přesnosti a i o úplnosti údajů, eventuálně o objektivitě jejich pohledu. Na druhé straně je pak potřebné zvážit, že není mnoho zpráv z uvedeného období, které by podávali doslova „očití svědkové". A nelze tedy tyto zprávy přehlížet.

O několik století později, v přechodném období od rodové společnosti ke společnosti státní, dochází u Germánů (ale i u jiných kmenů než germánských) k utvoření tzv. barbarských zákoníků. Zjišťujeme z nich, že ve sledovaném období půda stále ještě není předmětem koupě či prodeje nebo pouhé výměny. V těchto zákonících lze velmi sporadicky nalézti pravidlo jednání, podle kterého by bylo možné půdu prodávat. Ze známého čtyřicátého pátého titulu „De migrantibus" Salského zákoníku (Lex Salica) jasně vyplývá, že obyvatelé vsi (obce) mají společné právo rozhodovat o nároku přistěhovat se do obce a nároku na přidělení půdy: „Chce-li se někdo přistěhovat k jinému do vsi, když chce jeden nebo několik z těch, kteří ve vsi (obci) bydlí, jej přijmout, a je-li pouze jediný, který tomu odporuje, nemá mít ten, kdo se chce přistěhovat, k tomu právo."[58])

Obdobná ustanovení lze nalézt i v jiných pramenech (zákonících) z doby rozpadu rodové společnosti a zrodu společnosti státní.

Jsem si vědoma, že srovnávám historické prameny zcela odlišného druhu, přičemž sleduji vývoj konkrétního pravidla chování. Ale sledovat lze jen takové historické prameny, které skutečně máme k dispozici. S těmito údaji srovnám i údaje archeologů o způsobu obdělávání zemědělské půdy (ostatně i tyto údaje lze konfrontovat s podáním Caesara a Tacita). Pravidla chování mají vždy návaznost i ke způsobu výroby, jsou tedy formována (a naopak formují) nejenom výrobními vztahy, ale i výrobními silami. Jestliže se pak zamyslíme nad tehdejším způsobem obdělávání zemědělské půdy, zjistíme, že vývoj námi sledovaného pravidla chování má s tímto způsobem obdělávání půdy souvislost. Příslušníci kmene, v době, kdy pole již byla vyčerpána, se stěhovali za úrodnou půdou. Zemědělská půda se rozdělovala nejdříve podle počtu těch, kdo půdu obdělávali a později s narůstající diferenciací rodové společnosti, podle zastávaných hodností (důstojností). Jakmile se mění způsob obdělávání zemědělské půdy — dochází k tomu, že třetina půdy se oseje jařinou, třetina ozimem a třetina zůstává ladem — přestává obyvatelstvo migrovat. Protože ale zemědělská půda je rozhodujícím

---

[58]) „Si quis super alterum in villa migrare voluerit, si unus vel aliqui de ipsis qui in villa consistunt, eum suscipere voluerit, si vel unus exteterit, qui contradicat, migranti ibidem licentiam non habebit."

objektem vlastnictví, který zabezpečuje obživu celé obce, mají všichni obyvatelé obce společné právo rozhodnout o přistěhování do obce.

Porovnáme-li ustanovení Salského zákoníku s ustanoveními mnohem pozdější Knihy Rožmberské, týkajícími se práva rozhodovat o půdě, zjistíme další změny v obsahu pravidla chování: „Tit. 19 Znamenáno v obci.
§ 297. Obce neprávo měřiti podle dědiny v kúpi, ač viece súsědov jmá, než ten, jenž prodal; protož že súsěd jmá též právo a může brániť rozoránie.
§ 298. Pakliže jednoho samého jest obec a nikte tu dědiny nejmá, ten móže z nie učiniti, což chce, že mu nenie kto proč bráně. Ale když prodá dědinu, obce nejmá právo měřiti, protože to vóle kúpil se vši volí."[59])

Salský zákoník přiznával právo rozhodovat o půdě všem obyvatelům obce. Ti dokonce spolurozhodovali i o přistěhování se do obce. V Knize Rožmberské právo rozhodovat kupř. o prodeji obce, která je ve spoluvlastnictví, mají sousedé — šlechtičtí vlastníci obce — společné. S obcí, jež je v soukromém vlastnictví, však již disponuje jednotlivec samostatně. Tedy opět se změnilo pravidlo chování, když se změnil způsob obdělávání půdy, její rozdělování a když již značně postoupila diferenciace společnosti.

Lze tedy dovodit, že pravidlo chování fixující soukromé vlastnictví zemědělské půdy procházelo dlouhým vývojovým obdobím. Vyvíjelo se v závislosti na formě zemědělství, na způsobu obdělávání zemědělské půdy, na postavení jedince či skupiny v hierarchizaci společnosti atd. A dále lze dovodit i to, že určitý způsob vlastnictví vyžadoval organizaci zemědělských prací, organizaci stěhování obyvatelstva, správu území atd. V souladu s těmito potřebami regulace společnosti se vyvíjela i příslušná další pravidla chování. Zároveň se i postupně vytvářely představy o nerušené držbě půdy, které opět byly fixovány v příslušných normách.

Ponechme stranou skutečnost, že občina a občinové vlastnictví nebylo v jednotlivých vyvíjejících se společnostech uspořádáno stejným způsobem. Ale všimněme si, že zatímco kupř. otrok se velice brzy stává soukromým vlastnictvím jednotlivce, se kterým může volně disponovat, tedy jej prodat atd., půda zůstává po velmi dlouhé období ve společném vlastnictví.

Na skutečnost brzkého vzniku soukromého vlastnictví otroka upozornil i J. Kincl, který napsal: „V době, kdy germánské kmeny vstupují do dějin a začínají hrát rozhodující politickou úlohu ve střední a západní Evropě, je pro ně otroctví již dávno známou insitucí. Jak dosvědčují kodifikace barbarských práv, bylo ještě v 5. a 6. století pro vizigótského a franckého zákonodárce východiskem právní úpravy . . ."[60])

V sousedské občině, kterou K. Marx označil za přechodnou formu k další společenskoekonomické formaci, byl již kromě otroka v soukromém vlastnictví

---

[59]) I v tomto případě je možná námitka o srovnání různorodých pramenů; možné je pak i vysvětlení učiněné shora.

[60]) K i n c l J.: *Otroci ve franckých právních pramenech*, Universita Karlova, Praha 1973, str. 77.

jedince dvůr a dům. O „dědině", kterou měl jedinec v soukromém užívání, rozhodoval podle své vůle. Tedy: soukromé vlastnictví — opět řečeno slovy K. Marxe — vzniká, jak již jsem i konstatovala v předchozích kapitolách, jako vlastnictví věcí movitých. Vyvíjí se postupně k vlastnictví věcí nemovitých a přes držbu k vlastnictví půdy, tj. k soukromému vlastnictví výrobních prostředků.

Zdůraznila jsem již, že k rozpadu rodové společnosti dochází ve velmi dlouhém vývojovém procesu. A v tomto vývojovém procesu se rodí třída soukromých vlastníků výrobních prostředků a mechanismus, zaručující ochranu jejího postavení ve společnosti. Rodí se stát a i právo — normativní systém, vyjadřující a chránící zájem této třídy.[61])

Ale vraťme se ještě k Tacitově zprávě o tom, že půdu si rozdělují Germáni podle hodností (důstojnosti). Právě z této zprávy můžeme dovodit, že v rodové společnosti již vznikla vrstva, která je zvýhodněná proti ostatním členům, a to zejména svým ekonomickým postavením v rodě a i faktem zastávání určitého úřadu. Můžeme tedy dovodit i, že tato vrstva, která si vynucuje přidělení větší

---

[61]) Otázka vzniku práva, která je v současné době velmi aktuální, byla otázkou diskutovanou téměř ve všech obdobích vývoje státní společnosti. To, že každá společnost má svá vlastní pravidla chování a to, že pravidla chování regulovala vztahy existující ve společnosti si uvědomovali lidé žijící dávno před námi. Uvědomovali si i skutečnost jisté změny obsahu pravidel chování ve vztahu k vývoji společnosti. Mnozí kronikáři prokazují znalost této skutečnosti. Prokazují vědomost o vývoji pravidel chování, vědomost, která je podmíněna dobou, v níž žijí, a stupněm poznání v této době dosaženého. Své závěry formulují z hlediska potřeb regulace vztahů konkrétní třídní společnosti, aniž by si toto skutečnost uvědomovali.

Tak Livius uvádí, že „. . . lid nemohl srůst v tělo jednoho národa jinak než zákony. Proto jim dal (Romulus) právní řád. Měl za to, že se toto zřízení stane posvátným prostému lidu, jestliže sám sebe učiní ctihodným odznakem moci" (L i v i u s: *Dějiny*. Svoboda, Praha 1971, str. 50.) Kosmas pak napsal o knížeti Přemyslovi: „Tento muž, jenž vpravdě pro svou mužnost zasluhuje slouti mužem, upoutal zákony náš bezuzdný kmen, nezkrocený lid mocí zkrotil . . ., též vydal všechna práva, jimiž se naše země řídí a spravuje, sám s Libuší svou." (K o s m a s: *Kronika česká*. Melantrich, Praha 1929, str. 18.)

Ve druhé polovině čtrnáctého století dovozuje Ondřej z Dubé ke kompilaci šlechtického práva: „Právo zemské české jest dávno nalezené, ještě od pohanstvie a nejviece od Přemysla Oráče a od těch pánóv, kteří jsú té chvíle byli. A toho jest jistý dóvod, neb mnoho obyčejov pohanských v něm jest držáno, jako očista železem horúcím anebo uvrženie na vodu" (citováno podle F. Č a d y: *Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé práva zemská česká, in: Historický archiv č. 48*. Praha 1930, str. 123). A Pavel Stránský ze Zápské Stránky v r. 1643 konstatoval: „Je totiž známo, že již od samého Přemysla byly dány zákony, podle nichž musil spravovati národ jeho syn Nezamysl, když přišel ke státnímu kormidlu. Tyto zákony byly postupem doby, podle toho jak vyžadovaly okolnosti, od zemských úředníků za souhlasu panovníků ponenáhlu hromaděny a zvyklostí i ustavičným zachováváním upevňovány" (S t r á n s k ý P. ze Zápské Stránky: *Český stát*, Státní nakadatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1953, str. 117—118).

Obdobná sdělení podávají všichni kronikáři dávných věků. Otázku práva pak řeší podobným způsobem i další, kteří se jí v dávné historii zabývají. Otázka vzniku práva znepokojovala lidi žijící stovky let před námi a vedla je k vážným zamyšlením. I tato skutečnost je potvrzením důležité role, jež právo ve společnosti má.

části půdy nebo již je zcela samozřejmě větší část půdy přidělována, začíná mít i další druh moci, kterou později nazveme politickou.

Domnívám se, že moc, kterou vykonává či vlastní tato vrstva, se opírá jednak o ozbrojenou družinu, jež se shromažďuje kolem náčelníka či později kolem knížete. Ale opírá se i o rostoucí bohatství nastupující ekonomicky vládnoucí třídy. Ozbrojená družina pak ve vztahu k jednotlivým úřadům, jež nabývají dědičného charakteru, se stává jakousi složkou rodícího se mechanismu státní moci, složkou, jejíž pomocí je možné *násilně* vynutit poslušnost.

V tomto období asi ještě nedochází ke vzniku nových pravidel chování, která by budoucí panující třídě napomáhala zajistit její moc ve společnosti. Spíše vhodná pravidla chování, která dříve sloužila celé společnosti, začínají sloužit nastupující panující třídě. Po dlouhé období si tato pravidla zachovávají svou formu, ale s vývojem společnosti, lépe je napsat s třídní diferenciací společnosti, upevňováním ekonomické a politické moci nastupující panující třídy a se vznikem nových úkolů, vyžadujících zvláštní organizace společnosti, nabývají třídního obsahu.

Z pravidel rodové společnosti tak velice postupně vznikají normy práva. I když tento proces je procesem velice dlouhodobým, pokusím se jej popsat.

Růst výrobních sil přinesl tedy nutnost měřit kooperací výroby se společenskou potřebou. Tato skutečnost, jak jsem již zdůraznila, podpořená rozvojem obchodních styků a rozšířením území v loupeživých válkách, podmínila jednak specializaci skupin obyvatelstva k různým činnostem a s tím i nutnost nové organizace práce a nové organizace společnosti a správy území. To vedlo k vydělení orgánů, zabývajících se organizací a správou z rodové společnosti.

Tak, jak se vydělují jednotlivé úřady z rodové společnosti a staví se nad tuto společnost, tak třída, která prostřednictvím těchto orgánů vládne, a která je již nositelkou moci ekonomické, získává ve společnosti politickou moc. Pravidla chování vzniklá v rodové společnosti a opírající se dříve o autoritu rodu — tedy celé společnosti — začíná nastupující panující třída užívat ve svůj prospěch. Dodržení těchto pravidel chování vynucuje pomocí úřadů, jejichž moc již není odvozena od autority společnosti, ale je odvozena od ekonomické moci nejbohatší vrstvy třídy svobodných. V případě, kdy jedinec nebo skupina se dobrovolně nepodřídí existujícím pravidlům chování, neváhá již nastupující panující třída použít k donucení fyzického násilí, a to právě pomocí ozbrojené družiny, soustředěné kolem knížete. Neváhá použít i jiných forem donucení, k němuž jí slouží úřady, které si osvojila a jejichž autoritu podepřela svým vládnoucím ekonomickým postavením ve společnosti.

Donucení a donucení fyzickým násilím znala i rodová společnost. Avšak rozdíl spočívá v tom, že v rodové společnosti byla nositelem autority společnost jako celek, kdežto v popisovaném období se moc začíná vydělovat ze společnosti a staví se nad ni.

V tomto procesu vývoje postupně i pravidla chování rodové společnosti na-

bývají charakteru pravidel právních. Tato změna spočívá jednak ve změně obsahu pravidla chování — je v něm totiž vyjádřen zájem panující třídy, jednak ve změně způsobu donucení k dodržení pravidla chování.

Pravidlo chování je vždy, v každé společnosti, vynucováno pod hrozbou násilí či v případě jeho porušení donucení nastupuje, toto donucení však není totožné: nejdříve v rodové společnosti je pravidlo chování vynucováno prostřednictvím autority celé společnosti; později s postupující třídní diferenciací je užito donucení pomocí autority úřadů, které se již opírají o ekonomickou moc bohaté vrstvy třídy svobodných; a ještě později, ve společnosti státní je užito donucení státním orgánem.

Pravidla chování získávají tedy charakter právních, jsou-li sankciována státní mocí. Znamená to tedy, že právní pravidla chování se opírají o monopol fyzického násilí, jehož nositelem je stát. Znamená to i skutečnost, že vznik práva je spojen se vznikem politiky. Právo je pak z tohoto aspektu specifickou formou politického a sociálního života společnosti; vyjadřuje a zprostředkuje třídně základní a podstatné znaky společnosti.

Ve společnosti se politika vyvíjela jako vztah mezi třídami. A třídy ve společnosti si při svém vzniku přinášely zcela odlišné zájmy. Tento proces byl podmíněn ekonomicky. Ve zkratce lze napsat, že vedoucí postavení panující třídy ve společnosti se odvíjelo od jejího vládnoucího postavení v ekonomice. To vedlo k ovládnutí rodových úřadů, což určilo i politické panství bohaté vrstvy třídy svobodných ve společnosti. Politické panství pak zpětně zabezpečovalo ekonomickou nadvládu třídy nad celou společností. Takové společenské uspořádání si vynutilo i změnu společenského řízení. Vznikl stát jako politická forma řízení společnosti a vzniklo právo, jako jeden z nástrojů regulace společenských vztahů.

Podtrhuji znovu, že šlo o dlouhodobý proces vývoje. Ve společnosti započal nejdříve určitou diferenciací mezi skupinami, zabývajícími se odlišnou prací; byl to následek postupující dělby práce v rodové společnosti. V této době však nelze ještě hovořit o tom, že by existovala politika — jev vyjadřující vztahy mezi třídami. I když se vznikem skupin, věnujících se odlišné práci, vznikaly ve společnosti i odlišné zájmy a potřeby těchto skupin, jde stále ještě o zájmy a potřeby, jejichž obsah není třídně odlišný — tedy není určen rozdílným postavením lidí ve společnosti. Ke třídní změně těchto potřeb a zájmů začíná docházet tehdy, když se objevuje otroctví jako forma závislosti člověka na člověku nebo skupiny lidí na skupině lidí.

O politice pak můžeme hovořit až tehdy, když jedna třída se ve společnosti ujímá vlády nad lidmi druhými, nad ostatními třídami. K tomu však dochází postupně v dlouhodobém procesu vývoje společnosti, který je potřebný nejenom ke vzniku politiky, ale který je potřebný i ke vzniku státu a ke vzniku práva, přičemž se tyto jevy navzájem v procesu svého vývoje a svého vznikání podpírají a napomáhají si.

Vývojové změny, jež vedly k panujícímu postavení třídy ve společnosti se

odrazily nejenom ve změně způsobu života této třídy, ale i ve změně způsobu jejího myšlení. Rozhodně netvrdím, že šlo o uvědomělou změnu ve způsobu myšlení příslušníků panující třídy, ale spíše o posuny v myšlení, jež vedly k nové kvalitě myšlení a posléze i k uvědomění si těchto změn. Přitom tento proces uvědomění mohl trvat i několik staletí.

Společenské vztahy, do nichž se lidé rodí a v nichž žijí, jsou regulovány pravidly chování, které si tito lidé tvoří. Hovoříme-li o tom, že pravidla chování postupně v procesu vývoje společnosti rodové ke společnosti státní nabývají charakteru právních pravidel, je třeba dodat, že tato skutečnost se týká pouze takových pravidel chování, jež regulují vztahy důležité pro panující třídu.

Ale jakmile nabude pravidlo chování, regulující společenský vztah charakteru právní normy, stává se takto regulovaný společenský vztah vztahem právním. K této přeměně formy společenského vztahu může dojít jedině za předpokladu, že společenský vztah je skutečně společenskoekonomickým obsahem, respektive podstatou vztahu právního. Tedy opět řečeno ve zkratce, jakmile se právní norma odpoutá od společenské reality, jakmile právo, které je výtvorem lidí, je „vyšší" než společenská základna, nereguluje dostatečně efektivně vztahy ve společnosti.

Proces vzniku práva je v jednotlivých vyvíjejících se společnostech v obecných rysech zákonitý. Zároveň je však poněkud odlišný. Je tomu tak proto, jak jsem již uvedla při popisu vzniku státu, že státní společnosti a jejich právní systémy vznikají v různých časových obdobích a rovněž zvláštní příčiny, které vedou ke vzniku státu a práva v jednotlivých společnostech nejsou stejně či spíše nejsou stejnou měrou závažné.

Zmínila jsem se již, že v přechodném období od rodové společnosti ke společnosti státní vznikají některé známé kodexy, jako jsou kupř. Lex Salica, Lex Langobardum, Ruská pravda atd. Tyto zákoníky znají kupř. již institut náhrady škody za újmu způsobenou na zdraví, přičemž ve společnosti se stále ještě jako uznaného a správného pravidla chování užívá krevní msty.

Sledujeme-li sdělení některých kronikářů tohoto období, zjistíme, že vztahy ve společnosti byly právě podle těchto ustanovení regulovány velmi sporadicky.

Tak kupř. Řehoř z Tours ve své kronice uvádí, že tam, kam „dosáhla ruka panovníka", tam se i postupně upevnila jeho moc a byla respektována jím vyhlášená pravidla chování. Tam, kam moc panovníka nesahala, tam existovala a vztahy regulovala zčásti odlišná pravidla chování, daně a poplatky byly odváděny nikoli panovníkovi atd.

Na základě těchto zjištění někteří historikové dovozují, že právo není v počátečních obdobích vývoje státní společnosti významné pro rozvoj a regulaci společenských vztahů. Jak důležitá jsou pravidla chování pro regulaci společenských vztahů a jak důležitá jsou právní pravidla chování pro regulaci vztahů v rodící se státní společnosti jsem se pokusila dokázat v celé této práci.

Avšak je třeba řešit některé otázky, které vznikají v souvislosti s ustanoveními o náhradě škody za újmu způsobenou na zdraví, která nacházíme ve shora

uvedených zákonících. Odkud se vzala pravidla o náhradě škody v barbarských zákonících a jak je to s regulací společenských vztahů těmito právními normami?

S největší pravděpodobností se barbaři o možnosti náhrady škody za újmu způsobenou na zdraví dovídají z římského práva. Fixují ve svém kodexu obdobné pravidlo chování, přičemž tohoto pravidla k regulaci společenského vztahu užívají pouze sporadicky.

Domnívám se, že každá nová civilizace, každá nově vznikající společnost přebírá do té či oné míry a dále v té či oné míře rozvíjí kulturu civilizace zanikající. A schopnost převzetí kultury zanikající nebo již zaniklé civilizace v takové či jiné míře a schopnost rozvinutí této kultury je dána vyspělostí civilizace vznikající.

Znamená to tedy, že v procesu vývoje se uchovávají všechny poznatky a představy lidí, rozvíjejí se a předávají od generace ke generaci, od jedné společensko-ekonomické formace ke druhé a zároveň se přetvářejí, přepracovávají. A čím je vznikající civilizace vyspělejší, rozvinutější, tím plněji a dříve dovede převzít a rozvinout kulturu civilizace zanikající. Pokud se však tato civilizace nachází na nízkém stupni vývoje, spíše pouze zaznamenává existenci vyšší kultury civilizace zanikající. Užít této kultury k rozvoji vlastní společnosti je však schopná až tehdy, když se patřičně rozvine základna a nadstavba nově vznikající civilizace.

Otázka akceptace či alespoň aprobace stanovených pravidel chování příslušníky dané společnosti a otázka aplikace těchto pravidel chování vzniklými orgány státu je pak otázkou ještě složitější.

Říkáme, že norma žije ve vědomí lidí. To znamená, že nově stanovená pravidla chování mohou být akceptována příslušníky nově vzniklé společnosti až tehdy, když je obsahuje společenské vědomí.

Problém skutečné regulace společenského vztahu právní normou spočívá v tom, že má-li právní norma regulovat určitý společenský vztah v souladu se zájmem panující třídy, musí být adekvátní vůči společenským podmínkám, musí z nich vycházet. Právní norma musí tedy vznikat alespoň na základě existujících předpokladů možného vzniku určitého vztahu. A tato možnost vzniku určitého společenského vztahu musí být přinejmenším obsažena v základně.

Teprve tehdy, existuje-li vztah ve společnosti či možnost jeho vzniku je obsažena v základně, odráží se ve vědomí lidí a pravidlo chování, regulující tento vztah, ve vědomí lidí vzniká a žije. A to o některých normách obsažených v barbarských kodexech, vzniklých v přechodném období od rodové společnosti ke společnosti státní, nelze tvrdit.

Zdůrazňuji, že jde o některé normy obsažené v barbarských zákonících, jako je kupř. již zmíněné pravidlo chování o náhradě škody za újmu způsobenou na zdraví a nikoli o všechny normy obsažené v těchto kodexech. Barbarské zákoníky neobsahovaly „nové právo", ale opíraly se o léta platné obyčeje, z nichž vznikalo obyčejové právo. Panující třída prosazovala své zájmy nikoli „zaváděním nového práva", ale interpretací obyčejového práva při jeho aplikaci státními orgány. Jsou to tedy obyčejová pravidla chování, jež s třídně pozměně-

ným obsahem a v některých případech v písemné formě (tedy sebráním v kodex) přešla z rodové společnosti, která i v nové rodící se státní společnosti efektivně reguluji společenské vztahy.

Soudy či jiné orgány, aplikující právo, byly již v té době plně v rukách panující třídy. Ty pak „měnily" právo podle představ panující třídy, určených jejími potřebami a jejím zájmem. Přitom i představy panující třídy se měnily, a to nikoli v pouhé závislosti na měnících se potřebách a zájmech této třídy, ale i na schopnosti panující třídy poznat a chápat tyto potřeby a zájmy.

Otázku nedostatku aplikace některých nově stanovených právních pravidel chování státními orgány lze rovněž vysvětlit jednak shora uvedenými závěry o adekvátnosti právní normy společenským podmínkám, jednak pak i silou státní moci a „státně-právní vyspělostí" orgánů aplikujících právo.

Zjišťujeme-li, že některá pravidla chování, jež obsahují barbarské zákoníky, ve společnosti nepůsobí, můžeme z této skutečnosti dovodit i závěr, že panující třída ještě ekonomicky dostatečně neovládla celou společnost a i politicky se ještě razantně ve společnosti neprosadila.

Shrnu-li uvedené závěry, dovozuji, že právní pravidlo chování je určeno k regulaci společenského vztahu. Regulovat společenský vztah může pak pouze za toho předpokladu, že právní vztah je formou existujícího společenského vztahu. Existující společenské vztahy, a to zejména vztahy výrobní, jsou obsahem, respektive podstatou vztahů právních. Efektivnost právní normy předpokládá i existenci státního donucení. Právo je i proto právem či spíše zejména proto je právem, že je vynutitelné státní mocí. Efektivní právní norma žije ve vědomí lidí. Lidé pak právní normy akceptují či alespoň aprobují. Teprve v takto uspořádaných podmínkách, za dalších předpokladů, dochází k regulaci společenských vztahů právními normami.

Těmito závěry neupírám novým ustanovením, obsaženým v kodexech, vzniklých v přechodném období od rodové společnosti ke společnosti státní, vážnost. Domnívám se, že kodexy, jež obsahovaly i některé nové právní předpisy, a to zejména ty kodexy, které byly buď sepsány z podnětu panovníka, anebo jím vyhlášeny, sehrály mimo jiné i roli jakéhosi „politického vyhlášení programu" nastupující panující třídy. Podle mého názoru v těchto kodexech šlo i o jakési určení „politické a státoprávní linie" vývoje státu a „vyhlášení stavu", jakého by měl v budoucnu nově vznikající státní útvar dosáhnout. A o vhodném cíli, ku kterému zaměřila nebo chtěla zaměřit vládnoucí vrstva panující třídy vývoj státu, se poučila od bezprostředně předcházející civilizace.

Toto „poučení se", jak jsem již uvedla, odpovídalo možnostem nastupující panující třídy. Odpovídalo i diferenciaci, jež probíhala ve společnosti, a diferenciaci, jež probíhala v panující třídě samotné[62]) a dalším podmínkám, v nichž se státní společnost rodila.

---

[62]) Viz P l e i n e r R.: *Otázka státu ve staré Galii*, Academia, Praha 1979, str. 41 a násl.

Uvedené kodexy vznikají na místech střetu právních kultur — na místech, kde dochází ke střetu psaného a nepsaného práva. Domnívám se, že právě tento důvod se v zákonících odráží tím, že nejsou pouhým sepsáním obyčejového práva, ale — zcela viditelně — zahrnují i souhrn určitých omezení panující třídy. Už zákoník XII. desek byl nejenom sepsáním platného obyčejového práva, ale představoval souhrn určitých omezení patricijů. Představoval jakési „nutné minimum omezení", která musela vládnoucí vrstva patricijů vůči ostatním zachovávat.

Domnívám se, že i barbarské zákoníky jsou určitou, byť minimální, přesto ale určitou „záštitou spravedlnosti", minimální pojistkou, toho, že výklad práva orgány, které právo aplikují, nebude zcela libovolný. Přitom však neopomíjím skutečnost, že vedle těchto barbarských zákoníků platilo ještě i nepsané obyčejové právo.

Archeologové, prostřednictvím vykopávek, sledují na územích, na nichž vznikaly státy, vlivy nejrůznějších cizích kultur. Je kupř. prokázáno, že staroslovanská legenda o příchodu Cyrila a Metoděje na území Velké Moravy má své reálné kořeny. Jsou prokázány vlivy římského státu na území Germánů (viz Tacitus), římská posádka pod vedením Marca Aurelia byla i na území nynějšího Slovenska. Řehoř z Toursu, kronikář Merovejců, byl občanem římským. Na naše území pronikaly vlivy římské, germánské, byzantské, ruské atd. Čili, kultura jednotlivých států nejen že čerpala z kultury národů žijících a vyvíjejících se v bezprostředním okolí, ale přebírala i to, co přinesla předcházející civilizace i územně vzdálená, která v době vzniku nového státu již zanikala či již zanikla. Zpočátku je to sporadické převzetí kultury staré civilizace, ale s rozvojem nové rodící se státní společnosti tyto vlivy mohutní a rostou a zároveň jsou přizpůsobeny potřebám nové společnosti. A domnívám se, že tímto způsobem přebírají a upravují pro sebe nové rodící se státní společnosti i právní kulturu. Žádný nově vznikající útvar se nevyvíjí a nevzniká ve vzduchoprázdnu, odděleně od jakékoli jiné civilizace. A myšlenky, které napomáhají rozvoji a regulaci společnosti se ze světa nevytrácejí.

Ve vědomí po dlouhá období zůstávají zachována pravidla chování, regulující určité, pro život člověka důležité vztahy. Lidé si tato pravidla chování předávají od generace ke generaci. Dokonce podle těchto pravidel chování regulují své vztahy, i když cíle, k nimž spějí, se změnou životních podmínek změnily či dokonce již neexistují. I dnes sledujeme existenci pravidel chování, která dávno ztratila svůj smysl. Přesto jich lidé užívají. Na mnoha územích našeho státu se jako součást svatebního obřadu zachovává kupř. únos nevěsty či pohazování novomanželů obilím atd. Tyto normy vznikly již v rodovém zřízení: pravidlo chování únosu nevěsty je přechodovým ritem z jedné třídy do druhé, které vzniklo se vznikem tříd, a obilí u Slovanů bylo vždy symbolem plodnosti. Přitom tato pravidla chování pro mnoho těch, kteří je zachovávají, jsou těžko vysvětlitelná.

Podmínky, ve kterých se vyvíjejí vzniklé státní útvary, jsou poznačeny obdo-

bím válek či přinejmenším nepokojů. V rámci společnosti a jednotlivých tříd pokračuje stále ještě diferenciace, ostatně ta není ukončena po celé vývojové období jednotlivých společenských řádů. Nastupující panující třída si ještě zcela nepodmanila ekonomicky ostatní příslušníky společnosti. Tato skutečnost se projevuje i v nevyzrálosti její moci politické. Spoje vybudované předcházející civilizací zanikly a vůle panovníkova, opírající se o moc vládnoucí vrstvy panující třídy, je mnohdy omezena nedostatkem možnosti tuto vůli sdělit a vynutit na celém území státu. Po značně dlouhé období, než panující třída dokáže vytvořit skutečný státní mechanismus, schopný zasahovat na celém území státu, než dokáže vytvořit mechanismus schopný tlumočit vůli panovníka na celém území státu a také tuto vůli vynutit, musí panující třída strpět skutečnost, že na území, které není schopna ovládnout ekonomicky a politicky, nebude dodržováno právo prosazující a hájící zájem této třídy. A navíc, rodící se feudální společnost přináší partikularismus moci a partikularismus práva, což je odrazem ekonomických podmínek, ve kterých se tato společnost vyvíjí.

V úvodu jsem již zdůraznila, že není a nemůže zřejmě být vytvořena definice státu, která by stát jako společenský jev postihla v jeho celku. Přesto však lze odlišit stát od rodového zřízení vytypováním několika charakteristických rysů: stát je politickou organizací panující třídy, ale jen takovou organizací (neboť nikoli každá politická organizace panující třídy je státem) — která organizuje (dělí a sjednocuje) obyvatelstvo podle území a nikoli již podle pokrevního příbuzenství;

— ve které se veřejná moc oddělila od společnosti a nekryje se se samotným obyvatelstvem. Státní moci je vlastní prvek vlády lidí nad lidmi;

— která od občanů k udržení státní moci vybírá daně a poplatky, eventuálně i pro udržení této moci si vypůjčuje (dělá státní dluhy);[63])

— které je vlastní suverenita a výlučnost.

Lidé si po vzniku státní společnosti neuvědomují, že vznikl stát. Vznik státu není způsoben uvědomělým působením lidí či panující třídy, ale stát vzniká v procesu vývoje společnosti nutně a živelně. Samotná panující třída, která má k výhradně dispozici všechno tehdejší vzdělání, si skutečnost vzniku státu uvědomuje první, avšak lze napsat, že i ona si skutečnost vzniku státu uvědomuje pozdě. A pokud si lidé neuvědomují, že vznikl stát, neuvědomují si ani fakt, že nově vznikající vztahy je třeba regulovat novými pravidly chování. Ostatně — toto uvědomění získávají lidé až ve společnostech moderních.

Domnívám se dále, že i pokud by tehdejší vrstva inteligence měla možnost a zejména schopnost poučit se o nutnosti tvorby nových pravidel chování od předcházející a zanikající či již zaniklé civilizace, rozhodně tuto možnost a schopnost neměla ani panující třída jako celek, ani vládnoucí vrstva panující třídy, natož pak společnost jako celek.

---

[63]) Viz Marx K., Engels B.: *Vybrané spisy sv. II*, Svoboda, Praha 1950, str. 331—333.

V třídně rozdělené společnosti došlo pak k vážnému konfliktu, který z hlediska práva spočívá v tom, že potlačená třída si v reakci na vznikající a rozvíjející se vztahy a třídní rozpory postupně vytvářela svá vlastní pravidla chování. A tato pravidla chování, jejichž obsah je podmíněn objektivně ekonomickým a sociálním postavením třídy ve společnosti, nebyla a nemohla být v souladu s pravidly chování produkovanými a prosazovanými panující třídou. Ale právě tato pravidla chování regulovala vztahy vznikající a existující mezi lidmi v jednotlivých třídách a dalších skupinách společnosti.

Právě proto, posuzováno opět z aspektu vzniku práva, třída, která je třídou ekonomicky vládnoucí a politicky panující, používá při působení na společnost i vlastní ideologie (viz kapitola druhá). Pravidla, jež mají zajistit její vedoucí postavení ve společnosti, ochránit majetek soukromých vlastníků výrobních prostředků a přispět k zachování společenského řádu, v němž má vedoucí postavení, se stávají, ve vztahu ke společnosti jako celku, vnějším příkazem. A proto právo, které je vnějším příkazem, panující třída ideologicky posvěcuje.

Tak vzniká právo, normativní systém, odlišný od ostatních normativních systémů tím, že

— ve společnosti zpravidla existuje jen právo jediného typu, jež svou třídní podstatou *odpovídá* státu daného typu;
— právo je spjato se státem. Právními jsou jen ty normy, jež mají příslušnou státem uznávanou formu (pramenů práva ve formálním smyslu) a jejichž dodržování je vynutitelné státní mocí. Z toho vyplývá výlučnost práva. To rovněž podmiňuje určitou vnitřní logickou jednotu platného práva, i když se v právu samotném, avšak specifickým způsobem, rovněž projevují třídní rozpory;
— normy práva vyjadřují ve své podstatě *zájem* panující třídy a ovšem i její vůli ovlivňovanou tím, jak třída svůj zájem poznává a chápe. Právo vyjadřuje v nejlepším případě *obecný* zájem panující třídy, zjednodušeně řečeno, zájem této třídy jako celku;
— právní normy jsou i určitou pojistkou, záštitou spravedlnosti, v antagonistické společnosti stanoví i možnou hranici vykořisťování člověka člověkem;
— normy práva jsou celospolečensky závazné, mají *obecnou závaznost* při řešení všech konkrétních případů v normě obecně zahrnutých.

Pokusila jsem se sledovat vznik práva. Na základě, který jsem dovodila, nelze závěrem než přitakat názoru, že stát a právo jsou spolu spjaté.

Ani stát, ani právo nevznikají ze dne na den. Procházejí dlouhým vývojovým obdobím. Ve svém vývoji, jak jsem zdůraznila, se stát i právo o sebe opírají, napomáhají si, podmiňují se. Právo bez státního donucení nemůže existovat. Stát bez právních pravidel chování pak nemůže organizovat společnost, regulovat vztahy vznikající a vyvíjející se v této společnosti a eventuálně i řídit vývoj této společnosti právem jako jedním z nástrojů společenského řízení.

Právo a stát se rodí v dlouhodobém procesu vývoje a svých charakteristických rysů nabývají postupně. Čím silnější je stát, tím silnější je i právo a čím efektivněji právní normy regulují společenské vztahy, tím razantněji se ve společnosti prosazuje zájem panující třídy.

Возникновение права

Яна Слунечкова

Резюме

Авторы, занимающиеся возникновением и развитием права, толкуют этот вопрос по-разному. Известна теория некоторых советских авторов, по которой возникновение права ведет свое начало от периода до возникновения государства. Некоторые авторы опять такого мнения, что возникновение права ведет свое начало от периода возникновения государства и. т. д. Значит мнения авторов, занимающихся проблематикой возникновения права, значительно отличаются.

Поэтому автор данной статьи стремится на основе изучения истории и на основе научных сведений марксистско-ленинской общей теории государства и права дать свою гипотезу о возникновении права.

В водной части автор подчеркивает, что право, нормативная система, которая характерна наличием государственного принуждения, возникает в ходе длительного процесса. Право возникает с момента возникновения политической власти в руках экономически более сильной группы класса свободных, в разлагающемся родовом обществе.

В первой главе решается проблема развития правил поведения в родовом обществе. Автор указывает, что каждая ступень развития общества, которой присущ определенный способ производства, одновременно характерна определенным способом сотрудничества людей, определенными отношениями между людьми, которые рано или поздно регулируют также и определенные правила поведения, общепризнанные для конкретного общества. Люди не могут жить вместе, не руководствуясь правилами поведения.

С развитием родового общества, с нарастанием разделения труда и позднее с возникновением классов автор объясняет и развитие правила поведения, изменение его содержания, в частности, с точки зрения классовой, при соблюдении формы правила поведения. Автор обращает внимание также на наличие переходных правил поведения, свойственных переходным периодам родового общества, или переходу от родового общества к государственному обществу.

Автор доказывает, что с возникновением классов повышается зависимость

отдельного лица от класса, а не от рода как целово. Класс или социальная группа со своими нормативными системами требует от своих членов соблюдения этих правил. Поведение отдельных лиц находится под влиянием групповых учреждений и под влиянием членов группы. Они более менее отождествляются с групповыми нормативными системами. Такое отождествление становится интенсивнее, чем больше отдельное лицо поглащает данная среда. И, наоборот, ослабляется соразмерно тому, как он удаляется из среды группы и насколько его поглащает другая среда.

Можно сказать, что в силу разного положения в экономической и социальной структуре общества, в силу диалектических противоречий внутренней социальной структуры самых классов обусловлена также и разница в идеологии и сознании данных классов. На каждой ступени общественного развития можно с возникновением классов констатировать определенные противоречия между политическим, моральным и позднее и правовым и т. д. сознанием разных классов, слоев или групп, причем данные противоречия обусловливают различие отдельных групповых нормативных систем.

Господствующий класс, стремясь подавить сопротивление подчиненных классов, и, стремясь регулировать общественные отношения в своих классовых интересах, старается оказать влияние на идеологию подчиненных классов и на их групповые нормативные системы посредством своей собственной идеологии.

Идеологией докапиталистических формаций была религия. Это как решающая форма сознания неизбежно повлияло на дальнейшие формы общественного сознания. Но и религия, прежде чем стать в своей зрелой форме идеологией господствующего класса, прошла длительный процесс развития.

Процесс развития религии и влияние религии — идеологии господствующего класса — на перемену родовых правил поведения в правовые нормы, автор приводит во второй главе. В данной главе приведено заключение о том, что в период, когда человек морально находится в зависимости от бога, и это определяется постепенными изменениями в экономике и социальной структуре общества, возникновением превосходства и подчинения людей, перемещаются все правила поведения в область религиозных норм.

Автор указывает на примерах, что чем менее государство развито, чем ниже ступень, на которой оно находится, тем больше и отчетливее проявляется зависимость правовых правил поведения от официальной религии. Однако как только право отделится от религиозных правил поведения и избавится формы «божьей заповеди», приобретает черты нормативной системы, которая официально существует самостоятельно. И чем больше право отделяется от религии — и это отделение права от религии зависит от развития общества — тем больше приобретает самостоятельность: см. напр. городское право в период феодализма.

В третьей главе, названной «Возникновение права» автор занимается развитием экономики, социальной классовой структуры общества и его надстройки по отношению к развитию и возникновению права в родовом обществе. Автор одновременно обращает внимание и на обширную систему взаимосвязей и взаимообусловленностей.

На развитии правила поведения, регулирующего отношения собственности на землю автор показывает развитие правила поведения аж до правовой нормы. Свои примеры выбирает из греческой мифологии, из произведения Цезаря «Сведения о войне в Галлии», из труда Тацита «Германия», из сорок пятой книги «De migrantibus» Lex Salica и из постановлений Книги Ремберкской. Сообщения Цезаря и Тацита и постановления приведенных кодексов сравнивает со способом возделывания почвы, с миграцией жителей и с фактом, что жители благодаря измененному способу возделывания почвы перестают мигрировать.

Автор несколько раз подчеркивает, что в процессе развития родового общества в государственное, правила поведения родового общества приобретают характер правовых правил **постепенно**. Это изменение заключается с одной стороны в изменении содержания правила поведения — в нем выражены интересы господствующего класса, а не интересы всего общества, с другой стороны в изменении способа принуждения соблюдения правил поведения.

Правило поведения всегда, в каждом обществе вынуждается угрозой применения насилия или в случае нарушения последнего, применяется насилие. Однако это принуждение не тождественно: сначала в родовом обществе правило поведения вынуждается посредством авторитета всего общества; потом по мере наступления классовой дифференциации применяется принуждение посредством авторитета органов, опирающихся на экономическую власть богатого слоя класса свободных; а позднее в государственном обществе применяется принуждение посредством государственного органа.

Значит правила поведения приобретают характер правовых норм, если они санкционированы государственной властью. Это значит, что правовые правила поведения опираются на монополию физического насилия, носителем которого является государство. И это также значит, что возникновение права связано с возникновением политики. И право с этой точки зрения является специфической формой политической и социальной жизни общества; оно выражает классовые основные и главные признаки данного общества.

На процессе развития родового общества и постепенного возникновения государственного общества автор объясняет процесс возникновения права, причем указывает на отличия права как нормативной системы от остальных неправовых нормативных систем.

В заключительной части автор доказывает, что ни государство, ни право не возникают изо дня в день. Они проходят длительный период развития. В ходе развития государство и право друг другу помогают, друг друга обусловливают. Право не может существовать без государственного принуждения. А государство, в свою очередь, не может без правовых правил поведения организовать общество, регулировать, возникающие и развивающиеся в данном обществе отношения, или управлять развитием данного общества посредством права как одного из орудий управления.

Чем сильнее государство, тем сильнее и право и чем эффективнее правовые нормы регулируют общественные отношения, тем сильнее пробивают себе дорогу интересы господствующего класса.

RECENZE

Teorija obščestvenno-ekonomičeskoj formacii, Redakce: V. V. Denisov, J. K. Pletnikov a E. N. Lysmankin „Nauka", Moskva 1983, 357s.

Obsáhlá syntéza, která je dílem kolektivu osmi sovětských vědců (G. A. Bagaturija, V. A. Vazjulin, E. N. Lysmankin, J. I. Semenov, V. V. Denisov, V. G. Fedotova, V. A. Andrijevskaja, I. L. Andrejev), vznikla ve Filozofickém ústavu Akademie věd SSSR. Cílem po všech stránkách pozoruhodné knihy, je podrobné rozpracování marxisticko-leninské teorie společensko-ekonomické formace a prokázání její významné role pro správné pochopení a analyzování některých důležitých a zároveň neobyčejně složitých společenských procesů naší současné epochy. Ačkoli se jedná o dílo vědecké, vybavené mimo jiné podrobnými odkazy na prameny a literaturu, forma výkladu je záměrně zvolena tak, aby byla přístupna co nejširšímu okruhu čtenářů. Šíře probírané problematiky zasahuje do celé řady společenskovědních oborů: filozofie, historie, sociologie, ekonomie a dalších.

Zvýšený zájem o tento problém není náhodný vzhledem k tomu, že úroveň historického materialismu i použitelnost v rámci celého komplexu společenských věd je bezprostředně závislá na podrobném rozpracování jeho základních kategorií a pojmů.

Autoři usilují o to, ukázat nejprve proces vzniku, formování a rozvoje marxisticko-leninské teorie společensko-ekonomické formace a ozřejmit teoreticko-metodologický a světonázorový význam, který má jak pro chápání historického procesu v celé jeho různorodosti a celistvosti, tak pro analýzu jeho zákonitostí. Zároveň zkoumají řadu problémů, které se bezprostředně týkají využití dané teorie pro pochopení závažných sociálně politických procesů a tendencí současnosti. A je to především toto hledisko vysoké aktuálnosti, spolu s jasnou koncepcí i formulací závěrů, pro které tato kniha musí upoutat pozornost.

Vlastní dílo je rozvrženo do tří hlavních částí, které jsou dále děleny na hlavy a kapitoly. Nejméně rozsáhlá první část nesoucí název „Formování teorie společensko-ekonomické formace historickým materialismem" názorně ukazuje neobyčejně obtížnou a složitou cestu, kterou se ubíralo skutečně vědecky fundované pojetí historického bádání od svých počátků v jednotlivých dílech K. Marxe a B. Engelse. Je zdůrazněno, že základní koncepce materialistického chápání historie měla dvě části: učení o struktuře společnosti a učení o periodizaci dějin.

Pojem společenské formace ležel jako by na rozhraní těchto dvou aspektů a zaujímal tak ústřední místo v systému kategorií materialistického chápání dějin. V dílech klasiků není obsažena přímá definice společenské formace, je však fakticky vymezena obsahem celého teoretického kontextu. Na základě předložených faktů docházejí autoři k závěru, že počáteční chápání společensko-ekonomické formace (souhrn výrobních vztahů, ekonomická struktura společnosti) bylo užší než širší pojetí současné, odpovídající marxistické koncepci obecné struktury společnosti (výrobní síly, výrobní a jiné společenské vztahy, politická a právní nadstavba, formy společenského vědomí).

První část knihy dále pokračuje zhodnocením přínosu V. I. Lenina při dalším rozpracování sledovaných otázek. Stalo se tak ve spisech vyvolaných bojem proti narodnikům, v procesu kritiky subjektivně idealistické metody v sociologii, při kritice odmítání objektivních zákonitostí historického procesu. Rozlišení skutečně obecného v společenských jevech a ve zřízeních různých zemí mělo nesmírný metodologický význam, neboť umožnilo přechod od vnějšího sledování historie ke skutečně vědeckému zkoumání společnosti, k chápání podstaty, od popisu k objasnění obecných zákonitostí. V. I. Lenin jako první chápe společensko-ekonomickou formaci z důsledně dialektického a materialistického hlediska a ve svém spise „O státě" své závěry definuje.

Druhá část monografie, která nese název „Metodologický význam společensko-ekonomické formace", je členěna celkem do tří hlav a celé řady kapitol. Představuje nejrozsáhlejší partii knihy, zaměřenou převážně teoreticky. Je nutno konstatovat (aniž lze zacházet do podrobností), že právě tato část odráží jistou, velmi potřebnou názorovou diferenciaci v dílčích otázkách, které byly vyvolány pokrokem bádání různých společenských věd.

Nejprve se autoři soustřeďují na analýzu obsahu kategorie „společensko-ekonomická formace" v sovětské literatuře a konstatují, že se vyskytuje ve dvou základních pojetích: a) formace jako konkrétní historická společnost, jako „společnost na známém stupni historického vývoje"; b) formace jako kvalitativně vymezený historicky konkrétní typ společnosti. V dalším textu jsou analyzovány obsah a možnosti chápání pojmu společnost v obecném smyslu, teoreticky abstrahovaném od reálně vymezených společností, jejichž rozvoj v globálním měřítku představuje celosvětový historický proces. Následující výklad je zaměřen na vymezení pojmu společensko-ekonomická formace jako konkrétního historického typu společnosti a etapy celosvětové historie, který představuje sociální systém determinovaný způsobem výroby. Autoři poukazují na její podřízení objektivním zákonům vzniku, fungování a přechodu ke stále progresivnějším výrobním formám a upozorňují na nezbytnost dalšího zkoumání těchto jevů. V této souvislosti je pak hodnocen význam empirismu, jenž je charakteristický pro buržoazní sociologii a pro buržoazní myšlení vůbec, který však sám o sobě omezuje možnost proniknutí do podstaty historického procesu. Obsáhle se dále pojednává o vzájemném vztahu logického a historického především z hlediska filozoficko-

-sociologického, tj. z aspektu ontologického, gnoseologického a metodologického. Je nutno zdůraznit, že vzájemnému vztahu teorie a reálného procesu věnují autoři soustředěnou pozornost.

Do popředí dalšího výkladu vystupuje analýza pojmu společensko-ekonomická formace jako kategorie historického materialismu. I v tomto případě jsou předložena dvě pojetí. V prvním je chápána jako součást kategorie historického materialismu a ve druhém je naplněna empirickým obsahem a stává se tak kategorií historické vědy. Tento dvoustranný aspekt je obsáhle dokumentován. V návaznosti je pak objasněn vývoj názorů na chápání struktury společensko-ekonomické formace. Základní odlišnost spočívala zejména v tom, že jedna skupina sovětských odborníků zastávala názor, že její struktura je spojena s výrobními vztahy a druhá zahrnovala do tohoto pojmu základnu, nadstavbu i prvky, které nebyly jejich součástí, jako např. výrobní síly společnosti, rodinu, národ atd. Autoři zde opět vycházejí z analýzy názorů klasiků marxismu-leninismu i z děl současných předních sovětských vědců a zdůrazňují, že struktura formace představuje určitý celistvý systém, že tedy každá částice celku obsahuje rysy, které vyjadřují kvalitativní charakteristiku celého systému. Celistvost struktury formace spočívá v rozhodující míře na materiální výrobě, jež zajišťuje kvalitativní určitost všech ostatních strukturních komponentů. Vzhledem k tomu, že učení o formaci vyjadřuje podstatu sociálního celku, a tak i konkrétního historického člověka, stává se teoretickým východiskem pro objasnění individuálního osobního chování lidí.

Následující, velmi obsáhlá hlava, je věnována široké problematice společensko-ekonomických řádů. „Řád" je definován jako systém výrobních vztahů určitého typu, který má konkrétní společenskou formu, v níž se uskutečňuje výroba. Vzhledem k tomu, že toto pojetí charakterizují výhradně výrobní vztahy, jsou proto nejdůležitějším nástrojem analýzy ekonomického zřízení konkrétní společnosti. Výrobní vztahy mohou vystupovat v sociálním organismu jednak jako společensko-ekonomický řád, jednak ve formě, kterou autoři nazývají společensko-ekonomickým podřádem. K jeho vzniku dochází tehdy, jestliže určité výrobní vztahy nevytvářejí celistvý systém, ale existují ve formě více či méně významného dodatku k systému, který je utvářen vztahy toho kterého převládajícího řádu. V dalším výkladu je pak rozlišována existence jednoho nebo několika řádů v dané společnosti. O vícečetnosti řádů můžeme mluvit pouze tehdy, jestliže sociální organismy daného typu nemohou fungovat, aniž by do sebe zahrnuly převládající řád. Pro strukturu společensko-ekonomického řádu je určující hospodářská buňka a hospodářský organismus. Výrobní vztahy pak autoři analyzují z hlediska vlastnických vztahů, akcentují především jejich volní charakter a právní formu. Takto chápaný vlastník vytváří svým majetkem či vlastnictvím konkrétní buňku vlastnictví a jestliže jsou její součástí výrobní prostředky, stává se zároveň buňkou hospodářskou. Každý společensko-ekonomický řád předpokládá existenci hospodářské buňky určitého typu. Jako příklad buňky, která

byla zároveň hospodářským i sociálním organismem, se uvádí prvobytně pospolná obščina. Je nepochybné, že většina společensko-ekonomických řádů má strukturu mnohem složitější a různorodější, o čemž svědčí i názorná analýza osobitých rysů kapitalistického řádu.

Závěrečné téma v rámci zkoumané problematiky představuje problém tzv. „asijského společenského řádu". Autor stati, V. V. Denisov, poukazuje na nezbytnost rozlišení asijské formace jako samostatného typu společenské organizace i etapy rozvoje celosvětové historie. V úvodu knihy však autorský kolektiv předesílá stále diskutabilní charakter této teze. Vzhledem k tomu, že se však jedná o problematiku nejednotně vykládanou, je zařazení příslušné stati podnětné pro další bádání.

Třetí hlava metodologické části této knihy je věnována úloze sociálních revolucí při změně historických typů společnosti. Nejprve autoři zdůrazňují dialektický charakter revoluční změny společensko-ekonomické formace, na který již poukázali klasikové marxismu-leninismu. V této souvislosti jsou analyzovány jednotlivé „stupně" revolučního procesu, který je chápán jako jev obsahující dlouhé období střídání jednotlivých společensko-ekonomických formací. Po definování pojmů revoluce a evoluce zkoumají autoři vztah revolučního procesu a revoluční aktivity mas, a to v závislosti na objektivních zákonech dějin a společenského pokroku.

Třetí část kolektivní monografie, nazvaná „Analýza současné epochy z hlediska společensko-ekonomické formace", představuje konkrétní aplikaci teoretických tezí a závěrů předcházejících částí. Nejprve je poukázáno na vymezení pojmu epocha K. Marxem a B. Engelsem a na jeho další podrobnou analýzu, kterou provedl V. I. Lenin. Dialekticko-materialistické chápání historie umožňuje objasnění vývoje společnosti jako celosvětového procesu a především pochopení současné epochy v celé její jednotě. Na materiálech XXV. a XXVI. sjezdu KSSS je názorně doložen význam a aktuálnost této problematiky. Na základě rozboru jednotlivých vývojových fází a charakteristických rysů kapitalistické formace, který provedl ve svém díle „Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu" V. I. Lenin, autoři pak analyzují zvláštnosti současné etapy obecné krize kapitalismu, jejíž první etapa má počátky v období první světové války a končí druhou světovou válkou. Druhá etapa všeobecné krize kapitalismu se datuje od konce této války a pokračuje do druhé poloviny padesátých let, kdy dochází k zásadní kvalitativní změně poměru sil mezi kapitalistickou a socialistickou světovou soustavou. V této době také začíná vědeckotechnická revoluce, která se stala podstatným rysem dnešní krize kapitalismu.

Autoři dále zkoumají zvláštnosti rozvoje monopolního stadia současné všeobecné krize kapitalismu z hlediska rozvoje výrobních sil a výrobních vztahů, které nabývají nových forem na základě přizpůsobování se současné úrovni zespolečenštění výroby. Poukazují na proces elektrifikace výroby, rozvoj nových odvětví, reindustrializaci, na změny v metodách řízení výroby i na skrytý cha-

rakter monopolizace. Právní normy se dostávají do protikladu s ekonomickým obsahem monopolistického vlastnictví. Státně monopolní kapitalismus přesahuje národní hranice a na základě integrace a vzájemných vazeb závislosti v dělbě práce vytváří nová ekonomická seskupení. Druhou stránkou rozvoje je rostoucí míra nezaměstnanosti a nedostatek pracovních příležitostí, které se kapitalistická společnost snaží řešit nejrůznějšími ekonomickými modely a teoriemi.

Výklad v závěrečné části díla pokračuje obsáhlým pojednáním o možnostech rozvoje zemí, které se osvobodily od koloniální nadvlády. Děje se tak důsledně na základě výše podané analýzy teorie společensko-ekonomické formace. Národně osvobozovací hnutí je třeba chápat jako objektivní realitu naší současnosti, jako dynamický proces z celosvětového hlediska. V důsledku nerovnoměrnosti historického vývoje se nacházejí bývalé koloniální země na různých stupních osvobozovacího hnutí, a tak zaujímají nestejné místo na struktuře světových ekonomických i politických vazeb. Základní typy výrobních vztahů člení autoři do tří skupin: tradiční — předkapitalistické, kapitalistické a nové — lidově demokratického typu, vytvářející se v zemích socialistické orientace. Rovněž sociální struktura jednotlivých zemí má specifický charakter, který se obráží ve společenské nadstavbě, jež je tvořena různorodým systémem ideologických doktrín. Autoři dále zkoumají vliv a úlohu národně osvobozovacího hnutí v celosvětovém měřítku na změnu sociální struktury a celého společenského zřízení těchto zemí. Pozornost pak zaměřují zejména na analýzu společensko-ekonomických vztahů a vazeb z hlediska obecné teorie společensko-ekonomické formace. Rozlišují dvě základní varianty přechodu od staré formace k nové, a to revolucí „shora" nebo „zdola", které pak v dalším historickém vývoji nabývají formy jednoho ze dvou dominantních sociálně ekonomických systémů. Kapitalistická orientace těchto zemí je vnitřně velmi protikladná a lze zde rozpoznat dvě základní tendence. První představuje „kvaziklasický" — osobně vlastnický typ buržoazního rozvoje, který má původ v Evropě epochy prvotního nahromadění manufakturní výroby a její postupné modernizace na základě nové strojové technologie. Protikladem je tendence, která směřuje k překonání historické omezenosti kapitalismu v rámci této soustavy. Jde o jakési neoburžoazní řešení, které se nejčastěji projevuje snahou o maximální zkrácení přechodných a přežitých forem, majících svůj původ v samé podstatě současného kapitalismu. Tato tendence může v určité míře nalézt podporu u pokrokové inteligence a zejména u kvalifikované části dělnické třídy a stává se tak základem pro volbu socialistické cesty rozvoje těchto zemí. Problematiku socialistické orientace nelze ovšem omezit na pouhé konstatování její protikladnosti orientaci kapitalistické. Jedná se o historicky vzniklou objektivní realitu současné epochy, kterou je nutno chápat jako součást celosvětového revolučního procesu. Socialistická orientace národů, které se osvobodily od koloniální nadvlády, má řadu obecných rysů, jako např. formování široké národní fronty pokrokových sil, posílení postavení státu v ekonomice, oblasti likvidace sociálního parazitismu a privilegií dřívějších vládnoucích

vrstev, růst počtu a organizovanosti dělnické třídy apod. Analýze nekapitalistické cesty rozvoje zemí Asie a Afriky věnují autoři značnou pozornost zejména z hlediska jejich celkového historického vývoje. Na tomto místě opět zdůrazňují význam historického materialismu, který umožňuje nejen vnitřní poznání charakteru změn, probíhajících v mladých nezávislých státech, ale dokáže objasnit i objektivní tendence zákonitě vznikající v těchto zemích.

Závěr knihy je zaměřen na analýzu podstaty základních etap rozvoje komunistické formace. Nejprve je zhodnocena úloha teorie zmíněné formace v dějinách marxismu-leninismu a dílech klasiků. Tato teorie, která vzniká nejprve jako výsledek teoretické prognózy a produkt analýzy objektivních zákonů rozvoje kapitalistické formace, dostává až v období reálného socialismu možnost konkrétní náplně na základě zobecnění zkušeností reálné historie. V současné době je aktuální otázka míry shody teoretických předpokladů zakladatelů vědeckého komunismu s výsledky současné výstavby komunismu. Autoři dokládají správnost jejich názorů a zároveň poukazují na nutnost zobecnění zkušeností získaných během budování socialismu. V návaznosti pak zkoumají obecné otázky rozvinutého socialismu a perspektiv komunistické společnosti.

Obecně lze konstatovat, že kniha je myšlenkově bohatá a řada námětů, které obsahuje, má inspirativní charakter. Ocení ji tudíž odborníci z celé řady společenských věd, a to nejen filozofové a historici, ale v neposlední řadě i politologové, ekonomové, sociologové a badatelé v oblasti teorie státu a práva.

Petra Skřejpková

HAMZA GÁBOR, Az ügyleti képviselet. Dogmatikai és elméleti vizsgálatok az antik jogoktól napjainking
(Zastúpenie pri právnom úkone. Dogmatické a teoretické skúmania od antických práv po dnešok),
Budapest, Akadémiai Kiadó 1982, strán 243

Monografické spracovanie inštitútu zastúpenia pri robení právnych úkonov v prezentovanej práci mladého budapeštianského profesora rímskeho práva je netradičné a svojim spôsobom i originálne. Hamza sa vo svojej práci zameral na civilistický inštitút zastúpenia, ktorý skúma vo viactisícročnom historickom spektre, dokazujúc tým dôležitosť historickej kontinuity vo vývoji jednotlivých právnych inštitútov. Pri výklade však nepostupuje chronologicky, ale práve naopak. Najprv skúma konštrukcie právneho zastúpenia v súčasných právnych systémoch (kontinentálne a anglosaské právo) a následne nás sprevádza právom egyptským, babylónskym, asýrskym, gréckym, helenistickým, koptským a rímskym. Takýto postup však má svoje logické odôvodnenie, ktoré spočíva v tom, že inštitút zastúpenia nemá v antických (ale najmä rímskoprávnych) prameňoch svoje samostatné miesto a ani rímske právo si v tejto oblasti nevytvorilo vlastnú terminológiu (pojem r e p r a e s e n t a t i o zaviedla až škola glosátorov). Preto jednotlivé konštrukcie zastúpenia, ktoré sa vytvorili v súčasných právnych systémoch a ktoré autor analyzuje prostredníctvom komparatistickej metódy, predstavujú vhodné hodnotiace kritériá pri zisťovaní jednotlivých foriem zastúpenia v antických právnych poriadkoch. Treba sa úvodom zmieniť ešte o tom, že pri historickom skúmaní inštitútu zastúpenia Hamza striktne vychádza z marxistickej metódy historického a dialektického materializmu. Najprv skúma ekonomicko-spoločenské pozadie každého historického obdobia, pričom zároveň prihliada na možnosť relatívnej autonómie práva vo vzťahu k ekonomickej základni. Práca je rozdelená na štyri časti.

Prvá kapitola má názov **Dogmatické a teoretické otázky zastúpenia v súčasných právnych systémoch.** Hamza začína svoje skúmania obdobím glosátorov, v prácach ktorých p e r s o n a r u m i d e n t i t a s predstavuje objektívny základ pre nastúpenie právnych účinkov konania zástupcu u osoby zastúpeného, čo bolo podmienené existenciou mocenských (hierarchických) vzťahov nadriadenosti a podriadenosti medzi zástupcom a zastúpeným. Konštrukcia vôľového zmluvného vzťahu medzi zástupcom a zastúpeným zakladajúca sa na plnomocenstve bola dielom prirodzenoprávnej školy, ktorá mala v tomto smere vplyv na

občianske kódexy až do polovice minulého storočia (pruský Landrecht, rakúsky ABGB, francúzsky Code civil). Obdobie kodifikácie obchodného práva je podľa názoru autora opäť tou historickou epochou, v ktorej objektívne traktovaná p e r s o n a r u m i d e n t i t a s nachádza svoju živnú pôdu. Podľa nášho názoru tu išlo o vzťah medzi zamestnávateľom a prokuristom, ktorý mal skorej charakter poverenia vychádzajúceho z pracovného vzťahu. Sledujúc analogický a g e n c y inštitút anglosaského práva Hamza zisťuje, že tento pôvodne inkorporoval okrem vzťahu a g e n t - p r i n c i p a l aj mocenské (objektívne) vzťahy typu m a s t e r - s e r v a n t. Pre súčasnú a g e n c y (najmä v Maritime law) je však charakteristický odklon od bezpodmienečnej existencie vnútorného kontraktuálneho vzťahu medzi zástupcom a zastúpeným, čo sa vo vzťahu k tretím osobám prejavuje v tzv. f i c t i o n o f i d e n t i t y. V tejto spojitosti sa žiada odkázať na rovnakú tendenciu, ktorá prebehla na pôde nemeckého obchodného práva.

Traktujúc vzťah priameho a nepriameho zastúpenia Hamza správne konštatuje diferenciu v právnych následkoch úkonu urobeného s tretími osobami. V tomto smere je do istej miery paradoxom, že napr. návrh čs. občianskeho zákonníka z r. 1924 v § 128 nerobí rozdiel v tom, či zástupca urobil právny úkon vo vlastnom mene alebo v mene zastúpeného. Hamza v tejto spojitosti presvedčivo dokazuje, že v súčasnej svetovej literatúre sa prebúdza z viac ako storočného spánku Savignyho tzv. n u n t i u s teória, ktorá sa prejavuje v stieraní rozdielov medzi priamou a nepriamou formou zastúpenia. Svedectvom tejto skutočnosti sú aj súčasné tendencie v c o m m o m l a w, v ktorom sa spočiatku bral zreteľ na to, v koho mene zástupca urobil právny úkon. V platnom anglosaskom práve sa už tzv. u n d i s c o l e d a g e n c y podstatne nelíši — pokiaľ ide o právne účinky — od priameho zástúpenia (d i s c o l e d a g e n c y), čo sa v tomto právnom systéme považuje za prejav anomálie.

Skúmajúc interný vzťah medzi zástupcom a zastúpeným a tzv. vonkajším vzťahom Hamza zisťuje dve východiskové legislatívne konštrukcie. Prvú prezentuje riešenie nemeckého BGB (§ 167), ktorý medzi uvedenými zložkami rozlišuje s t r i c t o s e n s u, čo je podľa nášho názoru podmienené objektívnym vzťahom medzi zástupcom a zastúpeným (pozri vyššie). Druhým modelom je úprava rakúskeho ABGB (§ 1002) a francúzskeho CC (§ 2005 a § 2009), ktoré tieto zložky zmiešavajú. Pri skúmaní anglosaského práva autor zisťuje, že aj v ňom možno tzv. p o w e r a a u t h o r i t y len veľmi ťažko izolovať, veď napokon poslednú aj americká literatúra považuje za imanentnú súčasť a g e n c y. V tejto súvislosti Hamza oprávnene konkluduje, že je síce dôvodné rozlišovať pri zastúpení medzi základným a vonkajším vzťahom, avšak hranice medzi nimi nesmú byť rigorózne.

V druhej kapitole pod názvom **Právne zastúpenie v antických stredozemných právnych poriadkoch** ide Hamzovi o vyskúmanie toho, či v týchto právnych poriadkoch existovala taká všeobecná dogma, resp. princíp, ktorý by apriórne vy-

lučoval známe formy právneho zastúpenia. Aj keby tomu tak bolo — dedukuje autor — predsa nemôžeme vylúčiť zmluvné zastúpenie na základe výslovnej dohody strán. V súlade s tým napr. zisťuje, že v egyptskom práve nebolo v oblasti procesného zastúpenia neznáme nepriame zastúpenie. V období Novej ríše vznikajú dokonca podmienky pre vznik priamych foriem zastúpenia. V oblasti babylónskeho a asýrskeho práva dokumenty z Nuzi-Arrphi dokazujú skutočnosť, že korene priameho zastúpenia sa prejavujú pri nadobúdaní majetkových práv podriadenými osobami (otroci, filiusfamilias), ktorí sa v majetkovom styku značne osamostatňujú. Najrozsiahlejšia časť tejto kapitoly je právom venovaná helenistickému právu. Hamza najprv analyzuje základné dogmatické otázky gréckeho zmluvného práva, a najmä tzv. konsenzuálnu náuku, ktorá umožňuje uplatnenie vôle zmluvných strán, a to napriek tomu, že grécke záväzkové právo bolo ovládané princípom reálneho právneho úkonu (na rozdiel od rímskej konsenzuálnej koncepcie). Niet potom divu, že otázky zastúpenia sú medzi právnymi historikmi predmetom protichodných stanovísk. Samotný Hamza tu zaujíma názor — na základe analýzy prameňa C o r p u s Do m e s t h i c u m — podľa ktorého v helenistickom práve sa realizovala len konštrukcia nepriameho zastúpenia. Avšak ani v helenistickom egyptskom práve autor nezisťuje v tomto smere pokrok.

Tretia kapitola má pomenovanie **Zmluvné zastúpenie v rímskom práve**, ktoré si v oblasti zastúpenia nevytvorilo vlastnú terminológiu a ani náuka rímskeho práva ho netraktuje ako samostatný inštitút. Hamza robí v tejto časti prehľad dôležitejších teórií, následne sleduje jednotlivé prípady zastúpenia, pokiaľ ide o ich právne účinky. Správne pripomína, že by bolo unáhlené hovoriť o princípe, ktorý by výslovne vylučoval priamu formu zastúpenia. Pokiaľ išlo totiž o právne účinky nadobúdania práv a oprávnení prostredníctvom opatrení procuratora, resp. pri plnení jeho povinností, tieto svedčia o existencii konštrukcie priamej formy zastúpenia. Bližšiu pozornosť si zasluhuje zisťovanie znakov priameho zastúpenia v rámci formálnych právnych úkonov. Možnosť stipulačného ručenia procuratorom Hamza odvodzuje z toho, že procurátori boli naďalej v hierarchickom (závislom) postavení vo vzťahu k d o m i n u s n e g o t i i, a preto sa v tomto smere posudzovali podobne ako otroci. Pravda, priame zaviazanie bolo prípustné len za osobitných podmienok. Napriek tomu, výnimočne sa vyskytujúce priame formy zastúpenia nemôže viesť k uznaniu jej všeobecnej platnosti. Príčiny toho Hamza vidí najmä v možnosti uplatnenia a c t i o q u o d i u s s u proti dominusovi. I u s s u m je totiž podľa neho postavená na hierarchických vzťahoch. Skúmanie vzťahu v e r b a - v o l u n t a s a zastúpenia slúži Hamzovi k vyjasneniu otázky, či samostatným právnym statusom disponujúci e x e r c i t o r, i n s t i t o r a p r o c u r a t o r majú pri uzavieraní právneho úkonu s tretími osobami vlastnosť nuntia (t.j. pomocníka, ktorý neprejavuje svoju vôľu, ale oznamuje vôľu cudziu), alebo nie. Uznanie maxima v o l u n t a s m a t e r c o n t r a c t u u m dáva priestor pre to, aby sme uvedené kategórie zástupcov

uznali za reprezentantov vôle dominus negotii pri právnom úkone. Autor v ďalšom podčiarkuje význam Serviovej konštrukcie id quod actum est, ktorú chápe ako prelínanie vôľovej a prejavovacej zložky právneho úkonu. Táto potom v 1. storočí p. n. l. vystriedáva doktrínu zdôrazňujúcu výlučnosť animusu, čo v konečnom dôsledku vedie k vytvoreniu dogmatických základov zmluvného prejavu vôle zástupcu k tretím osobám, nezávislého od osoby dominus negotii. Z uvedených aspektov Hamza hodnotí aj jednotlivé druhy žalôb súvisiacich so zastúpením (actio quod iussu, actio exercitoria, actio institoria) a právny obsah praepositio. Napokon skúma spoločenské a právne predpoklady pre uznanie priameho zastúpenia v klasickom období, pričom zisťuje, že od čias Diocletiana sa procurator čím ďalej, tým viac približuje k postaveniu otroka, v dôsledku čoho koná ako nuntius (posol) pri robení právneho úkonu s tretími osobami. Nadobúdaním významu foriem procuratorského poverovania je vo sfére vzniku oprávnení pre zastúpeného priaznivé pre existenciu priamej formy zastúpenia. Napriek tomu ani na hierarchickom vzťahu založené mandatumos procuratio nie je trvale schopné — v dôsledku poklesu spoločenského postavenia procuratora — na zabezpečenie dogmatického základu pre tzv. voľné (zmluvné) zastúpenie.

Vo štvrtej kapitole pod názvom **Zmluvné zastúpenie v prameňoch poromanizovaného egyptského práva** skúma Hamza praktickú realizáciu zastúpenia v egyptskom práve, najmä v období vplyvu rímskeho práva. Skúmané pramene podľa jeho názoru nenasvedčujú jednoznačne o vytvorení subjektívnych základov zastúpenia. Obsah papyrusov skorej svedčí o ignorancii nepriamych foriem zastúpenia. Pokiaľ ide o obsah vzťahu medzi zástupcom a zastúpeným Hamza poukazuje na to, že sa nerozlišuje medzi základným (dohoda o plnomocenstve) a vonkajším vzťahom (plnomocenstvo). V súvislosti s touto kapitolou stojí za úvahu, či by nebolo vhodnejšie zaradiť štvrtú kapitolu do druhej kapitoly, kde sa Hamza takisto venuje skúmaniu egyptských papyrusov, avšak pochádzajúcich len z helenistického obdobia.

Na záver sa žiada pozitívne akcentovať prehľadné spracovanie právnej matérie zastúpenia. Prehľadnosti práce napomáha zhrnutie poznatkov na konci každej kapitoly vo forme konklúzií. Na konci monografie sa nachádza okrem nemeckého rezumé vecný register a systematický prehľad použitých legislatívnych prameňov. Nemecké vydanie práce, ktoré sa pripravuje, umožní priblížiť výsledky autorovho skúmania aj nemaďarskej právnickej verejnosti.

Imrich Fekete

Nad pěti ročníky „The Journal of Roman Studies"

Od roku 1910, kdy začal v Londýně vycházet The Journal of Roman Studies jako ročenka Společnosti pro podporu římských studií, dosáhl již úctyhodného počtu sedmdesáti čtyř ročníků. Od počátku zde publikovali renomovaní historikové římského starověku, a to jak obecných dějin, tak i papyrologové, filologové, historici umění a romanisté. Jsou zde uveřejňovány kratší články i studie zásadního významu. V poslední době se setkáváme především se jmény Ferguse Millara a P. A. Brunta. Jejich práce jsou zajímavé nejen z pohledu obecně historického, ale také pokud jde o dějiny starověkého Říma, zejména dějiny císařství. Není výjimkou, že zde nacházíme články zaměřené téměř výhradně na otázky vývoje státu za císařství, či rozebírající problémy římského práva soukromého i veřejného. Práce zařazené do posledních pěti ročníků JRS, které mají vztah k právní historii, je možno rozdělit zhruba do tří oblastí. Za prvé to jsou statě s tematikou soukromoprávní, které jsou zastoupeny v nejmenším počtu a většinou tato problematika je řešena jen v souvislosti s jinými otázkami. Pak následují práce týkající se provincií, a to zejména východních. Nejpočetnější jsou studie vztahující se k dějinám římského státu, zvláště pak císařství. Největší pozornost je věnována jezdeckému stavu, jeho postavení v římské společnosti za principátu i zařazení do systému státní správy a císařských úřadů.

Do skupiny článků s romanistickou tematikou je možno zařadit stať *P. A. Brunta „Free Labour and Public Works at Rome"*, otištěnou v ročníku LXX (1980), ve které rozebírá správu veřejných prací ve starověkém Římě. V této oblasti působil jednak curator aquarum, curator viarum a v některých případech zasahoval svou pravomocí i císařský sekretář a rationibus. V této části svého článku si Brunt všímá také organizace collegia fabrum tignariorum, sdružující stavební dělníky, kteří pracují se dřevem i jinými materiály. Dále se věnuje najímání pracovních sil na základě locatia conductia operarum. V závěru pak poukazuje na nezbytnost využívání svobodné práce. P. A. Brunt dospívá k názoru, že tyto práce byly velmi potřebné, protože počet osob, které byly podporovány formou frumentace, byl omezený a akcentování využívání svobodné pracovní síly tak tvořilo důležitou součást sociální politiky císařů. *J. S. Richardson v roce 1983*

otiskl článek „The Tabula Contribiensis: Roman Law in Spain in the Early First Century B.C.“. I když je jeho hlavní zájem soustředěn na otázky spojené s právní aktivitou správců provincií, je tato práce rozebírající spor o používání vodního kanálu přínosná pro poznání aplikace římského práva soukromého v provinciích. *P. Birks, A. Rodger a J. S. Richardson, kteří jsou autory článku „Further Aspects of the Tabula Contribiensis“* (1984), si všímají procesně právních aspektů nápisu nalezeného v povodí Ebra a publikovaného v stati výše zmíněné. Po všestranném rozboru tohoto textu dospívají k závěru, že jde o nejranější doklad o použití formulového procesu v I. stol. př. n. l., i když ne z Říma samotného, a vyzdvihují zejména použití fikce v tomto příkladu římské zahraniční arbitráže. V roce 1984 byl zařazen do JRS článek *P. Sallera a B. D. Shawa „Tombstones and Roman Family Relations in the Principate: Civilians, Soldiers and Slaves“*, který je příspěvkem k poznání římské rodiny. Na základě rozboru náhrobních nápisů vyvozují autoři závěr, že římská rodina přetrvala mnohem déle, než se zatím zdálo. Přílohu tvoří srovnávací tabulky dedikačních nápisů členěné podle toho, kdo komu tento nápis věnoval. Je to velmi zajímavá kvantitativní studie o římské rodině. *„The Lex Repetundarum and the Political Ideas of Gaius Gracchus“ je název práce A. N. Sherwin-Whiteové.* Zabývá se otázkami publicity, účelu a naději, které do tohoto zákona G. S. Gracchus vkládal. Předmětem zkoumání je i technika soudního řízení, které bylo prováděno na jeho základě.

Prací s provinční tematikou není příliš mnoho. Kromě již zmíněných rozborů Tabuly Contribienses je možno nalézt především články týkající se východních oblastí římské říše. Daňový zákon vyhlášený r. 137 n. l. městskou radou v Palmyře a upravující výši poplatků vybíraných od obchodníků a přepravců je předmětem zájmu *J. F. Matthewse v článku „The Tax Law of Palmyra: Evidence for Economic History in a City of the Roman East“* (1984), součástí článku je i anglický překlad zákona. Druhá stať z této oblasti je práce *Ch. Roueché „Rome, Asia and Aphrodisias in the Third Century“ (1981).* Autorka se soustředila na otázky spojené se vztahy svobodného maloasijského města Afrodisias a císařské správy na přelomu principátu a dominátu, zejména na vztah k císařským úředníkům působících v provincii Phrygia et Caria. Na základě rozboru epigrafického materiálu vyvozuje, že pozdní třetí století se vyznačovalo snahou římské vlády o oživení měst a využití všech jejich zdrojů.

Příspěvky zaměřené na otázky týkající se vývoje římského státu jsou orientovány především na období císařství. Je možno pozorovat, že značná část těchto prací se zabývá problematikou spojenou s postavením jezdců, s organizací úřednického aparátu císaře. Mezi články, které jsou věnovány římské republice, patří především příspěvek *J. S. Richardsona „The Ownership of Roman Land: Tiberius Gracchus and the Italians“ (1980)* o pokusu udělení římského občanství italským spojencům Tiberiem Semproniem Gracchem a příčinách jeho pádu. Dále je to práce *Ferguse Millara „The political Character of Classical Roman Republic, 200—151 B.C.“ (1984), „State and Coinage in the Late Roman Re-*

public and Early Empire" *E. Lo Cascia (1981) a „Senatus Consultum from Larinum*" *od B. Levickové* o vztahu horních vrstev římské společnosti a her provozovaných v arénách. V roce 1982 byla otištěna studie *P. A. Brunta „Nobilitas and Novitas*". Vycházejíc z Mommsenovy definice, snaží se autor stanovit hranici mezi těmito pojmy, přičemž zkoumá kariéry magistrátů v prvních čtyřech stoletích existence římského státu.

Zkoumání všech aspektů administrativně politických vztahů za císařství stojí v popředí zájmu mnoha autorů. *Fergus Millar* se soustředil v článku nazvaném *„Empire and City, Augustus to Julian: Obligations, Excuses and Status*" na otázky poměru císařského administrativního aparátu a měst. Zajímá ho především problematika obecních povinností, imunit veteránů a imunit vydávaných držitelům některých hodností, jako byli např. výše postavení císařští úředníci mající titul egregius, perfectissimus a clarissimus. Prací, které jsou zaměřeny na problematiku ústředních orgánů císařské správy, je v poměru k ostatním tématům naprostá většina. Několik problémů vztahu správy osobního majetku císařova a majetku státního naznačila *M. Corbierová v článku „Fiscus and Patrimonium: the Saepinum Inscription and Transhumance in the Abruzzi" (1983).* Problematikou zapojení ordo equester do císařské správy se zabývá *P. A. Brunt* ve svém příspěvku uveřejněném v roce 1983 pod názvem *„Princeps and Equites*". V tomto případě se jedná jen o nastínění problémů. Svůj rozbor začíná za republiky, kdy jezdci zastávali úřad praefecta fabrum, a končí vládou S. Severa a jeho bezprostředních nástupců. Po výkladu o vývoji jezdecké služby, důležitosti loajálnosti a profesionálních předpokladů pro některá místa, jako byl například a libellis, se Brunt postupně zabývá téměř všemi úřady a velitelskými místy, které příslušníci jezdeckého stavu obvykle zastávali: prokurátory, prefekty ve vojsku, loďstvu, města Říma a Egypta. *„Policing Rome" je název článku W. Nippela z roku 1984* o úloze bezpečnostního aparátu za republiky a principátu, kdy kromě funkce dohledu nad dodržováním zákonů a pořádku začíná plnit i úkoly v oblasti kontroly a zajištění stability státního zřízení. Kromě výkladu o policejních orgánech, jako byli aediles, tresviri capitales a později kohorty vigilů, městské, či praetoriánské, dotýká se i ostatních oblastí vnitřní bezpečnosti v Římě, senatus consulta ultima a trestního procesu. Také stati *R. P. Sallera „Promotion and Patronage in Equestrian Careers" a R. Syma „Guard Prefects of Trajan and Hadrian*", obě uveřejněné v roce 1980, patří k pracím z oblasti císařské administrativy. V první, věnované jezdeckému cursu honorum a doplněné několika instruktivními tabulkami, se Saller věnuje především problematice povyšování, specializace a výběru jezdců do jednotlivých úřadů. V závěrečném zhodnocení autor zdůrazňuje, že v mnoha ohledech není většího rozdílu mezi nimi a dnešní byrokracií. Otázkám curcu honorum je věnována i druhá z výše uvedených prací. Tentokráte však není záběr tak široký. Sledováni jsou pouze ti jezdci, kteří zastávali funkce praefecta praetorio v letech 98—138.

Ačkoli jsou v JRS řešeny především jednotlivé problémy a nenalézáme zde

statě syntetické, či širšího záběru. Vzhledem k vysoké úrovni publikovaných prací, jejich rozmanitosti a aktuálnosti, pro bohatý oddíl recenzí, anotací a obsáhlou informaci o nově vydaných publikacích se vztahem ke starému Římu, jde o ročenku přínosnou a zajímavou. Toto vše činí z Journal of Roman Studies jednu z velmi užitečných pomůcek pro každého, kdo se věnuje dějinám starověkého Říma.

Michal Skřejpek

Elemér Pólay, Ursprung, Entwicklung und Untergang der Pandektistik (Pôvod, rozkvet a zánik pandektistiky), Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, tomus XXVIII, fasciculus 10, Szeged 1981, strán 100

Prezentovaná publikácia aj u nás dobre známeho maďarského romanistu je prvou svojho druhu v marxistickej vede dejín práva, ktorá uceleným spôsobom spracúva pandektistické obdobie nemeckej náuky súkromného práva. Pólay sa otázkam pandektistiky venuje už niekoľko rokov, najmä však z aspektu jej vplyvu na maďarskú vedu súkromného práva, o čom už vydal niekoľko článkov ako aj samostatnú štúdiu: „A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára", Acta Univ. Szegediensis, Acta Jur. et Pol., t. XXIII, f. 6, Szeged 1976. Tentoraz posudzovaná práca je rozdelená na dve kapitoly: **1. Pojem pandektistiky; 2. Dejiny pandektistiky.**

1) Na začiatku prvej časti Pólay charakterizuje pandektistiku ako nemecko-rímsku náuku súkromného práva opierajúcu sa o doktrínu obyčajového (živého) práva (D o k t r i n d e s g e m e i n e n R e c h t s), ktorá geneticky vychádza z justiniánskej kodifikácie a z kritickej analýzy Digest. Tento vedecký smer svoje pomenovanie odvodzuje práve z Digest (grécky P a n d e k t a e), avšak bezprostredne z Puchtovho diela „Pandekten" (1838). Prvotným impulzom vzniku tento antipozitivistickej náuky bol vznik nemeckej historickoprávnej školy na čele so Savignym. Uvedené základné vymedzenie slúži autorovi k tomu, aby stanovil vzťah pandektistiky k iným jurisprudenciálnym smerom. Správne píše, že školu glosátorov, ani komentátorov nemožno považovať za pandektistiku, a to nielen preto, že tieto vznikli na talianskej pôde, ale najmä preto, že zahrňovali do zorného uhľa svojho skúmania verejné právo, na čom sa vlastne zakladal ich praktický význam. Rovnako ani vedu nemeckých právnych praktikov (K a m e r a l j u r i s t e n) nemožno považovať za pandektistiku, nakoľko nimi vypracovaná U s u s m o d e r n u m P a n d e c t a r u m (Stryk- 1690 až 1712) bola vcelku izolovaná od C o r p u s I u r i s a neinkorporovala len právo súkromné v užšom zmysle, ako je tomu u predstaviteľov historickoprávnej školy, ale jeho extenzívnym výkladom aj právo procesné a lénne. Kazuistika a právny partikularizmus zastávaný týmto smerom boli naviac nezlučiteľné s náukou obyčajového práva, z ktorého pandektistika metodologicky vychádzala. Z tohto aspektu autor traktuje aj prirodzenoprávnu školu, ktorá bola nielenže

výslovne pozitivistická, ale zahrňovala aj prvky verejného práva, v oblasti ktorého mala dokonca väčší vplyv ako na súkromné právo. Napokon sa v prvej kapitole autor venuje ešte terminologickému pojmu „nemecká pandektistika". Presvedčivo v tejto súvislosti dokazuje, že pandektistika nepredstavuje rydzo nemecký jav. Preto možno hovoriť aj o pandektistike rakúskej, gréckej a ruskej, ale aj maďarskej (uhorskej), veď už v 19. storočí možno na území Maďarska nájsť výrazné vplyvy pandektistiky.

2) V druhej časti diela autor najprv z marxistického hľadiska analyzuje spoločensko-ekonomické, politické a filozofické podmienky vzniku a rozkvetu pandektistiky. Pandektistiku vymedzuje ako romanistickú vetvu historickoprávnej školy nemeckého súkromného práva 19. storočia, ktorá slúžila záujmom vznikajúcej buržoázie v období liberalitického vývoja kapitalizmu, opierala sa o kritické prehodnotenie prameňov justiniánskeho práva a o učenie komentátorov, U s u s m o d e r n u s nemeckej prirodzenoprávnej školy a Kantovu idealistickú filozofiu. Následne stanovuje tri základné historické etapy vývoja tohto vedeckého smeru: a) rozkvet pandektistiky v prácach F. C. von Savignyho a C. F. Puchtu (1803—1853); b) jej vnútorná diferenciácia na dogmatickú vetvu (B. Windscheid) a vetvu záujmovej jurisprudencie (R. von Ihering); c) zánik pandektistiky (1900) zmenšením významu oboch, ale najmä jej dogmatického smeru.

Pokiaľ ide o stúpencov historickoprávnej školy — S a v i g n y h o a jeho žiaka P u c h t u, ich teória vzniku práva (R e c h t s e n t s t e h u n g s t h e o r i e) sa opierala o antické rímske právo a zdôrazňovala primát obyčajového (živého) práva a brzdila tým kodifikáciu. Napriek tomu autor akcentuje jej vklad pre vytvorenie pandektného systému súkromného práva (ktorý, dodajme, prežíva v systematike súčasného občianskeho práva dodnes), rozpracovanie náuky subjektívneho práva, právnych vzťahov, právnickej osoby, právneho úkonu, držby, zodpovednosti a dedičskej postupnosti. V tejto súvislosti Pólay podčiarkuje všeobecne známu dilemu, ktorá vychodí z toho, že aj koncepcia vzniku práva slúžila k vybudovaniu dogmatických základov pre dispozície s hnuteľným vlastníctvom a kontraktačnej slobody strán zmluvného vzťahu, predsa neprekročila medze feudálneho vlastníckeho práva, hoci na druhej strane slúžila svojou indidualistickou voľovo-centrickou koncepciou aj záujmom nastupujúcej buržoázie.

Spoločensko-ekonomické zmeny v polovici minulého storočia v Nemecku spôsobili, že od pandektistiky sa oddelila romanistická historická škola (Mommsen), ktorá sa zároveň stala samostatnou vedeckou disciplínou. Avšak aj vo vnútri jej germanistickej vetvy došlo k interpolácii: ku vzniku jej d o g m a t i c k é h o s m e r u. Tento mal blízko ku Kantovej filozofii, k záujmom monopolistického kapitálu, opieral sa o metódy Puchtom vypracovanej konštrukčnej jurisprudencie (K o n s t r u k t i o n s j u r i s p r u d e n z), ktorá — v koncepcii dogmatikov traktovaná ako pojmová jurisprudencia (B e g r i f f s j u r i s p r u d e n z) — chápe systém práva ako uzavretý logický celok, pričom

čiastkové pojmy odvodzuje z pojmu práva ako axiómy. Dogmatický smer pandektistiky aj keď musel akceptovať požiadavku na zjednotenie nemeckej ríše a záujmy monopolistického kapitálu opustením primátu obyčajového práva, zmiernením vôľovo-centrického náhľadu a uznaním potreby kodifikácie, predsa podľa Pólaya zostal naďalej súkromnoprávnou vedou liberalitického kapitalizmu, a teda i oficiálnym smerom pandektistiky.

Záujmová jurisprudencia (Interessenjurisprudenz) prezentovaná prácami R. von Iheringa pružnejšie reagovala na požiadavky svojej doby: odstránenie obyčajového práva, kodifikáciu a opustenie vôľovo-centrického hľadiska. Opierajúc sa o pozitivistickú Comtovú filozofiu, odklonil sa tento smer od konštrukčnej jurisprudencie a nahradil ju kriticko-teologickou metódou. Podľa mienky Pólaya to vyplynulo aj preto, že Ihering čoskoro pod vplyvom Heglovej filozofie spozoroval sociálne protirečenia kapitalizmu, za právom už videl donucovaciu moc štátu a v právnych normách prostriedok slúžiaci na dočasné zmiernenie proti sebe postavených záujmov. Aj keď Ihering nemohol mlčaním obísť protirečenia svojej doby, jeho pandektistika vychádzajúc z kritiky justiniánskeho práva a historickoprávnej školy nemeckého súkromného práva, predsa slúžila záujmom monopolistického kapitálu.

Nadobudnutím účinnosti nemeckého BGB (1. 1. 1900) pandektistika ako nemecko-rímska súkromnoprávna veda 19. storočia stratila svoju opodstatnenosť, aj keď BGB je vo svojej podstate tzv. normatívnou učebnicou pandektizmu, dokonca jeho produktom. Pólay v tejto súvislosti poukazuje na tú paradoxnú situáciu, že aj keď Iheringova pandektistika obsahovala veľa pokrokových elementov, nemala rozhodujúci vplyv na konečné znenie BGB, ale naopak, s dobou nedržiaci krok dogmatický smer, najmä prostredníctvom Windscheidovej učebnice pandektizmu (Lehrbuch des Pandektenrechts, Düsseldorf 1871) v mnohých smeroch obsahovo stvárnila jeho konečnú verziu. To bola podľa nášho názoru do značnej miery ovplyvnené konzervatívnym zmýšľaním so značným politickým vplyvom disponujúcich pruských junkerov.

Na záver sa žiada poznamenať, že Pólayiho práca predstavuje cenný prínos marxistickej historickoprávnej vedy k odhaleniu spoločensko-ideologických determinantov vzniku a rozkvetu pandektistiky ako nemecko-rímskej náuky súkromného práva. Dielo je prehľadne členené a písané ľahko zrozumiteľným spôsobom s početnými odkazmi na spracúvanú literatúru. Výhrady možno mať len k nemeckému prekladu diela, ktoré je na niektorých miestach písané ťažkopádnymi — popisnými zvratmi, aké sa v hovorenej nemčine nepoužívajú. To však nemôže znížiť jeho celkovú, a najmä ideologickú úroveň.

Imrich Fekete

Jiří Kejř, Husité, Praha, Panorama 1984, 265 s.

Jiří Kejř — právní historik a přední znalec husitství, předložil široké veřejnosti dílo, které je koncepcí a šíří záběru ojedinělé. Jde o práci, kterou si rád přečte odborník i běžný čtenář. Přitom Kejř nikde neslevuje z vědeckého přístupu ke zkoumané látce. Poutavě líčí husitskou dobu v Čechách, ale neupadá do laciné podbízivosti. Kniha je svědectvím o autorově odborné erudici, a přesto nezatěžuje autor její jednotlivé pasáže přílišnými detaily a specializovaným pohledem odborníka. Kejřova práce o husitech představuje závažný příspěvek vědeckému bádání o husitství, ve kterém již sám autor dosáhl mnoha pozitivních výsledků.

Již v roce 1957 uvedl J. Kejř na stránkách Právněhistorických studií, že jen málo právních historiků se zabývalo složitou problematikou husitského revolučního hnutí a právními otázkami tohoto období. Skutečností zůstává, že od té doby se počet právních historiků, kteří věnují větší pozornost husitskému období, příliš nezvětšil. Kejř upozornil na přínos B. Riegera, J. Čelakovského, K. Hennera, R. Foustky a zejména V. Vaněčka k této otázce.[1]) Cenné podněty přinesl ovšem na poli bádání o husitství sám J. Kejř, který na stránkách Právněhistorických studií, Právníka, mnohých odborných cizojazyčných časopisů i monograficky zkoumal důležité aspekty státního a právního života husitských Čech. Připomeňme tu alespoň starší objevnou *Kejřovu knihu — Právní život v husitské Kutné Hoře* (naklad. ČSAV, Praha 1958) a *výtečnou studii o M. Janu z Jesenice* (naklad. ČSAV, Praha 1965).

Nová Kejřova kniha je rozčleněna v textové části do jedenácti kapitol. Každá z nich je uvedena a jaksi předznamenána výstižným citátem z literatury jako mottem.

V první kapitole — „Svědkové minulosti" se autor zabývá hodnocením nejdůležitějších pramenů, edic pramenů a stavem literatury k problematice husitství. Přehled prací o husitství zde dovádí až na práh marxistického dějepisectví. Zaslouženou pozornost věnuje Kurtu Konrádovi, který se krátce před II. světovou

---

[1]) J. Kejř, *Poznání státu a práva v husitském revolučním hnutí — závažný úkol právní historie. Právněhistorické studie 1957*, III, s. 80—81.

válkou pokusil o objasnění husitství z marxistických pozic.[2]) Kejř upozorňuje na nutnost kritického přístupu badatele k dobovým svědectvím. Jen znalost mnoha písemných památek, schopnost jejich interpretace a třídění podle závažnosti, podle druhu pramene (manifest, traktát, listina, kronika atp.) a podle toho, jaký názor je v písemné památce hájen, umožňuje docílit objektivní pohled na zkoumanou událost.

Druhá kapitola — „Člověk ve světě středověku", přináší pohled na inkviziční soudnictví v Čechách, které se zvláště v posledních letech stává předmětem zájmu i zahraničních badatelů (A. Patschovský). Nálezy protokolů inkvizičních soudů dokládají, že mezi podezřelými a stíhanými inkvizicí nebyli zdaleka jen příslušníci nižších sociálních vrstev. Podle pramenných zpráv zasahovala inkvizice nejčastěji v oblasti jižních Čech, v Hradci Králové, na Žatecku a v Praze, tedy v místech, kde o několik desítek let později dochází ke koncentraci husitství. Vedle sankcí uplatňovaných proti „kacířům" disponovala římskokatolická církev celou řadou prostředků (klatba, interdikt) namířených proti každému, kdo se snad provinil proti čistotě víry.

Ve třeti kapitole — „Morfologie společnosti", navazující úzce na kapitolu předcházející, ukazuje Kejř složitou sociální skladbu společnosti v předhusitském a husitském období. Jde o strukturu, v rámci níž různé společenské skupiny (Kejř se dotýká i otázky národnostní) usilovaly o uspokojování svých ekonomických a politickomocenských zájmů. Autor nepomíjí ani analýzu ekonomických poměrů českého státu na konci 14. a na počátku 15. století a věnuje pozornost i mincovnictví a měnovým relacím v Čechách. Poutavě líčí proces vzrůstajícího napětí mezi městy a šlechtou, upozorňuje na rozdíl mezi městy (menší poddanská města po stránce hospodářské doslova živořila), poukazuje na nesmírné bohatství církve a na chudobu poddaného lidu. Rozpory, které existovaly v latentní formě již za panování Karla IV., se za vlády Václava IV. vyhrotily a vytvořily se příznivé podmínky pro vypuknutí revoluce. Mimořádně cenné zvláště pro právního historika jsou pasáže o věčných rentách, stejně jako místa dotýkající se vztahu univerzity a husitské ideologie.

Logicky a velmi úzce navazuje na třetí kapitolu *kapitola čtvrtá — „Cestami revoluce"*. Autor zde věnuje pozornost formování se různých proudů v husitství a srovnává husitské hnutí s pozdně středověkými selskými povstáními. Nepoukazuje pouze na jejich podobnost, ale hledá zejména specifika husitství. Zabývá se i založením Tábora a jeho významem pro husitské hnutí. V postupném vzdalování se Tábora — střediska revolučního lidu — původním husitským ideálům, kterým byly cizí snahy o majetkové výhody, vidí Kejř jeden z faktorů usnadňujících cestu k Lipanům. Otázka vlastnictví půdy ve spojení s vrchnostenskými právy nad lidmi, kteří na půdě žili a obdělávali ji, byla jednou z vážných příčin zhoršování vztahů mezi šlechtou a církví. Na závěr této kapitoly se autor zabývá postavením

---

[2]) K. Konrád, *Dějiny husitské revoluce*, vydáno z pozůstalosti K. Konráda v Praze v roce 1964.

ženy a děti ve společnosti koncem 14. století a na počátku 15. století. Zvláště klade důraz na postavení ženy a dítěte v husitské ideologii. V tomto kontextu upozorněme, že již před lety napsal Kejř velmi zajímavou stať o manželském právu husitů.[3])

V další kapitole — „Rozpad duchovního monopolu", se Kejř podrobně zabývá obsahem husitského učení a jeho kořeny ve filozofických a teologických názorech Jana Viklefa, otázkou přijímání pod obojí, vztahem státu a církve a vnitřními poměry v římskokatolické církvi. Analyzuje názorové a ideové proudy v husitství a zvláště se věnuje charakteristice a hodnocení pikartství. Badatelé zabývající se počátky monarchomachismu budou nepochybně upoutání skutečností, že Hus prohlásil při svém výslechu v Kostnici do očí králi Zikmundovi, že není králem ani před Bohem ten, kdo je ve smrtelném hříchu. Zikmunda jako českého krále odmítala část husitské veřejnosti a v tomto odmítání můžeme spatřovat ideové zdroje českého monarchomachismu. O neuznávání Zikmunda českým králem, což se rovnalo prakticky vzpouře proti panovníku, se Kejř zmiňuje i v kapitole následující. V traktátu De ecclesia Hus psal, že nikdo není povinen poslouchat nadřízeného v případě, že jeho rozkaz je v rozporu se zákonem božím. Kejř analyzuje v této kapitole dva základní husitské směry — umírněný reprezentovaný mistry z pražské univerzity a především pražskými kněžími a směr radikální, jehož představiteli byli potulní kazatelé a kněží táborského bratrstva. Věnuje pozornost i dalším myšlenkovým proudům v husitství.

Mimořádně důležitou je *kapitola šestá — „Idea spravedlnosti a práva"*. Tato část knihy je napsána zvláště svěže a prozrazuje hlubokou právněhistorickou erudici autora. Pozornost je tu zaměřena na státní a církevní právní systém, na vztah práva a filozofického myšlení a na názory na stát a státní moc vycházející z učení Aristotelova. Těžiště této kapitoly je v líčení právního života, zvláště v českých městech. Podává se zde rovněž hodnocení čtyř pražských artikulů a basilejských kompaktát v kontextu s husitským státoprávním myšlením. Mimo českého historika I. Hlaváčka[4]) a právního historika V. Vaněčka[5]) nevěnoval, s výjimkou právě J. Kejře, nikdo dosud větší pozornost husitským sněmům. Kejř se touto problematikou zabývá v předložené publikaci velmi podrobně a dokumentuje tak jejich význam v politickém životě husitských Čech. Navazuje tu na své starší studie o sněmovnictví husitské doby.[6]) Záslužné jsou tu zejména také partie o velkých obcích, které v husitském hnutí hrály nezastupitelnou roli. V komplexu právních památek husitské doby vyzvedává autor Žižkův vojenský řád z roku 1423.

---

[3]) J. K e j ř, *O manželském právu husitů*, *Právník 92*, 1973, s. 50—58.
[4]) I. H l a v á č e k, *Husitské sněmy*, *Sborník historický*, *4*, 1956, s. 71—109.
[5]) V. V a n ě č e k, *Stát a právo v husitském revolučním hnutí*, *Právník 91*, 1952, s. 360—384.
[6]) Srv. např. J. K e j ř, *České sněmy husitské doby*, *Česká národní rada — sněm českého lidu*, uspořádal V. Vaněček, Praha 1970, s. 92—102.

V sedmé kapitole — „Nová kultura", autor osvětluje skutečnost, často v protihusitské literatuře velmi negativně hodnocenou, že v průběhu husitských bouří zaniklo mnoho výtvarných památek. Poukazuje na to, že ani protivníci husitů niketerak nešetřili výtvarné hodnoty. Husité nepotírali přímo umění, ale církevní ideologii, kterou umění vyjadřovalo a ztělesňovalo. Husitské obrazoborectví bylo vlastně odporem proti tomu, co umění svým pojetím hlásalo; útokem proti symbolům politické moci církve. Husitské hnutí zavrhovalo nádheru a přepych kostelů jako projevy bohoslužebných forem, které byly v ostrém protikladu k prostému bojovému prostředí táboritů a neodpovídaly učení o prvotní chudobě církve. Husitské útoky proti klášterům pak byly namířeny zejména proti klášternímu bohatství a způsobu života kléru. Kejř upozorňuje rovněž na to, že v husitském prostředí vznikly cenné výtvarné památky a i v době první poloviny 15. století se zrodila díla nevídané krásy a vysoké umělecké hodnoty (bible Táborská). Vyzvedává také Husovu reformu českého pravopisu, prosazování se českého jazyka v literatuře i v úředních písemnostech zásluhou husitů a zmiňuje se také o husitských písních, které svědčí o hudebním cítění husitů. I v poezii zanechalo husitství své výrazné stopy — Hádání Prahy s Kutnou Horou a zejména pak Píseň o vítězství u Domažlic od Vavřince z Březové.

V osmé kapitole — „Ve virech evropské politiky", zasazuje autor husitství do širšího dějinného kontextu. Zabývá se přímými i nepřímými vlivy husitství na evropské myšlenkové proudy a zkoumá zpětné vlivy evropského myšlení na formování husitské ideologie. Naznačuje tu alespoň ve stručnosti souhrn otázek, které bude třeba v budoucnu ještě řešit. Jde například o vliv husitství na soudobou diplomacii, o otázku ekonomických důsledků husitských válek a o charakter a rozsah změn v myšlení lidí, kteří vstoupili s husitskými Čechami do styku. Autor zde vyzvedá snahy husitů navázat kontakty s cizinou, například s Benátkami nebo z Polskem. Zmiňuje se zde také o vztahu husitství a valdenství, což představuje mimořádně zajímavou otázku. Husitství ve světě počátku 15. století představovalo mohutnou sílu, která zasahovala nejen do politiky, ale do veškerého tehdejšího duchovního života.

V deváté kapitole — „Ktož sú boží bojovníci", se dovídáme o vojenské taktice a strategii Jana Žižky a Prokopa Holého. Přístupnou formou zde Kejř hovoří o využívání vozové hradby, dělostřelby a polních vojsk v rámci jednotlivých husitských bitev. Poukazuje i na morální vlastnosti husitských vojsk a na disciplínu, kterou přísně požadoval Žižkův vojenský řád. Tato kapitola se dotýká rovněž významu a cílů spanilých jízd. Kladem jejím je také autorova úspěšná snaha o komplexní pohled na příčiny porážky husitských vojsk v bitvě u Lipan roku 1434. Ne tak často bývá vyzvedávána v literatuře touha husitů po míru, na kterou navázal ve svém návrhu mírového projektu z let 1462—1464 český král Jiří z Poděbrad. Jedním z dokladů touhy české země po míru byly verše M. Vavřince z Březové z Písně o vítězství u Domažlic.

Desátá kapitola nese název — *„Lipany"*. Zde autor líčí podrobně průběh

chebských rozhovorů a zvláště pak basilejského sněmu, který měl ještě svou dohru v Praze. Čtenář jako by se stával přímým svědkem dialogů mezi obhájci a protivníky husitského učení. Vedle Mikuláše Biskupce, Jana Rokycany a Oldřicha ze Znojma zastupoval husity na basilejském koncilu i Angličan Peter Payne nazývaný později Engliš. Autor zde poukazuje na postupné stálé oslabování zejména počáteční ideové jednoty husitských vojsk a přechází pak k *poslední kapitole* nazvané — *„Husitství nekončí u Lipan"*. Již tento název předznamenává poměrně optimistické vyznění kapitoly. Tragická porážka husitů u Lipan nebyla epilogem husitství, neboť husitství žilo ve vědomí českého národa i nadále. Rovněž v dalším historickém vývoji stálo husitství v ostré opozici proti ortodoxnímu katolicismu. Na husitské tradice navazoval český král Jiří z Poděbrad, jehož obratná diplomacie po léta zachraňovala a upevňovala pozitivní výsledky husitské revoluce. Kejř se zabývá alespoň ve zkratce vývojem pohusitských Čech. Na několika málo stránkách ukazuje význam husitské ideologie i v dalších obdobích historického vývoje českého státu. V kapitole je také upozorněno na to, že husitství inspirovalo celou řadu našich umělců. Jiří Kejř končí poslední kapitolu příznačnými slovy: „Spory o husitství byly vždy spory o vlastní přítomnost. Husitství se stane pouhou historií teprve tehdy, až přestane být permanentní současnosti."

Každá kapitola Kejřovy publikace by mohla být samostatnou studií a přitom všechny kapitoly dohromady tvoří řetěz, ve kterém jeden článek navazuje na druhý. Husitská doba a husitství je látka nesmírně bohatá, obsáhlá a složitá. Autor si je toho velmi dobře vědom, a proto sám zdůrazňuje, že věnoval pozornost jen některým závažným aspektům husitského revolučního hnutí. Je třeba vyzvednout, že výklad o husitství zařazuje J. Kejř do dějin světové reformace a raných buržoazních revolucí.

Snad jen někde se mohl autor více zabývat husitskými právními normami a jejich aplikací v praxi tak, jak to se zdarem učinil ve své rané práci „Právní život v husitské Kutné Hoře". Možná ale, že by tím pak došlo k jisté disproporci tak skvěle vyvážené látky a bylo by tu snad i nebezpečí případné suchosti výkladu. Sám autor ovšem upozorňuje na to, že například trestní právo doby husitské bylo dosud ponecháno stranou odborného zájmu. Vážnější polemiku by mohl vzbudit jen Kejřův názor, že husitství bylo záležitostí Čech, zatímco Morava příliš husitstvím ovlivněna nebyla.

Kejř připojuje k Husitům ještě chronologický přehled hlavních událostí. Těžiště jeho pozornosti spočívá pochopitelně v samotném husitském období. Záslužný je také výklad některých pojmů (dekret Gratiánův, inkvizice, klatba atp.), který společně s chronologickým přehledem umožní přečíst si Kejřovu práci s opravdovým požitkem i nezasvěcenému čtenáři. Pro orientaci jsou do knihy zařazeny i krátké životopisy důležitých osobností husitského období. K jednotlivým kapitolám jsou pak uvedeny základní edice pramenů a literatura. Publikace je velmi pěkně vypravena a obsahuje četná černobílá a barevná vyobrazení,

dokumentující sílu husitské ideologie a symboliku tak charakteristickou pro středověké a raně novověké umění. V Malostranském graduálu je znázorněn v polopostavách Viklefa, Husa a Luthera vývoj reformace. Viklef vykřesává jiskru, Hus zažehuje svíci a Luther třímá planoucí pochodeň.

Jiří Kejř napsal své Husity erudovaně a poutavým a živým slohem. S takovou lehkostí podaná tak těžká materie dává poznat čtenáři — odborníku, že je výsledkem mnohaletého autorova studia celé řady pramenů a literatury. Málokdo si může uvědomit při napínavém čtení Kejřových Husitů, že je za nimi skryta vynikající heuristika a krásné, ale leckdy velmi namáhavé a náročné „dobrodružství poznání".

Karolina Adamová

Irena Kwiatkowska, Prawo karne w kodyfikacji rosyjskiej 1649 roku, Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellonskiego DCLXXI, Warszawa — Kraków 1984, 147s.

Známá polská právní historička a úspěšná autorka řady studií, které vyšly jak v Polsku, tak v zahraničí (srov. např. Bemerkungen über das Culmer Straftrecht vom XVI. Jahrhundert in Městské právo v 16.—18. století v Evropě, UK Praha 1982, str. 157—170), podává ve své monografii přehled trestního práva obsaženého v Sobornom Uloženiu cara Alexeje Michailoviče z 1649, které pak platilo samostatně až do r. 1835, kdy se stalo součástí ruského Svodu zákonů.

Autorka nejprve stručně charakterizuje vývoj ruské společnosti, státu a práva do poloviny 17. století, hodnotí dosavadní ruskou a sovětskou literaturu, která je tématu věnována (v polské právněhistorické literatuře jde o prvé zpracování). Vlastnímu rozboru Uloženija pak předesílá výklad obecné části právní úpravy a zabývá se pojetím deliktu, příčinnými souvislostmi, objektem trestného činu, problémem viny (včetně okolností polehčujících a přitěžujících), okolnostmi vylučujícími odpovědnost, podmínkami zakládajícími trestnost činu.

Základní a také největší částí studie (str. 50—98) je oddíl podávající přehled jednotlivých druhů trestných činů a systém trestů (str. 99—117). Monografie je doplněna rozsáhlým seznamem použité literatury a ruským a anglickým souhrnem.

Koncepce a cíl práce autorky vyložené na str. 22—25 prozrazuje její důvěrnou a důkladnou znalost práva západoevropského a příslušné právněhistorické literatury. To jí také umožnilo zasadit výklad o ruském právu do širokých souvislostí se západoevropskou právní kulturou, porovnat obsah Uloženija se starším ruským trestním právem, obsaženým v Suděbnicích z konce 15. a ze 16. století, s právem litevským (zvláště se statutem III. z r. 1588, o kterém se dosud předpokládalo, že ovlivnil obsah Uloženija) a zejména s Karolinou z r. 1532, ve které se autorka domnívá nalézat reprezentativní obraz západoevropské trestněprávní kultury (str. 24).

Tato koncepce práci nesporně obohacuje a zvyšuje její význam při zkoumání dějin trestního práva. Současně ovšem zúžení komparace na shora uvedené prameny, ke kterým autorka připojuje i právo polské a navíc i byzantské, přináší jistá nebezpečí mechanického srovnání a zjednodušujících úsudků o původu

a recepci kupř. trestů. Uvahu nad trestem smrti pro ženy v ruském právu, které podle autorky nezná mírnější formy zakotvené v Karolině a přebírá z práva byzantského trest zahrabání za živa (str. 109), by bylo možno doplnit zjištěním, že tento trest byl v našich zemích běžný až do 18. století a zná ho dokonce ještě Tereziána. Stejně tak trest bičování, který je v Soborném Uloženiju označován jako „torgovaja kazň" neboli trest vykonávaný veřejně na tržišti, připomínají u nás již Dekreta Břetislavova (1039), kdy delikvent měl být bičicem bičován na tržišti. Podobná zjištění by bylo možno uvést i v jiných případech.

V závěrečném shrnutí charakterizuje autorka Sobornoje Uloženije jako „velký skok ve vývoji ruského práva", zejména ve srovnání se Suděbniky. Pokud jde o souvislosti s Litevským statutem z r. 1589, je autorka značně rezervovaná a vyslovuje pochybnosti o přímých vlivech. V řadě otázek nachází sice podobnosti, ale nevylučuje jejich společný původ v právní kultuře západoevropské, která snad mohla být zprostředkována litevskými právníky. Charakteristickým rysem Uloženija byla jeho originálnost, jeho navazování „ve značné míře na staré tradice ruského práva" (str. 123).

V podstatě také negativně skončilo porovnání s Karolinou, což samozřejmě nutně vychází jak z rozdílných společensko-ekonomických podmínek, v jakých oba zákoníky vznikly, tak i ze zcela rozdílných politických potřeb a kulturní tradice, z které vycházely a na které navazovaly. Ke zjištění autorky, která nalézá např. zásadní rozdíl mezi Uloženijem, které stíhá jako nejtěžší delikty útoky proti bohu a víře, a Karolinou, která má jen jedno ustanovení o ochraně víry a shledává důvod toho v existenci „pravoslavného carství", (str. 119) můžeme dodat, že podobné pořadí deliktů proti bohu a víře, proti panovníkovi a státnímu zřízení najdeme i v Tereziáně z r. 1768. Také tu nutno tedy přisvědčit závěru autorky (str. 129), že příbuznost právních koncepcí a zásad trestání je třeba spíše přičíst „obecnosti těchto pravidel v . . . trestním právu různých evropských států" než bezprostřednímu ovlivňování.

Monografie prof. I. Kwiatkowské je nesporně dalším úspěchem polské právní historiografie a přináší řadu podnětů nejen pro badatele, kteří se zabývají dějinami ruského práva. Naši právněhistorickou obec monografie o Sobornom Uloženiji znovu a naléhavě upozorňuje na potřebu zpracování vývoje trestního práva u nás od Obnoveného zřízení až po kodifikace Josefa II. Snad právě tu bude pak možno nalézt další příspěvky k zodpovězení otázek, které kniha prof. Kwiatkowské nechává ještě otevřené.

K. Malý

Vladimír Dubský: Závodní výbory a rady v předmnichovském Československu, Práce, Praha 1984, 293 stran

Problematikou, které doc. Dubský věnoval svoji monografii, se musí zabývat prakticky každý autor, jenž zkoumá otázky hospodářského, sociálního, ale též politického a právního vývoje Československa. Jednotlivé otázky byly ovšem dosud zkoumány buď jen okrajově, nebo dílčím způsobem, kdežto v daném případě jde o komplexní rozbor.

Do jeho úvodu je zařazen nástin vzniku odborových organizací pracujících, který autor řadí do druhé poloviny 19. století (Anglie), od nichž byl další krok k ustavení instituce závodních důvěrníků, jako zprostředkujících činitelů mezi *všemi* dělníky a zaměstnavateli. Práce pak stručně sleduje jejich právní zakotvení a činnost v prvních poválečných letech v některých evropských zemích.

Úvahy o situaci u nás začíná popisem poměrů po I. světové válce, kdy myšlenka dělnických rad, jako nástroje boje o politickou moc, měla u nás jen omezený přímý ohlas. Na druhé straně autor správně konstatuje, že v souvislosti s nastolením požadavků socializace se zákonitě objevila i myšlenka spolurozhodování dělnictva. Nejvýrazněji tomu bylo v hornictví, kde jak známo se nejvíce projevovaly tlaky na postátnění. Autor sleduje genezi zákonů o závodních a revírních radách, účasti na správě závodů a na zisku a o rozhodčích soudech z roku 1920 a výnosu o výborech důvěrníků na státních železnicích z téhož roku. V dalších oblastech se však v souvislosti s porážkou revoluční vlny nepodařilo již zastupitelské orgány dělnictva prosadit.

Další předpis, zákon o závodních výborech č. 330/1921 Sb., byl ovšem podstatně méně pokrokovější než předchozí normy, což práce dovozuje nejen z jeho jednotlivých ustanovení, ale též aplikační praxe (bylo např. bráněno vytváření závodních výborů v některých oblastech ekonomiky, mařena jejich volba apod.).

V souvislosti s konkrétními politickými poměry vykrystalizovala nakonec myšlenka svolání celostátního sjezdu závodních výborů, rad a důvěrníků, kterou podporovala zejména KSČ. Po dlouhých a značně složitých přípravách, kdy bylo třeba mimo jiné překonat odpor reformistických odborových ústředen, se nakonec na počátku října 1924 sjezd v Praze sešel. V jeho rezolucích byly formulovány četné požadavky pracujících na řešení palčivých sociálních problé-

mů, zlepšení předpisů o závodních radách a další. K hlavním výsledkům jednání náleželo zvolení ústředního koordinačního a řídícího orgánu Celostátního dělnického výboru.

Tento fakt klade V. Dubský do souvislosti s taktikou jednotné fronty, kterou v tomto období KSČ prosazovala. V jejím rámci začal vycházet časopis, byly zvoleny oblastní dělnické výbory, jako mezičlánky hnutí apod. CDV se též stal jednou z důležitých základen prosazování linie sjednocovacího procesu odborů u nás, které však bylo reformistickými předáky trvale mařeno. Práce sleduje různé formy sociálních bojů v jednotlivých částech republiky, seznamuje s legislativní úpravou i praxí sociálního pojištění, formami útoků kapitalistů na práva pracujících i s jejich bojem na svoji obranu.

Značná pozornost je zde věnována známé novele zákona o sociálním pojištění z roku 1928, jejíž přijetí zároveň signalizovalo i oslabení pozic Rudých odborů, které dík jejich tehdejšímu vedení podceňovaly práci v závodních výborech, radách a důvěrnických sborech. Ačkoli v souvislosti se závěry V. sjezdu KSČ došlo v tomto směru k nápravě a po květnovém sjezdu Rudých odborů (1929) se i zde do popředí dostaly marxistické síly, nepodařilo se jim zastavit úbytek hlasů, které byly pro komunistické odbory odevzdány ve volbách do závodních výborů.

Krizi 30. let sleduje doc. Dubský nejprve na poklesu počtu závodních výborů, jakožto důsledku uzavírání továren. Zároveň došlo k poklesu jejich akvity, protože dělníci se báli uplatňovat svoje práva. A konečně, vzhledem k tomu, že při výlukách uplatňovali zaměstnavatelé politický klíč, došlo i k zužování pozic Rudých odborů a tím i dalšímu úbytku v zaměstnaneckých zastupitelských orgánech. Na druhé straně si však Rudé odbory zachovaly vysoký stupeň aktivity, což se projevilo jednak v organizování akcí za společný postup (např. v roce 1930 v Praze), jednak přinutily reformisty k důraznějšímu vystupování. V této části pak autor podrobně popisuje činnost závodních výborů, směřující k vyřešení svízelné situace proletariátu, zejména, pokud se v ní realizovala taktika jednotné fronty.

Dále je sledován dopad politiky tzv. silné demokracie na dělnické hnutí a poukázáno na to, že vinou praktik předáků socialistických stran a odborů se dařily represivní zásahy mocenského aparátu proti revolučnímu hnutí. Markantně se to mimo jiné projevilo při přijetí zmocňovacího zákona z roku 1933, útoky na KSČ a její složky atd.

V polovině 30. let začaly KSČ a Rudé odbory prosazovat linii společného postupu s reformisty na půdě závodních výborů, která se vcelku úspěšně dařila. Dominujícím momentem se v tomto období stal boj proti fašismu. Komunisté začali intenzívně usilovat o sjednocení všech odborových organizací, jako součásti politiky jednotné a lidové protifašistické fronty. Tato snaha měla svoje dílčí úspěchy, ovšem, jak známo, vinou socialistických stran nedošlo u nás nikdy k jejímu plnému uplatnění.

Vedle podrobného popisu průběhu a výsledků voleb do závodních rad v jed-

notlivých místech republiky v 30. letech jsou rozebrány i další významné události, jakými byl např. boj na obranu demokratického Španělska, podíl odborů na přípravě obrany republiky a jejich vystoupení proti fašismu a další. Úsilí bránit vlast vyznělo nakonec naprázdno a v období tzv. II. republiky byla činnost zastupitelských orgánů pracujících oklešťována až posléze zcela eliminována.

Monografie V. Dubského obsahuje daleko více, než by bylo možno soudit z jejího názvu. Vedle vskutku zevrubného rozboru složení, činnosti a vývoje závodních rad a výborů je tu i množství zajímavých postřehů, týkajících se historie odborového hnutí v buržoazní republice a neopomíjí ani osvětlení širších politických, sociálních a ekonomických souvislostí, aniž by však odbočovala do zbytečných detailů. Popis jednotlivých událostí i zobecňující závěry opírá o solidní studium pramenů a literatury. Celkově tak posuzovaná práce je vítaným přínosem i pro právní historiky, jimž poskytuje zajímavý pohled na poměry ve zkoumané oblasti v období buržoazní republiky.

Pavel Mates

Rossijskoe zakonodatělstvo X—XX věkov, Tom 1 Zakonodatělstvo Drevněj Rusi, Juridičeskaja litěratura, Moskva 1984, 430 str., Tom 2, Zakonodatělstvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva, Juridičeskaja litěratura, Moskva, 1985, 518 str.

V sovětské právněhistorické literatuře byla zahájena nová rozsáhlá a svým pojetím a významem velkolepá edice, jejíž prvé dva z plánovaných 9 svazků se již objevily na knižním trhu.

Nová edice se hlásí k odkazu prof. S. V. Juškova a podílejí se na ní jeho žáci, či žáci jeho žáků. Na rozdíl od Juškovy edice „Pamjatniky russkogo prava" se však omezuje výhradně na prameny zákonodárné povahy, ponechává stranou mezinárodní smlouvy, majetkově právní smlouvy, testamenty apod.

První tři díly zahrnou veškeré nejdůležitější zákony, které byly vydány v Rusku do poloviny 17. století. Další díly budou již obsahovat zákonodárné akty jen v určitém reprezentativním výběru. Oproti „Pamjatnikům" však budou uveřejněny i právní prameny církevního charakteru. Jak ukazují názvy prvních dvou uveřejněných dílů, obsahuje první díl zákony z období raně feudálního ruského státu a z období feudální rozdrobenosti. Druhý je věnován období vytváření a rozvíjení ruského centralizovaného státu. Ve třetím budou publikovány akty zemských sněmů (soborů) v 17. století. Ve čtvrtém díle budou uveřejněny právní dokumenty z období ruského feudálního absolutistického státu (z konce XVII. a poč. XVIII stol.). Pátý díl zahrne druhou polovinu 18. století, šestý pak prvou polovinu 19. století. Do 7. a 8. dílu zařadí autoři reformní díla druhé poloviny 19. století. Celá edice bude zakončena zákonodárstvím epochy imperialismu a buržoazně demokratické revoluce.

Každý z obou dosud uveřejněných dílů (odpovědný redaktor prvního dílu je prof. V. L. Janin, druhého dílu prof. A. D. Gorskij) obsahuje úvodní stať (v prvém nadto ještě rozsáhlou předmluvu) k celému svazku. Také každý z pramenů je uváděn zvláštním pojednáním, ve kterém je charakterizován text pramene a shrnuta i literatura, která mu byla věnována. Pak následuje zasvěcený komentář k jednotlivým statím, provázený marginálními vysvětlivkami jednotlivých terminů. Text pramenů je vydáván podle původního zachovaného pramene či podle edice, které jsou mu nejblíže. Pokud existují varianty pramenů, podává se různost čtení a všechny zachované redakce. Autoři záměrně nepřevádějí texty do současného jazyka, aby neporušili smysl jednotlivých ustanovení a zpřístup-

ňují text bohatým komentářem a početnými vysvětlivkami i k jednotlivým právněhistorických terminům. Ke každému svazku je připojena podrobná bibliografie, seznam použitých skratek a jmenný rejstřík.

Přehlednost knihy zvyšuje i její grafická úprava: text pramene je tištěn versálkou na šedém podkladu, stránkování i titulky jsou marginálně červeně vysazeny. Odkazy na literaturu jsou rovněž tištěny marginálně. V každém díle je řada celostránkových barevných reprodukcí textů i miniatur, zvláště z letopisů XV. a XVI. století, které nejen zvyšují výtvarnou hodnotu díla, ale jsou i integrální součástí výkladu.

Pokud jde o obsah I. dílu, nalézáme tu obě redakce Ruské Pravdy, knížecí ústavy a ústavní gramoty a soudní gramoty. V druhém dílu jsou to především Suděbniky (1497 a 1550) a právní akty místní správy. Poprvé je tu od r. 1912 uveřejněn tzv. Stoglav, zahrnující usnesení církevně zemského sněmu, konaného r. 1551 v Moskvě.

Nová edice je vskutku reprezentativním dílem sovětské právní historiografie a dokladem její mimořádné vědecké úrovně, která je kromě jiného i důsledkem skutečnosti, že se pořadatelům podařilo k práci na edici — jak ukazují již prvé dva díly — přizvat nejlepší sovětské právní i obecné historiky (zvláště z oblasti pomocných věd historických). Jejich dílo vyniká přesností, důkladností a smyslem pro historický detail. Současně však — zvláště v úvodních partiích — je tu podána přesvědčivá syntéza. Autoři správně zdůrazňují souvislost práva i státu s vývojem kultury a skutečnost, že „staletá a tisíciletá vzdálenost těch či jiných institutů od současnosti nečiní problémy, které jsou s nimi spojeny, méně naléhavé a aktuální". Právní dějiny, „otázky právní tradice, právní kultury . . . jsou předmětem živého ideologického boje" (I. díl, Předmluva, str. 5). Srozumitelnost a politická aktuálnost jejich edice je zpřístupňuje i širšímu okruhu zájemců mimo-odbornou historickou a právněhistorickou obec. Nezbývá než se těšit na další ohlášené díly. Bylo by si jen třeba přát, aby podobná edice právních pramenů byla zahájena i u nás, kde české právní prameny jsou badatelům stále k dispozici v podobě dávno již nevyhovujících edic z 19. století.

Karel Malý

Z NOVÉ LITERATURY

Produktionkräfte und Gesellschaftsformationenin vorkapitalistischer Zeit, Joachim Herrmann, Irmgard Sellnow (ed.), Akademie-Verlag Berlin 1982, 637 str., 40 tabulek

Svazek vznikl z referátů a diskusních příspěvků přednesených na mezinárodní konferenci nazvané „Rozvoj výrobních sil a zákonitostí vývoje společenských formací", která se konala v listopadu 1978 v Berlíně. Setkání, jehož organizátorem byl Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie der Akademie der Wissenschaften der DDR, se soustředilo především na několik základních problémů, jak si to vynutila šíře a komplikovanost daného tématu i různě pokročilý stav bádání. Z důsledně marxistického hlediska byly zkoumány otázky vzájemného poměru mezi rozvojem výrobních sil, výrobních vztahů a vývojem společenských formací v předkapitalistickém období. Důraz byl přitom kladen na historické mezníky, na kterých bylo možno ukázat mnohostranné dialektické vztahy, jako např. agrární revoluce výrobních sil a problematika dělby práce, rozvoj zavlažovacích soustav a jejich spojení se společenským systémem či diskutovaná úloha železa v rozvoji otrokářské společnosti, organizační formy pracovních procesů, úloha jednotlivých složek v kontinuitě nebo diskontinuitě rozvoje výrobních sil a při utváření nových výrobních vztahů i podmínek pro vznik nových společenských řádů.

Sborník obsahuje celkem 53 příspěvků, přednesených jak odborníky z NDR, tak z PLR, VDR, USA, Velké Británie a Francie. Úvodní stati J. Herrmanna a W. Eichhorna zkoumají z teoreticko-filozofického hlediska otázky výrobních sil společenských formací. V této souvislosti zde nacházíme také analýzu díla B. Engelse: „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu" od H. Grünerta. Další okruh probíraných otázek je tematicky i geograficky velmi pestrý. Z hlediska právní historie zaujme zasvěcený příspěvek z pera Pham Huy Thonga, zaměřený na problematiku vzniku státu ve Vietnamu. O archaické formě lze, podle jeho názoru, uvažovat už ve 2. tisíciletí př. n. l. Mnohem výraznější a jasnější je však situace v 8.—7. století př. n. l. Zajímavé a podnětné jsou příspěvky zaměřené na existenci otroctví jako výrobní síly ve starém Řecku (G. Bockisch), časné i pozdní římské republiky stejně jako v období principátu (H. Dieter, B. Zuchold). Neméně přínosná je úvaha K. P. Johneho zaměřená na význam kolónů ve vznikající římské republice a za raného císařství. Další okruh referátů

se soustřeďuje na oblast vztahů společenského života a výroby barbarských kmenů, tj. např. na vliv otroctví na výrobní síly u Germánů, na vliv Keltů na zemědělství a sociální vztahy v polských oblastech apod. Autoři závěrečných statí se orientují již na období přechodu antiky ke středověku v dunajské oblasti, v Byzanci a Egyptě.

Závěrem lze říci, že faktogravicky i myšlenkově bohatý sborník může poskytnout řadu podnětů pro další zkoumání této problematiky. Přes určitou různorodost, danou zvolenými tematickými okruhy, jde o dílo jednotné především svým důsledně marxistickým pojetím historického vývoje.

Petra Skřejpková

Luzzatto Giuseppe Ignazio, Scritti minori. Epigrafici e papirologici, Arnaldo Forni editore, Bologna 1984, 1131 s.

G. I. Luzzatto, jehož drobnější práce obsahuje tento sborník vydaný Robertem Boninim, patřil mezi nejvýznamnější italské romanisty. Jako profesor římského práva boloňské univerzity zabýval se zejména studiemi papyrologickými a epigrafickými, které také tvoří podstatnou část této publikace. Vedle této bohaté činnosti je také autorem obsáhlé „Storia delle province romane da Augusto a Diocleziano".

Sborník je rozdělen do tří oddílů. První část, rozsahem největší i významem nejdůležitější, obsahuje 28 kratších prací s již zmíněnou tematikou. Problémy římského práva soukromého rozebírá v několika pracích, např. „Praeiudicium e sponsio praeiudicialis" (271—282), často ovšem ve spojení s aplikací římského práva v provinciích: „Dolus malus . . . et iurisconsultus" (135—151). Čistě provinční tematice jsou pak věnovány například statě „Processo provinciale e autonomia cittadine" (377—394), „La cittadinanza dei provinciali dopo la constitutis Antoniniana" (169—202), „Ricerche sull'applicazione dele costituzioni imperiali nelle provincie" (69—99) a „Sul regime del suolo nelle province romane" (523—569). Zmínky zaslouží i „Appunti sul ius Italicus" (101—134) a „Appunti sulla pubblicazione delle leggi nell'impero romano. A proposito della lex tarentina recentamente pubblicata" (255—264).

V druhé části (593—708) jsou otištěna slovníková hesla týkající se římského práva soukromého i veřejného. Třetí část (708—1131) je pak recenzní.

Publikace je doplněna životopisem G. I. Luzzatta a bibliografickou přílohou. Ve svém celku podává tento sborník podrobný přehled o širokém rozsahu vědecké činnosti jednoho z předních italských odborníků v oblasti využití epigrafie a papyrologie pro poznání římského práva.

M. Skřejpek

Jiří Kejř, Prameny a literatura kanonického práva ve středověkých soupisech knihoven v českých zemích, Studie o rukopisech XXIV, 1985, s. 7—69

Jiří Kejř rozdělil svoji podnětnou studii na několik částí a každou z nich opatřil poznámkovým aparátem, což umožňuje čtenáři velmi dobrou orientaci v textu.

V úvodu studie Kejř poukazuje na těžkosti při sestavování seznamů středověkých kanonistických rukopisů v našich knihovnách. Nejde ovšem jen o pouhé zhotovení soupisů, ale i o kritické zhodnocení a určení obsahu těchto rukopisů a v neposlední řadě i o postižení jejich významu a přínosu pro dějiny české právní kultury. Nezbytným předpokladem úspěchu je studium starých soupisů knih, které se nalézaly v českých a moravských středověkých knihovnách, ať již institucí (kláštery, univerzita), nebo jednotlivců. Právě na tomto úseku bádání bylo vykonáno jen velmi málo, a tak rozsáhlá Kejřova studie je cenným příspěvkem vyrovnávajícím tento nedostatek.

Analytické práce o středověkých katalozích knih a edice těchto katalogů z posledních let rozšiřují možnosti poznání fondů středověkých knihoven v českých zemích. Je zde ovšem stále celá řada úskalí, která tuto vysoce náročnou a záslužnou badatelskou činnost ztěžují. Staré seznamy knih podávají pouze neúplný obraz o knihách v našich středověkých knihovnách. Mnohé seznamy se nedochovaly, v některých knihovnách nebyly leckdy ani pořízeny. Samotné knihovny i velkých institucí někdy zcela zanikly a knihy byly rozptýleny po jiných knihovnách či dokonce zničeny. Ze 400 rukopisů týkajících se kanonického práva, o některých podávají zprávu staré soupisy knih, můžeme identifikovat v zachovaných rukopisech pouze 31, z nichž většina (17) se nachází v knihovně olomoucké kapituly.

Studium starých seznamů knih dovoluje, jak vyplývá z výše řečeného, jen střízlivé závěry o obsahové skladbě fondů a skutečné četnosti výskytu některých rukopisů jednotlivých středověkých knihovnách v českých zemích.

Ve své práci sleduje Kejř výskyt předgratianovských sbírek, Gratianova dekretu, Klementin, dekretálů, traktátů i dalších pramenů a spisů týkajících se kanonického práva nacházejících se v českých a moravských knihovnách.

Jako všechny Kejřovy práce se i tato vyznačuje bezpečnou orientací autora v pramenech i jeho zodpovědným přístupem ke zpracovávané látce. Jakýmsi inspiračním východiskem byly pro Kejře příspěvky M. Boháčka týkající se rozšíření legistických rukopisů v českých zemích. J. Kejř všechna svá tvrzení zdůvodňuje a dokládá literaturou a zejména prameny. Je velmi nesnadným úkolem určit na základě mnohdy nepřesných a neúplných údajů v katalozích jednotlivé rukopisy kanonického práva. Kejř podává charakteristiku těchto rukopisů a usiluje i o vyjasnění autorství jednotlivých rukopisů — například rukopis Summa fratris Burghardi připisuje Burchardovi ze Štrasburku.

Na závěr je připojena kapitola doplňující naše dosavadní znalosti o rozšíření legistických rukopisů v Čechách. Součástí studie je i seznam rukopisů identifikovaných s položkami starých katalogů, rukopisů, jejichž identifikace je nejistá a ostatních citovaných rukopisů.

Není pochyby o tom, že Kejřova nejnovější studie zaujme plným právem širokou odbornou veřejnost.

Karolina Adamová

Proceedings of the VIIth Congress of the International Federation of the Societies of Classical Studies, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2 sv., 1984, 464 s., 613 s.

Dvoudílná anotovaná publikace obsahuje referáty a vědecká sdělení účastníků sedmého kongresu Mezinárodní federace společností klasických studií, který proběhl ve dnech 3.—8. září 1979 v Budapešti. Předsedou organizačního výboru tohoto významného mezinárodního fóra obou starověkých studií byl J. Harmatta. Úvodní referát přednesl sir Kenneth Dover na téma archaické Řecko a kontinuita starověké civilizace. Na konferenci odeznělo celkem 102 příspěvky. Přednášky a na ně navazující diskuse, které proběhly ve třech hlavních sekcích, byly odrazem dosažených výsledků a úrovně rozvoje studií o klasickém starověku v poslední dekádě.

Název první sekce byl „Archaické Řecko mezi lety 650—550 př. n. l.". Na základě interdisciplinárních metod bylo poukázáno na to, že právě v této době byly položeny základy klasické řecké společnosti a kultury. Mezi 24 referáty je třeba zmínit alespoň příspěvky P. Olivy „Die Tyrannis und die Kultur", I. Hahna „Eigentumsverhältnisse im archaischen Hellas" a vystoupení M. H. Chamberse, jež se zabýval formováním Peisistratovy tyranie.

Přednášky druhé sekce byly zaměřeny na problematiku středomořského světa v období helénismu, zejména na otázky spojené se syntézou starověkého Východu a klasického Řecka. Z právněhistorického hlediska byla zajímavá zejména studie G. J. D. Aalderse „City State and World-Power in Hellenistic Political Thought", G. M. Cohena „Property Rights of Hellenistic Colonists" a E. Badiana, který se zaměřil na otázky vztahu Říma a helénistických států ve 2. století př. n. l.

Třetí sekce nesla název „Konec římské říše" a byly zde řešeny nejen otázky spojené s úpadkem této antické společnosti, ale i širší souvislosti vzniku a rozvoje středověkých a moderních evropských národů. Mezi nejzajímavější referáty je možno zařadit vystoupení E. M. Štaermanové „Die Krise der Sklavenwirtschaft im römischen Kaiserreich", V. Velkova „Der Untergang der römischen Staates auf dem Balkan" a J. M. Blazqueze „Die Niederlassungen der Barbaren im Okzident und ihre sozial-ökonomischen Nebenwirkungen".

Pod záštitou kongresu proběhly také tři specializované semináře. Materiály předložené v kolokviu mykénských studií podaly komplexní přehled o výsledcích bádání této mladé, ale důležité vědní disciplíny. Přednášky papyrologického semináře byly orientovány převážně na nejnovější nálezy posledních pěti let, zejména pak na nálezy rukopisů na hoře Sinai. Předmětem zasedání poslední specializované komise byly otázky obecně kulturně historické, a to především různá pojetí pojmů „povinnost" a „potěšení" a jejich odraz ve veřejném mínění starověké společnosti.

M. Skřejpek

Několik příspěvků k dějinám řeckého a římského práva

Johannes Triantaphyllopoulos, Der eiserne Ring des Sextus Empeirikos. In: RHEINISCHES MUSEUM FÜR PHILOLOGIE, Neue Folge, 123. Band, Heft 3—4, 1980, str. 267—271.

Jean Triantaphyllopoulos, Varia Graeco — Romana IV. In: AKTEN DER GESELLSCHAFT FÜR GRIECHISCHE UND HELLENISTISCHE RECHTSGESCHICHTE, Bd. 3. III. Symposion 1977, Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Köln—Wien 1982, str. 259 až 268.

Jean Triantaphyllopoulos, Une inscription d'Athènes et Aristote. In: REVUE DES ETUDES GRECQUES, t. XCV, Nos 452—454, Paris 1982, str. 291—296.

Jean Triantaphyllopoulos, L'equità Aristotelica. In: ATTI DELLA ACCADEMIA MEDITERRANEA DELLE SCIENZE, Anno I, Volume I, Supplemento 1, Catania 1983, str. 7—18.

Jean Triantaphyllopoulos, Cantar le leggi. In: ATTI DELLA ACCADEMIA MEDITERRANEA DELLE SCIENZE, Anno I, Volume I, Supplemento 1, Catania 1983, str. 27—34.

Jean Triantaphyllopoulos, „Contra naturam". In: SODALITAS. Scritti in onore di Antonio Guarino, Napoli 1984, str. 1413—1419.

Autorem všech anotovaných příspěvků je profesor dějin řeckého a římského práva na athénské univerzitě Ioannis Triantaphyllopoulos, známý odborné veřejnosti řadou větších a menších prací, studií, vědeckých sdělení atd. Z nich bych připomněl alespoň dvoudílnou práci „Lex Cicereia" (1957—1958), „C. Cicereius, préteur de l'an 173 av. J.—C. et la gens Cicereia" (1966), „Rechtsphilosophie und Positives Recht in Griechenland" (1975), „Ellinika dikea" (1978) aj.

V prvním z anotovaných příspěvků se prof. Triantaphyllopoulos zabývá

starobylým zákazem vyhrožování a udeření železem, to jest, zbraní. Svůj rozbor neopírá jen o stanovisko Sexta Empirika, ale i o jiné autory, zejména pak o Aristotela.

„Varia Graeco-Romana IV" jsou dalšími z řady stejně nazvaných článků, uveřejňovaných postupně v letech 1964—1971. Článek je souborem několika krátkých statí z řeckých, římských a byzantských právních dějin. Jsou to „Une loi grecque dans Cicéron", „Lucrèce et le folklore byzantin", „Cassia", „Deuterológos" a „Lucillus".

Ve třetím příspěvku se autor zabývá Aristotelovým výkladem rubriky „ἐκ τῶμ μὴ ῥητῆι "fragmentu athénského nápisu o revizi athénských zákonů Nikomachem a možností působení obsahu této rubriky na Aristotelovy názory.

Čtvrtý příspěvek, přednesený na zasedání Středozemní akademie věd (Accademia Mediterranea delle Scienze) v Catanii, je věnován Aristotelovu chápání výkladu „spravedlnosti" (ἐπιείκεια), která je základem Aristotelova učení o právu.

Pátý příspěvek, nazvaný „Zpívat zákony" (pět zákony, „cantar le leggi"), vychází z Ciceronova výroku „discebamus enim pueri XII ut carmen necessarium" (M. T. Cicero, De legibus 2,59). Autor ukazuje, že staří Římané požadovali, aby se chlapci učili zákonům, které jim byly předzpěvovány. Podobně tomu bylo i u Řeků např. v případě zákonů, které předložil Charondas. Význam a použitelnost této metody je sice podle autora diskutabilní, není však vyloučeno, že i právním pravidlům byl dáván básnický a hudební výraz.

V posledním šestém příspěvku, nazvaném „Contra naturam", rozebírá prof. Triantaphyllopoulos sofistické učení, které stavělo do protikladu přirozený řád (přirozenost, přírodu, φύσις) a zákon (νομος), a výklad této doktríny ve spisech starověkých autorů řeckých a římských.

Všechny anotované příspěvky jsou dokumentovány bohatým poznámkovým aparátem a pramennými citacemi. Svědčí o autorově hluboké erudici a o úsilí vypořádat se co nejdůkladněji s vytyčenými problémy.

Stanislav Balík

K. P. Matschke, Bemerkungen zu „Stadtbürgertum" und „stadtbürgerlichem Geist" in Byzanz, in: Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus, 8/1984. S. 265—285

Německý byzantolog Klaus-Peter M a t s c h k e se věnuje zejména sociálně ekonomickým otázkám pozdních byzantských dějin. Z jeho prací připomeňme např. „Die Schlacht bei Ankara und das Schicksal von Byzanz. Studien zur spätbyzantinischen Geschichte zwischen 1402 und 1422" (Weimar 1981).

Anotovaná studie se zabývá problematikou byzantských měst. Autor analyzuje především vývoj názorů státní ideologie na společenské a správní postavení byzantských obchodníků a řemeslníků.

Odlišná sociální struktura, orientace na výrobu luxusního zboží pro uspokojení potřeb okázalého císařského dvora a pasivita Byzantinců ve středomořském obchodu byly příčinami toho, že se ekonomicky slabé městské obyvatelstvo nekonstituovalo právně, ani neprosadilo politicky.

Matschkeho příspěvek, opřený o bohatou znalost literatury, s níž konfrontuje svá stanoviska, je do diskuse o charakteru byzantského feudalismu nesporně přínosem.

Stanislav Balík ml.

E. Donnert, Das Kiewer Rußland. Kultur und Geistesleben vom 9. bis zum beginnenden 13. Jahrhundert. Leipzig-Jena-Berlin 1983. 276 s. s ilustracemi, 42 fotografie.

Jedním z podnětů pro shrnutí dějin Kyjevské Rusi byl německému historikovi Erichu Donnertovi relativně malý počet zahraničních souhrnných zpracování tematiky, jíž sovětská historiografie věnuje zaslouženou pozornost. Autor, vycházeje především z vyprávěcích pramenů a literatury, překročil rámec, daný podtitulem anotované práce.

Prvá část o politických dějinách Kyjeva od počátků až do mongolského vpádu informuje mj. o podstatných momentech formování státního zřízení i o mezinárodněprávních aktech staroruského státu (např. smlouvy s Byzancí apod.). Vzhledem k naučně populárnímu charakteru této partie zůstává řešení jednoho z hlavních problémů starších ruských dějin, tzv. normanské teorie, v podstatě bez jednoznačného závěru.

Těžiště knihy spočívá v druhé části, nazvané „Kultur und Geistesleben". V jednotlivých podkapitolách jsou mj. rozebírány otázky hospodářských, kulturních, sociálních a právních dějin. Přestože Donnertova monografie spadá do právní historie pouze zčásti, přináší zajímavé přehledy o třídní struktuře společnosti, státním zřízení, poměru státu a církve, třídních bojích a pramenech práva v kontextu dějin umění, architektury apod.

Kladem publikace, jejíž reprezentační charakter podtrhují kvalitní obrazové přílohy, je přehledné uspořádání velkého souboru předkládaných údajů a fakt. Výběrová bibliografie (str. 265—275) je dokladem pečlivě provedené heuristiky.

Stanislav Balík ml.

Gaius, Instytucje. Z języka łacinskiego przełozył i wstępem opatrzył Cesary K u n d e r e w i c z, opracował Jan Rezler. I. vydání, Warszawa 1982, 479 stran.

Téměř současně, s odstupem pouhého roku, vyšly u nás a v Polské lidové republice úplné překlady Gaiových „Institucí". U nás je přeložil a úvodní studií opatřil prof. Jaromír K i n c l a vydal r. 1981 za tím účelem, aby sloužily především jako učebnice pro studenty práv.

V Polské lidové republice se stejného úkolu podjal Cezary K u n d e r e w i c z, který r. 1982 vydal latinský text a polský překlad Gaiových „Institucií". Současně připojil úvodní studii „Gaius a jeho dílo" (Gaius i jego dzieło), zabývající se autorem, dílem, objevem a rekonstrukcí textu Gaiových „Institucí", obsahem a charakterem „Institucí", jejich významem pro poznání římského práva a konečně vydáním „Institucí" a literaturou o Gaiovi a jeho díle. Kunderewiczovu studii doplnil J. R e z l e r statí o zásadách pro určení a zpracování latinského textu při realizaci překladu „Institucí".

Zatímco tato instruktivní vstupní kapitola poskytuje studentu i čtenáři cenné údaje jak o autorovi „Institucí", tak o překladu a použitém rukopise, nabízí latinský text a jeho polský překlad možnost srovnání případně i s českým vydáním Gaiovy učebnice.

Stejně jako český i polský překlad Gaiových „Institucí" je záslužným činem, obohacujícím právnické studium vůbec a studium institucí římského práva zvlášť.

Stanislav Balík

Miloš Šolle, Staroslovanské hradisko. Charakteristika, funkce, vývoj a význam. Praha, Nakladatelství Vyšehrad, 1984, 215 str.

U tématu, jemuž je věnována nová kniha známého archeologa, jsou všechny čtyři pojmy, obsažené v podtitulu, nanejvýš významné. Jsou pečlivě vybrány, dobře formulovány a plně vystihují složitost úkolu, kterého se autor ujal. Po tom, co nám přinesla naše archeologie dosud, budí také mimořádný zájem všech, kdož se s problematikou takto naznačenou dostali do kontaktu, ať již jako profesionální historikové zaměření na pravěk a raný středověk, či jako specialisté v oblasti počátků státu a práva nebo jako badatelé o vývoji lidského organizování a kultury vůbec. A je nutno hned říci, že četba této nové knihy nás v žádném směru nezklame. Naopak: vyvolá úctu k úsilí, píli a vytrvalosti, s níž autor po řadu desetiletí shromažďoval poznatky pojící se přímo i nepřímo, blíže i vzdáleněji, prací v terénu i s literaturou k dané problematice; probudí v nás obdiv k svědomitosti a hloubce, s nimiž tyto poznatky třídil a promýšlel, hledal a nacházel

vnitřní vazby mezi nimi, aby posléze výsledek předložil veřejnosti v době, kdy se již pomalu začíná rýsovat jako plod široké mezinárodní spolupráce, nových metod a nového ideologického přístupu obraz vývoje slovanského světa paralelní obrazu vývoje jiných než slovanských zemí, obraz předchozími generacemi archeologů a historiků tušený někdy jen v dílčích průhledech a nyní viděný stále jasněji pro celou složitou dobu od kořenů antiky až k plnému středověku.

Autor sám (str. 10) skromně označuje své dílo za „pokus o syntézu poznání historických souvislostí" předmětu svého bádání, pro nějž v terminologických úvahách (na str. 11) volí z více možností označení „hradisko" jako „místo kdysi osídlené a opevněné", k čemuž správně dodává, že „hradisko samo skrývalo ve svém jádře zárodek budoucího hradu i budoucího města a navazovalo na vývoj opevněné osady „dob ještě starších. Z hlediska této své problematiky prochází i těmito staršími fázemi v třetí kapitole nazvané „Kdo budoval hradiska před Slovany" (str. 21—30), počínaje „ochranou neolitických osad 5.—4. tisíciletí př. Kr.", kdy se již „setkáváme s některými prvky jednoduchého oplocení nad příkopem a s vchody" (str. 21).

Historika státu a práva v Československu zaujmou přirozeně především postřehy a závěry týkající se charakteru a funkce českých hradisk, tak jak jsou podány ve 4. kapitole nazvané „Hradská centra a jejich vývoj" a blíže v třetí stati této kapitoly s názvem „Na prahu přemyslovského státu" (str. 66—77). Navazuje se tu na závažný poznatek vložený hned do „Úvodu do problematiky", kde se mluví o zprávách tzv. „Geografa bavorského". Autor považoval tu za vhodné předeslat vlastně všemu dalšímu výkladu tato slova o funkci hradisk: „Je zřejmé, že pod latinským terminem *civitas* se skrývá podle výkladu V. Vaněčka osídlené centrum uvnitř kmenové oblasti, které zahrnuje nejen vlastní opevněné sídliště, ale i celé příslušné hradské okolí s přidruženým osídlením, jemuž centrum vévodilo. Nechybíme, jestliže c i v i t a s Bavorského geografa v jeho *Descriptio civitatum* ztotožníme s naším pojmem hradisko západních Slovanů." Na další stránce pak dodává, že termín „*civitas* můžeme přeložit jako hradská o b e c ", k čemuž v podstatě autor této anotace dospěl již před 36 lety (Prvních tisíc let . . . , Praha 1949, zvl. str. 19, 23—25, 29—30, 41 atd.).

Avšak Šolle podává v dalším výkladu přímo záplavu jiných poznatků, jež čtenáře upoutají. Je tomu tak zejména v kapitole páté „Život na staroslovanském hradisku", kde se líčí způsob budování a obrany hradiska, popisuje obydlí, způsob obživy a řemeslná produkce, analyzuje „život duchovní" (předkřesťanský kult, křesťanské svatyně a jejich patrocinia) a konečně v „Demografických poznatcích" (str. 203—211) záslužně se nově analyzuje a syntetizuje vše, co poskytuje moderní minuciézní studium pohřebišť.

Většinou se autorovi daří konfrontovat poznatky získané archeologickými metodami s poznatky, jež nám poskytují prameny písemné, čímž vzniká obraz mimořádně plastický a přesvědčivý, avšak zároveň dosti rozptýlený, velmi složitý a nepřehledný, vyúsťující někde v poznatky sociologického, antropologického,

demografického, umělecko-historického, chronologického nebo jiného čistě historického, politického a obecně kulturního rázu.

Tím více ovšem je třeba litovat, že pestrý obsah této výtečné knihy s množstvím detailů není zpřístupněn rejstříky (místním, osobním i věcným), jež by pomohly plně využít faktického bohatství (včetně obrázků v textu) a myšlenkové hloubky toho, co Šolle ne vždy zcela soustavně a mnohde poněkud roztříštěně čtenáři podává.

Václav Vaněček

Juliusz Bardach, La formation et les structures de l'État polonais du Xe jusqu'au XIIe siècle. In: SETTIMANE DI STUDIO DEL CENTRO ITALIANO DI STUDI NELL'ALTO MEDIOEVO. Gli Slavi occidentali e meridionali nell'alto medioevo, Spoleto 1983, str. 201—245.

Jde o referát předního polského právního historika prof. J. Bardacha, přednesený v rámci „Studijního týdne" italského „Střediska pro studium raného středověku" ve Spoletu v dubnu 1982.

Autor, známý řadou větších i menších prací a studií, z nichž bych uvedl alespoň „Historia państwa i prawa Polski, I" (1957, 1964, 1965, 1973), „L'État polonais du haut Moyen-Âge" (1962), „Gouvernants et gouvernés en Pologne au Moyen-Âge et aux temps modernes" (1965), „U podstaw polskiej państwowości. Nowe spostrzeżenia" (1966), „L'État polonias aux Xe et XIe siècles" (1968), „Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV—XVII w." (1970), „Statuty litewskie — pomniki prawa doby odrodzenia" (1974), „Zbiór praw Andrzeja Zamoyskiego w nauce XIX wieku" (1974) aj., se v referátě zabývá v širokém záběru vznikem a strukturou polského státu v X.—XII. století.

Na nevelké ploše pouhých 44 stran autor podává zasvěcený, promyšlený výklad vzniku polského státu na základě rozpadajícího se kmenového zřízení, úlohy monarchie, poměru polského státu ke Svaté říši římské a ke Svaté stolici, sociální struktury a materiálních základů polského státu. Dále se zabývá étatismem polské monarchie v raném středověku a vznikem polského národa.

Prameny a literaturou bohatě dokumentovaná studie je cenným příspěvkem k poznání počátečního, raného období polského státu.

Na vlastní autorův výklad dané tematiky navazují ještě diskusní příspěvky, jimiž účastníci studijního týdne reagovali na Bardachův referát, a autorovy odpovědi.

Stanislav Balík

H. Schlosser, Rechtsgewalt und Rechtsbildung im ausgehender Mittelalter. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 100. Band (CXIII. Band der Zeitschrift für Rechtsgeschichte) Germ. Abt., Wien-Köln-Graz 1983, str. 9—52.

Ve své studii — jde o nepatrně rozšířené znění autorovy přednášky na 24. německém právněhistorickém dni v Zurychu 1982 — se prof. Schlosser, známý i u nás řadou zajímavých větších i menších prací a studií, z nichž lze připomenout alespoň „Rechtsquellencharakter des bayerischen Polizeimandate des 16. Jahrhunderts" (1979), „Situation, Zielsetzung und Perspektiven der rechtshistorischen Forschung zum Zivilprocess" (1982) či „Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte" (1982), zabývá právněhistoricky i teoreticky zajímavou otázkou právní moci a tvorby práva na sklonku středověku.

Studie je zdařilým pokusem načrtnout na podkladě právněhistorického rozboru zásad a techniky právní úpravy strukturu pozdně středověkého zákonodárství jednoho z říšských teritorií.

Stanislav Balík

Historia sejmu polskiego, Tom I. Do schylku szlacheckiij Rzeczypospolitej. Pod redakcja Jerzego Michalskiego opracowali Jul. Bardach, Wlad. Czaplinski, Jerzy Michalski, Anna Sucheni-Grabowska, Wacl. Uruszczak, Warszawa 1984, 452 str.

Polská právní historiografie předkládá I. díl rozsáhlého syntetického díla, věnovaného dějinám polského sněmovnictví od nejstarších počátků sněmů v Polsku až do r. 1918. Prvý díl sahá do r. 1793, tj. do zániku polského šlechtického státu.

Práce je rozdělena do šesti částí: v prvé podává J. Bardach výklad o počácích sněmovnictví v Polsku a řeší tu obecné otázky polského sněmovnictví a objasňuje některé základní pojmy staré polské šlechtické ústavy: valný sněm, volební sněmy, sněmy na vojenském tažení („obozowe"), sněmy konfederační, zemské sněmíky, sněmy provinciální apod. Další části jsou pak věnovány jednotlivým sněmům, tj. jejich charakteru, složení, procedurálním pravidlům a jejich kompetenci i politickému významu.

V II. části jsou takto rozebrány sněmy v letech 1506—1540 W. Uruszakem, ve III. sněmy v letech 1540—1586 A. Sucheni-Grabowskou, ve IV. části je to sněmovní období 1587—1696 (W. Czaplinski), v V. sněmy za vlády saských králů (J. Michalski) a VI. část je věnována sněmům za vlády Stanislava Augusta (J. Michalski).

Spis svým obsahem daleko přesahuje rámec dějin polského sněmovnictví. Jeho autoři předložili ve skutečnosti rozsáhlé zasvěcené a důkladné dílo o historickém vývoji polského ústavního práva, o polském politickém vývoji, o základních tendencích, které ovlivňovaly jak ústavněprávní, tak politický život Polska až do zániku šlechtického tátu, do dělení Polska. Autorům se podařilo ve velmi sevřené a úsporné a přehledné formě, která prozrazuje zkušenou ruku redaktora, podat neobyčejně instruktivní výklad základních otázek polského právního vývoje. Je vybavena bibliografií, rejstříkem jmenným i místních názvů, 40 dobovými ilustracemi a ukázkami pramenů k dějinám polského sněmovnictví. Vzhledem k obecnému významu polského sněmovnictví nelze pochybovat, že kniha se stane nepostradatelnou nejen pro každého, kdo se zabývá polskými dějinami, ale i vývojem parlamentarismu.

České právní historii se tak dostává dalšího podnětu k pokračování ve studiu dějin českého sněmovnictví, které započalo před lety příležitostnou studií „Česká národní rada — sněm českého lidu".

Karel Malý

Irena Malinowska-Kwiatkowska, Donatio mortis causa im mittelalterlichen Statutenrecht Italiens. In: VORTRÄGE ZUR GESCHICHTE DES PRIVATRECHTS IN EUROPA. Symposion in Krakau 9.—12. Oktober 1979. Frankfurt am Main 1981, Sonderdruck, str. 15—31.

Irena Malinowska-Kwiatkowska, Humanitarian Concepts and Ideas in Polish Publications on Legal Questions before the Partitions. In: Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, DCXLVIII. Prace Prawnicze, z. 102, Kraków 1983, str. 41—52.

Jde o příspěvky známé polské právní historičky, profesorky právnické fakulty Jagellonské univerzity v Krakově.

V prvním z nich autorka, z jejíchž předchozích větších a menších prací bych chtěl uvést alespoň „Ustrój komuny Bolonii w XV wieku" (1961), „Ius commune civile" we wspólczesnej nauce włoskiej" (1963), „Elementi germanici nel diritto penale delle città Siciliana nel medioevo" (1970), „Prawo prywatne w ustawodawstwie królewstwa Sycylii (1140—1231)" (1973), „Gwarancje wolności w ustawodawstwie średniowiecznych miast włoskich" (1980), aj., přináší další poznatky z oblasti jí nejvlastnější, z dějin státu a práva Itálie. Tentokrát ve svém článku — jde o referát na mezinárodním symposiu o dějinách soukromého práva v Evropě (9.—12. říjen 1979 Kraków) — se zabývá institucí darování na případ smrti (donatio mortis causa) ve středověkých italských statutech, tedy problematikou u nás málo známou. O to cennější poznatky stať přináší.

Ve svém druhém článku se obrací k odlišné problematice, která spadá jednak do dějin státu a práva v Polsku, jednak do dějin právních učení s užším zaměřením na trestněprávní učení, usilující o zmírnění trestního práva v 18. století. Příspěvek prof. Malinowské-Kwiatkowské je o to cennější, že i v jiných evropských zemích se projevily ve stejné době obdobné snahy. Proto každý zájemce o danou problematiku uvítá nepochybně možnosti obohatit své znalosti o učení polských myslitelů z doby před dělením Polska.

Stanislav Balík

Revolutionen der Neuzeit 1500—1917. Herausgegeben und eingeleitet von Manfred Kossok, Berlin 1982, 604 stran.

Kniha „Revoluce novověku 1500—1917" je velkým kolektivním dílem marxistických historiků NDR.

Vznikla pod vedením prof. dr. Manfreda K o s s o k a , známého řadou prací a studií, jako jsou např. „Der iberische Revolutionszyklus 1789—1830. Bemerkungen zu einem Thema der vergleichende Revolutionsgeschichte" (Studien über die Revolution, 2. vyd. 1971), „Revolution-Reform-Gegenrevolution in Spanien und Portugal" (Studien zur vergleichenden Revolutionsgeschichte 1500—1917, 1974), „Im Schatten der Heiligen Allianz. Deutschland und Lateinamerika 1815—1830" (1964), aj., ale i řadou jím redigovaných a vydaných prací, jako jsou např. „Studien über die Revolution" (2. vydání 1971), „Rolle und Formen der Volksbewegung im bürgerlichen Revolutionszyklus" (1976) aj.

Na anotované knize se podílelo 17 autorů, kteří zpracovali 25 novověkých revolucí, počínaje revolucemi 16. století, a to německou raně buržoazní revolucí 1517—1525/26 a konče únorovou revolucí a „dvojvládím" v Rusku v r. 1917.

Autoři se neomezili při zpracování dějin novověkých revolucí jen na Evropu, ale překonali „evropocentristický" rámec tím, že zpracovali také dějiny revoluční války za nezávislost USA v XVIII. století, revoluční války za nezávislost zemí Latinské Ameriky v letech 1810—1826, občanské války Jihu proti Severu v USA, kubánské desetileté války v letech 1868—1878 a revoluční války za nezávislost Kuby v letech 1895—1898, buržoazně demokratickou revoluci v Mexiku 1910 až 1917 a konečně buržoazně demokratickou revoluci v Číně 1911—1913.

Každá z dílčích statí je doplněna stručnou chronologií a bibliografií, která usnadní práci případnému zájemci o danou revoluci.

Ve svém celku je anotované kolektivní dílo cenným přínosem k poznání dějin buržoazních revolucí, bez jejichž znalostí se neobejde ani právní historik, který musí vykládat dějiny státu a práva v širších souvislostech.

Kniha vyšla v řadě „S t u d i e n z u r R e v o l u t i o n s g e s c h i c h t e",

vydávané prof. M. Kossokem (Lipsko) ve spolupráci s prof. W. Markowem (Berlín), prof. G. Schilfertem (Berlín) a prof. W. Schmidtem (Berlín).

Stanislav Balík

Valentin Urfus, Recepce římského práva a římskoprávní kultura za feudalismu a v počátcích kapitalismu. Vybrané otázky. Praha 1984, 49 stran.

Učební pomůcka Valentina U r f u s e, určená skromně jen posluchačům specializačního předmětu z dějin státu a práva, má ve skutečnosti mnohem větší význam. A to nejen pro ostatní posluchače, ale i pro další zájemce, kteří by se chtěli seznámit s jedním z mimořádně významných jevů evropského právního vývoje — s recepcí římského práva.

Autor na poměrně malé ploše dokázal čtivě a věrohodně odpovědět na řadu dílčích otázek a podat ucelený výklad problému, který je v dosavadních učebnicích zpracován nejednou téměř telegraficky stručně.

A proto si čtenář jistě se zájmem přečte o středověkých právních školách, o římskoprávní kultuře ve Francii, o osudech římského práva v Anglii, Nizozemí a zejména v Německu. Sympatické je, že autor zahrnul do svého výkladu i vývoj dané otázky v českých zemích.

Tím vším vykonal nepochybně kus užitečné práce, takže pomůcka zůstane jistě i přes svou prozatímní podobu trvalou součástí právněhistorické literatury o dějinách státu a práva.

Stanislav Balík

V. Gionea, L'élection du prince régnant en Valachie et en Moldavie et son pouvoir absolu aux XIVe—XVIIe siècles, in: Recherches sur l'histoire des institutions et du droit, 4, Bucarest 1980, str. 113—125.

V anotované práci prof. Vasile G i o n e a podává přehled vývoje postavení hlavy státu v Moldavsku a Valašsku. Obě tato knížectví byla ve sféře zájmu uherských a později tureckých panovníků. Významným mezníkem ve vývoji jejich státního práva byla proto bitva u Moháče v r. 1526, jež pro ně ve svých důsledcích znamenala konec státní suverenity.

Starší období začíná osamostatněním z uherské nadvlády. Zatímco Valašsko získalo samostatnost vítěznou válkou proti Karlu Robertovi z Anjou, moldavská

knížata byla ve vazalském poměru k uherským králům. Podle obyčejového práva byla knížata ve Valašsku a Moldavsku volena aklamací shromážděním velkých i drobných feudálů. Pod vlivem dynastických snah některých panovníků, kteří jmenovali spoluvladaře z členů vládnoucí dynastie s úmyslem zajistit mu nástupnictví, ustálil se postupně zvyk, že voleni byli pouze příslušníci knížecího rodu, aniž by byla přitom vzata v úvahu pravidla primogenitury či seniorátu.

Porta začala zasahovat do voleb knížat již od 16. století, od 18. století byli jmenováni, mnohdy i z řad cizinců. Jejich moc, omezená pouze mocí sultána, byla absolutní, stavovské orgány, pokud existovaly, měly poradní charakter.

Článek, jenž fundovaně řeší danou problematiku i v kontextu se zahraničními a vnitropolitickými událostmi, uzavírá výběrová bibliografie.

Stanislav Balík ml.

Günter Vogler, Die Gewalt soll gegeben werden dem gemeinen Volk. Der Deutsche Bauernkrieg 1525. Auflage, Berlin 1983, 270 stran.

Německá selská válka jako jedno z největších a nejvýznamnějších třídních střetnutí nejen ve feudální Svaté říši římské, ale v celé Evropě, bylo a zůstává i nadále předmětem zájmu historiků a právních historiků jak v obou německých státech, tak jinde. Ohniskem bádání jsou pochopitelně právě oba německé státy.

Jednou z prací, které se zabývají uvedenou tematikou, je kniha významného historika Německé demokratické republiky prof. Güntera Voglera „Moc má býti dána obecnému lidu" (Die Gewalt soll gegeben werden dem gemeinen Volk).

Prof. Günter Vogler, známý ve vědeckém světě jako autor nebo spoluautor řady větších a menších prací, z nichž bych uvedl alespoň „Preussen — Von Anfängen bis zur Reichsgründung" (poprvé vyšlo v r. 1970), „Illustrierte Geschichte der deutschen frühbürgerlichen Revolution" (poprvé vyšlo r. 1974), „Nürnberg 1524/25 — Studien zur reformatorischen und sozialen Bewegung in der Reichsstadt" (1982), „Revolutionäre Bewegung und frühbürgerliche Revolution. Betrachtungen zum Verhältnis von sozialen und politischen Bewegung und deutscher frühbürgerlichen Revolution" (1974), „Der deutsche Bauernkrieg und die Verhandlungen des Reichstags zu Speyer 1526" (1975) aj., se v anotované knize pokusil se zdarem podat co nejplastičtější obraz dramatického boje německých sedláků v r. 1525.

Z hlediska právněhistorického jsou nejpřitažlivější pochopitelně stati věnované protifeudálnímu programu německých sedláků, ideám Tomáše Münzera atd., tedy otázkám, které úzce souvisejí s otázkou státu a práva.

Knihu, doplněnou obrazovými přílohami, uzavírá rozsáhlý poznámkový aparát a instruktivní výběrová bibliografie.

Pozoruhodná, dobře dokumentovaná práce, cenná pro historika, právního historika i zájemce o německé dějiny XVI. století a o dějiny třídních bojů za feudalismu, vyšla v edici „Schriftenreihe Geschichte", vydávané nakladatelstvím Dietz Verlag Berlin (NDR).

Stanislav Balík

Heinz Kathe, Oliver Cromwell, Berlin 1984, 192 stran, přílohy.

Postava Olivera Cromwella, velitele parlamentní armády, státníka a vůdčí osobnosti anglické buržoazní revoluce 1640—1660, lákala a stále láká historiky a právní historiky. Svědčí o tom řada prací, které v posledních letech vyšly (u nás srv. M. H r o c h , Oliver Cromwell, Praha 1968).

Autor anotované knihy H. K a t h e usiluje nepochybně o co nejúplnější obraz Olivera Cromwella. Proto na širším historickém pozadí ukazuje nejdříve Cromwellovo mládí, pak jeho dráhu od cambridžského studenta k vítěznému vojevůdci. V dalších kapitolách rozebírá Cromwellovu úlohu v revoluci, v době občanské války a pádu monarchie, za republiky i protektorátu. Snaží se odpovědět i na stále se opakující otázku, zda Cromwell usiloval či neusiloval o získání královské koruny.

Z hlediska právněhistorického jsou pochopitelně nejpřitažlivější právě stati, které se zabývají některými významnými Cromwellovými opatřeními, jako byly např. ordonance o propuštění z úřadů, reforma parlamentní armády a její přetvoření v „armádu nového vzoru", „Nástroj vlády" atd.

Závěr práce tvoří chronologický přehled anglických dějin v letech 1599—1689, genealogická tabulka Tudorovců a Stuartovců, bibliografie a jmenný rejstřík. Kniha je doplněna mapkou s místy významných vojenských střetnutí za občanské války a obrazovou přílohou.

Pozoruhodná, dobře vybavená kniha H. Katheho je ve svém celku nepochybně cenným přínosem nejen pro zájemce o osobu Olivera Cromwella a o anglickou revoluci, ale i pro historiky a právní historiky.

Stanislav Balík

Materials on legal history. Victoria University of Wellington, 1981, 261 stran.

Jde o právněhistorickou chrestomatii, zaměřenou na vybrané problémy novozélandského práva.

Na rozdíl od běžných učebních pomůcek tohoto druhu neobsahuje jen prameny (zákony, parlamentní protokoly, zprávy atd.), ale i vědecké články k dané problematice. Materiály jsou rozděleny na tři tematické okruhy, a to „Právo a boj proti chudobě" (s rozdělením na „Charitativní pomoc" a „Zanedbané a opuštěné děti"), „Sociální zákonodárství na Novém Zélandu — Dvě hlavní tvořivá období" (s rozdělením na „Liberální zákonodárství 1890" a „Vzestup státu blahobytu") a „Vzdělání — Zákonodárné dílo" (s rozdělením na „Vzdělání Maorů" a „Všeobecné vzdělání").

Chrestomatie má zřejmě posloužit — jak vysvítá z učební osnovy pro dějiny práva — jako základ a východisko pro samostatné seminární práce studentů.

Prameny, zařazené do chrestomatie, zahrnují období od r. 1841, kdy se Nový Zéland (objevený Abelem Tasmanem r. 1642, prozkoumaný podrobně Jamesem Cookem r. 1769 a osídlovaný soustavně Evropany, a to zejména Brity, v první polovině XIX. století) stal britskou kolonií.

Publikaci, přinášející pro nás zajímavé poznatky o dějinách práva vzdáleného, avšak do světového povědomí stále více vstupujícího státu v Oceánii, vydala Victoria University ve Wellingtonu. Sestavovatel či sestavovatelé se neuvádějí; v této souvislosti jen připomínám, že na právnické fakultě Viktoriiny univerzity působí jako právní historikové prof. Gordon O r r a Ian M a c d u f f .

Stanislav Balík

Dawne sady i prawo. Pod redakcja Adama Lityńskiego. Prace naukowe uniwersytetu šlaskiego w Katowicach, Nr 607, Katowice 1984, 196 stran.

Jde o společný sborník polských a československých právních historiků, obsahující kromě předmluvy z pera A. Lityńského 11 příspěvků (z toho 8 polských, 2 české a 1 slovenský). České a slovenské příspěvky přeložil do polštiny J. Ciagwa.

Příspěvky, věnované především problematice soudnictví ve středověku, novověku a v době nové a nejnovější (XIX. a XX. století), jsou v knize seřazeny chronologicky.

Polští autoři přispěli do sborníku články o základech právního positivismu ve středověkém myšlení (A. Wójtowicz), o některých otázkách z dějin polského soudnictví, procesu a trestního práva (A. Abramski, H. Lisczyk, A. Lityński,

M. Mikolajczyk) a články z dějin státu a práva Slezska za II. republiky (J. Ciagwa, B. Cyrol, E. Kaznowska).

Českoslovenští autoři se zabývali vznikem proletářských soudů v sovětském Rusku v letech 1917—1918 (K. Malý st.), volebním soudem a politickými stranami v buržoazní ČSR (P. Mates) a občanským a římským právem na Slovensku po r. 1848 (K. Rebro).

Redaktorem zdařilého sborníku byl významný polský právní historik doc. A. L i t y ń s k i, známý i u nás řadou pozoruhodných prací, věnovaných převážně dějinám trestního práva hmotného a procesního v Polsku.

Sborník je nepochybně přínosem pro každého, kdo se zajímá o problematiku, zpracovanou v jednotlivých příspěvcích. Lze jen doufat, že i v budoucnu dojde k podobné plodné spolupráci, jako tomu bylo v dosavadních dvou sbornících.

Stanislav Balík

Karel Malý, Tschechoslowakische rechtshistorische Literatur. Eine Übersicht zu den Jahren 1972—1983. In: Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte, Jahrgang 1984, str. 163—177.

Článek K. M a l é h o o československé právní historii je dalším z řady podobných bibliografických přehledů, určených pro informaci zahraničních zájemců o naši právněhistorickou vědu (srv. Vaněčkovy příspěvky v Czasopismo prawno-historyczne 1948 a 1956, v Právněhistorických studiích 1957, v Revue historique de droit français et étranger 1959, Procházkovy příspěvky v Czasopismo prawno-historyczne 1956, 1962 aj.).

Malého článek vyšel v rakouském „Časopise pro novější právní dějiny" (Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte), který uveřejňuje podobné přehledy o právní historii v jiných zemích, případně skupině zemí (srv. např. Modéerův příspěvek o právní historii severských zemí v ZNR 1979).

Podobně jako autoři těchto příspěvků podává K. Malý nejdříve informaci o pracovištích a směrech právněhistorického bádání u nás, pak se zaměřuje na dějiny státu a práva v Československu, a to podle časových úseků (do r. 1848, v letech 1848—1918, 1918—1945), a konečně na obecné dějiny státu a práva, včetně práva římského. Zde si všímá prací o starověku, středověku, době nové a nejnovější.

Už z povahy anotovaného článku vyplývá, že jeho poznámkový aparát obsahuje bohaté bibliografické údaje o nejnovější právněhistorické literatuře v Československu. I když pochopitelně pro omezený rozsah příspěvků nebylo možno uvést všechny vědecké práce a články, poskytuje přehled mnoho cenných informací jak pro zahraniční, tak pro naše čtenáře.

Stanislav Balík

Iwo Jaworski, Zarys powszechnej historii państwa i prawa. Historia ustroju i źródel prawa. Wyd. 5. Red. J. Baszkiewicz a L. Winowski, Warszawa 1983, 356 stran.

Jde o nové, již páté vydání učebnice obecných dějin státu a práva. I když od jejího prvního vydání uplynulo víc než dvacet let, učebnice neztratila na své ceně a prošla úspěšně zkouškou času. Uplatnila se a uplatňuje se zdárně dokonce i po pronikavé reformě právnického studia v PLR v r. 1975, která zasáhla mimo jiné i do dosavadního uspořádání výuky obecných dějin státu a práva.

Učebnice se soustřeďuje na dva základní klíčové problémy, a to na vývoj státního zřízení a na vývoj pramenů práva. Nezabývá se právními institucemi a jejich vývojem.

Výklad zahrnuje vývoj státu a pramenů práva ve starověku, za feudalismu a za kapitalismu. Začíná kapitolou o antickém Římě (str. 5—34), pak pokračuje úseky dalšími. Dějiny státního zřízení a pramenů práva za feudalismu, představující nejrozsáhlejší oddíl učebnice (str. 35—228), zahrnují kapitoly o Germánech, Francii, Anglii, Německu a východních Slovanech (Kyjevská Rus, Novgorod, Pskov). Dějiny státu a práva za kapitalismu do VŘSR (str. 229—352) obsahují partie o dějinách státu a pramenů práva v Anglii, USA, Francii, Německu a Rusku.

Dobře koncipovaná a vyvážená učebnice zůstává nepochybně i nadále užitečnou pomůckou nejen pro studenty, ale i pro další zájemce o obecné dějiny státu a práva.

Stanislav Balík

Karol Koranyi, Powszechna historia prawa. Wyd. 4. Opracowanie Katarzyna Sójka-Zielińska, Warszava 1983, 369 stran.

Jde o nové vydání učebnice Karola K o r a n y i h o († 1964), kterou po pronikavé reformě právnického studia v PLR r. 1975, předpokládající mimo jiné oddělení dějin práva od dějin státního zřízení, přepracovala do dnešní podoby prof. Katarzyna S ó j k a - Z i e l i ń s k a z Varšavy. Dokladem toho, že se takto přepracovaná učebnice prof. Koranyiho osvědčila, je fakt, že se učebnice během necelých 10 let (poprvé vyšla r. 1976) dočkala již 4. vydání.

Dílo, nesoucí pečeť nejen původního autora prof. Koranyiho, ale i zpracovatelky, známé polské právní historičky, zahrnuje časový úsek od konce III. století n. l. včetně až do r. 1918.

Část první (str. 7—17) zahrnuje vedle kapitoly o pramenech práva v Římě od konce III. století n. l. a v epoše po Justiniánovi stati, objasňující germánská kmenová práva, zejména pak u Franků a u Anglosasů. Slované jsou zastoupeni právem Kyjevské Rusi. Výklad je vždy podáván na širším pozadí historického přehledu.

Část druhá (str. 18—237) je věnována dějinám práva za feudalismu v Německu, Itálii, Francii, Anglii a Rusku, většinou do konce XV. století, v Rusku do konce XVII. století. I v této části se zachovává struktura jednotlivých kapitol: Výklad začíná stručným historickým přehledem, pak následuje stať o pramenech práva, v dalších staletích (s výjimkou kapitoly o Anglii) se hovoří o soukromém právu, o trestním právu a o procesu.

Třetí část (str. 238—338) zahrnuje výklad závěrečné vývojové etapy feudálního práva, a to ve Francii, Německu, Anglii a Rusku.

Do závěrečné čtvrté části byly zahrnuty kapitoly o jednotlivých zemích (Francii, Německu, Anglii, Rakousku-Uhersku a Rusku) do r. 1917, případně do r. 1918. I v této části je zřejmá snaha — byť i ne zcela důsledná — zachovávat jednotné uspořádání kapitol.

Ve svém celku je učebnice, jejíž starší vydání jsou dostupná i u nás, přehledná, logicky uspořádaná a poskytuje studentům i dalším zájemcům o dějiny práva mnoho cenných poznatků.

Stanislav Balík

Henryk Olszewski, Historia doktryn politycznych i prawnych, 2. wyd., Warszawa 1984, 485 stran.

Učebnice prof. H. O l s z e w s k é h o , „Historia doktryn politycznych i prawnych", jejíž druhé vydání vyšlo r. 1984 (první je z r. 1982), má své kořeny v hlubší minulosti (srv. anotaci L. Bianchiho v PHS 20, 1977, str. 288n.).

Již ve své učebnici dějin politických a právních učení z r. 1974 prof. Olszewski zformoval postavení a úlohu tohoto předmětu v soustavě právnického studia. Učinil tak i ve své nejnovější, proti předchozímu vydání opravené a poněkud rozšířené verzi (srv. I. kapitolu, str. 13—16).

II. kapitola knihy (str. 17—58) zahrnuje starověká politická a právní učení. Nejvíce pozornosti věnuje autor pochopitelně Řecku, i když neponechává stranou ani Řím ani rané křesťanství.

Politická a právní učení za feudalismu (str. 59—222) jsou zpracována v kapitolách III.—VI. V tomto rámci prof. Olszewski věnuje přiměřenou pozornost i politickým a právním učením v Polsku, což je pochopitelné a sympatické.

Období kapitalismu nekončí r. 1917, ale autor dovádí svůj výklad až do r. 1980

(str. 223—477). Zasloužená pozornost je věnována marxismu (kap. VIII) a marxismu-leninismu (kap. X). Závěrečná kapitola zahrnuje — což je mimořádně cenné — stati o vývoji doktríny papežství, sociální demokracii XX. století, ideologii nacionalismu a socialismu v zemích Třetího světa, filozofii a sociologii současného antikomunismu a rozvoji marxisticko-leninské teorie státu a práva.

Výklad je na konci jednotlivých kapitol doplněn chronologicky řazenou bibliografií.

Práci s knihou usnadňuje i osobní rejstřík na konci učebnice.

Ve svém celku je učebnice nesporně přínosem jak pro studenty, tak pro zájemce o dějiny politických a právních učení, které jsou i u nás součástí výuky na právnických fakultách.

Stanislav Balík

Zinovij Michailovič Černilovskij, Vseobščaja istorija gosudarstva i prava (Istorija gosudarstva i prava zaruběžnych stran), 2. přepracované a doplněné vydání, Moskva 1983, 656 stran.

Kniha „Všeobecné dějiny státu a práva (Dějiny státu a práva zahraničních zemí)" prof. Z. M. Černilovského je druhým, přepracovaným vydáním sovětské učebnice obecných dějin státu a práva (poprvé vyšla r. 1973).

Autor, známý u nás především díky řadě učebnic, které buď napsal, nebo alespoň redigoval, podal látku v následujícím uspořádání.

Po úvodu, objasňujícím postavení a úlohu obecných dějin státu a práva v soustavě právnického studia, následují čtyři části, věnované dějinám státu a práva ve starověku, za feudalismu, za kapitalismu do všeobecné krize kapitalismu a konečně v období této krize.

V části první (str. 14—99), nazvané „Otrokářský stát a právo", podává autor výklad o východních samovládách (Egypt, Babylón, Čína, Indie), o antickém Řecku a Římě. Pozornost věnuje pochopitelně především státnímu zřízení, neponechává však stranou ani právo (jak o tom svědčí stati „Základní kodifikace práva zemí Starého Východu", „Athénské právo" a „Římské právo".

Část druhou (str. 100—213), nazvanou „Feudální stát a právo", rozdělil autor do tří oddílů. Oddíl „Feudální stát a právo v zemích západní Evropy" zpracovává dějiny státu a práva u Franků, Anglosasů, ve Francii, Anglii a v Německu. Další kapitoly, psané srovnávací metodou, jsou věnovány stavovské monarchii, městům a městským republikám v západní Evropě, církvi a inkvizici, absolutní monarchii. Právu je věnována jednak stať v kapitole o germánských státech, jednak v kapitole o feudálním právu v západní Evropě. Druhý oddíl pod názvem „Feudální státy ve východní Evropě" zahrnuje Byzanc, jižní Slovany

(Bulharsko, Srbsko) a západní Slovany (Pobaltští Slované, Polsko, Čechy). Třetí oddíl, nazvaný „Feudální stát v Asii a Africe", zahrnuje arabský chalífát, Čínu a Japonsko.

Část třetí (str. 214—404), věnovaná dějinám buržoazního státu a práva do počátku všeobecné krize kapitalismu, zpracovává především buržoazní revoluci v Nizozemí, Anglii, Francii a Německu, porevoluční vývoj do r. 1918 v Anglii, USA, Francii a Německu, vznik nových národních států v Evropě (Itálie, Bulharsko, Srbsko, Rumunsko). Dále se autor v této části učebnice zabývá vznikem buržoazního státu v Číně a Japonsku, vývojem v Latinské Americe, koloniálními říšemi a konečně hlavními instituty buržoazního práva.

Část čtvrtá (str. 405—651) obsahuje dějiny buržoazního státu a práva v období všeobecné krize kapitalismu, vznik světové socialistické soustavy a rozpad koloniální soustavy imperialismu. V této části především rozebírá vliv VŘSR na světové dějiny, v dalších kapitolách se zabývá dějinami státu a práva v buržoazních demokraciích (USA, Velké Británie, Francie) a ve fašistických státech (zejména Itálii, Německu, Japonsku). V závěrečných kapitolách věnuje pozornost dějinám státu a práva po II. světové válce, vzniku světové socialistické soustavy a rozpadu koloniální soustavy imperialismu.

Učebnice obsahuje bohatý historický materiál, poskytující studentům i případným zájemcům o obecné dějiny státu a práva řadu zajímavých poznatků.

Stanislav Balík

Juliusz Bardach — Boguslaw Lešnodorski — Michael Pietrzak, Historia państwa i prawa polskiego, 4. opravené a doplněné vydání, Warszawa 1985, 587 stran.

Jde o nové, opravené a rozšířené vydání učebnice dějin státu a práva v Polsku. K jejímu prvnímu vydání došlo už v r. 1976 (srv. anotaci M. Kocícha v PHS XX, 1980, str. 343). Od té doby vyšla tři další vydání.

Učebnice je rozdělena na tři části. Část první, nazvaná „Polské království, Šlechtická republika" (str. 17—306), je dílem J. Bardacha a B. Lešnodorského. Druhou část „Polsko v době dělení" (str. 309—412) napsal B. Lešnodorski, třetí část, nazvanou „II. republika. Vznik lidového Polska" (str. 415—567) vypracoval M. Pietrzak.

Pedagogicky dobře uspořádaná, reprezentativní učebnice je doplněna pozoruhodnou vstupní kapitolou, v níž autoři objasňují mimo jiné význam státu a práva pro právnické studium, a bibliografií (str. 568—572), mapami a schematy.

Učebnice je významným přínosem nejen pro studium polských právních dě-

jin, ale i pro obecné dějiny státu a práva, jejichž součástí jsou u nás i dějiny státu a práva v Polsku.

Stanislav Balík

V. S. Nĕrsesjanc, V. G. Kalenskij, P. S. Gracianskij a kol., Istorija buržoasnogo konstritucionalizma XVII—XVIII vv., Moskva, Nauka 1983, 296 s.

Kolektivní práce vědeckých pracovníků Institutu státu a práva Akademie věd SSSR je věnována genezi, formám a ideologii buržoazního konstitucionalismu v 17. a 18. století v Anglii, USA, Francii, Německu a Rusku.

Prvá kapitola od V. S. Nersesjance a L. S. Mamutova vybočuje z rámce daného titulem knihy, neboť informuje o teoretických koncepcích státu v dílech významných antických autorů a o demokratických prvcích ve zřízení feudálních států. Tato partie má srovnávací charakter. I když s některými jejími závěry, např. hledáním analogie italských městských komun s Velikým Novgorodem, nelze souhlasit bez výhrad, je vhodným obecným úvodem do problematiky.

Následující části o Anglii (O. V. Martyšin), USA (V. G. Kalenskij), Francii, Německu (P. S. Gracianskij) a Rusku (V. V. Kizjakovskij) spadají obsahem do dějin státu a dějin politických a právních učení. Autoři analyzují boj o novou státní formu za absolutismu a v období prvých buržoazních revolucí, rozebírají významné ústavy a akty státního práva i názory předních filozofů a teoretiků státu dané epochy. Kombinací těchto hledisek je čtenáři umožněno získat plastický obraz doby společnosti.

Knihu uzavírá bohatý poznámkový aparát, odkazující na řadu titulů sovětské zahraniční literatury, výběrová bibliografie a rejstříky bohužel chybějí.

Stanislav Balík ml.

Recherches sur l'histoire des institutions et du droit. Vyd. Association d'histoire comparative des institutions et du droit. Řídí Valentin Al. Georgescu aj., VI, Bucarest 1981, 205 stran; VII—VIII, Bucarest 1982—1983, 118 stran.

VI. svazek rumunských „Recherches sur l'histoire des institutions et du droit" obsahuje kromě jiného především výběr z referátů a sdělení, přednesených během právněhistorických studijních dnů, organizovaných Associací pro srovnávací

dějiny institucí a práva v rámci XV. mezinárodního kongresu historických věd v Bukurešti v srpnu 1980. S programem právněhistorických dnů se mohou čtenáři seznámit v úvodu svazku. Po něm následuje soubor 18 statí v angličtině, francouzštině nebo němčině. Část těchto příspěvků pochází od vědců rumunských, část od historiků ze zemí socialistických (MLR, NDR, PLR) a kapitalistických (Belgie, Francie, NSR, Řecko, Švédsko, USA). Referáty či sdělení našich právních historiků, kteří se kongresu zúčastnili, nebyly pohříchu uveřejněny. Uveřejněné příspěvky, i když někdy jen krátké, poskytují nepochybně i v tomto rozsahu určité podněty a podklady pro možné srovnávání státních a právních institucí více zemí. Totéž lze říci i o studiích, uveřejněných v další části svazku. Závěr publikace tvoří anotace, zprávy, informace a nekrology.

Podstatně útlejší svazek VII.—VIII. obsahuje několik studií a diskusních příspěvků, věnovaných dějinám státu a práva Rumunska. Značnou část (více než čtvrtinu svazku) zabírají anotace a recenze převážně zahraničních prací (mimo jiné i monografie K. Malého „Trestní právo v Čechách v 15.—16. století").

Na rozdíl od předchozího svazku, věnovaného srovnávacím právním dějinám, dojde svazek VII—VIII uznání především u zájemců o dějiny státu a práva v Rumunsku.

Stanislav Balík

P. Mosný (red.) a kolektiv, Február 1948 — akt definitívneho vyriešenia otázky moci. Acta iuridica cassoviensia, 7, Košice 1983, 129 stran.

Jde o sborník statí k 35. výročí únorových událostí, sestavený z příspěvků učitelů kateder teorie a dějin státu a práva, hospodářského a finančního práva, zemědělsko-družstevního a pracovního práva, státního a správního práva.

Z právněhistorických příspěvků, kterých je ve sborníku nejvíc, bych upozornil alespoň na stati B. Antalové o agrárním programu KSČ v národní a demokratické revoluci, A. Bröstla o vlivu Února 1948 na utváření politického systému, J. Fischera o akčních výborech NF.

Ve svém celku představuje sborník zdařilý pokus o ucelenější obraz působení únorových událostí na další vývoj státu a práva v Československu.

Stanislav Balík

I. Palúš — P. Mosný — A. Bröstl — I. Kanárik,
10. rokov právnickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika 1973—1983.
Vyd. Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach s družobným podnikom
Východoslovenské železiarne, n. p., Košice, Košice 1983,
III — 53 stran, obrazové přílohy.

Každý, kdo se zabývá alespoň okrajově dějinami univerzit, ví, že nejen univerzity či jiné vysoké školy, ale i jednotlivé fakulty u nás, stejně jako jinde, vydávají sborníky ke svým výročím. K velkým i k malým, kdy se počítá na desetiletí.

Vedena stejnou ctižádostí, vydala i skupina učitelů právnické fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košicích svůj výroční sborník, aby seznámila zájemce s prací fakulty v uplynulých desíti letech. Učinila tak, vědoma si toho, jak říká v předmluvě děkan fakulty doc. JUDr. Igor P a l ú š, CSc., že „sústavno narastajúca dynamika celkového vývoja našej socialistickej spoločnosti vedie aj v relatívne krátkom časovom intervale k takým výrazným zmenám v jednotlivých oblastiach ľudskej činnosti, ktoré si v minulosti vyžadovali neporovnateľně dlhšiu dobu a pritom ich efektívnosť nebola taká, ako je dnes".

Důkazem toho je i obsah sborníku, kde po přesvědčivém úvodu děkana fakulty najde čtenář instruktivní přehled o dějinách a tradicích výuky práva v Košicích, zejména pak v letech 1777—1922. Další právněhistorická kapitola, sahající až do současnosti, se zabývá přípravou, založením a organizační strukturou právnické fakulty UPJŠ. Tento rozsáhlejší rozbor je nepochybně cenným příspěvkem k dějinám čs. školství. Následující stati si všímají jednotlivých složek života na fakultě, jako jsou politická a výchovně ideová práce, vědeckovýzkumná činnost (včetně studentské vědecké a odborné činnosti), pedagogickovýchovná a konečně zájmová činnost na fakultě.

Závěrečnou část zdařilého, obsahově bohatého sborníku tvoří přílohy, a to jednak textové (složení vědecké rady, seznam externích spolupracovníků), jednak obrazové.

Stanislav Balík

KRONIKA

Konference k 40. výročí osvobození

Při příležitosti oslav 40. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou uspořádalo sdružení historických kateder filozofické a pedagogické fakulty s katedrou dějin státu a práva právnické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně pod záštitou rektora univerzity prof. dr. B. Čerešňáka, CSc., dne 21. března 1985 vědeckou konferenci za účasti zástupců všech brněnských historických pracovišť.

Úvodem byly předneseny dva referáty. Nejprve František H e j l ve svém obšírném výkladu zdůraznil historický význam národně osvobozeneckého zápasu národů Československa a jeho osvobození Rudou armádou, a v návaznosti na to Eduard V l č e k se podrobně zabýval státoprávními aspekty Košického vládního programu a průběhem jeho realizace.

V další části bylo předneseno 25 diskusních příspěvků, jejichž autoři se z různých pohledů zabývali problematikou národně osvobozeneckého boje v Evropě. Z právněhistorických příspěvků zde byly předneseny tři. Pavel M a t e s se vyslovil k některým otázkám realizace Košického vládního programu v oblasti průmyslu v Brně; Karel S c h e l l e pohovořil o vzniku národních výborů a Jan V a š e č k a věnoval pozornost názorům československé strany národně socialistické na otázky svědomí a vyznání v roce 1947.

Z dalších zde přednesených příspěvků, které mohou zajímat právní historiky, je vhodné upozornit například na referáty: Milana Š p i č á k a, který zdůraznil některé specifické rysy počátků kolektivizace vesnice v bývalém kraji Gottwaldov; Marty G o ň c o v é, pojednávající o teoretickém rozpracování národnostní problematiky Komunistickou stranou Československa na Slovensku v letech 1937—1938 jako základu řešení národnostní otázky v osvobozeném Československu a Františka Č a p k a, zabývající se problematikou formování politického systému na Brněnsku v poválečných letech.

Celá konference byla důstojným příspěvkem k vyvrcholení oslav osvobození Československa Sovětskou armádou. Všechny zde přednesené příspěvky budou zařazeny do připravovaného sborníku, který vydá právnická fakulta UJEP.

Karel Schelle

Obhajoba doktorské disertační práce doc. JUDr. Karla Malého, CSc.

Předmětem obhajoby, která se uskutečnila v Ústavu státu a práva ČSAV dne 30. října 1985, byla práce „Trestní právo v Čechách v 15.—16. století", kterou K. Malý, pracovník katedry dějin státu a práva PFUK a výkonný redaktor PHS publikoval knižně v edici Univerzity Karlovy.

Zasedání komise pro obhajoby doktorských disertačních prací ve vědních oborech dějiny státu a práva, teorie státu a práva, státní právo předsedal a jednání řídil doc. JUDr. Josef Blahož, DrSc. Oponovali prof. JUDr. Ladislav Hubenák, DrSc., prof. JUDr. Florián Sivák, CSc., a doc. JUDr. Ladislav Soukup, CSc.

Obhajovaná monografie je domácí i zahraniční právněhistorické veřejnosti dobře známa; její zveřejnění vyvolalo živý ohlas, v němž jednoznačně převažovalo pozitivní hodnocení práce, což dokládají početné recenze otištěné v našich[1]) i cizozemských[2]) periodikách. Též PHS příznivě referovaly o Malého spisu[3]).

Domácí právněhistorické kruhy se shodly v tom, že kniha představuje významný právněhistorický příspěvek o důležité části právního řádu stavovského státu a důstojně reprezentuje, i když přirozeně zůstává především individuálním vědeckým výkonem, stanovisko celé právněhistorické fronty k řadě důležitých aspektů stavovství, o něž česká a slovenská historiografie začala — po letech poměrné lhostejnosti — koncem sedmdesátých a počátkem osmdesátých let projevovat interes (Janáček, Kočí, Pánek), a kdy historikové-neprávníci a editoři pramenů stále častěji naráželi na otázky ryze právní, k jejichž řešení však přistupovali bez propedeutické právní přípravy a s pojmovým aparátem neprávnickým. Vklad právního historika do literární produkce tohoto zvýšeného badatelského zájmu byl vstupem nutným z hlediska objektivní potřeby právněhistorického doplnění, interpretace, případně korekce těchto prací nebo některých jejich partií. V tomto směru sehrála disertantova kniha s dostatečnou autoritativností úlohu mluvčího právněhistorických názorů a stanovisek. Dosavadní kladné přijetí disertace odbornou veřejností předznamenalo průběh obhajoby.

Po úvodním seznámení s životopisem a dosavadními výsledky vědecké práce požádal předseda komise disertanta, aby informoval přítomné o obsahu a výsled-

---

[1]) L. Soukupa v *Socialistické zákonnosti 2/1981*, str. 116—119; J. Beňi v *Právnom obzore 1/1981*, str. 42—44; J. Pipka — D. Cisařové v *Právníku 1/1981*, str. 92—94; J. Pánka ve *Folia Historica Bohemica 4/1982*, str. 298—305.

[2]) L. Pauliho v *Czasopismo Prawno Historyczne*, t. XXXIII, Warszawa, str. 241—242; V. Sotropy v *Recherches sur l'histoire des institutions et du droit*, VII—VIII, Bucarest 1982—83, str. 107—110; V. M. Kleandrové — G. J. Litvinově v *Sovětskoe gosudarstvo i pravo*, 5/1981, Moskva, str. 153—154; M. Koblera v *Ostbairische Grenzmarken, Passauer Jahrbuch für Geschichte Kunst u. Volkskunde*, Jhr. 22, Passau 1980, str. 187.

[3]) V. Urfus, *PHS 25*, 1983, str. 93—96.

cích předkládané práce. Ten ve svém vystoupení objasnil důvody zpracování zvolené tematiky, charakterizoval cíle práce a použité metody. Podrobně vyložil výsledky, k nimž ve zkoumání okruhů zájmů chráněných stavovským trestním právem dospěl a v závěru nastínil perspektivní možnosti právněhistorického bádání, jemuž jeho monografie, na základě výsledků, které v ní shromáždil, otevírá prostor.

Disertace je výsledkem téměř třicetiletého autorova badatelského zájmu o trestněprávní problematiku v stavovském období českých dějin. Podal v ní široký a zároveň hluboce analytický pohled na všechny stránky zkoumaného právního odvětví, což mu umožnilo přistoupit k vytvoření systému stavovského trestního práva (zemského a městského), umělé, avšak v mnoha směrech cenné konstrukce, v níž na základě dnešní struktury vědního oboru trestní právo, rozdělil materii na část obecnou a zvláštní. Soustředil doposud roztroušené poznatky, doplnil neúplná a zjistil nová fakta. Obecná část (pozoruhodná především v partiích o zavinění, přitěžujících a polehčujících okolnostech, formách trestní součinnosti a systému trestů) je výsledkem procesu abstrakce z nahromaděného materiálu o jednotlivých skutkových podstatách deliktů. Její vědecký přínos spočívá v tom, že umožňuje přesvědčivě doložit tezi o koncentrované třídnosti trestního práva, což v složité sociální struktuře, komplikovaných mocenských a náboženských poměrech stavovských má zvláštní význam. Jsou v ní objasněny všechny aspekty funkce trestního práva při obhajobě třídních zájmů české feudality, které při pohledu zúženém jen na jednotlivé normy by mohly vyznívat zkresleně, v některých případech i paradoxně.

Ve zvláštní části disertant roztřídil a charakterizoval skutkové podstaty trestných činů. Kritériem dělení na jednotlivé skupiny delikvence (a tím kapitol práce) byl druhový objekt. Jsou to:

1. Delikty proti ideologickým základům feudálního státu, státnímu zřízení a jeho představitelům;
2. Delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku;
3. Delikty proti feudálnímu vlastnictví;
4. Delikty proti zdraví a životu;
5. Delikty proti osobním právům příslušníků feudální společnosti.

Byla do nich zahrnuta v podstatě celá škála dobové delikvence, což má hodnotu nejen právněhistorickou, ale vychází se tu vstříc i řešení širších otázek kulturně historických a bez pochyby bude tento přehled častou pomůckou i pracovníků jiných oborů.

Doc. Malému, shrneme-li jeho celkový přínos, se v práci podařilo zdůvodnit specifičnost stavovského trestního práva ve vývoji feudálního práva vůbec. Prokázal, že trestní právo 15. a 16. století je uzlovým evolučním momentem, v němž dosavadní trestněprávní vývoj vrcholí, a z něhož se zároveň rodí základ trestněprávních koncepcí pozdně respektive už pofeudálních.

Posudky oponentů vyzněly výrazně pozitivně. Prof. Hubenák podtrhl skuteč-

nost, že disertantova práce je původní dílo, v naší právněhistorické literatuře dosud ojedinělé, které výrazně posunuje kupředu dosavadní znalosti o trestním právu pohusitském a předbělohorském. Dále poukázal na zásluhy disertanta v rozpracování existujících a vytvoření nových metod pro práci s pramenným archívním materiálem, o nějž je disertační spis bohatě opřen. Prof. Sivák zdůraznil aktuálnost předložené disertační práce, v níž se harmonicky spojuje stránka odborně historická se současnými ideologickými požadavky. Vyzdvihl dále autorovu schopnost pracovat s kategoriálním a pojmovým aparátem marxistické vědy o právu a tvůrčím způsobem jej aplikovat na procesy historické a historickoprávní. Doc. Soukup připomněl, že se doc. Malému podařilo přispět svou prací k poznání důležité vývojové proměny české státoprávní kultury ze stavovské v absolutistickou, která je v posledních deseti letech exponovanou tematikou obecné historie. Upozornil na promyšlený, přísně logický autorův přístup k literárnímu vyjádření myšlenek, na schopnost argumentační, na formulační precisnost. Konstatoval, že autor je vyhraněnou vědeckou osobností v oboru právní historie a patří mezi nejuznávanější naše právní historiky v zahraničí. Všichni oponenti doporučili udělit disertantovi hodnost doktora právních věd.

Poté reagoval doc. Malý na připomínky oponentů. Zejména objasnil důvody, proč nezařadil problematiku obecné části trestního práva do samostatné kapitoly (zatím nedostatečné poznání v rozsahu i hloubce). Zevrubně rozebral specifika postihu trestných činů kacířství a čarodějnictví v českém prostředí (právní koexistence dvou vyznání, atmosféra náboženské tolerance). Odpověděl na dotazy o trestních normách vydaných v období stavovského povstání a o zachovaných písemných materiálech, přinášejících systém trestů stavovského trestního práva. Souhlasil též mj. s potřebou výraznějšího podtržení vlivu kanonických norem na trestní právo procesní, především městské.

V navazující bohaté diskusi vystoupili postupně: JUDr. K. Adamová, CSc., prof. JUDr. J. Mečl, CSc., prof. JUDr. ing. E. Kučera, DrSc., doc. JUDr. J. Klimko, CSc., prof. JUDr. J. Kincl, DrSc., a doc. JUDr. J. Blahož, DrSc.

Rozprava byla věnována řadě obecných i konkrétních otázek trestněprávní represe 15. a 16. století, ale též širším obecně teoretickým souvislostem oboru. Byla v ní oceněna autorova komparace městského a zemského práva, která doposud v tomto rozsahu provedena nebyla. Zevrubně byly probrány vztahy a jejich vývojová dynamika mezi zákonem (sněmovní usnesení, privilegium panovníka), obyčejem a soudním nálezem v souvislosti s proměnou, jež v obou trestněprávních oblastech koncem 16. století vrcholí, tj. s postupným nahrazováním dosud převažujícího obyčeje jako pramene trestního práva, formálně uznaným postupem vytvořenou normou (což v zemském právu bylo dokončeno až vydáním OZZ r. 1627). Pozornost se též zaměřila na konkrétní postih některých deliktů (crimen laesae maiestatis, falšování testamentu, kacířství, čarodějnictví) a dobové teoretické rozpracování trestnosti pokusu a úmyslu. V několika vystoupeních byla podtržena vysoká úroveň českého trestního práva z hlediska středoevrop-

ského rozměru, oceněny, především v zemském právu, jeho ryze domácí kořeny a poukázáno na jeho uzavřenost proti vlivu práva říšského (např. zákoníku Constitutio Criminalis Carolina). Plodná debata vyvrcholila podnětnými úvahami o disertantově tezi nutné revize dosavadních představ o úrovni právního myšlení a právní vědy v období od skončení husitského revolučního hnutí do Bílé Hory, v nichž bylo v podstatě dosaženo souhlasu o tom, že Všehrdova práce nemůže být měřítkem kvalitativní úrovně trestního práva, především v druhé polovině vývoje stavovského právního řádu, neboť, jak doc. Malý prokázal, právní normy a právní vědomí obsahují již zárodky trestněprávních koncepcí a principů plně rozpracovaných a uplatňovaných v absolutismu (např. princip unifikace trestního práva, zásadu oficiality, princip odpovědnosti za výkon státní funkce a úřadu apod.).

Celkově vyzněla diskuse jako myšlenkově bohatá, vědecky velmi užitečná výměna názorů předních odborníků, jejíž invence může ovlivnit další bádání na úseku dějin trestního práva.

Po provedené obhajobě se konalo neveřejné zasedání komise pro obhajoby doktorských disertačních prací, jejíž členové jednomyslně doporučili udělit doc. JUDr. Karlu Malému, CSc., hodnost doktora právních věd.

V. Kindl

Vedecká konferencia v Košiciach

Pri príležitosti osláv 40. výročia oslobodenia Československa Sovietskou armádou a 40. výročia prijatia Košického vládneho programu usporiadala Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach v spolupráci s Mestským výborom Národného frontu SSR a Mestským výborom Socialistickej akadémie SSR v Košiciach dňa 1. apríla 1985 vedeckú konferenciu pod názvom „40 rokov formovania socialistického štátu a práva v Československu". Jej aktívnymi účastníkmi boli prevažne vedecko-pedagogickí pracovníci Právnickej fakulty UPJŠ.

Po otvorení konferencie dekanom Právnickej fakulty UPJŠ doc. JUDr. Igorom Palúšom, CSc., odzneli dva hlavné referáty. V prvom prof. JUDr. Jozef Dzugas, Csc., sa zameral na priblíženie vzniku, základných čŕt a vývoja ľudovodemokratickej a socialistickej československej štátnosti. V týchto súvislostiach predovšetkým zdôraznil, že prvky a predpoklady povojnového vývoja v Československu sa kládli v procese národnooslobodzovacieho zápasu našich národov a v jeho kvalitatívne najdôležitejšej etape našej národnej a demokratickej revolúcie. V ďalšom poukázal na niektoré aspekty realizácie Košického vládneho programu a Budovateľského programu v oblasti mocensko-politickej. Naň nadväzujúci druhý hlavný referát doc. JUDr. Igora Palúša, CSc., „Vznik a for-

movanie socialistickej koncepcie občianskych práv a povinností v Československu" venoval v prvom rade pozornosť vytváraniu komplexu ekonomických a politických garancií, ako základného predpokladu rozvoja jednotlivca prostredníctvom inštitútu občianskych práv a povinností. Z tohto pohľadu porovnával ustanovenia Košického vládneho programu a Ústavy 9. mája vyzdvihujúc pritom precíznosť a vysokú úroveň právnického prepracovania formulácií ustanovení o právach a slobodách občanov v ústavnom zákone.

V druhej časti konferencie odznelo 13 koreferátov. V prvom z nich prof. JUDr. Florián Sivák, CSc., (PF UK Bratislava) venoval pozornosť Slovenskému národnému povstaniu v rovine niektorých aspektov štátoprávnej kontinuity, osobitne v tomto zmysle hodnotiac stanoviská jednotlivých zahraničných a domácich centier odboja. Doc. JUDr. Peter Mosný, CSc., v príspevku „Slovenská otázka v protifašistickom zápase na Slovensku" podal analýzu zápasu o nové riešenie vzájomného pomeru Čechov a Slovákov v povojnovej Československej republike. Zdôraznil pritom nezastupiteľný význam aktívneho vystúpenia slovenského národa v slávnom SNP. Z hľadiska našej novodobej histórie pripomenul postavenie mesta Košíc, v ktorom boli prijaté i vyhlásené finálne politické a politicko-právne dokumenty profilujúce revolučno-demokratické premeny obnovenej československej štátnosti. JUDr. Jaroslav Chovanec, CSc., (ÚŠaP SAV Bratislava) v koreferáte „SNP — politická a štátoprávna základňa pre vznik a formovanie nového politického systému Československa" poukázal hlavne na skutočnosť, že v ozbrojenom vystúpení slovenského národa sa konštituoval systém štátnych orgánov (SNR, národné výbory a ďalšie), vznikla nová štruktúra politických strán a spoločenských organizácií i nové ozbrojené zložky. Vystúpenie doc. JUDr. Antona Rašlu „Právne zásahy Slovenskej národnej rady do vojenských problémov v priebehu SNP" malo prevažne charakter osobných spomienok a skúseností účastníka a aktéra udalostí po 29. auguste 1944. Dominujúcim prístupom koreferátu PhDr. Jána Bobáka, CSc., (ÚML ÚV KSS Bratislava) „Riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1944—1948" bolo podchytenie jej prepojenosti na koncepciu budovania národného štátu Čechov a Slovákov v sledovanom časovom období. Analýzou ťažiskových problémov a prístupov k ich riešeniu dospel k vymedzeniu dvoch základných modifikácií riešenia maďarskej menšinovej problematiky v povojnovom Československu predstavujúcich etapu vysídlenia maďarského obyvateľstva a etapu tzv. reslovakizácie a vnútorného presídľovania.

Druhá skupina koreferátov bola tematicky zameraná na aktualizáciu vybraných štátoprávnohistoriografických postulátov našej národnej a demokratickej revolúcie. Doc. JUDr. Ján Bakiča (ÚŠaP SAV Bratislava) sa zaoberal rozvojom funkcií československého štátu v rokoch 1945—1985, a to v kontexte podmienenosti so všeobecným vývojom a rozvojom našej socialistickej spoločnosti. V tejto súvislosti osobitnú pozornosť venoval vnútorným a vonkajším funkciám štátu v období štátu diktatúry proletariátu a jeho prerastania na všeľudový socialis-

tický štát. Prof. JUDr. Jozef Suchoža, CSc., v koreferáte „Teoretické poznámky k problematike formovania hospodárskeho práva v Československu" hlavnú pozornosť zameral na objasnenie základných faktorov existencie a uznania hospodárskeho práva za samostatné a rovnocenné odvetvie práva v historicko-právnom vývoji so zameraním na obdobie budovania základov socialistickej spoločnosti po roku 1948. JUDr. Jozef Koreň svoj koreferát „Účast národných výborov na formovaní právneho vedomia občanov" rozdelil do dvoch nosných častí: charakteristika a význam právneho vedomia v socialistickej spoločnosti, formovanie právneho vedomia v činnosti národných výborov. JUDr. Alexander Bröstl, CSc., sa vo svojom vystúpení venoval poznámkam k vývoju a súčasným problémom tvorby zákonných aktov. Hlavnú pozornosť zameral na problematiku podchytenia základných vývojových tendencií a vzťahov v normotvornej činnosti rokov 1948—1971 v relácii kvantitatívnosti vydávania zákonných a podzákonných aktov. V predposlednom vystúpení JUDr. Ľudmily Somorovej „Národná štátnosť — nevyhnutný predpoklad zomknutosti ČSSR" boli akcentované otázky doterajších skúseností pôsobenia československej socialistickej federácie ako historicky odôvodnenej optimálnej formy štátoprávneho usporiadania vzťahov našich národov. Zároveň vyjadrené názory na rezervy ďalšieho rozvoja našej federatívnej štátnosti spočívajúce v zdokonalení ústavnoprávnych základov oboch národných štátností. V poslednom koreferáte konferencie „Sociálno-ekonomické aspekty riadenia a plánovania v období socializmu" doc. PhDr. Eduard Borys, CSc., v historickom vývoji načrtol proces rozsiahlych premien československej spoločnosti po uplatňovaní novej sociálno-ekonomickej politiky po víťazstve socialistickej revolúcie vo februári 1948.

V záverečnom slove na vedeckej konferencii doc. JUDr. Igor Palúš, CSc., zhodnotil jednotlivé vystúpenia referujúcich i závery prebehnutej diskusie. Osobitným pozitívom rokovania bola skutočnosť, že organizátorom sa podarilo vydať zborník všetkých prednesených príspevkov pred konaním konferencie. Takto vytvorená možnosť oboznámenia sa s obsahom jednotlivých príspevkov nesporne prispela k aktivizácii všetkých účastníkov vedeckej konferencie.

Peter Mosný

Soutěž Studentské vědecké a odborné činnosti 1984—1985

I.

Fakultní kola soutěže Studentské vědecké a odborné činnosti (dále jen „SVOČ") proběhla na všech právnických fakultách a na Vysoké škole Sboru národní bezpečnosti v dubnu 1985.

Podle informačních sborníků[1]) bylo na všech uvedených školách přihlášeno 51 prací z dějin státu a práva. Odevzdáno bylo 42 prací, z toho na VŠ SNB 17 prací, na právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě 10 prací, na právnické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně 5 prací, na právnické fakultě Univerzity Pavla Josefa Šafárika v Košicích 2 práce a na právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze 7 prací.

S výjimkou právnické fakulty v Košicích, kde byly právněhistorické práce zařazeny do sekce dějin státu a práva a dějin mezinárodního dělnického hnutí a KSČ, byly na uvedených školách zřízeny samostatné sekce dějin státu a práva.

Dějinami státu a práva v Československu (DSP-č) se zabývalo 25 prací (z toho v Bratislavě 3, v Brně 4, v Košicích 2, v Praze 2 a na VŠ SNB 14 prací), obecnými dějinami státu a práva (DSP-o) 11 prací (z toho v Bratislavě 4, v Košicích 1, v Praze 5 a na VŠ SNB 2 práce), dějinami státu a práva socialistických zemí (DSP-s) 4 práce (z toho v Bratislavě 1, v Brně 1, na VŠ SNB 2 práce), římským právem (ŘP) 2 práce (obě v Bratislavě). Čtyři z prací, uvedených v rámci těchto vyučovacích předmětů, by bylo možno zařadit v té či oné míře i do dalších předmětů, jako jsou dějiny politických a právních učení (DPPU), dějiny mezinárodního dělnického hnutí a Komunistické strany Československa (KSČ-MDH). atd. Zbývá jen dodat, že nejlepší skladbu co do jednotlivých předmětů měla právnická fakulta v Bratislavě, kde byly v soutěži zastoupeny všechny právněhistorické předměty.

Na vedení soutěžních prací se na právnických fakultách podílelo 15 učitelů (z toho v Bratislavě 6, na zbývajících fakultách po 3 učitelích); účast učitelů VŠ SNB na vedení studentských prací nebylo možno z anotačního sborníku zjistit. Nejvíce učitelů se podílelo na vedení studentských prací v Bratislavě, nicméně i tam, stejně jako na ostatních fakultách, existují v tomto směru určité rezervy. Jejich využití nezávisí samozřejmě jen na učitelích, ale i na studentech a na jejich volbě předmětu a konsultanta.

II.

Na právnické fakultě Univerzity Karlovy proběhlo fakultní kolo soutěže SVOČ za účasti 7 z původně 11 přihlášených prací. Z toho 5 prací se zabývalo DSP-o a 2 práce byly z DSP-č. Ostatní právněhistorické předměty nebyly zastoupeny.

Konsultanty prací byli doc. dr. Stanislav Balík, CSc., (4 práce), doc. dr. Karel Malý, CSc., (2 práce) a odb. asistent dr. Karel Malý, CSc., (1 práce).

---

[1]) Srv. anotační sborníky: Studentská vědecká konference 1985. Fakultní kolo v oboru práva, Praha 1985, str. 19n.; Zborník anotácií k 15. fakultnému kolu SVOČ, Bratislava 1985, str. 8n.; XIII. fakultní kolo SVOČ, Brno 1985, str. 31n.; XII. fakultná študentská vedecká konferencia, Košice 1985, str. 3n. a Zborník anotácií celoškolskej študentskej vedeckej konferencie v odboru práva VŠ ZNB, Bratislava 1985, str. 78n.

Většina prací vznikla ve vědeckých seminářích z DSP-č (doc. dr. Karel Malý, CSc.) a z DSP-o (doc. dr. Stanislav Balík, CSc.).

Soutěžící studenti, pocházející ze všech ročníků denního studia, se zaměřili na řadu přitažlivých, zajímavých a vědecky důležitých problémů z DSP-o a DSP-č.

Magdalena B r o ž k o v á (III. ročník) předložila práci „Svobodná a otrocká práce v egyptském a mezopotámském hospodářství" (konsultant doc. dr. Stanislav Balík, CSc.). Autorka, navazující na svou předchozí soutěžní práci „Svobodná a otrocká práce v egyptském hospodářství" (1983), se v nejnovější soutěžní práci zabývá hlavními právními a ekonomickými aspekty svobodné a otrocké práce ve starověkém Egyptě a Mezopotámii. Námět si zadala i jako téma diplomové práce.

Alice J e ř á b k o v á (IV. ročník) podala práci „Chetitské mezistátní smlouvy" (konsultant doc. dr. Stanislav Balík, CSc.). V této své práci, která je prohloubením a rozšířením autorčiny předchozí soutěžní práce „Chetitské mezinárodní smlouvy" (1983), provedla obsahový rozbor dochovaných pramenů zejména se zaměřením na instituty suverenity, extradice a azylu. V příloze studie jsou připojeny překlady smluv. Obsahově stejnou diplomovou práci na dané téma autorka obhájila v dubnu 1985.

Ivana P a v l o v s k á (IV. ročník) se ve své práci „Chronologie dějin státu a pramenů práva asijských států ve starověku" (konsultant doc. dr. Stanislav Balík, CSc.) zabývala vývojem státního zřízení a pramenů práva starověkých asijských států do rozpadu říše Alexandra Velikého. Studie, vybavená pozoruhodnými tabulkami (dílčími a soubornou), navazuje na předchozí, stejně nazvanou autorčinu práci z r. 1984. Obsahově stejnou diplomovou práci na dané téma obhájila v dubnu 1985.

Rostislav V í š e k (I. ročník) se ve své práci „Uspořádání světa po první světové válce" (konsultant odb. asistent dr. Karel Malý, CSc.) zaměřil na problematiku, která spadá spíš do dějin mezinárodních vztahů.

Martina Z a h r á d k o v á (II. ročník) soutěžila s prací „Titulatura staroegyptských králů" (konsultant doc. dr. Stanislav Balík, CSc.). Ve své studii s poněkud zužujícím názvem se zabývala řadou aspektů panovnické moci, zejména také postavením, pravomocí a úkoly staroegyptských králů ve sféře světské a náboženské.

Jaroslav P y t l o u n (III. ročník) se ve své práci „Policie a četnictvo v bur-
žoazní ČSR, jejich vznik a vývoj" (konsultant doc. dr. Karel Malý, CSc.) zamýšlí nad postavením a úkoly bezpečnostních složek v letech 1918—1938.

Aleš Š ť a s t n ý (III. ročník) navázal ve své práci „Vliv industrializace českých zemí v 2. polovině 19. století na právní řád, se zvláštním zaměřením na rozvoj dopravy" (konsultant doc. dr. Karel Malý, CSc.) na svou předchozí soutěžní práci „Vliv industrializace v českých zemích v 2. polovině 19. století na právo" z r. 1984. Ve své soutěžní práci se pokouší ukázat „dopad industrializace a především rozvoje dopravy na právní řád".

V soutěžní porotě sekce dějin státu a práva zasedali: prof. dr. Jaromír Kincl, DrSc. (předseda), Karolina Adamová, CSc. (ÚSP ČSAV), doc. dr. Stanislav Balík, CSc. (PFUK Praha), doc. dr. Dragutin Pelikán, CSc. (PFUK Praha) a odb. asistent dr. Michal Skřejpek (PFUK Praha) jako zástupce SSM.

Hlavní porota fakultní soutěže SVOČ stanovila na návrh poroty sekce dějin státu a práva následující pořadí vítězů a udělila tyto ceny:

A. Fakultní ceny:

1. cena: Aleš Šťastný za práci „Vliv industrializace českých zemí v 2. polovině 19. století na právní řád, se zvláštním zaměřením na rozvoj dopravy",

2. cena: Alice Jeřábková za práci „Chetitské mezistátní smlouvy",

3. cena: Magdalena Brožková za práci „Svobodná a otrocká práce v egyptském a mezopotámském hospodářství",

4. místo: Ivana Pavlovská,

5. místo: Jaroslav Pytloun.

Knižní cenu PFUK v Praze získala Martina Zahrádková.

B. Resortní ceny:

Diplom ředitele Ústavu státu a práva ČSAV získala Ivana Pavlovská.

Do celostátního kola soutěže SVOČ v Bratislavě postoupili: Magdalena Brožková, Alice Jeřábková a Aleš Šťastný.

III.

Celostátní konference SVOČ v oboru práva se konala ve dnech 15.—17. května 1985 v Bratislavě.

Do sekce dějin státu a práva bylo zařazeno 15 vítězných prací[2]) z fakultních soutěží.

---

[2]) Byly to následující práce:

Alexander Bory (VŠ SNB) Organizace tiskového dozoru v předmnichovské ČSR (konsultant doc. dr. Ladislav Soukup, CSc.),

Magdalena Brožková (PFUK Praha), Svobodná a otrocká práce v egyptském a mezopotámském hospodářství (konsultant doc. dr. Stanislav Balík, CSc.),

Jana Dugasová (PF UJPŠ Košice), Vývoj banského práva na Spiši (konsultant prof. dr. Jozef Dzugas, CSc.),

Vojtech Farkaš (VŠ SNB), K počiatkom vývoja bezpečnostného aparátu na Slovensku 1918—1919 (konsultanti odb. asistent dr. Eduard Kačík a dr. Katarína Zavacká, CSc.),

Róbert Jančík (PFUK Bratislava), Historické korene amerického neokonservativismu (konsultant dr. Anton Jančo),

Alice Jeřábková (PFUK Praha), Chetitské mezistátní smlouvy (konsultant doc. dr. Stanislav Balík, CSc.),

Iveta Jutková — Miroslav Kohan (PF UPJŠ Košice), Z revolučnej histórie okresného mesta Trebišova v období rokov 1939—60 (konsultant dr. Mikuláš Olekšák),

Ivan Kotleba (PFUK Bratislava), Represívne zákonodárstvo Slovenského štátu zamerané proti obyvateľstvu židovského pôvodu (konsultanti dr. Anton Jančo a doc. dr. Jozef Klimko, CSc.),

Ve srovnání s celkovým tematickým zaměřením prací, odevzdaných do fakultních kol, se skladba poněkud změnila: Dějiny státu a práva v Československu byly zastoupeny 9 pracemi (Bratislava 1, Brno 3, Košice 2, Praha 1, VŠ SNB 2 práce), obecné dějiny státu a práva 6 pracemi (Bratislava 2, Košice 1, Praha 2, VŠ SNB 1 práce). Práce z římského práva a z dějin státu a práva socialistických zemí do celostátního kola nepostoupily.

Soutěžní porota sekce dějin státu a práva zasedala pod předsednictvím doc. dr. Petera Mosného (PF UPJŠ Košice) ve složení: doc. dr. Stanislav Balík, CSc. (PFUK Praha), doc. dr. Peter Blaho, CSc. (PFUK Bratislava), odb. asistent dr. Pavel Mates, CSc. (PF UJEP Brno), doc. dr. Ladislav Soukup, CSc. (VŠ SNB) a odb. asistent dr. Ladislav Vojáček (VŠ SNB) jako zástupce SSM. Jednání byl přítomen také zástupce ÚSP ČSAV.

Hlavní porota celostátního kola soutěže SVOČ udělila na návrh poroty sekce dějin státu a práva následující ceny a stanovila pořadí vítězných prací.

A. Hlavní ceny:

1. cena: Alexander B o r y (VŠ SNB) za práci „Organizace tiskového dozoru v předmnichovské ČSR",

2. cena: Michaela T o u p a l í k o v á (PF UJEP Brno) za práci „Politické aspekty studentského hnutí v letech 1945—47 na brněnských vysokých školách",

3. cena: Alice J e ř á b k o v á (PFUK Praha) za práci „Chetitské mezistátní smlouvy",

4. místo: Róbert J a n č í k (PFUK Bratislava),

5. místo: Aleš Š ť a s t n ý (PFUK Praha).

B. Resortní ceny:

Diplomy ředitele Ústavu státu a práva ČSAV získali Roman P o l á š e k (PF UJEP Brno) a Aleš Š ť a s t n ý (PFUK Praha).

Cenu ministra vnitra ČSSR získal Vojtech F a r k a š (VŠ SNB) za práci „K počiatkom vývoja bezpečnostného aparátu na Slovensku 1918—1919".

Stanislav Balík

Zdeněk M r a j c a (PF UJEP Brno), Fakultní studentské spolky na Masarykově univerzitě v r. 1935 (konsultant odb. asistent dr. Pavel Mates, CSc.),

Ladislav M u c h a (VŠ SNB), Vznik křižáckých států na Blízkém Východě v 11. století (konsultant odb. asistent dr. Ladislav Vojáček),

Roman P o l á š e k (PF UJEP Brno), Odraz moravského zemského výboru ve vývoji správy v prvním desetiletí Československé republiky (konsultant dr. Jiří Bílý),

Marian P r e i s i n g e r (PFUK Bratislava), Palestína v minulosti a súčasnosti (konsultant odb. asistentka dr. Gertrúda Železkovová, CSc.),

Jana S o t o l á ř o v á (PF UPJŠ Košice), Alting — prvý parlament na pôde stredovekej Európy (konsultant odb. asistentka dr. Blažena Antalová),

Aleš Š ť a s t n ý (PFUK Praha), Vliv industrializace českých zemí v 2. polovině 19. století na právní řád, se zvláštním zaměřením na rozvoj dopravy (konsultant doc. dr. Karel Malý, CSc.),

Michaela T o u p a l í k o v á (PF UJEP Brno), Politické aspekty studentského hnutí v letech 1945—47 na brněnských vysokých školách (konsultant odb. asistent dr. Pavel Mates).

Zasedání právněhistorických kateder 1985

Stalo se již tradicí, že pracovníci kateder dějin státu a práva právnických fakult v ČSSR a Vysoké školy SNB se pravidelně setkávají, aby si vyměnili zkušenosti z pedagogického procesu, projednali tvorbu celostátních učebnic, seznámili se s novinkami právněhistorické literatury apod. Ve dnech 3.—5. dubna 1985 se uskutečnilo v pořadí již páté setkání v Podlesí (okres Cheb) za účasti 23 právních historiků, o organizační zajištění se postarala katedra dějin státu a práva Vysoké školy SNB.

V úvodu byli účastníci seznámeni s budováním oboru dějin státu a práva na Vysoké škole SNB, s rozsahem a obsahem výuky na jednotlivých fakultách i s jejím organizačním zajištěním, zprávu podal s. Ladislav Soukup. Dalším bodem programu byla informace o přípravě dokumentace přestavby právnického studia na právnických fakultách v ČSSR, kterou přednesl s. Miloslav Doležal.

Soudruh Karel Malý účastníky setkání blíže seznámil s postupem příprav mezinárodní konference „Vznik a vývoj socialistického práva", plánované na květem 1985 na Univerzitě Karlově v Praze.

Dalším bodem společného jednání byly dva referáty o přehledu sudetoněmecké a západoněmecké literatury, vztahující se k Československu, resp. k českým a slovenským právním dějinám, které přednesli Karel Malý a Jozef Klimko. K referátům se rozvinula široká diskuse, v níž vystoupili s. S. Balík, J. Fischer, M. Doležal, C. Moravčík, G. Železkovová, L. Soukup a další.

Bylo poukázáno především na skutečnost, že v Mnichově od r. 1956 v rámci „Collegia Carolina" vyvíjí aktivní činnost centrum, které svou rozsáhlou publikační činností ovlivňuje západoněmeckou veřejnost, zasahuje i do dalších západoevropských zemí, jeho odborná produkce je zdrojem informací o minulosti i současnosti Československa i dalších socialistických států.

Finančně je toto pracoviště podporováno vládou NSR a zemskou bavorskou vládou. Centrum vydává samostatné publikace, studie, informační sborníky, vědecké materiály, příručky a lexikony (především „Jahrbuch Bohemia"), zaměřeny na české a slovenské dějiny i na současné socialistické Československo.

Společným znakem a zřejmým cílem těchto publikací je vytváření povědomí pojmu sudetoněmecká vlast, její kultura, relativně samostatné dějiny a literatura v rámci celé Evropy. Jsou zdůrazňovány údajné křivdy spáchané na sudetských Němcích jejich vyhnáním z vlasti, mnohdy je odsuzován současný socialistický vývoj v Československu jako hlavní překážka pro řešení sudetoněmecké otázky.

Činnosti Collegia Carolina se dostává podpory oficiálních orgánů Německé spolkové republiky, veřejností je přijímána a uznávána jako oficiální, vědecký výklad československé a sudetoněmecké problematiky, a to nejen v oblasti západoněmecké, ale i v dalších zemích západní Evropy. Z toho důvodu je nezbytné u nás adekvátně reagovat na zkreslování faktů historického vývoje, které budí dojem seriózních objektivních postojů a vědeckých názorů.

Bylo zdůrazněno, že k těmto jevům je potřebné zaujmout aktivní postoj, což pro právněhistorickou frontu bude znamenat vážně se ideologickým působením centra Collegia Carolina zabývat a reagovat na ně publikační činností.

Z. Pinda

Zpráva o 16. světovém kongresu historických věd ve Stuttgartu

Ve Stuttgartu od 25. srpna 1985 do 1. září 1985 probíhal 16. světový kongres historických věd, organizovaný Mezinárodním výborem historických věd a Svazem historiků NSR. Záštitu nad tímto významným mezinárodním setkáním, které je pořádáno jednou za 5 let, převzal prezident Německé spolkové republiky Richard von Weizsäcker. Na kongres přijelo přes 2000 historiků z 56 zemí celého světa. Jednání jednotlivých sekcí probíhala po celý týden souběžně v několika sálech stuttgartské Liederhalle a univerzitních budov.

V úvodním zasedání v neděli 25. srpna 1985 promluvili prezident NSR dr. Richard von Weizsäcker, ministerský předseda zemské vlády Badenska-Würtemberska Lothar Späth, stuttgartský starosta Manfred Rommel a představitelé Mezinárodního výboru historických věd prof. Aleksander Gieysztor (PLR), H. Ahrweilerová (Francie) a Ch. Meier (NSR). V dalších třech dnech a pak ještě v sobotu probíhala jednání v sekcích. Metodologická sekce byla zaměřena na téma „Max Weber a metodologie dějin" a v dalším průběhu pak na vztah archeologie a historie a filmu a historie. Stabilně zasedaly 4 sekce chronologické, ve kterých zazněly referáty k problémům dějin antiky, středověku, moderní doby a doby současné.

Největší pozornost však na sebe strhlo jednání sekcí s tzv. velkými tématy. Již první z nich, věnované problematice Indického oceánu, se zúčastnila celá řada vědců, nejen z rozvojových zemí Asie a Afriky, ale i z dalších zemí všech kontinentů.

Druhé velké téma bylo nazváno „Obraz druhého" a jeho předmětem byly etnografické otázky postavení cizinců, národnostních menšin a okrajových skupin, jejich vztahů k původnímu, většinovému obyvatelstvu a svébytnosti jejich kultury. Předsedkyní této sekce byla generální sekretářka Mezinárodního výboru historických věd Hélene Ahrweilerová a za československou stranu připravil referát nazvaný „Národnostní politika v Československu po druhé světové válce" akademik Viliam Plevza ve spolupráci se členem korespondentem ČSAV Ivanem Krempou.

Již při přípravě kongresu a zvláště pak při jeho vlastním jednání upoutalo na sebe značnou pozornost zúčastněných vědců téma „Rezistence proti fašismu, nacismu a japonskému militarismu". Jeho rokování zahájili svými referáty spolu-

předsedové prof. F. Bédarida (Francie) a představitel československé historické vědy člen korespondent SAV Miroslav Kropilák. Ten se zabýval charakterem hnutí odporu a jeho aspekty sociálně politickými a ideologickými. Poukázal na to, že boj proti fašismu je vždy úzce spojen s bojem proti imperialismu vůbec a že v tomto boji hraje klíčovou úlohu dělnické hnutí. Dále při rozboru metod antifašistického odporu zdůraznil, že boj se nerozhodoval pouze mezi armádami na frontách II. světové války, ale významnou měrou i v zázemí, v týlu nepřítele. V závěrečné části svého referátu rozebral jednotlivé etapy antifašistického zápasu od počátku 30. let do roku 1945.

Bohatá výměna názorů, pohledů a informací probíhala v rámci diskusí u kulatého stolu, zaměřených na otázky odpovědnosti historiků za ochranu míru v atomovém věku, ekologie, nových technologií a dalších.

Čtvrtek 29. a pátek 30. srpna byly věnovány zasedání asociací, výborů a komisí, přidružených k Mezinárodnímu výboru historických věd. Jednání Mezinárodní asociace dějin práva a institucí, zaměřené na otázky revoluce a práva, řídil prof. F. Feenstra z Nizozemí. Úvodní referát k tématu přednesl prof. Jean Gaudemet z Francie. S dalšími obsáhlejšími referáty vystupovali M. Thoman (Francouzská revoluce 1789 a právo), J. Gilissen z Belgie (Revoluce a právo v 19. století v Evropě) a H. Bardach z Polska (Revoluce v Evropě po r. 1917 a právo). Jednání sekce sledovalo kolem 20 účastníků.

Vysokou účast zaznamenalo jednání Mezinárodní komise pro historii Říjnové revoluce, zaměřené na témata „Historiografie Říjnové revoluce v různých zemích" a „Metodologické aspekty výzkumu o dějinách Říjnové revoluce". Do diskuse se přihlásilo několik desítek historiků ze socialistických a kapitalistických zemí Evropy, Asie a Severní Ameriky. Nelze samozřejmě podrobněji informovat o jednání každé z 30 afilací. Je však třeba říci, že téměř všech se zúčastnili zástupci československé historiografie, kteří během celého týdne vystoupili s 30 referáty a příspěvky. To samo svědčí o významném podílu naší delegace na jednání.

Kongres probíhal v konstruktivním duchu a atmosféře vzájemného pochopení, kterým nijak nebyly na překážku vědecké diskuse a odborné polemiky během jednání. Přispěla k tomu vzorná práce organizátorů kongresu, kteří pamatovali i na bohatý kulturní, poznávací a oddechový program.

Závěrečné zasedání kongresu vyslechlo nakonec informaci o nově zvoleném Mezinárodním výboru historických věd a o příštím 17. světovém kongresu, který se uskuteční v Madridu.

Jaromír Císař

OBSAH

Články

Za akademikem Václavem Vaněčkem 5
Jiří Kejř, Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě 9
Karel Malý, Poznámky k činnosti soudu purkrabího kraje hradeckého na konci 16. stol. 45
Jiří Jurok, Edice nových pramenů z neznámého právního rukopisu doby poděbradské 75
János Szita, Administrative Massnahmen gegen die ungarischen landwirtschaftlichen Arbeiter in der Mitte des vorigen Jahrhunderts in Ungarn 105
Ladislav Hubenák, Parlamentné voľby v roku 1935 115
Dragutin Pelikán, Právní postavení Národní fronty Čechů a Slováků v letech 1945—1948 151

Materiály

Stanislav Balík ml., K správnímu vývoji Milánu od 11. století do roku 1535 159
Karel Malý st., Vznik a počáteční vývoj sovětského pozemkového práva 179
Vladimír Kindl, Nový zákoník kanonického práva 187
Jana Sluněčková, Vznik práva 209

Recenze

Teoria obščestvenno-ekonomičeskoj formacii (Petra Skřejpková) 251

321

Hamza Gábor, Az ügyleti képviselet (Imrich Fekete) 257
Nad pěti ročníky „The Journal of Roman Studies"
(Michal Skřejpek) 261
Elemér Pólay, Ursprung, Entwicklung und Untergang der
Pandektistik (Imrich Fekete) 265
Jiří Kejř, Husité (Karolina Adamová) 268
Irena Kwiatkowska, Prawo karne w kodyfikacji rosyjskiej
1649 roku (Karel Malý) 274
Vladimír Dubský, Závodní výbory a rady v předmnichovském
Československu (Pavel Mates) 276
Rosijskoe zakonodatělstvo X—XX věkov, Tom 1, Zakonodatělstvo
Drevněj Rusi, Tom 2, Zakonodatělstvo perioda obrazovanija
i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva (K. Malý) . . . 279

Z nové literatury 281

Kronika

Konference k 40. výročí osvobození (Karel Schelle) 307
Obhajoba doktorské disertační práce doc. JUDr. Karla Malého, CSc.
(Vladimír Kindl) 308
Vedecká konferencia v Košiciach (Peter Mosný) 311
Soutěž Studentské vědecké a odborné činnosti 1984—1985
(Stanislav Balík) 313
Zasedání právněhistorických kateder 1985 (Zdeněk Pinda) 319
Zpráva o 16. světovém kongresu historických věd ve Stuttgartu
(Jaromír Císař) 320

Právněhistorické studie 28

Stanislav Balík ml., Ladislav Hubenák, Jiří Jurok, Jiří Kejř, Vladimír Kindl, Karel Malý, Karel Malý st., Dragutin Pelikán, Jana Sluněčková, János Szita

Vydala Academia
nakladatelství Československé akademie věd
Praha 1987.

Obálku navrhl Juraj Herz
Redaktorka publikace dr. Olga Augustinová
Technický redaktor Luděk Herdegen

Vydání 1. 324 stran
Vytiskly MTZ, n. p., OLOMOUC, závod 30, Gottwaldov
26,07 AA — 26,48 VA
Náklad 400 výtisků — 02/20 — 7686

21-060-87

Cena brož. výt. 46,— Kčs